MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

XIII. STUK.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1824.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN:

VERZAMELD DOOR

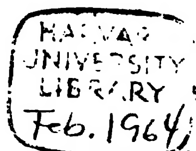
H. W. EN B. F. TYDEMAN.

III. DEEL.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1824.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
Feb. 1964

INHOUD.

(*) (I B. bl. 4 reg. 11 v. b. *en Goddelijke*, lees: *in Goddelijke*. bl. 7 r. 6 v. o. *legden*, l. *leeden*. bl. 15 r. 3 v. b. *slechthart*, l. *slechtaard*. bl. 21 r. 9 *moet* l. *moest*, en r. 15 *of*, *dat*, l. opdat.)

GEDICHTEN.

Lof

(*) Behoort bij de *Verhandelingen en Redevoeringen* van wijlen Ds. E. KIST, bl. 269—306; en staat hier tevens ter eere van dat verdienstelijk letterkundig Genootschap, waaraan de *Mnemosyne* meest alle de Verhandelingen van wijlen den Geleerden en Dichter Mr. J. P. KLEYN verpligt is, welke haar versieren.

schap

PROE-

PROEVE

EENER VERGELIJKING VAN

HOMERUS EN HERODOTUS

EN

HET TIJDVAK VAN BEIDER GESCHIEDENIS.

Voorgelezen in eenen Vriendenkring.

DOOR

D^R. C. PRUYS VAN DER HOEVEN,

TE ROTTERDAM.

Getroffen door de overeenkomst in HOMERUS zangen en HERODOTUS geschiedverhaal, daar vooral op te merken waar beide ons den geest en het karakter huns volks afmalen, vattede ik het voornemen op, om de hoofdstukken tot eene vergelijking van de Helden van HOMERUS en HERODOTUS Hellenen uit beider schriften op te zamelen, om daaruit tot eigen leering de slotsommen van overeenkomst en verschil op te maken. Ik ga U thans een kort verslag van dit onderzoek mededeelen.

Het is merkwaardig, dat de nakomelingen van hen, die Ilium bestreden en het bloeijendst rijk van klein Azië overwonnen, door eene Aziatische heerschappij zijn aangevallen, terwijl HERODOTUS ons eene menigte van kleine oorlogen en twisten vermeldt, in dien tusschentijd onder Azi-

atische en Grieksche volkstammen ontstaan, en dat Griekenlands zegepraal op den magtigsten vorst van het Oosten de waarborg zijn moest van Griekenlands vrijheid en onafhankelijkheid. Wij zien daarin een strijd tusschen het Oosten en Westen, die nimmer heeft opgehouden, en van geene uiterlijke omstandigheden en toeval afhing, maar zijnen grond had in het oorspronkelijk en treffend verschil van Oosterschen en Westerschen volksgeest.

Al aanstonds bemerken wij eenen geest van gelijkheid, vrijheid en broederschap, welke het Grieksche volkskarakter zoo eigenaardig kenmerkt. HELENA is door PARIS geroofd, en alle de Grieken vereenigen zich om het onregt van éénen te wreeken. Bij de aannadering van XERXES leger zijn op eens alle geschillen en oorlogen der naijverige Grieksche Staten geëindigd, en men kent slechts éénen naam, dien van Griek, slechts één belang, dat des Vaderlands.

AGAMEMNON is niet de willekeurige gebieder en heer der Grieken, maar de eerste onder de makkers. In den Persischen krijg wisselen nu eens de bevelhebbers af, dan weder verleent Athene vrijwillig aan Sparta den voorrang. Allen zijn makkers en broeders, maar de hoogste eere behoort aan de dapperste strijders. Deugd en moed zijn den Griek woorden van ééne beteekenis. de Trojaansche oorlog en de Persische krijg

een

een kampstrijd van Olympia; de heldendood voor het vaderland, het schoonste levenseinde en de roem bij het nageslacht zijne onsterfelijkheid.

Doch de Grieken strijden niet alleen, zij strijden met hunne Goden aan de zijde. Elk der helden had zijnen Beschermgod, zijn goddelijken makker in den strijd, elk Gemeenebest had de zijne. Maar, toen de Persische oorlog de verbondene Grieken vereenigd den Barbaar deed bestrijden, was ZEUS HELLENIUS hun algemeene Beschermgod, die dikwijls met bliksem en donder op de vijandelijke heermagt aanvalt.

De Goden van HOMERUS zijn ook de Goden van HERODOTUS. Van hen komt overwinning en nederlaag, voor- en tegenspoed. Zij schenken rampen aan hen, die zij haten, en geluk aan hunne gunstelingen. Hun gunst wordt door geschenken en offeranden verkregen. Het kwaad, dat den mensch overkomt is straf der Goden voor menschelijk misdrijf, en de NEMESIS bereidt den trotschen, verwaten zoon des fortuins den ondergang.

Het menschelijk leven is een steeds wentelend rad, dat niet toelaat, dat dezelfde steeds gelukkig zijn, en de gansche mensch is een spel van het noodlot. Den raad van dat noodlot kunnen de Goden wel uitstellen, maar hem veranderen kunnen zij niet. Nog minder is het den mensch ge-

gegeven, het toekomstig lot te voorkomen, of den aanstaanden dood te ontvlieden, die zoowel den dapperen als den lafaard treft. Zoo beschuldigen MENELAUS bij HOMERUS, en CRÆSUS bij HERODOTUS, ZEUS van ondankbaarheid, die, daar zij hem zooveel offers en geschenken gebragt hadden, hun in nood en gevaar zijn bijstand ontzeide. Den laatsten antwoordt PYTHIA, dat het vooraf bepaald lot te ontwijken zelfs eenen God onmogelijk is. De wijsheid van ULYSSES zoowel, als die van SOLON, is eene vrucht der ervaring. Beiden hadden veel volken en landen en steden gezien en veel ondervonden. Beider wijsheid is levenswijsheid, en de vraag, door CRÆSUS aan SOLON gedaan, betreft menschelijk geluk, terwijl het antwoord den bezadigden wijzen kennen doet.

De ouden van dagen waren 's volks bestuurders en raadslieden; een NESTOR onder de helden; de gezanten te Sparta. En, gelijk de Priesters den Helden de toekomst voorzeiden, en droomen en voorteekenen en den wil der Goden verklaarden, zoo was de Delphische APOLLO in den Persischen oorlog de vraagbaak der Hellenen, en de tempels het heilig verblijf der staatkunde, aan wier Godspraken het gansche geschiedverhaal van HERODOTUS geknoopt is.

Bij HOMERUS wordt de pest door APOLLO's gramschap, in het leger ontstaan, op raad van

CAL-

CALCHAS, den priester, door verzoening der vertoornde Godheid gestild; terwijl bij HERODOTUS, ALYATTES de Tiran, aan den Delphischen APOLLO boden zendt, om over de oorzaak zijner ziekte te raadplegen, en, na zijne herstelling, zilveren geschenken, als bewijzen zijner erkentenis, aan den God toeheiligt.

Dezelfde liefde tot het schoone (een hoofdtrek in het karakter der Grieken) kenmerkt HOMERUS en HERODOTUS en beider verhaal. Al wat goed, voortreffelijk, edel is, wordt bij beiden schoon geheten. Schoonheid, epische eenheid, aan veelvuldige verscheidenheid verbonden, onderscheidt beider schriften, welluidendheid beider taal, en, terwijl HOMERUS de schoonheid zijner Goden en Godenzonen bezingt, en AGAMEMNON als den schoonsten der Helden afmaalt, vergeet HERODOTUS niet, te melden, dat XERXES in schoonheid alle Barbaren overtrof, en, als eene merkwaardige gebeurtenis te verhalen, hoe PHILIPPUS van Crotona om zijne schoonheid vergood is.

Ik moet U, in de tweede plaats, nog kortelijk het verschil der Grieken van HOMERUS en HERODOTUS doen opmerken.

Meerdere ontwikkeling van den volksgeest en meerdere beschaving kenschetst het tijdperk, waarvan HERODOTUS verhaalt.

De broederlijke gezindheid der Helden, die makkers aan makkers verbond, is *gemeenzin* geworden. Griek en Barbaar zijn de namen van vereeniging en afzondering. Eén is de Beschermgod, dien alle huldigen, éénen ZEUS HELLENIUS. En, terwijl ACHILLES, uit wrok over eigen beleediging, het onheil der Grieken en hunne nederlaag berokkent, en alleen om den dood van zijn geliefden makker te wreken de wapenen weder opvat, is thans de liefde tot het algemeen Vaderland zoo groot, dat LEONIDAS en zijne driehonderd zich vrijwillig ten dood wijden bij Thermopyle's bergpas, dat de wedijver van den Iönischen en Dorischen stam zwijgt, het najverig Athene aan LACEDÆMON edelmoedig den voorrang afstaat: ARISTIDES, de balling van Athene, aan THEMISTOCLES, den Atheenschen bevelhebber der Grieksche vloot, zijn bittersten vijand, het bedrijf der Persen openbaart, eigen leed om den algemeenen ramp vergetende, en dat Sparta openlijk den moed des Atheenschen overwinnaars huldigt.

ACHILLES heeft HECTOR verslagen. Nog is, door den dood zijns vijands, zijne wraak niet gekoeld. Hij sleurt het bebloede lijk voor het oog der zijnen om de muren van Ilium. Ook XERXES wreekt zich, door mishandeling, aan het lijk van LEONIDAS, en doet zijn hoofd aan een kruishout hechten. PAUSANIAS wordt, na de overwinning bij Plateae, aangezet, om zich

aan

aan de lijken der Barbaren over LEONIDAS mishandeling te wreken en zijne schim te verzoenen. Maar de Spartaansche veldheer verwerpt met verontwaardiging dien voorslag. Wat raadt gij mij, zegt hij, een voorbeeld te volgen, waarvan alle Grieken een afgrijzen hebben; die duizende verslagenen zijn de waardigste hulde en verzoening van LEONIDAS schim. Eindelijk, de dichterlijke Heldeneeuw had in HERODOTUS leeftijd uitgebloeid, het prosa de poëzie vervangen, de Epische Bardenzang was Geschiedenis, het dichterlijk verhaal der Muzen, voorvaderlijke overlevering geworden. Nog was wel de dichterlijke oorsprong der geschiedenis zigtbaar, en deze met de poëtische orakeltaal der Pythia doorweven, maar de ontkiemende rede en een wijsgeerige geest verbond zich aan gevoel en verbeelding, en die gelukkige vereeniging, zelfs in HOMERUS niet geheel te miskennen, werd het beginsel der grootheid van den Griekschen geest.

Hoeveel overtreft niet de wijze SOLON den loozen ULYSSES en den grijzen NESTOR in wijsheid. Niet slechts schrandere vonden of de raad der ervaring, maar echte levenswijsgeerte kenschetst Athene's Wetgever. Hoe juist is zijne onderscheiding van waar levensgeluk en uitwendige welvaart. Hoe wijst hij den door voorspoed hoogmoedigen CRŒSUS op het einde des levens en het wisselvallige van het menschelijk lot. Doch

 ik

ik kan de begeerte niet wederstaan, U dat schoon gesprek, tusschen SOLON en CRÆSUS gehouden, in zijn geheel mede te deelen.

SOLON, de wijze Wetgever van Athene, op reis gegaan, om zijne wetten, door zijne burgers aangenomen, te bevestigen (daar zij zich verbonden hadden, zonder zijne toestemming in dezelve niets te veranderen), en tevens om vreemde landen te zien, komt ook aan het hof van CRÆSUS, den rijken Koning van Lydië. Deze vertoont hem alle zijne schatten, en vraagt hem, of hij, op zijne reize, ook iemand gezien had, boven allen gelukzalig; verwachtende, dat hij hem dus noemen zou. Maar SOLON, afkeerig van vleijerij, zeide, zoo als het was: Ik zag hem in TELLUS, die, in eenen tijd levende, dat het zijne vaderstad wel ging, goede en brave zonen had, hun allen kinderen geboren zag worden en geen der zijnen verloor. En het einde van dat gelukkig leven was zoo schitterend mogelijk. Want in een strijd voor het vaderland stierf hij, als overwinnaar, den schoonsten dood, verkreeg eene eervolle begrafenis, en leefde in het aandenken zijner medeburgers. En CRÆSUS, den wijzen vragende, wien hij den tweeden in geluk zou noemen; hopende, dat hij het zijn zou; antwoordt hem SOLON: Na dezen heet ik CLEOBIS en BITON de gelukkigste der menschen, die, van een Argivisch geslacht, het noodige bezaten tot le-

levensonderhoud, en daarbij zoo sterk van ligchaamskracht waren, dat beide gelijkelijk den prijs behaalden in den wedstrijd, en van *hen* het *volgende verhaald* wordt:

« Op het feest van JUNO, bij de Argiven gevierd, moest hunne moeder, als priesteres der Godin, naar het heiligdom gaan. En eens, als die dag dáár was, en de ossen, die haar trekken zouden, op den bepaalden tijd niet uit het land kwamen, wierpen de jongelingen hunne kleederen uit, spanden zich voor den wagen, waarop hunne moeder zat, en trokken dien voort tot aan den tempel, eenen weg van vijf-en-veertig stadiën. En nadat zij dit gedaan hadden en het van de menigte gezien was, viel hun het beste levenseinde te beurt, en in hen heeft de Godheid verklaard, dat het den mensch beter zij te sterven, dan te leven. Want, als onder de omstanders, de mannen de kracht en sterkte der jongelingen met lof verhieven, de vrouwen de moeder zalig prezen, die zulke zonen had, stond de moeder, over de daad en den roem harer zonen van vreugde overstelpt, voor het beeld der Godin, en bad haar, dat zij CLEOBIS en BITON geven zou wat voor den mensch het beste zij. Na deze bede leiden de jongelingen, toen zij geofferd en gespijzigd hadden, zich ter ruste in den tempel, sliepen in, en ontwaakten niet weder. En de Argiven lieten hunne beeldtenis

plaat-

plaatsen in den Delphischen tempel, als die der beste menschen. »

CRŒSUS vraagt daarop verstoord den wijzen, of hij zijn geluk zoo weinig telde, dat hij hem zelfs met geringe burgers niet gelijk wilde stellen. « Gij ondervraagt mij, » is het antwoord, « over menschelijk geluk, mij, die weet, dat alle Godheid naijverig is en steeds geneigd tot verandering en ommekeer. Want in een langen tijd moet men veel zien dat men niet had willen zien, en veel lijden. Ik stel op zeventig jaren de lengte des menschelijken levens. Deze zeventig jaren bestaan uit zes-en-twintig duizend twee honderd en vijftig dagen, en van alle die dagen der zeventig jaren is geen aan den anderen gelijk. Zoo is dan, o CRŒSUS, de gansche mensch een spel van lot en toeval. Gij schijnt mij een zeer rijk en magtig vorst te zijn; doch dat, waarnaar gij mij vraagdet, zal ik u niet noemen, voor ik vernomen heb, dat gij gelukkig en wel uw leven hebt voleindigd. Hij toch, die zeer rijk is, is niet gelukkiger dan hij, die bij den dag leeft, indien hem de fortuin niet schenkt, in het bezit en genot van alle geluksgoederen zijn leven wel te eindigen. Want vele zeer rijke menschen zijn niet gelukkig, en vele zijn gelukkig met een middelmatig fortuin. De rijke doch niet gelukkige overtreft hem wien het wel gaat slechts in twee opzigten, maar deze overtreft genen in vele. De

rijke

rijke is meer in staat zijne begeerten te vervullen, en een groot verlies te dragen. Doch bij dezen heeft welvaart en voorspoed de begeerten verdreven. Hij is gezond en sterk en schoon, vrij van ramp, gelukkig in zijne kinderen, en, indien hij daarbij nog wel en gelukkig sterft, dan is hij het, wien gij zoekt, waardig gelukzalig te heeten.

« *Alles* te hebben is voor den mensch onmogelijk, gelijk er geen land is, dat alleen alles bezit; maar het een heeft wat het ander ontbeert: gelijk er ook geen menschelijk ligchaam is, in alles volkomen; maar dit heeft het, dat ontbreekt er aan. Hij echter, die het meest van dat alles bij voortduring bezit, en vervolgens gelukkig zijn leven voleindigt, hij is, o Koning, bij mij geregtigd dien naam te voeren. Zoo behoort men dan in alle zaak op het einde te letten, waar zij op uitloopen zal. Want vele, wien de Godheid het geluk vertoond had, heeft zij naderhand met wortel en al uitgeroeid en ellendig doen omkomen. Zoodat niemand vóór zijn dood waarlijk gelukkig te heeten is. » . . . .

Een TELLUS, gelukkig door de welvaart zijner vaderstad, gelukkig door den voorspoed en de deugd zijner kinderen, stervende als overwinnaar in den strijd voor het vaderland, en na zijnen dood bij de zijnen in eere; CLEOBIS en BITON, de deugdzame zonen eener teedere, godvruchtige moeder, den doodslaap ingaande na

de

de schoonste daad der kinderliefde, wier nagedachtenis aan alle braven dierbaar bleef; zulk een leven, zoo geëindigd, dat eerst noemt SOLON een gelukkig leven, en hen, die het te beurt valt, de gelukkigste der stervelingen.

Ook de liefde tot het schoone is bij HERODOTUS meer ontwikkeld en volmaakt. Het is niet slechts liefde tot het zinnelijk schoon, gelijk het nog grootendeels was bij den Iönischen Bard en zijne Helden.

Het denkbeeld van zedelijke schoonheid, duister in HOMERUS, is hier helder en duidelijk, goedheid en schoonheid zijn door den gelukkigsten echt vereenigd, en het oorspronkelijk Grieksche denkbeeld καλοκαγαθία is geboren, om eens in den geest van PLATO volkomen ontwikkeld te worden.

Bovenal ontdekt men in HERODOTUS eene gave van waarneming der natuur, eene kunst om het menschelijk hart te bespieden en menschelijke bedrijven en bedoelingen af te zien en met eigen kleuren te malen, met één woord eene menschenkennis en levenswijsheid, in welke wij de eerste beginselen zien eener Socratische wijsbegeerte. Die meer wijsgeerige geest vertoont zich niet slechts in de voorstelling van den aard en de bedrijven van enkele personen, een CRŒSUS, CYRUS, XERXES, THEMISTOCLES, ARISTIDES, maar ook in die naïve karakterschildering

ring der volken, waarin wij aan enkele trekken al aanstonds den trotschen Persiaan, den kinderlijken Indiër, den zwaarmoedigen Egyptenaar en den levendigen Griek herkennen. Men ontdekt dien ook in de mindere gehechtheid van HERODOTUS aan volksgeloof, die hem de ligtgeloovigheid der Atheners doet berispen, door het vroom guichelspel van PISISTRATUS misleid.

De *Gemeenzin* en echt burgerlijke geest bij de Hellenen geboren; die vruchtbare oorsprong der schoonste burgerlijke deugden; mindere ruwheid en hardvochtigheid, meerdere zachtheid van zeden; het zinnelijke door het meer zedelijke vervangen, het denkbeeld van zedelijk schoon meer ontwikkeld, de begrippen van het goede en schoone verbonden; gevoel en verbeelding, door verstand en rede getemperd; meer wijsgeerige *kennis* van den mensch en het menschelijk leven, de kiemen eener Grieksche levenswijsheid en wijsbegeerte, zietdaar de voorregten, welke de gouden eeuw van Griekenlands vrijheid en den leeftijd van HERODOTUS boven HOMERUS en zijne Helden verheffen.

Ik heb in deze vergelijking Geschiedenis en Geschiedschrijver vereenigd, omdat het bij HOMERUS, mijns oordeels, onmogelijk zijn zou beiden af te zonderen, en juist te bepalen, wat de Helden-eeuw en wat den Zanger toebehoort, en HERODOTUS gedenkschrift grootendeels een tijdvak

vak betreft, dat zich bijna aan zijnen leeftijd aansluit, en dierhalve dat verschil van de getuigen van Griekenlands verlossing en haren Gedenkschrijver hier niet aanmerkelijk kan geweest zijn.

BESCHOUWING

HOE, UIT DEZELFDE OORZAAK DER GRIEKSCHE EN NEDERLANDSCHE TREURSPELEN, VERSCHILLENDE GEVOLGEN ONTSTAAN ZIJN.

VOORGELEZEN IN DE MAATSCHAPPIJ

VERSCHEIDENHEID EN OVEREENSTEMMING

TE ROTTERDAM.

DOOR

MR. W. TERPSTRA.

Dat de nog ruwe mensch gewoonlijk met eenen jongeling, wiens verstand luttel ontwikkeld is, vergeleken wordt, is te bekend, dán dat ik daarover breeder zoude behoeven te spreken. Op het hart van zulken mensch werkt het zinnelijke *alleen*. Voor angst en vreugd is het even vatbaar, en wordt daardoor even sterk en even schielijk aangedaan.

Hij deinst van het schrikbarende ijlings terug, en voedt daartegen den doodelijksten haat: maar even vurig ontsteekt het aangename, uitgelatene vreugde in zijne ziele, en geeft zij die door sterke gebaren des ligchaams en luide zangen te kennen.

Hoe milder dan het klimaat is, waaronder de ruwe mensch woont, hoe helderder en onbewolkter zon, maan en sterren boven zijn hoofd

bij voortduring schitteren, hoe heerlijker en prachtiger de Natuur is, die hem omringt, des te fijner, teederder is zijn gevoel, des te sterker zijne verbeelding, des te aandoenlijker zijn hart.

Zoodanig nu was het geval der Grieken over het algemeen, van den beginne af aan, dat wij hen leeren kennen. Maar, hoezeer moeten de aandoeningen voor het schoone en verhevene bij dat volk niet verhoogd zijn, sedert HOMERUS en HESIODUS de Natuurkrachten, de voorwerpen van vereering der Oosterlingen, en Goddelijke Wezens voor de Grieken veranderden, en zij dus in elk voorwerp der Natuur, naar mate van deszelfs uiterlijk aanzien, eenen God of grootelijks vreesden of driftig beminden.

Alzoo dan was ook BACCHUS, de God des wijnstoks en des wijns geworden. Dewijl nu elken ruwen mensch eene onbegrensde begeerte schijnt ingeschapen, om, door de verbeelding verwilderende dranken, de eenzelvigheid van zijne gedachten af te wisselen, hoezeer moet dan de prikkelbare verbeelding des Grieks met dien God ingenomen geweest zijn, welke hem de edele gave des wijns schonk, terwijl echter deszelfs Wezen het gevoel van vreugde en schoonheid, met dat van eerbied en kracht in zijnen aanbidder opwekte.

Met welke blijdschap en bewondering moet de Griek in den wijnoogst op het feest van dien vreug-

vreugde aanbrengenden Goddelijken BACCHUS, dien Man niet hebben aangehoord, welke het eerst met eene verbeelding door den wijn verhit, of, gelijk de bewoner van Griekenland zeide, door den geest van BACCHUS aangeblazen, in het open veld, al dansende en zingende, eenen lofzang in hooge zielsverrukking uitgalmde ter eere van dien Weldadigen, terwijl de Zanger, op zijn gelaat met wijnmoer bestreken, het zinnelijk teeken droeg van den God, die in hem was, en welken hij als het ware vertegenwoordigde.

Wat wonder, dat de menigte door uitbundige vreugde haar genoegen te kennen gaf over hem, in wien naar hare gedachte de geest van dien God moest gezeteld zijn, omdat zij niet begreep, hoe deze Zanger zoo veel meer dan zij zelve konde? Wat wonder, dat zij dezen als het ware zigtbaren God eenen bok ten geschenke gaven, die door het afknabbelen van de botten des wijnstoks zoo gehaat bij dien God zijn moest, als bij haar het dier was, dat hare vruchten benadeelde, en bij haar ter vergoeding van geledene schade werd overgegeven?

Bij de meerdere ontwikkeling echter van het verstand des volks, welke bij de bewoners van Attica, uit hoofde van plaatselijke ligging en mindere vruchtbaarheid des lands, hetwelk rondzwervende horden noch verwoestende zeeroovers aanlokte, veel vroeger dan in het overig Griekenland plaats

 had,

had, zag een THESPIS weldra in, dat verscheidenheid en afwisseling den volke nog meerder genot zoude schenken, en voegde bij hem, welke in naam zijner stamgenooten den lof des Gods hemelhoog verhief, eenen tweeden handelenden persoon bij, die, hetzij alleen, hetzij bij afwisseling, door woorden op zingenden toon, met sterke gebaren en bewegingen des ligchaams, BACCHUS daden en gevoelens zinnelijk vertoonde.

Vermaak der zinnen, en daardoor verwekte aandoeningen, was derhalve het hoofddoel dezer Godvereerende handeling. Ziet daar dan, M. H.! den grondslag, en voor den inhoud, en voor de strekking der Treurspelen, en voor de plaats gelegd, waar dezelve vertoond werden.

De Man, welke in aller naam eerst alleen den God des feestes loofde in hooggestemde zangen, stelde den rei daar, als de pit en de kern des Treurspels, bij den Griek om het bokgeschenk *Tragedie* genaamd.

De handelende bij den eersten gevoegde persoon, insgelijks met wijnmoer bestreken, door THESPIS ingevoerd, door ESCHYLUS en SOPHOCLES vermenigvuldigd, stelden Goden naar menschen gevormd of zoogenaamde Zonen van Goden uit verledene tijden voor, niet zoo zeer om hunne personen te verbeelden, of een geschiedkundig verhaal hunner daden te geven, dan

wel

wel om hunne daden, aandoeningen en gevoelens te verzinnelijken, hoofdzakelijk tot vermaak.

Daar zag men alle edele aandoeningen uit ongekunstelde harten natuurlijk opgewekt, onder de zinnen gebragt. Ouder- en kinderliefde, wederkeerige toegenegenheid tusschen zuster en broeder, tusschen vriend en vriend, tusschen stamgenoot en stamgenoot. Vaderlandsliefde ontving daar de heerlijkste offers; maar zuivere, reine liefde tusschen beide kunnen, als schijnende daartoe de jeugdige Griek te wuft en onstandvastig, vond op het tooneel geene vereerders noch aanbidders, gelijk het gewone leven dezelve ook niet kende. Jeugdige, mannelijke, edele schoonheid des ligchaams, grootheid van ziel en kracht van geest waren de voorwerpen, voor wier aandoeningen de harten der Grieken zich openden.

Deze aandoeningen nu werden op de meest nadrukkelijke wijze voorgesteld. Poëzij, muzijk en dans waren daartoe de middelen, welke een nog jeugdig menschengeslacht, wiens gevoel geenen teugel der rede kende, te bezigen plagt. De onderwerpen en het doel der Grieksche Treurspelen legden de banden van eenheid van handeling, plaats en tijd, naderhand door ARISTOTELES gewrocht, nog niet.

Vrij bewoog zich de Muse der Tragedie. Haar geleidster wás de schoone Natuur, om grootsche en tedere aandoeningen van meer menschen gevorm-

vormde Goden uit den fabeltijd in aandoenlijk gestemde zielen als het ware over te gieten. Hoe zouden zij daartoe datgene bezigen, hetwelk bezadigder verstand naderhand teelde?

Verbeeldt U, M. H.! een Grieksche schouwburg ten tijde van SOPHOCLES, door wien het Treurspel zijn toenmalig toppunt bereikte. Amphitheatraal was deszelfs gedaante. Onmetelijk groot deszelfs ruimte, waarin het geheele Atheensche volk zich verzamelde. Van boven ongedekt. In Athene, even als bij de Bacchus-feesten op het land, was de heldere hemel het dakgewelf, waarhenen de bedroefde en gelukkige Tooneelspeler te zamen met den getroffen aanschouwer hunne blikken wierpen.

Het voorste gedeelte des Tooneels, Logeum genoemd, was van voren naar de Orchestra, of bij ons genoemden Bak, halvemaansgewijze naar binnen uitgehold, waarop de Tooneelspeler met een gekleurd masker, dat het geluid zijner stemme kunstmatig verhoogde, bedekt, werkzaam was.

Hooge schoenen, Cothurni in het Latijn geheten, verhoogden zijne gestalte; want voor den jeugdigen mensch teekende rijzigheid van gestalte achtbare verhevenheid, aan Goden of Godenzonen door den mensch eigendommelijk geschonken.

Verbeeldt U daarenboven in de Orchestra of Bak,

Bak, op de Thymele, eene naar een altaar gelijkende verhevenheid, den Choregus omringd door den Rei, wiens hoofd hij was, terwijl achter op het tweede gedeelte van het Tooneel, Proscenium genaamd, hetwelk door een vallend gordijn geöpend werd, uw gezigt stuit op eenen houten muur, in hoogte aan de hoogste zitplaats gelijk, waarin ééne groote en twee kleinere poorten aan de zijde gemaakt zijn, waarvan, naarmate van de omstandigheden, of de hoedanigheid des persoons, nu de groote, dan de kleinere door middel van het voorhangsel of open stonden of gesloten werden, terwijl op de oppervlakte des muurs in vergezigten aan de linkerzijde eene stad, een paleis, of tempel; aan de regter, gebergte, landschap, of zeekust ontdekt wordt, en de Tooneelversierselen ter zijde des Tooneels, driehoekig van gedaante, niet dan zeer zeldzaam op van onder vastgemaakte assen worden omgekeerd. De werktuigen om Goden uit de lucht neder te doen dalen, of omhoog te heffen, bevonden zich boven achter den muur aan wederzijde des Tooneels buiten het gezigt der talrijke menigte.

Moesten er schimmen uit de onder-wereld worden opgeroepen, van onder de trappen of zitbanken der aanschouwers, in het midden van de Orchestra of Bak, rezen zij op, en beklommen statig de trappen des Tooneels om hare werking aldaar te verrigten.

 Zoo

Zoo toch rezen, volgens algemeene meening, de zielen der afgestorvenen uit het doodenrijk, in het midden der aarde geplaatst, op, met een wel zigtbaar maar niet tastbaar bekleedsel omgeven.

Waar het Logeum in een punt eindigde bij de Orchestra of Bak, bevond zich eene deur, waardoor de inwoners, zoo noodig zich ten Tooneele begaven. Een tweede, onder aan de Orchestra gemaakt, opende den toegang voor Vreemdelingen.

Dan misschien reeds te veel gezegd van het eigenlijk Tooneel, hetwelk ik ter duidelijkheid der geheele zaak, meende hier te moeten inlasschen.

Op dit Tooneel dan wisselden wel de enkele Tooneelspelers af, maar de Rei behield, behalve zijne linksche, regtsche en voorwaartsche bewegingen, altijd zijne plaats.

Deszelfs zangen, steeds met muzijk vergezeld, hingen ten naauwste met het geheel te zamen, of liever maakten daarvan de ziel uit.

Geen ramp trof er Goden en menschen of de Rei betreurde hun ongelukkig lot, en deelde liefderijken troost uit. Geen geluk bejegende eenen hunner of hij juichte over zijn geluk, en leerde dan voorspoed wel te dragen. Geene overwinningen werden er bevochten of hij hief een zegelied aan.

Geen held viel er voor het Vaderland, of weder-

dóorstroefde het in het onzigbare werkende Noodlot met allen moed, of hij vermeldde op onnavolgbare toonen, wat vaderlandsliefde vermag en onverwinnelijke standvastigheid. En welken indruk moeten de Tooneelspelers alleen op de aandoeningen des Hoorders niet gemaakt hebben, die met de sterkst sprekendste gebaren en vurigste uitdrukkingen van harmonieuse toonen, met de zielsgesteldheid eensluidende, eenen EDIPUS op den blanken Colonus voórstelden, daar hij van zijn gezigt berøofd, op de schouders van zijne, hem geleidende, zeer beminde dochter ANTIGONE leunde.

Hoe moeten de angstige vragen des blinden naar plaats en inwoners medelijden hebben doen ontstaan in de gemoederen der Omstanders! Hoe verschrikkelijk voor EDIPUS en hen, die hem zagen, de ontdekking, dat hij zich daar bevond, waar de Eumeniden, de Dochters der Aarde en des Nachts, in eene niet te betredene plaatse zetelden, waar hij of onder aardbeving, of donder of bliksem zijn rampspoedig leven eindigen zoude? Hoe moet het strompelen des Grijsaards, toen hij eindelijk van daar naar de aan NEPTUNUS geheiligde plaatse aan de hand zijns Dochters ging, telkens eenen schok aan de harten van hen, die hem met de oogen volgden, gegeven hebben?

Wie drukt de pijnlijke en ontroerde gemoedsgesteldheid uit van hen, die tegenwoordig waren, toen

toen EDIPUS sammelend en huiverig zijne afkomst ontdekte, en eindelijk uitriep: « Ik ben de ongelukkige EDIPUS. »

Wie maalt de aandoening door de bede van ANTIGONE verwekt, waar zij den Rei smeekt, om haren wil, haren Vader niet te verstooten, maar met haar voor een Vader biddende zoo medelijden te hebben, als of zij kind ware van den Rei zelve?

Zou de Griek de bekommering en liefde niet in dezelfde mate gevoeld hebben als ANTIGONE, daar zij, zich zelve vragende en antwoordende, in eene vreemdelinge, welke al nader en nader komt, hare Zuster, ISMENE, meent te ontdekken?

Voorzeker deelde hij in de onuitsprekelijke vreugde, die ISMENE, bij het ontdekken van Vader en van Zuster ondervond, welke zij vurig omarmde, terwijl zij betuigde door de tranen van droefheid henen hen naauwelijks duidelijk te kunnen aanschouwen. Grievend voor het vaderhart is ISMENES verhaal, grievender nog voor hetzelve de betuiging aan THESEUS: « Mijne Zonen hebben mij uit het Vaderland verbannen voor altijd. »

Hooger en hooger stijgen de aandoeningen; hevige gramschap welt op in ieders harte bij het zien van CREON, welke in zijne houding, gang, gebaren en stem, list en loosheid verradende, den

den ellendigen EDIPUS uit Athene naar de Thebaansche grenzen poogt te verwijderen.

Nu vermeestert wanhoop de ziel des rampzaligen Blinden, wanneer de wreede CREON, zich daartoe geregtigd wanende, hem eerst ISMENE, weldra zijne leidsvrouwe ANTIGONE van zijne zijde scheurt en hem zelve dreigt weg te slepen.

Ziet hoe groot de kinder- en vaderliefde wederzijds is! Bittere tranen weent men; verwildert staan de oogen. De blinde Vader vraagt eene laatste handdruk, die de weggesleurd wordende Dochter niet in staat is te geven.

Mij dunkt, ik hoor den Griek, op schorren toon, met de tanden knarsende, EDIPUS den vloek nazeggen, die hij uitbraakt tegen CREON, nu hij den Blinden zijn eenig hem nog overgebleven oog, ANTIGONE, ontrukt.

Geene, hoe hartelijk ook haren man beminnende Echtgenoote, kan bij ons zoo aanschouwelijk hare onbedenkelijke blijdschap uiten bij de terugkomst eens geliefden Echtgenoots, welken zij verloren achtte, als de jeugdige, vurige, levendig gevoelende Griek, welke den persoon van EDIPUS voorstelde, toen door den edelen en grootmoedigen THESEUS, die zijn leven meer door schoone daden, dan woorden, luister wenschte bij te zetten, hem zijne beide Dochteren weder in de armen werden gevoerd. Hoe moet die taal van den verrukten Grijsaard tot door het diepste

ge-

geheente bij allen, die hem hoorden, zijn doorgedrongen: « Ik bezit thans wat mij het dierbaarst is. Nu zal ik niet meer geheel ongelukkig sterven, als gij aan mijne zijde staat? »

THESEUS, te voren uit den Tempel gekomen, deelt thans aan EDIPUS het verlangen eens smeekelings om hem te spreken mede. Een duister gevoel, dat het zijn, hem hatelijke, Zoon zijn zoude, doet EDIPUS hem zijn verzoek weigeren.

De vrome THESEUS wijst hem op den eerbied den Goden verschuldigd. De Broederminnende ANTIGONE doet haren Vader gevoelen, dat die smeekeling dan ook een kind van hem is gelijk zij. Zoude een Vader zijnen Zoon kwaad met kwaad vergelden? « Zoude mijn Vader, » zegt zij, « eene weldaad wel weten te ontvangen, en er zelf niet *eene* weten te bewijzen? »

Zulk eene taal uit zoodanigen mond behaalde de overwinning, eene overwinning echter, die zwaar op het hart van haren Vader woog.

« Vader! » roept zij uit, « daar nadert de Vreemdeling onvergezeld, tranen druipen uit zijne oogen. Hij is het, wien gij gistet. Het is POLYNICES! » De Zoon, die zijnen Vader tot zulk een deernis waardig lot uitstiet, ijst op het gezigt van deszelfs haveloosheid en uitgeteerd gelaat, en noemt zichzelve den grootsten booswicht. De Vader zwijgt. Hetgeen POLYNICES verlangt, wan-

wanhoopt hij zelf van zijnen Vader te erlangen. Door middel echter van ANTIGONE wanhoopt die slechthart niet. Wat wil hij? De Vader zal partij kiezen in de twist der Broeders tegen zijnen oudsten Zoon, want volgens de Godspraak overwon hij, aan wiens zijde EDIPUS stond. Verschrikkelijk verzoek voor een' Vader!

Om THESEUS breekt de blinde man zijn stilzwijgen af, en ontsluijert den ondankbaren eene toekomst vol jammeren. Verkeerde schaamte maakt hem doof voor de smeekingen zijner Zuster. Naar Argos terug te trekken ware schandelijke blooheid. Sterven kan, en wil hij, beweend zijn, wil hij niet. Zijne eenige troost is, door ANTIGONE begraven te worden, als zij in het Vaderland terug keert. En nu snelt hij moedwillig in zijnen ondergang.

Het dondert. EDIPUS erkent het teeken tot zijnen dood. Vóór denzelven wil hij THESEUS bedanken en reden tot zijn geluk en dat des Vaderlands. Verschrikkelijk weergalmen de ratelende donderslagen. THESEUS komt. En nu, het vermogen om te zien herkregen hebbende, gaat EDIPUS allen voor naar de plaats waar hij moet sterven. Hij zet zich daar neder. Met genoegen ziet hij zijne Dochteren hem den laatsten pligt bewijzen. IJsselijk knalt de donder weder. Verschrikt vallen zij neder en weenen. Hevig schokt hare ziel het teeder afscheid, dat EDIPUS na

neemt.

neemt. Allen zwijgen. Eene stem verheft zich: « EDIPUS, wat draalt gij, kom haastig. »

Neen, zoo verschrikkelijk waren voor haar nog die knetterende donderslagen niet, als deze stem! Maar nu, o hartverscheurende rouwe! *moeten* zij zich verwijderen van haren Vader. THESEUS alleen mag weten, waar haar Vader den laatsten adem uitblaast. De Vader geeft haar zijnen zegen. Intusschen gaan zij heen: weldra keeren zij zich om, en hare oogen ontdekken geenen Vader meer.

Rampzalig Zusterenpaar! Hoe moet, na het verhaal van dit uw laatste lijden, menig eene vurige traan uit de oogen uwer tot in het diepst van het gebeente ontroerde aanschouweren op den kloppenden boezem zijn gevallen! tot welk eene ontzettende hoogte moeten hunne aandoeningen zijn gerezen, toen de kreet: « EDIPUS is dood! » hunne teedere ooren trof, en gij op eenen hemelschen toon eene weeklagt aanhieft over den dood eens Vaders, wiens lijden zelf uwe liefde jegens hem had verhoogd?

Gelijk bij de Grieken de Godsdienst het Treurspel deed te voorschijn komen, alzoo legde in Duitschlands lagere streken de Christelijke Godsvereering den grondslag tot het nieuwere Treur-

spel,

spel, in een veel ruwer, kouder, het vuur der verbeelding, en de fijnheid van gevoelen verkoelend en grover makend luchtgestel.

In de duistere middeleeuwen, waarin over het geheel genomen, geene straal van het licht der Rede tot iemand doordrong, uitgezonderd weinige Priesteren en Kloosterlingen; waarin ruwe zinnelijkheid den mensch, uitgenomen zijne gestalte, met het redelooze vee in eenen rang, wat zegge ik, onder hetzelve plaatste, en niets den Leek trof, behalve hetgeen in zijne grove zinnen viel, — in de duistere middeleeuwen, deed de Priesterenschaar voor hare Toehoorders ruwe, sterk gekleurde beelden ophangen van voorvallen en personen, waarover zij de vergaderde menigte onderhield.

Dan weldra begreep zij, dat ook deze bij herhaling der vergadering voorgehouden, de kracht der nieuwheid en den daarvan ontleenden indruk zoo niet geheel verloren, dan ten minste aanmerkelijk minder verwekten; weshalve of bijgeschilderde beelden, of, in plaats van deze, der Christelijke gemeente personen voor oogen gesteld werden, welke men geloofde, dat in houding en kleeding naar die eerwaarde mannen of vrouwen geleken, wier geschiedenis en daden het onderwerp des sprekers was. Deze stomme en werkelooze personen echter, hoe zouden zij langer de verbeelding bezig houden, hoe van duurzamer

invloed zijn op de zinnen, en daardoor op de harten der schare, dan de op doek verzinnelijkte beelden alleen te voren geweest waren?

Weldra derhalve zag een meer oplettende beschouwer het van de Natuur af, dat geluiden en beweging het krachtigst werkten op de zinnen der menschen. En de te voren levende beweeglooze standbeelden, werden met handelende, de stomme personen met sprekende verwisseld.

De zoogenaamde Mysteriënspelen namen een begin, en maakten een gedeelte van den Godsdienst uit, waarin Priesters, of in de kerken of soms in de tuinen naast dezelve, spelen vertoonden, waarin zij zelven de handelende personen waren; op zoodanig eenen trant sprekende, zich zoo bewegende, en aldus kleedende, als zij meenden gelijk te staan met de zegswijze, houding, beweging en kleeding van dien heiligen persoon, wien zij verbeeldden; waardoor zij meenden het nadrukkelijkst te werken op de *zeden* en het *verstand* der omstanders.

Het kon wel niet anders, of weldra moest het bij meerdere beschaving en opgeklaarder denkbeelden, en Priester en Leek wanvoegelijk schijnen, dat de Bedienaren des Altaars en Dienstknechten van JEZUS CHRISTUS, onder allerhande standen, gebaren en gedaanten, ten toon gesteld waren aan de menigte, en alzoo de eerwaardigheid en achtbaarheid van die mannen verlo-

loren gingen. De Priesters derhalve onttrokken zich van lieverlede aan dit bedrijf, en wijdden zich weder geheel en alleen aan den Altaardienst en hunnen stand toe, welke naar die mate in achting en ontzag wederom toenam.

Nu verving de meer verlichte en verstandelijke Leek hunne plaats, en de Rhetorijkers met hunne spelen van zinnen traden voor het volk ten Tooneel.

Tweederlei was hun spel. Men vertoonde, of stomme, of sprekende personen, de afbeelding der zaak, waarvan de rede was, er bijvoegende. Ontleenden de Priesters hunne ontwerpen uit de Heilige Schrift, ook de Rhetorijkers putteden uit denzelfden bron.

Hetwelk geenen levensadem ontvangen had, deelden zij denzelven, als het ware, mede. Deugd en ondeugd, vroomheid en goddeloosheid traden als personen op, handelden, bewogen zich, en spraken; even als de sterkere verbeelding des nog ruwen menschelijken geslachts, aan alles dat gene mededeelt, waarmede het zich bezielt en uitgerust gevoelt.

Niemand Uwer, M. H.! is er, welke door het gezegde niet zich zelven reeds reden gegeven heeft, van het onderscheid, dat er ten aanzien van plaats en inhoud zich bevindt tusschen de Grieksche en Nederlandsche Treurspelen.

Trad de ruwe Griek bij het oogsten van den

druif onder den blooten Hemel voor het verheugde Landvolk het eerst op, om in deszelfs naam den God des wijns in verrukte taal de aandoeningen en gewaarwordingen zijner hevig geroerde ziel open te leggen: in den tempel, in gedekte heilige plaatsen kwam, nadat reeds schilderijen, en stomme personen voorafgegaan waren, de koelere Duitsche Priester te voorschijn.

De jeugdige Bewoner van Hellas, door vurige verbeelding ontstoken, zong door BACCHUS zelven ingegevene Hijmnen, die de Reijen worden deden, de kern van zijn Treurspel.

De Mannelijke Duitscher, door klimaat en opvoeding matiger in zijne aandoeningen en bedaarder in zijne driften, redeneerde over Goddelijke onderwerpen en Christelijke Geschiedenissen.

De Helleen, vol kracht der jeugd, trachtte het gevoel, dat zijne ziel doortintelde, met behulp van eene beeldrijke taal, nimmer rustende en als het ware dansende bewegingen, door Muzijk begeleid en geregeld, tastbaar, om zoo te zeggen, over te brengen aan zijne landgenooten, zingende en dansende jongelingen, zoo als hij.

De bewoner van Nederland, tot rijpere jaren gekomen, ontwaarde dien hevigen aandrift, dat brandend vuur der gewaarwordingen in zijn binnenste niet. Hij konde noch wilde dus zijnen, hem hierin evenarenden Landgenoot, door de

zin-

zinnen doen gewaar worden, wat een groot Man uit den voortijd werkte en ondervond. Geen louter vermaak des gevoels was het hoofddoel der *Nederlanders*; hij wilde stichten en verbeteren.

De lustige Griek, eenen Godsdienst hebbende, aan zijne luchtige en wufte gewaarwordingen, *waaruit hij* ontstond, gelijk, die niet éénen nevel over de toekomst rijzen deed in zijne ziel; kon, ja moest dansen en zingen, omdat hij zulke eerbewijzingen zijnen Goden welgevallig rekende.

De statige Duitscher verbeeldde, of eenen God in menschelijke gedaante, van Wien hij wist zelf geschapen te zijn, in Wien hij geloofde dat vlekkelooze zedelijkheid en alle afkeer van kwaad was, ja, Wiens bloed hij zag stromen; of, dat hij, (de mensch zelf,) diep in het kwade verzonken, *zich, door Hem* na *te* volgen, verheffen konde tot hemelsch genot.

Zegt mij, M. H.! hoe kon hij, JEZUS alzoo om zijne zonden ziende lijden, zichzelven van misdaden bewust, springen en neuriën, gelijk de Griek, welke zich diets maakte, zijn heil voor tijd en eeuwigheid in handen te hebben?

Bij den Griek, als jongeling, was Muzijk natuurlijk, ja in de opvoeding het voortreffelijk middel om de aandoeningen zijner ziel zoo harmonieus te stemmen, als de snaren klonken op de lier.

Bij den Nederlander, de Muzijk niet algemeen beminnende, was zij slechts een middel tot ver-

 maak.

maak. Van hier dan ook geene muzijk, zoo als op het Atheensche tooneel, maar buiten hetzelve, wanneer de gordijn gevallen is.

Waar bij den Athener de roerende zangen van den Rei, met Muzijk, dat met dezelve stemde, gehoord werd, daar begint bij den Nederlander, na het bedekken des tooneels, eene muzijk, die dikwijls met het voorgaande bedrijf in geenen deele overeenkomt, en soms een vrolijk Allegro laat hooren, waar de ziel diep geroerd eene aandoenlijke Andante vorderde.

Het Grieksche treurspel, het uitgedrukte beeld des jeugdigen mensch, was in zamenstelling eenvoudig, gelijk de jeugd. Van zachte tot hevige aandoeningen klom het op, tot dat de ziel onder het geweld derzelve, zóó zóó, scheen te zullen bezwijken.

Het Duitsch mannelijk verstand had andere vorderingen, ofschoon het gevoel, als bijkomend hulpmiddel, niet geheel veronachtzaamd werd. Dat verstand wilde in werkzaamheid gebragt zijn: het wilde zich oefenen in het nadenken, waarop toch de zoo zeer verschillende en tegenstrijdige handelingen der spelende Personen zouden uitloopen. Het vindt zich verlegen in het uitvinden. De knoop is gelegd. En verhevene vreugde ondervindt de ziel, wanneer de ontknooping aan zijne gevormde gedachte beantwoordt.

Gewis vergeeft gij het mij, M. H.! dat ik met

op-

opzet over ons tooneel, tooneelversiering, kleeding en verder toestel, uit zijnen aard van het *Grieksche* verschillende, zwijge, het te zeer bekend achtende, dan dat ik daarmede Uwe aandacht vermoeijen zoude.

Veel liever wil ik, hetgeen ik van den inhoud des nieuweren Treurspels zeide, uit den GIJSBRECHT van VONDEL, die bij ons de Vader des Nederlandschen Treurspels en opvolger der Rhetorijkers was, zoo goed mij mogelijk, trachten te staven.

Niemand Uwer, M. H.! voorzeker is onkundig, dat het genoemd Treurspel de Geschiedenis bevat van den ondergang van Amsterdam, waarvan GIJSBRECHT de Heer was, en uit dien hoofde geschiedkundig is. Van daar die uitgerekte verhalen van gebeurtenissen, door anderen buiten het tooneel uitgevoerd, die wel de kennis van het voorgevallene verlevendigen, maar door de zinnen op het gevoel niet werken, ja, zelfs het gevoel aanstootelijk zijn, wanneer wij eene voor het behoud van haren Man beangstigde BADELOCH tegenover eenen Bode zien staan, welke een lang verslag geeft, waarnaar haar door angst gefolterd hart met geene mogelijkheid hooren kon met geduld.

VOSMEER legt de knoop. En VONDEL zelf in zijne voorrede aan HUGO DE GROOT, beroemt zich alle wetten voor het nieuwere Tooneel

 in

in acht genomen te hebben.

Wie herinnert zich het *Klarissen*-klooster, wie den aldaar gevierden Kersnacht, zonder aan den Godsdienstigen oorsprong onzes tooneels te denken? Wie den heerlijken lofzang door den Rei der *Klarissen* opgezongen, en de verhevene Ode op de grootheid en nederigheid des Heilands in zijn geheugen terug roept, vereert wel het Goddelijk talent des Dichters; doch ontkent tevens den zamenhang met het voorgaande.

Onderwerping aan den wil van God, voorbeelden tot zedelijkheid en deugd, treft men in het stuk menigvuldig aan, en toonen den adel van ons geslacht; maar die gelatenheid verbiedt alle tegenwerking, welke op het Grieksche Tooneel zoo sterk werkte op het gevoel der Hoorderen.

BADELOCH alléén is door liefde doof voor den raad, om, met haar kroost, haren Echtgenoot te verlaten. Bij haar gelden geen raad, geene terugwijzing op Goddelijke zorg en Voorzienigheid. PETER, welke van Gods leiding redekavelt, wijst zij op het brandend Amsterdam.

Van haren Man wil zij niet scheiden: hare kinderen zelfs, die zij onder haar hart gedragen had, wil zij missen, zoo haar man maar behouden blijve. Noch vuur, noch staal, noch bloed, noch slagting doen het vaste besluit der teedere Vrouwe wankelen.

Maar

Maar het koel verstand en de mannelijke ernst van GIJSBRECHT onderdrukt, en verkoudt al dat vuur, zoodat BADELOCH, henengaande, bedaardelijk zegt:

« Verdelgde stad! wij gaan, en komen nimmer weer.»

Herinnert U, M. H.! het besluit van den EDIPUS, en ijskoud zullen U de slotwoorden van GIJSBRECHT moeten toeschijnen:

« Vaarwel, mijn Amsterdam! verwacht een andren Heer.»

Maar, M. H.! doorzoekt vrij alle de voor hunnen leeftijd zoo heerlijke gewrochten van Grieksche Dichtkunst. Prijst met de grootste welsprekendheid de taal en uitdrukking der eenvoudige schoone Natuur in Grieksche Treurspelen uitschitterende. Wijdt uit, zoo sierlijk gij wilt, over den smaak van HELLAS zonen! Geenen Rei zult gij aanvoeren aan den Rei der Edelingen bij VONDEL gelijk.

Hoe treffend de taal, hoe streelend de eenvoudigheid der Grieken zijn moge, even zoo krachtig, even zoo edel zijn de woorden van VONDEL, waar hij de huwelijksliefde en trouw bezingt. Wat zegge ik? Neen. Nooit konde de Griek, hoe natuurlijk zijn gevoel ook ware, zulk een denkbeeld vormen, aan dat van VONDEL gelijk, waar hij Man en Vrouw bezingt, als:

. . . . Gloënde aan één gesmeed
Of vastgeschakeld en verbonden
In lief en leed;
Die . . . . jaren lang gepaard
Een kuisch en vreedzaam leven leiden,
Gelijk van aard.

Christelijke Godsdienst alléén was in staat den smaak der stervelingen alzoo te veredelen. Hij alléén is de bron en oorzaak dier reine, kuische, zalige liefde, en

Geen' liefde komt Gods liefde nader,
Noch is zoo groot.

AAN-

TAFEREEL

VAN DE

STAATKUNDIGE VERLICHTING

DER

NEDERLANDEREN.

VERVOLG VAN *MNEMOSYNE* XII (II) Deel,
Bladz. 1—117.

VOORBERIGT.

Toen ik het vorenstaande Tafereel van de Staatkundige Verlichting der Nederlanden sloot, hield ik dezen mijnen arbeid voor geheel ten einde gebragt; niet omdat ik denzelven beschouwde als voor geene voortzetting vatbaar, maar alleenlijk uit vreeze, dat eene zoodanige voortzetting ergernis mogt baren aan dezulken, (en deze maken verre weg de meerderheid uit van de beschaafde Nederlanders,) die onze Historie niet anders geleerd hebben, dan uit Schrijvers, der Aristokratische Faktie gunstig, ja nog daarenboven, alvorens zij aan het lezen gingen, rijkelijk met vooroordeelen, uit de verkeerde begrippen hunner Vaderen in hen overgevloeid, te dezen opzichte bezet zijn geweest. — Bij een aandachtig nalezen echter van mijn Tafereel is het mij voorgekomen, dat ik hetzelve nog wel een weinig verder zoude kunnen uitbreiden, zonder van de gevreesde er-

ergernis wezenlijk gevaar te loopen; en ik ga er derhalve, bij wijze van Aanhangsel, nog eenige bespiegelingen en opmerkingen aan toevoegen, in denzelfden geest, als het voorgaande, en met gelijke onzijdigheid, als ik meen daarbij in acht genomen te hebben. Misschien wel, dat zelfs het teruggehoudene Eerste Gedeelte, waarvan ik bij mijn vroeger Voorberigt gewag maakte, vervolgends mede in druk verschijne.

Va-

Vader WILLEMS dood bragt de Gewesten, welke hij een geruime tijd als Hooge Overigheid had bestuurd en nu weldra als Opperheer stond te regeren, in geen kleine verlegenheid. Het is waar, zij bevonden zich thands in eenen staat van verkwikkende kalmte, vergeleken met de gruweldagen, welke men beleefd had. De vijand had slechts weinige steden, onder de Unie of het gezag der Algemeene Staten begrepen, meer in zijn bezit, en zijne magt was verdeeld en aanmerkelijk verzwakt; doch zij overtrof nog verre die der Verbondene Gewesten, welke daarenboven niet eensgezind waren, noch over de wijze van 's Lands bestuur eenstemmig dachten. De verschillende inzichten evenwel, die men nopens de Oppermagt had, en de begrippen om dezelve te vereenigen met de onafhankelijkheid van den Staat, liepen grootstendeels hierin samen, dat men, onder plegtige bedingen en behoudens zekere vaste bepalingen, de Souvereiniteit eenen uitheemschen Vorst

Vorst behoorde op te dragen: want, meende men, een Vorst was voor 's Lands bescherming onontbeerlijk, en men konde niet wel als zoodanig eenen inboorling verkiezen; vermits, in de eerste plaats, niet één hunner vermogend en aanzienlijk genoeg geschat werd, om de heerschappij te aanvaarden en te handhaven, en, ten anderen, al wierden er schoon zoodanige gevonden, zij alle toch te dier stond, als éénlingen, onderdanen waren van de Staten, welke zich, ten deele in het algemeen, ten deele als afzonderlijke Gewesten, de uitoefening der Souvereiniteit hadden aangetrokken. Men moest dierhalve het oog wel elders henen wenden.

Daar men intusschen in zulker voege over de algemeene beschikking der Gewesten stond te handelen en geen zin er in had, om de volle magt, aan WILLEM opgedragen, tot eenen van deszelfs zonen overtebrengen, wilde men nogthands den jeugdigen MAURITZ niet gants en al verstoten; weshalve men dien Prins, nu zeventien jaren oud, een deel der regering, vooreerst onder den naam van Hoofd van den Raad van Staten, in handen gaf.

Vonden wij bevorens veelvuldige gelegenheden, om optemerken, hoe onzeker men, gedurende WILLEMS leven, was, bij wien eigenlijk de Souvereiniteit berustende ware, bij hem, of bij de Staten, thands wordt het blijkbaar, dat de Prins, ook

ook naar de meening der Staten zelve, haar bezeten had:' want bij het aanvaarden van dezelve zeggen zij uitdrukkelijk, dat zij *nu* de Hoogste Overigheid zijn, ten bewijze dat zij zulks bevorens niet waren; weshalve de overdragt der Souvereiniteit aan den Prins, onder den naam van Graaflijkheid, of onder zoodanige andere benamingen, als men elders mogt hebben verkozen, eene bloote hersenschim zoude geweest zijn; vermits zij daardoor iets stonden te geven, hetwelk zij hier erkennen te dier tijd niet bezeten te hebben. — Doch wij zullen nog grootere tegenstrijdigheden ontmoeten, tegenstrijdigheden, welke een menschkundige PLUTARCHUS zelve niet zoude weten te vereffenen. — Beschouwen wij, om dit te klaarder in te zien, de zaken eens min of meer met een aristokratisch oog.

Hetgeen men onzen Landaart wel eens in het algemeen te last heeft gelegd, dat wij, namelijk, even min de slavernij dulden, als de vrijheid bewaren kunnen, mag men hier met volle regt op 's Lands Staten toepassen; onder deze verdere bijvoeging, dat hun de onderwerping nooit zoo hatelijk heeft geschenen, als hun de vrijheid lastig was. De vrijheid immers van een Staatsligchaam is die van niemand boven zich te hebben. — Men zoude dierhalve, de gezinningen der Regenten van oudsher kennende, het daarvoor moeten houden, dat zulk een vorm van bestuur hun

steeds de welgevalligste moest geweest zijn; en evenwel zien wij hen bij herhaling reikhalzen naar een bedwinger van hunnen aristokratischen wil, met welken zij niet alleen hun gezag, ja hunne magt wenschen te deelen, maar aan wien zij zelfs genegen zijn er het grootste gedeelte van af te staan. Het beleid van eenen DE WITT en dat van een zestal zijner vertrouwdste vrienden, is niet in staat geweest, om deze overhelling tot het éénhoofdige op den duur tegen te houden. — Minder evenwel is deze overhelling zichtbaar gedurende het tijdvak van zeventien honderd twaalf tot zeventien honderd zeven en veertig; doch ook toen bereidden zij zelve den ondergang van hunne magt, door haar liever te willen deelen met eenen Stadhouder, dan met het Volk, hetwelk zich al ligtelijk met den schijn zoude hebben vergenoegd, en zelfs dien schijn, vooral in dagen van vrede en van voorspoed, zich weldra weder zoude hebben laten ontnemen. — Van waar deze weêrspraak van der Regenten bekende heerschzucht tegen hunne handelingen?

WILLEMS dood was den Heeren Staten, niettegenstaande de groote verslagenheid deswege, geenszins onwelkom, in zoo verre zij door dezelve hunne eigen meesters wierden. De Algemeene Staten verhovaardigden er zich dadelijk op. Holland wilde het wapen harer Graaflijkheid, hetgeen zij een dag vroeger geredelijk aan WILLEM, voor hem

hem en zijne erven, zoude hebben afgestaan, de lijkbaar van dien Vorst niet eens laten vergezellen. — WAGENAAR zegt zelfs zeer eigenaartig, vooral in zoo verre ook dit gezegde den doorgaanden geest zijner geschiedenis kennen doet, dat die van Holland bij 's Prinsen dood zich bedaarder hielden, dan men gedacht had. — En wat wonder? De Heeren immers hadden, in hunne wijze van denken, wel dubbele reden om bedaard te zijn, want zij vonden zich op eens ontheven van de verpligting, om den Vorst als Graaf te huldigen, en doorzagen terstond, dat zij de Souvereiniteit nu aan zich zelve behouden konden. — Welk eene groote winst! — De heiligschendende hand van BALTHAZAR GEERAARTS had hun alzoo een gewigtige dienst bewezen; het moordend ijzer, waar het hart van 's Lands Vader mede *doorschoten* werd, had tegelijk den lastigen band van een gescheurd, waarin hun hoogmoed reeds zoo lange had gekneld gegaan en welke voor altijd zoude zijn vastgeklonken geweest. De eerbied, aan WILLEM in de laatste tijden door hen bewezen, was reeds meer toe te schrijven geweest aan de langdurige gewoonte, dan dat zij nog uit het hart zoude zijn voortgekomen. Nu bestond er niemand meer van zulke begaafdheden, verdiensten en invloed, om wiens wille zij van de zoo geliefde Souvereiniteit behoefden afttezien; niemand, welken zij nog langer zoo zeer tot steun

D 2 en

en stut noodig hadden; en, in weêrwil van dit alles, doen zij eenen jongeling, wiens geheele ziel vervuld moest zijn met het denkbeeld zijner hooge geboorte, met de bewustheid van 's vaders onschatbare verdiensten, en met het gevoel van het geen hem door deszelfs ontijdige dood ontvallen was; eenen jongeling, die daarenboven reeds blijken had gegeven van een vast karakter en van een heldhaftige inborst, dadelijk optreden in eene plaats, van waar hij ligtelijk het oog naar veel hoogeren stand kon, ja, in zijne omstandigheden, noodzakelijk opheffen moest.

Ofschoon dan het gezag, aan MAURITS opgedragen, in den aanvang zeer beperkt ware, moest het echter den zulken, die hem kenden, gelijk hij was, en die doorzichts genoeg bezaten, om den wezenlijken staat der zaken te doorgronden, niet moeilijk vallen vooruit te berekenen, dat deze jonge Vorst, al legde hij ook slechts middelmatige verdiensten aan den dag, eenmaal voor de vrijheid der Staten gevaarlijk zoude worden. — Wat mag dan wel de reden eener, zoo kwalijk beradene, verheffing geweest zijn? — Dankbaarheid? — Maar deze had, door het toeleggen van eene aanzienlijke jaarwedde, kunnen zijn betoond geweest, waaraan men daarenboven tot eigen veiligheid nog de voorwaarde zoude hebben kunnen verbinden, dat hij zijne woonplaats in zijne Duitsche bezittingen, voor 't minst buiten deze Landen, vestigen

moest.

moest. Gaarne beken ik voor een gedrag, zoo lijnregt strijdig met der Staten lust tot heerschen, geene aanneembare uitlegging te kunnen vinden, tenware men het zelve hadde toeteschrijven, eensdeels aan het geval, het welk misschien een voorstel, door dezen of genen warmen vriend van het Huis van Nassau tot MAURITS verheffing in het midden gebragt, zonder nadenken en bij overijling deed aannemen; andersdeels aan de nog voortdurende meening, dat een Staat, geheel zonder een Uitstekend Hoofd een wangedrocht ware.

Van den anderen kant nogthands waren de Staten, hoe zij voor het overige daar over denken mogten, nu, terwijl zij zich zelve eenmaal voor den waren Souverein gehouden hadden, omtrent hunne magt veel naijveriger, dan voorheen; waarvan men, onder anderen, een staal aantreft in het Berigtschrift, aan MAURITS, bij de opdragt van het Stadhouderschap gegeven. Hetzelve was zeer beperkt in vergelijking met hetgeen hij zich, door het krijgsvolk, vooral door eene trotsche en doldriftige Geestelijkheid, welke een nieuw Pausdom in de Nederlandsche Kerk zocht in te voeren, krachtdadig geruggesteund, in het vervolg heeft aangematigd. Wat meer is, de Staten behielden aan zich het regt, om dat Berigtschrift uitteleggen, te vermeerderen, of te verminderen; een regt, het welk de nakomeling-

schap, in sommige Gewesten, aan den Stadhouder, ten bewijze, dat men dezen, in zijne eigen zaak, meer dan zich zelven vertrouwde, ruimschoots overgelaten heeft.

Welk begrip ondertusschen de Staten zich te dier tijd, of wat later, aangaande de gronden der regering vormden, kan met genoegzame zekerheid uit openbare stukken worden opgemaakt; en zullen wij diensvolgends daartoe overgaan, na eerst den draad der Geschiedenis, voor zoo verre zij er onmiddelijk bij te pas komt, van verre gevolgd te hebben.

Onaangezien de meening, waarin de Staten stonden, dat de Souvereiniteit, na het afsterven van Prins WILLEM, hun geheel toebehoorde; onaangezien de middelen, welke men tegen de verdere uitbreiding van het gezag van MAURITS beraamde, werden eerlang de tijden zoo boos, dat men zich gedwongen geloofde, om van het zoete genot des Oppermagtigen Bestuurs af te zien. Uit het zelfde beginsel, waarom men gemeend had een Hoofd der Regering te moeten kiezen, vond men het in deze donkere dagen geraden met de Souvereiniteit over deze Landen bij andere Mogendheden te koop te loopen. Niet dan met de diepste smart doorleest een regtgeaart Vaderlander dit gedeelte van onze Gedenkschriften, welke de eeuwigdurende getuigen zijn van de schande, waarmede eene standvaste,

dap-

dappere, grootmoedige Natie, welke ter afschudding van een uitheemsch dwangjuk niets ontzien, niets te dierbaar geacht had, door de lafhartigheid van Staatsleden, die haar kwanswijs vertegenwoordigden, is overladen geworden. Wat toch kon er verachtelijker worden uitgedacht, dan dat men Afgevaardigden van een onafhankelijk Volk *de* pas zoo duur gekochte onafhankelijkheid, ter behoudenis van leven en goed, aan twee Koninklijke Hoven hoort veil geven? En het onstaatkundig weigeren van de Souvereiniteit door beide die gekroonde Hoofden en het daarop gevolgde geheel vrijvechten uit eigen vermogen en krachten, (immers de hulp van Engeland is ons meer belemmerende, dan voordeelig geweest,) kunnen de afschuwelijkheid dier vertooning wel een weinig verzachten en verminderen, nooit geheel *uitwisschen.*

Met reden vraagt men dan, waarom toch eigenlijk 's Lands Staten tot eenen zoo moedeloozen, tot eenen, de Natie zoo zeer onteerenden, stap besloten? Welke bescherming zij bij eenen vreemden Heer zochten, zoo veel grooter, dan waartoe zij zelve het vermogen in zich hadden, om er de onafhankelijkheid voor ten prijs te geven? De oppervlakkige lezer der Geschiedenis zal hier geredelijk antwoorden: zij hadden of geld, of manschap noodig. Maar geld was bij die Mogendheden niet te bekomen, wel manschap; doch

 deze

deze moest betaald worden, en had men daartoe geld, dan ook was dezelve te verkrijgen, zonder er de Souvereiniteit op toe te geven. Was daarentegen Frankrijk, zoo wel als Engeland, onvermogend, om tegen betaling volk te leveren, waarmede zouden zij dan die bescherming hebben verleend, welke men tot zoo duren prijs wilde koopen? Noodeloos dierhalve en laaghartig tevens was dit bedrijf der Staten, en veel verkieslijker ware het geweest, bijaldien alle krachten tot eigen verdediging in der daad hadden ontbroken, om, overeenkomstig het voorstel, door Vader WILLEM weleer gedaan, dijken en dammen door te steken en het onzalige Vaderland vaarwel te zeggen, ten einde aan gene zijde des wijden Oceaans de speer der vrijheid te gaan planten. — Wat de wezenlijke reden der weigering van Frankrijk en van Engeland geweest zij, doet voor het overige hier niets ter zaak: wij hebben daar over bevorens gesproken; misschien dat wij straks daar nogmaals een oogenblik bij stil staan: doch in allen gevalle is dit ontwijfelbaar, dat het aannemen der opdragt altijd uit zelfbelang, nooit uit eene grootmoedige deelneming in het lot der Nederlanden, zoude zijn voortgevloeid. — Prijslijk dan, roemrijk was het gedrag, door de stad Gouda te dezer gelegenheid gehouden; ja het moge geweest zijn uit bijzondere inzichten, of op aanporring van Prins MAURITS, gelijk sommigen

gen verzekeren, dat die stad zich tegen de overdragt dezer Landen verzettede, nooit klonk in de Staatsvergadering een fierder taal, dan die hare Afgevaardigden bij dezen belangrijken wederstand deden hooren.

Hoe ongegrond het gevoelen der zulken geweest zij, die beweren, dat de Mogendheden ongenegen zouden zijn geweest, om der Nederlandsche Natie, zelfs voor geld, onderstand toeteschikken, zoo men de opdragt der Souvereiniteit niet met de bede om hulp verbond, blijkt duidelijk uit de weigering des Konings van Frankrijk. En waarom voor 't minst niet door middelen, van welke de gewone Staatkunde zich zoo vaak met goed gevolg bedient, naar deszelfs vermoedelijke gezinning, vooraf onderzoek gedaan? Men hadde dan de afzending van een twintigtal Staatsleden, met veertien oorlogschepen, een zoo luisterrijk en zoo kostbaar Gezantschap, als immer gezien was, kunnen vermijden en tevens zich gehoed hebben voor de oneer, welke noodwendig hen moest aankleven, die, na zoo loffelijk hunne grootsche onderneming te hebben aangevangen, hun werk zoo jammerhartig vervolgden.

Wat de meening van WAGENAAR betreft, dat ELIZABETH wezenlijk genegen zoude zijn geweest, om de haar gedane aanbieding te aanvaarden, doch dit niet zoo dadelijk doen durfde, om Koning FLIPS niet al te zeer te vertoornen,

 ook

ook dit gevoelen hond ik ten eenemale voor ongegrond. Of was de dadelijke overzending van vier duizend krijgsknechten herwaarts niet voor dien Vorst een alreeds genoegzame grond van verbittering? Moest uit dien éénigen stap niet noodwendig, zoodra de omstandigheden den Spaanschen Monarch daartoe geschikt schenen, een openbare oorlog voortvloeien? En waarom zou eene ELIZABETH hem zoo zeer gevreesd hebben, daar zij in beleid tegen hem volkomen was opgewassen en hem zelfs in wezenlijk vermogen overtrof? Wat ook konde hare verklaring, dat zij de oude verbonden, eer met het Volk, dan met den Vorst gesloten, nakwam, in het oog van FLIPS beteekenen? Deze toch wist zeer wel, dat het volk in Nederland nooit als een Staatkundig ligchaam was erkend geweest, en er geene verbonden, meer met het volk dan met den Vorst aangegaan, in de Kancellarij van Engeland aanwezig waren. Al wat hij in deze verklaring der Koningin, die van de erkenning der volksregten niet minder afkeerig was, dan hij zelve, belangrijks opmerken konde, was de onvoorzichtigheid van, door zulk eene onderscheiding, ook aan hare eigene Natie een regt te hebben toegekend, het welk zij bevorens openlijk wedersproken en zelfs door gewelddadige maatregelen onderdrukt had.

Van geen meerdere waarde schijnt mij te zijn, wat

wat die zelfde WAGENAAR verder zegt, dat, namelijk, ELIZABETH onkundig was van de middelen, welke bij de Nederlanders, tot hunne bescherming, nog voor hande waren en zij zich daarom niet te diep in derzelver zaken dorst inlaten. Zij had er zich immers door de verleende hulp reeds geheel in gestoken. Zij waagde er een oorlog met Spanje aan. En kan met eenige reden die onkunde verondersteld worden in eene zoo schrandere Vorstin, welker Rijk slechts door eene kleine Zee van dit Land was afgescheiden, welker onderdanen, van voor eeuwen her, met hetzelve in veelvuldige staats- en handel-betrekkingen geleefd hadden? — Neen! zij kende dit alles zoo goed, misschien beter, dan de Nederlanders zelve, om dat zij het met een min bevooroordeeld oog had kunnen beschouwen, bij een koelzinniger gemoed in overweging nemen. — Doch de gemelde Geschiedschrijver heeft zich waarschijnlijk laten misleiden door het zoogenaamde Berigtschrift, dat aan LEYCESTER door zijne Meesteresse zoude zijn gegeven geweest. HOOFT heeft hetzelve in zijne Geschiedenissen ingevlochten en WAGENAAR is hem daarin gevolgd. Maar kan dat stuk wezenlijk als echt worden aangenomen? — « LEYCESTER, » (dus luidt het,) « had na te vorschen, wat bezettingen door de « Staten onderhouden wierden en hoe zij han- « delden met opzicht tot de zetting der munt, « op-

« opdat de soldaat het geld niet te hoog mogt « behoeven te ontvangen. » Is het niet als of men hoorde spreken van een Land, aan gene zijde van den Evenaar gelegen? « Voorts moest « hij naarstelijk vernemen naar het vermogen der « Landen, alzoo Hare Majesteit genegen was, om « de heerschappij over dezelven te aanvaarden, « bijaldien zij met eigen middelen te beschermen « waren. » — Bewijst deze laatste, allenthalve geheel noodelooze, verklaring niet genoegzaam, dat zulk een geschrift geen echt Staatsstuk zijn kan? — Dat ELIZABETH een zoodanig voornemen haren lieveling, dat zij het aan haren Staats- of Kabinets-Raad geopenbaard had, was mogelijk; maar bespottelijk ware het geweest hetzelve uit te drukken in een Berigtschrift, waarin zelfs de gewone form van zoodanige stukken het niet gedoogde: zoodat, ingevalle waarlijk het stuk, zoo als HOOFT het mededeelt, destijds bestaan heeft en ter kennis der Nederlandsche Regering gekomen is, een iegelijk, die in den gewonen loop van Staatsonderhandelingen slechts geen vreemdeling was, terstond moet hebben begrepen, dat zulk een Berigtschrift louter voor de leus opgesteld was, om de Nederlanders, wien men het op eene behendige wijze in handen gespeeld had, te misleiden; en dat de bedoeling der Koningin geene andere zijn konde, dan de omgekeerde van die, welke hare zoo ontijdige, onnoodige en ongepas-

paste verklaring volgends de letter te kennen gaf.

Maar op welke wijze is HOOFT er aan gekomen? Uit de berigten of het verslag onzer Gezanten in Engeland, zal men mij misschien ten andwoord geven. — Doch ik vraag dan andermaal, waar uit blijkt dit? Mijns wetens is daarvan nergens spoor of schaduw te vinden. En gesteld het ware zoo, dan moeten die Gezanten wel zeer kortzichtig zijn geweest, in zoo verre zij iets voor echt en welgemeend opnamen, hetgeen onmogelijk, volgends het hier boven betoogde, uit het Kabinet eener zoo schrandere Vorstin, als ELIZABETH, herkomstig zijn kon, of het moest misleiding ten doel hebben. — Doch het is waar: men moet op de snuggerheid van Gezanten niet al te vast bouwen. Men heeft, onder anderen, de Brieven van den Grave D'ESTRADES slechts te doorbladeren, om de duidelijkste bewijzen aan te treffen, hoe zulke Heeren zich niet zelden bij de neus laten omleiden en hunnen Meesteren, ten blijke van hunnen ijver en van hunne bekwaamheid, dikwijls zaken verhalen, welke hunne eigen lakeien zich schamen zouden te gelooven.

Wat de handeling van LEYCESTER in Nederland betreft, welke WAGENAAR wil doen gelden als een gevolg van het veronderstelde Berigtschrift, dezelve bewijst in der daad niets meer, dan dat die Engelsman een woelzieke wargeest

was,

was, zelve niet wetende, wat hij wilde, en nimmer doende, wat hij behoorde gedaan te hebben; één van die menschen, die hunne beuzelachtige begeerte, om genoemd te worden, voor gepaste eerzucht houden en, alleenlijk door veel te verrigten, goed meenen te doen. — Ware het ELIZABETHS voornemen geweest, iets meer in deze Gewesten uit te voeren, dan Spanje te belemmeren en te benadeelen, zij zoude geen man, in krijgsbeleid geheel onervaren, geen verwaanden Hoveling, maar wel eenen harer dapperste en doorslepenste krijgsbevelhebbers herwaart hebben gezonden; want met alle hare zwakheden voor die Heeren van haar Hof, welke in ligchamelijke schoonheid uitstaken, zij liet zich toch nooit daardoor verblinden omtrent derzelver geest, zielshoedanigheden, en verkregen kennis in de behandeling van Staatszaken. — Men moet de Geschiedenis lezen zonder vooroordeel. Men moet niet blijven hangen aan den grooten naam, welke eenen Schrijver, (te regt of ten onregte,) nagaat. Als zoodanig een, hij heete dan HOOFT, WAGENAAR, of anders, onwaarschijnlijkheden verhaalt, of dingen, welke zich zelve wederspreken, en welke hij, zich de moeite niet gegeven hebbende, om ze gezet te overwegen, nog daarenboven met armhartige redenen zoekt te staven en voor onbetwistbare waarheden te doen doorgaan, dan behoort het ons vrij te staan, zijne gezegden te

te logenstraffen, door het verkeerde zijner redekavelingen onbewimpeld aan te toonen. — Met één woord; ELIZABETH kon noch mogt, volgends hare grondbeginselen de heerschappij over deze Landen aanvaarden. Onze Voorvaders stonden, bij haar Hof, en ook bij haar, niet anders, dan als Rebellen, bekend. Zij ondersteunde hen, niet ten behoeve van het volk van Nederland, maar alleenlijk om FLIPS van Spanje afbreuk te doen. Dat harentwegen hier een willekeurig gezag werd uitgeoefend, was geen blijk altoos van haar verlangen naar de Souvereiniteit; het was blootelijk het bedrijf van LEYCESTER en zijne Engelsche krijgsbenden: en zoo dit al waarlijk uit haar mogt zijn gekomen en op hare bevelen aldus geschiedde, dan nog zoude het moeten beschouwd worden als een uitwerksel van haren vorstelijken hoogmoed en van de verachting, waarmede zij, van de hoogte haars troons, nederzag op muitemakers, welke zij, alleenlijk om haars zelfs wille, met haren bijstand vereerde. — Wanneer wij nu daarenboven nog zien, dat zij, van al het geen aan LEYCESTER, volgends het vermeende Berigtschrift, te onderzoeken bevolen was, volkomen onderrigt zijnde, niettemin nog geen bekwamen Krijgsoverste, geen grootere magt herwaart heeft gezonden, dan mogen wij, stelliger wijze, het besluit opmaken, dat het haar nooit in den zin is gekomen, om de Nederlanders open-

openlijk en bij vrijwillige opdragt als hare onderdanen aan te nemen.

Moeilijk inmiddels zoude het vallen met volkomene juistheid te bepalen, wat eigenlijk ELIZABETH in betrekking tot ons en welke de aart van haar gezag hier te Lande geweest zij, alsmede hoe zij zelve dit een en ander beschouwd hebbe. De opperheerschappij had zij glad afgeslagen; alleenlijk had zij zich laten overhalen, om een bepaald getal van knechten den verbonden Nederlanden als onderstand toe te schikken. Tot dus verre handelt zij als begunstigster, beschermster, of, zoo men wil, als bondgenoote. Dat men haar twee steden tot onderpand, voor de door haar uitgeschotene penningen, in handen stelde, is alleenlijk aan te merken als eene onedelmoedige voorzorg aan hare zijde en als nooddwang aan die der Staten; maar strekt tevens ten bewijze, dat zij in geenerlei zin Souvereine was; want van eigen Land komt het nemen van onderpand niet te pas. Het getroffen verdrag van bijstand brengt ook niets verders mede, dan zekere beschikking of inzage op het huishoudelijk bestuur der Staten; zekerlijk wel eene harde voorwaarde bij het verleenen van bepaalde hulp, doch die al weder geen Souverein gezag aanduidt.

De Vereenigde Staten ondertusschen begunstigden LEYCESTER, den Veldheer, door ELIZABETH over hare hulpbenden aangesteld, met de Landvoogdij

dij der Nederlanden, op gelijken voet, als dat ambt onder Keizer KAREL was bezeten en uitgeoefend geweest; en van die tijd af krijgt de zaak een min of meer twijfelachtig aanzien; want met volkomene zekerheid zoude men, in het afgetrokkene, niet wel kunnen bepalen, of LEYCESTER, die in dienst en eed van ELIZABETH stond, Landvoogd ware onder de Staten, dan wel onder zijne Koningin. Het is waar, twee jaren later, toen de Staten van Holland LEYCESTERS gezag moede waren, zeggen zij: « hem geen grooter « gezag toe te schrijven, dan de Landvoogden, « ten tijde van KAREL DEN VIJFDE wettelijk « bezeten hadden, en dat zij verstonden zelve te « mogen doen hetgeen op 's Keizers naam plag « gedaan te worden: » doch het blijft niettemin onbeslisbaar, of zij van den beginne af aan in dat begrip gestaan hebben: want in eene taal te voeren, geheel afhankelijk van en geschikt naar de plaats hebbende omstandigheden, gaven de Staten van dit en van andere Gewesten eenen FERDINAND VAN ARRAGON of eenen LODEWIJK DEN ELFDE, dikwijls niets toe. — Hoe het zij, de verheffing van LEYCESTER tot Landvoogd had reeds aanleiding gegeven tot dien zonderlingen brief van ELIZABETH aan de Staten, waarin zij zich in dezer voege uitdrukt: « dat, terwijl zij de Hooge Regering dezer Lan« den van de hand had geslagen, zij nu, door

« de aanstelling van haren Veldoverste tot Land-« voogd, er werkelijk deel aan kreeg, hetgeen zij « volstrektelijk niet begeerde; » op welken brief het niet minder sluwe andwoord van de Staten volgde: « dat zij LEYCESTER wel boven ande-« ren, niet boven hen zelve hadden gesteld. »

Men liet alzoo de zaak der Souvereiniteit, (dit bewijzen de aangehaalde brief en het daarop gegeven andwoord,) voór het oog der wereld liefst, als 't ware, onbeslist en in het midden blijven. Dat gene zelfs, wat de Staten omtrent hun oppergezag aanvoerden, was in der daad onwaar: want dat gezag was, zoowel in Staats- als in Krijgszaken (*), wezenlijk aan LEYCESTER afgestaan; uit welken hoofde ook door hem, als zoodanige magt bezittende en uitoefenende, de Stadhouderlijke Lastbrief aan MAURITS werd ter hand gesteld.

Maar hield men zich al indiervoege voor het oog van Europa en van het Nederlandsche Volk: — dat evenwel, naar de wezenlijke wederzijdsche begrippen, de Souvereiniteit aan ELIZABETH, ofschoon zij dezelve niet begeerde, (voor 't minst, van wege hare staatkundige denkbeelden, niet openlijk aanvaarden kon,) werkelijk was vervallen, blijkt genoegzaam hieruit: dat LEYCESTER, na zijne terugkomst in Engeland, door zijne Koningin ge-

(*) *Groot Pl. Boek IV*, 81.

gelast werd afstand te doen van het bewind over de Nederlanden en hetzelve den Algemeenen Staten wederom op te dragen, hetgeen hij ook deed nog vóór het einde des jaars vijftienhonderd zeven en tagtig (*). De Staten immers ontvangen het bewind van LEYCESTER, in naam of op last van de Koningin; zij worden door ELIZABETH in hun gezag hersteld, en die last was niet gegeven als aan eenen onderdaan, welke de Souvereiniteit over eenig volk overweldigd had; want LEYCESTER had zich nooit doen gelden als Souverein, maar steeds gesproken en gehandeld als gelastigde; en ELIZABETH, haren Dienaar bevelende het bewind wederom te geven aan de Staten, geeft ondubbelzinnig genoeg te kennen van meening te zijn, dat de Oppermagt, door dezen haren Dienaar uitgeoefend, haar toebehoorde en nooit anders, dan in hare plaats en in haren naam, door denzelven was uitgeoefend geweest.

Maar ELIZABETH had het aanbod der Opperheerschappij afgewezen; zij kon dezelve, volgends hare begrippen van de betrekking tusschen Vorst en Onderdanen, niet aannemen: van waar dan, dat zij den naam dragen wilde van die Opperheerschappij door haren Gunsteling te hebben doen

(*) *Groot Pl. Boek IV*, 87.

doen overweldigen, terwijl zij nogthands deze Staten zelve, aan welke die heerschappij toch ontweldigd was, niet voor wettige Gezagvoerders erkende en, niet dan schoorvoetende en eerst lang daarna, tot de erkenning van Nederlands onafhankelijkheid is toegetreden? — Om geene andere reden, dan vermits zij, zoomin als de Staten, den aart der Oppermagt kende en zich dwaaslijk voorstelde, dat dezelve voor verdeeling vatbaar ware. Dit wanbegrip, dat door de verwarring, van welke LEYCESTER de oorzaak was, ook bij de Algemeene Staten meer en meer werd versterkt, heeft hen, in deze en in volgende tijden, vervoerd tot stappen, welke regtdraads streden met alle, toen zelfs reeds erkende en aangenomene, beginselen van gezonde Staatkunde.

Inmiddels hadden de Staten van Holland, nevens die van Zeeland, Prins MAURITS tot hunnen Stadhouder aangesteld: eene zonderlinge hoedanigheid voorwaar, de Stadhouder of Plaatsbekleeder te zijn van een persoon, die zelve aanwezig en werkzaam is! Die aanstelling evenwel heette te dier tijd eene Staatkundige uitvinding, een vernuftige kunstgreep. Men was, (dus sprak men,) wel in de noodzakelijkheid, om aan LEYCESTER de Algemeene Landvoogdij te geven; maar als MAURITS tegelijk gesteld wierd tusschen hem en de Staten, dan zouden deze niet zoo onmiddelijk onder LEYCESTERS gezag staan en des

des Landvoogds magt zoude er van zelve door beperkt worden. — Welk een gebrek aan doorzigt! Het is naauwlijks te gelooven, dat een JOAN VAN OLDENBARNEVELD, toen Advokaat van Holland, in waarheid de uitvinder geweest zij van dezen, zoogenaamd, vernuftigen kunstgreep, van welken het nietige, uit den aart der zaak, terstond in het oog had moeten vallen, gelijk ook eene tweejarige ondervinding het geheel nuttelooze er van duidelijk heeft bewezen.

Maar nog meer! — Behalve het geheel ondoelmatige van zulk een maatregel, zettede men bovendien MAURITS daar mede op eene plaats, welke hij, (dit viel ligtelijk te berekenen,) niet weder zoude verlaten, al liepen de zaken ook zoo, dat men den bijstand van Engeland konde ontberen en zich gevolglijk van LEYCESTERS *bewind ontslaan*, terwijl, in dat geval, diezelfde plaats van een zoo veel te grooter, van een onberekenbaar belang worden moest. Latere dagen hebben ook doen zien, dat dit onberaden bedrijf het lijnregt tegenovergestelde van hetgeen men er mede bedoeld had, uitgewerkt en voor OLDENBARNEVELD zelven den weg naar het hofschavot toebereid heeft. — Zoo worden heerschzucht en zelfbelang niet zelden in eigen strikken gevangen. — De Aristokratie, aan de eene zijde zich niet kunnende staande houden, zocht evenwel aan den anderen kant nog zoo veel vermogen te be-

waren, als de omstandigheden slechts gedoogden; doch zij miste niet alleen hierin haar doel, maar bragt bovendien zich zelve, zonder het te vermoeden, den doodelijksten slag toe.

MAURITS was dan nu bekleed met een gezag, hetwelk hem van stonde aan veel invloeds gaf, inzonderheid bij de twee vermogendste Gewesten, en, zoodra LEYCESTERS bewind een einde nam, hem tot den voornaamsten zegsman moest maken in alle aangelegenheden van het opkomend Gemeenebest.

De Opperheerschappij, van de handen van FLIPS in die van WILLEM gekomen, het zij van zelve en naar gronden van het Staatsregt, het zij uit kracht van de aanstelling als Hoogste Overigheid, was, naar de meening der Staten, bij de dood van den Prins op hen vervallen. Zij hadden, wel is waar, met dezelve bij dezen en genen als te koop geloopen, doch daar alle aanbiedingen van dien aart van de hand waren gewezen, was ook de zaak dezelfde gebleven: zij beschouwden zich dus weder als Souvereinen, ofschoon reeds toen de wezenlijkheid van het Oppergezag in die Gewesten, welke MAURITS tot Stadhouder hadden aangenomen, in deszelfs handen was, en hij het stond te doen gelden, zoodra de omstandigheden zulks voor hem noodzakelijk mogten maken.

Deze wezenlijkheid voldeed echter den vurigen

en

en eerzuchtigen Prins niet. Hij wenschte 's Lands Staten voor hem, uit eigen beweging, te zien verrigten, wat men weleer, door nood gedrongen, voor zijnen Vader had gedaan. Zijn vertoog, hier toe strekkende, is zelfs vervat in bewoordingen, die anders met zijne fiere inborst weinig schijnen te stroken. Hij herinnert den Staten, wat hun nog wel levendig in het geheugen moest liggen: hoe verre het, namelijk, reeds was gevorderd geweest met de opdragt der Graafelijkheid aan Prins WILLEM; en niet onduidelijk verlangt hij voor zich zelven iets dergelijks, om, *let wel!* zich te redden uit de schulden, waarmede zijn Huis was belast geraakt. — Eene zonderlinge drangreden voorwaar, om naar de Oppermogendheid te staan! Die reden kwam den Staten dan ook niet voor als voldoende, en MAURITS moest zich, wat den naam betreft, met dien van Stadhouder vergenoegen.

Als Opperheeren des Lands, waar voor zij zich zelve hielden, gaven de Staten van Holland den Stadhouderlijken Lastbrief aan MAURITS, welke hem alleenlijk eene zoodanige magt verleende, als de Souverein aan zijnen Plaatsbekleeder gevoeglijk toevertrouwen kan. — Hij moest zorgen voor de hoogheid, voorregten en welvaart, alsmede voor de Godsdienst. Hij moest het regt doen uitoefenen naar behooren; met Gecommitteerde Raden, hem toe te voegen, de Regeringen der Steden

 ver-

verzetten, ambten vergeven, bij voorraad brieven van vergiffenis verleenen. Hierbij werd hem het Kapitein-Admiraal- en Generaalschap opgedragen; terwijl 's Lands Staten zich het vermogen voorbehielden, om dien Lastbrief te veranderen, te vermeerderen of te verminderen: welke voorbehouding alweder ten bewijze strekt van de onvastheid der staatkundige begrippen; want waren de Staten de Souverein en was de Stadhouder hun Ondergeschikte, hun Dienaar, dan kwam dezelve niet te pas, daar dit regt als dan in die wederkeerige betrekking van zelve lag opgesloten; en was zij daarentegen noodig, dan behoorde men zich mede te hebben voorbehouden het regt, om, als zulks nuttig mogt worden geoordeeld, den Stadhouder af te zetten, of het geheele ambt te vernietigen.

Of zoodanig een Stadhouderschap voor Land en Volk wenschelijk, of het noodzakelijk ware, doet hier niets ter zaak; genoeg is het voor ons ontwerp, dat het onbestaanbaar was met de vermeende Souvereiniteit der Staten, en het daarenboven magten ondereen mengt, welke, zal de Regeering geen gevaar loopen van in dwingelandij en willekeur te ontaarten, zorgvuldig behooren gescheiden te blijven.

In de eerste plaats immers wordt de Stadhouder gesteld aan het hoofd der Uitvoerende Magt, in zoo verre hij toeziet op het handhaven van 's Lands

's Lands hoogheid, voorregten en godsdienst, de ambten vergeeft en als Veldoverste het bevel voert over de krijgsmagt ter zee en te land. Ten anderen moest hij voorzitten bij Regtoefenende Kollegien, en als zoodanig werd hem de Regterlijke Magt, immers voor een aanzienlijk gedeelte, te aanzienlijker naar gelang zijn invloed op die Kollegien en op de personen, die dezelven samenstelden, grooter was, in handen gegeven. Ten derde hing de wetgeving, in zekeren zin, van hem af, om dat hem de bestelling was opgedragen der Stedelijke Regeringen, uit wier boezem die Vergadering werd samengesteld, welke de wetten maakte en uitvaardigde. Voegt men nu nog bij dit alles het regt van de uitvoering van vonnissen in het lijfstraffelijke op te schorten en vergiffenis te schenken van gepleegde misdaden, een *der tederste* en belangrijkste voorregten van de Oppermogendheid, dan wordt het blijkbaar, dat zulk een Stadhouder, schoon den naam van Souverein niet voerende, inderdaad wijduitgestrekter vermogen bezat, dan de Britsche Koningen, schoon voor Souvereinen erkend, naderhand, sedert WILLEM DEN DERDE en tot op deze stond toe, bezeten hebben.

De Stadhouderlijke waardigheid is dierhalve van den beginne af aan, en volgends dezen eersten en meest bepaalden Lastbrief, reeds in openlijke tegenspraak met de Souvereiniteit der Staten; wat

E 5 zou-

zoude zij dan wel daarna geworden zijn, nadat zij, eerst in den straks genoemden WILLEM DEN DERDE, vervolgends in WILLEM DEN VIERDE, en nu laatstelijk bij onze leeftijd in deszelfs Zoon en Opvolger nog veel grootere uitbreiding en nog oneindig meer vastheid heeft verkregen? Wat anders, dan, of de Souvereiniteit, of een Staatkundig wangedrocht, waarvan oude noch hedendaagsche geschiedenissen, vroegere noch latere volken, immer een evenbeeld gekend hebben.

Ondertusschen hebben de Staten zich zelve steeds de Souvereiniteit van den Lande genoemd, en de Stadhouders zijn inschikkelijk genoeg geweest, om hun dien grootschen tijtel te laten behouden. — Was dit waarlijk iets meer, dan een bloote tijtel, was het iets wezenlijks, dan hebben in sommige gedeelten van Nederland, behalve in Stadhouderlooze tijden, en, sedert WILLEM DEN VIERDE, in het geheele Land, eerst bij elk Gewest en dan nog voor de Generaliteit, twee Souvereinen bestaan, die naast of tegen elkander over gesteld zijn, vermits de een aan den anderen niet is onderworpen: of men heeft de Oppermagt willen verdeelen, hetgeen uit den aart onmogelijk is; weshalve in dat geval, bij ons geene Regering van regt, maar alleenlijk van daad aanwezig zoude zijn, welke aan den sterkste vervalt; hetwelk ook met de daad schijnt plaats gehad te hebben in

zoo

zoo vele onderlinge worstelingen tusschen de Aristokratie en het Stadhouderlijk gezag, als waar van 's Lands Gedenkrollen getuigenis dragen.

Het is sommigen in het hoofd gekomen, (of ten minste hebben de zulken, om, bij eene zoodanige verwarring van Staatkundige begrippen en vaststellingen, eenen aanneemlijken uitweg te vinden, getracht) den Stadhouder voor te stellen als den man van het Volk en, in zekeren zin, als de Gemeensmannen (Tribuni plebis) in het oude Rome. Gave de Hemel, dat deze voorstelling, zoowel naar regt, als met der daad, eenen wezenlijken grond hadde! Doch, wat het regt betreft, is er in de Lastbrieven of Aanstellingen der Stadhouderen geen zweem zelfs van te vinden; en belangende de daad, is het er niet veel beter mede gelegen. Dat WILLEM DE TWEEDE, terwijl *de Aristokratie* den kam al hooger en hooger opstak, gezocht heeft haar te fnuiken, is zeker; maar ten behoeve van wien? — Van het Volk en deszelfs oorspronkelijke regten? —— ô Neen! —— alleenlijk ter handhaving of vermeerdering van zijne eigene magt. — Dat WILLEM DE DERDE en WILLEM DE VIERDE hunne verheffing aan den ondraagbaren trots en Venetiaanschen willekeur der Aristokraten verschuldigd geweest zijn, is even ontwijfelbaar; maar heeft het Volk, ten aanzien der uitoefening van deszelfs onvervreemdbare regten, er wel iets wezenlijks bij gewon-

wonnen? — Wat de laatstgemelde Stadhouder misschien zoude hebben uitgewerkt, bijaldien het der Voorzienigheid behaagd had hem ons nog eenige jaren langer te laten behouden, is eene vraag, met welke wij ons hier niet behoeven te bemoeien. — En wat hebben wij in onze dagen zien gebeuren? Waarschijnlijk is de tegenwoordige Heer Stadhouder, (en het oude Valkenhof zoude er misschien getuigenis van kunnen dragen,) de boosheid der Aristokratie jaren lang in eenen zeer hoogen graad ondervonden hebbende, wel van harte genegen geweest, om de zijde van het Volk te kiezen, maar onvoorziene omstandigheden hebben hem hierin verhinderd; en voor de burgerlijke vrijheid zijn dierhalve de gevolgen niet beter geweest, dan of hij in gemoede tegenovergestelde gevoelens hadde aangekleefd. — En wat zal, wat moet, bij de hedendaagsche meer heldere begrippen aangaande de ware grondslagen van gebied en gehoorzaamheid, bij de ontzettende gebeurtenissen, die in een naburig Land plaats vinden, hieruit vroeg of laat voortvloeien? — Doch ik zoude mij zoo van lieverlede in het wijde Rijk der gissingen gaan begeven en weldra mijn eigenlijk onderwerp uit het oog verliezen; keeren wij dierhalve tot hetzelve terug!

's Lands Staten dan geloofden in MAURITS tijd vastelijk, dat, onaangezien de opdragt aan hem van zoo vele regten, wier wettig bezit den

den Souverein daarstelt en wier uitoefening, al geschiedt die ook bij insluiping en zonder den uitgedrukten wil des regtmatigen bezitters, den dadelijken Souverein kenmerkt, de oppermagt niettemin in haar geheel aan hen was verbleven. Zij zeggen dit met ronde woorden bij het breedvoerige stuk, in het welke zij de gronden openleggen, waarop, zoo zij meenden, hunne Provinciale Regering berustte: ik bedoel het Vertoog van Ridderschap, Edelen en Steden van Holland van den jare vijftienhonderd vijf en tagtig (*); welk Geschrift ons thands stuksgewijze staat te ontleden, opdat daaruit blijken moge, wat de staatkundige begrippen waren op het einde der Zestiende Eeuw, en om de gronden onzer zoogenaamde Oude Konstitutie te leeren kennen, vooral in hoeverre dezelve stroke met het *oogmerk der burgerlijke vereeniging*, met de lessen der rede en met de vorderingen en eigenschappen van eene zoodanige vrijheid, als onze meestgelezene Geschiedschrijvers beweren, dat men te dier tijd voorstond.

« De Regering van Holland, met West-Fries-
« land en Zeeland, had sedert agthonderd jaren
« berust bij Graven en Gravinnen, aan welke
« door de Ridderschap, Edelen en Steden, ver-
« beel-

(*) *Groot Pl. Boek I. 39.*

« beeldende de Staten der gemelde Gewesten, de « Hooge Heerschappij wettelijk was opgedragen. » Aldus vangen de Staten hun Vertoog aan met de bepaling, waar, volgends hun oordeel, de Souvereiniteit oorspronkelijk had gehuisvest, alvorens zij aan een enkelen Heer was opgedragen; wie die genen waren, die dezelve vertegenwoordigden of voorstelden, en wien dierhalve het regt toekwam, om haar aan een ander op te dragen: en als zij deze hunne stellingen zullen bewezen hebben, dan ook zal de wettigheid des Graaflijken Bewinds voor het oppervlakkigste oog zichtbaar zijn. — Doch, (het jammert mij het te moeten zeggen,) in de aangehaalde regels ontmoet men bijna zoo vele faalgrepen, als woorden. — Het is niet slechts eene verkeerde redekaveling, niet slechts eene ongegronde gevolgtrekking, het zijn geheel valsche stellingen, welke zij bevatten. Ik wil niet eens reppen van den historischen misslag in de opgave van de eerste instelling der Graaflijke Regering en van hare oudheid, door welke laatste hun eigen gezag, waarop dat der Graven moest berust hebben, grooteren luister scheen te verkrijgen: het zijn zaken van veel meer gewigts, waarop ik het oog heb.

De Staten, samengesteld uit Ridderschap, Edelen en Steden, doen de regering voorkomen, als ware zij bij Vertegenwoordiging, hoedanig eene men wil, dat van ouds in dit Land zoude hebben

hem plaats gehad. — Bevorens (*) hadden wij gelegenheid, om aan te merken, welke de oorsprong van den Adel en deszelfs gezag geweest zij. Wij hebben gezien, hoe in de woeste tijden van het Leenstelsel, naar den aart van hetzelve, 's Lands Edelen de onderdanen en dikwijls tegelijk de openbare vijanden van den Graaf waren, en hoe deze, ofschoon verre boven hen verheven, hen echter doorgaands moest ontzien. Het is ons wijders gebleken, dat de Graaf zich zelven hield voor 's Lands natuurlijken Heer en zich als zoodanig gedroeg, uit kracht van het erfregt, voortgesproten uit de opdragt van Vorsten, die waanden het door den degen in wettigen eigendom bekomen te hebben. — Dit alles nu zoo zijnde, hebben zekerlijk in den beginne de Edelen het Land niet kunnen vertoonen, dewijl de Graaf en het *Land één* waren; weshalve er geene vertegenwoordiging in het geheel, en althands niet door Ondergeschikten, heeft kunnen plaats hebben. In het vervolg, toen de Edelen vermogender waren geworden, omdat de Graven zwakker werden, de hulp der Edelen meer behoefden, of zich soms afwezig bevonden, verkregen die voornaamste Dienaren van den Vorst uitgebreide bezittingen en, vermits zij zich meest ten platten lan-

(*) *Te weten in het Eerste Deel van dit Tafereel.*

lande ophielden en aldaar verre weg de aanzienlijkste waren, meenden zij, eerst tot 's Graven Raad en daarna tot de Landsvergaderingen toegelaten, het platte land, of wel deszelfs bewoners te mogen vertegenwoordigen: en deze aanmatiging, niet wedersproken zijnde, werd vervolgends, toen zij het lange en ongestoorde bezit voor zich begon te hebben, als een wettig, welverkregen regt beschouwd; terwijl hetzelve nogthands, zoolang de bewoners van het platte land de uitoefening van hun aangeboren regt, om voor zich zelve te spreken, aan de Edelen niet hadden opgedragen, niets anders was, dan overweldiging. — Van dezen aart dan was de Vertegenwoordiging der Edelen, op grond van welke, zoo als de Staten zeggen, die Edelen de oppermagt *wettelijk* aan den Graaf hadden opgedragen. — Zien wij nu verder, hoe het met de vertegenwoordiging der Steden gelegen zij.

Van den oorsprong der Steden en op welke wijze zij van langzamerhand in aanzien en vermogen zijn geklommen, hebben wij almede elders (*) breedvoerig gehandeld. Nooit hebben zij het Land, gezamenlijk met de Edelen, op een wettigen voet vertegenwoordigd. Voor het woord *Staten* gold, in oudere tijden, dat van *Standen* of

(*) *In het straks gemelde Eerste Deel.*

of *Stenden;* een woord, dat nog aanwezig en in sommige oorden, voor dat van het latere *Staten*, in gebruik gebleven is. — Twee Standen kende men, dien van Edelen en dien van Onedelen, het geen zoo veel beteekende als twee soorten van menschen. Werd nu de tweede door de eerste soort in het algemeen vertegenwoordigd; hoe kwam deze laatstgemelde aan dat regt? Vertegenwoordigden de Onedele Regenten der Steden derzelver overige Onedele Inwoners, deden zij dit dan alleen en op zich zelve, of wel in gemeenschap met de Edelen? En is het laatste waar, vertegenwoordigden zij dan ook, met en benevens dezelven, de bewoners van het platte Land?

Wat later zeggen de Staten zelve, verdeeld te zijn in Edelen en Steden, welke beide regeerden *bij opdragt* en bewilliging der Landzaten. Maar het platte land had zekerlijk zulk eene opdragt niet gedaan: weshalve men de bedoeling der Staten niet anders verstaan kan, dan van eene opdragt van het Ligchaam der Edelen aan hunne Afgevaardigden; in welken zin de Edelen alleen, doch de bewoners van het platte land in het geheel niet vertegenwoordigd, maar blotelijk geregeerd worden. — Ook steunt, zeggen de Staten wijders, dit regt der Edelen, behalve op derzelver afkomst, op het aanzien van derzelver Heerlijkheden, waarvan de meeste hoog, middelbaar,

 en

en laag regtsgebied bezitten, zoodat natuurlijkerwijze de opgezetenen in die Heerlijkheden niet in de dadelijke vertegenwoordiging deelen konden en zich bij een Staat van ondergeschiktheid moesten te vrede houden.

Nagenoeg nu even zoo, als het met het vertegenwoordigen der Edelen staat, staat het ook met de Steden. In slechts weinige Steden is de aanstelling der Regering, nergens de afstelling van Regenten, die zich onaangenaam maken, aan de keuze en beschikking der Gemeente verbleven. Er is dierhalve in het Land geene wettelijke vertegenwoordiging aanwezig, dewijl noch bij de Edelen, noch bij de Regeringen der Steden een bijzondere of algemeene Lastbrief daartoe bestaat. Men kan gevolglijk het woord, door de Staten gebezigd, dat zoogenaamd *verbeelden*, *vertegenwoordigen*, *representeren*, niet anders opvatten, dan als of er stond *regeren*, *gebieden*.

Is er nu, zoo als blijkt, nooit eene wettige vertegenwoordiging geweest, dan ook vervalt het regt van opdragt: en hebben de Staten, zoo als zij, (doch tegen de waarheid aan,) vertellen, oorspronkelijk de oppermagt aan den Graaf opgedragen, dan was die daad onwettig; vermits zij iets zouden hebben weggeschonken, dat eens anders, te weten des Volks, eigendom was, zonder er door den eigenaar toe gemagtigd of gelast te zijn geworden. Het woord *wet* zelve,

dat,

dat, in een gezonden zin, niets anders kan beteekenen, dan de uitdrukking van den wil der geheele Maatschappij, of van de zoodanigen, die geregtigd zijn, om in haren naam te spreken, strijdt regelregt met eene opdragt, op loutere aanmatiging of overweldiging steunende.

Maar die vermeende opdragt der Graaflijkheid is op zich zelve reeds eene wonderspreuk. — De Staten zeggen wel vervolgends; dat de Graaf de oppermagt alleen bezat; doch daar zij die magt opdroegen, moeten zij zelve haar hebben bezeten bij elke nieuwe opdragt; want men kan niet geven, wat men niet heeft, en opdragen is geven, onder eene andere benaming; het is eene daad van wil; zoodat, ingevalle het hun eens niet hadde gelust de Graaflijkheid optedragen, dezelve aan hen zoude moeten zijn gebleven. — Maar waar toch hebben de Staten van Holland in de Geschiedenis immer een voorbeeld, den schijn zelfs maar van een bewijs aangetroffen, dat zij waarlijk zulk eene magt bezeten hebben? Elders zagen wij, hoe het bij de Landzaten wel als een gewigtig voorregt wierd beschouwd, dat de Vorsten eerst eed deden en zij zelve daarna hun trouwe zwoeren; doch wij zagen tevens, hoe weinig dit zoo hoog geschatte voorregt wezenlijk beteekende, daar zij toch altijd zweren moesten. — Bovendien zullen wij straks bevinden, dat de Staten zelve geloofden, dat hun nu eerst,

 dier-

dierhalve niet voorheen, de Souvereiniteit toebehoorde. Of is hunne meening, dat zij dezelve nu bezaten, zoo als voorheen, bij elk openvallen van den Graaflijken Stoel; dan weder vergissen zij zich grovelijk, daar zij niet eens de voogdij hielden over de minderjarige zonen van den overleden Graaf, maar de Souvereiniteit, gedurende de minderjarigheid van den vermoedelijken opvolger, gesteld wierd in handen van eenen Ruwaart. — Beteekent dan nu hun *voorheen* hier het oogenblik van de opdragt, (en iets anders kan het niet wel beteekenen,) zoo oordeele men daaruit, op welke gronden hun vermeend bezit van de oppermagt berustende zij.

De Staten begaan hier dus, bij het onderhavige Stuk, een zwaren staat- en geschiedkundigen misslag, met te spreken van regt tot de Souvereiniteit, dat zij zouden bezitten, en der menigte voortehouden, dat dezelve door hen uitgeoefend is. Dit hun regt was nu niet beter bewezen, dan voorheen, toen het niet bestond, en op welk *voorheen* zij zich nogthands hier voornamelijk gronden. Zij gewagen voorts van Edelen en Steden, als uitbeeldende de Staten dezer Landen, ofschoon die dezelven in waarheid niet uitbeelden konden, dewijl zij er nooit last toe bekomen hadden en men niet bevoegd is, om iemand, tegen deszelfs wil, of zonder deszelfs toestemming, te vertegenwoordigen. Einde-

lelijk, zij dragen de Souvereiniteit op, alhoewel zij dezelve nimmer gehad en bevorens zelfs niet eens gemeend hebben haar te bezitten; en zij zeggen nu deze zaak *wettelijk* te verrigten, terwijl zij dezelve evenwel doen tegen, of voor 't minst buiten den uitgedrukten wil van het Volk, dat alleen het vermogen had, om hun bedrijf te wettigen.

« De Vorsten, » leest men verder, « doorgaands « vergezeld van eenen Raad van Edelen en In- « boorlingen, hadden nooit oorlog aangegaan, « vrede gemaakt, schattingen geheven, of iets « anders, de gemeene zaak betreffende, verrigt, « zonder bewilliging der Staten, wettelijk hiertoe « beschreven, welke zij bovendien over 's Lands « aangelegenheden altijd *gunstelijk* hoorden, hun « goed geloof en goed bescheid gevende. Op de- « zen grond was de regering der Graven ten « hoogsten top geklommen. Holland en Zee- « land waren, gedurende agthonderd jaren, nooit « overwonnen geweest. De Staten verschaften den « Vorst de middelen, om ambtenaren te betalen. « Zij bragten hem tot reden, als hij door kwaden « raad misleid was, zelfs met het straffen zijner « raadslieden. Zij gaven den minderjarigen, of « krankzinnigen, Mombers of Voogden, kozen « eenen Ruwaard bij verschillende gelegenheden, « en aanvaardden, bij aflijvigheid van den Vorst, « 's Lands Hooge Regering. »

Wat er van al dezen ophef wezenlijks geweest zij, blijkt genoegzaam uit de Gedenkschriften van die dagen, en is reeds bij ons Eerste Deel duidelijk ten toon gesteld. Wij oordeelen het evenwel niet ongepast hier te herhalen, wat wij aldaar, in zekeren zin als besluit uit vroeger gelegde gronden, opteekenden; ik bedoel voornamelijk het navolgende. « « Van den anderen « « kant waren zij, » » (t. w. de Graven,) die « « zich door de omstandigheden hadden gedron- « « gen gezien, om anderen in hun gezag te laten « « deelen, in verre na niet gezind, om de daar- « « uit ontstane Vergaderingen en Raden van « « Steden, wier aanzien, door de vereeniging « « met 's Lands Edelen op de zoogenaamde Dag- « « vaarten, zoo aanmerkelijk vergroot was, in- « « diervoege te beschouwen, als waren die bij- « « eenkomsten, of als behoorden zij te zijn Ver- « « gaderingen van de Vertegenwoordigers eens « « vrijen Volks, wiens regt op 's Lands Bestuur, « « of liever, wiens wezenlijke Oppermagt erkend « « en aan twijfel noch bedenking onderhevig « « was: maar bleven integendeel de Hollandsche « « Graven zich zelve altijd houden voor Heeren « « des Lands, zoo als zij het ook meermalen « « uitdrukkelijk hun eigendom noemden; terwijl « « zij de voorregten, door de Steden verkre- « « gen, voor niets meer wilden gerekend heb- « « ben, dan voor eene verceerende vergunning,

« « om,

« « om, bij sommige zaken en voorvallen, den
« « Vorst van raad en inlichting te mogen die-
« « nen.

« « Uit zulk een oogpunt dan beschouwd, was,
« « door het toelaten van de Steden tot deelge-
« « nootschap aan het bestuur, 's Vorsten Raad
« « wel vergroot, maar zijne magt in geenen
« « deele verminderd. Hij bleef, in zijne eigen
« « oogen, de éénige Opperheer, en de Dagvaar-
« « ten hadden niets anders te verrigten, dan, na
« « geraadpleegd te hebben over den staat des
« « Lands, deswege nederige voorstellen aan den
« « Vorst te doen, en voorts in overweging te
« « nemen de zoogenaamde Graaflijke Beden, of
« « liever, geldafpersingen, welke toch, hoe zij
« « ook waren en welke bedenkingen er aan-
« « vankelijk tegen wierden ingebragt, ten laat-
« « ste altijd hoofdzakelijk moesten ingewilligd
« « worden.

« « De zaak dierhalve van nabij en onbevoor-
« « oordeeld overwogen zijnde, bestond de we-
« « zenlijke winst bij het beroepen of instellen der
« « Dagvaarten blootelijk hierin: dat de Graaf nu
« « door den mond van de Afgevaardigden ter
« « Dagvaart kennis konde bekomen van de ellen-
« « de zijner onderdanen, waarvan het eeniger-
« « mate verzachten van dezelve somwijlen het
« « wenschelijk gevolg was. » »

Wat nu de aangevoerde zinsnede uit het Vertoog nog meer in het bijzonder betreft, zoo komen ons, onder meer andere, de navolgende opmerkingen dadelijk voor den geest.

Dat de Graven, bij het aangaan van oorlog en vrede, wezenlijk de Staten nu en dan gekend hebben, is wel niet geheel te ontkennen; doch wat beteekende dit zakelijk? Werd derzelver bewilliging ook vereischt, om den eenen te kunnen aanvangen, de andere te mogen sluiten? Zekerlijk niet. — Het Register van Holland van den jare vijftien honderd vijf en veertig, bij voorbeeld, zegt wel, dat KAREL DE VIJFDE de Staten deed verzoeken, om de peis, op den agttienden September met Frankrijk gesloten, te willen ratificeren; doch er staat niet bij aangeteekend, dat hij die vrede met derzelver bewilliging heeft aangegaan; en in het Register van het jaar te voren vindt men zelfs geen spoor, dat slechts een bloote raadslag van de Staten zoude gevraagd zijn geweest.

Maar ook al ware wezenlijk der Staten raadslag van te voren ingenomen geweest, dan nog wierd daardoor geen regt bewezen. Het ware dan te beschouwen alleenlijk als eene inschikkelijkheid, of liever, als een staatkundige kunstgreep van de Graven, die, zonder bewilliging der Staten niet volkomen meester zijnde van de beurs der onder-

za-

zaten, het van hun belang oordeelden, om, zonder hunne magt in het geringste te verkleinen, de eigenliefde nu en dan te streelen van dezulken, wier medewerking zij somwijlen, in enkele gevallen, noodig hadden. — De uitdrukking zelve, bij het Vertoog gebezigd, dat de Vorsten, over 's Lands aangelegenheden de Staten *gunstig* hoorden, doet klaar genoeg zien, dat aan der Staten zijde geen regt bestond, om dit te vorderen. En als men nu verder de Geschiedenis raadpleegt, met opzicht tot het eigendunkelijke Bewind der Graven en der Staten gedurige volgzaamheid, dan moet het zeggen, hier boven aangehaald, van namelijk de verdoolde Graven tot reden gebragt te hebben, ons niet ongelijk schijnen aan het gesnap van een jongeling, die, zoo even het ouderlijk gezag of de voogdij ontwassen, voor zijne nog minderjarige medgezellen breed opsnijdt van de stukken, welke hij voorgeeft reeds gedurende zijne minderjarigheid te hebben durven bestaan.

Hier nu stappen de Staten bij hun Vertoog af van de opgave hunner magt onder het Graaflijk Bewind, om over te gaan tot de beschrijving van die, welke zij thands meenen te bezitten. Deze twee verschillende tijdperken koppelen zij echter samen door de voorstelling der reden, welke hen de wapenen had doen opvatten.

« FLIPS, de Staten door uitheemsch krijgsvolk « willende dwingen tot hetgeen men Staatswijze « schadelijk oordeelde, was, wat men er ook van « zeggen mogt, de éénige oorzaak van den oor- « log geweest. »

Bedroevend, vernederend is het voor den redelijken mensch, eene zoo heerlijke zaak, als de verlossing van een volk uit de kluisters van de dwinglandij, met zulke ellendige redenen te hooren verdedigen. Wat toch deed het aan de billijkheid van 's Volks eischen, of FLIPS, dan wel de Nederlander zelve, de eerste, de éénige oorzaak van den oorlog geweest ware? Wat deed het er toe, of het hem, al dan niet, moest worden geweten, dat de wapenen, tot slissing der geschillen, ter hand waren genomen? Wat, of hij, al dan niet, dwong tot hetgeen men Staatswijze afkeurde? — Men verkoos niet langer te staan onder den willekeur van den Spaanschen Monarch, en deze wil, door verre weg het grootste gedeelte des Nederlandschen Volks zoo duchtig aan den dag gelegd, met zoo vele bloedige opofferingen en grootsche heldendaden onwraakbaar gestaafd en bezegeld, waar zich het algemeen belang haarblijkelijk bijvoegde, was allenthalve genoegzaam: deze, allesbeslissende reden behoefde geene verdediging, geene verschooning.

« Doch dit gezag der Staten, » (leest men verder,) « berustte niet in dertig of veertig perso-

« nen,

« nen, welke ter Dagvaart verschenen, maar, ge-
« lijk niemand ooit wettelijk regeert, dan bij op-
« dragt en bewilliging der Landzaten, die zich
« altijd voorzien hielden van middelen, om zich
« te verzetten tegen de loze aanslagen der Groo-
« ten, zoo waren hier de Landzaten, verdeeld in
« twee Staten, de Edelen en de Steden. »

De Staten dan schijnen hier eene opperste, of grondmagt te erkennen, welker opdragt en bewilliging noodzakelijk is, om eene Regering wettig te doen zijn. Om voorts aan te duiden, waar die grondmagt huisvest, noemen zij als zoodanig de Landzaten. — Maar welke beteekenis hechten zij aan dat woord? Baarblijkelijk zijn Landzaten zij, die in het Land gezeten zijn, die er hunne vaste woonstede hebben, en die gezamenlijk het Volk, de Natie uitmaken. Is dit nu wezenlijk de *bedoeling* der sprekeren? Geenszins. *Zij* verstaan door dat woord niets anders, dan het Ligchaam der Edelen en de Vroedschappen der Steden. Dit blijkt, behalve uit den tekst van het onderhavige stuk, daarenboven nog uit het verbod, vroeger door hen uitgevaardigd, om de burgerijen in regeringszaken te kennen. — Alle de wezenlijke Landzaten moesten zich dus vergenoegen met aan hunne zoogenaamde Vertegenwoordigers, die zulks bij mangel van lastbrief wezenlijk niet waren, gehoorzaamheid te betoonen.

Wij zien alzoo, van de geboorte van ons Ge-

mee-

meenebest af aan, hier de Aristokratie, of Regering der Voornaamsten tot stand gebragt; ofschoon door geene hoogere magt, d. i. door het Volk, goedgekeurd, aangenomen, opgedragen; en gevolglijk, (hadden de Staten hier boven gezonde taal gesproken, volgends hunne eigen leer,) onwettig. De vrijheid, waarom men vocht, welke men schier reeds in bezit meende te hebben, waarvan velen, het zij uit onverstand, het zij om bijzondere inzichten, een zoo grooten ophef hebben gemaakt, was dierhalve, voor 't minst in Holland, (in de overige Gewesten was het doorgaands niet veel beter er mede gesteld,) het uitsluitend erfdeel geworden van een duizendtal Landzaten, terwijl alle de overige tot de gevestigde Regering in dezelfde, ja in nog min gunstige, betrekking bleven staan, dan bevorens tot het Grafelijk Bewind; want de wettelijke Regering der Staten berustte niet op eene opdragt van het Volk, maar alleen op hunne eigen Wet, d. i. op den wil van een zeker getal van Edelen en Regenten, die ter Dagvaart, als Ridderschap of Edelen, en voorts door hunne Stedelijke Afgevaardigden, konden instemmen met, of zich verzetten tegen de aldaar in beraad gebragte voorstellen, doch tegen wier uitspraken en besluiten de overige ingezetenen zich op geenerlei wijze konden verzetten, zonder voor muitelingen verklaard en als zoodanig gestraft te worden.

De

« De Edelen, gehouden voor een Lid van den
« Staat, ten aanzien van hunne afkomst en heer-
« lijkheden, meest alle voorzien van Hoog, Mid-
« delbaar en Laag Regtsgebied, raadslaagden on-
« derling op 's Lands zaken, en bragten, nevens
« de Gemagtigden der Steden, hun gevoelen ter
« Dagvaart uit. De Steden hadden ten naaste bij
« eenerlei regering, te weten een Vroedschap van
« veertig, zeven en dertig, agt en twintig, vier
« en twintig, of twintig personen, uit de aanzien-
« lijksten der Burgerij gekozen, en dienende, zoo
« lang hun leven of poorterschap duurde. Deze
« Kollegien waren zoo oud, als de Steden zelve,
« ten minste men vond geen geheugen van der-
« zelver begin. Aan hun stond het stemmen en
« besluiten op zaken, welke het Land of de Stad
« in het algemeen aangingen. De opengevallene
« plaatsen werden door de overgeblevene Leden
« vervuld. De Vroedschappen verkozen de jaar-
« lijksche Magistraten, te weten vier, drie, of
« twee Burgemeesters, en zeven, of meer, Sche-
« pens. Sommige Steden hadden eene volko-
« men onbelemmerde keuze, maar andere al-
« leen de benoeming van een dubbel getal, waar-
« uit de Stedehouder der Hooge Overigheid de
« verkiezing deed. De burgerlijke Regering was
« Burgemeesteren, de regtspraak Schepenen aan-
« bevolen. Voorts stelde de Graaf van ouds
« eenen Hoofdofficier in elke stad aan, om uit

« 's Gra-

« 's Graven naam regt te vorderen. De Vroed-
« schappen, gevoegd bij de Vergadering der Ede-
« len, verbeeldden het gantsche Ligchaam der
« Landzaten; doch als zij de regering der Steden
« niet konden laten drijven, werden hun de
« hoofdpunten, welke ter gemeene Dagvaart ston-
« den verhandeld te worden, schriftelijk bekend
« gemaakt, met verzoek, dat zij daar op Gemag-
« tigden, behoorlijk gelast, ter Dagvaart wilden
« zenden. De Edelen verschenen dan in behoor-
« lijken getale, en uit elke stad één Burgemeester
« en eenigen van de Vroedschap. Deze Gemag-
« tigden verbeeldden dan, uit kracht van de last,
« hun medegegeven, 's Lands Staten, en het was
« niet te vermoeden, dat iemand in deze kom-
« merlijke tijd gaarne zulk een last soude aanvaar-
« den. (*) Ook waren de Gemagtigden gehouden,
« om, bij hunne wederkomst, hunnen Lastgeve-
« ren getrouw verslag te doen. »

De Staten dan ontwikkelen hier, vooreerst de gronden, waarop zij, met uitsluiting van anderen, tot 's Lands Regering moesten geregtigd zijn. Het was hun niet genoeg eene valsche stelling als waar-

(*) *Dit herinnert ons aan de taal van* NAPOLEON. *Telkens als hij eenen zijner Broederen een Koninkrijk schonk, heette het, dat deze zich opofferde voor de Natie, welke hij ging regeren. — Welk eene opoffering!*

waarheid aan te nemen, zij zoeken dezelve ook voor anderen aanneemlijk te maken. — Het regt der Edelen steunde op hunne geboorte, zoo dat de ongelijkheid, met welke de vrijheid onbestaanbaar is, als een grondbeginsel van Staat werd vastgesteld. — Op gelijke wijze werden in de Steden, niet de vroomste, niet de verstandigste, niet de vaderlandlievendste, in één woord, niet de verdienstelijkste mannen, maar alleen de aanzienlijkste tot de regering gekozen. — Voorts hadden de Edelen Hoog, Middelbaar en Laag Regtsgebied in hunne Heerlijkheden: en zulk een *gedrochtelijk* regt, een rampzalig overblijfsel van de Leenregering, zulk een gebied, al mede met de vrijheid onbestaanbaar, was, in der Staten oog, juist een der bestgegrónde tijtels, om een volk te vertegenwoordigen, dat men evenwel nog *vrij durfde noemen*. — De Staten ondertusschen laten het onbeslist, of de twee hoedanigheden, die, namelijk, van eene Heerlijkheid te bezitten, en die van uit edel bloed te zijn geboren, zich in eenen Volksvertegenwoordiger vereenigen moesten; dan wel of éêne derzelven daartoe genoegzaam ware. — Doch wat doet het er ook toe, hoe men 't neme? Zulk een Vertegenwoordiger was altijd een onding, een staatkundig wangedrocht.

« De Steden, » (zeide men verder,) hadden eenerlei Regering met de Edelen. » — Ik echter voor mij

kan

kan er geene andere eenzelvigheid in bespeuren, dan alleen de onwettigheid van beide, als zijnde, de eene, zoo min als de andere, gegrond op den uitgedrukten wil des Volks, en beide blijvende regeren, wie en wat er ook in aan het Volk onaangenaam zijn mogt.

Wat de hooge oudheid der Kollegien betreft, een iegelijk, die slechts in de Geschiedenis geen vreemdeling is, weet, dat dit niet met de waarheid overeenstemt. Zulk een grootspraak in der Staten mond is nogthands minder gevaarlijk, dan hunne valsche redekavelingen; minder te verafschuwen, dan de magt, welke zij aan die Kollegien toeschrijven, om zelve hunne Leden aan te stellen en deze aan die Kollegien alleen verandwoordelijk te maken; want daardoor vestigden zij eene Volstrekte Aristokratie.

In de voorstelling van de wijze der beschrijving ter Dagvaart leggen al verder de Staten aan den dag, hoe zij, (bij gebrek van een welgeregelden invloed van het volk, van waar alleen een onbepaalde last kan voortvloeien, en door beschroomdheid van den Afgevaardigden te veel de vrije hand te laten,) de langwijligheid der raadplegingen, dat hoofdgebrek van Neêrlands Staatsvorm, als iets onvermijdelijks beschouwen.

Wonderbaarlijk, (kluchtig hadde ik schier gezegd,) is het inmiddels te zien, hoe de Staten, bij deze hunne eerste Geloofsbelijdenis, bij deze eer-

eerste openlegging hunner leer in zaken van Staat en Regering, den volke nooit genoeg meenen te kunnen voorhouden, dat zij waarlijk 's Lands Staten zijn, of voor 't minst die verbeelden, alsmede hoe zonderling zij hierin te werk gaan. — Eerst zijn zij de Staten, omdat zij de Staten uitbeelden, en zij leiden hier uit de gevolgtrekking af, dat de Oppermagt, welke zij bevorens niet hadden, een bewijs is, dat zij dezelve nu bezitten. Vervolgends laten zij die Oppermagt, van welke de Graaf is vervallen verklaard, aan zich zelve, als Staten, bedektelijk overgaan. — Hierop weder hebben zij de Oppermagt in hun bezit, dewijl zij Staten de twee Standen, Edelen en Steden, uitbeelden. — Nog al verder verbeelden zij de Staten, als gelast door die Ligchamen, uit welke zij zijn afgezonden, waarbij zij eindelijk nogmaals zeggen, dat niet de Afgevaardigden, maar wel derzelver Lastgevers de wezenlijke Staten zijn. — Eensdeels houden zij hier over zoo vele redenen, om het gezag en het aanzien der Regenten een iegelijk in het oog te doen vallen; anderdeels voegen zij de laatstgemelde onderscheiding, van de Staten te verbeelden en wezenlijk de Staten te zijn, er aan toe, om het Volk te mompen en het zand in de oogen te strooien, in zoo verre daarin eene erkentenis scheen opgesloten te liggen, dat de vergaderde Leden van Staat niet 's Lands Opperheeren wa-

ren, maar dat de oppermagt indedaad elders t'huis behoorde. Doch deze, niet onvernuftige, kunstgreep was toch nog niet kunstig genoeg, om den aandachtigen en oordeelkundigen beschouwer geheel te misleiden; want zulk een moest dadelijk inzien, dat dezelve voor de volksvrijheid van geene de minste waarde was, dewijl toch alles, in de wezenlijkheid der zaak, weder t'huis kwam bij de Aristokratie en zich bepaalde tot het klein getal aanzienlijken, welke men bij uitsluiting bevoegd rekende, om voor het geheele volk te stemmen.

« Dit was de grondslag van 's Lands Regering, « van welke men zelfs aan vele kleine Steden deel « had gegeven en den Leden toegelaten, om ter « Dagvaart te verschijnen met zoo vele personen, « als zij goedvonden, mits dezelven bij geene pri« vilegien wierden uitgesloten, ».

De Kleine Steden waren van ouds gewoon mede ter Dagvaart te trekken, om in de Graaflijke Beden te bewilligen. Voorheen heette dit geenszins regt, maar louter inschikkelijkheid. In het jaar vijftien honderd twee en veertig zien wij de Landvoogdesse MARIA derzelver Afgevaardigden de Vergadering der Staten ontzeggen, zonder dat zij iets te hunner verdediging durfden bijbrengen: alleenlijk voer de toenmalige Lands Advokaat VAN DER GOES daartegen in: dat zij, die voorheen op alle Beden beschreven waren, welligt

ligt nu ook zouden gekomen zijn, om, gelijk de Groote Steden, *kwijtschelding te verzoeken.*

Het deelgenootschap, in de Regering dat nu aan de Kleine Steden werd geschonken, kwam dierhalve niet hervoort uit Privilegien, gelijk bij de Groote Steden: het was een gunst, verleend uit de volheid dier magt, welke de Staten beweerden, na de afzwering van FLIPS op hen te zijn vervallen. De Staten, d. i. tien Edelen, en de Vroedschappen der Groote Steden, zich inbeeldende met volkomen regt de Souvereiniteit te bezitten, gaven, uit kracht van dat vermeende regt, deel aan dezelve ook aan anderen, zonder eenige reden bij te brengen, waarom zij het getal der reeds aanwezige zoogenaamde Volksvertegenwoordigers, met anderen van gelijken stempel, vergrootteden: en daar zij het niet eens noodig geacht, of wel zich onvermogend bevonden hadden, om den wezenlijken overgang der Souvereiniteit, van den Graaf op hen zelve, met goede bewijzen aan te toonen, mogten zij ook gerustelijk zwijgen van de oorzaak, waarom zij de Kleine Steden te dier stond zoo zeer begunstigd hadden.

Het woordje *men*, dat in dit gedeelte des Vertoogs wordt gelezen, is blijkbaar voorbedacht en met rijp overleg gebezigd. *De Staten hebben ook anderen deel aan hunne Souvereiniteit geschonken* zou te raauw en te plomp ge-

 klon-

klonken hebben. Zulk eene uitdrukking had daarenboven misschien aanleiding kunnen geven aan dezen of genen tot de vraag: van waar zij zelve gekomen waren aan een vermogen, waarin zij nu ook anderen deelen lieten? Het Volk te noemen als de bron, waaruit zij dat vermogen ontleend hadden, ware en eene baarblijkelijke onwaarheid en gevaarlijk tevens geweest; want, vooreerst, kon met geene mogelijkheid beweerd worden, dat het Volk op eenigerhande betamelijke wijze, het zij omtrent het regt van den Adel en de Groote Steden, het zij omtrent dat der Kleine, gekend ware geworden; en, ten anderen, al hadde men het durven wagen met zulk een onwaarheid voor den dag te komen, dan zoude zoodanige erkenning van het Volk, als de grondmagt bezittende, hetzelve welligt op de gedachte hebben kunnen brengen, om die magt, van welker uitsluitend eigendom het nu nog grootstendeels onbewust was, met der daad te doen gelden. — Door het woordje *men* werden alle die zwarigheden ontweken, terwijl het de aandacht van de gevers geheel afleidde.

Ondertusschen is dat zelfde regt, dat aldus, in het jaar vijftien honderd twee en zeventig, uit nood en om de Kleine Steden, door het zoete der Regering, tot het williger mededragen der lasten uit te lokken, gegeven was, door alle niet altijd en onafgebroken genoten geworden. Zij zelve schijnen

wel

wel begrepen te hebben, dat dit alzoo behoorde en dat het genoeg ware voor haar beschreven te worden, als de nood het eischte en hare hulp en bijstand dadelijk noodig waren. — Wat evenwel van deze lijdzaamheid de ware oorzaak geweest zij, is een onoplosbaar raadsel; want dat dezelve zoude moeten gezocht worden, gelijk sommigen meenen, in de armoede dier Kleine Steden, welke later ter Dagvaart niet meer beschreven werden (*), vermits zij de daaraan verbondene onkosten niet zouden hebben kunnen dragen, komt mij allenthalve onaannemelijk voor. Sommigen derzelven bleef men echter nog een tijd lang, en wel tot in het jaar vijftien honderd vier en zeventig, mede beschrijven, toen, door het verlies van Haarlem en het gehecht blijven van Amsterdam aan de Spaansche zijde, het Noorder-Kwartier als afgezonderd geraakte, en bij eene Ordonnantie vastgesteld wierd, dat, gedurende de oorlog, de Staten van Holland zouden verbeeld worden bij de Edelen en de Steden Dordrecht, Delft, Leyden, Gouda, Rotterdam, Schiedam, Gorinchem, Schoonhoven, Oudewater en Woerden. — In Holland en in Zeeland is het voorts een vaste stelregel geweest en geble-

(*) *Heusden, Woerden, Oudewater, Geertruidenberg, Naarden, Muiden.*

bleven', om geene Steden, die onder eenen bijzonderen Heer of Suzerein staan, ter Staatsvergadering toe te laten: het voorbeeld van Vlissingen en Vere, welke, schoon zij in den jare vijftien honderd een en tagtig op nieuw onder een zoodanig gezag kwamen, niettemin altijd Afgevaardigden ter Zeeuwsche Staatsvergadering zijn blijven zenden, is slechts een uitzondering op de algemeene regel, welke alleen aan den grooten invloed en het uitstekend aanzien van derzelver Heeren moet toegeschreven worden (*). — De zoo even verhandelde toelating der Kleine Steden is de eerste Daad van Vrijstelling, (Acte van Emancipatie,) welke ons bekend is van deze Staten, wier eigen samenkomst geen anderen oorsprong heeft, dan eene vroegere dergelijke Daad van Vrijstelling, door de Graven gepleegd.

Verders levert het Vertoog sprekende voorbeelden op, wat al wonderbaarlijke gevolgen men uit valsche stellingen afleiden kan. — « Zoo deze, « (t. w. de Staten,) de Hooge Overigheid niet « waren, dan hadden zij nooit wettelijk met de « Koninginne van Engeland, wegens de op- en « overdragt van dezelve, kunnen handelen, ja zelfs « geen verdrag met haar mogen sluiten; uit al « het

(*) *De Raadpensionaris* S. VAN SLINGELANDT *verdient te dezen wel gehoord te worden.*

« het welk bleek, hoe noodzakelijk het ware het
« gezag der Staten te handhaven en voor vast te
« gelooven, dat bij hen, niet minder dan bevo-
« rens bij 's Lands Heeren, het regt berustte, om
« de opperheerschappij te voeren. »

Wie de grondslagen der burgerlijke vereeniging immer onbevooroordeeld heeft overwogen, zal geen oogenblik aarzelen volmit te zeggen, dat, al het geen de Staten, na de afzwering van FLIPS, (of sedert de laatste Graaf, bij openbare woorden en bedrijven van de Landzaten zelven, gehouden was voor van de regering en van alle regt op dezelve vervallen) als Souvereinen verrigt hebben, zoo vele daden van eigendunkelijke aanmatiging geweest zijn. Immers maakten zij zich meester van iets, waartoe zij noch door de Natuur, noch door de Godsdienst, noch door de Wet, ja zelfs niet eens door oude gewoonte of langdurig bezit, geregtigd waren. Met reden dan mag men er zich over verwonderen, hoe een JOAN VAN OLDENBARNEVELD, hoe een HUGO DE GROOT, wier verstand, oordeel en kennis van Staatszaken zoo menigvuldig zijn gebleken; hoe groote mannen ook van later, ja nog van onzen tijd, en daaronder de zulken, die voor de hechtste steunpilaren der vrijheid te boek staan, ter goeder trouw, immer met zoo veel zelfsvertrouwen, de wettelijkheid der Oppermagt van de Staten hebben kunnen verdedigen en vasthouden, als berustte

 der-

derzelver gezag wezenlijk op den uitgedrukten wil des Volks; of als hadden zij hen door eenen SAMUEL, onmiddelijk van Godswege, met eigen oogen tot Regenten zien zalven en inwijden. — Hoe toch de zaak beschouwd worde, hoe men haar, op grond van de omstandigheden en van de onkunde der volken trachte goed te maken, wat men poge, om het die wending te geven, als of, (het geen echter verre van bewezen is,) de Staatsleden, of de Regenten gezamenlijk, zelve ter goeder trouw zouden gedwaald hebben; in allen gevalle is het onbetwistbaar zeker, dat zij zich iets hebben toegeëigend, het welk niet eene zaak was, die geen bekenden eigenaar had, (*res nullius*) maar wel integendeel aan de gezamenlijke Maatschappij, d. i. het Volk, in vrijen en onvervreemdbaren eigendom toebehoorde, en over welker gebruik of uitoefening die gezamenlijke Maatschappij alleen te beschikken had.

Maar zoo het al waar mogt zijn, dat zij ter goeder trouwe gedwaald hadden, om wat reden brengen zij dan, ter staving der wettigheid van hun gezag, de door hen gedane opdragt aan ELIZABETH te berde? Op die wijze, zoo als zij het doen, beteekent het niets; want zij zouden de opdragt immers ook onwettig hebben kunnen doen — en in der daad was dit het geval geweest. — Maar zulks is ook hunne wezenlijke bedoeling niet. Zij willen alleenlijk, dat men uit die,

die, schijnbaar niets beteekenende woorden, zonder dat zij zelve het duidelijk uitdrukken, dit besluit zal opmaken: zoo de Staten geen wettige Souvereinen waren, Koningin ELIZABETH zoude met hen over de opdragt der Souvereiniteit niet gehandeld, niet met hen een verdrag aangegaan hebben. En deze listige voordragt zou waarlijk veel schijns gehad hebben, indien men te doen had gehad met eene Vorstin, welke, naar de wet regerende, de Oppermagt des Volks erkende, en niet integendeel met eene, welke bij herhaling alle perken van redelijk gezag te buiten ging. — Nu daarentegen was, van nabij beschouwd, de aanhaling, althands in het oog van den doorzichtigen Lezer, regtdraads in hun nadeel, terwijl nog daarenboven de daad van opdragt der Souvereiniteit niets voor de wettigheid van *hun bezit* bewees. Zij hadden immers bevorens, volgends hunne eigen verzekering, de Souvereiniteit ook aan de Graven opgedragen, en dat zij toen geen Souvereinen waren, maar het eerst geworden zijn na de afzwering van den laatsten Heer, belijden en beweren zij zelve met ronde en duidelijke woorden.

Zoo onbeduidend, zoo geheel onbewezen, zoo ongegrond en verkeerd dan is dit Vertoog van de Staten; en evenwel berust grootendeels op het zelve de zoogenaamde Konstitutie van Holland. Wat er het ontwijfelbaarst in is bewezen, is der

Regenten onmatige zucht tot heerschen, welke zucht zij niet slechts te verbloemen en te verschoonen, maar zelfs, hoewel door ongepaste middelen, te verdedigen trachten en als wettig te doen voorkomen. — Nemen wij het stuk nogmaals in het algemeen en vlugtig ter beschouwing!

Het is, zoo als ons bleek, niet zonder list, doch kwalijk beredeneerd. Niets is er in bewezen; alles, als 't ware, bij de gis ter neder gesteld. Het bevat historische onwaarheden. De begrippen over den aart en oorsprong van de Oppermagt zijn er op het deerlijkst in verward. FLIPS was te houden voor de éénige oorzaak van den oorlog; hij was van de Souvereiniteit vervallen; maar aan wien was dezelve toen gekomen? Aan de Staten? — Het zij eens zoo; en deze hebben haar weder aan Prins WILLEM opgedragen, waarna zij, bij 's Prinsen dood, andermaal in het bezit der Staten geraakt is. — Dit toch zal wel hunne meening zijn; maar hoe dit toegegaan is, op wat wettelijken tijtel zij haar nu bezaten, laten zij onaangeroerd; en zij doen, in hun bijzonder belang gesproken, zeer wel, niet blootelijk te stellen en zich in geene uitweidingen daaromtrent te begeven, of zich aan betoog of bewijzen te wagen. Maar hoe strookt daarmede, kort hierna het Volk te herinneren, dat men, niet dan bij opdragt, wettelijk kan ge-

ge-

geren? Was dit niet in hun geval onstaatkundig? Was het niet almede onstaatkundig, zoo duidelijk aan te duiden het geringe getal van hen, welke men, als tot de Regering geregtigd en geroepen, *wilde* beschouwd hebben? Was het niet nog onstaatkundiger, ja boven alle denkbeelden onverstandig, zulk eene Regering, in haar aart, wezen en samenstelling, naakt te vertoonen, en evenwel hare wettigheid niet beter te bewijzen, of ten minste hare wederregtelijkheid zorgvuldiger en met meer kunst te verbergen? Zij immers, die het stilzwijgen des Volks, (een stilzwijgen, dat men *toen* nog voor een wezenlijk bewijs van toestemming en goedkeuring hield,) vóór zich hadden, moesten daaruit voor het wettige van hunne Souvereiniteit betere gevolgtrekkingen hebben kunnen afleiden, en op eene, voor 't minst schijnbaar, *voldoende* wijze den Engelschen Raadsheer WILKES beandwoorden, toen deze beweerde, dat de Staten, in het stribbelen tegen de achtbaarheid van LEYCESTER en van den Raad, 's Lands Hoogheid hadden geschonden, en dat de Oppermagt niet bij de Staten huisvestte; maar, zoo er in deze Gewesten wezenlijk eene bestond, dezelve *dan* bij den gemeenen man [d. i. bij de Gemeente, of het Volk] gezocht moest worden (*).

Dach-

(*) P. BOR, *aangeh. bij* WAGENAAR *VIII.* 208.

Dachten nu 's Lands Staten over hunne Oppermagt in diervoege, als wij boven zagen, en bestond hunne taal niet in stellingen, waaraan zij zelve geen geloof hechtteden, maar van welke zij zich, ofschoon van derzelver valschheid overtuigd, alleenlijk bedienden, om, zoo mogelijk, aan hun aangematigd gezag een voorkomen van wettigheid te geven, hoe dan komt het, dat zij, naauwlijks twee jaren later, voor den Koning van Denemarken een gants verschillend tafereel schetsen van 's Lands Regering, dezelve, als van ouds eenhoofdig voordragende, en dat zij tevens, schoon in de uitoefening van het gezag geene verandering was gekomen, nu geheel andere begrippen nopens de Oppermagt voordragen, dan zij bij het afgehandelde Vertoog aan den dag hebben gelegd? HUGO DE GROOT, hiervan gewagende, tracht deze openbare strijdigheid goed te maken met te stellen, dat men met opzet en overleg hier zulk eene taal gesproken hebbe, om zich te beter te schikken naar de Deenen, als levende onder eene Volstrekte Alleenheersching. Maar is deze verdediging aannemelijk? Wilden dan onze Staten zulke hoogst ernstige zaken, als is het bestaan der Regering van eene onafhankelijke Natie, beschouwd hebben even als een huik, dien men naar den wind mag hangen? En was dit, hoe ongerijmd en onbetamelijk ook, wezenlijk hun gevoelen; meenden zij in waarheid, dat

men

men beginselen en daadzaken moest buigen en verwringen naar gelang van de begrippen en omstandigheden der genen, met welke men te doen had, waarom sprak men dan niet even zulk eene taal met Engeland en Frankrijk, wier Regering nog willekeuriger was, dan destijds die van Denemarken?

Ik weet zeer wel, dat men, om 's Lands achtbaarheid bij Oostersche Despoten op te houden, vervolgends (te regt en wijslijk,) Prins MAURITS bij die Barbaren voorstelde als den Koning van Nederland: te meer was dit noodig, voor 't minst zoo men zich in het Oosten een vasten voet wilde verkrijgen, om den laster der Portugezen, en ook der Spanjaarden, te logenstraffen, die het Nederlandsche Volk gestadig afschilderden als een hoop omzwervende bandieten, als roovers *en zeeschuimers*, zonder Hoofd of Regering. Maar landen, op eenen afstand van vier duizend en meer mijlen gelegen, zijn niet met Denemarken, woeste Aziatische horden niet met een reeds tamelijk beschaafd Europisch Rijk gelijk te stellen. Aan de eerstgemelden mogt men gerustelijk, vor*derde* 's Lands wezenlijk belang zulks, vertellen, wat men wilde; de Deenen daarentegen, die, zoo zij door hunnen handel en hunne scheepvaart met en op vele Nederlandsche Zeeplaatsen, al niet reeds hoofdzakelijk van onze inwendige gesteldheid onderrigt waren, daaromtrent ieder

oogen-

oogenblik inlichting bekomen konden, kon men nooit op den duur in dat opzicht misleiden. — Maar mag men ook een openlijk uitgegeven Staatsstuk van zulk een gewigt wel ooit anders opvatten, dan volgends de duidelijke letter? Zoo neen, dan blijkt het, dat de Staten nu geheel andere begrippen hebben van hun gezag, dan twee jaren bevorens. Zoo ja, dan behoort men ook bij alle volgende gedenkstukken der Nederlandsche Staatkunde, met eene kabalistische spitsvondigheid, naar den verborgen zin van woorden en uitdrukkingen te zoeken, of voor 't minst de denkbeelden en omstandigheden der genen, aan welke die stukken gerigt zijn, wel vooraf grondig te kennen en gezet te overwegen, om daaruit vervolgends de ware meening der stelleren op te maken.

Maar wat valt er dan, in goeden ernst en met eenige zekerheid, van dit zoo zonderlinge Staatsstuk te zeggen? Het geen wij reeds meermalen gezegd en bewezen hebben: dat, namelijk, de staatkundige begrippen te dier tijd zeer verward en onvast waren, en dat de Nederlanders in het algemeen, dus ook de Regenten, hoe sterk deze laatstgemelde de zucht tot heerschen gevoelden, welke ijvervolle Aristokraten zij ook waren, nog altijd, misschien zonder het eens zelve te weten, eene zekere overhelling behielden tot het Eenhoofdige Bewind. Welligt kwam er in het onder-

wer-

werpelijke geval eene nieuwe drangreden bij, te weten, om Prins MAURITS, wiens invloed toen reeds zeer groot was, op die wijze behendig te vleijen.

De Regeringsvorm dezer Landen, (mag zulk een overal onvolledig, aan alle zijden gebrekkig ding dien naam dragen,) was dan nu reeds van eene gedaante, strokende met de begrippen, vooral met het zelfbelang der genen, die zich en hunne bloedverwanten bij uitsluiting tot het bewind geregtigd rekenden. De krijgskunde en het goede geluk van MAURITS gaven hem den eersten rang onder de beroemdste Veldheeren van zijne eeuw, en zekerlijk verdient hij, als de beschermer van Neêrlands onafhankelijkheid, onze hulde tot bij de laatste nakomelingschap. Hij was voor het Vaderland door zijn degen, wat WILLEM voor hetzelve geweest was door standvastigheid van karakter en door schrander staatsbeleid: een der eerste grondleggers van den Nederlandschen Staat.

Maar geen wonder dan ook, dat MAURITS, van vreemden bewonderd, van landgenooten geëerbiedigd, zijn gezag, dat, van wege de verwarring der staatkundige denkbeelden, niet door duidelijke grenslijnen was omschreven, en welks wezenlijke en eigenaartige perken ook hem zelven niet bekend waren, van oogenblik tot oogenblik verder uitbreidde. MAURITS was mensch, en bo-

bovendien, als 't ware, op de trappen van een Oppermagtigen Zetel geboren. Wat de Vader weleer, als Hoofd en Hoogste Overigheid geweest en hoe hem de Graaflijkheid van het meest vermogende der Gewesten opgedragen was, waardoor hij zich eenen zekeren en gebaanden weg ter Oppermogendheid over het geheele Bondgenootschap had geopend gezien, dit alles lag den zoon nog versch in geheugen. Deze, die, behalve de kundigheden, tot de oorlogskunst en krijgsdienst behoorende, in alle verdere menschelijke kennis een vreemdeling was, en niemand hoogachtte, dan Soldaten en Vorsten, zoude daarbij eene geheel andere inborst, eene ingetogenheid, een zelfsbedwang moeten bezeten hebben, regelregt strijdig met het overige van zijn karakter en met de begrippen, aan zijne hooge geboorte eigen, zoo hij, bij een zoo gebrekkig en kwalijk samenhangend Staatsgestel, het oog niet begerig naar de Oppermogendheid had geslagen. De Aristokratie zelve had, uit onkunde, hem, in zekeren zin, daartoe aangemoedigd, door hem veel meer aftestaan, dan wezenlijk met hare eigenbatige inzichten strookte; en of zij dit daarna al, tot hare grievende smart, bemerkte, het gegevene kon niet terug worden bekomen, dan met geweld; doch spijt en zwakheid waren bij de Regenten, moed en sterkte aan de zijde van MAURITS. Dezulken, die dezen stand der zaken te regt inzagen, oor-

oordeelden het van hun belang weltevredenheid te veinzen, om niet alles te verliezen. Zij wilden liever met en onder den Stadhouder, dan in het geheel niet regeren. Eene Regering, op geene vaste grondbeginselen rustende, door geen geregelden volks-invloed geruggesteund, was ligtelijk inwendig te verdeelen, en, hier door schrik, ginds door hoop op vorstelijke gunst, elders door omkoopingen, naar den wil des meestvermogende te leiden. — Zoo was de toestand des Lands in het begin der zeventiende Eeuw: de Staten voerden het Opperbewind in naam, MAURITS voerde *het met* der daad.

Nederland, ondanks zijne overwinningen, Spanje, ondanks zijne nog groote middelen, *haakten* beide evenzeer naar rust, en hadden beide evenzeer rust noodig. Nederland had *gebrek* aan verdedigers; 's volks lasten waren drukkend. De schatkisten van Spanje waren uitgeput en het zag de mogelijkheid in van alle de Nederlandsche gewesten te verliezen, zonder dat zich eenige waarschijnlijkheid opdeed van, eenmaal geheel daaruit verdreven, slechts een klein gedeelte weder magtig te worden. Spanje had geen vreemde hulp; Nederland onvermogende, of trouwlooze Bondgenooten. De nijd, de naijver der Britten over de opkomende welvaart dezer gewesten hadden het ELIZABETH en JAKOB DEN EERSTE raadzaam doen oor-

 dee-

deelen, weinig of niets ten behoeve van dezelven te doen. Zij vreesden, en niet zonder grond, dat de Nederlanders, vooral de Hollanders, nog rijker en geheel onafhankelijk wordende, den koophandel en de scheepvaart van Engeland meer en meer afbreuk stonden te doen. JAKOB, beter geschikt, om in een klooster een monnikenleven te leiden, dan tot het bewind over koninkrijken, heulde bedektelijk met zijne eigen vijanden, welke tegelijk de vijanden van Nederland waren. — HENDRIK DE VIERDE had dit Land nu eens met manschappen, dan met geld ondersteund; geenszins echter, (wat grootsche denkbeelden men zich ook anders van dien voortreffelijken Vorst maken moge,) uit eene edelmoedige zucht voor der Nederlanderen vrijheid en geluk, maar gedeeltelijk om Spanje te bekommeren en te schaden; meer nog met het uitzicht, om te eeniger tijd, op eene hem voegende wijze, hier de Oppermogendheid te verkrijgen: en, wil men billijk zijn, men mag hem die begeerte niet ten kwade duiden. Als Monarch, zonder Grondwet, heerschende, kon hij, vooral in zijne eeuw, geene Volks-oppermagt erkennen. Voor zoo verre hij geregelde denkbeelden uit de Oude Geschiedenis aangaande Volks-vrijheid mogt hebben opgedaan, zag hij die vrijheid in Nederland niet geëerbiedigd, niet gekend, veronachtzaamd. Hij zag slechts Staten en eenen Stadhouder, waar be-

bevorens Hertogen, Graven en Heeren zijn, en daar toch de Nederlandsche Gewesten oorspronkelijk deelen of leenen van het Frankische Rijk waren geweest, mogt hij naar de heerschappij over dezelve met even goed regt dingen, als anderen, die er openbaar of heimelijk op aasden. Aan zijnen Voorzaat en aan Koningin ELIZABETH was bevorens die heerschappij aangeboden. Het Nederlandsche Volk oorloogde nog tegen den ouden Heer. Nergens was deszelfs onafhankelijkheid tot dus verre erkend. Niettegenstaande dat alles, handelde evenwel HENDRIK jegens onze voorvaders, als een man van eer; en hij, van wien men onlangs gezegd heeft, dat hij geboren was, om het menschdom met de Alleenheersching te verzoenen, heeft zich altijd op eene edelaartige en grootmoedige wijze ook te onzen opzichte gedragen. Zelfs, toen hij zich niet langer in staat bevond, om ons een noemenswaardige hulp te verleenen en zich tot het sluiten der vrede van Vervins (1598) genoodzaakt vond, maakte hij ons nog den weg tot het Bestand met Spanje zoo gemakkelijk en voordeelig, als in zijn vermogen was. Ofschoon wij dan niet, gelijk de Franschen willen, DEN GROOTEN HENDRIK aanmerken als den Grondlegger van den Nederlandschen Staat, grooten dank blijven wij hem echter altijd verschuldigd, en moeten daarbij volmondig erkennen, dat, onder alle Vorsten, die zich in

onze zaken gemengd hebben, hij die gene is geweest, over welken wij ons het minst hebben te beklagen gehad. — Doch het wordt tijd, om terug te keeren tot ons eigenlijk onderwerp, waar het herdenken aan eenen der uitmuntendste Koningen ons een wijl van had afgetrokken.

De Republiek der Vereenigde Nederlanden, welke het hoofd, onder de Mogendheden van Europa, nu allengs begon op te steken, en alras, schoon in rang en oudheid voor Venetië moetende onder doen, van wege haar vermogen, als de eerste der Staten van die soort, aangemerkt werd, gevoelde ondertusschen inwendig, tegelijk of beurtelings, de slagen van de Aristokratie en van een Militair Despotismus. De Regeringen, die der Hollandsche Steden inzonderheid, vlogen van den wenk van MAURITS, of volgden den raad en de inboezemingen van 's Lands Advokaat. Beide deze personen voerden een gezag geheel onbestaanbaar, niet slechts met de Volksvrijheid, (welke trouwens buitendien nergens te vinden was,) maar ook met de Burgerlijke vrijheid. — De magt, veelzins door MAURITS binnen 's Lands uitgeoefend, was voor een groot gedeelte aangematigd en wetteloos; die van OLDENBARNEVELD, welke hij hoofdzakelijk bezigde, om het vermogen van den Stadhouder te fnuiken en alles naar zijnen zin te dwingen, was een gevolg, en tegelijk een klaar bewijs der gebreklijkheid, van den zooge-

naam-

naamden Regeringsvorm. In ieder Land, waar een Dienaar van Staat zoo veel vermag, als het geval geweest is met onze schranderste Raadpensionarissen, moet noodzakelijk eene verkeerde inrigting plaats hebben. In een welingerigten Staat moeten geene Ambten voor de vrijheid of de welvaart gevaarlijk kunnen worden. Jammerlijk is het gesteld, waar het geluk en de voorspoed eens volks van eenen ondergeschikten Ambtenaar afhangen. Is desniettemin zulk een Ambtenaar noodzakelijk, om de Staatszaken voortgang, en wel een geregelden voortgang te doen hebben en behouden, dan moet de inrigting of bewerktuiging zelve van zulk een Staat nog jammerlijker zijn.

Tertijd, waartoe wij hier genaderd zijn, woog het gezag van MAURITS en dat van OLDENBARNEVELD elkander wederzijds op, doch het eerste verplettede weldra het andere. De menigte, en met haar de Regenten, die daarbij hunne rekening meenden te vinden, wilden MAURITS steeds beschouwd hebben als opvolger der Graven, en als den Zoon van hem, die met de Hoogste Overigheid was bekleed geweest. Men mogt over den naam nog eenigermate verschillen, met der daad was MAURITS de meest vermogende persoon in den Staat. Dit was ook den grooten hoop genoegzaam. Meer gewoon te gevoelen, dan te denken, had het Volk geen ander begrip van wettigheid van magt, dan het welk uit de uit-

oefening van dezelve metderdaad scheen te blijken; en, onkundig van de gronden der Burgerlijke Vereeniging, vondt het zich in zijn wanbegrip versterkt door het voorbeeld der Staten, die, niet veel beter onderleid in kennis, de Oppermagt, welke zij zeiden te bezitten, openlijk gedeeld hadden met een persoon, die, naar den aart zijner aanstelling, hun eigen Dienaar zijn moest. Al het in het oogvallende, al de luister dier magt huisvestte bij den Stadhouder; de grootste last van dezelve was het deel der Staten. Wie kon, bij zulk eene verwarring, met zekerheid besluiten, waar eigenlijk de Oppermagt te zoeken en te vinden ware? OLDENBARNEVELD en den zijnen stiet dit geweldig tegen de borst. Zij zagen wel het kwaad, maar geene toereikende middelen ter verbetering; of, zoo zij die al gezien hebben, dan was het eene strijdig met de geliefkoosde Aristokratie; het andere met geene mogelijkheid aantewenden. Met het eerste bedoel ik de opdragt der Souvereiniteit aan MAURITS, in diervoege als men aan WILLEM gedaan had; met het andere, dat men den Prins als Stadhouder afzettede en hem tevens, voor zoo verre men dit kon bewerken, het krijgsbewind ontnam. Men zocht dus een middelweg in het verhoogen en breed uitmeten van de magt der Staten, om alzoo en in gelijke evenredigheid die van den Stadhouder te verminderen; doch men zag

dwaas-

dwaaslijk niet in, dat het Volk, van allen betamelijken invloed op het Bestuur verstoken en onkundig van zijne regten, of, kende het die, zich overtuigd houdende van derzelver genot beroofd te zijn geworden, niet door het Huis van Nassau, maar door de Regenten, noodzakelijk, in den worstelstrijd tusschen de Staten en den Stadhouder, de zijde van dezen kiezen moest; te meer nog, dewijl de liefde, Vader WILLEM weleer toegedragen, zich had overgeplant op deszelfs kroost, en MAURITS nog bovendien, door zijne krijgsbedrijven, zich alomme beroemd, en aan het Vaderland, in den hoogsten zin, welverdiend gemaakt had.

Niet alleen dit had MAURITS in zijn voordeel, maar ook den bondgenootschappelijken vorm des Bestuurs; want het nadeelige van zoodanige inrigting was, van het algemeene Bondgenootschap, in zekere maat, tot het inwendige der Gewesten overgegaan, vooral in Holland; en in zoo verre zijn de aanmerkingen, door ons bevorens bij de beschouwing der Unie van Utrecht, op de wijze van raadplegen, stemmen en besluiten in het midden gebragt, ook hier van toepassing. Bij zoo vele verspreide en slechts in weinige punten samenhangende brokken, bij zoo vele Souvereinen en Souvereintjes, als de Steden, die stem in staat hebben, daarstellen, kan het eenen doorzichtigen Stadhouder zelden aan ge-

gelegenheid en middelen ontbreken, om, zoo al niet alles naar zijnen zin te doen schikken, dat gene ten minste, wat tegen zijnen zin strijden zoude, te verhinderen; en bij eenen zoo wijden kring van Regenten moet de Stadhouder, in de oogen der menigte, wel het éénige middenpunt van magt en gezag doorgaands voorstellen, ja het, vroeg of laat, ook wezenlijk worden. In MAURITS vooral vond het laatste, zoowel als het eerste, plaats.

Maar niet alleen in Holland waren de invloed en het gezag van MAURITS zeer hoog gestegen, in Zeeland was hij schier geheel Oppermagtig Heer en Gebieder. De plaats van Eersten Edele, welke bevorens een bloote eer was, aan de meest gegoede Edelen uit den bastaart-tak van het Huis van Bourgondie van tijd tot tijd geschonken, werd nu een regt van het Huis van Nassau: en de zulken, die aan bloote eertijtels in het algemeen geen gewigt hechten, kunnen, door de aandachtige beschouwing van de gevolgen, welke uit dezen, waar over wij hier spreken, zijn voortgevloeid, van hunne doling genezen worden. De invloed, welken MAURITS door die waardigheid verwierf, was zoo onbepaald, dat hij zich door denzelven in staat vond gesteld, om het sluiten van een Bestand met Spanje, hoe anders alles ook naar rust mogt hijgen en reikhalzen, met kracht tegen te gaan. Ja hij zoude het op den

duur-

door langs dien weg gekeerd hebben, hadden de Fransche Gezant JEANNIN en JOAN VAN OLDENBARNEVELD hem niet looslijk om den tuin weten te leiden, door hem aan te sporen, om, bij eene hooge berekening der kosten, tot het voortzetten van den oorlog benoodigd, eenen uittermate grooten onderstand van Frankrijk te vorderen; waaruit het Fransche Hof, van deze kunstenarij en van haar doel verstendigd, gelegenheid nam, om, aan de eene zijde in schijn de berekening en den eisch des Stadhouders rigtig en billijk oordeelende, van den anderen kant daardoor zijn onvermogen te bewijzen, om den Lande langer bijstand te verleenen, het geen tegelijk de noodzakelijkheid van een verdrag met Spanje als van zelve medebragt.

Weinig minder vermogend was MAURITS invloed op de overige Gewesten, het zij hij er den Stadhouderlijken staf zwaaide of niet. Een werktuig, waarin zoo vele raderen zijn, welke veelal een verschillenden, dikwijls geheel tegenstrijdigen loop hebben, behoeft, zal het niet stil staan, of zich door eigen kracht vernielen, ieder oogenblik een, van buiten aangebragt, hulpvermogen. Wilde men dan de zoogenaamde Konstitutie niet veranderen, inzonderheid door overstemming of het besluiten bij de meerderheid in alle gevallen in te voeren, of door een afzonderlijk Kollegie tot het verevenen of beslissen der geschillen tus-

 schen

schen de Gewesten aan te stellen, of te magtigen, hetgeen met den geest der Aristokratie zekerlijk het best kan streken, men hadde dan ook nooit, (hetwelk echter veelmalen gebeurd is,) pogingen moeten aanwenden, om hetgeen te dien opzichte bij de Unie den Stadhouder schijnt opgedragen te zijn, zoo te doen verstaan. als waren er alleen de Stadhouders te dier tijd, niet derzelver opvolgers mede bedoeld geworden; want ook hierin werkte de Aristokratie, zonder het te vermoeden, zich zelve tegen. Nu immers bekwam de Stadhouder een vermogen door de noodzakelijkheid, het geen men beweerde hem van regtswege niet toe te komen, en welks uitoefening men hem echter niet beletten kon of dorst: een gezag nu, dat uit noodzakelijkheid voortvloeit, en, ofschoon ten heftigste benijd, evenwel bezeten wordt, verkrijgt doorgaands de meeste uitgestrektheid, omdat de bezitter, van die wangunst niet onbewust, het bezit geheel aan zich zelven toeschrijft, er dierhalve niemand dankbaar voor behoeft te zijn, en te krachtiger waakt en werkt, om het zich niet weder te laten ontwringen. — Op die wijze daarenboven gewende men zich er reeds van den beginne af aan, om, het zij wezenlijke, het zij vermeende, inbreuken op de zoogenaamde Konstitutie aan te zien als zaken, welke men niet al te naauw behoorde uit te pluizen, terwijl ondertusschen de eene inbreuk

den

den weg baande en, als 't ware, eene aanmoediging zijn moest tot andere van gelijken of van nog bedenkelijker aart.

Het Bondgenootschap, (en men oordeele hieruit alleen van de gebreklijkheid onzer Staatsinrigting!) was, schier van deszelfs geboorte af aan, in verschil over den zetel der Opperste Magt. De Algemeene Staten beweerden, dat zij, als uitwendig den geheelen Staat, met alle de regalia dier Opperste Magt, vertoonende, die Magt ook inwendig behoorden te bezitten. Gelijk Keizer KAREL en Koning FLIPS Heeren van het gantsche Land geweest waren, zoo ook meenden zij het te zijn, als *collegialiter* of *qua corpus morale*, die Vorsten in derzelver gezag zijnde opgevolgd. De Bijzondere Staten daarintegen waren van oordeel, dat die Magt stuksgewijze op elk hunner was overgegaan en zij er alleenlijk zoo veel van aan de Algemeene Staten afgestaan hadden, als, ter behartiging van de bondgenootschappelijke belangen bij de Unie bepaald en omschreven, (hoe, hebben wij bevorens gezien,) noodzakelijk was geacht; en, 's Volks Oppermagt eenmaal ter zijde gesteld zijnde, had het laatstgemelde gevoelen, ook zonder de bepalingen der Unie mede te rekenen, alle gronden voor zich. Onder de regering immers der straksgemelde Lands Heeren waren wel Gewestelijke, geen Algemeene Staten, aanwezig geweest; de Gewesten hadden altijd elk af-

afzonderlijk en voor zich de eed van trouwe aan die Vorsten gedaan en, in een staatkundigen zin, hadden de verschillende Gewesten tot elkander onderling geen naauwere betrekking, dan welke zij hadden op andere Vorstendommen van KAREL en van FLIPS, welke in andere wereldoorden gelegen waren: alle gehoorzaamden zij éénen en denzelfden Heer, en dit was de éénige band, welke hen min of meer samenhechtte. Gesteld nu, dat, FLIPS van het bewind vervallen verklaard zijnde, deszelfs gezag van regtswege inderdaad gekomen ware op hen, die zich Vertegenwoordigers des Volks noemden, dan spreekt het van zelve, dat dit verstaan moet worden van het gezag, het welk die Vorst in elk Gewest afzonderlijk had bezeten, het geen ook niet in alle de, nu verbondene, Gewesten volkomen eenerlei was geweest; en dat de Algemeene Staten van hetzelve niet meer hadden verkregen, dan het geen zij duidelijk bewijzen konden hun te eeniger tijd door de Afzonderlijke Gewesten te zijn afgestaan: een eenvoudig voorbeeld zal deze redekaveling, voor zoo veel des noods, nader toelichten en er de gegrondheid van staven.

Stellen wij ons voor zeven minderjarigen, die alle een afzonderlijk erfgoed hebben en gezamenlijk onder éénen en denzelfden voogd gesteld zijn, zonder tot elkanderen in eene andere, dan alleen in deze éénige, betrekking te staan. Nemen wij

ver-

verder hier bij aan, dat zij alle van gelijken onderdom zijn en diezhalve te ééner tijd meerderjarig en bevoegd worden, om hun eigen goed te beheeren: neemt dan niet elk zijn eigen erfdeel na zich? En, zoo zij besluiten, om te samen een gemeenschap van handel tot aller voordeel aan te gaan, zal dan die gemeenschap wel ooit met regt aanspraak kunnen maken op meer of een grooter deel van het erfgoed harer Leden, dan deze, elk voor zich, vrijwillig besloten hebben aan haar te geven, of, tot voortzetting en verderen opbouw van den gemeenschappelijken handel, in de algemeene kas te storten, behoudens zelfs nog ieders ondeelig (individueel) regt, om toe zien, wat er gebeure, en te zijner tijd van de gemeenschap rekening en verandwoording te eischen?

Doch hoe zonneklaar deze stelling der Gewestelijke Staten ook ware, het mogt evenwel niet baten. Van de tegenovergestelde zijde beweerde men, dat de Oppermagt over Landen, welke onder éénen Heer gestaan hadden, bij het verstelen of afzetten van dien Heer, noodwendig en van zelfs, (*jure et facto*,) moest zijn overgegaan op hen, die de plaats van den afgezetten Heer vervulden, en dat gevolglijk het huishoudelijk gezag der Gewestelijke Staten aan die Opperste Magt ondergeschikt zijn moest; van welke Opperste Magt men zich dan ook vermogt en behoorde te be-

die-

dienen, zoo vaak de algemeene belangen van het Bondgenootschap zulks vereischten.

Dit netelige geschil, hoe veel meer of minder gronds er dan ook voor de eene of andere stelling ware, deed ondertusschen den gantschen Staat op zijne grondvesten schudden, ja dreigde hem met eene geheele sloping: en wie zoude het beslissen? Den eenigen Regter, welke bevoegd was om uitspraak te doen, te weten het Volk, wilde men niet inroepen, voor 't minst op geene regelmatige wijze. Ook had men, voor zoo verre het zijn uitsluitend regt, om verdragen, in zijnen naam gesloten, het zij regtstreeks en onmiddelijk, het zij door vrij en wettelijk aangestelde Gemagtigden, uit te leggen, te vergrooten, te beperken, of geheel te vernietigen, beseffen of kennen mogt, hetzelve reeds geleerd te zwijgen. Er moest nogthands eene afdoening der zaak zijn. De Stadhouder deed dierhalve uitspraak, en, natuurlijkerwijze, indiervoege, als hij oordeelde best met zijn bijzonder belang overeen te stemmen.

Behalve zoo vele oorzaken, als wij reeds hebben bijgebragt, die het vermogen des Stadhouders ten top moesten doen stijgen, verdient misschien mede in aanmerking te komen de zeer beperkte last, waar mede de Afgevaardigden ter Algemeene Staatsvergadering van den beginne af aan gemeenlijk zijn voorzien geweest. Dezelfde na-

nijver of vrees, welke bij de Regeringen der Steden plaats had, welke haar de Afgevaardigden tot de Gewestelijke Staten steeds binnen zeer enge perken heeft doen houden, had bij die Staten steeds even eene plaats met opzicht tot derzelver Afgevaardigden bij de Algemeene Staten. Dit gebrek heeft den Stadhouderen veelal in de gelegenheid gelaten, om door zijnen invloed, eerst op afzonderlijke Regenten en door dezen op de Stedelijke Regeringen, en weder door de Stedelijke Regeringen op de Gewestelijke Staten, de Afgevaardigden ter Algemeene Staatsvergadering, voor zoo verre zij hem niet ten wille waren, van taal en gedrag te doen veranderen, of te bezorgen, dat zij van daar terug wierden ontboden door het intrekken van den hun gegeven lastbrief. Ware daarentegen de last dier Afgevaardigden breeder geweest, zij zouden welligt, uit bezef van de wezenlijkheid huns gezags en zich onafhankelijker gevoelende, meerdere fierheid, grootere standvastigheid bezeten en aan den dag gelegd hebben. Vader WILLEM had het schadelijke van die beperkte lastgevingen, ofschoon anders, zoo hij op nog grooter vermogen gesteld ware geweest, met dit zijn belang in zoo verre volkomen strokende, reeds gegispt, toen hij ten opzichte der Afgevaardigden in zijn tijd aanmerkte: « *que* « *ces Messieurs servoient à l'Assemblée plu-* « *tot pour excuser les Provinces, comme* « *Pro-*

« *Procureurs ou Avocats de leurs Consti-*
« *tuans et Maitres, que pour avancer le*
« *bien commun.* » (*) Misschien zelfs zoude dit gebrek, alle andere en bijzondere inzichten ter zijde gesteld zijnde, eenigermate tot verschooning kunnen strekken, van den Raadpensionaris DE WITT in het zoo dikwerf sehenden van de vastgestelde orde der Landsregering.

De eenparigheid van stemmen, in de voornaamste zaken, de Unie betreffende, gevorderd, was den Stadhouderen te aller tijd niet minder gunstig tot vergrooting van hun gezag. Om tot geene bijzondere gebeurtenissen van later tijd af te dalen, willen wij ons slechts beroepen op het, boven reeds aangetogene, voorbeeld van Zeeland, in het tegenhouden van het Bestand. Ook heeft zich de zoogenaamde Souvereiniteit der Algemeene Staten uitwendig gemeenlijk vertoond, als met het Stadhouderlijk gezag vermengd en verbonden; en zelden zijn er, bij het dadelijk aanwezen van eenen Stadhouder, zaken van groot belang zonder, laat staan tegen, deszelfs wil ondernomen of ten uitvoer gebragt.

Ook in den gewapenden arm vonden de Stadhouders steeds een vermogend middel tot hunne verheffing. Ik bedoel hier niet, dat zij denzelven kon-

(*) *Resol. Stat. Gen.* 24 *Nov.* 1579.

konden bezigen, of waarlijk gebezigd zouden hebben tot het plegen van geweld tegen 's Lands Regering zelve; ik heb meer het oog op de daarstelling en bewerktuiging van dat Ligchaam, inzooverre die geheel van den Stadhouder afhankelijk zijn, terwijl zelfs de benoemingen van Officieren, door de Staten aan zich behouden, nooit zonder deszelfs voorkennis, schaars, zoo ooit, tegen deszelfs uitgedrukt verlangen, geschied zijn.

Trekken wij nu alle die voordeelen, welke aan de zijde der Stadhouderen staan, als in één punt samen, moet men het dan niet bijna als een wonderwerk beschouwen, dat er nog een Republiek der Vereenigde Nederlanden bestaat? En als wij bij dat licht het karakter van MAURITS beschouwen, hoe veel van den blaam, dien men op hem gelegd heeft, wordt dan niet dadelijk of geheel weggenomen, of ten minste aanmerkelijk verzacht?

Ik zoek geenszins alle de bedrijven van MAURITS te verdedigen, noch zelfs die, waardoor hij zich wezenlijk lakenswaard heeft gemaakt, te vergoêlijken en met een helder vernis te overdekken, veel min, met opzicht tot zijn staatkundig gedrag, op hem eene algemeene lofrede te schrijven; ik wensch alleenlijk hem en zijne daden te zien beoordeelen, in verband tot de omstandigheden, waarin hij zich bevond. Hij, geboren Vorst; hij die wettelijk (immers naar de denk-

beelden der Regenten,) Souvereine Heer des Lands toen reeds zoude geweest, of eenmaal geworden zijn, zoo niet het moorddadig lood zijnen Vader ontijdig uit het leven had gerukt; hij, Bevelhebber der Legermagten; hij medelid der Algemeene en Bijzondere Souvereine Vergaderingen en het Uitstekend Hoofd van den Staat; hij, vonnissen kunnende opschorten en buiten werking stellen en alzoo misdadigers onttrekken aan de hun opgelegde straf, terwijl hij zelve geenen Regter kende, die over hem regt kon spreken, of iemand het zoude hebben durven wagen, om hem van wanbedrijf te beschuldigen; zulk een persoon moest wel, dit alles bezittende en levendig gevoelende, begerig worden ook naar dat weinige, hetgeen aan de volkomene volheid zijner magt nog mogt ontbreken? Is het dan, zijn persoonlijk karakter en zijn gestadig krijgsmansleven daar bij in aanmerking genomen zijnde, wel zoo vreemd of zoo afschuwelijk, dat hij, in een onderhoud over zijne voornaamste tegenstanders, zich liet ontvallen: dat zulke geschillen best door de wapenen geslist werden en er eerst platte-formen over eenigen moesten geschoren worden?

ô Dat men toch altijd vooraf met zijne eigen ziel te rade ging, eerst een ernstigen en aandachtigen blik in zijn eigen hart wierp, alvorens men zich begeeft tot het beoordeelen der handelingen

van

van zijnen natuurgenoot! Verbergen, noch verbloemen wij onze eigene zwakheid: de heerschzucht is den mensch eigen: zij is eene dochter van dien hoogmoed, welke onze eerstouders ten val bragt en bij alle hunne nakomelingen aangeerfd en een inblijvend gebrek, ja een hoofdgebrek is, waaruit de meesten onzer verkeerdheden voortvloeien. De begeerte naar aanzien, magt en heerschappij speelt hare rol niet minder in Kerkelijke Vergaderingen en in Vergaderingen des Volks, dan op den troon en aan de Hoven der Vorsten. De Geleerde gevoelt in zijne stille boekzaal hare aanprikkelingen; de armoedigste landbouwer of veehoeder legt haar blijkbaar aan den dag; ja de ellendigste negerslaaf, die op eenen wenk van zijnen meester siddert, zoekt nog altijd ergens, al ware het dan ook maar over het laagste gedierte, den baas te spelen.... En dan een MAURITS?.... Schier alles vermogende, door 's Lands Grooten omgeven en gevleid; in velen hunner zelfs zijne eigene Dienaars ziende; van buiten bij alle volken als oorlogsman met lofuitingen overladen, tot in de wolken verheven.... Neen waarlijk! hij moest een in alle opzichten allervoortreffelijkst mensch geweest zijn, indien hij geene onverwinbare aanlokkelingen hadde gevoeld, om in alles volkomen meester te worden, en de zulken, die hem hierin wederstand boden, niet gezocht had uit den weg te dringen, of te verpletteren.—

Wie dan ook eene zoo uitgebreide magt in de hand des Stadhouders verderfelijk moge keuren, deze beschuldige niet MAURITS, maar hen, die hem zoo veel hadden gegeven, of niet gezorgd, toen het nog tijd was, dat hij niet nog meer tot zich name. — En wat ik hier van dien Stadhouder gezegd heb, moge op zijne Opvolgers van toepassing worden gemaakt!

OLDENBARNEVELD, zal men mij misschien te gemoet voeren, wilde juist dat doen, wat gij zoo even zeidet. Maar ik vraag, daarentegen, wanneer en hoe deed hij het? Na dat hij zelve de verheffing van MAURITS bewerkt en deze reeds op de meeste deelen van den Staat eenen overwegenden invloed had verkregen; daarbij zonder den noodigen moed, ontbloot van de heldhaftige veêrkracht, tot het uitvoeren van zulk een taak noodwendig vereischt. Het was geen tijd meer, om door kleine politieke maatregelen het beoogde doel te beschieten. Wilde hij tegen eenen MAURITS kampen, dan moest hij niet in bijzondere kringen te kennen gegeven, maar in de Staatsvergadering onbewimpeld gezegd, voor den Volke openlijk uitgeroepen hebben, dat de Prins naar de Souvereiniteit dong. Gevoelde hij, na de noodige zelfsbeproeving, zijn hart daartoe te klein, zijne jaren daartoe te hoog, hij behoorde stil gezwegen, of, liep het al te zeer tegen zijne grondbeginselen aan, zich onherroepelijk aan de

re-

regering onttrokken te hebben. Nu deed hij altijd of te veel of te weinig, en bragt dierhalve, (in zijne denkbeelden gesproken,) zonder nut het geheele Land in de grootste beroering. Was hij ook inderdaad een zoo doorzichtig Regent geweest, als men over het algemeen gelooft of napraat, hij hadde vooraf die uitkomst, welke hem zoo duur te staan kwam, kunnen berekenen, vooral zoo hij den geest des Nederlandschen Volks wel gekend en dezen mede geraadpleegd had: dit was geenszins van den kant der Hofpartij veronachtzaamd; men wijzigde er zelfs alle ontwerpen en maatregelen naar; en hier door werd de strijd, die van zelve reeds zeer ongelijk was, inderdaad nog veel ongelijker.

Stil en koel van gestel, in vergelijking van andere, bezat de Nederlandsche Natie alle de *deugden*, aan zulke gestellen eigen, maar niet minder alle de gebreken, welke er gemeenlijk mede vergezeld gaan. Het geen men bij andere nimmer zoude hebben durven ondernemen, was bij haar uitvoerbaar; en als de zedelijkheid eenmaal zoo verre beneden peil is gezonken, dat alle middelen voor geoorloofd worden gehouden, zoo zij slechts strekken ter bevordering van het geen men het belang van den Staat meent te zijn, of voor 't minst dien naam geeft, dan worden weldra de afschuwelijkste gruweldaden voor schitterende bedrijven, bij de Staatkundigen van dien

stempel, te boek gesteld: zoodanige middelen ter bereiking van haar doel aan te wenden schaamden zich MAURITS voorstanders en afhangelingen in geenen deele.

Het woelzieke Engelsche Volk zoude niet lang onder zulk eene gedrochtelijke vermenging van Eenhoofdigen Willekeur en Adelregering, als bij ons plaats vond, kalm zijn gebleven, althands niet zonder eene tempering, door eenen geregelden volks invloed te weeg gebragt. Men was er, 't is waar, aan Alleenheerschers, die geheel onbeperkt regeerden, onderdanig geweest; doch dit was toe te schrijven aan het vooroordeel der tijden. Want naauwelijks hoorde men er van vrijheid, of het Engelsche Volk, zich niet met den blooten klank vergenoegende, maar haar wezenlijk willende genieten, deed zijne Oppermagt gelden. In Frankrijk gehoorzaamde men onbepaalden Opperheeren, doch alleenlijk omdat men de Koningen als aanbad en deze Vorstenliefde eene soort van Vaderlandsliefde was geworden. — In Nederland streed men nog voor de Vrijheid; en bemerkte, ja vermoedde niet eens, dat men onder een aantal zoogenaamde Grooten en den schier vrijmagtigen wil eens Stadhouders gebukt ging. Toen men eindelijk over het buitenlandsche geweld ten volle had gezegepraald, zag men den handel bloeien, de bijzondere welvaart dagelijks toenemen; en bekommerde zich weinig over de al-

algemeene volksregten, maar liet regeren, wie op het kussen zat. Alles ging, dacht men, naar wensch, want immers overal was geld. Van hier bij ons die Staatkundige ongevoeligheid, welke de geeselslagen van den zweep des Drijvers zelden met merkbare smart is ontwaar geworden. Zucht naar rijkdom, om geld door nijverheid en bezadigd overleg te vergaderen, is onbestaanbaar met het gedruis der wapenen en de schokken van volksberoeringen. Men had om de vrijheid gekampt; nu smaakte men rust, en oordeelde men gevolgelijk vrij te zijn: dit was de sluitrede, waar zich de menigte mede in slaap suste. — Men heeft van oudsher den koophandel gehouden voor den hechtsten steunpijlaar van dezen Staat; en in zoo verre huislijke welvaart der éénlingen volks-geluk en volks-vrijheid kunne daarstellen, zal ik mij wel wachten van dat oude gevoelen te wederspreken: doch dit niet te min durve ik met volkomene gerustheid beweren, dat een volk, het welk zijn hoogste heil in geld winnen stelt; dat een Land, welks éénige steunpijlaar de koophandel is, van dag tot dag meer moet verdierlijken en geschikt worden tot het geduldig dragen van het knellendste slavenjuk. Het kan dan ook, om die reden geoorloofd zijn, aan zijn Vaderland minder overvloed en meer zelfsgevoel, minder gouds en klaarder besef van de heiligheid der burgerregten toe te wenschen. — Doch keeren wij terug van

I 4 de-

dezen vooruitstap, welke evenwel blijken zal hier ter plaatse niet geheel ontijdig of ongepast te zijn geweest.

Bij het geraas dan der wapenen verloor het Nederlandsche Volk de reden geheel uit het oog, waarom het dezelve had opgevat, aan niets anders denkende, dan aan oorlog en zelfsverdediging. Bij de Vrede, of het Twaalfjarig Bestand, dat nu getroffen werd, meende het wezenlijk vrij te zijn, om dat het geenen ALVA, noch eenen GRANVELLE meer in het Land bespeurde: en waarlijk! andere volken hebben somwijlen op die wijze niet minder gedwaald. De Franschen meenden eene Vrije Natie te zijn, als zij de Parlementen eenige geringe voorregten van het volk, meestal die van hun eigen Ligchaam of Kollegie, zagen voorstaan en verweren. — Onze Voorouders rustteden op hunne behaalde lauweren. Het wantrouwen, dat de Hoofden van een Vrij Volk bezielt; de vreeze, om een pand te verliezen, dat men hoog waardeert; de onrust eener, met de vrijheid wel bekende, menigte, altijd naijverig op haar behoud, — van dit alles werd hier niets bemerkt; maar die doodelijke stilte, welke de onderwerping aan een hard juk veelal voorafgaat of vergezelt, was den Voorouderen eene zoete kalmte, een waarborg voor hun geluk en dat hunner nakomelingen.

De Godsdienst, welke den weg moet banen tot eene

eene eeuwige vrede en zonder welke het zelfs onmogelijk is in dit leven wezenlijk heil te smaken; de Godsdienst was den Voorouderen overdierbaar. Om vrijheid van geweten hadden hunne Vaders zoo veel geleden, zij zoo menigen bloedigen kamp gewaagd, het kostelijkste, wat zij bezaten, er voor opgezet ... die Godsdienst, welke als de éénige eerdienst van den Staat erkend en gevestigd was, wilden zij, zuiver en onbesmet, tot de nakomelingschap overbrengen. Geen wonder dierhalve, dat de zulken, die voor deze zuiverheid meest ijverden, als de voornaamste steunpilaren, als schilden en voorstanders van het Volk wierden aangemerkt, en den, genoegzaam algemeenen, eerbied van hen, die tot de heerschende kerk behoorden, uitsluitender wijze, tot zich trokken. — Het was daarenboven, reeds sedert het laatste gedeelte der Vijftiende Eeuw, een algemeene kentrek der Staatkunde in Europa geworden, dat zij zich steeds met de Godsdienst in een eng verband stelde, en dat de zulken, die onderling over de Kerk-leer twistteden, ook in het Staatkundige elkanders partijen en vijanden worden moesten. Gelijk ondertusschen zulk een eerbied voor de Geestelijkheid, maar al te dikwijls, tot een onbepaald, tot een blind vertrouwen aanleiding geeft, zoo zag men ook hier aan zoodanige Voorstanders van de voorouderlijke Leer, niet slechts in geestelijke, maar ook in wereldlijke zaken, een on-

beperkt geloof verleenen. Van den anderen kant, waren die Voorstanders de menschelijke broosheid in verre na niet ontwassen. De zucht tot heerschen deed hen hare scherpste sporen gevoelen, en in de volkomene onderwerping hunner kudde meenden zij zich den weg geopend en het middel in handen gesteld te zien tot het oprigten eener Volstrekte Hiërarchie, of van eenen onafhankelijken Staat in den Staat.

MAURITS van zijne zijde, in de oorlogsvelden, in het verkeer met woeste soldaten groot gebragt en in de wapenen zijn hoogste genoegen stellende, had zijnen geest weinig vermoeid met de Eeuwige Verordening des menschelijken geslachts; maar hij zag, hoe de Predikanten, die Gomaristen of Strenge Gereformeerden genoemd werden, in tegenoverstelling van die rekkelijker waren en den naam van Arminianen droegen, voornamelijk de leiders des Volks waren: hij begreep dierhalve, dezen te moeten voorstaan, om door hen wederkeerig bij het Volk ondersteund te worden tegen allen, die hem in het vergrooten van zijn gezag den voet dwars zetteden, of hem het reeds verkregene zochten te ontnemen. Wat de zoodanigen vermogten, had hij, (en toen tot zijne smart,) reeds ten tijde van LEYCESTER zelve gezien en ondervonden; en in het geen hij nu tot zijn eigen voordeel daarvan hoopte en verwachtte, stelde hem de uitkomst geenszins te leur. — De

Pre-

Predikanten, gestreeld door de gunst en geruggesteund door de bescherming van een Vorst, die het zoo wel met Gods Kerk meende, deden het overal van zijnen lof galmen en verzuimden tevens niet alvast den voet opteheffen, welken zij denzulken, die in sommige leerstellingen of geloofsbegrippen van hen verschilden, weldra op den nek hoopten te zetten. Der Christelijke verdraagzaamheid, welke men, nog onder het Spaansche juk gekromd gaande, zoo vurig gewenscht, zoo demoedig gebeden had, werd niet meer gedacht, maar voor onverschilligheid, ketterij, ja Godverloochening uitgekreten: zij vond schier nergens meer voorstand, dan bij Staatsleden en Regenten, van welke sommigen evenwel duidelijke blijken aan den dag hebben gelegd, dat die voorstand niet altijd uit zuivere beginselen voortvloeide; dat zij haar niet om haar zelve beminden, maar welligt niet minder onverdraagzaam, dan de anderen, zouden geweest zijn, ware het hun gelukt de overhand te verkrijgen en te behouden. — Indien het Nederlandsche Volk genoeg verlicht en waarlijk vrij was geweest, het zoude de bedoelingen van Geestelijken, die zoo openlijk en zoo geweldig den zelfden streng met den Stadhouder trokken, en den Stadhouder zelven weldra hebben begonnen te wantrouwen; nu daarentegen, terwijl het zich nog aan den wil van Staten onderworpen gevoelde, meende het eene nieuwe soort van vrij-

vrijheid te zien ontluiken, als, door de tusschenkomst en bewerking zijner geliefde Herders en Leeraars, het gezag dier Staten door dat van den Stadhouder verminderd en geknot wierd.

In dien worstelstrijd tusschen de Aristokratie en de Volstrekte Eenhoofdigheid, wiens uitslag zoo zeer aan de Kerkelijken hing, ware de drukpers het gereedste, ja het éénige middel geweest, om der menigte de oogen te openen. Doch daar de wederzijdsche kampvechters even zeer vreesden, zich zelve en hunne oogmerken, welke hun geweten hun moest voorhouden op verre na niet zuiver te zijn, langs dien weg naakt ten toon te zullen zien stellen, kwamen zij in dat éëne volkomen overeen, dat geen vrije pen behoorde geduld te worden. Bij de Staten werd de meerdere vrijheid, welke het Volk zou kunnen verkrijgen, bij voorraad reeds losbandigheid geheeten. De Stadhouder zag wel, in eene betere Volksverlichting, het middel, om de Aristokratie ter neder te werpen, doch was daarbij tevens voor zijn eigen vermogen beducht. De Geestelijken zagen de vrijheid der drukpers aan als den weg kunnende openen tot voorstand en verspreiding van ketterijen, en om den invloed der Kerkelijken op het Staatsbestuur als verkeerd en schadelijk te brandmerken en tegelijk de menigte aftetrekken van blinde gehoorzaamheid aan de uitspraken van Bijbeltolken. Deze drie verschillende

vrij-

wijzen van de zaak intezien liepen alzoo tot een algemeen middelpunt samen, om namelijk de drukpers in enge banden te houden. — Het is waar, men was hier te dien opzichte nog toegeeflijker, dan in andere Landen, en menigmalen gedoogde men oogluikend het drukken en verspreiden van Werken, wier Schrijvers elders gevangenis, ballingschap, of nog erger hadden mogen wachten; doch niemand echter verstoutte zich, om de ware grondslagen der Burgermaatschappij blootteleggen, en de Staten als eigendunkelijke gebieders, als verkrachters der volksregten bij de Natie aanteklagen, of het gezag des Stadhouders, als uit het onwettige gezag der Staten voortvloeiende, openlijk onwettig te noemen. Elk geschrift, slechts min of meer zulk eene strekking schijnende te hebben, werd voor een oproerig *Libel* verklaard; de Schrijver van hetzelve vond zijne regters in zijne tegenpartij, die zeer gereed was ter verwijzing van hem, welken men geen kans zag behoorlijk te wederleggen.

In het Godsdienstige ging het al eveneens toe. De gewone goedkeuring der Klassen, hoewel niet volstrekt noodzakelijk, was niettemin een voldoende waarborg tegen de verspreiding van nieuw licht, dat reeds vooraf, als tegen de stellingen en de magt der Geestelijke cepter-voerderen aanloopende, onvoorwaardelijk als kettersch was veroordeeld. — De gemoederen der Leken waren al-

aldus voorbereid, om elk boek, waar de ziel-zorgers zich tegen verklaarden, of dat slechts niet met kerkelijke goedkeuring in het licht verscheen, mede dadelijk en zonder eigen onderzoek, te verwerpen en te verfoeien.

Zoodanig was in waarheid de gesteltenis der zaken in de eerste jaren der Zeventiende Eeuw; en het is, (ik moet het nogmaals zeggen,) onbegrijpelijk, hoe JOAN VAN OLDENBARNEVELD en zij, die met hem dezelfde lijn trokken, zich bij zulk eenen toestand met de eindelijke overwinning, immers bij MAURITS leven, slechts een oogenblik hebben kunnen vleien.

Heb ik bij dit vervolg mijns Tafereels, (hetwelk ik hier onherroepelijk meen te moeten besluiten,) in menig opzicht anders gedacht, dan de meesten, men schrijve het niet toe aan verwaandheid of ligtzinnig opgevatte gevoelens, maar aan inwendige overtuiging, op een langdurig en ernstig onderzoek gegrond. Vinden sommigen mijne stellingen hier en daar te stout, ik bid hen dezelve, alvorens ze te veroordeelen, bedaardelijk te willen toetsen aan de natuur en zelfs aan het Geopenbaarde Woord, met welke beide ik ze voor volkomen overeenstemmend heb gehouden. Komen er harde waarheden in voor, men zal bij gezette overweging bevinden, dat ik de eene zoo min als de andere denkwijze, inzooverre zij mij als dwaling of als schadelijk voorkwamen, heb willen

ken sparen; en zulk eene onzijdigheid geeft mij, meen ik, eene geregte aanspraak op de toegevendheid van allen.

Resultaten, (mag ik mij eens van dat onduitsche woord bedienen,) resultaten van zaken, niet van personen, te zoeken was ter aller tijd mijn stelregel. Het is mij om het even, door wien iets goeds of iets kwaads gesticht is; naar mijn licht vel ik er oordeel over, zonder dat de naam des bewerkers daarbij, ook maar voor een gering gedeelte, in aanmerking komt; en ik doe dit steeds onbewimpeld. Ik weet zeer wel, dat dit de weg niet is, vooral niet bij groot verschil van gevoelens en van bijzondere belangen, om zich in deze wereld vele vrienden te maken; doch mijn geweten vindt er rust bij, en alle echte voorstanders der waarheid zullen mij prijzen, ook dan als zij gelooven, *dat ik dwaal.* — Wat zoude ik beters wenschen kunnen? — *Amicus Plato, amicus Aristoteles; magis amica Veritas.*

PASQUILLUS.

[UTRECHTSCH PASKWIL, UIT DE SPAANSCHE TIJDEN.

Dit stuk, mij onlangs, in een gelijktijdig afschrift, toevallig in handen gekomen, behoort tot het tijdperk der woelingen binnen Utrecht, over het invoeren van den hervormden Godsdienst, in het voorjaar van 1580; waarover Z. BOR, XIV B. (2 *D. bl.* 171, 172,) *uit wien het eenige opheldering ontvangt, voor zoo ver die, op zoo grooten afstand van tijd, nog mogelijk is. — Hierdoor heeft het ook deszelfs gewigt voor de geschiedkunde verloren: doch wegens de namen der personen, die te dien tijde van zich deden spreken, welke men hier vermeld vindt; en wegens de bijdrage, die het oplevert, ter oude taalkennis; meende ik het de geringe plaats, die het hier beslaat, wel te mogen inruimen, om het te bewaren. — De taal en dichttrant, en de gezochte woordspelingen, zijn naar mate van die tijden. Men ziet, het is van een' Roomsch- en Spaanschgezinden: dit geeft aan hetzelve nog eenig meer belang; daar er van die zijde, uit die tijden, veel minder over is gebleven.*

H. W. T.]

Ghij borgers van Utrecht loffick vernaemt,
Eertijts in wijsheijt rijckelick becliuende,
Aensiet met oogen, met harten beraemt,
Hoe dat men nu tuwent den toll is drijvende;
Hoe dat men U privilegien is sterkende en stijvende,
Vuijtroijende tgundt tijrannich was ingevoert!
Met schatten, met scheren, U huijt affurijuende;
Onder mennichuuldighe imposten ghij versmoort:
Ende dat doort [1] *Thin* voor en met diuersche accoort;
Daermen U ziet [2] *Leyden* door tnat en droogе.
T [3] *Cleeft* hier all dat uwen arbeijt oijt brocht voert

In

[1] *M. Floris Thin.*
[2] *Aert D. van Leijden.*
[3] *Lubbert van Cleeff.*

In [4] t *Sweet* ws aenschijns; hoe coent ghijt ghedogen,
Legt aff den bril, tis meer dan tijt, siet uut U oogen!

2.

Diversche brillen worden U met grooten hoopen
Met haer huijskens geschoncken voor tselleffde gelt.
Dan wilt men U [5] *gentsche* vreden voorsetten om coopen;
Dan worden U [6] *Araengens* genoeghsaem aengetelt;
Dan [7] *Alantsche* wortelen bitter en ongeschelt,
Wilt men U voor soet eñ bereijt doen craken:
Tis wonder met wat costen ghij all wordt gequelt;
Ja int laest met [8] *Vnien* zeer quaet om genaken:
Smenschen herten [9] *Druenen* diese moeten smaken,
Off in eeniger wijs te schellen pogen;
Tis [10] *Casus-mirus*, wonderlicke saken,
Daer sich mennich nu in vinden bedrogen.
Legt aff den brill (Ut supr.)

3.

---

[4] *Die Hr. van Sweeten.*
[5] *Die pacificatie van Gent.*
[6] *Die prince.*
[7] *Duc d'Alanson.*
[8] *De Unie; — maer leest Auyn (Ajuin).*
[9] *Jan van Druenen.*
[10] CASIMIRUS, (*van de Paltz*).

3.

Mennigen schadelicken [11] *Pyll* siet men verloren
Van den [12] *Zuyl* off drucken [13] *W-ten-eng* gemoet,
Daer [14] *butten* menschen als [15] *Wlpen* nae sporen,
Om [16] *Waell* te brengen op eenen losen voet:
Maer tis te vergeeffs wat costen men soe doet;
Sij waren beeter tot meerder oorbaer gestelt.
Dan die sulcx seijde viel well in een quaede boet.
Als van [17] *Grifionen* worden sij terstondt gequelt;
Men soude hem well doen [18] *Pijpen*, all waert met gewelt,
Een lideken dat beeter tot het spell soude dogen.
Met sulcke gasten moet een quaet eij sijn geschelt.
Hangt op den dijff, laet den schellem droogen,
Legt aff den brill (Ut supr.)

4.

Onuerstandige [19] *bocken* sonder eenich reden,
Gaen

[11] *Canonick St. Jans.*
[12] *Deken St. Jans.*
[13] *Die maerscalck van Abcouwen soen.*
[14] *Die die butten.*
[15] *Mhr. vã Wlp.*
[16] *Barthel die Wael, geset voer Wel.*
[17] *Jan Griffoensz.*
[18] *Cornelis die Pijper.*
[19] *Bockouen, alias Kaelgebaert.*

Gaen hem seluen [20] *Vos* loosselick in alles achten.
Zijnde als een [21] *block* van [22] *bott-eykens* groff onbesneden
Willen sij alder smenschen wijsheijt vercrachten.
Sij [23] *Stellen* sich dadelick met groter machten
Een [24] *Niewhoff* van geestelick eñ waerlicke saecken;
Van deesen moet men alle priuilegien pachten,
Als sij willen connen vrijen eñ slauen maecken:
Maer sij sijn als [25] *beleemde putten* voll ongemacken;
Wildt U daer voer wachten off ghij wordt bedrogen:
Die daer in valt can daer qualick uut geraecken,
Want die muer is glat eñ hooch op getoogen,
'*Legt aff den brill* etc.

5.

Excelent sij sich voor het vaderlant dragen
Die [26] *dolsinnich* beeldebreecken van steen eñ hout,
Geestelick en uuaerlick uut het huere iagen,
Kercken en capellen berouen van siluer eñ goudt:
Dat monick eñ beginen (noñen) haerẽ eedt mogen verlaten

Hier

---

[20] *Peter Vos in die twe slutels.*
[21] *Gielis Block.*
[22] *Jan Botteijkens in die keijser, hopman.*
[23] *Barent Stell, hopman.*
[24] *C. Niewhoff, cornel.*
[25] *Jan Leemput.*
[26] *Frans Gerretss, alias dolsinnich.*

Hier in dispenseert een ijgelich euen stont;
Recht off sij all op den stoel van Moijses saten:
All tmet het die waetheijt tegen ten mach niet baten.
Tsijn all Roomsche bullen die niet en doogen;
[27] *Tys* goet patrioots d'oude religie haten,
Sacramenten blasphemeren — tzijn [28] *Huberden* leogen.
Legt aff den brill. etc.

6.

Princelicke borgers, alsmen vrij sal spreecken
Vant discordt dat gebruijckt wordt in den tijt,
Men gaet certeijn U priuilegien versteecken
Diemen veijnst te willen leeueren beurijt.
Ja seijt men, dan ghij sijt die spaensche inquisitie quijt,
Men leert het moedernaecte woort op derpen en̄ steeden;
Dan geschiet hier in abuijs tmoet hebben respijt,
Men lijt got duer [29] *Meerlanden* alleen om vreeden.
Maar lacij [30] *Die-faut* is groot, [31] *G Woelt* int breede,
Met [32] *Stricken* beset en̄ listich doer toogen:

Tzijn

[27] *Tys in den Coelschen dom, kopman.*
[28] *Hubert* [*Duijfhuis*] *Pastor St. Jacop.*
[29] *Meerlant.*
[30] *Diephout.*
[31] *Ghijs Woel, kopman.*
[32] *Strick, waert in den hulck.*

Tzijn[33] *Feyten* die[34] *Werck houen* om voeder te ontreeden.
Maar wie can dan die in [35] *Abrahams schoet* mogen
Zijn brill in tijts aff leggen en sien duer sijn oogen?

---

[33] *Peter Feijt.*
[34] *Werckhouen, brouwer*
[35] *Abrahams schoet, ante St. martens brug.*

PUN-

PUNTEN

VAN

VERDRAG EN ASSOCIATIE,

Waarop de onderges. Regenten der Stad VLISSINGEN *met den anderen, tot herstel der onderlinge rust en vrede, en tot wegneming van alle misnoegens en verwijdering, alsmede tot etablissement van eene goede, vaste en verzekerde regering tot voordeel van de Stad en Provincie, en tot redres der vervallen zaken, zijn overeengekomen en veraccordeerd, om onder haar te blijven duren, en geobserveerd te worden tot eene eeuwige Wet, en onverbrekelijke Alliantie van Vriendschap en Correspondentie.* [1728.]

Dit stuk, onder vele andere aangaande de staatkundige en kerkelijke geschiedenis onzer voormalige Republiek, en der Provincie Zeeland in het bijzonder, door mij onlangs gekocht op de auctie van wijlen den Hoogleeraar J. W. TE WATER, *in leven ook Historieschrijver van Zeeland* (*z. 's mans eigen* Levens-berigt, *bl.* 166—181,) *scheen mij overwaardig om bekend gemaakt te worden, ter vergelijking met andere gelijksoortige, te vinden in de* Handvesten van Leyden, *bl.* 172, en bij A. KLUIT, Historie der Holl. Staatsregering, *III D. laatste bladz. — De meeste namen, in of ten vervolge van het stuk voorkomende, heb ik weggelaten; maar zoodanig verminken, als de Heer* KLUIT *het zijne gedaan heeft, dat het geheel onkenlijk werd, vermogt ik niet. — Men zie voorts over deze aristocratische Associatiën of* Correspondentiën *van de stadhouderlooze tijden in Holland, het werk genaamd de* Grondwettige Herstalling van Nederlandsch Staatswezen, *Amst.* 1785, *I D. bl.* 184, 185. — *De spelling, die in dit afschrift incorrect was, heb ik gemoderniseerd.*

H. W. T.

Artikel I.

Dat de onderges. protesteren en beloven, alle voorgaande partijschappen en aigreurs, die de eene tegen den anderen zoude hebben opgevat, te vergeten en te vergeven, en voortaan niet te verongelijken met woorden of met werken; maar ter contrarie aan den anderen houw en getrouw te wezen, en des anderen welwezen te zoeken en te vorderen ten allen tijden en bij alle geoorloofde en gevoegelijke wegen en middelen daartoe dienende.

II.

Dat de onderges., tot voorkoming van alle misverstand en tot onderhoud van meerder confidentie en ruste en vrede, alsmede om in alles egaal te zijn, en zoo veel doenlijk te observeren

eene

eene juiste redelijke proportie en egaliteit, zich onder den anderen zullen verdeelen in drie egale klassen, bestaande iedere klasse in 5 personen.

III.

Welke 15 personen met den anderen uitmaken een ligchaam of sociëteit, om te zamen bij alle gelegenheden en voorvallende zaken te corresponderen, delibereren en resolveren over alle zaken rakende den gemeenen Oirboir en de Regering zoo van de Stad als van het gemeene Land; en dat de meerderheid goedvind, zal onder hun gearresteerd blijven, zullende ten dien einde alle 14 dagen of andere bekwame gelegenheid bij den anderen komen.

IV.

Dat bij het aanstellen der twee Burgemeesters, elk jaar een Burgemeester bij tourbeurten uit de respective klassen zal worden verkozen, die te zamen dat jaar zullen regeren: en voor het aanstaande jaar tot eerste Burgemeester uit de klassis A. worden geëligeerd de Heer GERARD LAMBREGTZEN, naardien Zijn Ed. tegenswoordig als tweede Burgemeester is fungerende; waarbij tot tweede Burgemeester uit dezelve klasse zal worden gevoegd de Heer CORNELIS VAN PERE DE SOU-

SOUBURG, die het volgende jaar tot eerste Burgemeester zal worden verkozen, en de tweede Burgemeester alsdan genomen uit de klassis C: en wanneer de Heer Burgemeester VAN PERE DE SOUBURG zal hebben uitgediend, zal den eersten Burgemeester door de klassis C worden aangesteld, en de tweede Burgemeester uit de klassis B; zullende het volgende jaar de eerste Burgemeester zijn uit de klassis B en de tweede Burgemeester wederom uit de klassis A, en dan zoo vervolgens; en dat, zoo tusschentijds een Burgemeester in functie kwam te overlijden, zoo zal die plaats wederom door die klassis worden geremplaceerd, waarbij hij aangesteld is, om te suppleren die tijd die den overledenen zou hebben moeten regeren. [N. B. *regeren.*]

V.

Nadat deze conventie door de tegenswoordige 15 geassocieerde Raden zal wezen gesloten en geteekend, zal iedere klassis zijn getal met een Raad nog mogen vermeerderen; invoegen dat het getal der Leden van iedere klassis zal worden gebragt op zes personen: waaromtrent de respective klassen ieder in de hare de liberteit zullen hebben om te mogen assumeren de Heer PHILIBERT VAN BOERSCHOT, PIETER CAREL VAN DE PUTTE, of wel JACOB VAN DER MAN-

MANDERE; met expresse exclusie nogtans van de overige Raden buiten de correspondentie zijnde: en ingevalle deze of gene klassis niet genegen mogt zijn om een der drie hovengem. Heeren in te nemen, zoo zal het getal der Leden van die klassis blijven op 5, tot der tijd toe dat eene Raadsplaats buiten de Societeit komt vacant te worden, die alsdan zal worden vervuld door die klassis, welke nog geen zes personen sterk is; en wanneer het getal der Raden in iedere klassis egaal zal zijn gebragt, zal niemand zijne klassis boven het getal van zes mogen vermeerderen of verminderen dan met eenparig consent, toestemming en bewilliging van alle de geassocieerden hoofd voor hoofd; in welk geval het getal in de 3 respective klassen A, B en C egaal zal moeten worden gesteld.

VI.

Zoo één of meer van de zes Raden, uit een van de drie klassen komt te quiteren bij overlijden, of dat op eene andere wijze de plaats mogt komen te vaceren, zoo zal of zullen de Raadsplaatsen wederom worden vervuld door de andere overgeblevene Raden van het klassis waarin de vacature zal zijn gevallen, waartoe alle van de twee andere klassen hare stem zullen moeten geven.

VII.

VII.

Zoo eene Raadsplaats buiten de geassocieerde personen komt te vaceren, zoo zal hij beurte, dan door de klassis A, dan door B, en dan door C, de vacerende Raadsplaats worden vervuld; waarvan de eerste touwbeurt zal staan aan de klassis A: zoo nogtans dat zoodanig nieuw gekozen Raad niet zal worden geadmitteerd of stem hebben in de Sociëteit, noch ook in de klassis waardoor hij gekozen is.

VIII.

Zoo eene Raadsplaats onder de geassocieerden komt open te vallen, zoo zal die klassis, aan wien het staat die plaats te vervullen, in de Sociëteit assumeren den oudst verkoren Raad, mits dat de nieuwe Raad blijve buiten de correspondentie: doch zal de geassumeerde Raad wederom moeten overgaan in die klassis waardoor hij is aangesteld, zoo wanneer eene plaats aldaar komt te vaceren.

IX.

De drie respect. klassen A, B en C zullen alle jaren aanstellen de Schepenen: en om hieromtrent in eene goede orde te werk te gaan, zoo zal

zal dat jaar wanneer maar vier Schepenen worden verkoren, de klassis A twee Schepenen, en de klassis B twee Schepenen verkiezen, en de klassis C voor dit jaar stil staan; zoo als het volgende jaar de klassis A zal moeten stil staan, en dan het volgende jaar de klassis B, en zoo vervolgens: en het jaar wanneer vijf Schepenen zullen moeten werden verkoren, zal de vijfde Schepen moeten werden aangesteld door die klassis wiens tourbeurt het is dat jaar stil te staan.

X.

Bij het aanstellen der Schepenen, zullen door de klasse wiens tourbeurt het is, zooveel Raden in de Schepensbank worden gebragt als het mogelijk zal zijn: en belangende de Schepenen geen Raden zijnde, zullen dezelve zoo veel doenlijk worden gekoren uit diegenen, welke meermalen gefungeerd en langst buiten dienst geweest hebben; en zoo tusschentijds eene Schepensplaats openvalt, zoo zal die plaats wederom worden gesuppleerd door die klassis, die de opengevallen plaats had vervuld of begeven; zullende uit ieder klassis worden verkoren een Heer tot Thesaurier, beginnende men 1729 met de klassis A en B, en daarna met C en zoo vervolgens.

XI.

XI.

Dat door de generale Sociëteit zullen worden aangesteld alle subalterne bedienden, alsmede de Kolonellen en Kapiteinen van de Burgerlijke magt.

XII.

Dat de deputatiën ter Staatsvergaderingen mede tusschen de 3 klassen A, B en C egaal zal wezen, zoo als in alle andere commissiën.

XIII.

Dat alle verdere ambten verdeeld zullen worden in twee onderscheidene verdeelingen, te weten, in groote en kleine ambten; en dat de openvallende ambten bij beurten zullen worden begeven door ieder der drie klassen A, B, C; zullende de eerste tourbeurt van het eerste groot ambt dat openvalt na het sluiten en volbrengen van dit accoord of associatie, staan ter dispositie van de klassis A, de tweede aan de klassis B, de derde aan de klassis C, en zoo vervolgens, gelijk ook de eerste tourbeurt wegens een van de kleine ambten zal beginnen met de klassis C.

XIV.

Zoo het gebeurde dat eenig emplooi kwam te vaceeren, staande ter dispositie van de klassis A, en dat niemand onder dezelve genegen was of

konde dat emplooi aanvaarden, zoo zal hetzelve aan geen vreemden buiten de Sociëteit worden begeven, maar eerst gepresenteerd worden aan de klassis B; en ook daar niemand genegen zijnde tot het aanvaarden van het vacerende ambt, zoo zal hetzelve mede worden gepresenteerd aan de klassis C, en zoo daar ook niemand genegen was tot het aanvaarden van hetzelve, zoo zal dat worden begeven door die klassis, aan wien hetzelve eerst was te beurt gevallen, zonder dat zulks alsdan voor een tourbeurt zal worden gerekend, en alzoo reciproquelijk, zoo dat geval in de klassis B of C voorvallen mogt.

XV.

Zoo in het begeven der ambten in de respective klassen de stemmen kwamen te steken, zoo zal dit different tusschen de pretendenten, bij loting worden gedecideerd.

XVI.

De verdeeling der ambten, Art. 13 gemeld, zal bestaan in deze twee volgende klassen.

Eerste klasse, of groote ambten.

Den Baljuw.
Generaliteits-vergadering.
Generaliteits Rekenkamer.

Raad

Raad van Staten.
Raadsheer in den Hove of Hoogen Rade.
Gecommitteerde Raad.
Provinciale Rekenkamer.
Gecommitteerde Raad op de Maas.
Staten van Walcheren.
Rentmeester der geestelijke goederen.
Secretaris van de Provinciale Rekenkamer.

Tweede klasse, of *kleine ambten.*

Waterklerk en Ontvanger der Verpondingen.
Ontvanger der Huisschattingen, binnen en buiten.
Ontvanger van het Familiegeld.
Commis ter Generaliteit.
Commissaris van de Monstering.
Vendue ter Admiraliteit.
Equipagemeester.
Secretaris van het Hof.
Licentmeester.
Secretaris van de Stad.
Secretaris van het Landregt.
Ontvanger van het Collateraal.
Majoor van de Stad.
Schout van 't Landregt.

XVII.

De verdere kleine stedelijke ambten, als: van Stadsboden, Lijkbidders, Zegelaars, Wijn- en

 Bier-

Bierwerkers en dergelijke, zullen begeven worden bij den Heer President Burgemeester.

XVIII.

Het Pensionaris-ambt zal worden begeven door de volle Sociëteit, mits dat hetzelve zal worden geoffereerd aan iemand de graad als Advokaat hebbende.

XIX.

Dat ten regarde van den tegenwoordigen Pensionaris WIJNCKELMAN zal worden gealtereerd en opgeleid de Resolutie van de Vroedschap, den 27 April 1726, waarbij de Pensionaris het Burgemeesterambt van deze stad, zonder alvorens gedesisteerd te hebben, niet zal mogen ambiëren, invoege dat gemelde Resolutie ten zijnen regarde alleen en zonder consequentie buiten effect zal worden gesteld, wanneer hij zulks zal komen te requireren.

XX.

De respective drie klassen zullen bestaan uit deze navolgende personen:

A.

CORN. VAN PERE DE SOUBURG. [enz.]

B.

JASPER DE VOS [enz.]

C.

JACOB WIJNCKELMAN. [enz.]

XXI.

XXI.

De gecommitteerde Raad in functie zal de ondergeschreve ambten ter zijner dispositie staande verobligeerd zijn te brengen ter collatie van haar Ed. Achtb., als daar zijn, de *Equipagemeestersplaats van de Admiraliteit; het Commissarisambt van de monstering ter zee; het Vendumeestersambt van de Admiraliteit; het ambt van Licentmeester en Tollenaar.* En zal daar niet van disponeren, als met consent, kennis en goedvinden van de gemeene Sociëteit.

XXII.

Dat ieder der achttien geassociëerde personen deze punten zullen moeten onderteekenen en aannemen, en beloven te zullen nakomen en observeren en maintineren; en dat niemand in een der drie klassen zal worden geadmitteerd, ten zij hij dezelve mede zal hebben onderteekend, en op den eed bij den aanvang van zijn functie gedaan, of nog te doen, belooft dezelve te zullen onderhouden.

XXIII.

De geassociëerde zullen in de Sociëteit zijn en blijven haar leven lang, doch zoo het mogt komen te gebeuren dat iemand van de Leden tegen zijn gegeven woord of handteeken zich mogt komen te misgaan, zal zoodanige uit de Sociëteit

mogen worden gezet, waartoe ten minsten drievierdeparten van de Leden eenparig zullen moeten zijn.

XXIV.

Is verder geconvenieerd, dat bij de eerste en bekwame gelegenheid, wanneer het Collegie dertien sterk zal wezen, zal worden gedenuntieerd dat de Raadsplaatsen, zoo van den Heer CAEN als van den Heer VAN DE PUTTE, dewijl gemelde Heeren sedert vele jaren in de Vroedschap, noch in persoon noch bij biljet hebben geoccupeerd, derzelver Raadplaatsen derhalven, volgens het Reglement op de Magistraatsbestelling dezer stad, bij de Heeren Staten van deze Provincie verleend en gearresteerd, in dato 5 Febr. 1703 art. 2, vacant zijn; en dat in plaats van den Heer CAEN, tot Raadsman zal worden aangesteld de Heer JACOB WILLEM BOSCHAERT, en in plaats van de Heer SAMUEL VAN DE PUTTE den Heer JAN FRANCOIS VAN HOGENDORP: en wanneer deze twee Raden zullen zijn aangesteld, zal de Heer JAN VAN BUITENHEIJM worden aangesteld tot Raad van Staten bij de Vroedschap, om verder aan Haar Ed. Mog. de Heeren Staten van Zeeland gepresenteerd te worden; nogtans met deze expresse conditie, dat van Zijn Ed. nooit zal worden gevorderd om zijne Raadsplaats of Bewindhebbersambt te moeten quiteren, maar

ter

ter contrarie, dat de onderges. aannemen en beloven gem. Heer VAN BUITENHEIJM in beide die functien mede te zullen maintineren, tegens alle die genen die zouden vermeenen de voors. ambten met den anderen niet compatibel te wezen; en dat te gelijk als de Heer VAN BUITENHEIJM zal zijn aangesteld tot Raad van Staten, de commissie van den tegenswoordigen Gecommitteerden Raad zal worden ingetrokken, en dezelve gegeven aan den Heer JACOB HURGRONJE, om in deszelfs plaats te occuperen: dat verder aan den Heer BAREND WILLEM LAMBREGTZEN zal worden geconfereerd het Ontvangersambt van de Huisschattingen, zoo voor deze stad Vlissingen als ten platten Lande, en aan den Heer JACOB VAN GRIJPSKERK het Secretarisambt van deze stad, welke twee laatste ambten bij den Heer CAREN zijn bekleed geweest, en sedert zijne absentie provisioneel door commissarissen zijn bediend en waargenomen.

XXV.

Is mede geconvenieerd tot voorkoming van alle verwijdering, dat zoo in deze artikelen iets mogt wezen geomitteerd, dat onder de onderges. eenige discrepantie zoude kunnen veroorzaken; dat alsdan hetzelve punt zal gebragt worden tot deliberatie van de Generale Societeit, om bij de meerderheid te worden gedecideerd.

Aldus is deze overeenkoming en associatie met den anderen aangegaan, gesloten en geteekend onder solemneel engagement, om al hetzelve te zullen nakomen en observeren, zonder dat in de voorgem. artikelen, waarop de associatie is aangegaan, iets verminderd, vermeerderd of bij gedaan zal worden, als met eenparig consent, toestemming en bewilliging van alle de onderges. hoofd voor hoofd; en zijn hiervan gemaakt drie eensluidende instrumenten, die bewaard zullen worden door die gene die bij iedere klassis daartoe zal worden verkoren, met dien verstande althans, dat de Sociëteit nooit meer als in achttien personen zal mogen bestaan.

Actum in Vlissingen, den 24 December 1728.

Deze voorschreven punten, bestaande in 25 artikelen, waren onderteekend van

C. VAN DER PERE DE SOUBURG. [*enz.* —]

[*Hier achter volgde:*]

NOTITIE

Van Heeren Raden sedert den 1 Julij 1729 binnen de stad van Vlissingen aangesteld. [*enz.* — vervolgd tot 1740.]

MEN-

HARENIANA.

(I.)

MENGELWERKEN

VAN JONKHEER

ONNO ZWIER VAN HAREN,

FRIES EDELMAN.

* * *

EERSTE DEEL.

[Z. bladz. 176.]

Tu mihi, & qui te Sapientium mentibus inseruit, Deus, conscii, nullum me ad magistratum, nisi commune bonorum omnium Studium, detulisse. Inde cum improbis graves inexorabilesque discordiae, & quod conscientiae libertas habet, pro tuendo jure, spreta potentiorum semper offensio. Boët. ad Sap.

AANSPRAAK.

gedaan als President van de Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden, en Corps ter Vergaadering van Haar Hoog Mogende verscheenen, op den 29 December 1746, tot overbrenging van de Generaale Petitie en Staat van Oorlog voor het jaar 1747.

HOOG MOOGENDE HEEREN.

Wanneer wy in het laatst voorleeden jaar de eer hadden op deesen plegtigen dag, en Corps, ter Vergaadering van UW Hoog Moogende te verschynen hebben wy niet naagelaaten, Ampt- en Plichts-halven aan UW Hoog Moogende voor te dragen de bekommerlyke en gevaarlijke omstandigheeden, in welke de Republycq zich toen reeds bevond.

Wy representeerden aan UW Hoog Moogende den beklaaglyken binnen-Landsen toestand der Provincien, versoheurd door onderlinge oneenigheeden, en ontzenuwd door de zwaare sterfte onder het Rundvee, die droevige Plaag, die de straffende hand van God Almachtig tot nog toe niet overal heeft opgeheeven.

Wy toonden aan, dat, na het verlies van byna de geheele Barriere, de Vyandlijke Legers, op verscheidene plaatsen, tot op de eygene Grensen van de Staat waren [bl. 2.] genaaderd; dat die legers waren talryk, en van alles wel voorzien; datse wierden gecommandeerd door een kundig, bekwaam en ervaaren Generaal, die nooyt wild of woest, maar altijd vriendelyk en lieftallig de harten van syne onderhebbende Officieren bezat; die nooyt zonder eenig voorgaand overleg met syne

syne meede Generaals of met zig zelven, iets ondernam, maar die gewoon was, syne altoos voorzigtige en wel geconcerteerde maatregelen met succes te volvoeren, en die daar door het volmaaktste Vertrouwen van syne Benden hadde verdiend.

Wy betuygden onse wel gegronde vrees, dat de omstandigheeden waar in de oude en natuurlyke Geallieerden van de Staat zig toenmaals bevonden, Hen buyten macht zouden stellen om aan ons op de behoorlyke tyden de noodige hulp te kunnen toe brengen, ingevalle de Trouppes van de Staat in de Neederlanden, of de Republycq zelve, schielyk, wierden aangetast.

En, Hoog Moogende Heeren, hoe verre ook onse gissingen, en vrees voor het toekoomende, ter dier tyd mogten schynen te gaan, de uytkomst heeft de zelve maar al te veel beantwoord.

Zedert die tijd heeft een eenige, of ongelukkige, of kwaalyk bestierde Veldtocht ons doen zien gebeurtenissen, die onse Vrye Voor-Vaderen nooyt hebben kunnen gissen, en die wy van harten wenschen dat onse Naakoomelingschap, door nog ergere gevolgen, nooyt gedwongen zal worden smartelyk te moeten gelooven.

Zedert die tyd, is in handen van Vrankryk gevallen het weinige dat van onse Barriere, en al het geen van de Oostenrykse Nederlanden tusschen de Maas en d'Oceaan nog overschoot: daar onder de sterkste Vestingen van [bl. 3.] Europa, zomtyds na weinige, zomtyds na geene de minste tegenstand.

Zedert die tyd, zyn zes en dertig Battaillons, elf Esquadrons, en meer dan twee geheele Compagnien Artillerie, alle van deese Staat, krijgsgevangen gemaakt.

Zedert die tyd zyn zeven en neegentig Vaandelen, of Standaarden van de Trouppes van UW Hoog

Hoog Moogende, de Kerken van Parys gaan vercieren, zonder dat de bewaarplaats van UW Hoog Moogende Tropheën met een eenig vyandlyk Vaandel, of Standaard, is vermeerderd.

Zedert die tyd, heeft de Republycq honderd vier en 't neegentig Metaale stukken geschut, zonder nog de yzere te melden, by verscheidene gelegenheeden, verlooren, daar onder twee maal onse Veld-Artillerie in een jaar.

Want, Hoog Moogende Heeren, wy tellen niets op als het geen van dit jaar is verlooren; alle deese rampen zyn de vruchten van maar eene Campagne, alle deese verliesen (zonder nog die te reekenen, welke de kortheid der tyd niet toelaat hier by te voegen) heeft de Staat geleeden in minder dan negen maanden.

En als of de vergramde Hemel van voorneemen was alle Desselfs zwaarste plagen teffens op onse hoofden uit te storten, heeft het de Goddelyke Voorzienigheid behaagd, in deese, zo verschrikkende, tyden uit het midden van UW Hoog Moogende weg te neemen dien wysen Minister van Staat, wiens zeeventig jaarige ondervindinge een *altoos* zeekeren Baaken en licht aan UWe Hoog Moogende aller duisterste deliberatien verschafte, wiens weldoend, menschlievend en egaal caracter hem de veneratie en liefde syner Landgenooten zo billyk hadden gegeeven, wiens wysheid en byna boven natuurlyke Voorzigtigheid [bl. 4.] Hem de admiratie en eerbied van alle Buitenlandse Hoven hadden verdiend.

Een verlies, Hoog Moogende Heeren, zo groot, dat men met reeden scheen te moogen wanhoopen, dat het ooyt of ooyt weder zoude kunnen worden hersteld, zoo niet UW Hoog Moogende Vaderlyke zorg, en iever, voor 't gemeene best, en reeds voor eenige tyd, en nu wederom, die importante Post zo weerdig hadde vervuld.

Dog,

Dog, Hoog Moogende Heeren, het is tyd dat wy overgaan tot dat geene het welke 't voornaamste voorwerp is van onse komst in deese Illustre Vergaadering; het is tyd dat wy aan UW Hoog Moogende overgeeven, de Generaale Petitie en Staat van Oorlog voor het aanstaande jaar, met verzoek dat UW Hoog Moogende de zelve ten spoedigsten aan de respective Provintien gelieven te laaten toekoomen, verzeld met die ernstige aanmaaningen welke het teegenwoordige neetelagtig tydgewrigt vereyscht, en UW Hoog Moogende gewoone Wysheid aan Haar zal dicteeren.

De toestand waar in de Republycq zig daadelijk bevind, is genoegzaam dezelve, als die waar in men zig alhier in 't jaar 1702. bevond, en aan UW Hoog Moogende is volmaaktelijk bekend, hoe veel onse Vaderen die toestand apprehendeerden, en dat niet zonder reeden: schoon aan haar nog de vier volgende groote ressources waren overgebleeven.

Voor eerst, dat toen ter tyd, geheel Europa van 't Alpise Gebergte tot aan de Noord-Caap of vriend en meedehelper was van deese Staat, of zoodanige Geallieerde daar niets van was te vreezen.

[bl. 5.] Ten tweeden, dat toen ter tyd, tot afwending of afweering van het Publycq gevaar voor het teegenwoordige, en het neemen van de nodige maatregulen tot het verkrygen van een soliede en honorabele Vreede voor het toekoomende, alle de harten en handen der Regenten eenpaarig waren.

Ten derden, dat toen ter tyd, de Finantien van de Republycq in een bloeyende staat waren; en het Publicq Crediet ten toppunt gereesen, door het vertrouwen dat elk en een iegelyk had in de Regeering.

Ten vierde eyndelyk, dat toen ter tyd onse Legers, gecomposeerd uit de beste en braafste Of-

Officieren van 't kryggskundig Europa, wierden geleyd door den Hertog van Marlborough de eerste en gelukkigste Generaal van syne tyd; en daar en tegen die der Franschen door onkundige, onervaarene, en onbekwaame Generaals, die eene bovenleggende Factie met geweld ten Hove hadde ingedrongen, en die, niet teegenstaande hare zichtbaare en bekende onbekwaamheid, en daar door veroorzaakte dagelykse verliesen van legers, steeden, forteressen, garnisoenen, magazynen, standaarden, vaandelen, en geschut, op de hardnekkigste en teffens belagchelijkste wijze wierden gemaintineerd, en in het Opperbevel gecontinueerd.

Wy zullen aan de hoogwyse penetratie van UW Hoog Moogende overlaaten om te oordeelen, of de ressources van de tegenwoordige tyd eeven groot zyn als die van 't jaar 1702; en zo zulks niet mogte weesen, twyffelen wy niet of UW Hoog Moogende zullen hare exhortatien aan de Bondgenooten eevenaaren aan het teegenwoordige, dagelyks toeneemende, en ieder oogenblik aannaderende [bl. 6.] gevaar, en aan de Provintien met de leevendigste couleuren voorstellen die naakte en ongeveynsde afbeeldinge van de gevaaren die Godsdienst en Vryheid dreygen welke de Raad van Staate de eere heeft, heeden, aan UW Hoog Moogende over te brengen.

Ons blyft vervolgens niets meer over, als van harten te wenschen, dat het den Almoogenden God, die reeds meermaalen deese Republycq op den oever van haar verderf door onverwagte wonderwerken heeft gered, mag behaagen, nogmaals, door het behouden van de Staat, aan de gansche Aarde te toonen, dat syne sterke Hand in het allerminste in kracht niet is verminderd.

Wy hebben de eer ons verder tot de Generale Petitie en Staat van Oorlog te gedraagen,

en

en de zelven hier nevens aan UW Hoog Moogende te overhandigen.

Deze enkele Aanspraak, met dezen algemeenen titel, is niet de aanvang eener grootere, maar onvervolgd geblevene Verzameling; gelijk deze titel moest doen vermoeden, wanneer men het stukje dus alleen vond; en gelijk men dan ook had geschreven bij de uitgave van den Catalogus der bibliotheek van wijlen den geleerden TE WATER, *p.* 306 *num.* 1966. Maar dat denkbeeld wordt weerlegd, en deze gedaante van dit stukje opgehelderd, door het navolgend uittreksel uit eenen brief van Jonkheer O. Z. VAN HAREN aan den Heer TE WATER, die blijkt de *conductoire* (zoo als men 't noemt) van dit stukje geweest te zijn: « *Ik heb reeds aan UWEerw. gemeld, dat ik mijne kleine stukjes, de vrucht van mijne uitspanningen zedert tien jaaren, liet zamenbinden in twee kleine Octaafjes. Ik heb voor het eerste Deel gebracht, een aanspraak in de weiffelagtige staat van 1746 opgesteld en gedaan. De Historie-schrijver van Zeeland zal, hoop ik, niet kwalijk neemen, dat ik er hem een copie van toezende.* » —

Die brief is zonder dagteekening; maar, blijkens het ander fragment, dat ik, beneden, uit denzelven zal bijbrengen, laat in het jaar 1776, of liever, in 1777 geschreven. Deze mannelijke en treffende Aanspraak zelve was mij reeds bekend uit H. MEIJER's, *kort Verhaal der Nederlandsche Geschiedenissen*, III Deel, Gron. 1769, alwaar dezelve *bl.* 129—134

in

in haar geheel gevonden wordt; en ik was reeds vroeger voornemens, dezelve uit dien schuilhoek in deze *Mnemosyne* weder te voorschijn te brengen: doch had dit uitgesteld, terwijl ik twijfelde, of niet, volledigheidshalve, eene Voordragt van O. Z. VAN HAREN, als Afgevaardigde wegens Vriesland in Hun Hoog Mog. d. 21 Febr. 1746 gedaan, en *aldaar*, bl. 112—119 te vinden, ook zou moeten gegeven worden; welk vertoog echter zich wederom onmiddellijk aansluit aan de Voordragt van den Groningschen Afgevaardigden VAN IDDEKINGE (*ald.* bl. 108—111), en beide zijn te naauw verhecht aan vele bijzondere voorvallen en maatregelen van dien tijd. Thans geeft het voorbeeld van den edelen Steller zelf, eene nieuwe drangreden om wel dit vertoog, maar ook voldingende beslissing, om dat alleen, hier op te nemen. Inmiddels had ik het genoegen gehad, den Heer N. G. VAN KAMPEN opmerkzaam te maken op deze stukken, en dat geheele Derde Deel van MEIJER's werk, eene echte, maar te weinig gekende bron voor de geschiedenis van dat belangrijk tijdgewricht; waar van hij dan ook, in het Tweede Deel van zijne *verkorte Geschiedenis der Nederlanden*, een goed gebruik heeft gemaakt (*).

Ik

(*) *Kort Verhaal der Nederlandsche Geschiedenis, en in het bijzonder van de zeven vereenigde Landschappen, 't zedert de eerste bevolkinge dezer Landen, tot aan het jaar 1741. De Tweede Druk, verbetert en vermeerdert; door* HERM. MEIJER, *Oud Predikant der Staatsche bezettinge te Lieroort, en thans beroepen te Kessel.* Te *Groningen* bij *L. Groenewolt*, 1747 (gr. 8°.) I en II Deel, met doorloopend bladgetal, te zamen 1044 bladz., behalve het Voorwerk en den Bladwijzer. — III Deel, na des Schrijvers dood uitgegeven: *Met eene Voorrede waarin de Inhoudt van hetselve in 't kort vermelt wort* (en gedagteekend, d. 27 van

Soo-

Ik merk dus hier alleen nog aan, dat de wijze Staatsdienaar, wiens afsterven hier, *bl.* 3, als een nationale ramp vermeld en betreurd wordt, was de Oude Griffier der Staten Generaal, FRANÇOIS FAGEL, over wien (ook als Mentor van O. Z. VAN HAREN), zie SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, I D. bl. 422, v. en over F. FAGEL zelf, *ald.* bl. 545, 546, SIEGENBEEK *Lofrede op S. van Slingel.* bl. 113, 114; en den Heer VAN WIJN, *Bijvoegsel op* WAGENAAR'S XIX D. bl. 123, 124, en de plaatsen aldaar aangeh. (waaronder bl. 84 van datzelfde stuk). — En die men verwerft van J. WAGENAAR geen enkelen letter lofs! Die schrijft slechts, « dat hij, tot in hoogen ouderdom zijn ambt bekleed hebbende, eindelijk zijn ontslag verzocht. » — Aan zulke trekjes moet men dat werk leeren kennen.

In de rijke Verzameling van den geleerden TE WATER bevonden zich verscheiden brieven, door O. Z. VAN HAREN aan hem geschreven. Ik maak dankbaar gebruik van de gelegenheid, waarin ik mij gesteld zie, om het eenigzins merkwaardige uit dezelve mede te deelen; waarbij ik hier en daar eene ophelderende aanteekening voeg. (II.)

Sprokkelmaand 1761,) door WILH. THEMMEN, *Pred. te Arnhem*, Tweede Druk. Te Groningen bij *A. Groenewolt* en *N. Veenkamp*, 1769; behalve de breede Voorrede en den Bladw. 625 bladz. enkel over de jaren 1741—1748. Dit Deel behelst meer belangrijke staatsstukken uit dat tijdvak; te meer belangrijk, daar de *Nederlandsche Jaarboeken* eerst met 1747 beginnen; en verdient bij WAGENAAR'S Geschiedverhaal van die jaren vergeleken te worden.

(II.)

WELEERWAARDE HEER!

. . . .

Mijn eerste plicht is UwWEerw. hartelijk dank te zeggen voor de gunstige opinie welke UwWEerw. voor mijne geringe kennissen geliefft te betuigen: het is in dien zin waarschijnlijk voor mij gelukkig door de gansche tusschenwijdte van de Republijcq van UwWEerw. afgescheiden te zijn, zonder hetwelke ik maar al te veel zoude te vreessen hebben, het: *minuit famam praesentia.*

UwWEerw. heeft zich aan niemand hier in de Provintie met meerder succes kunnen addresseeren voor de indagatie der Friesche Oudheden, als aan den Heer Oud-Raadsheer B. H. VAN BURMANIA, die in kundigheid, voor al, van Familien, ons Orakel is (*). De Hr. Professor WES-

---

(*) [De Hoogl. TE WATER haalt in zijne *Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen* zeer dikwijls de berigten, hem door dezen Heer gegeven, aan; en vermeldt hem, met bijzondere erkentenis, in de Voorrede van 't I D. bl. x, xi.]

WESSELING heeft ook een groote kennis der Friessche zaaken alhier verkreegen. Hierbij heeft UwWEerw. onse Nederduitsche Schrijveren geconsulteerd; het is dierhalven niet te denken, dat bij de reeds geacquireerde kennissen door UwWEerw. verzameld, iets nieuws te voegen zoude zijn; ten zij uit particuliere gedenkschriften, welke ik niet bezit.

DAAM VAN HAREN, bij onse Schrijveren (*) onder den naam van *Hopman Daam* bekend, wiens schip met dat van BRAND, de eerste van alle Geusen aan het *Brielsche Hoofd* aankwamen, hadde aan sijne Familie gelaten sijne Geuse, *Fidele au Roi etc.* nog in mijne handen, en een Journaal van sijne voornaamste zwervingen na de aankomst van Alba, voor welke hij een van de eerste hadde moeten vlugten, als zijnde sijne Familie tot Aaken en in de Valkenburgsche Maastrichtse Ommelanden gezeeten, en dus op de weg van Alba's inkomen.

Dit Journaal hadde sijn Kleijnsoon WILLEM VAN HAREN, mijn Vaders Oudoom, en adoptive Vader (†), laaten inbinden voor aan het eer-

(*) [B. v. WAGENAAR, VI D. bl. 342, 345. Doch men vergelijke hier de belangrijke *Bijvoegselen* van den Heer VAN WIJN; en TE WATER, *Verb. en Smeekschr. d. Edelen*, II D. bl. 449—452.]

(†) [Z. over dezen, SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* I D.

eerste Deel, van de geheime gebeurtenissen van zijne twaalf Ambassades in 's Lands dienst gedaan, maar dit werk in verscheidene folianten Mst. is met het Vaderlijk Huijs en Bibliotheecq op den latsten Dec. 1732 verbrand, terwijl en mijn Broeder Zalgr. en ik, voornamentlijk, nog te jong waren, om dit verlies na behoren te waardeeren (*).

Dus beroofd van gedenkschriften van die tijden, ben ik, om egter aan UwWEerw. mijne goede wil te betuigen, genoodzaakt, mijne leesingen en gehengenis te hulp te roepen.

De Levens-beschrijvingen der Nederlandsche Doorlugtige Mannen, waar van ik eenige heb uitgewerkt voor mijne particuliere instructie (†), hebben mij gedwongen om zommige boeken voet voor voet na te gaan, waar van anders de dikte al-

I D. bl. 424—426, TE WATER, II D. bl. 449, en de door hen aangehaalde Schrijvers.]

(*) [Z. bij IV. bladz. 188, 189.]

(†) [Van deze is onder den naam van O. Z. V. H. alleen bekend het Leven van JO. CAMPHUIS, Gouv. generaal van Nederl. Indië, waartoe deze onderzoekingen niet noodig waren. Doch hij bedoelt zeker b. v. het Leven van W. VAN BLOIS VAN TRESLONG, waarover beneden bij IV. bl. 195. — Of zou er ook van O. Z. V. H. zijn in de *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, X Deelen, te Harlingen in die jaren uitgegeven? —]

alleen afschrikt. Van deese natuur zijn de *Analecta Belgica* door den Aarts-Priester van Mechelen [HOYNCK VAN PAPENDRECHT] uitgegeven.

Het is uit hoofde van de selve dat UwWEerw. mij gelieve toe te laaten UwWEerw. te zenden tot *Ep. 26 Viglii ab Ayta ad Hopperum*, waarbij UwWEerw. zal vinden eenige naamen die vermeerderen kunnen de lijst door den Hr. Wesseling aan UwWEerw. opgegeeven. Waarbij Ep. 34 nog gevoegd zijn, *Eysingani fratres tres* (*).

Hier tegen zal UwWEerw. van de lijst moeten aflaaten TZOMMO ROLLEMA, die wel verre van te weesen van de Confoederatie der Edelen, in tegendeel een van hare ergste vijanden is geweest, en daar over in 't openbaar door de Hertoginne van Parma gepreesen. Hij is wel naderhand onder Alba gevangen gezet, en na een lange gevangenis van bijna twee jaaren losgelaten: maar die gevangen neeming is veroorzaakt door 't niet sterk genoeg tegen gaan van de beeld-breekerij, en sijne loslaating bewijsd, dat hij niet was van de Confoederatie, waarvan nooijt iemand ongestraft ontkomen is; voor de tijd dat het gevangen neemen van Bossu op de Zuiderzee den Prins van Oranje in staat hadde gesteld met represailles te

(*) [Wel *vier* EYSINGAAS; zie TE WATER, ter aang. pl. bladz. 337—394.]

te bedreigen :- en hier op is gegrond het geen ST. ALDEGONDE *Resp. Apologique*, zegd dat hij gedurende zijne eigene gevangenisse zig alle avonds aan God als in de laatste dag zijn's leven beval (*).

En om bij dit iets van mijn geheugen te voegen, waar door UwWEerw. geen gering licht, of ten minsten vercierzel, aan sijn voorneemen zoude kunnen bijzetten; staat mij voor dat ik in mijne teedre jeugd de vriendschap van wijlen de Heer Griffier FAGEL in sijne hooge ouderdom; hebbende mogen genieten, die Heer mij een en andermaal met zig heeft genomen in avond visites bij den Hr. Fiscaal van Hollands Domeinen; LIMBORG; en dat ik aldaar bij die gelegenheid heb gezien verscheidene origineele teekeningen van Edellieden van de Confederatie, uit liefhebberij in de eerste dagen van de Unie vergaderd, en te zamen gebragt: gelijk de Portraitten van de voornaamste Actores van die tijd te zamen gesteld zijn in 't Schilderij voor eenige jaaren alhier in de Provintie bij geval door mij gevonden en geacquireerd (†). De Heer Fiscaal LIMBORG is dood, maar UwWEerw. zoude zig kunnen laaten in-

(*) [Dit gedeelte van dezen Brief is geplaatst; doch ook weerlegd, en over TZ. ROLLEMA breed gehandeld, door den Hoogl. TE WATER, in het aangeh. werk, III D. bl. 263—272.]

(†) [Z. bij IV. bl. 192, volg.]

informeeren waar die verteekeningen na sijn dood gebleven zijn (*).

Wat de lijst van de Geuzen aanbelangd door mij uitgegeeven, dezelve steund 1. op de uitdrukkelijke woorden van 's Lands Geschiedenis-Schrijveren, 2. uit de collatie van plaatsen van deese schrijvers met hare overige Schriften, of andere vreemde schrijvers, 3. uit traditie; bij voorbeeld voor vijftig jaar tot Zwol op school zijnde, pleeg de Rector DUCKER, de bestleerende te animeeren met deeze woorden, « gij zult nog een brave Geus worden als Oom HEDDING, » en hij noemde straat en huijs daar de man tot Zwol gewoond hadde (†); en dus wierd mij in een van mijne Vlaamsche Commissien iemand, genaamd HENNEBERT gerecommandeerd met bijvoeging dat die persoon in regte linie afkwam van *Jacques* HEN-

(*) [Men meent, bij den Remonst. Hoogl. VAN DER MEERSCH; en dus thans bij den Hr. Raadsh. VAN DER MEERSCH in 's Hage.]

(†) [Men ziet hier, op welken, (den Heer VAN WIJN, *Bijv. op* WAG. II. 87 onbekenden) grond, V. H. dezen Geus « een Zwollenaar » noemde. Voorts moet deze Zwolsche Rector G. W. DUCKER, niet verward worden met zijn meer beroemd geworden Broeder, C. A. DUCKER, Professor aan de Utrechtsche Hoogeschool; en van deze beiden weder onderscheiden een derde geleerde Broeder, ALEX. DUCKER. Zie SAXE *Onom. Liter.* Part. VI, p. 36, 267 en 616.]

HENNEBERT van Sluijs in Vlaanderen en een van de eerste Geuzen; en eindelijk voor zoo veel MARINUS BRAND aanbelangd, uit het Journaal van DAAM VAN HAREN, alwaar wijlen mijn broeder en ik in leesende lang zogten wat te maken van *Camueer*, het geen wij eindelijk door opvolgende plaatsen begreepen te zijn *Camp Veer* (*): en 't welk aan mij zedert in geheugen is gebleeven, gelijk men zelden vergeet het geen met moeijte in kindsheid gevonden is. Ik beken dat misschien tegen die traditien wel eenige tegenwerpingen te doen zouden zijn, maar UwWEerw. zal met mij wel willen overeenkomen dat die dan maar alleen zouden te passe komen, zo wanneer het vaderland van die Mannen, door anderen, met meer waarschijnlijkheid, wierde voorgehouden.

Ook is 'er een onderscheid tusschen een Voorberigt voor een Werk, dat uitlegging (niet voor UwWEerw.) maar voor 't Gemeen verdiend; en waar in de Historie niets anders is, als het doek van de Schilderij; en tusschen eene Geschiedenis als Geschiedenis opgegeeven, en daar men verplicht is als gissing en onzeker op te geeven alles wat

(*) [Namelijk, MARINUS BRAND, de Wapenbroeder van DAAM VAN HAREN, was van *Veere*. Zie V. WIJN, *Bijvoegs. op* WAGEN. VI. 78.]

wat niet genoegzaam als *waar* zijnde is beweezen. Ook hoop ik die regel in de levensbeschrijving der Nederlandsche Doorlugtige Mannen, te observeeren, zo de smaak, niet van 't Publijcq, maar van Lieden van UwWEerwaarde's verdiensten, zig eenigzins door de eerste *Proeve* die nu 't licht ziet, voldaan vind, en mij aanmoedigd om 'er meer te berde te brengen. *enz.*

Wolvega, den 25 *April* 1772.

(III.)

Wolvega, den 19 *Octob.* 1775.

WELEERWAARDE HEER!

UwWelEerwaarde's allervriendelijkste laatste hadde eerder moeten beantwoord werden, en ik zoude die plicht ook eerder voldaan hebben, zoo de verafgelegenheid van Wolvega, van groote Steeden, niet was geweest de oorzaak dat ik niet voor laatstleeden Zaturdag het vierde Deel van de Verhandelingen van 't *Zeeuwsch Genootschap* heb mogen ontvangen.

Ik

Ik hebbe aanstonds UwWEerw. werk (*) in hetzelve gezogt, gevonden, en, volgens mijne verwagting, met het uitterste genoegen geleezen: waar na ik het tot onderwijs heb aanbevolen aan die van mijne Familie, die hunne leedige uuren aan leesing besteeden.

Maar niet teegenstaande de gezonde reeden die 'er in blinkt, de menschlievenheid die 'er in doorstraalt, de studie welke 'er in praald, en de kracht en zenuw van oorzaaken in weinig woorden, in een tijd dat de meeste heedendaagse voortbrengzelen in veele woorden weinig zeggen; niet teegenstaande dit alles vrees ik dat er twee groote Steeden zijn, alwaar UwWelEerwaarde's wijze aanmaaning van weinig uitwerking zal weesen.

De eerste is *Lima* in *Peru*; dit augureer ik omdat FREZIER, die 'er in 't begin van deese Eeuw is geweest, verhaald dat ten tijde van sijn aanweesen aldaar, twee particulieren, ieder vier en twintig duizend guldens aan de Paters Augustinen gaven, om in hare Kerk begraven te worden. Men kan, 't is waar, lachen om die twee particulieren, maar men moet van kwaad humeur zijn om kwalijk te neemen dat de Paters Augusti-

(*) [*Verhandeling over het begraven der lijken in de steden en kerken.* Door J. W. TE WATER. Ald. *bladz.* 629—667.]

tinen anders denken als UwWEerw. in deesen.

De tweede is *Leeuwarden* in *Friesland*: alwaar, zoo lang mij met eenige kennis heugd, dat is zedert vrij meer als vijftig jaar, nooijt in de Somer in de Westerkerk voor al 's namiddags werd gepreedikt zonder dat een, twee, en dikwijls meer, menschen flaauw uit de kerk werden gedragen, in die staat gebragt niet door eenige onzeekere, maar door een bekende en gedecideerde cadavereuze reuk; en UwWEerw. begrijpt ligt dat lieden, zedert een Eeuw aan dit agrement gewoon, gelijk mede aan de gezellin van het zelve, de Rot-koorts, die alle jaaren, zonder exceptie tot Leeuwarden heerscht; aan alle die voordeelen niet zullen renuntieeren, op een bloote redeneering alleen op de gezonde Reeden gegrond.

. . . .

(IV.)

WELEERWAARDE HEER!

Onder de troosten, die de Goddelijke Goedheid gewoon is midden in rampen zelve, te verleenen, is er geene gevoeliger voor mijn hart geweest, als het deel het welke zo veele braave Lie-

Lieden wel hebben willen neemen, in de ramp, die zeekerlijk treffende is, welke ik heb ondergaan, van tweemaal in mijn leeftijd mijn huis en Bibliotheecq door de vlam te verliezen. Deeze laatste was een collectie van drie en veertig jaaren, en daar door is 't verlies onherstelbaar, dewijl het einde van mijne tijd volgens de loop der Natuur, dagelijks naderd. Want anderszins is dit verlies bij 't voorige niet te vergelijken: het manuscript alleen in dertig Folianten, behelzende benevens het Journaal van DAAM VAN HAREN, ook alle Verbaalen op eene bladzijde, en daar over de geheime Historie (*), van de twaalf Ambassades, en vier en veertig extraordinaire Commissien van WILLEM VAN HAREN in een bijna negentig-jaarig leeven geoeffend; van dit manuscript alleen heeft mij meermalen den ouden Griffier FAGEL betuigd, dat hij zijne geheele Bibliotheecq 'er gaarne voor zoude hebben gegeeven (†).

Hoe

(*) [Dat is: op de eene bladz. het *officieel* Verbaal; maar telkens op de tegenoverstaande bladzijde, de inwendige historie, de geheime drijfveeren, intrigues, karakters der personen, enz.]

(†) Over D. en dezen W. V. HAREN, en den Griffier FAGEL en O. Z. V. H's betrekking tot hem, z. boven, bij I en II. Maar nopens dezen eersten brand, waarin die onschatbare papieren zijn verloren gegaan, moet ik bij het geen de Heer VAN WIJN, in zijne rijke *Bijvoeg-*

Hoe dit ongeval gekomen is weet niemand tot nog toe met zeekerheid; de voorzigtigheid dicteerd te zeggen, dat men geloofd dat een werkmeid

---

voegselen op WAGEN. VI D. bl. 79 *aanteek.* schrijft, aanmerken: 1. De Heer v. w. stelt dezen brand « in « den nagt van den 1 van *Louwmaand* des jaars 1733. » Men versta, den nacht *vóór* 1 Januarij. Zie het uitdrukkelijk getuigenis van O. Z. V. H. boven. bl. 181. 2. De vermelding van *Wolvega*, bij den Heer v. WIJN, is abusief. Deze eerste brand was van een huis te *St. Anna*, op het *Bildt* (aan de andere zijde van Vriesland) van welk district de oude W. VAN HAREN, gelijk naderhand zijn achterneef, de waardige broeder van O. Z. V. H., Grietman is geweest. 3. De Heer v. w. en zoo ook de Heer SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* I, 426, zeggen slechts, dat de Griffier FAGEL zijne *halve* Bibliotheek voor dit eene stuk zou hebben willen missen; hier is 't, dat hij zijne *geheele* bibliotheek er gaarn voor zou gegeven hebben. — Dit is van minder belang, want het Ms. was eenmaal verbrand, en dus voor geen tien bibliotheeken weer in te koopen: maar van meer gewigt is het (4.) op te merken, dat de Heer v. w. den Griffier FAGEL dit onwaardeerbaar belang doet stellen in het Journaal van den Watergeus D. V. HAREN. Doch hier ziet men, en zoo heeft het ook de Heer SCHELTEMA, I D. bl. 426 juister, dat het eigenlijk de dertig folianten der diplomatische gedenkschriften van den grooten Staatsman W. V. HAREN waren, (bij welke deze dat Journaal van zijn wakkeren Voorvader vooraan had doen inbinden,) welke de schrandere FAGEL zoo hoogschattede en betreurde.]

meid vuur in de boek-kamer heeft laten staan, en wel in een ijzere pot, die gloeijend geworden, de vloer heeft aangestooken enz. (*).

Zee-

(*) [Dit is dan ook lang, en wordt nog heden, getrouwelijk verhaald; bijzonder ook aldus: « dat de knecht (of werkmeid) namiddags als naar gewoonte vuur had zullen aanmaken in het Boekvertrek; — dat juist toen onverwacht bezoek komende, de bediende was afgeroepen, en, door de verder vereischte bediening, het ijzeren bekken, waarin de gloeijende kolen, en dat op de vloer was neergezet, geheel vergeten had; — dat de Heer VAN HAREN, onfeilbaar gewoon zijnde, 's nachts voor hij zich ter rust begaf, in 't donker op zijn boekvertrek te gaan, en rond te zien of ook misschien ergens eenig, onbemerkt van vuur of kaars afgevallen vonkje smeulde, ook dien nacht daartoe op weg was geweest; maar teruggetreden, daar hij zich herinnerde, wegens dat gekomen bezoek, den geheelen avond niet op zijn kamer geweest te zijn; terwijl dan juist in dien nacht, door die aanleiding, die brand ontstaan was. » — Men ziet, dit klinkt zeer natuurlijk; de diepe indruk van dat verhaal heeft mij sedert jaren tot diezelfde voorzigtigheid genoopt; en het zoude mij zeer grieven, wanneer iemand, om dat *die* brand misschien niet *zoo* ontstaan is, dezelfde loffelijke voorzigtigheid ging verwaarlozen, en dan afbrandde. — Maar men bemerkt toch, dat O. Z. V. H. zelf het niet regt geloofde, en 't veel eer daar voor hield, dat een omgekochte booswicht, boven in zijn huis en in zijn boekvertrek, het vuur moedwillig had aangestoken, onbekommerd over het dringend levensgevaar waarin hij de familie bragt. — Zie verder *aanteek.* (¹) bladz. 197, en SCHELTEMA, I D. bl. 423.]

Zeekerder is dat het God heeft behaagd, dat de nagt bijzonder zagt en zelfs zoel is geweest, waar door niemand onzer eenig letzel aan zijne gezondheid heeft geleeden, en die van mijne Dogters die uit een boven-venster zig heeft moeten redden, is zonder eenig letzel in hare Moeders armen ontvangen.

De verwarring onafscheidelijk van die gevallen in een dorp, is oorzaak geweest dat het bovenhuis met meest alles wat er in was is verbrand: maar daar en tegen is de moed, de ijver, en de liefde van onze ingezeetenen het middel geweest om alles wat in de beneeden vertrekken was, te behouden.

De voornaamste schaade is van mijne Bibliotheecq die drie vertrekken besloeg: van twee is niets behouden. In het derde waaren de Litteratores, en een Collectie van Reijsen uit ongeveer twaalf honderd bijzondere werken bestaande. Van dit alles zijn omtrend drie honderd volumina gered. Het origineel Portrait van Brederoode, een dito van Granvelle zijn verbrand, gelijk ook het Cabinet waar in onze Geuze Medaillon (*) wierd bewaard, waar door dit laatste is verdweenen. Maar het groote Schilderij van de staat der Landen

(*) [Z. boven, bl. 180.]

den in 't jaar 1572, is onbeschadigd uit de vlam gehaald (*).

Ik betuige mijne hartgrondige dankbaarheid voor de vriendschap met welke UwWEerw. in dit ongeval wel heeft willen treeden, en zoude reeds vroeger aan dezelve beantwoord hebben, zoo UwWEerw. veel geëerde's brief van den 2 Nov. niet wederom ruim een maand was onderweg geweest, waar voor ik ditmaal geene reeden weet te bedenken; want se was op 't addres voorzien met alles wat tot een spoediger bestelling nodig was. En dewijl egter de briefwisseling met UwWEerw. mij tot nut, vermaak, en eer, verstrekt, neem ik de vrijheid hier nevens twee addressen te zenden, met verzoek een van dezelve, die het best aan UwWEerw. zal convenieeren, te willen gebruiken, zo dikwijls UwWEerw. mij met eenige rescriptie zal gelieven te honoreeren. De eerste is mijn oudste Soon getrouwd met de eenigste Dogter van de Hr. van den Heuvel, en de tweede is van mijn derde Soon, thans tot Utrecht sijne studien vervolgende.

Een

(*) [Over dit merkwaardig stuk, dat tot het Dichtstuk *de Geuzen* de aanleiding heeft gegeven, zie men de Voorrede van dat Dichtstuk, en de Ophelderingen bij den Achtsten Zang.]

Een geringe enveloppe zal de meerdere moeijte zijn (*).

De zorg voor de opvoeding van deeze laatste, welke de Vacantie met mij in mijne Bibliotheecq heeft doorgebracht, is geen gering middel in handen van de Voorzienigheid geweest, om mij tot onse aanstaande ramp te bereiden: want hij mij verzogt hebbende om hem in de kennis van de Engelsche Dichteren te initieeren, heb ik een gedeelte van de Somer met hem, en voor hem, doorgebragt in de Overzetting van het vermaarde *Submit!* van POPE, waar van, zoo ras het zal afgedrukt zijn, ik d'eere zal hebben een exemplaar te laaten toekoomen (†).

De veranderingen, die UwWEerw. zig de moeijte zal willen geeven in mijne Verhandeling te maken,

(*) [Ofschoon het *kon* zijn, dat deze voorzorg enkel was, wegens het ligt verdwaald raken van brieven van Middelburg naar een Vriesch Dorp; zoo komt het mij, en anderen, die dit lazen, toch voor, dat de oude Staatsman achtte, dat brieven regtstreeks aan hem gerigt, niet zoo veilig waren. Men ziet, hij vraagt een ander, afzonderlijk omslag, aan de opgegeven adressen. — Wijlen de Hoogl. TE WATER heeft mij meermalen verhaald, dat hij, O. Z. VAN H. kort voor deszelfs dood bezoekende, denzelven veelvuldige *tracasseriës* had hooren vermelden, waaraan hij ten proei was. —]

(†) [Z. hier achter, V.]

ken, kunnen niet als tot verbetering en dus tot mijn voordeel strekken; weshalven ik dien voorslag met erkentenis aanneeme (*).

Ik hadde nog voor het Genootschap gereed, eene Verhandeling *over de reedenen van het verlies van Brasil*; maar dit manuscript, is met de Leevens van FAGEL (†) en BLOIS (§), in as veranderd.

Het succes van UwWEerw. laatste werk heeft niets dat mij verwonderd: UwWEerw. zal reeds gezien hebben (zo mijn pakje ter adresse van den Hr. TJEENK wel is overgekomen) dat ik dit succes heb durven voorzeggen (**).

Ik

(*) [Dit is, buiten twijfel, de *Verhandeling over de Nationale of Vaderlandsche Gedichten*. Door *Jonker* O. Z. VAN HAREN; in de *Verhand. van het Zeeuwsch Genootschap*, Zesde Deel (1778) bl. 225—329. Waarover bij VI, bl. 203, v.]

(†) [Dit maakt dus tot treurige zekerheid, hetgeen vermoed werd door den Heer J. SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* I, 345. — Maar zou v. H. geen afschrift aan de familie FAGEL gegeven gehad hebben? —]

(§) [WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG; v. HAREN, *Geuz.* Opheld. bij den XXIII Zang. — Breed verslag nopens hem geeft TE WATER, *Verb. d. Edelen*, II D. bl. 220—239; wiens aanmerkingen, bladz. 231—233, zijn diep inzigt toonen in de geschiedenis dier tijden. — TRESLONG was in zijn lotgeval een toonbeeld van dat van O. Z. VAN HAREN, die zeker *con amore* deszelfs leven zal bewerkt hebben. —]

(**) [Z. bov. III, bl. 187.]

Ik heb d' eere van met de uitmuntenste consideratie, en opregste hoog-agting te verblijven,

Wel Eerwaarde Heer,

UwWEerwaardens zeer gehoorzame en onderdanige dienaar,

(*Geteek.*) HAREN.

Wolvega den 7 *December* 1776 (*).

(*) [Het blijkt uit deze dagteekening, en die bij den Heer V. WIJN, *Bijv. op* WAG. VI. 79, dat de brand van het huis te Wolvega, « in *October* laatstleden» (zie straks) in het jaar 1776 geweest is; en het is dus eene schrijf- of drukfout, wanneer bij den Heer SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* I. 423 gelezen wordt, 1777. — Tot staving, namelijk, van deze tijdsbepaling, en tot eenige aanvulling van bovenstaand berigt nopens dien brand, kan het volgend gedeelte dienen van den brief, waaruit bov. bij I, bl. 176, het daartoe behoorende, bijgebragt is, en welke, ofschoon zonder dagteekening, blijkbaar later dan deze van Decemb. 1776, dus in 1777, geschreven is: *Zonder mijn ohgeluk van October laatstleeden zoude ik tot de collectie van handteekeningen al vrij wat kunnen toebrengen; maar een immense quantiteit brieven voor onverschillig aangezien zijn bij die gelegenheid in de vlam omgekoomen. Gelukkiglijk zijn, die van aangelegenheid waren, behouden, en van deeze zijn de onderteekeningen niet wel af te neemen. Ik heb 'er onder anderen eenige van koning Willem de derde, die zeldzaam zijn, en in zijne leevensbeschrijving, (welke ik mediteer zo ras*

(V.)

Dit stukjen (bl. 194,) is dan ook in druk, in quarto formaat, onder den eenvoudigen titel, *Proeve van Overzetting uit het Engelsch;* en behelst den *Eersten Brief van* POPE's *Essay on Man*, met eene berijmde Vertaling (waarover beneden,) voorafgegaan door de navolgende Opdragt of brief aan V. H's gemelden Derden Zoon, welke ik, door de goedheid van mijn waarden Ambtgenoot en Vriend KEMPER er toe in staat

---

ras mijn bibliotheecq eenigzins hersteld zal zijn) van veel nut, of kunnen, of zullen zijn. — Men ziet, het is een antwoord op een brief van den Heer TE WATER, die voor zijne Verzameling van eigene handteekeningen van vermaarde mannen, bijdragen van O. Z. VAN H. verzocht had: — maar men ziet ook, en daarom breng ik dit fragment hier bij, dat de brieven van aangelegenheid, die in het bezit van V. HAREN waren, bij dien brand behouden zijn gebleven. — De overlevering zegt, dat het nachtbezoek van *November* 1769 (zie SCHELTEMA, I. 423, en vooral de Ophelder. bij den XXIII Zang van *de Geuzen*) gediend had om papieren te zoeken, die men uit het bezit van O. Z. V. H. hebben wilde; maar dat, die toen niet gevonden zijnde, de brand van 1776 (op de Boekenkamer ontstaan,) had moeten dienen, om die papieren akthans te vernielen. — Zij voegt er bij, dat na den dood van O. Z. die stukken vrijwillig uitgeleverd zijn.]

staat gesteld, als eene noodwendige bijlage bij den naastvoorgaanden brief van O. Z. aan Prof. T. W. alhier laat volgen:

AAN

JONKHEER

J. P. ANDRÉE,

STUDEERENDE

TOT

UTRECHT.

Waarde Soon!

In een heedendaagse Opdragt van eene Overzetting, vind men gewoonelijk een maatige lof aan de Autheur welke overgezet is; eene zeedige, maar egter breede, lof, van de naauwkeurigheid der Overzetting; en een reeks van Deugden van de Heer aan wien de opdragt geschied.

In deese Opdragt zult gij niets diergelijks vinden, POPE heeft mijn getuigenis niet nodig om zijn *Essay on Man* te doen achten: en ik zogt, nog zoek, eenige roem door deeze overzetting, in welke mijn eerste oogmerk was, om, zo veel mijne geringe kunde in taalen toelaat, te voldoen aan uwe leergierigheid; de leesing van Engelse Dichteren in 't algemeen verstaanbaar aan u te maken, en in 't bijzonder POPE aan u te doen kennen.

Dog,

Dog, in onse tegenwoordige omstandigheid, is eene zaak, van nog meerder nut, als de Engelse taal, voor u, de gestadige overdenking van een werk, ingericht

Om God, in alles wys, te toonen aan den mensch,

en waar van 't besluit is,

Leer onderwerping! denk, dat hier in alle wegen,
Der Godheids zorg voor u ten klaarsten is gelegen;

De eerste van die twee lessen, beneemd, gelijk gij ziet, voor altoos, alle murmureering, en de tweede, vervuld in alle omstandigheden waar in het Lot (zo als het Gemeen dat noemt) u kan brengen, de ziel met troost.

Maar zoo de algemeene overweeging van dit Gedicht, en de aaneenschakeling van alle deelen in dit geheel, nog boven 't begrip van uwe jaaren en studien is, onderzoek elke zin in 't bijzonder; en neem in dit onderzoek voor grond en regel het geen de Dichter der Reeden u reeds heeft geleerd,

Segnius irritant animos demissa per aurem
Quam quæ sunt oculis subjecta.

kies de voorbeelden in zaaken die voor uwe oogen, en dus, best aan u bekend, zijn. Is uw Vader, door uwe afweesenheid, verhinderd, om ie-

ieder vers met u na te gaan; hij is gereed om ten minsten door een, aan u te toonen, hoe gij in de verscheidene gesteldheeden van 't leeven, alle andere kund overdenken, en aan u toepassen.

Laat ons ten dien eynde dit zeggen neemen,

Elk Lotgeval Bestier, voor af, u onbekend;

vraag nu, is het Lotgeval van 't verbranden van ons huys Bestier? en ik zal u antwoorden, ja, zeekerlijk. Waar toe? om u en mij aan te maanen en aan te spooren, tot betooning dat wij inderdaad overtuigd zijn aan de waarheid die ik u in de Geuzen heb voorgehouden,

Dat ongelukken,
Die leeren onder God te bukken,
Bewijzen zijner goedheid zijn.

Was mijne invallende gedachten, geduurende de laastvoorleedene Somer, om deeze brief in uw tegenwoordigheid, en onder uitlegging van 't geene 'er voor u duister in konde zijn, tot u gebruik over te zetten, een Lotgeval? neen, het was eene weldoende bestieringe, van de aanbiddelijke en goede Voorzienigheid, om uwe en mijne ziel, voor af, tot standvastigheid te bereiden in de ramp die reeds aannaaderde.

Is het Bestier, of is het, Lotgeval, geweest, dat

dat ik, in die selve Somer, u heb doen uitschrijven mijne verhandeling na Vlissingen gezonden, en aldaar, door uwe hand gecopieerd, nog berustende. Het is ontwijffelbaar geweest, om mij, midden in die brand te herinneren, en om aan u, (gij, die tot administratie van publycque zaaken u zoekt bekwaam te maaken) nimmermeer te doen vergeeten, het geen men in die verhandeling vind, dat wanneer de ongelukkige Vizier Jacchy (*) met alle sijne kinderen ter dood wierde geleid, een sijner Soonen hem vroeg, *O Vader, hoe kan 't mogelijk zijn, dat God en 't Land, altijd, wel gediend hebbende, dit lot ons overkoomd?* en dat de oude man antwoorde, *Misschien heeft de stemme van de een of ander bitter bedroefde, door ons veronge-lijkt, zig voor de Throon van God doen hooren, wanneer wij, in voorspoed, verzuimden aan hem schielijk Recht te doen.*

Mijne Opdragt is voleindigd: want Uwe lof beslaat nog geene plaats onder de menschen; God Almagtig geeve, dat de Naakoomelingschap t'eeniger tijd, dit artykel, door u verdiend, naar mijne wenschen invulle: en mag de gegronde hoop van deese toekoomende gebeurtenis, eene van

(*) [In die *Verhandel.* bl. 284, *Jahia* genoemd. — (Het is de catastrophe van de *Barmeciden*).]

van de verkwikkingen zijn, van uwe Moeders, en mijne, laatste Dagen!

Uwe tegenwoordige vlijt, zal, waarschijnelijk dan, bewijs van Bestiering zijn.

Wolvega,
den 15 *November,*
1776.

Haren.

[De Vertaling zelve is naauwkeurig en zelfs kunstig; maar niet vrij van gedwongenheid, daar zij, tot vs. 285 toe, aan den tegenovergedrukten Engelschen tekst regel voor regel beantwoordt, en slechts de laatste tien regels van het Engelsch, tot twaalf Neerduitsche gebragt en eenigzins vrijer vertaald zijn. Ik geef dus hier alleen die laatste twaalf regels; te meer, daar op dezelve, de som en kern van alles behelzende, in den brief of opdragt gezinspeeld en zij zelve er in aangehaald worden.

H. W. T.]

[vs. 285—296.]

Leer onderwerping! denk dat hier in alle wegen,
Der Godheids zorg voor u ten klaarsten is gelegen:
Weet dat g' op deese Gloob, of and're Werelds Punt,
Zoo veel gezeegend zijt als gij verdragen kunt;
En veilig nederlegd in Opper-Weesens handen,
Zoo wel in leevenstijd, als in de grafsteê's banden;
Dat alles in Natuur, is Kunst, die gij niet kend;
Elk Lotgeval Bestier, voor af u onbekend;
Dat Tweedracht wel bezien, zal Eensgezindheid wijsen,
Dat uit bijzonder kwaad, het Allergoed sal rijsen;
En dat in spijt van trots en dwaalend Reeden-stel,
Die Waarheid zeeker is, « DAT AL WAT IS, IS WEL. »

(VI.)

(VI.)

De *Verhandeling over de Nationale of Vaderlandsche Gedichten*, door Jr. O. Z. VAN HAREN, boven, IV, bl. 195 vermeld, is zoo weinig algemeen bekend, dat ik geloof wèl te doen — ook ter dankbare herinnering aan de vroege en veelvuldige nuttige werkzaamheid van het *Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen* — met de schets of korte inhoud dier Verhandeling, uit het *Beredeneerd Register op de Twaalf eerste Deelen der Verhandelingen* van dat Genootschap, *bl.* 31, v. hier in te lasschen:

„Na eene beschrijving van deze gedichten: *bladz.* 225, onderzoekt de Schrijver eerst, wier vaderlandsche gedichten aan de nakomelingschap zijn overgebleven? en hier onder telt hij die van HOMERUS, VIRGILIUS, LUCANUS, PETRONIUS, CAMOËNS, een Portugees, en VOLTAIRE. *bl.* 226. Hierop is het *tweede onderzoek*: waarom, in zekere tijden, een meerder getal groote geesten verschenen zij, dan in anderen? Deze vraag: na in een geschiedkundig tafereel te hebben voorgesteld, waar, en bij welke gelegenheden, de wetenschappen al hebben gebloeid: *bl.* 258—296, — wordt beantwoord: door aan te wijzen, dat deze reden niet moete gezocht worden in de verschillende tijden: (want het heeft nimmer aan groote geesten ontbroken; en dezer getal is misschien genoegzaam het zelfde:) maar in zekere gelukkige tijdsgewrichten, of omstandigheden, om dezelve te verzamelen.

En

En wat hier toe vereischt worde, ziet men *bl.* 297 voorgesteld. Het *laatste* onderzoek betreft de redenen, waarom het getal van die genen, die goedgekeurde nationale of vaderlandsche gedigten hebben opgesteld, zoo gering zij? Hiervan is de oorzaak te vinden *en* in de vereischten van dezelven; *en* in de gesteldheid van het Land, waarin men woont: bij welke algemeene swarigheden nog andere komen; ten aanzien van den Godsdienst, de zeden, den smaak, de taal, en den staat der kennissen van het Vaderland: *bl.* 298—329."

In de *Historie*, of het Voorberigt van dat zelfde VI. Deel, wordt nog, bl. XXVII—XXX een aanmerkelijk berigt gevonden, door O. Z. VAN HAREN gevoegd, bij een door Hem voor het kabinet des Genootschaps overgezonden, door hem self gedoodden Adder; en dat blijk van de strekking van zijn omvattenden geest, om ook in de Natuurlijke Historie des Vaderlands belang te stellen, noopt mij, nog dit gedeelte van zijnen brief aan den Heer F. W. van 19 Oct. 1775 (boven, III) hier bij te voegen: *Het buiten-leeven geeft dikwijls geleegenheid tot delven in de grond, en dit weederom tot vinding van fossilia. Ik neem de vrijheid, van UwWEerw. te consulteeren, of ingevalle ik er eenige mogte vinden, ik die aan 't Cabinet van 't Genootschap zoude mogen zenden? — Ik waarschouw van te vooren, dat de eenige singulariteit waerschijnlijk zal bestaan in 't onderscheid dat er moet zijn in 't graven van een grond van heyde-velden en veenen, welke ik bewoon, met de gravingen in Zeeuwse gronden, die het tegengestelde zijn: waardoor de on-*

ondergronden, in natuur en voortbrengzelen waerschijnlijk ook verscheiden van elkander moeten zijn. »

O. Z. V. H's *Lierzang* aan het *Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen*, getiteld: *de Koophandel;* waarover zie BILDERDIJK, bij *de Geuzen* II D. bl. 238, is, voor zoo ver ik heb kunnen nagaan, in de Werken van dat Genootschap niet te vinden.

H. W. T.

(VII.)

Toen mijn Vader, in 't jaar 1764—1765, Rector der Latijnsche Scholen te Leeuwarden was, woonde O. Z. VAN HAREN aldaar, althans 's winters, ook; maar in ongenade bij de Vorstinne-Gouvernante, MARIA LOUISA: zoo zelfs, dat zij mijn Vader deed weten, dat het haar onaangenaam zoude zijn, indien hij den Heer V. H. (naast wiens deur hij woonde) ging zien.

V. HAREN reikhalsde naar de meerderjarigheid van den jongen Prins Erfstadhouder, eenigen zoon van zijnen Vriend, WILLEM IV. Men kent zijne *Lijkrede* op dezen Vorst, en derzelver zonderling in 't licht verschijnen op den 8 Maart 1766; maar men kan niet kennen de versjes, welke hij in eene rijke illuminatie van zijn huis te Leeuwarden, op den 8 Maart 1764, gesteld had:

Exi-

Exiguò venient anni, queis maximus Urbem
Scipio servavit, Mauritius Patriam.
Di Tibi dent annos; de Te nam caetera sumes:
Sint modo virtuti tempora longa Tuae!

Helaas! zijne hoop was even ijdel, als zijn wensch. — Hij verkreeg geen invloed bij den Vorst, maar wierd steeds even heftig vervolgd (boven IV. bl. 194, 197); want Prins WILLEM V verbleef onder het Consulentschap van Hertog LOD. VAN BRUNSWIJK, HAREN's verklaarden vijand (SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* I *bl.* 429.)

Een klein, maar BILDERDIJK en O. Z. VAN HAREN waardig stukjen, over een schier onbekend, doch merkwaardig Tooneelstuk of tooneel-mijmering van O. Z. V. H. — en met volle vereering van het hart en het verstand van den grooten Staatsman en Dichter — is in BILDERDIJK's *Bijdragen tot de Tooneelpoëzij*, Leid. 1823, bl. 185—194. BILDERDIJK belooft, bl. 186, immers geeft hoop op nog eene Verhandeling over een Treurspel van O. Z. VAN HAREN; en wie is meer geschikt om den geest en het hart van dezen verdienstelijken maar ongelukkigen Man regt te bevatten en te waarderen, dan Hij. —

L. 20 *Maart* 1824. H. W. T.

EENI-

EENIGE AANMERKINGEN

OVER

GESCHIEDKUNDE EN NIEUWSPAPIEREN.

DOOR

D^r. J. *ROEMER*, *te Leiden.*

Onder alle vakken van beschouwing en beoefening, waaraan de mensch zich waagt en toewijdt, is er zeker geen belangrijker, dan dat der *Geschiedenis.* De welsprekendste der *Latijnsche* Schrijveren vereerde haar met de lofspraak, als *den getuige der verloopene tijden, den fakkel der waarheid, het leven en het geheugen.*

Geen onderzoek echter is aan meerdere zwarigheid onderworpen, dan dat der geschiedenis, vooral die der oudste volkeren. Een onoverzienbaar veld ontdekt zich aan ons oog. Het verledene verliest zich bijna geheel achter den gezigteinder. Door een stikdonkeren nacht is de oorsprong der meeste volkeren omgeven.

De *Geschiedenis* ondertusschen is de school der wijsheid, in welke wij de beste leeringen kun-

nen opzamelen, waaruit wij, in treffende daadzaken, tot de ontwikkeling van den menschelijken geest kunnen besluiten en den loop der groote gebeurtenissen nagaan, die tot zijne steeds toenemende volmaking betrekking hebben. Zij is de geschiedenis der Goddelijke Voorzienigheid.

Groot is daarenboven het belang van hare beschouwing, vooral wanneer wij dezelve uit een wijsgeerig oogpunt ondernemen, en ons pogen te onderwijzen in de kennis van het menschelijk gemoed, de oorspronkelijke krachten, die in hetzelve liggen, en met de heilrijke of rampzalige gevolgen, welke deze gemoedsneigingen hebben, wanneer zij tot heil der Maatschappij worden aangewend, of, aan de teugels van Rede en Godsdienst losgerukt, op hare verwoesting uitloopen.

Schaarsch zijn de hulpbronnen, waarvan men zich in den oorsprong van de lotgevallen, vooral der vroegste volkeren, kan bedienen. Geen wonder ook, want die hulpmiddelen konden eerst worden aangewend, toen een gedeelte van het menschelijk geslacht, zich uit den eersten staat van ruwheid, tot de Maatschappij vereenigd had en tot zelfs-ontwikkeling gestegen was; zoodat hetzelve werd in staat gesteld, om van zich eene geschiedenis te vermelden, en de daadzaken te vereeuwigen, welke, binnen een zeker bepaald getal van jaren of eeuwen, bij hetzelve waren voorgevallen.

De

De steeds voortgaande verlichting en beschaving leende de hand aan de geschiedenis en derzelver waarheid. Eerst was het de mondelinge voordragt, die door de voortbrengselen van het dichterlijk vernuft verheven, in het geheugen geprent, van geslacht tot geslacht, ja, van volk tot volk overgingen, en bestond de geschiedenis in overleveringen, die niet zelden gekleed zijn in beeldspraak, de Godenleer behelzen en slechts groote bedrijven en heldendaden voorstellen, die men voor de vergetelheid wilde bewaren.

Met het *Letterschrift* vangt een nieuw tijdperk voor de geschiedenis aan. Hetzelve begon de geschiedenis te vereeuwigen in *Opschriften* op openlijke gedenkzuilen, die tot gedachtenis van belangrijke daadzaken opgerigt werden. Daarna verschenen er *Kronijken*, of *Jaarboeken*, welke aan de volgende eeuwen stof tot de geschiedenis gaven. Eindelijk rees, met de steeds toenemende beschaving, met de meerdere uitbreiding der Rijken en Staten, met de beoefening van Kunsten en Wetenschappen, de opsporing van het Regt, de navorsching van het ware, de beschouwing van de algemeene en bijzondere belangen, de wijsgeerige geschiedenis op, die zich eene hoogere vlugt gaf, dan alleen eene tijdrekenkundige opsomming van gebeurtenissen en de namen der Helden en Wetgevers, en zich uitstrekte, tot eene ontwikkeling van het verband

 der

der gebeurtenissen, der tooneelen, waar zij voorvielen, der menschen, die dezelve bewerkten, der redevoeringen, die zij uitspraken, der gevaren, aan welke zij zich waagden, der hindernissen, die zij uit den weg ruimden, der Rijken en Staten, die zij stichtteden of vernietigden, der wetten, die zij voorschreven, en des invloeds, die dit alles op de verschillende volkeren had.

Onder dit alles echter bleef de algemeene nieuwsgierigheid onbevredigd. De geschiedenis was in weinige handen. De afschriften waren kostbaar. Men gevoelde het verband, hetgeen tusschen volkeren en volkeren plaats heeft, den onberekenbaren invloed, welke gebeurtenissen, uitvindingen, ontdekkingen en zoo vele andere daden van de eene op de andere Natie kunnen veroorzaken, hoe het eene volk voor het andere, gelijk elke eeuw voor de volgende werkzaam is: men was opgewekt, om den loop der gebeurtenissen, niet alleen van vorigen, maar ook van eigenen leeftijd op te sporen, doch men kon geen genoegzaam en voldoend middel uitvinden, om den weetlust genoegzaam te verzadigen. Hoe rijk ook de bronnen der geschiedenis voor de Geleerden, hoe gevestigd ook de briefwissel voor Staatkundigen ware, voor het algemeen steunde alles op gewantrouwde overleveringen, onnaauwkeurige verhalen, misleidende geruchten, en bleef hetzelve geheel onkundig van deszelfs gewigtigste be-

belangen, en van de invloeden, welke de loop der wereldsche gebeurtenissen op den toestand van alle volkeren hebben.

Onder de zegeningen, waarmede de Godheid het menschdom, met opzigt tot deszelfs voortgaande verlichting en beschaving beweldadigde, was de uitvinding der DRUKKUNST. Hoe gezegend ook de stralen van de Zon der waarheid en geregtigheid, door het Christendom opgegaan, zich mogten verspreid hebben, deze nooit genoeg geprezene kunst gaf aan hetzelve, in alle vakken van kennis en wetenschap, eene versnelde beweging. Zij verdreef den nacht der onwetendheid voor hare schitterende glansen, drong door de wolken van geweld, heerschzucht en dweeperij, die haar poogden te verdonkeren, met kracht door, snelde over zeeën, rotsen, rivieren en bergen henen, bragt tot ons de gewigtigste gebeurtenissen van ongekende natiën, van volkeren, die van ons gescheiden, en ons vreemd geworden waren, over, en verhoogde zich tot een algemeen overzigt van de wereldsche gebeurtenissen, die anders, binnen de grenzen van eigen Land, besloten bleven, en opende tooneelen, waarvoor anders een dik en ondoordringbaar gordijn bleef hangen. Zij vlechtte eenen nieuwen band van verbindtenis tusschen alle Landen en volkeren, en opende eene leerschool voor tegenwoordige en toekomende geslachten. Als op de vleugelen des

 winds

winds brengt zij van volk tot volk, in alle talen, in alle landen daadzaken over, die den geest gedurig bezig houden, stof tot onderhoud verschaffen, en de gesellige verkeering belangrijk, aangenaam en nuttig maken.

. De mensch is weetgierig. Het is zijn geest onmogelijk, zich binnen den engen kring, welke zijne maatschappelijke bestemming bepaalt, te begrenzen. Hij dringt daar uit en verzet zich met geweld, tegen alles, wat zijne vrijheid hierin kan tegenwerken. Niet slechts treft zijne opmerkzaamheid hetgeen rondsom en bij hem voorvalt — niet slechts kan hij zich bepalen bij eigen woonplaats, vaderland en naburen: maar als wereldburger, als met alle menschen, waar ook op de aarde verspreid, uit één geslacht afkomstig en door de natuur verbroederd, worden hem alle de gebeurtenissen, waar zij ook voorvallen, belangrijk. Hooger moge de eigenlijke Staatkunde zich verheffen, of, met alle inspanning van geest zich verdiepen in de oorzaken en oogmerken der gebeurtenissen, die hier en elders de aandacht treffen, en op grond der kennis van voorledene gebeurtenissen, als bij gevolgtrekking en alzoo door de ervaring, in de toekomst dringen, om de schrikkelijke of heilzame gevolgen te ontcijferen: wat belang heeft niet de Koophandel, die bron van volksbestaan, bij de berigten zelfs van de meest afgelegene Staten en volkeren, van het ver-

vertrek, en de ligplaatsen der kielen, die den rijkdom bevatten, en de gaven der vruchtbare natuur uit ieder gewest over den aardbodem verspreiden en vermenigvuldigen, en aan alle handen arbeid verleenen? Hoe geruststellende zijn niet alle soorten van aankondigingen en berigten, schoon zij niet altijd het verlangen bevredigen? Hoe gunstig voor handel en betrekking zijn niet de bekendmakingen van alles, hetgeen, door openbare verspreiding, aan het leven nieuwe beweging en onafgebroken voedsel geeft?

Zoo ontstonden de nieuwspapieren, en werden zij als de bronnen voor de geschiedenis aangemerkt, doch ook tevens voor de behoeften van het algemeen noodzakelijk erkend en in waarde gehouden. Mannen van kunde, aanzien, gezag en vrienden van waarheid, wijdden hunne talenten en krachten aan de verspreiding van belangrijke, wetenswaardige en naauwkeurige berigten uit de onderscheidene oorden der wereld, en gaven niet zelden blijken van scherpzinnig oordeel over- en verstandige beschouwing van- de staatkundige gebeurtenissen en betrekkingen, die in hunnen leeftijd de aandacht opwekten en daarna voor den geschiedschrijver van onberekenbaar nut waren. Nog eerbiedigt *Nederland*, en inzonderheid *Leiden*, de nagedachtenis van haren onvergetelijken Hoogleeraar LUZAC, zoo groot in geleerdheid, als edel in voorbeeld, en toeft zij peinzende bij

het marmer, hetwelk de stof dezes grooten mans omvat. — Nog beweent zij den dood dezes braven, welks verlies, hoezeer misschien in het perk der Letterkunde, nog geenszins in dat der dagelijksche staatkundige geschriften is vergoed geworden; met weedom betreurt zij de geheele vernietiging van een papier, hetgeen in zoo vele landen verspreid, met genoegen ontvangen en gelezen werd en zoo vele jaren deszelfs achting handhaafde.

BE-

BESCHOUWING

VAN

DEN INVLOED DER REVOLUTIEN OP HET TAALGEBRUIK DER VOLKEN.

MET EEN BIJVOEGSEL

OVER DE REVOLUTIONAIRE TAAL.

VOORGELEZEN

IN DE MAATSCHAPPIJ *VERSCHEIDENHEID EN OVEREENSTEMMING*, TE ROTTERDAM,

Den 16 *Februarij* 1821.

DOOR

Dr. J. W. BUSSINGH.

Onder de meest belangrijke vraagstukken, welke, sedert vele eeuwen, de aandacht van Wijsgeeren en Letterkundigen geboeid, en derzelver meeningen verdeeld hebben, behoort ook dit: Of er een *noodzakelijk*, dan of er slechts een *toevallig* verband, tusschen *woorden* en *zaken* plaats heeft? — anders gezegd: of de beteekenis der woorden uit den aard der beteekende zaken voortspruit; dan, of dezelve geheel willekeurig is? — Het is den beoefenaren der oude Letterkunde bekend, dat PLATO dit vraagstuk, in de Dialogus of Zamenspraak, welke, onder den naam van *Cratylus*, in zijne schriften gelezen wordt, op eene alleszins spitsvindige wijze behandeld heeft; — en, voor ruim twee jaren, heeft de grijze Hoogleeraar MEINARDUS TYDEMAN dit onderwerp bewerkt, in eene Verhandeling, welke in

in de werken der Leydsche Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde (II D. 2 St.) gedrukt, en met voortreffelijke aanteekeningen verrijkt, ten sieraad dier verzameling verstrekt.

Het onderwerp zelve kan uit tweeërlei oogpunten beschouwd worden; waarvan het eene geheel wijsgeerig (of wel zuiver Metaphysisch), het andere geschiedkundig is. — Tot de beschouwing uit het eerste dier oogpunten, behoort het onderzoek, of er een wezenlijk verband is, tusschen de inwendige beteekenis der zaken, en het teeken van dezelve, voor zoo veel dit onder woorden kan gebragt worden? — Edoch wij willen ons in dit onderzoek, hetwelk minder bevattelijk of bevallig, en voor deze Vergadering ook minder geschikt is, thands niet verdiepen; — maar vestigen liever onze aandacht op dit vraagstuk, voor zoo verre hetzelve uit een geschiedkundig oogpunt kan beschouwd worden; en dan meenen wij de vraag: « is er een *noodzakelijk*, of slechts een *toevallig*, verband tusschen woorden en zaken? » met « ja, er is een noodzakelijk verband, » te kunnen beantwoorden; alleen in het oog houdende, dat men niet van de zaken tot de woorden overga; — maar, omgekeerd, dat men van de woorden tot de zaken opklimme.

In dezen zin zijn de talen, de levende of sprekende geschiedrollen der volken; en het is ongelooflijk, welk een rijke oogst, voor de Let-

ter-

terkunde en de Geschiedenis beiden, uit deze wijze van beschouwing zoude zijn in te zamelen. Laat ik dit met een en ander voorbeeld ophelderen.

Het in onze taal aangenomen woord *Klerk*, waardoor wij eenen Afschrijver of Kopiïst aanduiden, is van Griekschen oorsprong, en beteekent eigenlijk Erfenis; — geene Etymologie, nu, en veel minder nog de Metaphysica, is in staat, het verband tusschen Klerk, in den zin van Schrijver, met de oorspronkelijke beteekenis van Erfenis, op te geven; de geschiedenis alleen kan, met haren fakkel, licht over deze duisterheid verspreiden:

Dadelijk na de invoering van het Christendom, wierden zij, die men geloovigen of uitverkorenen noemden, beschouwd als erfgenamen van het Koninkrijk des Heeren. Deze benaming matigde zich al rasch de geestelijkheid, bij uitsluiting, aan, en zij beschouwde zich alleen als erfgenamen, terwijl de groote menigte als Leken wierden aangemerkt.

Van daar dat de Geestelijken zich *Clerici*, *le Clergé*, noemden, en van daar, dat ook in oude Hollandsche geschriften, der 13, 14 en 15 eeuw, een Geestelijke, dikwijls, onder de benaming van Klerk voorkomt. — Nu is het daarbij bekend, dat voorheen, en wel vooral van de 9 tot de 13 eeuw, de Geestelijkheid in het bezit

was

was van alles, wat naar onderrigt, wetenschap en kunde zweemde, zelfs in die mate, dat alleen de Geestelijken schrijven konden; hetwelk blijkt, daar bijna alle de handschriften van oude Schrijvers, door Kloosterbroeders zijn afgeschreven; — van daar, dat Schrijver en Geestelijke, twee denkbeelden waren, welke men, vele eeuwen lang, niet van elkanderen afscheidde; en, van daar de geschiedkundige oorsprong der beteekenis van den naam Klerk, in den zin van Schrijver.

Velen weten, — en sommigen wel eens ten koste van hunne beurs, — wat men door een' *Fiskaal* verstaat; maar, wie geeft eene grammaticale of wijsgeerige reden van de beteekenis dezer benaming? — Geen ander licht, dan dat der geschiedenis, kan ons hier wederom op het spoor brengen; en het is op deze wijze: — Zoo lang Rome een Gemeenebest was, kende men geen *Fiscus*, en dus ook geen Fiskaal: — toen heette de schatkist *aerarium*, en het geld, hetwelk zich in dezelve bevond, wierd als de schat van den Staat, van het geheele volk, aangemerkt; — van daar, dat de verbeurdverklaring van goederen te Rome, ten tijde van de Republikeinsche regeringsvorm, *publicatio bonorum* genoemd werd; maar, na de groote omwentelingen, welke dien Staat tot een Keizerrijk maakten, wierd, in de publieke stukken, het volk niet meer genoemd; alles was des Keizers; — en de goederen, welke ver-

verbeurd verklaard waren, kwamen niet meer in het *aerarium populi*, de schatkist des volks, maar, in eene bijzondere beurs of spaarpot des Keizers, welke de gedaante van een *korf* had; — en, daar nu een korf, in het Latijn, *fiscus* heet, zoo werden de aangehaalde goederen, of wel de waarde van dezelve, met den *fiscus*, met den korf, vereenigd; en deze daad wierd *confiscatio* genaamd; terwijl de Keizers goedvonden, bijzondere ambtenaren aan te stellen, welke zij Advokaten, of Procureurs van dien fiscus, van dien korf, noemden; (*Advocati aut Procuratores fisci*). En ziet daar den oorsprong van het woord *Fiskaal* geschiedkundig toegelicht.

Keizer Vespasianus vergeleek zijne Fiskalen bij sponsen, welke hij in de boedels van zijne onderdanen doopte, en dezelve, aldaar, regt vol deed doortrekken van penningen, even gelijk een eigenlijke spons water inzuigt; « en dan neem ik die sponsen, (zeide hij,) en druk ze wederom in mijne schatkist uit. » —

Nog één voorbeeld. — Wie onzer heeft niet van het werktuig hooren spreken, hetwelk in de dagen der Fransche omwenteling, onder den naam van *Guillotine*, eene zoo schrikverwekkende vermaardheid verkregen heeft? maar, nu kome eens iemand om dat woord grammaticaal, analogisch of wijsgeerig, toe te lichten; — vergeefsch gearbeid: — de geschiedenis alleen dier omwente-

teling kan het verband opgeven, hetwelk er tusschen zekeren Geneesheer GUILLOTTIN, en het strafwerktuig bestaat; hetwelk, met een goed oogmerk, tot verzachting, namelijk, van het laatste oogenblik des lijders, was uitgevonden, maar, door de razernij der omwenteling-gezinden, als een werktuig van bloeddorst, is misbruikt geworden. —

Ook de *Omwentelingen* verdienen, uit dit oogpunt beschouwd, de opmerkende aandacht der navorschers van de geschiedenis, en der Taalminnaren; want, van eene verbazende uitgestrektheid is de invloed eener Revolutie, of Omwenteling, op de taal der volken. —

Vergunt mij, geëerde Hoorders! dat ik uit het zoo wijde veld der geheele geschiedenis, dit kleinere gedeelte uitkippe, en verleent mij uwe, mij meermalen gebleken, toegenegen aandacht, daar ik u dezen avond wil bezig houden met eene

Beschouwing van den invloed der Revolutiën (vooral van die welke ook wij beleefden) *op het Taalgebruik der volken.*

Waarbij ik dan eenige aanmerkingen, *over de Revolutionaire Taal*, voegen zal.

Rome's welsprekende Redenaar, CICERO, heeft reeds gezegd: dat het eerste werk van Volksbe-

roer-

roerders was, om nieuwe beteekenissen aan de woorden te geven; — en, voorzeker, dat is het eerste en zekerste middel, om de menigte te misleiden; — ja, het is niet slechts door nieuwe woorden' *zelve*, maar, het is door nieuwe, ondergeschovene, *beduidenissen* aan de woorden te geven, dat men dit oogmerk bereiken ziet.

Zeker oud Schrijver, DIO CASSIUS genaamd, heeft een gesprek te boek gesteld, hetwelk Augustus met Mecaenas zoude gehouden hebben, toen deze aan het hoofd van den Romeinschen Staat geraakt was: — Ook dit toch was eene Revolutie; want men zoude zich grovelijk bedriegen, wanneer men meende, dat de geschiedenis van geene andere Revolutien dan die der *Anarchie* gewaagde; — ô neen; het Despotismus is zoowel een revolutionair gedrocht als de Anarchie; — alleen is de Anarchie daarom verschrikkelijker dan het Despotismus, omdat *zij* duizend Despoten; en het Despotismus slechts éénen oplevert. — Mecaenas, dan, geeft aan Augustus, bij die gelegenheid, den raad, om zorgvuldig alle oude benamingen te behouden; want, zegt hij, daar is de groote hoop aan gewend; maar, draag zorg, dat die benamingen geheel nieuwe betrekkingen erlangen, dan zijt gij van alles meester: — Neem nooit den tijtel aan van Koning; (want het woord *Rex*, Koning, was een wanklank in het oor der Romeinen;) — maar noem u *Prin-*

 ceps;

ceps; — *Princeps Senatus* was, reeds eeuwen herwaarts, te Rome een bloote eertijtel geweest, zonder uiterlijk gezag; — laat u voorts *Augustus*, d. i. eerbiedwaardigen noemen; omdat niemand regt weet, wat dit woord eigenlijk beteekenen moet; — en, dan hangt het van u zelven af, om het zulk eene ruimen zin te geven, als gij zult verkiezen; — en, op deze wijze, gaf Mecaenas beide tevens aan de hand; en, het maken van nieuwe woorden; — en, het veranderen van de beteekenis der oude.

Maar, ook buiten eenig boos opzet, brengt de loop der omwentelingen, van zelve, eene zekere verandering in het taalgebruik mede. Wanneer toch overal rust is, en alles jaren lang denzelfden gang blijft gaan, dan is er eene zekere stilstand (*stagnatie*) ook in de denkbeelden: — ERNESTI, de beroemde Godgeleerde en Letterheld, schrijft, dat juist dit, naar Gods wijze beschikking, de goede, de, somtijds, in de uitkomst, heilrijke en voordeelige, zijde van oorlogen en omwentelingen is, dat de vernuften, als het ware, gescherpt en vernieuwd worden; — en dat men, door de lange rust van vrede en voorspoed, welke dikwijls in doodslaap (*lethargie*) ontaardt, gedwongen tot het vinden van behoedmiddelen tegen groote gevaren, ook, van zelve, nieuwe groote gedachten, en woorden, ziet geboren worden, welke aan den drang

der

der tijden geëvenredigd zijn. — En, slaan wij nu onze oogen op het tijdvak onzer eigen Geschiedenis, hetwelk, tusschen den vrede van Aken, in het jaar 1748, tot het begin der Amerikaansche onlusten, of eigenlijk, tot den oorlog tusschen ons en Engeland, in 1780, verloopen is. — Voorspoed, rust, vrede, weelde, bespeurt men alomme, maar ook, eentoonigheid, ja, loomheid, in taal en letterwerk: — Wijst mij in dat tijdvak Bilderdijken; — doch, wat zeg ik, Bilderdijken, als of er meer dan één BILDERDIJK in eene eeuw kon geboren worden; — maar nu dan, toont mij éénen BILDERDIJK: ja, die eenige, hij was in dat tijdvak geboren; — maar toont mij zelfs, nevens hem, FEITH, HELMERS, of eenigen anderen, uit het genoemde tijdvak; doch vestigt, bij tegenoverstelling, uwe aandacht op het tijdvak van 1780 tot 1815 — en gij zult erkennen moeten, dat de geweldige schokken, welke de geheele zedelijke wereld, in die jaren, ondergaan heeft, ook op de vernuften hebben invloed gehad; en dat de omwentelingen het hare hebben bijgedragen, om, door mannen als BILDERDIJK, FEITH, HELMERS, TOLLENS, LOOTS, en hoe velen niet met hen, ook zelfs hare Bestrijders in eenen gloed te ontvonken, welken meer vreedzame en kalme tijden, minder zouden hebben aangeblazen. —

Zoo doet de Voorzienigheid het goede naast,

 ja

ja somtijds uit het kwaad ontspruiten: Revolutie, toch, is zeker een kwaad, het is altijd een kwaad, en, ook dan zelfs, een kwaad, wanneer dezelve onvermijdelijk is en met de zuiverste oogmerken begonnen wordt.

Staan wij eenige oogenblikken bij het woord, en bij de zaak beiden stil.

Het woord Revolutie, Omwenteling, heeft thans voor ons slechts een' overdragtigen zin: — De Geschiedenis, en de Staatkunde, noemen Omwentelingen: de opmerkenswaardige veranderingen, welke in de Regeringen, en Gouvernementen der Volkeren, plaats grijpen: — bij deze beteekenis bepalen wij ons thans alleen, en laten de eigenlijke beteekenis, b. v. wanneer men van de Omwentelingen der Hemelglobe spreekt, geheel onaangeroerd. — Er had eene Revolutie, eene Omwenteling, te Rome plaats, toen, na den val der Tarquiniussen, de Koninklijke Regering afgeschaft, en het vrije Gemeenebest daargesteld werdt: — er was eene Omwenteling in Frankrijk in A°. 1789, toen, na het innemen der Bastille, de Nationale Vergadering aan het geheele Volk de souvereiniteit toekende, welke de Koningen, sedert zoo vele eeuwen, uitgeoefend hadden; en, toen die Nationale Vergadering eene staatsregeling maakte, welke eene schifting, of afscheiding, daarstelde, tusschen de Wetgevende en Uitvoerende Magten; welke beiden uitvloeisels van dezelfde al-

algemeene Souvereiniteit waren; en, in welke beiden, steeds dezelfde Oppermagt, als werkend beginsel, moet ondersteld worden: — de Fransche Revolutie van 1789, gelijk dit, onder anderen, in een, alhier, te Rotterdam, uitkomend Tijdschrift (*Weegschaal*), in 1819 te regt is aangemerkt, is eene nabootsing van de Engelsche Revolutie, in A°. 1688. — Maar, deze vergelijkende beschouwing thans daarlatende, houde ik mij aan het hoofddenkbeeld van mijn tegenwoordig onderwerp, hierin bestaande: dat die gewigtige zaken, die groote gebeurtenissen, voornamelijk te weeg gebragt, of ten minsten ongemeen bevorderd zijn, door de magt der woorden, of door het vermogen der taal, welke men spreken hoorde.

Men weet genoeg, dat alle staatkundige omwentelingen, als zijnde min of meer hevige schokken, en waardoor geweldige, of gedwongene, verplaatsingen van personen en zaken veroorzaakt worden, even daardoor, eene meer vrije en ruime ontwikkeling aan 's menschen vermogen, aan zijne driften en hartstogten, openen, welke, tot daartoe, door de gewoonte beperkt, en, door de wettelijk bestaande orde beteugeld waren: de menschelijke vermogens bekomen dan eene zekere nieuwe veerkracht, het zij ten goede, het zij ten kwade; naar mate het wezen, en de aard der omwenteling, door een goed of kwaad beginsel gekenmerkt wordt.

Wanneer dus een verouderd Gemeenebest, hetwelk beginselen van bederf in zijnen boezem koestert, tot de volstrekte, of despotieke magt, omgewenteld wordt, dan is dit doorgaans, omdat de openbare zedelijkheid te veel van derzelver zuiverheid verloren heeft, om langer als springveder van het Gouvernement te kunnen dienen, en aan de wetten de haar zoo noodige kracht en nadruk te blijven verleenen: — dan gebeurt het, dat lieden, welke groote talenten, maar, bij die talenten, ook groote ondeugden bezitten, de overhand bekomen, boven dezulke, die alleen deugden bezitten, zonder begaafdheden; — of, boven die groote menigte, welke noch deugden, noch ondeugden, noch begaafdheden, bezit, en zich door niets onderscheidt, dan door zekere traagheid (*vis inertiae*), gevoelloosheid, vadzigheid, loomheid of luiheid, welke uit zich zelve in geen beweging gebragt kan worden, maar altijd op uitwendige schokken wacht. — De groote menigte echter gevoelt dan wel de behoefte om geregeerd te worden, om dat de algemeene wil van die menigte, daar dezelve van dien trap van zuiverheid vervallen is, welke tot eene echt Republikeinsche Staatsvorm gevorderd wordt, niet meer verdient den naam van Wet te dragen, en als zoodanig geëerbiedigd te worden. —

Beschouwen wij het tafereel der omwentelingen te Rome, van de tijden der twee Triumviraten; of

of Driemanschappen, tot dat Augustus, na den slag van Actium, zich geheel alleen van het opperbestuur meester maakte. — De Romeinen waren, achtervolgens, gedurende dat geheele tijdvak, dienstbaar aan mannen van talenten, en moed, en genie; — maar, aan welke die reine, hooge zedelijkheid ontbrak, welke, in het schoonste tijdvak van het Romeinsch Gemeenebest zoo treffend uitblonk. — Marius en Sylla, Carbo en Cinna betwistteden elkanderen onderling den Romeinschen Staat, als een' zekeren buit, welke de overwinnaar zich voorstelde onbepaald te beheerschen; eene handvol Gemeenebest- of liever Aristocraats-gezinden doorstak Caesar, dien zij zouden in het leven gelaten hebben, wanneer hij de grilligheid niet gehad had, om zich Koning te willen doen noemen; daar immers de Romeinen zich onderwierpen aan Octavius, Augustus genaamd, die, met een veel minder groot, en uitkomend (*gepprononceerd*) karakter, dan Caesar, geenszins, gelijk deze, achting en bewondering, zelfs aan zijne vijanden, inboezemde of afdwong, maar de kunst bij uitnemendheid bezat, om de menschen te leiden; juist daardoor, dat hij hunne ooren niet met ongewone woorden kwetste, of de verbeeldingskracht daardoor gaande maakte. — Het woord *Koning* wapende dus de moordenaars van Caesar; — de naam *Augustus* ontwapende degenen, welke mis-

 schien

schien reeds tegen Octavius hadden zaamgezworen.

De Geschiedenis leert ons, van welk een aard toen, sedert honderd jaren, het zedebederf te Rome was, en hoe verschrikkelijk hetzelve toenam, onder de opvolgers van Augustus. —

Edoch nog een geheel andere stand van zaken heeft er plaats, wanneer door het misbruik van magt, bij éénen éénigen, de algemeene begrippen van regtvaardigheid, en het gevoel der natuurlijke Regten, te sterk tegenstrevende, een volk in de noodzakelijkheid gebragt wordt, om het Bestuur der Wetten, boven de onderdrukking van éénen Meester, te verkiezen; — en, daar nu eene zoodanige verandering niet kan volbragt worden, zonder krachtdadige pogingen en gevaar, zoo veronderstelt dezelve moed en opofferingen: — de menschen, in die omstandigheden, hebben een veel levendiger gevoel, dan gewoonlijk, van de behoefte, om zich te vereënigen door een gemeen belang, en zijn daardoor meer genegen, tot het doen van afstand van bijzondere belangen, hetwelk, in den Staat, als de eerste Volksdeugd mag aangemerkt worden; — de zielen verheffen zich, bij en door het gevaar, en de kracht groeit aan dóór de hinderpalen: — juist dit is, in de Jaarboeken der Wereld, het tijdvak van roem en heldenmoed bij alle volkeren, welke zich van onderdrukking en dwingelan-

heidij hebben vrij gevochten. — Ziet de Romeinen, in de eerste tijden van hun volksbestaan, als vrij Gemeenebest; — ziet de Zwitsers, in den tijd van Willem Tell; — ziet de Nederlanders, onder Vader Willem I; — ziet de Noord-Amerikanen, onder Franklin en Washington: — ziet, bij alle die volken, de zwakheid hunner middelen, in vergelijking van die, over welke hunne vijanden beschikken konden; en men zal moeten erkennen, dat zij niet hebben kunnen zegepralen, dan door wonderen van standvastigheid, geduld en zelfs-opoffering. — Alle die volkeren, — en dit is eene troostrijke waarheid, welke de geschiedrol, door haar getuigenis, bevestigt, — alle die volken hebben zich steeds even deugdlievend, even braaf, en getrouw aan eed en pligt, als dapper en moedig betoond, bij het verwerven, of heroveren hunner vrijheid: — maar, zoo dra ook wordt die band, tusschen zedelijkheid en dapperheid, niet gescheurd, of de laatste wordt woestheid, en de vrijheid wordt regeringloosheid, of gaat over tot een militair despotismus. — En dit is dan ook de reden, waarom de Fransche Revolutie van A°. 1789, in A°. 1792 en 1793, tot de ijsselijkste Anarchie ontaard, en in A°. 1799 door een Militair Despotismus vervangen, alle die gruwelen vertoond heeft, welke eene teugellooze, door deugd noch godsdienst meer bestuurde, menigte, straffeloos

P 5 be-

begaan mogt. — Wanneer in Nederland, in het jaar 1572, en in 1813, eene omwenteling ontstaat, om dat men, in het algemeen, tusschen twee kwaden het minste kiest; en er even veel gevaar, in eene voortdurende gehoorzaamheid aan den Dwingeland, als in een' openbaren opstand tegen zijnen dwang en overheersching gelegen is, dan is de omwenteling gewettigd: — ook is het niet te ontkennen, dat, in en voor het jaar 1789, de Fransche Natie, onder den besten Vorst leefde, maar echter door eenen ondraaglijken Adel en Geestelijkheid, tot het uiterste gebragt wierd: — maar, in 1792 en vervolgens, bestonden er geene redenen, welke deze Natie regt gaven, om den Constitutionelen Koning te onttroonen. —

Toen scheurden zich de banden der zedelijkheid; — en, aan ondeugden wierden de namen van deugden toegekend; — het graauw noemde zich de Natie; — de schrik vestigde zich in de plaats van het gezag; — en, men vereenigde woorden, welke denkbeelden beteekenden, of uitdrukten, die immer onbestaanbaar zijn; — zoo als schrik-bewind, geheiligde misdaad, Revolutionair Gouvernement, en dergelijken: — met één woord, toen vormde zich de *Revolutionaire Taal*, waarover ik u dan nu ook nog eenige aanmerkingen beloofde mede te deelen.

Be-

Bepalen wij ons dan nog eenige oogenblikken bij het tijdvak hetwelk ik daar genoemd heb: — toen verkregen de woorden van Volksvriend, — (een Marat toch durfde zich dien schoonen naam toeëigenen), toen verkregen, zeg ik, de woorden van Volksvriend; — Volksvergadering; — Volksredenaar, — nieuwe beteekenissen: — het graauw gaf zich voor de Natie uit; en de woeste Volksmenner, tuk op roof, en gierig naar bloed, durfde zich onder den, oorspronkelijk zoo edelen naam, van Vaderlandsgezinde of Patriot, vermommen. — *De besten in den Lande*, (dit toch is de eigenlijke beteekenis van het woord Aristokraten, — gelijk wijlen den Hoogleeraar J. LUZAC, in eene doorwrochte Verhandeling, bewezen heeft,) werden nu als de slechtste beschouwd; — men verwrong de beteekenis van het woord Aristocraat, en leende aan hetzelve eenen revolutionairen zin; waardoor dit woord het synonymum werd, van vuigen, eigenbelangzoekenden Oligarch! — Er is eene waarneming, waartoe de geschiedenis der menschheid maar al te veel aanleiding geeft; eene waarneming, welke den Wijsgeer bedroeft; den Wetgever verbaast; en voor welke de Godsdienst alleen het tegengift weet aan te geven; — zij is deze: dat er in den mensch een grond van verkeerdheid is,

is, welke zoodanig werkt, dat, zoo dikwijls hij het oog slaat op zijnen evenmensch, die meer heeft, die beter is, die meer weet, die meer magt en aanzien bezit, — even dikwijls de eigenliefde en hoogmoed zich gekwetst acht, en eene kreet in het hart doet hooren, die niet gemakkelijk weder tot zwijgen te brengen is; en die, indien niets dezelve stuitede, dikwijls op dezelfde wijze zoude losbarsten, als de kreet van gekwetsten hoogmoed, welke Kaïn hooren deed, toen hij zijne knods op het hoofd van zijnen onschuldigen broeder Abel deed nederstorten: — en deze geestgesteldheid is het, die de eerste vonk doet glimmen, uit welke het vuur van tweedragt en Staatsberoerten geboren wordt.

Verbeelden wij ons eens, dat eenig boosaardig wezen, gelijk wij ons den Vorst der duisternis voorstellen, losgelaten was, om deze wereld te komen beheerschen; en dat dit wezen de menschen in de volgende woorden aansprak: « Gij, « menschen! zijt thans rijp voor het groote werk « eener omwenteling; — de wereld moet herbo- « ren (*geregenereerd*) worden; — te lang reeds « is dezelve ten prooi geweest aan slavernij en « bijgeloof; alle denkbeelden en begrippen moe- « ten hermaakt worden; — en wij moeten be- « ginnen met de Eeuw der Rede te openen, en « de Regten van den Mensch en Burger af te « kondigen: — alles is, van nu voortaan, het

« ei-

« eigendom van hun, welke niets bezitten: — « alle Aristocratie is een afschuw; en het regt van « eigendom, is niets anders, dan de zigtbare « Aristocratie: want, er is maar één wezenlijk « eigendom, en dat is het Volksbestaan; — alle « ongelijkheid is ondragelijk, en dus alle de ge- « nen, welke fortuin, talenten, of wetenschap, « of opvoeding, of nijverheid bezitten, zij zijn « vijanden des volks: — de menschlievendheid be- « staat daarin, dat men alles doe voor het volk; « en, derhalve, dat men de vijanden des volks « uitroeije; — en, tot zulk een hoogwaardig en « heilig doel, zijn alle middelen goed; alles is « wettig en roemrijk; — het aanbrengen (*denon-* « *céren*) wordt dan pligt: — moord wordt dan « deugd; — alles, wat die ellendige, zwakke « Aristocraten, en gemodereerden, of Slijmgasten, « welke nog erger zijn dan de Aristocraten, met « de namen van misdaad, roof, of schelmerij, « bestempelen, is, in de daad, niets anders, dan « edele, revolutionaire, geestdrift, zielsverruk- « king, energie! — Laat ons er roem op dra- « gen, dat wij met die namen bestempeld wor- « den, met welke de factie der fatsoenlijke lieden « ons heeft willen onteeren; — laten wij allen « dappere roovers, — dappere moordenaars, — « dappere schelmen zijn!... Zij zijn verwijfd, laf « en teederhartig, die Mijnheeren! — Hij is geen « echt revolutionair, wie geen glas vol bloed

« kan

« kan uitdrinken : — er is geene andere zedekunde,
« dan de Vrijheid ; — geene andere Godsdienst,
« dan de Vrijheid ; — elke andere Godsdienst is
« fanatismus, dweepzucht ; — en ieder dweeper
« verdient den dood ; — eer en belooning, aan
« elk die zijn vader zal aanbrengen (*dénonceéren*),
« of zijne moeder, zijn' broeder, zuster, wel-
« doener, vriend ; — ja, die hen zelfs op het
« schavot kan zien, en doen, sterven. — Wee
« den genen die medelijden betoont ; — die van
« orde of geregtigheid spreken durft ; — hij is
« een vijand der omwenteling ; — hij is een za-
« menzweerder ; die deze woorden maar waagt in
« den mond te nemen. — Spaar, noch hunne
« vrouwen, noch hunne kinderen ; — het zijn
« adderengebroedsels, het zijn jonge wolven ; —
« met één woord, gij kunt alles plunderen, ver-
« brijzelen, alle menschen opsluiten, veroordee-
« len, verbannen, vermoorden, of, om alles in
« één woord zamen te vatten, gij kunt de Natie
« herscheppen, regenereren, revolutionéren. »

Iemand, wien de ondervinding der jongste dertig jaren ontbreekt, of wien derzelver geschiedenis onbekend is, zou ons hier veelligt in de reden vallen, en deze tegenwerping maken kunnen : uwe onderstelling is niets anders, dan een spel der verbeelding ; en, ten bewijze dient, dat gij eene taal voert, die nimmer door een redelijk mensch gesproken is, zelfs niet door den af-

afschuwelijksten dwingeland. — Onderscheiden dwingelanden ja, hebben voorbeelden gegeven van deze of gene genoemde gruwelen; maar, niet één derzelven heeft alle die wandaden te zamen vereenigd, uitgeoefend; — en, wanneer iemand deze afgrijsselijkheden in den vorm van een leerstelsel had willen brengen, gelijk gij ons daar opdischt, geen volk op den aardbodem is er, hetwelk zulk een gedrocht niet had uitgeroeid! — En, wat kan ik hierop anders antwoorden, dan dit? — Vóór dat wij gezien hadden, of gehoord, hetgeen de laatsverloopen dertig, of vijfendertig, jaren, nog hebben doen zien en hooren, zoude ik, even zoo als gij, spreken; zoude ik, even als gij, het zoo even vermelde een verzinsel achten; — maar thans, daar mijne onderstelling, door de ondervinding der laatste dertig jaren, tot eene geschiedkundige waarheid is opgeklommen, valt de waarheid van de hiervoor vermelde revolutionaire taal niet meer te betwijfelen; daar dezelve in authentieke stukken van de jaren 1792 en 1793 voorhanden is; — ja, ik mag op dienzelfden grond nog verder gaan, en vraag dus: wanneer men bedenkt, dat de Volksmagt, welke die taal voerde, zulk een overwigt kreeg, dat zij haren invloed, over eene natie van vijf en twintig millioenen, en, met deze, over een half werelddeel uitoefende; dat zij het voeren van die taal, en het aannemen van

die

die spreekwijzen, tot een pligt, en langzamerhand tot eene gewoonte en hebbelijkheid maakte, aan elk een, die met eenig gezag bekleed is, aan elken openbaren ambtenaar; — en dat, gedurende eenige jaren der jongstverloopen eeuw, allen die in het publiek spraken, allen die voor het publiek schrijven wilden, geene andere taal spreken of schrijven durfden; — sommigen, om dat zij zich overtuigd hielden, aldus te moeten spreken; anderen uit eigenbelang; wederom anderen uit vrees; anderen, eigenlijk, uit zucht om na te bootsen; terwijl de overigen een volkomen stilzwijgen in acht namen; — ik vraag dus: welke moet dan de uitkomst zijn? — immers de zegepraal der misdaad, en de volkomen ondergang van alle maatschappelijk geluk! — (*)

En, deze magt, welke wij bij die der hel vergeleken, heeft dezelve zich niet vertoond, toen in A°. 1793 in Frankrijk de schrik aan de orde van den dag was; — de Godsdienst met voeten getreden wierd; — de Rede door een schandelijken eerdienst wierd ontheiligd; — het Opperwezen, door de hulde van eenen Robespierre, gehoond (indien het Opperwezen gehoond kan wor-

(*) Ook in ons Vaderland sprak men dus: zie slechts de Nationale Courant van Van Ollefen 1795—1798.

worden), en toen alle deze leerstelsels voortgeplant wierden door de *Revolutionnaire Taal!*

De woorden, welke wij hier even te voren bijbragten, zijn allen letterlijk overgenomen uit geschriften, deels van officiëlen, deels van letterkundigen aard (*), en welke, om den geest dier tijden te kenmerken, door eenen der meestgeachte geleerden in Frankrijk (†) zijn opgeteekend, om te bewijzen, hoe het zuiver Sans Culottisme wierd gepredikt, en alle de banden der maatschappelijke orde geslaakt werden. — En, gelijk, naar het zeggen van eenen der Ouden, de ergste van alle schelmerijen de zoodanige zijn, welke onder den dekmantel der justitie, of onder het mom van braafheid, gepleegd worden, zoo kan er zeker geen gruwelijker toestand worden uitgedacht, dan die, in welke de misdaad als wet wordt afgekondigd, en de schelm de taal der deugd spreekt. — Die toestand heeft te lang geduurd, voor het ongeluk der menschheid; maar niet lang, in vergelijking van den veel langduriger toestand van het Despotismus, welke de Anarchie vervangen heeft. — Ook dit heeft zich van de revolutionnaire taal bemagtigd, met dat onderscheid, dat nu, in de plaats van Republikeinsche,

(*) Moniteur 22 September 1792.
(†) LA HARPE.

sche, Monarchale vormen aangenomen wierden; en, dienvolgens ook, de bewoordingen en uitdrukkingen eene, om zoo te spreken, meer geconcentreerde houding kregen; — en, gelijk de wil van éénen, thans, de plaats van den wil dier honderd duizenden verving, welke tot hiertoe geheerscht hadden, zoo kwam dan, nu ook, de korte, inééngedrongen, schier aan het monosyllabisch commando-woord van eenen krijgsbevelhebber gelijkende, taal der heerschzucht van eenen eenigen Despoot, in de plaats van de woordenrijke taal der Demagogen; en zoo heeft dan ook het Despotismus zijne *Revolutionnaire Taal.* — En ook dit gestelde wordt door de Geschiedenis bewezen. — Men vergelijke de schriften van die Grieken, welke in het vrije, doch ook dikmaal de vrijheid misbruikende, Athene, gebloeid hebben, met de schriften der Grieken, welke, in den tijd, na dat Philippus en zijn zoon Alexander de vrijheid gedood hadden, zijn uitgekomen. — In de eerste, is die teugellooze, losbandige vrijheid te onderkennen (*procax libertas*) van welke PHAEDRUS zegt: dat zij den Staat tot een mengelklomp, tot een baijerd van verwarring, gebragt heeft; (*procax libertas civitatem miscuit*). — In de laatste is die teugel (*fraenum*) zigtbaar, van welke PHAEDRUS in zijne, ook heden nog zoo leerrijke fabel, spreekt, van de Kikvorschen welke eenen Koning begeerden; die teu-

teugel, met welke de Vrijheid wordt beperkt en in toom gehouden (*fraenum quod compescat licentiam*). —

En wie der Letterkundigen kent niet het onderscheidend kenmerk, hetwelk tusschen de welsprekendheid van Cicero, en die van eenen Tacitus, zoo zigtbaar is? Bij den eersten hoort men de stem der vrije, waarlijk vaderlandlievende, en, nog niet door gewoonte met de dwingelandij bekend gewordene taal; eene taal welke den Revolutionairen Catilina sidderen deed, en voor welke Caesar verbleekte. — Bij TACITUS is ieder woord, elke zinsnede, als het ware, worstelende uitgebragt; — worstelende, en strijdende, het zij, om de verlorene vrijheid wederom te verwerven, — of, de meer veld winnende dwingelandij elken voetbreed gronds te betwisten; — maar, men ziet het tevens, dat de strijd hier niet meer gestreden wordt, door eenen zoodanigen, welke eenen niet revolutionairen, of niet Despotieken Staat gezien heeft. — Van eene Redevoering eenes Senators sprekende, welke, onder Tiberius, de taal der onafhankelijkheid had durven doen hooren, noemt Tacitus dezelve: de laatste woorden der stervende vrijheid (*morientis libertatis ultimae quasi voces*); en dit meenen wij dat op den geheelen Tacitus zelve kan worden toegepast: de stervende Vrijheid, worstelende tegen het Despotismus, — ziet daar de

de welsprekendheid van TACITUS. —

En nu vergelijke eens iemand den stijl der aanspraken, welke in den Franschen Senaat gehouden zijn, in de jaren 1811 en 1812, met die, welke van de tijden van het Despotismus te Rome voorhanden zijn; en men zal als dan bevinden, hoe waar door MONTESQUIEU gezegd is: « dat de « menschen, door alle tijden heen, dezelfde blijven, « en dat de geschiedenis dáár is, om ons te lee- « ren, hoe, uit dezelfde oorzaken, ook in het « zedekundige, steeds dezelfde uitkomsten geboren « worden. » —

Men heeft daarbij opgemerkt, dat, in tijden van Despotismus, de taal zich meer onbedorven bij de Dichters bewaarde, dan bij de Prozaschrijvers; — en de reden hiervoor is deze: dat de beelden der Dichtkunst, voor meer dan eene opvatting ruimte laten, en minder voor regtstreeksche toepassing vatbaar zijn; waarom dan ook de Dichters, meer dan de Redenaars, tegen vervolgingen beveiligd waren; bij welke laatsten alles als ernst en waarheid opgevat wordt, en welke zich niet dekken kunnen, met die vrijheid en dat gezag, om alles meer te durven vrij uitspreken, (die *quodlibet audendi potestas*), welke, volgens HORATIUS, het Privilegie der Dichters is. —

En zoo heb ik dan, met eenige losse trekken, de Revolutie, in derzelver invloed op de talen,

U ter beschouwing voorgesteld, en tevens eene proeve van de Revolutionaire Taal trachten aan te bieden. — Tijd en plaats gedogen niet, dit thands meer uit te breiden: alleen, — want ik houde het met de oude spreuk: « indien hetgeen wij verrigten geen nut sticht, wij doen vergeefschen arbeid, (*nisi utile est quod facimus Vana est opera*,) — alleen, nog kortelijk deze vraag beantwoord: Welk eene nuttigheid levert ons de beschouwing van dezen avond op? — en ik schroome niet dezelve te beantwoorden met deze uitspraak: Veel en verscheiden. — Voorzeker toch moet het schrik en verontwaardiging inboezemen, wanneer men de ondeugd als een Leerstelsel gepredikt, en de misdaad, onder de benamingen van eer en deugd, openlijk zag afgekondigd; en in zoo verre moet ons deze onze beschouwing leiden, om ons tegen alle misbruik, in taal en woorden, te doen op onze hoede zijn, — en, gelijk overal, zoo ook in de Taal, waarheid en trouw lief te hebben: — maar, aan den anderen kant, moet men zich doordrongen gevoelen van het goede, hetwelk, door een wijs bestel der Voorzienigheid, naast, of ook somtijds uit het kwade voortvloeit; en dit goede moet, ook in de omwentelingen welke de talen ondergaan, door den opmerkzamen beschouwer niet worden voorbijgezien. — Erkent men nu, met mij, hetgeen ik straks, met eenige wenken, heb trachten aan te duiden: dat er een in-

innerlijk verband tusschen woorden en zaken, tusschen denkbeeld en uitdrukking, bestaat; stemt men verder met mij in, dat de verjongde begrippen, ook, als het ware, eene nieuwe jeugdige kracht aan de taal geven: dan moet men zich boven ieder vooroordeel weten te verheffen, en, tot opruiming der beletselen, welke der toenemende beschaving in den weg zouden kunnen gelegd worden, partij trekken van alles, wat wij in de laatste dertig jaren gezien, beleefd en ondervonden hebben, en dus ook zelfs van den invloed dier tijden op de taal der volken. — Gelijk toch in alle andere menschelijke zaken, zoo ook in de taal, moet eene ondervinding van dertig jaren, eene ondervinding, ten prijze van zoo vele schatten, tranen en bloed gekocht, niet vruchteloos verloren gaan. —

Wij hebben de taal zien gebruiken, beurtelings, tot de (*apotheösis*) vergoding der Vrijheid, en tot de vergoding van het Despotismus: — Wij hebben hier boven, de taal der anarchie van 1792 letterlijk overgebragt: — de revolutionaire taal van het Despotismus hebben wij zelve, nog te korte jaren geleden, gehoord, dan dat het noodig zoude zijn aan dezelve te herinneren: — te Rome liet zij zich in deze korte woorden hooren: *Si libet, licet*, d. i. alles wat ik wil is mij geoorloofd: — ja, dit was de lijfspreuk der Domitianen, Caracalla's, Commodussen, en van dier-

diergelijke Monsters. — Te Bayonne, alwaar in 1808 de schrikkelijke en onstaatkundige bezitneming van Spanje besloten wierd, durfde men almede zeggen: « *Ce que la politique permet, la justice l'autorise*, » — « alles wat de staatkunde toelaat, wordt door de regtvaardigheid goedgekeurd. » — En zoo gelijken zich de personen, door alle eeuwen heen. — Maar die tijden zijn voorbij, en zij behooren reeds tot de geschiedenis; — (edoch, even daar door; want alle partijdige geschiedenis is geen geschiedenis; even daardoor, moet alle partijdigheid verre van hare beschouwing verwijderd blijven.) —

Neen! de taal van ons tegenwoordig tijdvak, is niet meer de revolutionaire taal. — De constitutionele opvoeding (wanneer ik dus met een beroemd Schrijver (LA HARPE) spreken mag) de constitutionele opvoeding van Europa, is, over het algemeen, zoo verre gevorderd, dat de volken geene andere taal meer met belangneming aanhooren, dan die, welke zich even zeer van de beide uitersten, Anarchie en Despotismus, verwijdert, en onder den naam van grondwettige taal zoude mogen voorgesteld worden; — geenerlei revolutionaire Charlatanerie kan bij dezelve meer halen; de grondwettige Taal wordt gebezigd, om te behouden en te bevestigen; het doel der andere is, eeniglijk, om te verwoesten en te vernietigen, of te bedwingen en

 te

te overheerschen: — de Revolutionaire taal der Regeringloosheid is die, welke alles omverre werpt; de revolutionaire taal van het Despotismus is die, welke de doodsche stilte eener lijdelijke gehoorzaamheid predikt: — slavernij en dood heerscht over de volken, als horden beschouwd; en deze zouden geheel Europa tot één kerkhof gemaakt hebben: maar zeker is het, dat het meer verlichte, en dus' het sterkste gedeelte der Maatschappijen, heden, veel minder dan eene halve eeuw geleden, voor verleiding vatbaar, niet meer door hoogdravende en luidklinkende woorden zich laat medeslepen; men zoekt thans, meer dan ooit, naar den grond der denkbeelden, en beschouwt de woorden slechts als het kleed, welks schitterende, al te dikwijls geleende glans, de oogen niet meer zoo gemakkelijk, gelijk weleer, verblinden kan.

De tegenwoordige gesteldheid der gemoederen, (almede eene vrucht der omwentelingen, welke wij hebben doorgeworsteld,) heeft eenen zeer merkbaren invloed op de taal; — en deze geestgesteldheid, welker bestaan ontwijfelbaar bewezen is uit onderscheidene zeer nieuwe en merkwaardige daadzaken, is van zeer veel waarde voor het wezenlijk geluk der menschheid; gelijk zij noodlottig is voor alle revolutionaire Volksmenners, aan den eenen kant, — en voor de predikers van despotismus, aan den anderen; — daar beider taalvermogen te veel bekend en afgesleten zijn, om langer

ger tot begoocheling te kunnen dienen: — want, hoezeer wij het stelsel der volmaakbaarheid, hetwelk voorzeker troostrijk zijn zou, indien het onlegenzeggelijk bewezen ware, niet met die dweepachtige hulde vereeren, gelijk sommigen, die zich zelven alléén, den naam van Wijsgeeren toeëigenen; wij meenen echter, dat men gelooven moge, dat hij, die, voortaan, door taal en woorden, invloed verkrijgen wil, of aanspraak wenscht te maken op de achting der menschen, de waarheid huldigen moet; — de waarheid moet de grond, en menschelijk geluk moet het doel zijn. —

En zoo is dan niet te ontkennen, (het zijn de woorden van denzelfden geleerden LUZAC (*), wien ik nog eenmaal noemde), dat ook in de omwentelingen der talen, eene altijd wijze, altijd weldadige Voorzienigheid werkzaam is, om dezelve te bezigen als middel, ter bevordering van waarheid en deugd: — een wijle tijds mogen logen en ondeugd dat rijk van waarheid en deugd bestormen, rasch wederom wordt de zegepraal bevochten; — en, zoo ergens, het zijn vooral de Talen, in welke de voetstappen zigtbaar zijn, eener hoogstdoelmatige ontwikkeling en voortgang,

(*) LUZAC *in praefatione fragmentorum Callimachi Auctore L. C. Valckenario*, edit. 1799.

gang, welke, langs onmerkbare trappen, de groote oogmerken en het doel der gansche zedelijke en zinnelijke natuur, tot harmonie van het geheel bevorderen wil, door *Verscheidenheid en Overeenstemming.*

IETS

IETS

OVER

W. EN J. TEN CATE,

ALS OPRIGTERS DER FABRIJKEN ENZ.
TE *HENGELO*;

DOOR

B. RUSBURG,

THANS PREDIKANT BIJ DE DOOPSGEZINDEN
TE KAMPEN.

[Men zie over dit onderwerp — met vermelding van deze redevoering — de *Bijdragen voor de Huishouding van Staat in het Koningrijk der Nederlanden*, van den Grave G. K. VAN HOGENDORP, Vijfde Deels Tweede Stuk, bl. 516—518.]

Er is eene begeerte in den mensch, om het edele en goede in zijnen natuurgenoot op te merken, zijne verdiensten gade te slaan in zijne burgerlijke, huisselijke en godsdienstige betrekkingen, ten einde aldus zelve aangespoord te worden om zijne krachten in te spannen ter bereiking van een gewenscht doel. Deze natuurtrek wordt op het beste bevredigd, wanneer de omstandigheden van geboorte en opvoeding bij onzen evenmensch onder het bereik van een ieder vallen; zoo dat men niet door uiterlijke toevalligheden (zoo er anders onder het bestuur der Voorzienigheid iets toeval mogt heeten) afgeschrikt worde, om naar diezelfde hoogte te streven. Zulk een voorwerp van beschouwing heeft iets algemeen nuttigs, 't welk andere vaak niet hebben; en, perst de gunsteling der fortuin, als 't ware, eene

eene zucht af, van elk die door haar misdeeld is, zoo doet ieder, die door eigene krachten en schranderheid zich boven zijnen stand verheft, en die zich door zijne oppassendheid en ijver eene schier algemeene achting verwierf, daarentegen eenen edelen naijver ontstaan: het edel gevoel van mensch te zijn en uitgerust met de edelste vermogens van onzen Schepper, ontwaakt in den menschelijken boezem; en het geen men niet meende te kunnen uitvoeren, wordt door het loffelijk voorbeeld als uitvoerlijk gekend en van lieverlede volbragt. Menig een, welke verdiende aan de vergetelheid ontrukt te worden, leefde en stierf onopgemerkt, wijl hij in eenen lageren stand geboren zijnde, de aandacht niet door schitterende daden tot zich trok. En echter hoe vaak had iemand, die zijne opkomst aan eigen overleg, aan nijverheid, gepaard met een zedelijk goed gedrag, te danken had, tot een spoorslag kunnen dienen voor velen, die meenden geen acht te mogen slaan op verhevener toonbeelden. Wanneer wij dus eenig sterveling aan zijne nakomelingen bekend maken, die tot eene aansporing van anderen kan verstrekken, zoo willen wij hem daarom niet vrijspreken van gebreken, die vaak hinderlijk geweest zijn voor zijne tijdgenooten; en de ondervinding leert maar al te zeer, dat zij, die van lieverlede door geestvermogens opkomen, zich ook eene meerderheid aanmatigen, welke hun–

hunne voortreffelijke hoedanigheden ontsiert. Zulke gebreken zijn doorgaans het hinderlijkste voor de zoodanigen, welke hen ter zijde of voorbij willen streven, of die, terwijl zij anderen boven zich bevoorregt of begunstigd zien, door jaloersheid genoopt worden, om de deugden hunner weldoeners zelven te verdonkeren. Dergelijke verhoogde vlekken op het karakter van edele en weldadige menschen, mogen mijns inziens niet weerhouden, om het algemeen nuttige, na een rijp onderzoek, zoo veel mogelijk naar waarheid te doen kennen. Vergunt mij dan, G. HH.! dat ik eenige trekken in uw geheugen terugroep van eenen man, bij sommigen uwer in persoon bekend, bij anderen nog in gedachtenis, uit hoofde zij hunne ouders of vrienden veelmalen over hem hebben hooren spreken; eenen man, die in uwe nabijheid werkte, en zich in de harten van vele dankbaren op mijne standplaats (*) eenen onsterfelijken roem heeft verworven. Ik gevoel, wel is waar, de moeijelijkheid, om iemand, die meer door stille weldadigheid, dan door schitterende bedrijven uitmuntte, belangwekkend en onderhoudend voor te stellen; dan ik vertrouw op uwe bekende toege-

(*) Te Hengelo namelijk, 3 uren van Almelo, waar ik dit opstel, ter vervulling eener spreekbeurt, in het Departement tot Nut van 't Algemeen, 13 Febr. 1816, met eenige kleine veranderingen voordroeg.

gevondheid bij de mededeeling van eenige levensbijzonderheden en verrigtingen van wijlen WOLTER TEN CATE en deszelfs, hem in bescheiden deugd nog overtreffenden, broeder JAN TEN CATE.

Hoewel ik aan JAN TEN CATE den, zoo ik meen, welverdienden lof toekende, van zelfs boven zijnen broeder uitgemunt te hebben in dien nederigen en zachtmoedigen geest, die kostelijk is voor God, levert nogtans de aard zijner werkzaamheid, zich schier bepalende tot het eentoonige en werktuigelijke van het fabrijkwezen, niet veel merkwaardigs op; trouwens het is genoeg om voorloopig te herinneren, dat WOLTER TEN CATE niet in staat zoude geweest zijn, om tot dien trap van algemeene achting en weldadigheid op te klimmen, ware hij niet door dezen nijveren, in zijn vak zeer kundigen man, onderschraagd en geholpen geworden; had *deze* niet met bedaard overleg uitgevoerd, hetwelk *gene* met schranderheid had ontworpen; had *deze* zich niet altijd op den achtergrond geplaatst, terwijl hij als het evenbeeld der bescheidene liefde, allen roem, alle loftuiting, alle gezagvoering, alle eerbewijzing aan *genen*, zonder den minsten nijd of afgunst had overgelaten. Om dit telkens in bijzonderheden aan te toonen, zoude te vervelend en te omslagtig zijn; derhalve zullen wij het slechts daar, waar het te pas mogt komen, in

den

den loop des verhaals invlechten. Genoeg, dat zijne nagedachtenis bij ieder, die hem naar eisch wist te waardeeren, in de hoogste zegening zal blijven, en menig eene traan de asch van dezen regtvaardigen, zoo immer eenig sterveling dien naam verdiende, heeft besproeid. Het waren de tranen der ondersteunde armoede, der dankbare behoeftigen, der vertrooste en verdedigde onschuld. Het waren de tranen der erkentelijke liefde over eenen in zalige ruste ingeganen Weldoener en Broeder.

WOLTER TEN CATE, op wien wij dan in 't bijzonder onze opmerkzaamheid vestigen, werd geboren in het toenmaals zeer gering en weinig bevolkt vlek *Hengelo* in den jare 1701, den 28 Augustus. Zijne ouders, HENDRIK TEN CATE en JENNEKE WOLTERS, waren eenvoudige, niet bemiddelde lieden, die een sober bestaan vonden in het broodbakken en eene weinig beduidende linnenfabrijk; waartoe zij ettelijke wevers, voor zoo verre derzelver eigene huishouding of landbouw gedoogde, in 't werk hadden. (Want even min toenmaals als tegenwoordig, had men in die streken fabrijk- of werkhuizen; maar schier alle goederen, inzonderheid linnen en bombazijnen, worden in de woonhuizen des wevers bij tusschentijden vervaardigd.) Daarenboven waren zij gezegend met een talrijk huisgezin, zoo dat WOLTER het derde kind was van een negen-

gental. Bij de zeer gebrekkige inrigtingen van het schoolwezen toen ter tijd, en inzonderheid in deze streken, met name in de plaats zijner geboorte, konden onzen WOLTER langs dezen weg weinig algemeene kundigheden of wetenschappen ingeprent worden. Evenwel schreef hij eene zeer goede leesbare hand, blijkens vele aanteekeningen, die men wel de goedheid heeft willen hebben, mij, ter vervaardiging van deze levensschets, mede te deelen, en die door hem met veel naauwkeurigheid, ofschoon niet ten eenemaal voltooid, waren gemaakt. In de rekenkunst moet hij almede ver gevorderd geweest zijn, vooral had hij tot eene gewoonte om veel uit het hoofd te rekenen. Men ontdekt vele blijken van eene zeer ingetogene en godsdienstige opvoeding; gelijk toen, bij de mindere verlichting en beschaving, deze deugden in stille huisselijkheid meer algemeen, inzonderheid op het land, werden gevonden. — Met het goede zaad, M. TT.! schijnt ook het onkruid opgewassen; want hebben wij ons over helderder inzigten in vele zaken, gepaard met minder bijgeloovige vitterijen, te verheugen, zoo moeten wij ons daarentegen vaak bedroeven over het gemis van die beminnelijke zedigheid en godsdienstijver. — Onaangezien het gebrek aan hulpmiddelen om zijn verstand te oefenen, wist WOLTER dit verlies door een fijn oordeel, buitengewone schranderheid en eenen on-

onbeperkten lust tot onderzoek, te vergoeden.

Nog naauwelijks negentien jaren bereikt hebbende, zettede hij de linnenfabrijk zijner ouders voort, en nam hunne wevers, benevens die van zijnen broeder GERRIT TEN CATE, welke zich in Groningerland aan den landbouw toewijdde, over; bestaande deze wevers, welke, gelijk te voren is vermeld, slechts bij tusschenpoozen voor hunne patronen arbeidden, nog daarenboven in een gering getal. Kort daarna moet hij zijne eerste reize gedaan hebben naar Amsterdam, met den geringen voorraad van 27 stukken linnen; welken hij aldaar verkocht, met de sobere winst van vier duiten op iedere el. Vervolgens, bijkans vier en twintig jaren oud zijnde, heeft hij zich den 27 December 1724 in den echt begeven met TJILKE JANS DIJK, geboren te Groningen, welke hem eene bruidschat van 5 à 6000 guldens ten huwelijk bragt. Aldra rigtte hij daarop eene afzonderlijke huishouding in, en betrok een huis (thans bewoond door den koopman A. TER HORST), zijnde eene woning gelegen bij de markt, en zeer geschikt voor winkel en fabrijk beiden. Na verloop van ruim twee jaren werd hem zijn vader in het 58ste jaar van deszelfs leven (14 Maart 1727) door den dood ontrukt, en van dat tijdstip af hadden zijne buitengewone geestvermogens gelegenheid om zich meer en meer te ontwikkelen en in derzelver kracht ten toon te sprei-

spreiden. Zijne Moeder bleef als Weduwe met verscheiden onmondige en zelfs onvolwassene kinderen beneden de vijftien jaren zitten. Sedert het vertrek van zijnen oudsten broeder GERRIT TEN CATE was hij de oudste zoon, volgende op zijne zuster MARTJEN, die veel bijdroeg tot welvaart der huishouding, en werd dus weldra de raadgever en vraagbaak voor het ouderlijk gezin. Zijn huwelijk werd niet met kroost gezegend, en ook het eenig kind van zijnen broeder JAN kwam vroeg te overlijden. Zeer eenvoudig, ingetogen, geregeld was zijne levenswijze, doch ging desniettegenstaande, zoowel gedurende zijn echtelijk leven, als na hetzelve, gepaard, met eene zekere deftigheid en zindelijkheid, welke anders in die streken niet inheemsch kan geacht worden.

II. Hebben wij dan, voor zoo verre de weinige berigten en aanteekeningen toereiken, eenige algemeene trekken beschouwd van zijne jeugd, opvoeding en huwelijksstand, zoo zal men het niet onvoegzaam oordeelen, om voorts zijne verdiensten in het fabrijkwezen wat nader te overwegen. In deze betrekking is het vooral dat het dorp Hengelo deszelfs eerste opkomst en bloei aan hem is verschuldigd. Ongeveer den jare 1750 vereenigde hij zich met zijnen jongeren broeder JAN, met wien hij tot aan deszelfs overlijden in gemeenschap de fabrijk of rederij heeft voortgezet.

Ten

Ten einde zijne veel omvattende ontwerpen beter te kunnen volvoeren, liet hij een meer geschikt en destijds aanzienlijker huis bouwen en naar zijnen smaak inrigten; bij het inkomen van hier aan de brug ter regterzijde, thans bewoond door de Heeren DIJK. Toenmaals bestonden de fabrijken te Hengelo nog blootelijk in linnens, en waren van zeer weinig aanbelang, terwijl de ondankbare bodem juist geene vreemdelingen konde aansporen om zich aldaar te vestigen. Tot landbouw, dit doorzag de schrandere WOLTER wel, was die plaats, als hoofdbron van bestaan en welvaart, niet goed gelegen: daar bij zoude men onoverkomelijke zwarigheden in gebrek aan bemesting, in de schraalheid van grond, ongeschikt meestal tot weiden, en in de afgelegenheid van vaarten ter aanvoering van het benoodigde, ontmoet hebben. Deze omstandigheden waren minder hinderlijk bij het aanleggen van fabrijken; te meer doordien de arbeidsloonen, in evenredigheid van andere plaatsen, aldaar zeer gering, en de levensbehoeften, integendeel, goedkoop waren.

Om van alles behoorlijk voordeel te trekken, liet hij zijnen vindingrijken geest weiden over andere vakken van inwendige nijverheid. Hij begreep, dat er in ééne soort van fabrijk niet genoegzaam te verdienen was; en daarbij, dat eene daaruit ontstane wangunst de gemoederen te veel verdeelen en de vreedzame zamenwoning storen zou. Onder

zijne uitgebreide verwantschap, zoo door zijn talrijk ouderlijk gezin, als door aanhuwelijking, ook sommigen door betrekking van betrekkingswege, poogde hij verschillende takken van fabrijk-arbeid te vestigen. Zoo rigtte hij met AREND HULSHOFF, zijnen Neef, eene bontfabrijk op, omtrent in den jare 1750, waarvan hij slechts een derde voor zich behield, en de beide andere derden verdeelde hij onder zijnen broeder HENDRIK en HULSHOFF. Deze gemeenschap is naderhand geheel en al overgegaan aan HULSHOFF en H. en G. DIJK, welke fabrijk thans elk afzonderlijk wordt gedreven, hebbende de eerstgemelde tot deszelfs opvolger verkozen en opgeleid zijnen Neef J. POL. — Dit bont heeft veel overeenkomst met het Friesche bont, en werd toenmaals ook in de deftigste huisgezinnen zeer veel gedragen. Dan, hetzelve is thans, in weerwil van deszelfs deugdzaamheid en vastheid van kleuren, verdrongen door het veel goedkoopere katoen en andere buitenlandsche stoffen.

Met zijnen broeder JAN beproefde hij ook om marseille of rokkenstreep te vervaardigen, en ook deze proef is bij uitstek wel gelukt; zijnde thans nog zijns broeders kleinzoon GERRIT JAKOBSE TEN CATE zijn plaatsvervanger in de fijne Marseille, linnens en servietgoed. Om ook dieper in te dringen in de kunstmatiger en meer zamengestelde voortbrengsels van het fabrijkwezen, liet hij som-

sommigen zijner begunstigden in de bewerking van het Damast onderwijzen, door Dantziger Reizigers, welke zich toenmaals alhier ophielden. Aanvankelijk scheen hij wel voornemens om ook dit vak van handel verder uit te breiden, doch hierin vele moeijelijkheden en minder voordeel voorziende, vergenoegde hij zich met daarvan de gronden gelegd en de kunde verspreid te hebben. Van welke onderneming desniettegenstaande de vruchten aanwezig zijn, niet slechts in de vermeerderde kundigheid van drie fabrijkanten (GERRIT DIJK, G. J. TEN CATE, CL. NIJHOFF), welke zeker onder de bekwaamste der oudere fabrijkanten kunnen gerangschikt worden, maar daarenboven in eene werkelijk nog bestaande Damast-fabrijk van CLAAS NIJHOFF. Eindelijk maakte hij almede eenen aanvang met het vervaardigen van bombazijn (*), waartoe hij zich verbond met MATTHEUS TEN CATE, zijner zusters zoon, elk voor de helft; aan wien hij na-

(*) Deze fabrijken waren reeds eenige jaren vroeger te Enschedé ingevoerd door BAREND VAN LOCHEM, die, in de daad, als oprigter van dat vak aldaar moet geëerd worden. Een vak, dat heden ten dage die stad in bloei brengt, en vele duizenden handen werk verschaft, doch ten kosten van den eersten Oprigter, die er zich mede uitgeput heeft.

naderhand dit geheele vak afstond; welke fabrijk nog tegenwoordig door deszelfs schoonzoon en zijne nijvere kinderen wordt voortgezet. — Bij het toenemen der bevolking, en der daardoor veroorzaakte briefwisseling, werd het van aanbelang, om het gebrek aan posterijen op eene gemakkelijke en geregelde wijze te verhelpen: het was daarom, dat hij voor eigen rekening op de postdagen eenen Bode zond naar *Ulzen*, zes uren van Hengelo, om de uit Holland komende, en derwaarts afgaande brieven, af te halen en te bezorgen; om welke onkosten eenigzins te verligten, ieder, behalve de ondernemer, twee stuivers voor elken brief moest betalen; waarlijk eene geringe vergoeding voor zoo veel onkosten. Opmerkelijk is het, dat, daar het anders eene door de ondervinding gestaafde waarheid is, dat de eerste oprigters van nieuwe Fabrijken of Trafijken doorgaans, zonder bijzondere begunstiging van de regering des lands, zelve bij hunne menschlievende pogingen en schrandere ondernemingen, arm worden, WOLTER TEN CATE daarentegen, een zeer aanzienlijk vermogen heeft bijeenverzameld, welks besteding, gedeeltelijk reeds bij zijn leven, niet weinig heeft bijgedragen, om hem de hoogachting en dankbaarheid van de meeste weldenkenden te verwerven, tot welke nadere ontvouwing wij in de derde plaats overgaan.

III.

III. Het geringe vlekje Hengelo, bestaande in weinige huizen, meestal behoorende onder een adelijk huis, begon in volkrijkheid, aanzien en welvaart, hand over hand toe te nemen. De Fabrijken vereischten wevers en andere arbeidslieden, die zich uit onderscheiden oorden aldaar vestigden. Van Groningen en Ommelanden, van Deventer, van Enschedé, van Goor, van Borne en van elders, kwamen jongelieden derwaarts, die in de verschillende bronnen van bestaan, door onzen WOLTER geöpend, eene ruime kostwinning vonden. Intusschen was de Doopsgezinde Gemeente nog zonder eenig fonds; zij werd bediend door liefdepredikers, en had eerst *geene*, naderhand wel eene vergaderplaats, doch gebrekkig en onaanzienlijk. — Om daarvan iets ter algemeene opheldering te zeggen, zoo blijkt het, dat in den jare 1665 en 1672, toen deze streken vijandelijk door den Bisschop van Munster zijn aangevallen, in de beide Gemeenten, van Borne en Hengelo, welke toenmaals vereenigd waren, de predikdienst, om alle vervolgingen te ontwijken, in stilte is waargenomen door eenen Leeraar HENDRIK CREMER, en wel bij eenen Boer, genaamd HAYMA, wonende in de boerschap Twickelo. Door den aanwas der Gemeente werd deze vergaderplaats eindelijk te klein, en was daarbij, de overheersching ophoudende, te afgelegen, zoo dat men besloot dezelve te verwisselen

met eene andere in het vlek Hengelo, die tevens ruimer was. Er is namelijk een huis van BEREND TER HORST en METJE MEEUWES MORGENSTERN eenigzins toe ingerigt en gebruikt. Te weten, TER HORST overleden zijnde, is de Weduwe hertrouwd met W. H. TEN DENNE; vervolgens tot 1709 een huis van JAN BEREND TER HORST; daarop verplaatste men de bijeenkomsten weder in eene andere woning, tot men in den jare 1709 een kerkhuis kocht en behoorlijk in gereedheid bragt.

Eindelijk is de Gemeente, op aanraden van WOLTER TEN CATE, overeengekomen, om bij den grond, behoorende tot eene Pastorij, in 1781 aan de Gemeente gegeven, door deszelfs zuster MARIEKEN (aan welke Pastorij toen reeds ƒ 1400:– ter verbetering door onzen TEN CATE was te koste gelegd) een stukje lands te koopen, waarop een volledig, zeer welstandig, langwerpig vierkant kerkgebouw is gesticht, hetwelk naderhand door onzen WOLTER aan de Gemeente is geschonken.

Reeds had de Gemeente eene somme gelds van ongeveer ƒ 5000:– bijeenverzameld door onderscheiden giften, waartoe nogtans de beide broeders van WOLTER, HENDRIK en JAN, wel het meeste, te weten ƒ 4000:–, hadden bijgedragen. Intusschen zouden deze opbrengsten op verre na niet toereikende geweest zijn, om de behoefte de-

dezer Gemeente te bestrijken, ware het niet dat WOLTER ook daarin op eene verstandige wijze had voorzien. — Het Dorp Hengelo had namelijk, op zijnen raad, eene boeren-erve, *Nijhoff* geheeten, gekocht; doch het Gemeentebestuur dit peroeel, uit hoofde van de lage renten voor schadelijk oordeelende, werd hetzelve door de Doopsgezinde Gemeente overgenomen voor den prijs van *f* 7790 : 6. — Trouwens dit werd naderhand almede door de Gebroeders WOLTER en JAN TEN CATE aan deze gemeente, ten behoeve van de Predikantskas vereerd. Deze gifte was des te weldadiger besteed, doordien de toenmalige Leeraar EGBERT NIJHOFF reeds eenige belooning genoot voor zijne moeite en ijver in den dienst des Evangelies. Naderhand, in den jare 1800, heeft men bij de beroeping van mijnen voorganger G. J. VAN RIJSWIJK, ter verbetering van de Pastorij bij de vierdehalf duizend guldens (*f* 3350) van de gereede penningen besteed, en is dezelve in dien staat gebragt, in welken ik dezelve thans bewoon. — Mogt ook dit verslag aan sommigen Uwer, M. G. H.! door deszelfs uitvoerigheid eenigermate vervelend geworden zijn, ik verzoek daarvoor wel is waar verschooning, doch ik meende eenig genoegen aan de volledige naauwkeurigheid te moeten opofferen. Te meer, wijl daaruit eerst naar eisch kon blijken, wat zuinigheid, schranderheid en door-

doorzigt, wat het om zich verzamelen van geschikte voorwerpen en ieder te stellen op zijne regte plaats, vermag, om tot heil en bloei eener gemeente, eener plaats, en diensvolgens tot heil der burgerlijke en godsdienstige maatschappij te werken. Buiten hem zou mijne Gemeente denkelijk niet bestaan hebben, buiten hem althans ware zij ongetwijfeld niet in de mogelijkheid geweest, om eenen, naar eisch der tegenwoordige behoeften, opgeleiden Leeraar te kunnen beroepen.

IV. Mijne taak is echter niet voltooid, alvorens ik U ook zijne verdiensten heb doen kennen als *Leeraar*. Ofschoon in het Dorp (*) Hengelo woonachtig, had hij evenwel verkozen, om in de Doopsgezinde Gemeente te Borne, welke toen een meer welvarend aanwezen op haar zelve had, dan die te H., lid te worden. Zijne redenen waren ook, naar zijne wijze van zien, niet ongegrond. — De kerkelijke instellingen in deze beide, gelijk ook in vele andere gemeenten der oude Vlamingen, bragten mede, dat iemand uit haar midden tot Leeraar verkozen wordende, deze verkiezing niet dan

(*) Door de toenemende bevolking had dit vlek meer en meer de gedaante van een dorp aangenomen, alhoewel het tot 1810 (zoo ik mij niet bedrieg) slechts gerekend werd te behooren onder het Landgerigte van Delden.

dan bij de uiterste noodzakelijkheid, dikwerf gepaard met vele onaangenaamheid, kon afslaan. WOLTER-Oom (want dit is de naam waardoor hij nog zweeft op veler tongen) was eenigzins zwaar ter tale, en daarbij door zijne fabrijk en menigerlei betrekkingen overladen met bezigheden. Door dit middel had hij dus getracht om dezen last te ontgaan. Dan, zijne voorzigtigheid kon hem in dit opzigt weinig baten. In den jare 1756 viel de keuze der Gemeente te Borne, benevens op BEREND ARENTS ook op WOLTER TEN CATE. Onaangezien de reeds opgenoemde bezwaren, onaangezien de moeijelijkheid in 't van buiten leeren, heeft hij nogtans dezen post met eenen ernst en naauwgezetheid waargenomen, dat hij elks onpartijdige verwondering verdient. Nimmer zijn mij van zijne leerredenen onder het gezigt gekomen, zoo dat ik over 's mans talenten in dit vak slechts bij geruchte kan oordeelen. Alle veertien dagen liet hij zich naar Borne vervoeren, om aldaar den predikdienst te vervullen. 's Mans gevoelens zijn mij desniettemin bekend geworden, door eene geloofsbelijdenis, welke hij, met eenige andere Leeraren uit onderscheidene Gemeenten, heeft helpen opstellen. Het genootschap der Doopsgezinden, toenmaals onder vele benamingen verdeeld zijnde, behoorden, gelijk ik reeds vroeger aanmerkte, de gemeente van Borne en Hengelo onder de *oude Vlamingen*, welke hunne So-

Societeits-vergadering hielden in de Roteringestraat te Groningen. Deze belijdenis, in den jare 1755 uitgegeven, bevat zoo geregeld en beknoptelijk de voornaamste waarheden van den Christelijken Godsdienst; draagt zoo vele kenteekenen van diepen ernst en eenvoudige nederigheid; is daarbij zoo helder, duidelijk, schriftmatig en oordeelkundig; is voor haren tijd zoo liefderijk en verdraagzaam, zoo zeer strekkende om deugd en godvrucht in een gereinigd gemoed aan te kweeken; dat het mij voorkomt, dat onder kleine wijzigingen schier alle Christenen gaarne aan dezelve hun zegel zouden willen hangen. Naauwelijks weerhoude ik mij om mijne gezegden door vele voorbeelden te staven; dan, M. T.! ik acht het hier de plaats niet om over godsdienstige leerbegrippen uit te wijden. Genoeg is het hier, dat wij daaruit 's mans verlichte en evangelische denkwijze leeren hoogschatten en bewonderen; welke des te meer lof verdient, daar de verdraagzaamheid en algemeene broederliefde, toen op verre na zoo heerschend niet waren, als thans. Wanneer wij alle deze verdiensten, over welke wij reeds gesproken hebben, opsommen; wanneer wij nadenken, welke weldaden hij aan zijne geboorteplaats heeft bewezen, zoo met betrekking tot de Fabrijken, als ter vestiging en opbouwing eener Christelijke Gemeente; moeten wij dan niet toestemmen, dat zijne nagedachtenis verdient vereen-

wigd

wigd te worden. Doch uit alle deze trekken zullen wij nu met meer zekerheid iets nopens zijn karakter kunnen opmaken.

Eene uitstekende schranderheid, gepaard met een juist en doordringend oordeel, schijnen hem bijzonder eigen geweest te zijn. Van daar die takt om van alle voorkomende gelegenheden gebruik te maken, en de botsingen met een welwikkend oordeel te ontwijken. Zich zelven altijd beheerschende, maakte hij zich aan geene grove misstappen of verzuimenissen schuldig. Meermalen heb ik hooren verzekeren, dat zijne schrandere menschenkennis hem zeer geschikt zoude gemaakt hebben om als staatsman of hoveling eene zeer aanzienlijke rol te spelen. Bij de redeneringen der menschen was hij niet slechts in staat om spoedig hunne meening te vatten, maar hij drong ook door tot die listige aanslagen, die zij liever bedekt hadden willen houden. Deze vlugheid van begrip verleende hem ook de geschiktheid om met groote en voorname, zoowel als met geringe lieden, op eene welvoegelijke wijze te verkeeren. Van daar de menigerlei bezoeken, die hij in allerlei betrekking ontving, en die hij, elk naar derzelver rang en gesteldheid, wist te behandelen, met eene deftige en waardige eenvoudigheid. Zijne taak was, uit hoofde van deze bekwaamheid, om vreemdelingen te ontvangen, om de plannen en ontwerpen te beramen tot nieu-

nieuwe vakken van voordeel en nijverheid, en om de briefwisseling te voeren; — terwijl sedert hunne vereeniging, welke zeer lang heeft voortgeduurd, zijn broeder JAN, onopgemerkt, door zeer weinige gekend, de zaken voor de fabrijk met noeste vlijt en netheid ten uitvoer bragt. Deze gemeenschappelijke werkkring was voor beiden ten hoogste nuttig, want te zamengenomen maakten zij een vrij volmaakt geheel uit. Zoo voegde de algoede en alwijze Voorzienigheid eenen welsprekenden Aäron bij eenen zwaar bespraakten Mozes; eenen zachtmoedigen Joannes bij eenen vurigen Petrus; eenen werkzamen JAN bij eenen vindingrijken WOLTER, opdat beider krachten en aanleg zouden te zamen werken tot een heerlijk doel.

Uitgerust met een achtbaar, veel beduidend en innemend voorkomen; beschaafd, beleefd en vriendelijk boven de meesten zijner tijd-, en inzonderheid zijner dorp-genooten; verrijkt met vele algemeene kundigheden, zoo door eigen onderzoek, als op zijne reizen door de verschillende streken van ons Vaderland verzameld, trok hij ieders aandacht en hoogachting. — Zijne levenswijze was eenvoudig, welstandig en ten uiterste geregeld. Weinig behoefte in der jeugd zich hebbende aangewend, was hij ook bij zijn toenemend vermogen, zeer matig en ingetogen. Begaafd met een sterk geheugen, waren zijne gesprek-

spreken leerzaam en onderhoudend, en hij kon bij den gezelligen haard, omgeven van zijn huisgezin, bloedverwanten, vrienden en geburen, op eene bevallige en nuttige wijze zich zelven en anderen vermaken. Gezet op orde en goede zeden, was hij een streng berisper van alles wat hij daarmede strijdig oordeelde; en hij gedoogde ongaarne dat men afweek van de gebruiken der voorvaderen, zoowel in kleederdragt als in andere dingen; zoo zelfs, dat hij deze gehechtheid aan het oude, volgens het gevoelen van velen, die hem gekend hebben, wel wat ver dreef. Reeds van zijne jongelingsjaren af gewoon zijnde, om velen tot raadsman en bevorderaar te dienen, was het natuurlijk, dat hij bij zijne klimmende jaren en aangroeijend gezag, niet wel kon dulden, dat men zich tegen zijne meening verzettede. Een gebrek, dat, ofschoon in hem eenigzins verschoonlijk zijnde, echter voor velen onaangenaam en lastig was, en aanleiding gaf, dat men hem beschuldigde van heerschzucht. Hoe zeer hij bedacht was om de plaats zijner inwoning van alle benoodigdheden te voorzien, blijkt mede daaruit, dat hij de aanlegger is geweest van eene algemeene armenkas, welke sedert dien tijd heeft bestaan, door aanmerkelijke giften is geschraagd, en reeds het lijden en den nood heeft verligt van zoo vele ongelukkigen. Godsdienstig en ernstig was zijne inborst, zijne hope op genade bij God vestigende

op de liefderijke verzoening door onzen Heere J. C.,* weshalve hij met allen ijver poogde te waken, dat geene wereldsgezinde of zoogenaamde nieuwerwetsche gevoelens, vervreemd, volgens zijn denkbeeld, van de ware gronden des Christendoms, de zuivere en eenige vertroosting des Evangelies zouden ondermijnen.

Ziet daar dan, G. HH.! u eenen man geschetst, die voorzeker niet zal nalaten onzer aller achting en verwondering weg te dragen. Wanneer ik zijne welgelijkende beeldtenis aanzie, die in zijne hooge jaren (den 5 October 1792, door T. Munnikhausen) ons zijne gelaatstrekken, zijne houding, zijnen geest zelfs afmaalt, dan kan ik mij niet weerhouden, bij zoo vele mij omringende sporen van 's mans werkzaam vernuft en weldadig leven, zijne assche dankend te zegenen. Zijne beschikkingen over zijne nalatenschap bepaalden zich, met uitzondering van eenige vermakingen, tot zijne naaste bloedverwanten, die zich in drie takken verdeelden, onder welke ook nog, bij ieder afzonderlijk, zijn bovengemeld borstbeeld levensgrootte in schilderij berust. Daar hij bij alle zijne ondernemingen met den kring zijner familie was begonnen, en deze, in de eerste plaats, had begunstigd en voortgeholpen, zoo bleef hij, als derzelver erfgenaam, door zijn langer leven, bezitter van een aanzienlijk vermogen. Tot zijne laatste jaren bleef hij vrij helder van geest, ver-

wacht-

wachtte zijn einde in de volle zekerheid des geloofs op eene zalige opstanding door den Heere der Heerlijkheid. Hij stierf, of liever hij ontsliep zachtelijk in den Heere, in den jare 1796 den 8 Augustus, den gezegenden ouderdom van bijkans 95 jaren bereikt hebbende. Zoo verlaat de geloovige Christen gaarne dezen staat van beproeving en voorbereiding, om denzelven met eene geruste en vreedzame inwoning in den Hemel te verwisselen. Bij zijn nederig graf herinnert men zich zoo gaarne de troostrijke uitspraak des Verlossers: *Zalig zijn degenen die in den Heere sterven; zalig, ja zalig zegt de Geest, want hunne werken volgen hen na.* Als ik thans het kleine gehucht Hengelo in een vrij volkrijk en welgesteld dorp zie herschapen; — als ik de menigerlei bronnen van bestaan herdenk, die thans zoo vele handen werk, zoo vele monden brood verschaffen; — wanneer ik in mijn zindelijk kerkje naast mijne woning trede, om mijner gemeente het woord des levens te verkondigen; — als ik mijn traktement, wel is waar, vermeerderd door groote bijdragen der leden mijner Gemeente, ontvang; — dan denk ik menigwerf met ontroering en dankbare weemoedigheid: — van dit alles is WOLTER-Oom de stichter. Hij werd van den Vader der liefde gezegend en ondersteund, zijne werken zullen hem zeker navolgen. Zijne assche ruste dan in vrede, en worde

niet ontheiligd door de afgunst der genen, die, schoon begunstigd, zich echter niet genoeg begunstigd achten. — Indien er eenige gemeenschap zij tusschen de ontslapenen en ons in dezen proefstaat verkeerende, zoo zij deze gedachtenisviering zijner verdiensten en weldadigheden nog een blijk dat wij zijne talenten en zijnen ijver op hoogen prijs stellen. Voorzeker zal zij niet onbehagelijk zijn in de oogen van Hem, die wil, dat de goede voorbeelden en welbesteedde vermogens zijner kinderen, hunne broeders en zusters ten spoorslag zouden dienen ter opwekking van eenen loffelijken naijver in het navolgen hunner deugden. Is dan ook deze eerzuil den onvergetelijken WOLTER-Oom gesticht, verre beneden zijne waarde, zoo zij dezelve toch niet geheel nutteloos, en hoezeer ook beneden het peil uwer gunstige verwachting, zij dezelve ten minste een bewijs mijner erkentelijkheid. Eene erkentelijkheid, elk gevoelig hart, zijns ondanks, schier afgeperst. Immers niet slechts in het openbaar, maar ook in het verborgene heeft hij welgedaan, blijkens die belangrijke gaven, die hij onder de armen en noodlijdenden heeft uitgedeeld; deze ondersteunde behoeftigen mogen getuigen, dat zijn loon groot zal zijn in den Hemel. Wachtende op dit genadeloon als de vrucht van zijn werkzaam geloof, zij het ook van hem gezegd:

Vol

Vol bemoedigend vertrouwen,
  Voor 't gevlei der driften doof,
Wandelt hij, min door aanschouwen,
  Dan door hoop en door geloof.
Ja, de Christen, kalm bij 't nadren
  Van de rustplaats zijner vadren,
Sterft met moed en wacht met vreugd
  Het genadeloon der deugd.

ONS NATIONAAL
VOLKSGEZANG
VERGELEKEN
MET DAT VAN ANDERE VOLKEN.

DOOR

A. KIST E. Z[N].

Eene Voorlezing.

De roem der volken ontstaat op dezelfde wijze als die van bijzondere personen. Naar mate de deugden der stervelingen vermenigvuldigen en uitblinken, naar mate de zedelijke waarde van onzen evenmensch verhoogd wordt, stijgt onze achting en onze lof. Hetzelfde heeft omtrent de volks-maatschappijen plaats; hunne zeden en maatschappelijke deugden rigten den maatstaf van hunnen zedelijken roem. — Zoo was Nederland prat op goede trouw en nijverheid, op eerlijkheid en dapperheid; zoo ontstond de Nederlandsche roem. —

Doch er is eene andere soort van roem, welke de natiën, gelijk de bijzondere personen, beërven. Het is de Kunstroem. — Somtijds brengt één land de schitterendste vernuften voort; het ziet op deszelfs grond de ijverigste kunstenaars gebo-

ren worden, en het eene oord der wereld ontsteekt niet zelden een heldere fakkel, welke het overig gedeelte luisterrijk verlicht. Even zoo vereenigen zich vele bekwaamheden in denzelfden persoon, of wordt de eene of andere wetenschap door éénen, tot eene aanzienlijke hoogte bevorverd. Zoo vestigde zich de roem van eenen PHIDIAS, van eenen APELLES; even zoo schittert nog de roem van Rome en Griekenland onder alle de volken der aarde.

Geen wonder dan, dat elk, die een' gepasten naijver voor den roem van zijn vaderland bezit, gaarne die voortreffelijke vernuften herdenkt, of die gedenkstukken der kunst beschouwt, welke deszelfs dierbare grond het eerst zag ontstaan en schitteren; geen wonder dat wij zoo menigwerf met verrukking de namen der dapperen, der wijzen, der geleerden, der dichters en der kunstenaars hooren noemen, welke Nederland heeft voortgebragt; geen wonder eindelijk, dat wij met edele trotschheid ons al die heilzame uitvindingen herinneren, welke op onzen grond tot heil der menschheid en ter bevordering van verlichting en beschaving geboren werden, en den vreemdeling in de prachtigste gallerijen der schilderkunst, de voortbrengselen der Nederlandsche schole kunnen aanwijzen.

Dan even zeer als de overdenking van den roem onzes vaderlands nuttig kan zijn tot bemoediging,

kan

kan de beschouwing der voortreffelijkheid van andere natiën, in eenig vak van kunst of wetenschap, ons opwekken om goede voorbeelden na te streven, en ook in zoodanig vak den roem des vaderlands te bevorderen of te vergrooten. — Niet altijd durven wij den palm der overwinning aan Nederland toekennen; niet zelden gevoelen wij onze minderheid. Dat gevoel moet ons de oorzaken van dezelve doen opsporen, en de middelen doen aanwenden, om andere volken, die ons in eenige kunst of wetenschap overtreffen, moedig op zijde te streven.

Het is daarom, dat ik mij heb voorgesteld, in dit uur met Ul. te onderzoeken, *welke de redenen zijn van onze mindere nationale begaafdheid voor de Zangkunst, in vergelijking met andere naburige volken, en welke middelen ter verbetering derzelve kunnen worden aangewend?*

Ik verzoek uwe toegevende aandacht, wanneer ik I. De Zangkunst en het Volks-gezang in het algemeen — daarna II. het Volks-gezang der Duitschers en andere Europésche volken beschouwen; — III. dit met het onze vergelijken; — IV. de redenen van onze minderheid opgeven; en eindelijk, V. eenige middelen ter verbetering aanwijzen zal.

De

I. De Zangkunst is dat vermogen van de menschelijke stem, waardoor dezelve zuivere toonen voortbrengt, en ons de gewaarwordingen der ziel uitdrukt. Deze uitdrukking is niet zelden even eenvoudig en natuurlijk als het vermogen zelve. Wie denkt hier niet aan dat toevallig geheel oorspronkelijk gezang, dat menig een onder zijnen arbeid aanheft, aan het zoogenaamde neuriën, dat bij velen eene gewoonte is.

De Zangkunst ligt oorspronkelijk in de menschelijke natuur; dezelve kan, door het gehoor naar het gezang der vogelen, naar het ruischen van den wind, gewijzigd zijn. Reeds in de eerste tijden der wereld was dezelve in zwang. — Wij lezen, dat LABAN, zijnen behuwdzoon JACOB zijne geheime ontvlugting verwijtende, hem toevoert: « waarom heb ik u niet uitgeleide gedaan, met gezangen, met den trommel en de harpe? »

De Zangkunst is algemeen onder alle volkeren der aarde. Geene Wilden die niet zingen; al vormen hunne stemmen niet meer dan eenige weinige toonen, al zijn dezelve weinig streelend voor ons gehoor, zij zingen op hunne wijze. Wie weet welke schitterende vorderingen zij maken zouden, wanneer de kunst hen aangreep waar de voor hun karige natuur hen in den steek laat.

laat. De heer MEES met zijn meloplastisch onderwijs kon er wonderen doen. —

Dat de Zangkunst bij de oude beschaafde volkeren algemeen beoefend werd, herinnert ieder zich, die weet, dat de Grieken meest alles zongen. De dichtstukken vangen nog, op hun voorbeeld, aan, met de betuiging: ik *zing* dit of dat. — De Grieken zongen indedaad de verzen van HOMERUS en van hunne overige dichters. Zij zongen zelfs hunne wetten. Dit deed men om die den volke beter in het geheugen te brengen.

Eindelijk merk ik aan, dat de Zangkunst algemeen tot opluistering van feesten, maar bijzonder tot verhooging van godsdienstige plegtigheden werd aangewend. — De reijen der tempelzangers bij de Israëliten, de menigvuldige en overschoone gezangen, voor dezelve vervaardigd, geven eenig denkbeeld van het gewigt, hetwelk men aan de Zangkunst in die dagen hechtte, en verklaren het ons, hoe de godsdienstige verbeelding, de welluidendste gezangen der Engelen aan de gelukzaligheden des Hemels onafscheidelijk heeft verbonden.

Deze weinige aanmerkingen zijn genoegzaam, om Ul. voor te bereiden tot de beschouwing van den tegenwoordigen toestand der Zangkunst; zeer verschillende indedaad van die van den ouden dag: daar de toonkunst door hare snelle vorde-

rin-

ringen zoo veel heeft toegebragt om hare zuster te volmaken, ja daar de regelen en wetten der toonkunst ook de zangkunst beheerschen, en dus de kunst heeft gelouterd hetgeen de natuur had voortgebragt.

Laat ons nu II. zien, hoe het met het volks-gezang der Duitschers en andere naburige volken gesteld is, en daar mede het onze vergelijken.

Het is te bejammeren, dat weinige reizigers, welke zich met de bijzonderheden van landen en steden hebben bezig gehouden, zich de moeite hebben getroost, om wegens de algemeene gesteldheid der muzikale kundigheden van derzelver inwoners, hunne lezers goede berigten te geven. Sommige reizigers zijn niet zelden naauwkeurig in de opgave waar HAYDN, GLUCK en MOZART geboren werden, doch laten ons geheel onkundig van de algemeene volks-begaafdheid, welke wij echter tot grond onzer vergelijking behooren te leggen. — Ik heb dus mijne toevlugt genomen tot zoodanige berigten, welke oor- en oeggetuigen omtrent dit belangrijk punt hebben opgezameld, en welker geloofwaardigheid boven alle bedenking verheven is.

In het grootste gedeelte van Duitschland maken zang- en toonkunst een wezenlijk gedeelte eener goede opvoeding uit. In de hoogere standen vindt men vele beminnaars derzelve, welke niet al-

alleen, wat de beoefening betreft, den naam van Virtuozen mogen dragen, maar die zelfs in de compositie uitmunten. Bij alle klassen der maatschappij behoort de muziek tot het geluk van het leven. Van daar dat op alle scholen toon- en zangkunst beoefend worden, en niet zelden de uitvoering van treffende koraal-gezangen de plaats vervult van zoogenaamde kinderachtige uitspanningen, welke elders als het toppunt van kinderlijk genot worden aangerekend.

Het bestaan der zangscholen in Duitschland geeft een vasten steun aan de zangkunst. Zij wordt daar een afzonderlijk en opzettelijk voorwerp van studie en onderrigt. Dat onderrigt bepaalt zich niet bij het voorstellen van klanken en eene blinde navolging derzelve, het klimt op tot de theorie; het kweekt, bij de kennis van de regelen, de beoefening tevens. Zoo worden talrijke discipelen gevormd, die zich weder in de maatschappij verspreiden, en alomme hunne kundigheden doen strekken om de beoefening der zangkunst bij hunne landgenooten aan te kweeken. In zoodanige scholen wordt zelfs de minst geschikte een tamelijke zanger. Wanneer de natuurlijke strekking der stem is opgemerkt, wordt derzelver plaats aangewezen. De natuur gaf den eenen geschiktheid voor de hooge, den anderen voor lager zang; maar elke stem kan in den kring van zijn vermogen worden aangekweekt, door

door oefening verbeterd; en zoo doende die heerlijke koraal-gezangen daargesteld, in welke de vereeniging van zoo vele onderscheidene stemmen en partijen, bij feestelijke gelegenheden, bij verjaardagen van belangrijke personen of dergelijke, in zoo vele steden van Duitschland, den reiziger roeren en met stille bewondering vervullen.

Het is dus door zoodanige nuttige inrigtingen, dat de muzikale geest wordt opgewekt en onderhouden, en dat vooral de zangkunst bestendig als alleraangenaamste uitspanning onder alle standen der maatschappij wordt beoefend.

Bezoek in Duitschland de fabrieken, gij zult zien hoe snel de arbeid voortgaat, en hooren hoe dezelve wordt verligt en veraangenaamd, door de melodieuse gezangen der werkgezellen. — Treedt in de woning van den landman, gij vindt niet zelden eene goede Piano of andere muziek-instrumenten in zijne kamer. — Bezoek zijnen akker, gij hoort de gezangen der maaijers en der meisjes en knapen die lustig de garven binden. — Wordt de oogst binnen gereden, heerlijke liederen ter eere van St. JACOB worden aangeheven. — Daal neder in de mijnen van het Hartzgebergte, daar klinken de stemmen der werklieden harmonisch in het hart der aarde, verbannen de akelige stilte des doods, en storten moed en vreugde in de ziel. — Of wilt gij al het genoegelijke van de rust der

der landlieden in het stille avond-uur gevoelen, hoort dan hoe hunne vierstemmige liederen, in smeltende toonen, over de spiegelende vlakte van den Rijn, tegen het statig gebergte worden terug gekaatst.

En welke is niet de invloed die zoodanige begaafdheid der bijzondere personen op het openbaar gezang bij algemeene volksvereenigingen hebben moet? Hoe heerlijk was de muzick en de liederen der dappere Tyrolers, onder den moedigen HOFER! Hoe heerlijk klinken de krijgszangen van den edelen THEODOR KÖRNER! Hoe plegtig en roerend verheffen zich de kerkgezangen der Duitschers! hoe wordt de ziel verhoogd, verfijnd, veredeld, wanneer wij hunne godsdienstige beurtzangen hooren, zoo als de gemeente der Hernhutters in ons Vaderland ons daarvan eene proeve geven kan!

En waar de kunst zulk een voorwerp van algemeene beoefening, van algemeene achting is, wordt de kunstenaar aangemoedigd en volmaakt. — Van daar dat de kunst zulke colossale meesterstukken op den Duitschen grond heeft voortgebragt; van daar dat dezelve op hunnen geboortegrond zoo meesterlijk worden uitgevoerd. — Men hoore *de Schepping* van HAYDN te Dresden, het *Requiem* van MOZART te Weenen, en de voortreffelijkheid der Duitsche school zal gevoeld en erkend worden.

In Duitschland praalt dus de kunst in vollen luister; zij wekt er een algemeen belang, zij wordt er algemeen beoefend, zij is eigen aan alle standen; wij kunnen van dat land zeggen: er heerscht eene nationale muzikale geest.

En wanneer wij ons in Zwitserland begeven; aldaar de bewoners der Alpen hunne eenvoudige maar treffende liederen hooren aanheffen; wanneer wij bekend zijn met de uitwerking welke de geliefde herderszang, onder den naam van *Ras des Vachis* bekend, op den Zwitser in vreemde landen doet; wanneer wij den geringen berg-bewoner met geestdrift in den huisselijken kring alles zien schikken tot het plegtig gemeenschappelijk avondlied, en wanneer dan de vereenigde stemmen van vader en moeder, kinderen en dienstbaren, in teedere zuivere toonen ten hemel stijgen; dan zullen wij het volks-gezang der neven van WILLEM TELL onze bewondering niet mogen weigeren.

Italië, reeds sedert eeuwen de wieg der schoone kunsten, beroemt zich met alle regt op de allergewigtigste bijdragen welke op deszelfs grond aan de vorming van zang- en toonkunst zijn toegebragt. De zangkunst inzonderheid werd er door verschillende kerkhoofden aanmerkelijk verbeterd. Volgens St. AUGUSTINUS, werd in 375, door St. AMBROSIUS, te Rome de toonkunst bij het kerkgezang voor de eerste maal ingevoerd; en de in-

invloed, welke Paus GREGORIUS, die groote beminnaar en beoefenaar der kunst, daarop verder gehad heeft, is overbekend. — In latere tijden heeft Italië bestendig de kroon der voortreffelijkheid weggedragen. De compositie der Italiaansche gezangen heeft hare eigendommelijke schoonheid door alle tijden behouden; nog is het vaderland van ROSSINI de belangrijkste school der zangkunst. Nog klinken de aandoenlijke gezangen, welke de eenzame Italiaan zich met zijne mandolien begeleidt, den reiziger aangenaam toe; en de uitvoering der heilige kerkgezangen, onder anderen van het *Miserere*, in de kapel van St. PETRUS te Rome, gaat alle beschrijving te boven.

Bij eene oppervlakkige beschouwing van het nabuurig Frankrijk ontmoet men, ofschoon in eene mindere mate, eene gelukkige geschiktheid voor het volks-gezang. De kunst is er eene behoefte, zij is er natuur. — Een mijner vrienden vond in het Zuidelijk gedeelte, aan den voet der Pyreneën, een achttal arme kinderen, welke in den avond op het veld eene contredans dansten, en zich de begeleiding in vierstemmige toonen allerzuiverst voorzongen. — Het hoofd van den Franschman is vol van allerlei liederen, die bij alle gelegenheden worden toegepast. Geen feestdag wordt er op het land zonder zang of toonkunst gevierd; en men kan van het volk alles verkrijgen, mits men hetzelve, naar het zeggen

 van

van een beroemd Staatkundige, slechts laat zingen. — In hoe verre echter die vrijheid in onze dagen beperkt wordt, zal ieder kunnen nagaan, die het vonnis van den bekenden Liederen-dichter BERANGER gelezen heeft. — De kracht, welke men daar aan de volks-gezangen toeschrijft, schijnt afgemeten te zijn naar de uitwerkselen der Marseilliaansche marsch en het bekende *Ah! ça ira.* — Hoe het zij, het Fransche volk bemint over het algemeen zang en toonkunst. — Alle standen huldigen dezelven. In grootere kringen worden dezelve ten sterksten aangemoedigd. Het gouvernement draagt daartoe alles bij; en de roem der Fransche compositie, zoowel als het nut dat het *Conservatoire* door deszelfs uitgegeven werken aan de kunst heeft toegebragt, zijn te algemeen bekend om hierover breed uit te weiden.

En zal ik nu mijne punten van vergelijking verder uitbreiden? Zal ik uwe aandacht vestigen op de verliefde serenades der Spanjaarden, op de landelijke koorgezangen der Schotten, op de statige eerbiedwekkende liederen der Russen? Neen, uit hetgeen ik heb opgegeven kunnen wij, mijns bedunkens, vaststellen, dat Duitschland, Italië en Frankrijk landen zijn, waar de zangkunst, niet alleen algemeen geëerd en beoefend wordt, maar waar eene eigendommelijke nationale geestdrift voor dezelve bestaat, zoodat de roem

dier

dier landen daardoor allervoortreffelijkst is, en elk derzelve door eigen genie met den anderen strijd voert en wedijvert.

Laat ons dus III. ons volks-gezang daarmede vergelijken.

Helaas, M. H.! het gevoel van onze minderheid schrikt ons indedaad af om deze taak te volbrengen. — Was het de hoop niet, om bij den een of anderen eenige geestdrift op te wekken, welke mij doet voortgaan, ik zoude berouw hebben om U tot eene vergelijking te hebben uitgenoodigd.

Ik moet waarlijk betwijfelen, of er in ons land wel eene algemeene volks-geestdrift voor de zangkunst bestaat: de geringere standen hebben van dezelve niet het minste denkbeeld. Zij weten niet dat er eenig onderscheid is tusschen klank en toon, en schreeuwen dus de oude en nieuwe deunen allerjammerlijkst uit. — Hoort den landbouwer, hoe zijn akelige deun op den rollenden wagen wordt uitgekrijscht. — Hoort den matroos, die meer de geluiden van een jankenden hond, dan van een mensch nabootst. — Let op het geschreeuw der arbeiders bij het werk. — Luister naar dien Psalm, dien de vrome schipper uit zijn achter-onder met allerlei draaijingen en trillingen ten hemel opzendt. —

Het is niet te ontkennen, dat ook in ons

Vaderland bij den beschaafden stand zal worden toegegeven, dat het onderwijs in de zang- en toonkunst tot eene goede opvoeding behoort: maar hoe wordt dit onderwijs algemeen gegeven? Wordt de kunst als eene bron van genoegen vóór het opkomend geslacht beschouwd, door de ouders met ijver aangeprezen, en boven zoo vele andere nietigheden verkozen? Men laat den Muzijkmeester een paar uren in de week verschijnen, en men beschouwt zijn matig loon niet zelden als de grootste opoffering. Men stelt geen belang in het onderwijs. Noch de Meester noch de kinderen worden aangemoedigd, en komen deze laatsten tot jaren van onderscheid, dan beklagen zij zich wel van het weinige nut dat zij verkregen, maar laten dan moedeloos eene kunst varen, waarin zij zich te oud rekenen om vorderingen te maken. — Anderen, welke geen onderwijs ontvangen, verklaren met eene zekere trotschheid, als ware het eene bijzondere sterkte van geest, dat zij voor toon- of zangkunst geen de minste vatbaarheid of gevoel in zich ontwaren; en zoo doende vindt men in ons Vaderland steden van 20,000 zielen, alwaar men uit den zoogenaamden fatsoenlijken stand geen genoegzaam getal beoefenaars der toonkunst zoude aantreffen om eene oude symfonie van GYROWITZ te bezetten. — In den meer gelukkigen middenstand is men ook dáárin gelukkiger. Men ontdekt er meer ijver, meer

lust,

lust, en zij bewaart de kunst voor geheele vernietiging; maar één van elke duizend zielen geeft toch geen grond genoeg, om daaruit tot eene algemeene nationale begaafdheid of geschiktheid te besluiten.

Ik erken, met het onderwijs is het hier te lande niet breed gesteld. Daar op de dorpen de ambten van voorzanger, koster, klokkeluider, doodgraver, enz. enz. zich in één persoon moeten vereenigen, zal men ook niet kunnen vergen, dat die lieden zich bij meer dan het allernoodigste bepalen. In sommige steden ontbreekt het geheel aan gelegenheid om iets te leeren, of is dezelve gebrekkig. In hoe vele oorden van ons Vaderland is, buiten eene valsche fiool op de kermis en de schreeuwende stem van den voorzanger, alle toon- en zangkunst onbekend.

En zijn de lieden elk op zich zelf zoo slecht toebereid, hoe treurig ziet het er dan niet uit, wanneer zij zich vereenigen en het volks-gezang hooren uit te maken! De lust tot het gezang schijnt bij het volk niet te ontbranden; dan na het onmatig gebruik van sterke dranken. Onbekend met het stille genot, hetwelk de zangkunst in het gezellig verkeer aanbiedt, is de uitwerking nog heviger dan de prikkel zelve; en het wordt noodzakelijk, wanneer de geestdrift is opgewekt, de ooren te stoppen. Ten minste is dit onvermijdelijk, wanneer men niet diep geërgerd wil worden bij

het uitkrijschen van het volkslied van TOLLENS, of van de Cavatine uit de *Tancred* van ROSSINI, op welks overschoone melodie men de vuilste straattaal uitbraakt.

Het is waar, het kerkgezang in ons Vaderland, bijzonder in onze stad, is aanmerkelijk verbeterd; maar is hetzelve op verre na wat het behoorde te wezen? Begeef u slechts op het een of ander dorp, zoo als ik in den afgeloopen zomer in Gelderland bezocht. . . . .

En, ofschoon dan niet overal in ons Vaderland, zulk een buitensporig getier wordt aangetroffen, zal men echter op de meeste plaatsen ten platten lande eenen schandelijken wedstrijd ontdekken om elkanders stemmen te verdooven, een smakeloos gekrijsch, waarbij degeen die de vergadering in het plegtig zingen behoorde voor te gaan, het regt meent te hebben, alle zijne medezangers jammerlijk te overschreeuwen. — Men zal in vele steden zeer onbekwame toonkunstenaars aantreffen, die bij de diepste onkunde, gebrek aan gevoel, parende, met snerpende, orgeltoonen de ellendige koren begeleiden. — Men zal eindelijk kunnen opmerken, dat der Godsdienstige vergaderingen niet zelden zoodanige melodiën worden opgelegd, welker compositie geheel strijdig is met den indruk welken de woorden moeten uitwerken, waardoor dus de onaangenaamste aandoening bij den zanger geboren, en alle zedelijke bedoeling

ten

ten eenemale gemist wordt.

En wanneer wij nu aan de vierstemmige liederen der Duitsche landlieden, aan de roerende toonen van de bewoners der Alpen, aan de godsdienstoefeningen der Hernhutters, en aan het *Miserere* te Rome denken, zullen wij dan onze diepe minderheid niet moeten erkennen?

Welke mogen daarvan de redenen zijn? vraagt men natuurlijk. En dit wilde ik in de vierde plaats aantoonen.

IV. Vooreerst kan in het temperament onzer natie misschien eene veel vermogende oorzaak gezocht worden. — Het is duidelijk, dat de ligging van ons Vaderland, ons vochtig en kouder klimaat, onze lage gronden, een geheel anderen invloed op de bewoners hebben, dan de meer hooge en drooge landen op de hunnen uitwerken. Het gevoel voor al wat schoon is, treft sneller en sterker onder den helderen hemel van Italië, dan onder de gure hemelstreeken van het Noorden; de driftige, stoutmoedige Duitscher en de levendige Franschman kunnen dus in hunnen aard meerder vatbaarheid en geschiktheid voor de kunst bezitten, dan wij, wier bloed meer koel, meer bedaard wordt omgevoerd.

Maar, ten tweede, beschouw ik het vooroordeel als een gewigtige hinderpaal tegen de bevor-

dering der kunst. De toonkunst is zoo na met de zangkunst verwant, dat wij het bestaan der eene niet kunnen gelooven, zonder dat der andere te veronderstellen. — Zonder toonkunst, zonder behoorlijke inachtneming van derzelver regelen, is geene zangkunst denkbaar. En hoe wordt nu die hemelsche kunst door velen beschouwd? Wordt zij begrepen; in hare waarde erkend? Neen! het vooroordeel doet niet zelden, als eene ligtzinnige bezigheid, als eene ijdele uitspanning verwerpen, wat kennis en beoefening als heilzaam en edel roemen zoude; ook dit is het lot dezer kunst. — Over het algemeen, bij eenvoudige, weinig doordenkende, maar niet te min brave lieden, behoort zij tot de zondige vermaken, tot de ijdelheden der wereld. Ik ben eens getuige geweest van de huivering met welke menige vrome ziel eene fiool beschouwde; en dat een muzijkminnend geestelijke de solo's van VIOTTI in zijnen kelder bestudeerde om zijne gemeente niet te ergeren, zal bij velen meer bekend zijn. Dat vooroordeel, alzoo bestaande, heeft de droevige uitwerking, dat niet alle verstandigen zich boven hetzelve zoodanig daarvan verheffen, dat de kunst er van bevrijd worde: van daar dat de kunst, van een groot gedeelte achtingswaardige leden der Maatschappij alle aanmoediging mist; van daar dat dezelve onder het vooroordeel van wereldsche ligtzinnigheid gebukt

blijft;

blijft; van daar, eindelijk, dat menig huisvader zijn geweten gerust stelt, wanneer hij zijne kinderen onbekend laat met eene bron van genoegen, die voor hun volgend leven, onder allerlei omstandigheden, onuitputtelijk is.

Ten derde meen ik aan de plegtigheden van den heerschenden Godsdienst hier te lande, eene onschuldige oorzaak te moeten toeschrijven. — Het is niet te ontkennen, dat de uiterlijke plegtigheden, bij de Roomsch-Katholijke kerk in gebruik, ook door toon- en zangkunst, een verbazenden invloed op hare leden uitoefenen. De voorziening in een goed orchest, het bezetten van veelstemmige gezangen, vorderen daar dus beoefening en aankweeking der kunst. Bij de kerkhervorming heeft men de plegtigheid der Godsdienstoefening zeer vereenvoudigd, en op deze welvermogende middelen, om het gevoel te verheffen, met eene welligt al te groote naauwgezetheid neêrgezien. Men is van het eene uiterste in het andere vervallen; want daar er bijna geene pogingen worden aangewend, om den Godsdienst door afwisselende koorgezangen, veel min door de uitvoering van grootere muzijkale stukken op te luisteren, en de indruk op onze zinnen als noodeloos bij den Godsdienst wordt gerekend, is ook van dien kant onverschilligheid en minachting voor de kunst ontstaan, die zoo moeijelijk en niet dan langzaam te herstellen zijn. Wij zien echter in

onze

onze stad wat eenige verbetering reeds heeft uitgewerkt; welk eene lust tot beoefening daardoor bij velen is ontstaan; en het kan dus aan de oude sleur van het gewone kerkgezang gewis te wijten zijn, dat niet reeds sedert jaren de muzijk-beoefening meer algemeen geworden is.

Ten tweede meen ik het algemeen gebrek aan nationalen geest als eene nadeelige oorzaak van ons achterzijn te mogen opmerken. Men het toe te schrijven aan die vereeniging van allerlei natiën, waaruit de bewoners van ons Vaderland zijn zamengesteld, dat er prijsvragen moeten worden uitgeschreven; wat de Nederduitsche volks-geest zij? Is het gewaagd, wanneer wij in vele gevallen antwoorden: Neen, er is geen volksgeest, ten zij dat men dien geest van navolging als zoodanig rekenen wille! Dit is zeker, dat er buiten eenige weinige Cantates, welke zelden gezongen worden, geene doorwarme Nederduitsche zangstukken worden gehoord. Men zingt voor het publiek als zanger, liefst in volstrekt onverstaanbare taal; daardoor wordt het bijna voor erkend gehouden, dat onze zachtvloeijende en tevens zoo krachtige moedertaal voor den zang ongeschikt is. Daardoor wordt dan aan de voortbrengselen van vreemden bodem altijd de voorrang geschonken, en de vruchten voorbij gezien, welke onze eigen grond oplevert. Daardoor wordt de zang in ons land, zonder karakter, en alleen eene vereeniging

van allerlei vreemde smaak en geur; daardoor, eindelijk, mist men eigen compositie, eigen Nederlandsche zang.

Eindelijk meen ik in de werkeloosheid van het Bestuur des lands, omtrent deze gewigtige kunst, eene laatste oorzaak te vinden.

Er zijn in ons Vaderland jaren verloopen, zonder dat er eenige aanmoediging voor de kunsten in het algemeen is daargesteld. — Sedert onze gelukkige herstelling hebben zich onder anderen voor de schilderkunst meer gunstige maatregelen geopenbaard. De openbare tentoonstellingen, het aankoopen voor het koninklijk Museum, uitgeschreven prijsbekroningen, en dergelijken, hebben aan dit vak der kunsten een nieuw leven, een nieuw veld ter ontwikkeling geschonken. — De toonkunst is niet dan zeer weinig beschermd; ja, nu en dan worden Nederlandsche kundige mannen, die elders hun bestaan en aanmoediging vonden, tot onzen lof, door den Koning herwaards gelokt, maar hoe veel blijft er niet te wenschen over. De bekrooning uit het fonds van den Heer VAN KINSBERGEN aan de volksliederen toegekend, die aan de beste melodiën van SPANDAWS vaderlandsche gezangen beloofd, zijn de eenige openbare prikkels ter aanmoediging geweest, en deze was men alleen aan bijzondere personen verschuldigd. — Wat echter de hooge overheid zou kunnen doen

(zon-

(zonder nog in het uiterste van sommige Duitsche vorsten te vervallen, die in eigen persoon het orchest dirigeren), en wat dus door de werkeloosheid ten deze benadeeld is, zal elk nadenkende gemakkelijk beseffen.

En nu, M. H.! heb ik Uliedien niet alleen van onze minderheid overtuigd, maar van dezelve tevens de oorzaken opgegeven; er blijft mij over, Uliedien eenige middelen ter verbetering aan te wijzen.

V. Ik zou mij hier kunnen bepalen bij de aanhaling eener met den gouden eerprijs bij deze Maatschappij bekroonde verhandeling van den Heer VAN DER REYDEN, in 1802 uitgegeven, en welke zeer gepaste middelen opgeeft; ofschoon ik in sommige opzigten met den schrijver verschillen zoude; daar ik zeer veel tegen de schoolmeestressen heb, en ik mij niet kan voorstellen, dat eene matres, behoorlijk les in het zingen geven zoude. — Naar mijne gedachten is het eerste middel, goede gelegenheid tot onderwijs in dezelve. — Hier en daar beginnen goede inrigtingen hunne uitwerking te doen; doch zoodanige verschijnselen zijn zeldzaam, en kunnen geene algemeene verbetering te weeg brengen. Ofschoon men met genoegen opmerkt, dat er in vele scholen eenig onderwijs in de zangkunst gegeven wordt, blijft zulks verbazend oppervlakkig. — Het zou

van

van veel nut zijn, wanneer de briefjes ter beantwoording vragen inhielden welke de zangkunst betroffen. Men kon de kinderen zoo leeren wat nooten en derzelver gedeelten, wat toonen, derzelver tertsen, quinten en accoorden waren; men kon de maat leeren verdeelen, de bewegingen uitleggen; en dat alles zou er, mijns inziens, niet minder gemakkelijk in willen, dan de beantwoording der vragen naar 's menschen zenuwen en spieren of den loop der planeten. Welk eene groote schrede zouden wij zoo doende voorwaarts gaan: wanneer dan de onderwijzer eenige kennis van de beoefening der toonkunst en der zangkunst bezit, dan kan er veel gevorderd, vele muzikale kennis verspreid, en zoo doende de lust tot meerder oefening opgewekt worden. Maar is de onderwijzer een der menigvuldige ellendige schreeuwers, die niet kunnen onderscheiden wat klank, wat toon is, die onbekend zijn met alle regelen der toonkunst; behoort hij tot die eerzuchtigen, die de hardste en scherpste stem voor de beste houden, die door hunne onzuivere melodiën het gehoor van anderen jammerlijk teisteren en dat van hunne kweekelingen voor altijd bederven; dan is zulk onderwijs veel meer na- dan voordeelig. — Er behoort dus, op het voetspoor der Duitschers, meer opzettelijk in de zangkunst onderwijs te worden gegeven. Het oprigten van zangscholen was daartoe allerheil-

zaamst,

zammet, en theoretisch en practisch onderrigt onontbeerlijk.

Maar dan ook, ten tweede, moet het lot der onderwijzers worden verbeterd. Hun lot behoort niet gelijk te zijn aan dat van zwervende benden, die, onzeker van hun toekomstig lot, zich toevallig op de eene of andere plaats vestigen, ten einde een bestaan te verkrijgen. Geschikte personen behooren van der jeugd af tot hunne bestemming te worden voorbereid, en na behoorlijke examina tot eenen betamelijken rang te worden verheven; men behoort dan met de kunst ook meer hen te achten die dezelve voortplanten. Men gelieve dan tevens voor betere besoldiging te zorgen. Hoe karig is niet het loon van den verdienstelijken toonkunstenaar, die met zijne orgeltoonen ons godsdienstig gezang begeleidt, in vergelijking van menig ander ambt of bediening, dat met minder zielverheffende bedoelingen en met minder kunde wordt waargenomen!! — Wanneer men meer algemeen van het moeijelijke van den post van onderwijzer in de toonkunst overtuigd was, wanneer men wist welk eene uitgebreide kennis en beoefening voor hun onontbeerlijk is, men zoude het lot der onderwijzers volgaarne verbeteren; en even daardoor hunnen stand op de regte waarde stellende, de zamenleving met vele bekwame, nuttige en aangename leden verrijken.

Ein-

Eindelijk, de zang en toonkunst in het algemeen behooren aangemoedigd te worden. — Daartoe dient men haar regt te waardeeren. Men vindt vele menschen die de toon- of zangkunst regt lief en aardig noemen, maar die geen denkbeeld hebben van hare eigenlijke waarde; ja die meenen haren lof oneindig te vergrooten, wanneer zij evenveel gewigt aan den Muzijkmeester als aan den Dansmeester gelieven toe te schrijven. Zoodanige dwalingen behooren openlijk bestreden te worden; men moet het heerlijke, het verhevene der kunst meer en meer verkondigen. — Ach, konden velen zich eenig denkbeeld vormen van hare onbeschrijfelijke genoegens; hoe menig oogenblik, nu aan het beuzelachtigst bedrijf of berispelijke verrigtingen besteed, zou dan der zang- en toonkunst worden toegewijd!

Veelvermogend is de aanmoediging van het Landsbestuur. — Wanneer de hoofden van den Staat de kunst beschermen, de kunstenaars tot zich lokken, en ware verdiensten vereeren, bloeit dezelve. Wanneer die bescherming van het landsbestuur dan afdaalde tot de regeringen der Steden, en deze alle geschreeuw op de straten weerden, alle zoogenaamde liedjeszangers en zangeressen, met hunne ontuchtige gedichten en ondragelijke stemmen, zonder genade verboden en verbanden; wanneer integendeel goede gezangen, zoo als er bij kermisgelegenheden vele voorkomen,

 wer-

werden toegelaten; dan werden de kwade voorbeelden verwijderd, de goede daargesteld, en alzoo aan het volk gelegenheid gegeven, die ongemerkt na te volgen. Wanneer daarenboven allen, die eenigen invloed hebben, het niet beneden zich rekenen hunne bemoeijingen ook tot over de hemelsche toon- en zangkunst uit te strekken, dan durf ik mij een vrolijk vooruitzigt schilderen.

Ja, M. H.! dit vooruitzigt is door geene verbeelding geteekend; maar de Maatschappij, waarvan wij leden zijn, geeft goede gronden aan onze hoop. Het zal uit haar midden zijn, dat eene inrigting zal tot stand komen, waaraan wij de beste uitwerkingen mogen toeschrijven. — De handelingen der Algemeene Vergadering, gedurende twee jaren, getuigen van de ijverige werkzaamheden op het gewigtig voorstel van sommigen tot verbetering van toon- en zangkunst gedaan. — De bemoeijing van eene Maatschappij als de onze is de beste aanmoediging, geeft de beste verwachting; en zal zeker gelukken, wanneer wij elk in onze bijzondere betrekking, onze bescherming aan die kunsten niet ontzeggen, maar met ijver medearbeiden tot verspreiding van meer algemeene kennis en bevordering van meer algemeene beoefening derzelve: daardoor zullen wij binnen weinige jaren die naburen op zijde streven, welke ons thans zoo verbazend overtreffen.

PROEVE VAN TOESPELINGEN
MET PLANTEN-NAMEN.

UIT EEN BRIEF VAN Mr. *D. H. B. A.* AAN Mr. *H. W. T.*

« *Ik heb in mijn kruidboek van inlandsche planten — (gij weet dat ik die, meer voor uitspanning, dan wel met hoop om de wetenschap veel te dienen, pleeg te verzamelen)* — *ook een afzonderlijk cahier voor herinneringen* (souvenirs,) *waarin ik bijéén plaats, sommige plantjes, die ik aan merkwaardige oorden vinde, om mij, bij doorbladering mijns herbariums, te levendiger die oorden te herinneren.*

« *In Augustus* 1817 *het slagveld van Waterloo bezoekende, vond ik, op en bij de ruïnen van* Hougue-mont, *vier mij welbekende planten, die ik, zonder juist op de namen of eigenschappen bijzonder te letten, tot het zoo evengemeld oogmerk medenam. — Zelden gebeurde het mij, dat namen of bekende eigenschappen van alzoo gezamelde planten zich leenden tot eenige toespeling. (Dat zoo vele onzer inlandsche gewassen, of zeer ongeschikte, of geheel geene, in de volkstaal bekende, benamingen hebben, is hier wel eene voorname reden van.) — Toen ik*

 ech-

echter, weder naar Brussel rijdende, mijne vier plantjes nader beschouwde, ontwaarde ik, dat deze juist vrij ongedwongene toespelingen veroorloofden, op het voorheen gebeurde ter plaatse waar ze groeiden. Ik teekende in mijn zakboekje op, hetgeen gij leest op nevensgaand geschreven blaadje, [hier A. bladz. 311 *Rust zacht*, enz.]

« *En naderhand, bij het wegleggen der kruidjes in mijn herbarium, schreef ik daar bij hetgeen gij leest* [hier B. bladz. 312 *Slaapt zacht*, enz.]

« *Een mijner vrienden zag toevallig deze aanteekening eens in mijn kruidboek, en nam ze mede, zonder dat ik er in langen tijd iets van vernam. — Dan zeer onlangs ontving ik van hem eenige exemplaren van nevensgaand gedrukt blaadje* [C. bl. 313—316] *waarbij hij aan mijnen weinig verdienstelijken inval de eer doet, van denzelven in een lief gedichtjen te tooijen, ook nieuwe toespelingen behelzende, beter dan de mijne.*

« *Zie daar, W. V.! de oorsprong van dit blaadje.* — »

HER-

HERINNERING *aan het* SLAGVELD *van* WATERLOO, *door middel der nevensliggende* (*) *planten, aldaar door mij in Augustus 1817 gevonden op de ruïnen van* Houguemont, *zijnde de plaats, waar wel het hevigst is gestreden in 1815.*

A.

Rust zacht, (†) gij *ontslapene* helden! — *nimmer* zullen wij *vergeten* (§), dat gij hier den *Adelaar* (**) *stuittet* in zijne vaart, die dood en verwoesting bragt over deze velden. — Dan thans moge men rondschouwen op deze zelfde velden, waar eenmaal dood en verwoesting waarden, en het *oog* (††), het harte, zal *vertroost worden*, door leven en welvaart, die nu weder hier bloeijen en groeijen in aanminnigen tooi.

B.

(*) (Namelijk, in mijn *Herbarium.*)
(†) Papaver Rhoeas, *Klaproos-maankop.*
(§) Myosotis Arvensis, *Vergeet mij niet.*
(**) Pteris aquilina, *Adelaars-varen.*
(††) Euphrasia officinalis, *Oogen-troost.*

B.

Slaapt zacht, gij gesneuvelde helden! die hier uw leven offerdet voor het vaderland.

De *Maankop* (a), die ik hier zie groeijen, schijnt mij nog *rood* (a) van uw bloed, doch *is* tevens het beeld van uwe ongestoorde rust. — Ook de *Vergeet mij niet* (b), in *hemelsblauwe* pracht thans bloeijende op de plaats, waar gij streedt, wijst mij naar den *hemel*, die uwe heldendeugd loont, en vermaant mij tevens *nooit* die heldendeugd *te vergeten*.

In *somberen* bladeren-dos bloeit hiernevens, maar *heimelijk* haren bloei *verbergende*, de weleer trotsche *Adelaars-varen* (c). — Zij schijnt nog te treuren, dat hier het *roofdier*, waarvan zij het afbeeldsel in haren wortel onder de aarde verbergt, door uwen moed werd gestuit in zijne vaart, die ook op deze velden dood en verwoesting bragt: — maar dood en verwoesting waren hier thans niet meer rond. — Gij, liefelijk bloeijend kruidje! dat, schoon *vertreden* onder mijnen voet, zich weder oprigt, — *Oogentroost* (d) noemde u reeds de alöudheid, — wenkt mij toe, dat ik hier *troost* voor mijn hart, *troost* voor mijne *oogen*, zal vinden, wanneer ik rondschouwe, hoe op deze heerlijke velden, eenmaal ten prooi aan dood en vernieling, thans weder leven en welvaart zijn hersteld, en weldadig opbloeijen en tieren in aanminnigen tooi.

AAN-

AANMERKINGEN

TER OPHELDERING VAN DE TOELSPELINGEN.

(a) *Papaver Rhoeas*, de *Klaproosmaankop*, die ik hier vind, bloeit *bloedrood.* — Dat voorts de *Maankop* het symbole van den slaap, en slaapverwekkend is, is overbekend.

(b) *Myosotis arvensis*, die hier groeide, is, zoowel als de fraaijer bloeijende *Myosotis aquatica*, bekend onder den naam van *Vergeet mij niet*, en draagt *hemelsblaauwe* bloempjes.

(c) De *Adelaars-varen*, *Pteris aquilina*, behoort tot de klasse der *heimelijk parende* (*Cryptogamia*), en draagt ook zijne bloemen aan de onderzijde der bladen verholen. — Deze bladen zijn van eene *sombere*, donkergroene kleur; — wanneer men den wortel of de steel digt aan den grond schuins doorsnijdt, dan ziet men eene gelijkenis van eenen (*dubbelen*) *arend*, waarvan de plant haren naam schijnt ontleend te hebben.

(d) *Euphrasia Officinalis*, *Oogentroost*, heeft eigenlijk dezen naam, omdat men het pleegde te gebruiken als heelmiddel in oogziekten. — Het laat zich even als gras *vertreden*, zonder daardoor in zijnen groei te worden gehinderd.

C.

Onder de puinhoopen van het kasteel Hougue-mont, trof een liefhebber der kruidkunde de volgende planten aan:

a. De *klaproos-maankop*, bloeijende bloedrood.

b. De *myosotis arvensis*, die, zoowel als de fraaijer bloeijende *myosotis* (*scorpioïdes aquatica*), bekend is onder den naam *vergeet mij niet*, en azuur-blaauwe bloempjes draagt.

c. De *pteris aquilina* of *adelaars-varen*, behoorende tot de klasse der heimelijk parende (*cryptogamia*) en dragende bloemen aan de onderzijde der donker groene bladeren verholen: de wortel of steel, digt aan den grond schuins doorgesneden, vertoont de gelijkenis van een' (dubbelen) arend, die de plant haren naam schijnt geschonken te hebben.

d. De *euphrasia officinalis*, reeds door de aloudheid *oogentroost* genoemd, die, na getrapt te zijn, zich weder opbeurt.

Bij het vinden dezer planten was het slagveld rondom weder met een rijk graangewas bedekt.

De gedachten van den vinder heeft men in de volgende regels op rijm pogen te stellen.

Hier dekt een weinig moederaarde
  U Belgen! rijk aan kracht en gloed,
  Toen op uw onbezweken moed
Verbaasd en vriend en vijand staarde.
  Hier, Helden! vocht uw vuist den strijd
Voor 't heerlijk erf der groote vadren

En

En 't bloed vloog gonzend door uwe adren
Geheel dien dierbren grond gewijd.

a. Ik zie op 't graf de maankop gloeijen
Rood door uw wonden-bloed gekleurd,
Als moest gij van ons afgescheurd
Nog in een beeld op aarde bloeijen.
Neen! elke vonk is uitgebluscht,
Gij dort met gras en kruid en lover:
Maar vriendlijk hangt de bloem er over,
En zelfs geen windje stoort uw rust.

O ja, gij rust in stille groeven;
En als daar weemoedstraan op vliet,
b. Ontluikt een zacht vergeet mij niet,
Dat lievlingsbloempje van de droeven.
't Zegt fluistrend aan het weenend oog,
Dat staart op 't lachend hemels blaauwe:
« Schoon de aard het heldenlijk benaauwe,
Het loon der dappren is omhoog!»

Daar, in een dosch van donkre blâren,
Wier somber dak den bloemknop hult,
Zien wij 't afgrijslijk beeld der schuld
c. Des dwingelands in de aad'laars-varen.
Zoo zat de heerschzucht hem in 't hart,
Als in haar wortel zelf dat teeken.
Tiran! wie zal ons van u wreken,
Nu ge ook de slaande Godheid tart?

Hier wijdde op reeds geknakte schachten,
Vernederd, maar van bloed niet zat,

Het

Het monster dat nog klaauwen had,
Aan 't helsch verderf zijn laatste krachten.
Vernieling vloog met lossen toom,
Door 't razend roofdier voortgedreven;
En naauwlijks bleef er spoor van leven
Na 't beuken van dien gruwlen stroom.

Maar neen! de tijger grijnst niet langer,
Door u gemuilband, heldenkroost!
d. De tranendrooger, de oogentroost
Tiert bij den halm, van aren zwanger.
Vertreden door des krijgers voet
Herrijst het kruidjen op zijn stengel,
En welvaart lacht als zeegnende engel
Waar wreede moordlust plaste in bloed.

TOEGIFT UIT WILLEM VAN HAREN.

Waar moed is daar is hulp. Uit moed is heil te halen!
Zal moed met regt gepaard niet altijd zegepralen?
Wie and're grondbeginsels voedt,
Die kniele neêr: die heeft geen moed!

Hij, die door eigenbaat noch vrees is te verzetten,
Die vechtend sterven durft voor Godsdienst, vrijheid, wetten,
Die maakt de kleenste vesten rijk,
Die is alleen een heir gelijk!

DICHT-

DICHTREGELEN

TER INWIJINGE VAN HET LETTERKUNDIG GENOOTSCHAP,

ONDER DE ZINSPREUK

PRODESSE CONAMUR,

TE ARNHEM,

DOOR

JOHANNES CORNELIS BOOT,

PREDIKANT ALDAAR.

Uitgesproken den 15 October 1792.

Hoe! zal mijn staamlend, kunstloos lied,
Den stouten Redenaar vervangen? (*)
Gewis mijn zang gevalt u niet;
Gij bleeft, geheel gehoor, aan zijne lippen hangen.
Ik voel, me ontzinkt die kracht, die moed,
Die anders 't speeltuig klinken doet;
'K leg liefst mijn Lier al blozend neder —
Maar neen, gij wenkt!... Schoon reeds voldaan,
Moet ik een enkel toontje slaan;
En uwe gunst herstelt mij weder!

Der

(*) [Dit Dichtstuk was voorafgegaan door de Redevoering van 's Dichters Ambtgenoot Dr. E. KIST, *over het belang, dat wij bij de beschaving van ons verstand hebben*; welke, oorspronkelijk met dit Dichtstuk uitgegeven, weder opgenomen is in deszelfs *Verhandelingen en Redevoeringen over Verschillende Onderwerpen*. Dordr. 1816, bl. 269—306.]

Der braven gunst deed vaak den moed
Die reeds aan 't doven was herleven;
Dan voelt men wat ons spreken doet,
Niets was ooit meer in staat om zwakken kracht te geven.
Welaan, ik ben van zorgen vrij;
Ik zing den lof der maatschappij,
Die Arnhem zoo veel roems kan baren;
Ik noodig mijnen landgenoot;
Want, zijn beginzels zelden groot,
Hij mag op zulk beginnen staren.

Wie kon dees aandrift in uw ziel
O Achtbre Leden! doen ontvonken?
Toen U dit plan te binnen viel,
Wierd aan uw edel hart nog ed'ler doel geschonken.
De mensch vormt zich in dezen stand,
Voor schooner, beter Vaderland,
Maar dit, dit heet zich voorbereiden,
Wanneer men zijne ziel beschaaft;
En, zelf met kundigheên begaafd,
Ook andren hoger op wil leiden.

V. ak

Vaak zagen wij in onzen kring,
In veler borst 't verlangen groeien,
Om ook door nuttige oeffening,
En kunst, en wetenschap te kweken, te doen bloeien.
Toen boden wij elkaâr de hand,
Getrouw voor de eer van Gelderland,
Getrouw aan onze duure pligten;
Elk onzer toonde zulk een moed,
Die niet slegts iets ontwerpen doet,
Maar iets lofwaardigs kan verrigten.

O ja! de kennis der natuur,
Kan 't harte van den mensch vermaken;
Dan kent hij God, en zijn bestuur,
En zijne dankbre ziel begint voor God te blaken;
Voor 't wezen, dat den sterveling,
In dezen min volmaakten kring,
Het schoonst vermogen deed ontvangen;
Voor hem die dier, en Engel schiep,
Maar die den mensch te voorschijn riep,
Tot aandagt op zijn's Makers gangen.

Ons eerste doel zij dan, den lof
Van onzen Vader optemerken;
De worm kruipt onder ons in 't stof,
Maar 't reedlijk schepsel Gods moet redelijker werken!
Waar wij het oog toch henen slaan;
'T heelal spoort tot bewondring aan;
Natuur toont lagchend haren luister —
Hij die niet zien, gevoelen kan,
Hij spott', of zugtt', of gruw' er van,
Hij zwerft ook eeuwig in het duister.

Het blind vooroordeel mag iets kwaad,
Iets waarlijk heilzaams, doodlijk achten;
Wen scherper oog dit gade slaat,
Zou men van 's hemels zorg niet beter kunnen wagten.
Het bijgeloof, dat angstig ziet,
Wanneer de lucht maar bliksems schiet;
Dat overal Gods wraak wil zoeken;
Zal dan niet langer als weleer,
Een Galileus zijne leer,
Omtrent het Zongestel doen vloeken!

De zuigling kent geen nutte kragt,
Van water, vuur, of lucht, of aarde;
Tot rijpren ouderdom gebragt,
Zien we op dit Schouwtoneel der Elementen waarde.
De mensch die zijn behoeften kent,
En zig aan 't onderzoek gewent,
Verlengt door zijne zorg het leven;
Vaak heeft de kenner der natuur,
In 't akligst, in het doodlijkst uur,
Zijn broeder uitkomst kunnen geven.

Ginds ligt de woning van geluk;
En 't veiligst, 't schoonste spoor staat open,
Daar vindt men lafenis in druk;
Daar kan men zonder geld het edlst genoegen kopen.
Is 't voorregt voor der menschen rang,
Natuur in haren samenhang,
Tot voordeel na te kunnen sporen;
Wie zou dan de aandrift die zijn ziel,
Tot zulk een doel te beurte viel,
Ondankbaar, ongewroken smoren?

Mij dunkt ik hoor een ziel, van 't stof,
Van 't dierlijk ligchaam reeds ontslagen;
Nu toegewijd aan 's makers lof,
Den dwazen sterveling die hier nog toeft beklagen;
Die hier nog toeft, maar hier ook slaapt;
Of zig aan schijn alleen vergaapt;
En die natuur in hare gangen
Noch kent, noch haar genot begeert;
Die nimmer werkt, en nimmer leert
Waartoe hij 't aanzijn heeft ontvangen.

Daar rukt de dood hem uit zijn stand,
'T Gordijn der eeuwigheid gaat open;
De hemel is het Vaderland
Van hun, die 't burgerregt daar toe op aarde kopen.
Maar hier, hier woont de luiaard niet —
Hier zingt een schaar het schoonste lied
Voor Helden, die op aard verwonnen;
Voor hun, die voormaals in hun kring,
Als reedlijk werkend sterveling,
Een beter leven vroeg begonnen.

Dan!

Dan! waar toe mijn Natuurgenoot!
U zulk een voordeel afgetekend?
Gij weet dit heilgenot is groot,
Gij hebt gelukkig vroeg reeds op dat heil gerekend;
Gij telt met vlijt de stonden na,
Op dat uw werk voorspoedig ga,
Op dat uw poging niet mislukke;
Gij bidt den goeden, wijzen God,
Dat hij zijn zegel op uw lot,
Toch verder als een Vader drukke.

Maar was het kennis der natuur,
Waar op we alleen hier bleven doelen?
Wij mogten ook ter goeder uur,
Een trek tot meerdren bloei, van letterkunde voelen.
Uit schrift dat nauwlijks leesbaar is,
Vertelt me ons de geschiedenis,
Die stad en vaderland betreffen;
Wij zien op half doorknaagde blaân,
De daden onzer vadren staan,
Die nog hun lof ten hemel heffen.

Wij vorschen na in welk een land,
Door welk vernuft iets wierd gevonden;
Wie dees gewoonte bragt tot stand,
Of wat gewest ons 't eerst die proef heeft toegezonden.
Wij zien wat immer deugd vermogt,
Voor welk een prijs men Neêrland kogt;
Wij roemen de oude Batavieren;
Wij sporen hunne zeden na,
Wij slaan den moed der Belgen gaâ,
Gaan naar hun graf met eerlauwrieren!

Kan 't zijn, wij zullen soms den lust
Voor dichtkunst pogen op te wekken —
Of waar toe zulk een vuur gebluscht?
Kan ook de dichter soms niet tot uw voordeel strekken?
Wanneer zijn lier al zagtkens speelt,
Wanneer hij hart, en zinnen streelt,
Doet hij gelukkig iets gevoelen
Dat hemelsche verrukking baart;
Dan rukt hij menschen los van de aard,
Dan leert hij Jezus lof bedoelen.

Soms

Soms zal de wijsgeer onzen pligt,
En ons bestemming overwegen;
Hij stelde menigmaal in 't licht,
Het geen voor velen lang in 't donker had gelegen.
Zal dan de wijsgeer gadeslaan,
In wat betrekking menschen staan,
En hun genoegens vaak vergrooten;
Wij noemen hem in onzen kring,
Een toevlugt voor den sterveling,
Een heil voor zijn natuurgenooten.

O wierd dat heil alom gehoord!
De hemel zegen hier ons pogen!
Daar ons gebed door wolken boort
Daalt wis die zegen neer — God ziet ons uit den hogen!
Zijn oog blijve immer op ons staan,
Dan kan ons werk niet óndergaan,
Dan zal de tijd ons plan volmaken;
Dan bloei door ons het Vaderland;
Dan zullen we in gewenschter stand,
Nog voor het heil van Neêrland waken!

Bestuurders van dees Maatschappij,
'K durf alles van uw zorg verwagten;
Dult dat ik u mijn zangen wij,
Maar neen, niet alegts mijn zang, mijn hart — en mijne krag-(ten!
Ons welzijn is u toevertrouwd —
Door u wierd dit verblijf herbouwd —
Uw naam moet nog het nakroost lezen;
Bestuurders! die door uwe vlijt,
Beschermers van geleerdheid zijt,
Gij moet van God gezegend wezen!

Zijt welkom in dees nieuwe zaal,
Gij, die ons Choor wilt helpen schragen;
Zijt welkom leden altemaal,
O, dat wij immer roem op ons Genootschap dragen.
Ziet welk een voorraad ons reeds wagt,
Elk uwer onderzoek zijn kracht,
Elk uwer leer zijn waarde kennen;
Hebt ge u dees oeffning toegewijd,
Gij zult dan in den wintertijd,
U zelf aan 't nutste werk gewennen.

Nooit

Nooit zal 't onzalig vuur van twist,
In onzen boezem kunnen branden;
Dan wierd al ons vermaak gemist,
Wij schonden dit gestigt dan ras met eigen handen.
Hier zijn we in 't werken allen één;
Wij streven naar volmaking heen,
En geven 't all' hier voor ten besten;
Het edel vuur dat in ons brandt,
Zal tot een eer voor Gelderland
Noch hier, noch elders, lucht verpesten.

Hebt dank voor de eer aan ons betoond,
Voor uw geduld, o Eedle Vrouwen! (*)
Uw bijzijn heeft ons werk geloond,
Wij zullen zulk een gunst staâg in gedagtnis houën.
Keurt gij ons plan zoo vriendlijk goed,
Gij geeft ons in ons werken moed,
Gij wilt ons groene lauwren plukken;
Maar wildet ge ons die altoos biên;
Wij zouden, door op u te zien,
Vaak onze proeven zien mislukken!

(*) Men had onder andere toehoorders, ook eenige Vrouwen van aanzien tot deze plechtige Vergadering toegelaten.

BETHLEHEM.

PROEVE VAN EENE *CANTATE* BIJ HET KERS-FEEST.

DOOR

Wijlen Mr. J. HINLÓPEN.

(*Utrecht*, *1800*.)

Of deze Proeve eene CANTATE, *dan wel een* ORATIO *zij, beslist de Uitgever niet. Hij verkoor de meest gewone benoeming. Voorts is het hem eene eere,* JEZUS, *zijnen Heer, te mogen belijden, en indien dit Gezang, ergens, eenen zijner Mede-Christenen gesticht hebbe, zal de voorname bedoeling van deze Uitgave bereikt zijn.*

[MEVR. A. O. WED. K. AAN H. W. T.

« Hier nevens de *Cantate* van wijlen mijnen zaligen Vriend HINLÓPEN, waarvan ik, dezer dagen, u sprak. Ik denk dat UHG. met ons, en alle zijne Christelijke Vrienden, voor wien hij ze liet drukken, ze schoon, en geheel zijnen oorspronglijken geest ademende zult vinden. Hij zingt dien lof thans op hooger toonen. » —]

BETHLEHEM.

EENE CANTATE.

SOLO.

De Redder wijkt van Jacobs Zaad.
Zijn' Godspraak wordt het volk een spot:
Het kent op aard geen toeverlaat:
Het siddert voor een wrekend God.

Ween, eedle maagd van Salem, ween!
U drukt, U dreigt een knellend juk.
De hoop vergaat. De roem is heen.
Uw vijand juicht in all' uw' druk.

De Redder wijkt van Jacobs Zaad.
Zijn Godspraak wordt het volk een spot:
Het kent op aard geen' toeverlaat:
Het siddert voor een wrekend God.

DUET-

DUETTO.

Eerste en tweede Stem te zamen.

Wees Gij een God, gelijk weleer!
Verlos uw volk, o God der Goden!
Jehovah, wreek uw' eer!

Eerste Stem.

Waar blijft het woord aan Abraham?
Het heil, dat Jacob, stervend, wachtte?
O David, zie uw throon!

Tweede Stem.

Waar blijft de Leeuw uit Juda's stam,
Naar wien de hoop der Vadren smachtte?
Waar blijft nu Davids Zoon?

Eerste en tweede Stem tezamen.

Wees Gij een God, gelijk weleer!
Verlos uw volk, o God der Goden!
Jehovah, wreek uw' eer!

CHORAAL.

Hij komt! O! Wacht op Hem!
Tot Abram sprak zijn' stem.
De wereld heeft zijn woord,
Uit Isr'els mond, gehoord.

Hoe

Hoe fel zijn volk ook lijd',
Eens baart de zwang're tijd.
Het blijve op aarde nacht,
De dag genaakt u. Wacht!

De HEER, de HEER is God.
Hij wendt, welhaast, uw lot.
Zijn woord houdt stand. Hij komt!
De Redder komt! Hij komt!

RECITATIEF.

't Was nacht. De koelte ruischte op 't veld.
De herder waakt bij 't vee. Hij telt
Den tragen tijd, in Bethlehems vallei:
En eensklaps schitt'ren lucht en wei.
De Hemel splijt. Er straalt een Godlijk licht,
En stroomt de herders in 't gezicht,
Een Engel daalt. Zij staan bedeesd,
In zulk een' glans. « Weest onbevreesd! »
Zoo klinkt zijn' stem: « o Herders, juicht in God!
« Ik kondig u voor de aarde 't schoonste lot.
« De Moeder baart, in Bethlehem, uw Heer,
« Den Heiland, die, weleer,
« Den Vadren wierd beloofd. Gaat heen! Gij vindt,
« Daar, in een' krib, gerold in doeken, 't kind. »

Hem

Hem volgde een Eng'len-rei, en zweefde, en blonk.
Het hooge lied des Hemels klonk:
« Eere! Gode, de eere!
« In de hoogste heemlen, de eere!
« En, op aarde, vrede!
« In de menschen welbehagen! »

CHOOR.

Eere! Gode, de eere!
In de hoogste heemlen, de eere!
En, op aarde, vrede!
In de menschen welbehagen!

ARIA.

De Heer, wiens herder David was,
Zal zelf, op aard, zijn' kudden leiden,
Aan beeken, klaar als spieg'lend glas,
In vetter groen, dan Kanåns weiden.
Nu vreest het schaap noch list, noch nood.
Die Herder waagt gevaar en dood.

De kudde volgt hem overal,
Door hem gekweekt, door hem genezen.
De vreemden lokt zijn ruime stal.
Één' kudde, één Herder zal het wezen.

O

O herders, juicht! De Herder leeft,
Die Edens eeuw u wedergeeft.

SOLO.

De wereld sta verbaasd!
Het groote Gods-bestuur
Ontdekt zich haast.
Deze aarde vliege in vuur;
Die 's Herders voeten kust,
Alleen, heeft rust.
Messias rijk heeft duur.
Hij keert, met zijnen staf,
De volken af.

RECITATIEF.

In 't Oosten blonk een' vreemde Ster.
De Wijzen zien haar glans van verr',
En volgen haar. Hoe hoog in eer en macht,
Hen deert het lot van Abrams nageslacht,
Dat nu zijn' Koning wacht.
De heirvaart trekt door 't grootsch Jerusalem.
Herodes ziet der Wijzen sleep en schat,
En schrikt, en vraagt: waar 't heilig blad
Die komst voorspelt? Men noemt hem Davids stad.
Zij reist den weg naar Bethlehem.

De licht-straal blinkt, en rust weldra
Op 't platte dak der Karavansera.
Het stof vermeldt hun' komst. De kemel spoeit
Te traag, door 't lange spoor vermoeid,
Beladen met den kostb'ren last
Der gift, die Isr'els Koning past.

TERZETTO.

Eerste Stem.

Welkom, met uw' rijken schat,
Groote stoet der Morgen-landen!
Zoekt uw oog naar Davids Stad?
Juda reikt u reeds de handen.

Tweede Stem.

Wien de Wijze, Daniël,
Voormaals aan het Oosten meldde,
Nadert thands voor Israël.
Eert den Koning, dien hij spelde!

Derde Stem.

Hier begint zijn needrig Rijk;
Maar het heerscht, waar menschen woonen.
Neemt, o Grooten, hier de wijk.
Eerlang wagg'len alle throonen.

Eer-

Eerste, tweede en derde Stem te zamen.

Oosten, wat uw schat besluit,
Zal den Koning dienen moeten.
Rijkdom, Grootheid, werpt uw buit,
Als een' schatting, aan zijn voeten!

CHOOR.

Isr'els Koning leve! leve!
Isr'els Koning is de Heer!
Dat Hem de aarde de eere geve!
Jood en Heiden, buigt u neêr!
Isr'els Koning leve! leve!

ARIA.

Ook reisde Scheba's Koningin.
Zij liet haar' welige landouwen,
Om Juda's Vorst, in pracht, te aanschouwen,
En kwam, met schat en hof-gezin.

Zij zag het wijs en groot bestier,
De kiesche pracht, de vreugd van 't leven.
Zij voelde zich haar geest begeven.
Maar meer, dan Salomo, is hier!

TUTTI.

Ja, meer, dan Salomo, is hier?

RECITATIEF.

De herders gaan. Nog ziet het oog terug, nog hoort
Het oor. Verbaasd, drijft d'een den ander voort.
De Zon gaat op. Zij zijn voor Bethl'hems poort.
De hoop geeft vleug'len. Reeds bereikt hun voet
De herberg. O! hoe brandt hun vroom gemoed!
De Moeder merkt hen, bloost, en ziet op 't wicht,
Dat, in de krib, op gras en klaver, ligt.
Reeds buigt hun knie: Reeds volgt het warm verhaal:
Maria hoort, en knikt, en menigmaal
Ontmoet haar blik haar's Joseph's vochtig oog.
Haar harte klopt, haar boezem heft zich hoog.
Het spreken wordt door vreemd gedruisch verdoofd.
Een kemel steekt nieuwsgierig 't hoofd
Ter stal-deur in. Hem volgt een stoet, een' schaar.
Men wordt, in 't oog der Moeder, zorg gewaar.
De menigte der keemlen staat en knielt.
Een man, wien elk voor 't Hoofd der Grooten hield,
Treedt af, en na hem komt, in Oosten's pracht,
Een' gansche rei. Maria staart en wacht.
Hij wenkt: De slaaf vliegt ijlings heen:
Men tilt, ontpakt en reikt de kostbaarheên.
Een diep ontzag verbreidt zich op 't gelaat
Der Wijzen. Needrig-buigend gaat
Hun Hoofd, en biedt Maria de eere-gaaf.
Ter zijde plaatst de Neger-slaaf

Een'

Een' rijken schat. De Grooten vallen neêr,
En, om de krib, aanbidden slaaf en Heer.

De Herder meldt zijn' maare: Breed verhaalt
Der Wijzen kring de wondre Ster, en maalt,
Welk heil zij spelt. Hun' geest-verrukking groeit.
De Herder juicht: Der Wijzen lof-zang vloeit,
Terwijl Maria's traan het kind besproeit.

QUARTET.

1e, 2e, 3e, en 4e *Stemmen te zamen.*

Wij eeren U, o Godlijk Kind!
't Geschenk der Vorsten brengt U eere.
U eert de Herders-fluit.

Eerste Stem.

Door u wordt Jacob's overschot
Een vloed van dauw, op dorre heiden,
Waar 't oog geen menschen vindt.

Tweede Stem.

O Morgen-Ster, bereik den trans!
Het Oosten zag uw' Opgang blinken.
De dag des heils breekt aan.

Derde Stem.

Zie! Isr'el wreekt der volken spot,

 Ge-

Gelijk een leeuw, in woud en weiden,
Wiens open muil verslindt.

Vierde Stem.

De Schaduw kwijnt in Juda's glans.
De wereld ziet haar Goden zinken.
Nu tanen Zon en Maan.

1e, 2e, 3e, en 4e Stemmen.

Wij eeren U, o Godlijk Kind!
U zingt de fluit der Herders eere.
U eert der Vorsten buit.

ARIA.

Hij is de Zoon, voor ons geboren!
Hij is het Kind, dat God ons geeft!
De vrede is ons in Hem beschoren!
Hij is de Vorst, die eeuwig leeft!

Aanschouwt de Spruit, uit Davids wortel,
Wier heilrijk blad den Mensch geneest:
Als, uit de hoogte, een' reine tortel,
Zoo daalt op Hem des Heeren Geest.

God openbaart Zich-zelv' op aarde,
En wordt in 't wonder-kind gekend.
Zoo lief, zoo lief had God deze aarde,
Dat Hij Zijn' Zoon op de aarde zendt!

Hij

Hij is de Zoon, voor ons geboren!
  Hij is het Kind, dat God ons geeft!
De Vrede is ons in Hem beschoren!
  Hij is de Vorst, die eeuwig leeft!

SOLO.

  Wie lust in wijsheid vindt,
Verlooch'ne zich! Hij zij,
Gelijk dit Kind,
En kome, rein en blij,
Met Hem, het huisgezin
Des Vaders in!
De wereld gaat voorbij.
Het Kind van God verbeidt
De zaligheid.

CHORAAL.

  Het eind' der Eeuwen lacht.
Geniet uw heil, o Mensch!
Het nieuwe Gods-geslacht
Beërft der Vaadren wensch.

  De Mensch genaakt zijn Schepper weêr!
Een afstand, die voor de eeuwen scheen,
Komt, ijlings, nader, komt tot één:
En de Aarde ziet des Scheppers eer!

Het eind' der Eeuwen lacht.
Geniet uw heil, o Mensch!
Het nieuwe Gods-geslacht
Beërft der Vaadren wensch.

RECITATIEF.

De Moeder staart op 't Kind; Zij denkt
De Godspraak na, en wat JEHOVAH schenkt.
Haar maagden-ziel, zich-zelv' geen smet bewust,
Geniet, in God, de hoogste rust.
Zij neemt haar Kind, terwijl de mond het kust,
En drukt het aan de volle borst.
Hij drinkt.... Hij lescht zijn' eersten dorst....
Hoe blinkt haar oog! Het zwemt in zaligheid.
De Zuigling slaapt. Zij ziet hem Godlijk-schoon,
Op haren schoot: haar hand beroert zijn' koon.
« Mijn Jesus, slaap! slaap! (zegt zij) Davids Zoon! »
De Wijzen staan beweegloos, louter oog.
Der Herd'ren harte kleeft omhoog.

QUARTET.

Eerste Stem.

Druipt, Heemlen! druipt! De zegen vloei
Op de aarde neêr, en de aarde bloei,
Gelijk een veld met roozen!

Twee-

Tweede Stem.

In Sin en Kades ruischt een' bron.
Zij zien, gelijk op Libanon,
De geurige appels bloozen.

Derde Stem.

De treurende vergeet haar smert.
De lamme springt, gelijk een hert.
De Silo is geboren!

Vierde Stem.

De blinde zal den Silo zien:
De stomme hem zijn lofzang biên:
De doove zal hem hooren.

Eerste Stem.

In klaver, rusten beer en koe,
En zien den leeuw, van dartlen moê,
De rosse manen schudden.

Tweede Stem.

De luipaard lekt de jonge geit,
Terwijl het lam bij wolven weidt.
Een jongske drijft haar kudden.

Derde Stem.

Waar de adder schuifelt, speelt het kind,
En steckt het handje in 't hol, en vindt
Den basiliscus slapen.

Vierde Stem.

Op aarde woont de lieve rust:
De Vrede wordt door 't Recht gekuscht.
Men ziet, men hoort geen wapen.

1e, 2e, 3e, en 4e Stemmen te zamen.

Op Davids Zetel stapt zijn Zoon.
De Parth, de Moor omringt den throon
En knielt, bij Silo's krooning.

Nu treurt de Maagd van Salem niet.
De Vrijheid juicht! Het Recht gebiedt!
De Silo heerscht, als Koning!

CHOOR.

Eere! Gode, de eere!
In de hoogste heemlen, de eere!
En, op aarde, vrede!
In de menschen welbehagen!

LOF DER DICHTKUNST,

DOOR

A. F. SIFFLÉ.

Godes, die uwe magt door al wat leeft doet eeren!
Die nu, met zoete stem, de zielen roert en treft;
Dan weêr, door kracht van taal, ons boven 't stof verheft,
Door lucht en wolken voert, en roept in hooger spheren:
Of die de gruwlen schetst, waarom deze aarde schreit,
En onze harten schokt, terwijl onze oogen weenen;
Of die bevalligheên en lachjes om ons henen
Doet zweven, door de boert ten blijden dans geleid:
Verheven Dichtkunst, laat uw' invloed mij bezielen,
Dat ik uw schoon, uw magt, uw schepping waardig zing!
O! dat ik niet vergeefs naar uwen lauwer ding!
O! leerde ik allen met meer ijver voor u knielen,
Uw Godheid hulde doen en danken voor uw gunst,
Die, door den waan misleid, u niet genoeg waarderen:
En mogt dier eedlen hart, die u naar eisch vereeren,
Kan 't zijn, in sterker' gloed ontvlammen voor de kunst!

Wie

Wie kent u, Poëzij! en voelt niet al uw waarde,
Voelt al uw grootheid niet en bidt haar huivrend aan,
Wen hij van 't logge stof een poos zich mag ontslaan,
En, op de vleuglen der verbeelding, zich van de aarde
Verheffen tot het oord, waar Gij gebiedt en woont.

Ja! boven 't luchtgewelf, ja! boven al die bollen,
Die naar een vaste wet door 't maatloos ijdel rollen,
Hebt Gij 't paleis gesticht, waarin Ge uw glorie toont.
Geen schitterende pracht blinkt uit in deze uw' woning:
Uw kiesche smaak verwierp, met regt, dien ijdlen praal.
Gij zelve met uw Hof geeft luister aan de zaal,
Door U, bij 't groot begin, verkozen tot uw kroening.
Orde en eenvoudigheid, en 't schoon van beide ontleend,
Versieren 't grootsch gebouw met al zijn zuilengangen,
Die meer dan zonneglans uit uwe blikken vangen.
Aan marmer naast gelijk is 't eeuwige gesteent.
Uw zetel schijnt slechts goud en diamant te wezen.
Iets als een regenboog, maar eindloos schooner nog,
Verstrekt ten hemel voor dien troon. Gij zelve toch
Prijkt met een eedler schoon. Wat grootheid is te lezen,
Met luim en zachtheid en bevalligheid vermengd,
In 't goddelijk gelaat! Aan uwe regterzijde
Zit Wijsheid, daar de Smaak zich achtloos nedervleidde
Aan uwe linkerhand. Schoon 't al zijn hulde U brengt,
Wat denkt, gevoelt en leeft in hemel en op aarde;
Toch wordt Gij best geëerd, waar Gij ten hoogen troon

Den

Den gulden schepter zwaait. De geest van elken zoon,
Dien op uw scheppend woord uw gunst en liefde baarde,
Staat, in het kleed des lichts, in uwe ruime hal.
Daar is het eeuwig feest. Ik hoor daar duizend snaren,
In lieflijk maat-akkoord, zich met de stemmen paren
Der barden. Nu en dan verstomt het feestgeschal.
Gij geeft een' wenk: en uw getrouwe dienaressen,
Een stoet Bevalligheên, wie 't lugtig zomerkleed
Met losse plooijen golft om hare leden, treedt,
Ja zweeft de zaal in 't rond, als zoo veel Mingodessen,
En voert een volle schaal met nectar in de hand,
En biedt haar lagchend aan. Nu sluipt en glijdt de vreugde
Al meerder in het hart der barden. Nen verheugde
Geen zwijmelwijn der weelde in 't aardsche vaderland,
Gelijk die Godendrank in 't hof der hemelingen.
De Vrolijkheid, de Boert, de Lachjes zwieren rond,
En strooijen rozen, onder 't dansen, op den grond.
Een drietal mist men slechts in deze zaalge kringen.
Wie zijn ze? 't Zijn Gevoel, Vernuft, Verbeeldingskracht.
Maar neen! ze zijn er, schoon onzigtbaar, in het Wezen
Der Dichtkunst als te zaam geweven, en te lezen
In elken trek, in elken blik. O zie! hoe zacht,
Hoe toovrend is die blik! en tevens hoe verheven,
Hoe vol van majesteit! Een hooger glans bestraalt
De zalen van 't paleis; Een gloed, waar niets bij haalt,
Stroomt om en om: die blik gaf aan een' dichter 't leven.

Heb

Heb dank, o Dichtkunst! voor die nieuwe gunst, heb dank!
Nog juicht de menschheid om de ontelbre zegeningen,
Ontvangen uit de hand van uwe lievelingen.
Zij hoort den weêrgalm nog van elken citerklank.

Hoe statig ruischt daar ginds, in 't achtbaar loof der ceedren,
De feestelijke toon, die 't uur der schepping zingt;
De sombre melodij, die ons tot luistren dwingt,
Al kweelt zij ook, hoe diep zich kindren Gods verneedren!
Zoo plegtig rolt de stem des orgels, door 't gebouw
Aan 's Heeren dienst gewijd, bij de avondschemeringen,
Die met verflaauwend licht door 't kerkglas henendringen,
Terwijl de schepping zwijgt, als of ze luistren wou.
Nu voelt zich onze ziel van blijdschap opgetogen,
Dan weder wordt ons hart door weedom als beklemd;
Maar altijd zijn gemoed en zinnen hooggestemd,
Hetzij van vreugd verrukt, hetzij van smart bewogen.
Zoo godlijk is de toon, dien Mozes voor ons slaat,
En heerlijk elke kleur, gespreid op zijn tafreelen.
Hij doet ons in het heil en in den rouwe deelen
Van 't jeugdig menschdom, doet ons gruwen van het kwaad.
O hemelsch Paradijs, besproeid door Godsrivieren!
O dierbre Levensboom, ô bittre Kennisvrucht!
O Slang vol nijd en list! ô Val, voor ons geducht!
De donders raatlen, 'k zie de bliksems slingrend zwieren;

Nog worden wij verrukt door 't lied der Profecij,

Aan

Aan de oevers van Jordaan en van Euphraat gezongen.
Nog rolt en zweeft het voort op millioenen tongen:
En onvergank'lijk leeft de Heilge Poëzij.
Ja Koning, Held, Profeet, ja David! uwe zangen,
Door u, in eenzaamheid, aan uwe harp gepaard,
Weêrgalmen, duizendwerf vertolkt, nog over de aard,
Schoon 't graf reeds eeuwen lang uwe assche houdt omvangen.
Zoo schenkt de zon aan 't oost een' schemerenden gloor;
Dan klimt ze statig op, en wandelt door de wolken;
Heur stralen schieten haast tot in de diepste kolken,
Zij snelt, als in triumf, den heelen hemel door.

En gij vernuftig Volk, wiens Goden zijn gevallen,
Wiens tempels zijn verwoest en wiens geloof vergaan!
Ik wijd' volgaarne 't graf van zoo veel schoons een' traan,
En zie met smart terug naar uw gesloopte wallen.
Ja Grieken, volk zoo groot als nooit deez' bol betrad!
Hoe juich ik toe uw' smaak, uw fijn gevoel, uw wijsheid!
Uw faablen schetsen ons in 's werelds rijpe grijsheid,
Wat fiere en dartle jeugd het menschdom eenmaal had.

Komt zweven voor mijn' geest, Verbeeldings schoone telgen!
Gij godenloos heelal, word wederom bezield!
Want, schoon geen blinde schaar meer voor die Goden knielt,
De magt der Poëzij aanbidden toch de Belgen.
Verrukking, sleep mij voort! ik zegen uwe hand.
Verlicht me, ô Wijsbegeerte, en laat mij waarheid spreken!

Scheur allen sluijer weg, doe allen slagboom breken!...
Reeds druk ik uwen grond, betoovrend Fabelland!

Daar sta ik eerbiedvol in Phebus ouden tempel:
Maar 't heerlijk beeld des Gods versiert dien tempel niet,
Gelijk geen priesterstoet hem *hékatomben* biedt.
Geen vrome schaar bezoekt den langverlaten drempel.
't Is alles doodsch en leêg in heel het heiligdom.
Een kille huivring sluipt al rillend door mijn leden.
Komt niet de priesteres daar ginder aangetreden,
Die in d' alouden tijd ten gulden drievoet klom?
Neen! 't is geen *Pythia*: het is een eedler Wezen.
Het stijgt met majesteit op dien orakelstoel.
Hare oogen rollen niet in 't wilde zonder doel.
Zij draagt menschlievendheid op haar gelaat te lezen.
De kalmte zetelt op het voorhoofd der Godin.
Haar blikken zijn bezield, haar houding grootsch en waardig.
Tot denken is haar geest, haar tong tot spreken vaardig.
Heur taal is krachtig, kort, vol juistheid en vol zin.
Het is de Wijsbegeerte. O hoort haar, stervelingen!
Gelijk den dorstigen, in brandend zomerweer,
Een frissche waterteug: zoo welkom is haar leer
Aan al wat kennis zoekt. Ik poog haar na te zingen.

. . . .

« Wat is er ingeplant in 't menschelijk gemoed?
« Wat leest de sterveling aan dag- en avondhemel?
« Wat ziet hij in de zee met al haar woest gewemel?

« Wat

« Wat vindt hij in den grond, gedrukt door zijnen voet? —
« De teekens eener Magt, ver boven hem verheven,
« Die in beeldsprakig schrift zich aan zijn oog ontdekt;
« Die zijn verbazing en zijn' eerbied beurtlings wekt;
« Die nu hem hopen doet, dan weêr van vreeze beven;
« Door zedelijk gevoel gedreven tot de deugd,
« Door zinlijkheid verlokt, beschuldigd door 't geweten;
« Ziet hij de Godheid op den regterstoel gezeten:
« Hij siddert voor de straf, en vloekt zijn korte vreugd.
« Van daar en priesterschap; en tempels, en altaren;
« Van daar een offerdienst, tot eer en zoen van God;
« Van daar gehoorzaamheid aan orde en aan gebod.
« Maar 't menschelijk geslacht had nog geen rijpe jaren:
« Het werd door zinlijkheid al meer en meer verblind;
« 't Liet zich begoochlen door Verbeeldings zoete droomen;
« 't Omhelsde een hersenschim als waarheid, zonder schromen.
« Thans denkt de mensch als man; toen dacht hij nog als kind.

« Gelijk één zonnestraal, in 't prisma opgevangen,
« U zeven kleuren toont: zoo straalde in zijn gezigt
« De heerlijkheid van God met duizendvoudig licht.
« Van daar 't Veelgodendom. Nog leefde, in volksgezangen,
« De kennis aan het lot van 't eerste menschdom voort.
« De onsterflijkheid der ziel was nog niet gansch vergeten.
« Ziedaar de schakels van den dichterlijken keten
« Der Grieksche fabelleer, wier schoonheid u bekoort. »

De Wijsbegeerte zweeg. 't Werd in den omtrek duister.
De drievoet blonk nog flaauw. Die glans nam af, verdween.
Mijn mijmering hield op. Geen Griekenland, o neen!
Breidt zich voor mij meer uit in halfgedoofden luister.
Maar Gij Verhevene, tot welker lof ik zing!
Doe mij, met al uw' gloed, uw fraaije schepping malen!
Zij schittre voor het oog in 't goud der zonnestralen,
Waarvoor de nevel zwicht, die over 't aardrijk hing!

De Waarheid is opregt, niet vleijend, niet lieftallig;
Ze is schoon en welgevormd, doch deftig van gelaat:
Gij schenkt haar Griekschen zwier en tongval en gewaad;
En die gevreesde wordt innemend en bevallig.

Hoe schildert haar penseel de vreugd der Gouden Eeuw,
Eer haat en tweedragt sloop in 't hart dér stervelingen,
Eer de ééne zoon van 't stof den andren zocht te dwingen!
Toen vreesde 't weerloos lam den tand van wolf noch leeuw;
Toen was de tortelduif bij de adelaren veilig;
Toen sproot de korenaar uit ongeploegden grond.
Er was geen eigendom, geen oorlog, geen verbond,
Geen Vorst, geen onderdaan: de deugd was ieder heilig.
Dit was de morgenstond der aarde, schoon en blij,
Gelijk de Dageraad, wanneer ze uit de oosterkimmen,
In rozenrood gewaad des zomers op gaat klimmen,
En goud en rozen strooit op akker, veld en hei,
Ja zelfs de kalme zee bepurpert met haar glansen;

Ter-

Terwijl de Zonnegod zijn vlugge rossen ment,
En met zijn gulden kar door lucht en wolken rent,
En al het schepsel wekt, het zeegnende uit de transen.

Die morgenstond, vol pracht en glorie, was voorbij!
De zon rees hooger op. De dag was aan het klimmen.
De Zilvren Eeuw verscheen. Men zag haar lieflijk glimmen,
Doch miste 't gloeijend goud: maar schoon was toch ook zij.
Er was geene onschuld meer: er kon geen vrijheid wezen,
Zoo groot, zoo onbepaald. Het eigendom ontstond.
Elk burger, elke stam had afgeperkten grond.
De vorsten zagen zich door hunne volken vreezen.
Reeds steende 't forsche rund, gespannen voor den ploeg.
Reeds stroomde 't lammrenbloed, maar niet het bloed der (menschen.
Men kende nog geen' krijg, men slaakte nog geen wenschen
Het Volkenregt ten hoon: 's Lands welvaart was genoeg.

Maar zie! de zon is moede, en zinkt in 't westen weder;
Doch strooit, omsluijerd door de dampen, nu voor goud
Bedrieglijk koper slechts. De wind wordt guur en koud.
't Wordt donker. De avond daalt. De nare nacht strijkt neder.

Het Koperen Geslacht, ten oorlog reeds gehard,
Maakt voor het IJzren plaats. Dit zal hem vreeslijk voeren!
O gruwlen zonder tal! Kan niets uw harte roeren,
Ontmenschte dwingeland, die hel en hemel tart!
'k Zie de onschuld wreed geboeid, het misdrijf op den zetel,

Geweld in steê van regt, bedrog voor goede trouw.
De vriend verraadt zijn' vriend. De man verlaat zijn vrouw.
Geen altaar is den mensch meer heilig; en vermetel
Holt nu de Baatzucht voort met Roof en Moord op zij.
Zoo holt een ros in 't wild. Het wierp zijn' ruiter neder,
Nu vliegt het over hek en sloot. Daar smakt het weder
Een' wandlaar overhoop, vertrapt hem. Los en vrij
Hervat het zijn' galop door 't ruischend koren henen,
Beschadigt of vernielt al wat het stuiten wil;
Ontziet de hope van den landman, noch 't gegil
Van kroost en echtgenoot, verpoosd door snikkend weenen:
Hun vader, haar gemaal werd door dat ros vertrapt!
Zoo holt de Baatzucht voort; en deugd en regt en reden
Wordt in heur vaart omvergeworpen en vertreden.
Astréa voer omhoog, aan 't leed der aarde ontsnapt!

O stoutgekleurd tafreel van 't heil, dat wij verloren,
En van de rampen, die de Zinlijkheid ons schiep!
Ja! de eerste Wijsheid, die den mensch terugge riep
Tot pligt en kennis, liet in maat en zang zich hooren.

Gij spraakt, ô Dichtkunst! en de Griek deed geenen tred,
Of zag het merk eens Gods, waar hij zich henen wendde,
Hij dankte zijn geluk en klaagde zijne ellende
Aan menschelijke Goôn, Verhoorders van 't gebed.
Of zoude een Jupiter, die voor zijn wenkbraauwfronsen,
Olympus, aarde en hel doet daavren; Hij, wiens vuist

Den bliksem slingert, hem, die orde en regt verguist,
Van zijn' bebloeden troon niet in den afgrond bonsen?
Of hoort men 't Reuzenrot, dat, op zijn krachten stout,
D' Olymp bestormde, thans niet onder d' Etna zuchten?
Zij zagen eenmaal zelfs door 't Godendom zich duchten:
Nu staat het hoog gebergt op hun gebeent gebouwd!

Wel hem, die U vereert, Gij, die Parnassus klingen
Bewoont, verheerlijkt, ô beminlijk Negental!
Apollo blaast hem aan. Zijn toon is hemelval,
Zijn verwen gloeijen, en de wereld hoort hem zingen.
Ja Toon- en Schilderkunst! en Gij, die beider ziel
En beider adem zijt, ô Dichtkunst! in uw koren
Zal nog zijn naam en faam met gouden letters gloren,
Schoon elke pyramide in puin reeds nederviel.

En gij, die klaagt en weent om 't voorwerp uwer liefde,
Door 't noodlot of den dood aan uwen arm ontscheurd!
De schepping is niet doof. Zie, wie er met u treurt,
Om eigen, of om 't leed, dat U den boezem griefde.
Ziedaar dien lauwerboom, en denk aan Phebus smart!
De Goden minnen óók! Meld uwen ramp aan wouden,
Aan stroomen, aan gebergt; de nimfen luistren, zouden
U troosten, was er troost: zij hebben óók een hart!

Maar gij ontaarden, die wat heilig is ontheiligt,
En uwen medemensch belastert en verdrukt!

Wee uwer! als uw eerloos hoofd ten grave bukt,
Wacht u in 't Schimmenrijk een regtbank; zij beveiligt,
Beloont, en — wreekt de deugd.... Nooit wisselt dáár uw lot.
Denkt aan Ixions rad, het vat der Danaïden,
Den steen van Sisyphus! De straf is niet te ontvlieden:
De God van 't Schimmenrijk — hij is een schriklijk God!

Juicht eedlen! uw geluk bepaalt zich tot geene aarde.
Dit leven is gelijk aan 't losse lenteweêr:
Maar Charon wacht u met zijn schuitjen aan het veer;
Ras drukt uw voet den wal, waar reeds uw oog op staarde.
Gij ducht den scherpen blik van uwe regters niet:
Hunne uitspraak zaligt u. Gij ziet die frissche stroomen?
Welaan: een enkle teug! en gij vergeet de droomen,
Die 't leven (slechts een nacht) in angst u droomen liet!
Snelt aan (het pad is vrij) naar de Elizésche Velden:
Daar heeft het aanzijn eerst een' wezenlijken prijs,
Daar bloeit een eeuwig heil! Daar vindt gij, jong of grijs,
Uw' stoutsten wensch vervuld. Daar zweeft gij met de helden,
Wier arm de onnoozelheid ontrukt heeft aan 't geweld.
Ziet maagd en jongeling, gekroond met mirtekransen,
En Amor leidt den rei zelf tot de blijde dansen.
Daar staat de liefde vrij. Daar wordt geen goud geteld!

Beminnelijke leer! Ach, liet ge uw stem nog hooren!
Ach, waarom vloodt gij heen, gij lieve Dageraad!
Triumf! het eeuwig licht, dat in het toppunt staat,

Schenkt

Schenkt ons verdubbeld weêr, wat wij in *u* verlóren.
Ja Grieksche Poëzij! *gij* zijt de Mingodes,
Toen ze, ongedekt en schoon, steeg uit het schuim der baren:
Maar *onze* Poëzij is Pallas, uit de scharen
Des hemels neêrgedaald als Opperprofetes.
Uw toovergordel werd door drie Bevalligheden,
Tot haren dienst gereed, met smaak en lossen zwier,
(Terwijl haar zedig oog blonk van een godlijk vier,
Haar mond oraaklen sprak,) gestrikt om hare leden.
Sóms drilt ze vreeslijk nog de schitterende lans,
En doet en held en ros naar 't bloedig slagveld vliegen.
Soms weet haar zoete stem het kind in slaap te wiegen.
Soms stort ze hooge deugd in 't hart des braven mans.
Soms kweelt ze liedren, die het oor der maagden streelen:
Want de onschuld bloost niet voor de toonen harer luit.
En als haar gorgel in het Treurspel zich ontsluit,
Doet ze ieder in het lot van hare schepslen deelen.

Nu schatert zij van vreugd; dan weent ze van verdriet.
Thans sleept ze zielen meê en ruktze weg naar boven,
En slaat een' zuivren toon om 't goede en schoon te loven;
Straks voelt al wat gevoelt zich roeren door haar lied.

En toch wat is dat lied, hoe streelend, hoe verheven?
Een flaauwe wedergalm, ô Dichtkunst! *uwer* stem.
Gij blaast uw gunstling aan, bezielt, verhemelt hem.
Hij hoort u zingen, en door hooger magt gedreven,

Baauwt hij die klanken na. — Wat is zijn hoogste kunst?
Wanneer Gij, voor zijn' geest, uw godlijke idealen
Ontwikkelt en vertoont, getrouw die af te malen.
Dan ach! hoezeer Gij hem verrijkt met uwe gunst,
Hoe veel heeft elke groep, ja 't gansche stuk verloren,
In teekening en kleur, bij *uw* oorspronklijk werk!
De ware dichter is, in eigen oog, nooit sterk;
Slechts zelden klinkt zijn toon hem liefelijk in de ooren;
Op eigen tafereel daalt zelden slechts zijn blik
Met die verrukking neêr, die andren vaak betoovert,
Wier ziel zich oplost, door 't geweld der kunst veroverd,
In dankgevoel, genot, meêwarigheid of schrik.

Gij leent, ô Poëzij! der zon veel sterker glansen,
Der maan veel zachter licht, der schepping meerder schoon.
Het Misdrijf siddert voor uw' donderenden toon,
En leest, in vlammend schrift, zijn straf aan de avondtransen.
Gij toont de blanke Deugd ontsluijerd; en ze prijkt,
Gelijk de lelie prijkt te midden van de bloemen,
Om zachte zilverblaân en zoeten geur te roemen,
Ofschoon ze in kleurenpracht voor trotsche tulpen wijkt.

In alle landen hebt Ge, ô Dichtkunst! uw gewijden.
De band der kunsten knoopt de volken aan elkaâr.
VOLTAIRE en KLOPSTOCK offren zaam op *uw* altaar.
Der braven faam trotseert, door *U*, den zwaai der tijden.
Is Hollands Natie niet verheerlijkt door den zang

Van

Van HELMERS? Zal de Geus niet met VAN HAREN leven?
Zoo lang men BERKHEIJ noemt, zal ook de roem niet sneven
Van ZOUTMANS moed en trouw.... Wat spreek ik van *zoo lang*?
Is niet de *onsterflijkheid* gewaarborgd aan de dichters?
Vergeet men VONDEL ooit in 't vrije Nederland?
Wordt CATS niet *nog* bemind? Knaagt ooit de scherpe tand
Des tijds aan één gewrocht des nieuwen Pindusstichters,
Den stouten BELLAMY?... Waar eindig ik uw' lof,
O Dichtkunst, troosteres, wanneer wij hooploos schreijen!
Verhoogster van 't geluk, zoo vaak wij ons vermeijen
In 's levens lusthof!... Ach, oneindig is de stof!...

Lig dan, mijn citer, neêr! uw snaren zie ik springen.
Uw toonen waren valsch: thans weigert ge iedren klank!
Mij komt geen lauwer toe, geen roem, geene eer, geen dank:
Vergeefs zocht ik den Lof der Dichtkunst op te zingen!

Middelburg 1823.

DE WARE EERZUCHT.

Op wereld-magt en hulde te azen
  Is, als een tijger aast op 't lam.
Er zijn, die worden aangeblazen
Door ed'ler eerzucht dan die dwazen,
  Door goddelijker levensvlam.

Zij, die naar aardsche grootheid vragen,
  Naar menschenroem en klaterpracht;
Al krijgen ze ook hun welbehagen,
Al vangen ze ook, waarnaar zij jagen; —
  In 't huiswaarts keeren valt de nacht.

Een nacht, door dood hun toegeademd,
  Die hen in hunne gangen stuit,
Hem met zijn stiklucht overademt,
Bedwelmt, doet struikelen, omvademt,
  En in zijne ijzren armen sluit.

Een

Een nacht, die al hun eer, hun luister,
  Hun buitgemaakte roof, hun God,
Vertrappelt en verschupt in 't duister,
Hen knelt en knettert in zijn kluister,
  En met hun dwaze roemzucht spot.

Vergeefs dan ziel- en zinverrukking
  Langs 't pad van aardsch belang gezocht.
Wiens eerzucht andren is ter drukking,
Dien baart ze in 't einde hoopmislukking,
  En vormt hem tot een helgedrocht.

De zuivere eerzucht daarentegen
  Doelt niet op aardsche heerlijkheid.
Zij is, op al haar wandelwegen,
Zoo wel voor anderen tot zegen,
  Als zij zich zelve heil bereidt.

Zij doelt niet op de gunst van dwazen
  Ten koste van haar zielen-eer.
Zij laat de wereldlingen razen,
Of, als 't gedierte, dart'len, grazen,
  En rollen in hun weide neêr.

Zij is die vonk uit hooger wereld,
Die elk, wien zij in 't harte blaakt,
Als met een tooverlucht omdwereld,
Geheel met deugden overpereld,
En in zijn werkkring heilig maakt.

Ja, groot en goed in al zijn' daden,
Wiens hart van zulk eene eerzucht brandt!
Nooit zal hij zijne schuren laden
Met winsten, die aan andren schaden,
Met graan, geroofd van 's naasten land.

Hij haakt naar 's Hoogsten welbehagen,
Naar d' eersten zielen-adeldom.
Dien wil hij weder op doen dagen;
Dien zoekt hij, wat ook andren wagen,
Langs 't Evangeliespoor weêrom.

Hij slaat het in, vindt een Ontfermer,
Die vriendlijk hem geleide biedt,
In wien hij, struiklende, een' Erbärmer,
Op reis een magtigen Beschermer,
Een Leidsman tot zijn einddoel ziet.

Diens liefdetrouw gloeit hem de wangen,
En, luistrend naar diens wijzen raad,
Blijft nooit zijn blik aan 't stofgoud hangen;
Dat blinkend opstuift voor zijn gangen
En glinstert op zijn reisgewaad.

Dat reisgewaad, waarin hij wandelt,
Is 't zuiv're kleed der nedrigheid,
Met waarheids-gordel vast ombandeld,
Wiens gespel elk, die met hem handelt,
Opregtheids-glans in de oogen spreidt.

Ziet hij op weg de helsche schimmen?
(Soms moet hij door een donker woud)
Hoe razend ze ook hem tegengrimmen,
Hij is, op 't bliksemstralend glimmen
Van 't oog zijns fieren Leidsmans, stout.

Diens magt voelt hij zijn borst omzweven,
Zich in dat harnas onbeducht;
De hoop, als helm, op 't hoofd zich kleven,
't Geloof, als schild, zijn' arm omgeven....
Daar vat hij 't zwaard, het Woord van 't leven....
En drijft die spoken op de vlugt!

Zoo

Zoo nadert hij zijn doel van 't zwerven,
Maar ook zijn' aardschen levensloop.
Doch, 't geen de dwazen noemen *sterven*,
Is voor den wijzen, 't land verwerven
Des zielen-adels en der hoop.

Het stofkleed, dat ten dienst hem strekte
In 's aardrijks dikwerf barre lucht;
De sluijer, die hem 't oog soms dekte,
De wolk, die 't uitzigt weerde of vlekte: —
Dat al verzwindt als de ademzucht.

Daar staat hij dan, met bandelieren
Van hemel-adeldom vereerd,
Als een dier dappre lijfstaffieren,
Die van zijns Konings heilbanieren
De hellegeesten heeft geweerd.

Wel ons dan, broederlijke leden!
Zoo zulk eene eerzucht ons vereen',
En spoor' bij alle werkzaamheden. —
Zij is, in welken kring we ook treden,
Wat ambt of posten wij bekleeden,
De zucht *tot Nut van 't Algemeen*.

Febr. 1821. * B. F. T.

DE DICHTER EN DE NACHTEGAAL.

Een Dichter, die schier dag en nacht
Versleet met likken en beschaven,
Maar met zijn ingebeelde gaven
Nog nooit iets schoons had voortgebragt,
Hoorde eens bij maneschijn den slaanden Nachtegaal.
« Wat is het toch — dus sprak hij — dat de taal
« Van dezen zanger doet behagen?
« Hij kent de regels niet van harmonie en maat;
« Al 't fraai van zijn gezang bestaat
« In kunstelooze slagen.
« En ik, die op mijn nagels bijt,
« En alles doe om meer dan schoon te wezen,
« Ik word van niemand schier gelezen! » —
Hier voelde mijn Poëet een vonkje van de nijd,
Ja hij begon, om zich te wreeken,
Met dezen Nachtegaal luidkeels den gek te steken. —
« Bedaar toch, Heer Poëet! » zei toen de Nachtegaal;
« Dat ik u thans zoo gul op mijn gezang onthaal,

't Ge-

« 't Geschiedt tot uw vermaak, weest daarom niet boosaardig;
« De vogel is de scheut niet waardig.
« Wij gaan geen éénen weg: gij pocht op uwe kunst
« En zoekt door angst en zweet de gunst
« Te koopen, ja te dwingen.
« Ik zie, mijn goede man, het zingen valt u zuur!
« Ik folter nooit mij zelve om door de *kunst* te zingen,
« Maar al mijn toonen zijn *natuur.*»

* *

De eenvoudige natuur heeft dikwijls 't hart geraakt,
Terwijl de *kunst-alleen* een slechten Dichter maakt.

1774. HIERON. VAN ALPHEN.

OP

OP DEN BESTEN ECHT. (*)

GEVIERD BINNEN AMSTERDAM OP DEN 3 VAN ZOMERMAAND 1783.

Cor unum, via una.

Naar staat of eer langs 't zelfde spoor te streven,
Strookt vaak met eendragt slecht.
Hetzelfde doel geeft kracht aan 't gode-leven.
Ik zing den besten echt!

Den besten echt...! voor 's Bruigoms kundige ooren...!
Of hier mijn zang wel dient....?
O ja, geen nood, ik wacht toegevend hooren:
De Bruigom is mijn Vriend.

(*) [Van Mr. Z. H. ALEWIJN, een hoogst-achtingwaardig man, broederlijk vriend onzes Vaders, met Jonkvr. S. M. VAN DE POLL. — C. J. TEMMINCK was een waardig broeder van den braven en geleerden M. TEMMINCK, over wien z. boven, VIII Deel, bl. 129, volgg.

T.]

'k Dacht dikwerf, stelt mijn ALEWIJN het huwen
Voortaan dan altoos uit?
'k Zei vaak, mijn Vriend, u past geen echt te schuwen.
Kies weêr een lieve bruid.

Doch hij, gewoon met woorden min dan daden
Te toonen wat hij denkt,
Wist best met God zich-zelven te beraden.
Zie wat die God hem schenkt!

Een SARA, d' eer van VAN DE POLL's geslachte,
Waarin MARIA's beeld,
Die 't beste deel voor 't ééne noodige achtte,
Met zoo veel zachtheid speelt!

Gezegend paar, gij kunt ten zinspreuk voeren:
WIJ BEIDE ÉÉN WEG, ÉÉN HART!
Nooit moet zulk kwaad uw' blijden echt beroeren,
Dat al te grievend smart.

Of treft soms kruis, u past het lijdzaam dragen;
Geliefde twee, houdt moed!
Men zal het kaf eens van den dorschvloer vagen,
Voor 't graan is 't wannen goed.

Uw

Uw Goël leeft om steeds voor u te zorgen.
Laat HEM de heerschappij.
Buig met uw huis voor HEM op elken morgen.
Dat het een Bethel zij!

Zoo word' tot eer van God nog lang na dezen,
Door 't nageslacht gezegd;
Dit was een huis beroemd door God te vreezen:
Ik zong den besten echt!

C. J. TEMMINCK.

AAN MIJNEN WAARDIGEN VRIEND

M. TYDEMAN,

TER GELEGENHEID VAN ZIJN 72STE VERJAREN.

Den 20 *Maart* 1813.

Voor meer dan tienmaal zeven volle jaren
  Betraden wij, mijn Vriend, deez' levensbaan,
En volgen beide nog, met grijze haren,
  Den weg, dien God ons gunstig toe wil staan.
Nu gleden we eens, zacht over rozen henen;
  Dan kwam men slecht door al de doornen door;
Vaak schuilde er doorn, waar 't enkel rozen schenen;
  Vaak brak uit doorn een oogst van rozen door,
En roos en doorn, en wat we ook mogten vinden,
  Had hooger Wijsheid op ons pad gestrooid.
Zij wilde ons tot omzigtig gaan verbinden;
  Zoo wierd de gansche loop het best voltooid.

Vol-

Voltooijen toch, mijn Vriend, is ons beschoren.
  Maar u, zoo spade 't immer wezen mag!
Zoo wenscht en gade en kroost, en wie mij hooren:
  Dat God u spaar tot aan den oudsten dag!
U spaar, om met dien rijken oogt van rozen
  Uw weg en dik en digt bestrooid te zien,
Die uit het veeltal doornen op kan blozen,
  Dat ge immer u zaagt smerte biên.

HERM. TOLLIUS.

AAN

Prof. M. TYDEMAN,

BIJ DE GELIJKTIJDIGE PROMOTIE VAN DRIE ZIJNER ZONEN.

8 *Nov.* 1822.

Hoe! rijst op nieuw de aloude tijd
In hellen luister voor mijn' geest,
En staar ik met verbaasden blik
Op Hella's juichend heldenfeest!
Wie is die grijsaard, wiens gezigt
Nog tuigt van onbezweken kracht;
Die rust op Zonen zijner waard,
Wier roem van hem zijn zegen wacht!
Zijt gij het, vader van dat kroost,
Dat eens den palm der glorie won;
Diagoras, wiens heldenarm
Geen fiere strijder buigen kon?
Zijt gij het, die op éénen dag,
D' olijfkrans drukte op beider hoofd
In Elis stuivend worstelperk,
Den mededinger stout ontroofd?
Zijt gij het, die van elk vereerd,
Van Hella's ed'le jeugd omringd,

Nog

Nog luistert, hoe na menig eeuw,
Het nageslacht uw glorie zingt?

Neen, mijn Vrienden! 't zijn slechts droomen der van vreugd ver-(rukte ziel!
't Is geen Grieksch, maar Hollandsch vader, wien dat heil te beurte (viel!
Holland geldt het,
Holland meldt het,
Wat hier oog en harten treft;
Holland hoort den Vader juichen, die zich op zijn zoons verheft!
Daar een enkle dag aan allen meer geluk en glorie schonk
Dan er ooit in Elis dreven voor den stouten worstlaar blonk.
Leyden kroont hen,
Leyden loont hen,
Leyden zegent 's Vaders lot!
En de Vader brengt demoedig 't offer van zijn dank aan God!

Sterf! riep eens de zoon van Sparta, sterf, o held Diagoras!
Als of sterven in de vreugde 't zaligst lot van 't leven was:
Maar wij roepen en wij wenschen: Leef, o Vader TYDEMAN!
Leef! zoo lang het aardsche leven u nog heil verschaffen kan,
En slaap eerst na lange jaren, in den arm van uw gezin,
Voor den hemel, uwer waardig, voor een ed'ler wereld, in!

H. A. HAMAKER.

*

AAN MIJNEN

VRIEND EN NEEF

P. H. TYDEMAN,

BIJ ZIJNE BEVORDERING TOT DOCTOR IN DE WIJSBEGEERTE EN LETTEREN.

Geluk, mijn Vriend! de dag brak voor u aan,
Die bij uw dagen wel in de eerste rij zal staan,
Waarop ge uw weg ten einde hebt gegaan,
Den krans verkregen.
Heil u! daar lacht een schooner weg u tegen:
De dag, die u de baan ten eind zag loopen,
Wijst u een nieuwen krans, en stelt u open
Een nieuwe baan.

Wanneer de jonge boom heeft uitgebloeid,
Wanneer de vrucht zich zet en welig groeit,
En 't bloozend ooft weldra onze oogen boeit,
Dan zien wij zegen,
Verzading, en genot met blijdschap tegen,
Dan paart zich 't goede aan 't schoone, en uit den boezem
Stijgt onze dank tot God, die ons bij bloesem
Ook vruchten geeft.

Zoo

Zoo volgt ook op des levens lentetijd,
Aan vorming en ontwikk'ling toegewijd,
Een zomer, die de vruchten onzer vlijt
Allengs ziet groeijen,
Die onze kracht niet nutteloos doet bloeijen,
Waarin wij niet belooven slechts maar geven,
En voor ons zelf alleen het minste leven,
Voor and'ren meest.

Heil u, mijn Vriend! wien we aan de grens zien staan,
Gereed, om 's levens zomer in te gaan.
Heil u! daar biedt zich 't reinst genot u aan,
En zal u streelen,
Als ge uit uw schat aan and'ren meê zult deelen,
Als velen u, hun licht en gids, omringen,
Als ge in hun vlijt en hunne vorderingen
Uw kroon aanschouwt.

Wat rein genot zulk mededeelen geeft
Aan hem, die liefst het meest voor and'ren leeft,
En niet slechts voor zich zelf zijn schatten heeft,
Dat zaagt gij nader
Dan menigeen in uwen grijzen Vader,
Die in het hoofd den rijksten schat vergaarde,
Maar met dat hoofd een hart vol liefde paarde
Voor God en mensch.

Wel-

Welaan, mijn Vriend! sla op dien Vader 't oog;
Houdt meê dien weg, waar langs hij henen toog.
Steeg reeds de roem van uwen naam zoo hoog,
Blijf gij dien schragen.
Moge eens uw hoofd een schat van kennis dragen
Als 's Vaders hoofd! — Moogt gij 't ook wijsheid noemen,
Bij al dien schat het allermeest te roemen
In Christus kruis.

P. H. HUGENHOLTZ.

AAN

AEN MIJNEN VRIENDT

Den edelen Heere

F. C. C. TYDEMAN,

Bij zijne bevordering tot Doctor in de beide Regten.

> De tijt die gaet.
> CATS.

Wanneer de Jeught, nae rijp beraet,
Naer Leydens Schoole henen gaet,
Opdat zij daer de Wijsheijt hoor,
En luister met aendachtig oor,
Wat haer 's Hoogleeraers wijse mond
Van 't een of ander vak verkond,
Of, hoe men sich te houden heeft
Wanneer men naer de Pleitsael streeft, —
Of, hoe een rappe Medecijn,
Het ligchaam kan tot heeling zijn, —
Of, hoe een achtbaer Theoloog
De sielen leijdt naer Godt omhoog, —
Of, hoe de ware Wijsbegeert,
Alleenich Godt te vreesen, *leert,* —

Of,

Of, hoe de Jeught moet zijn geleidt,
Die Pallas in haer koor verbeidt: —
In 't kort, wat vak sij kiesen zal:
Een vriendt behaegt haer boven al,
Die met haer langs de baene treedt,
Die met haer drinckt, die met haer eet, —
Die met haer deylt het wrang en soet,
Des levens honick en het roet,
Die aen haer rechter sijde gaet,
En haer niet eerder en verlaet
Tot dat sij waerdig promoveert,
En jeught in achtbaerheyt verkeert. —

Wanneer 't Dispuit dan is gemaeckt,
En 't schrift de wereld in geraeckt,
Dan treên de vrienden voor den dagh,
En wien het luck gebeuren magh
Te maken eenich geestig dicht,
Die set er in een kort bericht:
Hoe dat de tijt is weggegaen,
Hoe niets beneden blijft bestaen
Dan vriendtschaps heylig schoon verbondt,
Trouw aengegaen op Leydens grondt,
Die, hoe 't oock gae in 't nietigh Al,
Toch nemmer ijdel wesen zal. —

Dat

Dat leest dan Neêrlants soete Jeught,
Dat leest sij met Studenten-vreught,
En ijlings weet de gantsche Stad
De vrienden, die men heeft gehad. —

En siet, terwijl ick dit bedacht,
Soo wert mijn brein met dicht bevracht,
Een Klippel-veersje moest er zijn,
Al waer 't oock nog soo dun en kleijn. —
Ja selfs, schoon Vader Bilderdijck
Met goddelijcke dichtkonst prijck,
En U sijn zuivre gouden lier,
Gewijdt heeft met den stoutsten swier. (*)
Een rijmpje zij U oock gewijdt,
Dat ware vriendtschapstrouw verbreidt.

En nu, mijn Vriendt, nae neghen jaer
Geleeft te hebben met elkaer,
Nae veel te hebben doorgestaen,
Soo komt de tijt van scheiden aen;
Soo komt dat aaklig treckens-uur,
Soo biedt 't verschiet die dicke muur

Die

(*) *Krekelz.* II D. bl. 180. III D. bl. 85, 86.]

Die tusschen trouwe vrienden staet,
Wanneer men van den ander gaet:
'k Herdenk nogh eens de blÿde stond,
Waer op mÿn siele de uwe vond,
Waer op 't verbondt is aengegaen,
Dat onverwrickt is blÿven staen,
Hoe oock partÿzucht heeft gewoet,
En hart en ingewandt doorwroet.
Mÿn Vasthert! 'k gae de stonden nae,
't Verheught mÿ als ick gadeslae
Hoe menigh uurken van den dagh,
Niet onder vuig en slecht bejagh,
Maer in den grooten letterbaen
Bÿ Hooft *en* Cats, *is doorgegaen; —*
Hoe dat met Huyghens *is gelacht,*
Hoe aen de Ruyter *is gedacht,*
Hoe dat van Haren's *elpen lier*
Van 't Stamhuÿs song met eedlen swier;
En 't stout bestaen van 't Geusen-tal
Verwinnaers van den Brielschen wal,
Waer door 's Landts vrÿheÿt is gelegd
En 't pleit nae tachtig jaer beslecht.
Hoe Bilderdÿck *der Dichtren hooft,*
Voor Vorst en Landt de harten stooft
En blaakt en set in volle vlam,
Tot spÿt van 't lastersieck geram

Van

Van vuile tweedracht, bitse nijt,
Die thans op groote Staten bijt: —
Hoe dat sijn tael het hert bekoort,
Soo dicken men sijn lessen hoort. —
O onvergetelijcken tijt!
Aen lettervriendtschap toegewijdt,
O tijt! soo lieffelijck besteedt,
Dien ick, o Vasthert! noit vergeet! —

Mijn Vriendt! uw hulck steekt thans in see,
Ghij viert den schoot, en van de ree
Geseijld, treedt ge in 't onstuijmick nat,
Dat dicken schokt, dat dikwils spat;
O! doe uw naem, uw spreuk gestandt!
Hoe dat het element oock brandt,
Bewaer vooral de Prinse-vlag;
Wen 't scheepje niet meer seijlen mag,
Laet vrij den wimpel dwarlend gaen,
En treck U sijn getier niet aen.

's Landts Rolle sie U menighmael;
Ghij voer een onbeschroomde tael,
Verweer die zijn in band en pijn,
Wil wesen tot een vader zijn!

 Zijt

Zijt ieder steeds tot heul en troost
Gelijck de huysheer voor zijn kroost. —
Soo zij uw diadeem, uw kroon,
Dat ieder U zijn jonst betoont —

Een Kristlijk huiswijf zij uw deel,
Met kroost ten vrucht van 't echtgareel,
Dat, opgeleijt door Vaders handt,
Tot eer verstrekk' van Nederlandt. —

Nu, Vriendt! het wenschen is gedaen.
Mijn hart is voor U opgegaen.
't Is lijckewel de laetste plicht
Die vriendtschap hier voor U verrigt.
De weemoet heeft 't mij afgeperst
Om 't scheiden, daer het hert af berst;
Ick heb ons leven overdacht,
En soo een vrienden plicht volbragt; —
Godt weet hoe ver op 's levens baen
Wij van den ander zullen gaen! —
Doch hoe het gae! hoe dat 't oock val!
Wat ooit ons overkomen zal:
De vriendtschap is 't die noit vergaet,
En tot in saalger oorden staet!

Ga

Ga dan, met God in uw gemoedt,
En zijt van mij, Vaerwel, gegroet!

C. STEENHAUER,
Theol. Cand.

DEN HOOGGELEERDEN HEERE

Mr. MEINARDUS TYDEMAN,

OP ZIJN 83STEN VERJAARDAG.

1824.

Hac longum florens animi mentisque juventâ
Iliacos aequare senes ac vincere persta!
STATIUS.

Die zich drie en tachtig jaren
Op de baren
Van des wareld's oceaan,
Onbezweken in gevaren
Met een stoorloos zielsbedaren
Over 't moedig hoofd zag gaan;

Dien verschrikken op haar kolken
Nieuwe wolken,
Nieuwe dondervlagen, niet,
Schoon hy d' ondergang van volken,
't Bloedgedrup van spies en dolken,
In heur schijnsel spieglen ziet.

Wat

Wat heur zwangre schoot moog dragen;
Bliksemslagen,
Stormen, hagel, nevelmist;
't Zal den boezem niet vertsagen,
Van des Hoogsten welbehagen,
Door zijn inspraak, vergewist.

't Hulkjen spoedt toch naar de Reede,
't Land van Vrede,
Waar het Heilkompas op wijst,
Waar verhoorde hartebede
Hem die 't tot zijn eer herkneedde
Eeuwig in verrukking prijst.

Mogen we in de tijdsverdrieten
Rust genieten,
Dankbaar midden in de pijn.
Zoo het oog een traan laat vlieten, —
Waar het hart zich uit mag schieten
Kan geen Christen troostloos zijn. —

Dus vermogten wy dit leven
Door te streven,
Altijd hooggeschatte Vrind,
In der Almacht eer te geven,
Zonder op de wiek te zweven
Van der tijden wervelwind.

Dank en zegen zij d' Algoede
Die ons hoedde,
En de kroon der grijsheid schonk,
En hoe Hel en Wareld woedde,
De aangenomen Reistocht spoedde,
Tot de ree' ons tegenblonk!

Sla ons 't oog der Heilgenade
Verder gade
In 't verzekerd zielgeloof!
Schudden we voor worm en made
Aan den voet der levenskade
't Afgedragen kleed ten roof!

Leef,

Leef, ô leef in dit verbeiden,
En wy scheiden
Niet voor eeuwig van elkaâr.
Die ons woning ging bereiden
Zal ons by de hand geleiden
Door de branding van de baar.

Midd'lerwijl stroom' de eêlste zegen
D' uwen tegen
By de teedre Vadertroost:
(Troost die kroonen op kan wegen!)
« 'k Heb een nieuw bestaan verkregen
« In een my gelykend kroost! »

BILDERDIJK.

AAN THEODORA.

Tweemaal vijf en negen malen
  Heeft de Lent' haar schat ontplooid,
En de Herfst zijn goudgeel lover
  Op het dorrend veld gestrooid,
  Sints gij 't eerst het oog ontsloot
  Voor het blijde morgenrood!

Tweemaal vijf en negen jaren
  Zijn u over 't hoofd gehold,
En als de onherroepbre golven
  't Een het ander nagerold,
  Sints uw moeder d' eersten lach
  Op haars eerstlings lipjens zag.

Hoe-

Hoe veel tranen, hoe veel lachjens,
  Zag zij, sints dien eersten stond,
Haar ten bron van smart en vreugde,
  In uw oogen, om uw mond!
  Hoe veel blijdschap, hoe veel wee,
  Bracht haar uw geboorte meê!

Maar wie schildert thands haar vreugde,
  Wie uws Vaders diepe vreugd,
Nu zij 't eerste Huwlijksspruitjen
  In den bloesem zien der Jeugd,
  En, ten zegen van hun band,
  't Kweken tot een hemelplant!

Opende ooit uw Jaarfeestviering
  Hun een Hemel van genot,
Thands begroeten zij die uchtend
  Met een dubblen dank aan God:
  Nooit nog blonk zij aan den trans
  Hun zoo zegenend als thands.

Zijt gij hun het licht verschuldigd,
  ô Die gaaf is alles niet!
Neen, gij dankt hun eindloos meerder,
  Dat met tijd noch dood vervliet:
  Wat zijn aardsche zaligheên;
  Rijkdom is in God-alleen.

Zij geleiden uwe schreden
  Op den weg naar dezen schat,
Dien noch mot noch roest kan knagen,
  Waar nooit roover macht op had.
  Meer vermocht hun liefde niet:
  Alles, Hij, die 't al gebiedt.

Moog zijn zegen dan volenden
  Wat hun Oudrenzorg begon!
Hij uw ziel met teugen voeden
  Uit des levens vollen bron;
  En het zaad, door hun geplant,
  Rijpen doen voor hooger stand!

In-

Ingewijd met Kristus Leden
Tot gemeenschap aan zijn heil,
Moogt gij thands op 't voorrecht roemen,
Voor geen Wareldrijkdom veil;
Is dan dit geen zaalge dag
Wie u dus verjaren zag?

Rest er dan nog iets te wenschen
Voor het warmste Vriendenhart,
Dat u met het deel van Jezus
Niet in Hem geschonken werd?
Haalt des Wareld rijkst genot
Bij 't waarachtig deel aan God?

Dan eerst, lieve Theodore,
Als de bloei der jeugd verdwijnt,
Dan eerst ziet men dat het leven
Dat niet is hetgeen 't ons schijnt;
Eer die zinbegoochling vliedt,
Kent men 't ijdle leven niet.

Bij

Bij verlies en tegenspoeden
(De Almacht spreke er u van vrij!)
Leert men welke zinbedwelming
Wereldsche genieting zij.
Wel dan hem, die boven de aard
Op des Kristens rustplaats staart.

Echter heeft deze aard genoegens:
Alles is den Kristen wel.
't Hangt zoo dikwerf aan ons zelven,
Of ze ons hemel zij of hel.
Hemel is zij hem gewis,
Die in God te vreden is!

Smaak op de aarde dan dien hemel;
Deel hem aan uw oudren meê!
Wat de vriendschap u moog wenschen,
'k Heb geen andre hartebeê;
Zoo mijn oog dat heil niet ziet,
Dood of grafsteen scheiden niet.

Den 8sten van Wintermaand
1821.

K. W. BILDERDIJK.

AN DIE

FRAÜLEIN

MARGRIET VON HAEFTEN

ZU WADENOIJEN,

AUF IHREN HOCHZEITTAG,

EINE BRÜDERLICHE ZEILE.

Mir so ferne, Gott so nahe,
Schwester, die mein Aug nie sahe,
Schwester, die ich dann erblicke,
Wonnevoll aus Herz mir drücke,
Wenn wir, was wir glaubten sehen,
Himlisch wir vor Christus stehen!
Schwester, welch ein Lied, o sage,
Sing ich deinem Hochzeittage?
Eines von der Freuntschaftfreuden?
Eins vom Werth geheimer Leiden?

Eins

Eins vom stillen Gottesleben?
Von der Seeligkeit — zu geben?
Von dem göttlichen Vergelten?
Von der Hoffnung bessrer Welten?
Von der Huld des Herrn an Sündern?
Von der Mutter Freud an Kindern?
Ach! von allen diesen Dingen
Hab ich izt nicht Kraft zu singen —
Diess nur kann mein Herz Dir sagen:
Väterlich wird Gott Dich tragen! —
Und nun — Eil' mit diesem Blatte;
Sprich: « Mein auserwählter Gatte!
« Gott ist unser Vater! — Weine
« Freudenthränen mit mir: Seine
« Kinder sind wir! Unsre Kinder,
« Die Er uns schenkt, sind's nicht minder;
« Väterlich wird Gott uns tragen. »
Schwester, mehr kann ich nicht sagen.

Zürch den 1sten September, 1774.

J. C. LAVATER.

AN

M. VON HAEFTEN

AN IHREM GEBURTHSTAGE,

DEN 14ten JENNER 1777.

Preis und Anbethung sey Dem, Der ewig lebt!
Der zu dem Staub sprach: lebe du ewig hin!
Und Du wardst — Freude meines Lebens!
Bey Deinem Werden jauchzten die Engel.

Der Dich erschaffen träufelt mir in mein Herz
Selige Freude; sprach Er doch heut zu mir:
Mich jammerte dein quälend Leben,
Drum schuf und gab Ich sie dir zur Freundin.

Nun Hallelujah Dem, Der uns ewig liebt!
Der uns erschaffen, weil Er uns ewig liebt!
Der unser Herz zur Freundschaft faltet,
Und uns auch ewig Freundschaft verheisset!

Hier

Hier kann ich nichts mehr, Vater, Du kennest mich,
Dass ich im Staube wohn und ein Sünder bin,
Nichts, als ein schwaches Hallelujah
Ohnmächtig stamlen, Gott, Deiner Liebe.

Nach Deinem Bilde, wann ich erwachen werd',
Wann diess mein Auge, bey Deinem Lichte sicht,
Was je Dein väterlich Erbarmen
An meiner Freundin, und auch an mir that;

Wann ich sie sehe vor Deinem Throne stehn,
Wann Dein Erbarmen an ihr vollendet ist;
Dann fall ich voll Anbethung nieder,
Voll der Anbethung fällt sie mit nieder.

Selige Stunde, ewiger Augenblick,
Komme geschwinde, Ziel unsrer Pilgrimschaft!
Doch ach, mein Vater, Deine Liebe
Nehm uns doch ja nicht unreif hinüber!

M. JORISSEN.

AAN

BIJ HET AFSTERVEN VAN

DEN WEL-EDELGEBOREN HEER

Mr. NICOLAAS CORNELIS LAMBRECHTSEN VAN RITTHEM,

RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW, PRESIDENT VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP VAN WETENSCHAPPEN, ENZ. ENZ.

Overleden te Middelburg, den 21sten van Bloeimaand 1823.

Multis Ille bonis flebilis occidit!
HORAT.

Niet langer zwaait de winter zijnen staf.
De lucht is zacht; de ontboeide waatren vloeijen.
Geen herfstwind rukt de laatste loovers af;
Neen! 't jeugdig blad is heerlijk aan het groeijen.
't Is lente; en heel natuur ontwaakt, herleeft.
De lente strooit een' digten bloemenregen.
Vroeg rijst de zon, die heller glansen geeft
Bij hooger' gloed; de leeuwrik juicht haar tegen.
Laat zinkt zij neêr: en schoon is de avondstond,
Gelijk de blik van een' vriendin bij 't scheiden.
De kudde graast, en dartelt in het rond.
't Is feest in 't woud, op akkers en op weiden.

Ce 't Is

't Is feest op zee, die minder hevig woelt,
Daar nu geen storm de kielen komt belagen.
't Is feest, o ja! voor al wat niet gevoelt,
Of wat niet weet de reden van mijn klagen.
Ik speel een droef, ik kweel een treurig lied.
Slaak, ô mijn lier, slaak doffe en sombre toonen!
Ach! — LAMBRECHTSEN — hij ademt langer niet:
De vreugde mag niet langer bij ons wonen!

Zeg, alverdelger, zeg! moest ge op een hoofd,
Ons hart zoo waard, juist in den bloeitijd mikken?
Hadt ge een' triumf, zoo grootsch, aan u beloofd,
Indien die slag den Zeeuw deed dubbel schrikken?
De Zeeuw is rond, en denkt nog groot en vrij,
Gelijk weleer zijn fiere vaadren deden.
Gehechtheid aan 's Lands eer beminden *zij*,
Ging die gepaard met kunde en heusche zeden. —
't Is lente, en alles juicht. De dankbre Zeeuw
Gevoelt zijn ziel tot 's Heeren lofgalm wekken....
En hij, die schier drie vierde van eene eeuw,
Nu blij, dan droef, voorbij zich heen zag trekken;
Die grijsaard valt! — Zoo stort een palmboom neêr,
Door 't bliksemvuur te jammerlijk getroffen.
Hij prijkte lang; zijn leven was zijne eer,
Zijn lofspraak. Ach! toch moest hij nederploffen!
Zijn sap was liefelijk, zijn vrucht was goed,

Zijn

Zijn schaduw koel. Hem zegenden de vromen,
Die door de Zandwoestijn, trots hette en gloed,
In bedevaart naar Mekka's tempel stroomen.
O Dood! uw zeis, een bliksemstraal gelijk,
Maaide onverwacht het aanzijn weg des braven,
In deugd, in smaak, in kundigheden rijk,
Die Neêrlands tuin gezonde vruchten gaven.
Zijn wijsheid zal, gelijk de dadelwijn,
Al wat naar kennis dorst niet langer drenken.
Zijn mildheid zal geen lommer langer zijn,
Noch troost en hulp aan wees en weduw schenken!

'T Is lente. Neêrland treur! En gij natuur,
Pronk vrij met feestgewaad! — Mijn ziel draagt rouwe;
Uw blij gelaat beleedigt me in dit uur....
Of is 't een grond, waar ik mijn hoop op bouwe? —
Mijn hoop? — O ja! *deze* is onsterfelijk.
Onsterflijkheid! *u* predikt *mij* de lente.
Zoo leeft HIJ dan in 't zalig Hemelrijk,
Ontvangt aldaar de weggelegde rente
Van alle goed, gedaan, gewenscht, gedacht.
Zijn naam zij steeds in zegening op aarde; —
Maar — 't is omhoog, dat hij zijn Vrienden wacht:
Daar heeft alleen het aanzijn volle waarde.

Middelburg, 1823. A. F. SIFFLÉ.

AAN

MIJNEN VRIEND

P. N. ARNTZENIUS,

JUR. UTR. CAND. TE UTRECHT,

Bij het afsterven van deszelfs vader

Mr. R. H. ARNTZENIUS.

Mijn jonge diep bedroefde vrind,
Des besten vaders liefste kind,
Zijn hoop, wen d'ouderdom eens knikkende zou nadren!
In wien op 't jeugdige gelaat
Zijn beeldtenis te lezen staat,
En vaders braafheid gloeit door hart en bloed en adren!

Ach! wie hem achting tegendroeg,
Wie ook zijn rouw bij de uwe voeg',
En bittre tranen stort bij 't dierbaar koud gebeente,
Ik heb mijn wangen nat geweend,
Mijn smarte met uw leed vereend,
En mij, als kind, verplaatst bij vaders grafgesteente.

Ja,

Ja, d' edlen, wien gij vader heet,
Den dooden, wien gij nooit vergeet,
Mogt ik met warm gevoel mijn tweeden vader noemen.
Ik heb hem kinderlijk bemind,
En mogt veel meer nog dan een vrind,
Met u, gelijk een zoon, in vaders vriendschap roemen.

Ja, de eigen dood, die u verplet,
Heeft zijne dolken ook gewet,
Om ze in mijn jonge borst meêdoogenloos te stoten!
De tiende bij het negental,
Dat weent en treurt om zijnen val,
Heb ik mijn tranen meê bij vaders lijk vergoten.

Maar welk een rouw den boezem tref,
Dat vruchtloos 't hart zich niet verhef,
Zijn ouderlijke liefde en vriendschap waard te wezen!
De borst door tranen lucht gemaakt,
Maar vaders voorbeeld niet verzaakt,
Met hem geloofd aan 't licht, in 't Christendom gerezen!

Dan; maar ook zeker dan alleen
Zult gij, met mij, zijn spoor betreên,
En zoo, als HIJ 't verlangt, zijn droef gemis beweenen,
Dan wischt zijn God ook in ons oog
De kinderlijke tranen droog,
En waart nog vaders schim vertroostend om ons heenen.

Dan.... Zalig denkbeeld voor uw hart
Bij al de kinderlijke smart!....
Dan torscht gij moedig 't pak der vaderlijke zorgen.
Dan, de oudste van het broedrental,
Staat gij gereed, bij vaders val,
Het treurend huisgezin voor zijn gemis te borgen.

Dan droogt uw moeder de oogen af,
En staart niet meer op 't somber graf,
Dat d' ed'len, wien het dekt, aan haar niet weêr kan geven,
Dan legt zij eenmaal, afgesloofd,
Op 't eigen rustbed 't matte hoofd;
En ziet in u voor 't kroost den vader weêr herleven!

Amersfoort, December 1823.

F. J. GALLÉ.

OP DE DOOD

VAN

Mejuffr. M I L L,

TE UTRECHT.

Hier rust een kind van God: zijn vreeze was haar vreugd.
Gelijk de druif beschaamd zich dekt in 't loof der bladeren,
Verbergde d' ootmoed vaak haar liefde en hare deugd:
De Landheer zag in 't eind haar volle rijpheid naderen,
En brak met eigen hand de vrucht zorgvuldig af.
Nu leeft haar geest omhoog, maar vriendschap weent bij 't graf.

J. HINLÓPEN.

DE

LEYDSCHE WEEZEN

AAN DE

LEYDSCHE BURGERIJ,

BIJ DEN AANVANG VAN HET JAAR 1825.

Is de ochtend van den feestdag daar,
Dan treden, in de huisgezinnen,
De kindren tot het ouderpaar
Eerbiedig en blijmoedig binnen;
Dan ijlen zij met wensch en groet,
Met hartelijker kus hen tegen,
En roerend is de wensch van zegen,
Dien 't kind zijn zeegnende ouders doet:

Ge-

Gelukkig, wie dat voorregt smaakt,
Te vroeg, helaas! voor ons verdwenen!
Geen onzer, die zijn oudren naakt,
Of 't is om op hun graf te weenen.
De heilwensch rolt van oord tot oord,
De feestdag is op nieuw verrezen:
Wat baat het u, bedrukte weezen!
Geen ouder, die uw wenschen hoort.

Wat zeggen wij?... Vergeeft die klagt,
o Burgers van 't weldadig Leyden,
Die d' ouderpligt zoo trouw betracht,
Waar de ouders zoo ontijdig scheiden!
Elk onzer zonk verlaten neêr
Bij 't lijk van moeder en van vader:
Elk uwer trad bewogen nader
En gaaft elk onzer ouders weêr.

Nu komen wij (het feest is daar!)
En treden u met wensch en zegen,
Bij de aanvang van een ander jaar,
Weêr dankbaar en eerbiedig tegen.
Wij treden tot onze ouders in,
Tot ouders, die hun kroost verzorgen,
Als kindren op den feestdagmorgen,
Als kindren van hun huisgezin.

Wij komen met geen' kreet van smart
Ons morrend van ons lot beklagen;
Wij komen met een dankbaar hart:
Ondankbaar, wie nog wist te vragen!
Wat eischt men nog der milde bron,
Die laafnis toevloeit, eer wij 't smeeken?
Gij gaaft ons wat ons mogt ontbreken,
Eer menig onzer vragen kon.

Zoo deedt gij, toen de voorspoed blonk
En schatten in uw muren gaarde;
Zoo doet gij, na zijn luister zonk
En de armoê door uw wijken waarde.
Zoo doet gij, als een vader doet,
Die, of hem God met welvaart zegen',
En of de ramp zijn huis bejegen',
Zoo lang hij kan, zijn kindren voedt.

Neen, uit geen koude schatkist, neen,
Ontwelt de deugd, die u doet gloeijen,
Haar oorsprong is uw hart alleen:
Dat blijft van rijkdom overvloeijen!
Dat liet geen weeklagt onverhoord,
Wat rampen op uw schouders wogen:
De bron der welvaart mogt verdrogen,
De bron der liefde vloeide voort.

Dat

Dat is de toets van 't vroom gemoed,
De deugd, ook als zij kost, te plegen;
Geen handvol gouds van d' overvloed
Zal in den dag der reekning wegen.
Maar die, als storm en branding slaat,
En op zijn kiel dreigt in te breken,
Nog andren de armen toe wil steken,
Die pleegt een deugd, waar loon op staat.

Dat loon zij 't uwe, burgerschaar
Der trouwe stad, zoo vaak geslagen!
Al viel u 't wigt der jammren zwaar,
Gij hielpt den wees zijn jammer dragen.
Gij hebt, zoo trouw 't een moeder kan,
Ons dek en dronk en brood gegeven;
En, danken we andren ook voor 't leven,
U danken wij 't behoud er van.

God! weêr van Leydens muren 't leed
En laat uw gunst er binnen stroomen;
Hier wordt uw zegen wél besteed,
En 't Christen voorschrift nagekomen.
o Schonk die deugd reeds hier haar loon!
Dit wordend jaar reeds breng' het mede!
Geen reiner, geen opregter bede
Naakt dezen dag, o God! uw troon.

TOLLENS.

DE

LEYDSCHE WEEZEN

AAN DE

LEYDSCHE BURGERIJ,

BIJ DEN AANVANG VAN HET JAAR 1824.

Wij komen niet met feestgedruisch,
Noch in een' hoogtijdsdos gestoken,
Maar needrig uit uw liefdehuis,
Nu 't nieuwe jaar is aangebroken,
Met hartewensch en hartegroet,
U, brave Burgers! te gemoet.

Al staat er menig handwerk stil,
En bank en weefgetouw verlaten;
Al hangt het spinwiel uit zijn spil,
Dat snorrend ging in buurt en straten;
Al gaan de nijvren rond om brood,
Uw liefdetempel kent geen nood.

Gezegend wie, met vroom gemoed,
Den rijken buidel greep voordezen,
En handenvol van d' overvloed
Wou storten in den schoot van Weezen;
Maar wie ons nog zijn' penning spaart,
Die is nog meerder vroom van aard.

Wij zaten zonder heul of raad,
Die ouders naar de graven droegen; —
Wij vonden in uw armen baat:
Gij gaaft ons voedsel eer wij 't vroegen;
En krimpt nu eigen voorraad in,
Dat mindert niet uw menschenmin.

He-

Helaas! wie vroeg zijne ouders mist,
Die drukt wel schaars een pad van rozen:
Hij ligt bij de ouders in de kist,
De laatste wensch van de ouderloozen;
En kleeft hij somtijds weêr aan de aard',
Nog liever stijgt hij hemelwaart.

Maar toch, wij smaken levensvreugd,
Al wil de wond ter helft slechts heelen;
Uw zorg bewaakte onze eerste jeugd:
Dit voorregt is ontzegd aan velen!
Ondankbaar, wie van ons vergeet,
o Braven! wat ge aan ons besteedt.

Gewis, zij zagen zalig af,
Onze ouders, die ten Hemel stegen,
Omdat ge ons opnaamt van hun graf,
Om ons in hunne plaats te plegen,
En brengen nu, in reiner toon,
Voor ons de erkentnis tot Gods troon.

o Braven, die zoo lief ons hadt!
Voltooi uw zorgen aan ons allen;
Ligt struiklen we op ons eenzaam pad,
Bewaar' uw hand ons eer wij vallen:
Hier boven wordt zij afgeleerd,
De schuld, die zulk een plagen kost.

Maar schenk' u God, der Weezen troost,
Het loon der deugd reeds hier beneden, —
Den zegen in uw eigen kroost,
Die thans door ons wordt afgebeden;
En vloei weêr Vest en huisgezin,
De zilvren stroom der welvaart in.

En gij, bevoorregt meer dan wij!
Wij naadren u met heilgezangen,
Die, op dit heuglijk feestgetij',
Uwe ouders aan de borst moogt hangen;
Wij deelen in uw gunstig lot,
En doen het zonder klagt tot God.

Maar

Maar ziet ge ons soms meêdoogend aan,
Dan moogt gij de onderwerping leeren:
Want *later* hebt gij af te staan,
Wat God ons *vroeger* liet ontberen:
Ach! spade treffe uw hoofd die slag —
Dat wenschen we u op dezen dag.

J. L. NIERSTRASZ, JUNIOR.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN;

VERZAMELD DOOR

H. W. EN B. F. TYDEMAN.

IV. DEEL.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1824.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

XIV. STUK.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.
1824.

INHOUD.

GEDICHTEN.

Let-

(*) Tot bespoediging van den druk en uitgave hebben wij, van nu af, de *Gedichten* afzonderlijk doen pagineren. — Bij die Dichtstuk van den Heer V. V. gelieve men te letten op de Drukfeilen, bl. 155, aangewezen.

T.

LEVENS- EN KARAKTER-SCHETS

VAN

LIVIA DRUSILLA,

LAATSTE ECHTGENOOTE VAN KEIZER AUGUSTUS.

IN EENE OPENBARE VERGADERING VAN DE LEYDSCHE AFDEELING DER HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VAN FRAAIJE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

Den 15 *November* 1820,

VOORGELEZEN DOOR

F. H. L. DONCKERMANN.

Wat is voor den nadenkenden en wijsheidzoekenden mensch van grooter belang, dan het leven en karakter van anderen gade te slaan? niet, om met eigenwaan en vooroordeel, derzelver handelingen te bedillen, of in hen te doemen, wat men in zich en de zijnen oogluikend verschoont, maar, om er zich aan te spiegelen en zijne zelfkennis te vermeerderen, door zich onpartijdig af te vragen: Hoe zoude *ik*, in diergelijke omstandigheden geplaatst, zelf gehandeld hebben?

Wat is voorts onze aandacht waardiger, dan na te sporen, de wonderbare schakeringen van karakter, eigen aan dat gedeelte des menschdoms, voor wiens bekoorlijkheden, de oude ANACREON nog gevoelde, dat staal en vuur moesten zwichten, en van wiens wil het afhangt, om den levensbeker,

of zoeter dan honig, of bitterder dan gal, voor de mannen te schenken.

Het is voornamelijk in de geschiedenis der *Romeinen*, dat het vrouwelijk karakter zich in verschillende tijdperken onder verscheiden gedaanten vertoont.

Zoo lang de Romeinen de eigenaardige zeden hunner voorvaderen, bij eene matige en eenvoudige levenswijze bewaarden, werden in de maagdelijke harten de schoonste deugden aangekweekt. — Eerbaarheid, ingetogenheid, eerbied voor hare ouders, gehechtheid aan gade en kroost en zuivere vaderlandsliefde waren de heerschende karaktertrekken der Romeinsche vrouwen, zoo lang de mannen haar niet met de losse en bevallige zeden der beschaafde Atheners bekend maakten en derzelver buitensporige weelde in Italië overbragten.

Deze rampzalige verbastering verspreidde zich meer en meer, toen, na de bloedigste burgertwisten, door eenige heerschzuchtige grooten aangestookt, de aloude vrijheid onder eenen Keizerlijken schepter bezweek.

Sedert zag men weldra den nadeeligen invloed van een ongeregeld en prachtminnend hof op het volkskarakter, in het bijzonder op de zeden der vrouwen.

Vleijende hovelingen streefden hunne gebieders in weelde en wellust ijverig na, of zelfs voorbij:

en

en zoo verspreidde zich spoedig de besmettende kwaal in meerdere of mindere mate naar buiten onder alle standen der Maatschappij.

De hooggeprezen gouden Eeuw van AUGUSTUS vertoont duidelijk den overgang van oude eenvoudigheid en zuivere zeden tot onmatige weelde en onbeschaamde losbandigheid. Gelijk 's Keizers zuster OCTAVIA, om hare beminnelijke deugden de algemeene achting wegdroeg; zoo werd deszelfs eenige dochter JULIA, om hare verregaande zedeloosheid door haren eigen vader uit de hoofdstad naar het eiland Pandataria gebannen.

Midden tusschen deze tegenstrijdige karakters plaatsen wij, zoo ik mij niet bedrieg, zeer gevoegelijk de Keizerlijke gemalin, LIVIA DRUSILLA.

Deze laatste is het juist, wier levens- en karakterschets ik tot onderwerp mijner tegenwoordige voorlezing gekozen heb. De verschillende bronnen, waaruit ik de stoffe heb geput (*), hebben mij zulk eenen overvloed van zaken opgeleverd, dat het mij nieuwe moeite kostte, om de voornaamste trekken, benevens eenige bijzonderheden van den merkwaardigen tijd, waarin LIVIA op het

(*) Eerlang, bij de reeds lang voorgenomen uitgave van de *Consolatio ad Liviam Augustam de morte Drusi Neronis*, zal ik dezelve naar behooren opgeven.

het tooneel dezer wereld verkeerde, en van de personen met welke zij naauw verbonden was, in een kort bestek zamen te vatten, ten einde uwe oplettendheid, GG. TT. niet te vermoeijen. Om dezelfde reden heb ik mij ook onthouden van toepasselijke aanmerkingen, ofschoon ik dezelve buiten dien voor de meesten uwer overtollig reken, en derzelve korte inlassching de volzinnen ligt wanstaltig en onverstaanbaar maakt.

LIVIA DRUSILLA was van vaders zijde door geboorte en kindsaanneming met de oude en beroemde geslachten der CLAUDIËN en LIVIËN vermaagschapt. Haar vader LIVIUS DRUSUS CLAUDIANUS, een hevige voorvechter der onafhankelijke Republiek en aanhanger der moordenaars van JULIUS CAESAR, werd, in spijt der geheiligde wet van vergetelheid, benevens de overige verdedigers van dien moord, door een onwettig driemanschap op de gruwelijke lijst der Ballingen gebragt.

Weshalve hij zich naar Macedonië begaf, over welk wingewest aan M. BRUTUS door den Senaat het bewind was gegeven. Hier werd, op het slagveld bij Philippi, door eene noodlottige misleiding en verbijstering, voor CAESAR OCTAVIANUS en M. ANTONIUS de overwinning zeer gemakkelijk gemaakt.

CASSIUS en BRUTUS, door wanhoop vervoerd

en

en getrouw aan hunne Stoicijnsche beginsels, benamen kort na elkander zichzelven het leven. Hun voorbeeld volgde, behalve andere krijgsmannen, ook de vader van LIVIA, de vrijheid des Vaderlands niet willende overleven. Van moeders zijde behoorde LIVIA tot het aanzienlijk geslacht der AUFIDIËN. Haar grootvader schijnt de Volkstribuun, of Gemeensman en Vriend van M. CICERO, AUFIDIUS LURCO, geweest te zijn; van wiens landhuishoudkunde VARRO en PLINIUS getuigen, dat hij door *Paauwen* voor den disch der rijke brassers vet te mesten, zijne jaarlijksche inkomsten vermeerderde met de aanmerkelijke som van 60,000 sestertien, dat is omtrent 4500 gulden naar ons geld.

Van LIVIA's kindschen leeftijd en opvoeding, hebben, zoo veel mij bekend is, de geschiedschrijvers niets vermeld; hetgeen voor de onpartijdige beoordeeling van hare volgende denk- en handelwijze een wezenlijk gemis mag gerekend worden.

In den bloeijenden ouderdom van 16 of 17 jaren werd zij door den Echt verbonden aan TIBERIUS CLAUDIUS NERO. Deze genoot als jongeling de bijzondere genegenheid en vriendschap van M. T. CICERO, zoodanig, dat, ware zijne vrouw TERENTIA hem niet in zijne afwezigheid voorgekomen, door hunne geliefde TULLIA aan DOLABELLA toe te zeggen, hij aan nie-

niemand onder den geheelen Adel de vreugde zijns levens liever had toevertrouwd, dan aan dezen, die zich desaangaande duidelijk aan hem verklaard had.

Hoewel CLAUDIUS, met de waardigheid van *Quaestor* of schatmeester bekleed, onder het opperbevel van JULIUS CAESAR tegen Egypte de wapenen gevoerd en door onversaagden moed veel tot deszelfs overwinning had bijgedragen; hoewel door dezen deswege tot den vereerenden post van *Pontifex* verheven en aan het hoofd van volkplantingen, die naar Gallië gezonden wierden, geplaatst; verdedigde hij nogtans naderhand, evenzeer als de vader van LIVIA gedaan had, den ijsselijken moord aan dien grooten veldheer gepleegd; ja hij vond zelfs goed, om belooningen voor de moordenaars van den overheerscher in den Senaat voor te dragen.

Nadat hij vervolgens het eerambt van *Praetor* bekleed had, vervoegde hij zich, in het jaar 715, na de stichting van Rome, bij het leger van L. ANTONIUS, die met zijne heerschzuchtige schoonzuster FULVIA, den gruwelijksten burgeroorlog in Italië weder ontstak.

Doch deze werd door OCTAVIANUS, na het innemen en verwoesten der Etrurische of Toscaansche stad *Perusia*, in weinige maanden gebluscht, terwijl zich L. ANTONIUS met den overwinnaar verzoende.

Maar

Maar CLAUDIUS, te standvastig en hooghartig, om voor hem te bukken, poogde, hoewel te vergeefs, nog eenig krijgsvolk te verzamelen, door aan slaven den vrijheidshoed aan te bieden. Hij zag zich eindelijk genoodzaakt, om zich, benevens zijne LIVIA en hun tweejarig kind, TIBERIUS, met de vlugt voor den vervolgenden vijand te redden, hetwelk te naauwer nood gelukte. — Het strand bereikt hebbende, stak hij over naar Sicilië, welk korenrijk eiland SEXTUS POMPEJUS, met het rampzalig overschot der geslagene benden van BRUTUS en CASSIUS, bemagtigd hield. Doch hier niet ontvangen zijnde met die onderscheiding, waarop hij volgens zijne waardigheid meende aanspraak te mogen maken, begaf hij zich naar Griekenland, waar M. ANTONIUS, een der Driemannen, over een magtig leger het bewind voerde. Vrouw en kind vertrouwde hij aan de bescherming der Lacedaemoniërs, welke wederkeerig de CLAUDIËN tot schutsheeren hadden.

In het volgende jaar, nadat de woelzieke FULVIA door den dood was ter ruste gebragt, zetteden OCTAVIANUS en ANTONIUS hunne geschillen ter zijde, en vereenigden zich, om SEXTUS POMPEJUS tot vrede te bewegen of te noodzaken, opdat de veelverterende hoofdstad weder van granen uit Sicilië mogt voorzien en voor dreigenden hongersnood bewaard worden,

zijnde reeds eene onmatige gisting onder de burgerij te Rome ontstaan.

In dit tijdstip van bevrediging besluit ook CLAUDIUS NERO met LIVIA en hunnen kleinen TIBERIUS naar Rome terug te keeren, ten einde na zoo vele gevaren en angsten eens weder rust te genieten.

Maar van Lacedaemon vertrokken zijnde, was LIVIA en haar wichtje bijkans een prooi der vlammen geworden, die een bosch, dat zij doorreisden, geweldig hadden aangetast. — Zij kwamen evenwel behouden in de woelige hoofdstad aan. Het leed niet lang, of OCTAVIAAN ontmoette de bevallige LIVIA, en werd door hare schoonheid bekoord.

Hij was reeds tweemaal uit staatkunde in den echt getreden; eens, (op aandrang der krijgsmagt, om zijnen mededinger ANTONIUS en deszelfs heerschzuchtige gemalin naauwer aan zich te verbinden) met de naauwelijks huwbare CLAUDIA, dochter van FULVIA, uit haar vroeger huwelijk met CLODIUS, terwijl hij de reeds met hem verloofde SERVILIA, weder liet varen.

Doch er verloopt geen jaar, of hij verstoot CLAUDIA weder, wijl hij met hare moeder op nieuw in onmin was geraakt.

Nu zocht hij SEXTUS POMPEJUS, die hem in zeemagt verre te boven ging, tot eenen vriendelijken vrede over te halen. Om dit oogmerk ge-

gemakkelijker te bereiken, vond hij geraden, om eerst met POMPEJUS of zijn gezin in eenige verwantschap te komen.

Te dien einde overreedde zijn trouwe en schrandere raadsman MAECENAS, de schoonvader van genoemden veldheer, L. SCRIBONIUS LIBO, dat hij zijne zuster SCRIBONIA bewoog, om aan den veelvermogenden CAESAR hare hand te geven.

Zij was voor de tweede keer weduwe, en moeder van die deugdzame CORNELIA, wier naam in eenen schoonen lijkzang door PROPERTIUS der vergetelheid onttrokken is.

SCRIBONIA gaf gehoor aan het gedane voorstel. Doch deze hare huwelijksbanden werden niet, gelijk die harer dochter, door den alles verbrijzelenden dood verbroken.

Naar het schijnt, bezat SCRIBONIA niets van die toegevende inschikkelijkheid, welke bij staatkundige huwelijken zoo noodig is, terwijl haar wufte gemaal zijne verkeering met de bekoorlijke LIVIA voortzette.

Hierdoor veroorzaakte zij, dat CAESAR OCTAVIAAN besloot, om zich ten spoedigsten van die ongemakkelijke gezellin te bevrijden.

Daar zij zich in een' gezegenden staat bevond, wachtte hij slechts den dag harer bevalling af, op welken zij de zoo berucht gewordene JULIA ter wereld bragt.

Nu

Nu kwam OCTAVIAAN er openlijk voor uit en overreedde CLAUDIUS NERO, om, als bewijs hunner bevrediging, hem zijne echtgenoote af te staan.

Daar zij hoopte eerlang wederom moeder te worden, ging de van liefde blakende Drieman, kwanswijs het priesterdom raadplegen, of het oorbaar was, om LIVIA in zoodanigen staat zijn huis binnen te leiden, ofschoon niet zeer lang geleden zijne zuster OCTAVIA, na den dood van MARCELLUS, in dezelfde omstandigheid, met zijnen ambtgenoot ANTONIUS in het huwelijk getreden was. Trouwens de handelbare tolken der gewijde bladeren te Rome vonden niets, dat het onwederstaanbaar verlangen van dien gelukkigen heerscher konde belemmeren.

Het huwelijk werd dan spoedig voltrokken, terwijl de toegevende CLAUDIUS, de rol van *vader* der bruid speelde en de ondertrouw naar den eisch verrigtte. Of het geheel met LIVIA's genoegen geschied zij, is niet volkomen zeker, naar de getuigenis van CORN. TACITUS, wiens nette pen altoos noch gunst, noch gramschap bestuurde.

Er waren naauwelijks drie maanden verloopen, of LIVIA bragt eenen zoon ter wereld, die NERO CLAUDIUS DRUSUS genoemd werd.

CAESAR zond het wichtje, terstond na deszelfs geboorte, aan zijnen vriend CLAUDIUS

NERO,

NERO, als den wettigen vader, hoewel de kwade naspraak den zender met dien naam bestempelde, en daarom dit scherp gezegde in omloop bragt:

«Het kind eens Grooten kan ook van drie maanden zijn.»

Ondertusschen overleed CLAUDIUS NERO dezer wereld weinig jaren hierna, wanneer zijn negenjarige zoon TIBERIUS eene openbare lofrede op hem hield.

Tot voogd over beide kinderen had hij CAESAR OCTAVIANUS aangesteld, die ook benevens LIVIA hunne opvoeding en volgende bevordering getrouwelijk behartigde.

Sedert dit huwelijk begon de zon van voorspoed voor den eerzuchtigen OCTAVIAAN zigtbaar te rijzen, terwijl hij van zijne magtigste mededingers spoedig verlost werd.

In het jaar 717 na de stichting van Rome overwon hij, door de dapperheid van AGRIPPA, bij Sicilië den eerlijken SEXTUS POMPEJUS, die kort daarna op de vlugt gedood werd.

Hierop verbande hij zijnen laaghartigen ambtgenoot LEPIDUS voor geheel zijn leven van Rome.

Zeven jaren later werd M. ANTONIUS bij Actium volkomen geslagen en vlugtte naar zijne beminde CLEOPATRA in Egypte, alwaar zij zich beide van kant maakten, om hunnen vijand niet levendig in handen te komen.

Hier-

Hierna vermeestert de meer gelukkige, dan dappere overwinnaar de teugels der regering, zonder zich dezelve weder te laten ontwringen, en verschijnt op het groote wereldtooneel onder den naam van CAESAR AUGUSTUS.

Thans geloofde men, het wonderteeken, niet lang na hare tweede echtverbintenis aan LIVIA verschenen, ontwijfelbaar te verstaan.

Hetzelve is merkwaardig en door drie oude geschiedschrijvers aan de vergetelheid onttrokken, waarom ik geloof het niet met stilzwijgen te mogen voorbijgaan.

LIVIA zat op een schoonen dag onder den blooten hemel bij een landhuis aan den Tiberstroom; boven haar hoofd zweefde een arend, eene spierwitte hen in zijne klaauwen houdende. Eensklaps laat de vogel van Jupijn zijnen roof ongeschonden in haren schoot vallen.

Zonder ontsteltenis beschouwt zij nadenkende het zonderlinge geval, dat nog opmerkenswaardiger was, dewijl de hen in haren bek een laurier-takje met zijne beziën vasthield.

De wigchelaars verklaarden, dat men de weergalooze hen zorgvuldig moest oppassen, en het takje in den grond steken. — De eerste bragt een talrijk nageslacht, en het laatste, eerekransen voor vele zegevierende helden voort. Doch met den dood van den onmenschelijken NERO, den laatsten onder de nakomelingen van LIVIA, die

op

op den troon van AUGUSTUS zaten, verdorde de wonderboom. —

LIVIA toonde, gedurende haar geheele leven, wat eene bevallige en schrandere vrouw op haren echtgenoot vermag. Zij verstond de kunst om « te geven en te nemen » in eene hooge mate.

Misschien had zij zich aan de verstotene SCRIBONIA gespiegeld.

Vooral zocht zij haren goeden naam, van de eerbaarste vrouw van Rome te zijn, met de uiterste zorgvuldigheid te bewaren.

Zij scheen het niet te merken, veel min deed zij eenige jaloersheid blijken, wanneer AUGUSTUS met deze en gene schoonen op den vertrouwelijksten voet verkeerde, met het arglistig oogmerk, gelijk sommigen meenden, om zoo de geheimen van verdachte mannen te ontdekken.

Op deze wijze gelukte het aan LIVIA, om alles, wat zij begeerde, van den schier willekeurig heerschenden vorst te verkrijgen, en hem van groote misstappen terug te houden.

Onder anderen bewoog zij met schrander beleid haren gemaal, om tegen CINNA, die met meer aanzienlijken hem den dood gezworen had, zachtmoedigheid in plaats van wraak te gebruiken: waarvan het gevolg was, dat de dolzinnige vijand, tot aan den dood, CAESARS getrouwste vriend bleef.

Dusdoende verwierf zich LIVIA de hoogachting

ting en bestendige liefde van haren echtgenoot. — Hiervan gaf deze de ontwijfelbaarste blijken, zoo buiten, als binnen de muren van zijn paleis.

Reeds in het derde jaar van hunnen echt, wanneer hem de eer van zegepraal over *Pannonië* was toegekend, wees hij dezelve grootmoedig van de hand; maar liet zoowel aan LIVIA, als aan zijne zuster OCTAVIA, een standbeeld oprigten, ontsloeg beide van het gezag eens voogds, waaraan andere vrouwen onderworpen waren, en verklaarde haar tevens zoo heilig en onschendbaar, als de persoon van eenen Volks-tribuun, en dus ook hij-zelf, geacht werd.

Het moederhart van LIVIA had ook de voldoening, van hare zonen, TIBERIUS en DRUSUS, met vaderlijke toegenegenheid van den vorst vereerd, en, zoodra het hunne jaren medebragten, tot aanzienlijke posten verheven te zien.

Beide onderscheidden zich als dappere krijgsoversten, en onderwierpen nog ongetemde volken aan de heerschappij der Romeinen.

Maar hetzelfde moederhart werd ook diep gewond door den vroegen dood van haren, zoo in vrede als oorlog, uitmuntenden DRUSUS, den schrik onzer dappere voorvaderen. Des te geweldiger werd zij door dit verlies geschokt, daar zij, in plaats van hem in statigen zegepraal, en bekleed met de waardigheid van *Consul*, uit den veldtogt tegen de *Germanen* te zien terug kee-

keeren, nu zijn ontzield ligchaam in treurigen optogt terug gedragen moest aanschouwen, en de laatste, doch jammerlijke eer van begraving bewijzen.

Hare hevige droefheid zoude haar in het graf gesleept hebben, indien zij zich niet door haren gemaal en zoon had laten opbeuren, en aan de troostgronden van den wijsgeer AREUS gehoor gegeven.

De vernielende tijd heeft een keurig gedicht gespaard, hetwelk bij die gelegenheid, hetzij OVIDIUS, of PEDO ALBINOVANUS, tot LIVIA's vertroosting heeft opgesteld.

AUGUSTUS zelf was door dit ontzaggelijk verlies voor zijn huis diep getroffen, en eerde door eene openbare lofrede de deugden van DRUSUS, wien hij, na den vroegen dood van zijn' beminnelijken neef en schoonzoon MARCELLUS, tot zijnen opvolger in het rijksbestuur bestemd had. — Van nu af aan poogde LIVIA den keizer over te halen, om haren zoon TIBERIUS, hoewel om zijne stroefheid en achterhoudendheid niet zoo bemind, tot erfgenaam van zijnen troon te bepalen.

Maar er waren nog zonen van 's keizers eigene dochter, uit haar huwelijk met den dapperen AGRIPPA gesproten, welke dus vóór den stiefzoon in aanmerking kwamen. Doch twee van dezelve, LUCIUS en CAJUS, welke door AU-

GUSTUS tot zonen waren aangenomen en tot *eerste Edelen der Jongelingschap* verklaard, stierven in den bloei hunner dagen. De omzigtige TACITUS laat de verdenking onbeslist, dat LIVIA's arglistigheid hunnen dood verhaast hebbe. Er zijn ook geweest, die haar beschuldigden, van MARCELLUS te hebben uit den weg geruimd.

Trouwens wat vermag niet dolle staatzucht, zoodra zij 's menschen hart heeft vermeesterd? Tot welke gruwelen konden niet bovendien herhaalde voorbeelden verleiden van eenen doorluchten gemaal, die zich over lijken den weg tot den troon had gebaand?

Thans werd, op aandrang van LIVIA, aan TIBERIUS vergund, om naar Rome terug te keeren van het eiland Rhodus, waar hij omtrent zeven jaren genoegzaam als balling geleefd had; terwijl zijne vrouw, de buitensporige JULIA, wettig gebannen, zich op het eiland *Pandataria* verveelde. Niet lang daarna werd TIBERIUS, met zijn 15jarigen stiefzoon AGRIPPA POSTUMUS, door den keizer tot zoon aangenomen.

Deze jongeling wist echter niet de gunst van LIVIA te winnen, maar bewerkte veelmeer door zijn ruw en trotsch gedrag, dat hij van het hof verwijderd en naar het naburig eiland *Planasia* gebannen wierd.

Zoo scheen de troonsopvolging voor TIBE-

RIUS

RIUS genoegzaam verzekerd; en in de daad werd hij, na het behalen van roemrijke overwinningen, over de *Germanen*, *Pannoniërs* en *Dalmatiërs*, tot Rijksgenoot van den 75jarigen keizer verheven.

Intusschen, dewijl AUGUSTUS zijn ligchaamsgestel merkelijk verzwakt en zijn einde nabij gevoelde, verlangde hij nog eens zijnen kleinzoon te zien. Hij begaf zich dus, buiten weten van LIVIA, daar hij zijn voornemen slechts weinigen had toevertrouwd, alleen door FABIUS MAXIMUS vergezeld, naar het genoemde eiland, alwaar hij den verstoten POSTUMUS hartelijk omhelsde, onder een' wederzijdschen vloed van tranen.

MAXIMUS had de onvoorzigtigheid gehad, om bij het afscheid aan zijne vrouw MARCIA het geheim te vertrouwen, en deze liet het bij des keizers gemalin hare radde tong ontglippen.

Nooit zijn misschien de gevolgen van onbedachte praatzucht ijsselijker geweest. — MAXIMUS stierf kort daarna, en zijne gade benam zich het leven, zich beschuldigende, door hare heillooze tong, dat van haren man verkort te hebben.

LIVIA, vervoerd door de vrees, van hare lang gewenschte hoop nabij de haven te zien schipbreuk lijden, nam, (zoo men haar beticht,) de toevlugt tot een vreesselijk reddingsmiddel.

 Er

Er was bij het Landhuis van AUGUSTUS, niet verre van Nola, waar hij thans vertoefde, een vijgeboom, die uitmuntende vruchten droeg. — Hiervan was de keizer gewoon eenige met zijne eigene hand te plukken. Weshalve, zegt men, LIVIA eenige vijgen, nog aan den boom hangende, vergiftigde.

Het was omtrent het midden der maand, welke nog heden den naam van *Augustus* draagt, wanneer de keizer met zijne gemalin voor den noodlottigen boom bleef staan, om van deszelfs vrucht te nuttigen.

LIVIA voorkwam dienstvaardig den zwakken grijsaard en plukte eenige vijgen, at er zelve een paar onschadelijken, en gaf de vergiftigden haren niets kwaads vermoedenden man.

In weinige dagen deden de vijgen de bedoelde uitwerking.

AUGUSTUS stapte met zelfvoldoening over de wijze, hoe hij zijne groote rol gespeeld had, van het tooneel dezer wereld af, in de armen van LIVIA zacht ontslapende, met deze hartelijke afscheidswoorden: « LIVIA, vergeet onze echtvereeniging niet, en — Vaar wel! » —

Indien het waar is, dat LIVIA, wier vader en eerste echtgenoot hevige vijanden van OCTAVIAAN geweest waren, zich aan deze gruwelijke wandaad heeft schuldig gemaakt, dan is er geen twijfel aan, of zij heeft, om den laatsten hinderpaal

paal uit den weg te ruimen, ook JULIA's jongsten zoon, AGRIPPA POSTUMUS, doen van kant maken.

Wat daar van zij, dit is zeker, LIVIA hield den dood van AUGUSTUS zoo lang geheim, tot dat deze jongeling, kwanswijs volgens een' geschreven last van AUGUSTUS, vermoord was. —

Aan LIVIA was door den overleden keizer, bij uitersten wil, een derde van zijn vermogen, en aan TIBERIUS het overige nagelaten; zij werd tevens onder den naam van JULIA AUGUSTA in het geslacht van CAESAR ingelijfd.

Het lijk van den doorluchtigen keizer werd met de grootste staatsie op het veld van Mars, naar de gewoonte der Romeinen, verbrand, en de weduwe bragt, met eenen stoet van de aanzienlijkste Ridders, bij den brandstapel vijf dagen in diepe rouwe door, wanneer zij de asch van haren gemaal in een prachtig grafgebouw bijzette.

De vorst, die door een gematigde regering van ruim veertig jaren, de gruwelen, te voren gepleegd, had doen vergeten, werd als vader des vaderlands, niet alleen van de meeste Romeinen betreurd, maar ook in eenen hem gewijden tempel als een god vereerd, terwijl men JULIA AUGUSTA tot zijne priesteresse benoemde.

Had LIVIA bij het leven van AUGUSTUS geheimen invloed op het staatsbewind gehad, nu

wilde zij, als keizerin moeder, benevens, ja boven TIBERIUS, regeren. Ofschoon zij niet in de raadsvergadering verscheen, kwamen de senatoren menigmaal bij haar te zamen. Zij werd zelfs met den naam van *Moeder des Vaderlands* vereerd.

Maar TIBERIUS, vergetende, dat zijne tegenwoordige grootheid niets dan een geschenk zijner moeder was, zocht haar geheel buiten het bewind te houden en misgunde haar alle eerbewijzen.

Ja zijne wangunst en afkeer ging zoo verre, dat hij de hoofdstad verliet en gedurende drie jaren zijne moeder slechts eens, voor weinige uren, bezocht; terwijl hij in hare laatste ziekte zich volstrekt niet om haar bekommerde.

Deze merkwaardige vrouw eindigde hare loopbaan in den hoogen ouderdom van 86 jaren, in het 15 jaar der regering van TIBERIUS.

Ook na haren dood voedde deze zijnen onverzoenbaren wrok en weigerde haar de uitstekende eerbewijzen, welke de senaat en het volk van Rome haar waardig keurden. Zelfs vernietigde hij uit hebzucht en haat haren uitersten wil, en zijn boosaardig hart vond voldoening in hare vrienden en betrekkingen allerlei leed toe te voegen.

Maar zijne opvolgers bewezen aan de overledene vorstin, den eerbied, welken haar ondankbare zoon haar ontzegd had.

CA-

CALIGULA vervulde stiptelijk den uitersten wil zijner overgrootmoeder; en CLAUDIUS stelde niet alleen ter harer eere openbare wedspelen in, maar plaatste ook haar beeld, als dat eener godin, in den tempel van AUGUSTUS. Het eerste voorbeeld, bij de Romeinen, van vergoding eener gestorvene vrouwe.

Haar naam is niet alleen door voorname geschiedschrijvers en door beroemde dichters, maar ook op vele oude gedenkpenningen aan het nageslacht overgeleverd.

Van hare talrijke en prachtige hofhouding getuigt de afbeelding en beschrijving van een, in de voorgaande eeuw, nabij Rome opgedolven praalgebouw, hetwelk de lijkbussen van hare slaven en vrijgelatenen bevattede, — doch hetwelk niet lang na deszelfs ontdekking door de hebzucht der vinders weder vernietigd is. —

Men zoude aan alle vorstinnen, als een' onbedriegelijken spiegel, de afbeelding van LIVIA kunnen voorhouden, die bij zoo uitstekende deugden, door de zucht om haren onwaardigen zoon tot opperheer der Romeinen te verheffen, zich al te verre scheen te laten wegslepen en tot onverschoonlijke daden verleiden.

Maar hoe weinigen behaagt het, hoe weinige verstaan het, zich behoorlijk te spiegelen!

Het ware in de daad te wenschen, dat de volgende eeuwen, die wijzer hadden kunnen worden

door vroegere voorbeelden, geene vorstinnen hadden opgeleverd, snooder dan LIVIA, zonder eenige van hare deugden te bezitten. —

Maar driewerf gelukkig het land, wiens deugdzame vorstin, niet alleen haren geëerbiedigden gemaal en haar dierbaar kroost opregte liefde toedraagt, maar ook naar waarheid *Moeder* van haar volk kan genoemd worden.

RE-

REDEVOERING

OVER

VIGLIUS AYTA VAN ZWICHEM;

GEDAAN IN EEN LETTERKUNDIG GENOOTSCHAP TE AMSTERDAM
(NA 1795)

DOOR

(*wijlen*) RICHEUS VAN OMMEREN.

[« *Het ware te wenschen, dat de uitmuntende redeuoering van den beroemden Amsterdamschen Rector* VAN OMMEREN, *waarin het karakter van* VIGLIUS *van de beschuldiging van zwakheid en ongelijkmatigheid meesterlijk is vrijgepleit — werd in het licht gegeven.* »

Mr. I. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, I D. bl. 54. 1805.]

De gezegende omwenteling, voor ruim twee eeuwen in deze landen voorgevallen, trekt met alle reden de aandacht der nakomelingschap nog in onzen tijd tot zich. Immers hoedanig ook derzelver gevolgen voor dit Gemeenebest geweest zijn, zij die met eenen belangeloozen ijver de woede der Spanjaarden bestreden hebben, hebben eene billijke aanspraak op onze eerbiedige hoogachting.

Dan meermalen heb ik getwijfeld, of wij in het beschouwen van dien tijd ons niet nu en dan door eene onbedachte vooringenomenheid laten vervoeren, en of niet sommigen dier staatkundige hervormers uit een al te gunstig oogpunt beschouwd, en daarentegen anderen, schoon tegenstanders der hervorming, niet te onregt voor vijanden van hun vaderland, voor ALBA's of VARGAS-gezinden gehouden zijn.

En van deze laatsten wenschte ik u thans een voorbeeld voor oogen te stellen in den Frieschen Edelman VIGLIUS AYTA VAN ZWICHEM, *ten tijde van Koning* PHILIP II, *Voorzitter in den Raad van State en den geheimen Raad te Brussel.*

Zeer dikwijls heb ik mij verwonderd, waarom toch een man door zijne verdiensten tot zulk eene waardigheid opgeklommen, geboren in een land, in alle eeuwen afkeerig van hoofsche dwingelandij, den ijzeren schepter van PHILIP verkoos boven eene vrije Gemeenebestregering.

Ik zal dus, ter ontbinding van dezen knoop, trachten te onderzoeken, of onkunde, laagheid, eigenbelang, vooroordeelen, of eindelijk de gedaante der hervorming zelve, hem op deze wijze hebbe doen handelen, en dus of hij den naam van een belangeloos voorstander van den gewettigden regeringsvorm inderdaad verdiene.

Mijn oogmerk is dus geenszins, de gansche denk- en handelwijze van dezen grijsaard te verdedigen, maar alleen hem in dat daglicht te plaatsen, waarin hij, naar mijn oordeel, moet beschouwd worden.

Dan, daar ik thans voor de eerstemaal van deze plaats tot u spreke, kan ik de voorgestelde taak niet opvatten, dan na alvorens U, Leden dezer Maatschappij, met een woord te hebben aangesproken, daar gij mij onlangs uit u zelven het

het honorair Lidmaatschap uwer Maatschappij hebt aangeboden.

Indien ik dit aanbod als eenen blooten eeretijtel, enkel als een blijk van lof en roem moet beschouwen, vergeeft het mij dan, zoo ik dit geschenk niet op dien prijs mogt stellen, welke het gewigt van hetzelve misschien verdient.

Lof en eer (zegt HORATIUS) streelen het menschelijk oor aangenamer dan de zoetste muzijk. Het is zoo; dan zijn zij tevens broos en vergankelijk; gelijk de bloemen des velds hebben zij ook hare saizoenen, hare stormen en onweersvlagen, die haar bekoorlijk schoon dikwijls zeer spoedig en somtijds op het onverwachtst doen verwelken. En naar mijn inzien is hij in waarheid beklagenswaardig, die zich zelven en zijne eigene waarde naar dezen onzekeren maatstok beoordeelt.

Dan, mag ik dit geschenk beschouwen als een bewijs dier algemeene broederlijke toegenegenheid, die de Schepper der natuur, die de groote Hervormer der wereld gewild heeft, dat tusschen ons plaats zoude hebben, en volgens welke wij allen in eenen gelijken rang van broeders geplaatst zijn, alsdan neme ik hetzelve aan als het aangenaamst geschenk, hetwelk ik immer uit uwe hand konde ontvangen.

Weest althans van mijnen kant verzekerd, dat ik met deze gevoelens tot U ben gekomen en ook

ook thans tot U spreke. En wilt gij mij in het vervolg toestaan, de geringe voortbrengsels van mijn onderzoek en nadenken U met de gepaste vrijheid en onbeschroomdheid mede te deelen, alsdan zal ik gaarne medewerken, zoo veel mijne vermogens en omstandigheden toelaten, tot instandhouding en uitbreiding van den roem dezer aanzienlijke Maatschappij.

Ontvangt intusschen deze Verhandeling als een bewijs mijner bereidwilligheid, daar ik, door de Bestuurders van dezen tak uwer Maatschappij verzocht zijnde, om de openstaande spreekbeurt te vervullen, gereedelijk aan dit verzoek heb voldaan, en geeft mij wederzijds van de uwe een blijk, door mij onpartijdig, gunstig en aandachtig aan te hooren.

Wanneer de jonge VIGLIUS de eerste en laagste gronden der wetenschappen in de hoofdstad van zijn geboorteland gelegd had, vertrok hij naar het toen ter tijd vermaard Deventer, om aldaar dit gebouw verder op te trekken. Van hier begaf hij zich naar Braband en Frankrijk; en lag zich inzonderheid te Avignon en Bourges onder het bestier van den vermaarden ALCIATUS op het beoefenen der regtsgeleerdheid toe, in welke wetenschap hij zoo gelukkig slaagde, dat hij niet alleen de aandacht der vreemdelingen reeds spoedig tot zich trok, maar zelfs in uitmun-

muntende geschriften, welke nog in wezen zijn, hiervan de duidelijkste blijken aan den dag lag. Dan, wel ver van langs het zijdelings en onedel pad, hetwelk vadzige en bekrompene zielen zich-zelven gebaand hadden, in den achtbaren tempel van Themis in te dringen, sloeg hij dien koninklijken weg in, welke zoo vele groote mannen met en na hem betreden hebben.

Zijne kunde van de Grieksche en Latijnsche talen was, indien wij den aard van zijnen tijd en land in aanmerking nemen, bijna zonder voorbeeld; dezelve bepaalde zich niet bij die oppervlakkige kennis welke men gewoonlijk dus noemt, maar strekte zich zelfs tot die bijzondere eigenschappen, tot die fijnere schoonheden uit, welke uit den aard dier volkeren oorspronkelijk de oude talen zoo zeer kenmerken. Daarenboven hadden de schoone kunsten en wetenschappen op hem dien invloed, welken zij bij iederen waren beoefenaar niet kunnen nalaten voort te brengen; zij hadden zijn hart die bekoorlijke zachtheid, zijn gevoel die juiste fijnheid gegeven, die, wanneer zij zich naar buiten vertoonen, die ware welleevendheid uitmaken, welke alleen dezen naam verdient, en die den eenigen vasten grond leggen om de schoone eigenschappen der deugd en godsdienst diep te gevoelen, en de laatste tevens gereedelijk te ontvangen.

Ook was hij buiten twijfel hieraan die verwonder-

derlijke welsprekendheid verschuldigd, waarvan hij zich in volgende jaren in de vierschaar en raadzaal ten nutte van zijne koninklijke weldoeners, of van zijne land- en natuurgenooten met het gelukkigst gevolg bediende.

Met deze uitmuntende hoedanigheden begaafd, wist hij spoedig de oogen en handen der vermaardste mannen van Europa tot zich te trekken, en zich eene aanzienlijke plaats onder het getal hunner uitgelezendste vrienden te verwerven; onder welke de beroemde kardinaal PETRUS BEMBUS, JO. BAPTISTA EGNATIUS, de dichter JOANNES SECUNDUS, en de vermaarde ERASMUS onze aandacht verdienen; welke laatste aan een' zijner vrienden schreef: *dat hij nimmer beminnelijker jongeling, dan onzen* VIGLIUS *gezien had*, en zelfs beloofde, hem tot zijnen erfgenaam te zullen aanstellen, indien hij zijn verblijf bij hem wilde nemen.

Een zijner meesters, JO. BAPTISTA PALMA, had hem reeds in zijne jeugd voorspeld, dat hij eens tot grootere zaken gebruikt en voor zijn vaderland een zegen zoude worden. En de uitkomst bevestigde deze voorzegging ten volle.

Reeds vroeg werd hij te Bourges tot opvolger van zijnen vermaarden meester ALCIATUS, en niet lang daarna tot hoogleeraar te Padua benoemd. Terwijl hij hier de oude regtsgeleerdheid met eene openbare toejuiching ontvouwde, werd hem,

schoon naauwelijks zes en twintig jaren oud, een aanzienlijk ambt op het eiland Cyprus, en tevens het hoogleeraarambt te Venetië opgedragen, terwijl keizer KAREL V hem te zelfder tijd het bestier en onderwijs van zijnen zoon PHILIPS wenschte toe te vertrouwen: doch van de twee eerste hield hem zijne liefde voor zijn vaderland, en van het laatste zijne zedige schaamte en afkeer van het hoofsche leven terug; schoon PHILIPS zelf in het vervolg wenschte, dat hem dit geluk had mogen te beurt vallen; een wensch, welke voorzeker door alle zijne weldenkende tijdgenooten zal toegejuicht zijn. In het volgend jaar werd hem het ambt van geheimraad bij den bisschop van Munster opgedragen, en schoon hem te dezer tijd hetzelfde ambt door den bisschop van Utrecht en het hoogleeraarambt te Dôle werd aangeboden, aanvaardde hij het eerste, wijl hij begreep, dat de toenmalige beroeringen van dat bisdom hem meer gelegenheid zouden verschaffen, om zijne kunde te vermeerderen dan een eenvormige vredestijd. Van dien tijd af verspreidde zich de mare zijner verdiensten wijd en zijd door het Duitsche Rijk. Keizer KAREL en de koning FERDINAND droegen hem het luisterrijk ambt van assessor bij het kamergerigt te Spiers op; en daar hij dit als eene bekwame gelegenheid beschouwde, om zijne tot dus ver verkregene kennis in werking te brengen, voldeed hij aan hun

verzoek; welk ambt hij nogthans naderhand met het hoogleeraarambt te Ingolstad verwisselde. Terwijl hier de glans zijner verdiensten de oogen van alle Europische vorsten tot zich trok, en hem de vleijendste eerbewijzingen van sommigen hunner, en van een aantal aanzienlijke vreemdelingen deed genieten, werd hem het zelfde ambt te Frankfort aan den Oder door den keurvorst van Brandenburg, en dat van vice-kanselier door den keizer aangeboden; doch de toenemende hervorming in het gemelde keurvorstendom deed hem het eerste, en de nederige gedachte van zijne eigene onbekwaamheid, die zelfs door de goedkeuring en toejuichingen van gansch Europa niet had kunnen verdreven worden, deed hem het laatste van de hand wijzen. Intusschen, terwijl zijne roemrijke dagen hier onder de bescherming van den Beijerschen keurvorst in eene ongestoorde rust afliepen, werd hij door de koningin MARIA, toen landvoogdes der Nederlanden, in den schoot zijns vaderlands terug genoodigd; en deze laatste geliefde naam, ondersteund door de algemeene stem zijner bloedverwanten, werkte met een onwederstaanbaar geweld op zijn hart, en deed hem dit luisterrijk tooneel met een ander verwisselen, hetwelk, schoon geenszins van glans ontbloot, voor hem nogtans eene onuitputbare bron van zorgen en moeijelijkheden zoude opleveren. Het ambt van lid des geheimen raads, het-

hetwelk hij in het eerst bekleedde, verwisselde hij vervolgens met dat van raadsheer in het hof van Mechelen: doch bij de komst van PHILIPS aanvaardde hij wederom het voorzitterschap in den geheimen raad te Brussel, hetwelk naderhand met dat van den raad van state en den rang van ridder vermeerderd werd.

Hij werd tevens, van den tijd zijner terugkomst in de Nederlanden af, door den keizer, de koningin-landvoogdes, en den koning PHILIPS, met de aanzienlijkste gezantschappen, en de treffendste blijken hunner goedkeuring vereerd. Ook werd hem door den keizer opgedragen, zijnen zoon van de gesteldheid dezer landen te onderrigten; en de hulde der overheden en steden in zijnen naam te beantwoorden. Gelukkig, indien de prins onder de verleidingen zijner Spaansche hovelingen de lessen van den braafsten zijner dienaren steeds had voor oogen gehouden!

Doch deze korte schets zal genoeg zijn, om ons te overtuigen, dat geene schandelijke onkunde, welke zoo vele eerlijke overheden tot slaven van hunnen vorst of van heerschzuchtige medeleden gemaakt, welke zoo vele achtbare vergaderingen van haren luister, zoo vele landen van hare welvaart beroofd heeft, op zijne handelwijze eenigen invloed gehad hebbe.

Dan, de ondervinding bewijst, dat kunde en

 eer-

eerlijkheid zich, bijzonder bij den staatsman, niet altijd vereenigen, en dat de gezegende zamenstemming tusschen het verstand en het hart in de nabijheid van den troon niet zelden verbroken wordt.

Het zal dus van geen minder aanbelang zijn, te onderzoeken, wat wij van zijne onpartijdigheid en overige deugden te denken hebben.

Tot dus ver hebben wij den edelen VIGLIUS beschouwd, toen hij zijne beste levensdagen aan de beoefening der schoone en nuttige wetenschappen toewijdde, en als een waardig dienaar der bekoorlijke zanggodinnen, als de vriend der grootste mannen van Europa, en als de gunsteling en raadsman van vorsten en koningen, langs eene roemrijke loopbaan, de kroon der onsterfelijkheid najaagde; ten gemelden einde zullen wij nu dit aanzienlijk tooneel met een minder aanzienlijk, schoon geenszins minder treffend, schouwspel moeten verwisselen, en onderzoeken, welke drijfveren zijn hart en zijne daden gedurende de laatste jaren van zijn leven bestierden; wijl de toenmalige omstandigheden de ware toetsteen zijn, waarop wij zijne eerlijkheid en trouw kunnen beproeven. Immers dan alleen de waarheid te omhelzen, wanneer zij geene bestrijders vindt; dan zijn woord en pligt getrouw te zijn, wanneer het bekoorlijk lokaas der verzoekingen ver af is; dan

dan zijnen vorst en vaderland met een' gelijken ijver en opregtheid te dienen, wanneer hunne onderscheidene belangen door eene gelukkige zamenstemming in een vloeijen, is een roem, welke voor den zwakken en den grooten geest even gemakkelijk te verkrijgen is. —

Thans, door een leven vol van beslommeringen afgemat, door de kracht der jaren verzwakt, geboeid aan een log en bouwvallig ligchaam, bestormd door zijne eigene rampen en die van zijn vaderland, terwijl zijne tong, handen en voeten hem hunnen dienst allengskens begonnen te weigeren, verlangde VIGLIUS niets meer, dan eenzaamheid en rust.

Hij had de schoonheid der natuur in onderscheidene oorden van den aardbodem aanschouwd; verschillende volkeren bezocht, en de gesteldheid van het menschelijk hart in veelvuldige gedaanten opgemerkt; het gunstig fortuin had hem hare schoonste gaven met eene milde hand geschonken; de wierook van lof en goedkeuring was hem uit verschillende oorden van Europa toegezwaaid; onderscheidene vorsten en koningen hadden zijne pogingen met de schoonste eereteekenen beloond. Thans, overladen met alle deze gunstbewijzen, en ten volle verzadigd, was de eenigste bede, welke hij aan de voeten van zijnen koning uitstortte, dat hij zijne bezwijkende schouders van dit luisterrijk pak wilde ontheffen, en

hem aan zijne stille landrust, welke hij in zijne jeugd verlaten had, wilde terug geven. Meermalen had hij voorheen in wanhopige oogenblikken, zijnen zorgelijken toestand met het eenvoudig landleven willen verwisselen; meermalen had hij voor een tijd de beslommeringen van zijn ambt en de kwellingen van het hoofsche leven op zijne Friesche landhoeve, omringd door gulle landlieden en door de vrienden zijner jeugd, leeren vergeten; doch daar hij thans het beslissend oogenblik van zijn leven voelde naderen, smeekte hij bijna onophoudelijk zijnen vriend HOPPER, dat hij een spoedig ontslag voor hem bij den koning zoude bewerken. Onder alle de deugden, welke zijn hart versierden, was er geene schooner dan zijn onwankelbaar vertrouwen op de Voorzienigheid, zelfs midden onder de gevaren, welke zijne eer en leven dreigden, en zijne onbewegelijke standvastigheid in allerlei omstandigheden, doch bijzonder omtrent zijne mishandelde vrienden.

De vriendschap is, op zichzelve beschouwd, meer eene behoefte, dan eene deugd, en zij ontleent meer haren oorsprong uit een ingewikkeld, schoon geoorloofd, eigenbelang, dan uit zuivere menschlievendheid; doch wanneer zij, standvastig in hare keuze, zich door geene min betamelijke neigingen, door geene opofferingen laat overweldigen; wanneer zij de voorwerpen harer liefde des te vuriger aankleeft, hoe meer

de

de snoode laster en woedende vervolgzucht derzelver eer en welvaart trachten te krenken, alsdan is zij eene der grootste sieraden van het menschelijk hart; en onder deze gedaante vertoont zij zich steeds bij onzen VIGLIUS.

Wanneer de hertog van Alba met zijne Spaansche legermagt in Nederland was doorgedrongen, kwamen een groot deel van des konings dienaren dezen zijnen geliefkoosden gunsteling hunne ootmoedige dienstvaardigheid betuigen, en poogden om strijd zijne Spaansche trotschheid, als regtgeaarde hovelingen, door de laagste pligtplegingen te bekoren; terwijl de verlegene MARGARETHA, nadat zij vele jaren lang door de hardnekkigheid en zorgeloosheid van des konings raad aan den eenen, en door de tegenstrijdige oogmerken der Nederlandsche edelen, en de oproerigheid des volks aan den anderen kant gefolterd was; en daar zij na zoo vele hardnekkige tegenkantingen nu eindelijk eens hare rust en achtbaarheid hoopte hersteld te zien; zich op eenmaal van alle hare vrienden en gunstelingen verlaten zag. Dan VIGLIUS alleen bleef zijne vorige meesteres getrouw, en de nieuwe glans dezer oprijzende zon, noch de vreeze voor deszelfs verteerenden gloed, waren niet in staat, om hem van eene vorstin af te trekken, welker eer hij zoo menigmaal met gevaar van zijne eigene eer en welvaart gered had. Hij betoonde ook deze zelfde

standvastigheid omtrent zijnen vriend MORILLON, niettegenstaande deze vriendschap hem de bitterste verwijtingen veroorzaakte; *ik wete*, (schrijft hij aan HOPPER) *dat mijne gemeenzaamheid met* MORILLON *mij eene algemeene haat op den hals haalt, doch het is mij niet mogelijk mijnen ouden vriend zonder oorzaak vaarwel te zeggen;* en wanneer hij bemerkte, dat de arbeid zijner vrienden, of miskend of schaars beloond werd, stelde hij zich onophoudelijk voor hen in de bres, schoon hij met rede konde vreezen, dat zijne herhaalde aanzoeken het Spaansche hof eindelijk zouden verstoren.

Dan daar het vaderland (gelijk CICERO zegt) alle andere betrekkingen in zich bevat, moesten ook zijne edele neigingen zich in dit hoofdpunt noodzakelijk vereenigen. De gedachte alleen, dat deze bloeijende landen, voorheen de bloem van Europa en de zetel van welvaart en overvloed, door eene vreemde krijgsmagt in eenen vernielenden burgeroorlog zouden verwoest worden, en dat het schip van staat, waarmede hij den oceaan des levens tot in zijnen ouderdom gelukkig was doorgestevend, thans op de klippen van oproer, geweld en wraakzucht zoude verbrijzeld worden, vervulde zijne edele ziel met de bitterste rouwe. *Ik heb u* (schrijft hij aan zijnen vriend) *onze ongelukken in een uitvoerig tafereel afgemaald: niet omdat mijn eigen gevaar mij ont-*

ontrust; mijne jaren zijn tot die hoogte geklommen, dat ik het genot van dit leven gaarne wil afstaan, inzonderheid daar mijne ongemakken en ligchaamskwalen allengskens toenemen; het is de bezorgdheid voor het behoud van mijn vaderland alleen, welke mij hiertoe heeft aangespoord.

Ware het niet te verwachten geweest, dat hij, als een ijverig koningsgezinde en een vijand der nieuwe hervormers, op de smeulende puinhoopen van Naarden en Haarlem zoude gejuicht hebben, en den uitheemschen dolk, nog rookende van het bloed zijner landgenooten, die de eer zijner partij en de majesteit van zijnen koning gewroken had, zoude gezegend hebben? Doch hij, de standvastigheid van Haarlems burgers vernemende, vergat voor een oogenblik het belang zijner partij, en schreef aan zijnen vriend: *de Spanjaard heeft hier geleerd, dat de flegmatieke Hollander meer moed en krachten bezit, dan hij immer heeft kunnen denken.* Doch boven alles ging hem de welvaart van zijn geboortegrond ter harte. Hij rigtte te Leuven eene aanzienlijke kweekschool op, om aldaar een klein getal zijner landslieden in de wetenschappen te doen onderrigten. Hij stichtte binnen Friesland, in de nabijheid van zijn landgoed, een nuttig gesticht, alwaar eenige afgeleefde grijsaards rust en onderhoud konden vinden. En daar zijn geboorteland

meer dan andere landen aan de woede der zee was blootgesteld, en juist in dien tijd de verschrikkelijke gevolgen dezer vernielende landplaag moest ondervinden, nam hij alle zijne vermogens te baat, om de ellende van den ongelukkigen landman te verzachten, en hem voor zijne bezittingen eene duurzame zekerheid te bezorgen; van waar zijn naam nog ten huidigen dage op het Friesche strand, met de schoonste lofspraak van « vader des vaderlands » vermeld staat. — Doch om zijne vaderlandsliefde van naderbij te kunnen beoordeelen, zal het noodig zijn, hem meer in verband met de omstandigheden van zijnen tijd te beschouwen.

De waarheid, het algemeene doel der menschelijke nasporingen, onderscheidt zich steeds door hare eenvoudige schoonheid, en om haar te ontdekken heeft men meestentijds niets anders noodig, dan een bedaard hart en een opgehelderd verstand; doch in algemeene verdeeldheden en oproeren, wanneer de ziel door partijschap verblind, door den tegenstand zelven wordt vervoerd, zal men meestentijds in plaats van de waarheid eene ijdele schim zien omhelzen: alsdan vertoont zij zich alleen aan het onpartijdig oog van den stillen wijsgeer; deze, door de zuiverste menschenliefde aangespoord, vliegt ter harer bescherming; vertoont hare schoonheid aan zijne verdwaalde medeburgers — en tot loon zijner edelmoe-

moedigheid ziet hij zich van beide kanten veracht, gehoond en vervolgd. Zoodanig was dan ook het lot van den eerlijken VIGLIUS.

Als een voorstander der alleenheersching en een vriend van den koning PHILIPS, eerbiedigde hij den wil van zijnen vorst als eene geheiligde wet, en verachtte te zijner eer de haat en woede van een vertoornd volk; doch was tevens ten eenemale afkeerig van de laagheid eens verblinden hovelings, die de stem der mishandelde onschuld, die van zijne eigene eer en geweten onderdrukt, om de bevelen van zijnen afgod ongestoord te kunnen opvolgen.

Wanneer de prins van Oranje in den raad te Brussel beweerde, dat men des konings bloedige bevelen omtrent den godsdienst zonder oogluiking moest volbrengen, in hope, dat het vergoten bloed van duizenden ongelukkigen het opkomend zaad van zijne partij des te weelderiger zou doen opschieten, beweerde de wijze VIGLIUS, dat zij door ongehoorzaamheid, thans de grootste weldaad aan hunnen koning en zijn volk konden bewijzen, en bood zichzelven als het vrijwillig slagtoffer aan, waarop de vertoornde monarch deze schending zijner bevelen konde wreken. — Hij beweerde op eenen anderen tijd, dat de koning op eene onvoorzigtige wijze, de achting en dankbaarheid aan de hertogin en zijne getrouwe dienaren verschuldigd, had geschonden; — dat hij geene ver-

verandering in de regtsplegingen moest maken, dan na alvorens de bezwaren van den geheimen raad en der staten gehoord te hebben; — dat het de pligt van een voorzigtig en regtvaardig vorst was, zich in zulk eenen dringenden nood van den waren toestand der zaken door getrouwe gemagtigden te laten onderrigten; en hij kon zijne verwondering niet bedwingen, dat de koning zijne oogen niet opende, om den ondergang zijner landen te zien, en dat hij voor de menigvuldige klagten der staten doof en ongevoelig bleef.

Het is bekend, dat de gewelddadige afpersingen van den hertog van Alva en de ongehoorde eisch van den tienden penning, na de bloeddorstige inquisitie, de voorname bron geweest zijn van alle de onheilen dezer landen; daar de staten met het gansche volk, om deze onregtvaardige roverij eenen algemeenen noodkreet deden opgaan, en de hertog dezelve met eene onverzettelijke hardnekkigheid bleef afeischen, ja zelfs de leden van den raad, welke dezen eisch niet naar hun vermogen bevorderden, met den dood dreigde. Toen was het, dat de edele VIGLIUS, zijne weerlooze zwakheid en hooge jaren vergetende, de gedreigde bezittingen zijner landgenooten tegen dezen vorstelijken rover met den vurigen moed van een' jongen held verdedigde. Indachtig aan zijne belofte, dat hij voor den tienden penning zoude ijveren, zoo ver de regt-

vaar-

vaardigheid zulks gehengde, verklaarde hij thans, dat men gemakkelijker tegen den stroom van eene rivier zoude kunnen opzwemmen, dan zich hierin tegen de eenparige stem van het gansche volk verzetten; en dat het voor een' koning heilzamer was, zich met de billijke en gematigde schattingen zijner onderdanen te vrede te stellen, en hunne liefde, die de zekerste steun voor een gemeenebest was, te bewaren, dan hun door ongehoorde knevelarijen het bloed zelfs af te persen. Ja, hij voerde zelfs zijnen vermogenden tegenstander in den vollen raad te gemoet, dat zijn eed hem verpligtte, naar zijn geweten te handelen; dat de keizer, de koningin, en zijn koning deze denkwijze steeds hadden toegejuicht, en dat hij thans ook zijn grijs hoofd gaarne daarvoor ten beste gaf. Eene taal, welke dezen trotschen hoveling, gewoon dezelfde slaafsche onderwerping van zijne onderhoorigen af te eischen, die hij aan zijnen heer plagt te bewijzen, zoo zeer in woede ontstak, dat men kort daarna door alle de Nederlanden verzekerde, dat VIGLIUS, tot belooning voor zijne standvastigheid, in boeijen geklonken was.

Schoon nu dit gerucht door eene gunstiger uitkomst wederlegd werd, is het nogthans ligt te beseffen, hoe zwaar hem de ijzeren schepter van dezen dwingeland in zijne hooge jaren moet gevallen zijn. En niet alleen deze zelf, maar ook

zijne

zijne lage dienaren geleerd hebbende, de ware voortreffelijkheid van den mensch af te meten naar den gunstigen blik, waarmede het vorstelijk oog hem verwaardigt, zochten zich door het versmaden van dezen braven grijsaard eene bron van genoegen en toejuiching te openen. De naam van Nederlander, en zijne Friesche eerlijkheid waren voor den verwaanden Spanjaard en laffen koningsvriend een aanhoudend voorwerp van hoon en spotternij. Wanneer zijn waggelende voet ten beste des lands de raadzaal betrad, wanneer zijn vreedzame mond burgerliefde en toegevendheid ademde, was een grimmige blik en eene vernederende bedreiging zijne eenige belooning. Eene openbare zucht om genade en vergiffenis voor zijne geliefde en in zijn oog verdwaalde landgenooten, werd met den naam van ongehoorzaamheid en muiterij bestempeld. — Het ontbrak hun in Spanje zelfs aan geene medehelpers, om zijne welmeenende pogingen voor het somber en achterdochtig oog van den koning met de zwartste verwen af te schilderen. Ja, men ontzag zich niet openlijk te verklaren, dat hij eerlang op het voorbeeld zijner landgenooten voor hunne onverbiddelijke vierschaar zoude aangeklaagd worden. Hoe velen zouden thans uit wraak of wanhoop de zaak des vaderlands, waarvoor zij tot dus ver gestaan hadden, met de onregtvaardigheid van deszelfs handhavers verwisseld hebben, en daar

zij

zij zich door de laatste onophoudelijk gedwarsboomd zagen, tevens de regtvaardigheid der eerste uit het oog verloren hebben? Waar is de groote ziel, die, wanneer hem aan den eenen kant verachting, hoon, en eene vermogende wraak begrimmen, wanneer hij aan den anderen kant door de smeekende stem van duizenden en de schoone benamingen van vriend des volks, beschermer der onschuld, en handhaver der vrijheid geslingerd wordt, niet gereedelijk met opoffering van eenig bijzonder begrip het laatste zoude omhelsd hebben? Doch VIGLIUS wilde liever van alle streelende genoegens verstoken blijven, en zich ook van dezen kant aan de woede en wraakzucht blootstellen, dan de regten van zijnen vorst en de godsdienst zijner vaderen, welker schending en ondergang hij vreesde, aan derzelver aanvallers ten prooije geven. EGMOND zelf, de zwakke en onbedachtzame EGMOND, die naderhand de zaak zijner vrienden en beschermelingen openlijk verliet, was onbeschaamd genoeg, om de maatregelen van onzen grijsaard te verdenken en te veroordeelen. Zijn achtbare naam was door een' zwerm van uitgestrooide lasterschriften eene prooi en speelpop geworden van het onbesuisd gemeen, en werd zelfs door diegenen bevlekt en geschonden, welke dien nimmer dan met eerbied en zegening hadden moeten noemen. En schoon de woede van eenen VARGAS, dien bloedigen gee-

geesel van regt en onschuld, hem steeds met droefheid en verontwaardiging vervulde, moest hij nogtans in de haat en verachting, welke hiervan het gevolg waren, gelijkelijk deelen, zoodat hij zichzelf tegen de heimelijke aanslagen, welke tegen zijn leven gesmeed werden, door de lijfwacht der hertogin moest laten beschermen. Dan niettegenstaande deze wederzijdsche hoon en vervolging, trad hij, schier van elk verlaten, op het hobbelig spoor, hetwelk naar zijn begrip dat der waarheid was, kloekmoedig voort, en wachtte, als een tweede Daniël, van alle kanten door opgesperde leeuwenmuilen begrimd, het einde zijner dagen gelaten af.

Dan, het zal misschien van eenig belang kunnen zijn, zijne denkwijze over de toenmalige omstandigheden meer in het bijzonder te vernemen. Het is waar, zijne berigten zijn niet dan gebrekkig, kort en somtijds ingewikkeld; eensdeels, wijl zijne brieven maar een gevolg uitmaakten van de breedvoeriger berigten der stadhouders; anderdeels, wijl de briefwisseling door de achterdocht der Spanjaarden toen zeer onveilig was, en men hem zelfs op de zwaarste dreigementen verboden had, eenig berigt omtrent 's lands zaak naar Spanje te zenden. Doch daar zelfs de geringste berigten van een man, van wiens onpartijdigheid wij reeds een gunstig denkbeeld hebben begonnen op te vatten, wiens stand hem gelegenheid gaf, de

de meer geheime drijfveeren der Spaansche staatsdienaren van nader bij te beschouwen, omtrent de misslagen van zijne eigene partij altijd eene bijzondere waarde hebben, zal ik u dezelve in eene korte schets trachten voor te stellen; te meer, daar zij ons zigtbaar toonen, dat de vrijheid, ook toen ter tijd, haar herstel meer aan de verblinde staatkunde en wraakzucht harer bestrijders, dan aan de deugden van hare beschermers te danken gehad heeft.

De hertog VAN ALBA was (zoo veel wij uit AYTA's brieven kunnen opmaken) een doorzettend krijgsman, een staatsman slechts in naam, geheel ontbloot van menschenkennis, een hervormer zonder plan; een hovaardig Spanjaard, die op alle natiën, inzonderheid op Nederlanderen, welke hij geheel miskende, met verachting nederzag; hardnekkig, zelfs dan, wanneer zijn belang en dat van zijnen koning, of het beloop der menschelijke zaken, andere maatregelen vereischten; uit heerschzucht en wreedheid vervolgde hij de hervormden; en diezelfde moordschavotten, welke PHILIPS als zoo vele zoenaltaren van de vertoornde Godheid beschouwde, waren in zijne oogen de geduchte kenteekenen van zijne onweêrstaanbare magt. Zijn ijver, om den godsdienst en het gemeenebest te herstellen, was met rede verdacht; de meeste ambtenaren waren niet aan hunne verdiensten, maar alleen aan het goud

 hun-

hunne achten verschuldigd; alle oude regten, zeden en gewoonten, bij den Nederlander zoo hoog gewaardeerd, waren voor hem een voorwerp van verachting; hij rukte in eens het gansche gevaarte van den voormaligen regeringsvorm omver, toen het plan voor het nieuw gebouw zelfs in zijne ziel nog niet bestond; zijne verbittering groeide met zijne tegenspoeden; en het gezigt van eenen Nederlander, het zij een misnoegde of koningsgezinde, was genoegzaam om het vuur zijner wraak te doen ontbranden. Van daar eene algemeene vreeze onder het volk ontstond, dat zijne wapenen, welke vriend noch vijand ontzagen, voorspoedig zouden zijn.

REQUESENS (zegt VIGLIUS) was niet ontbloot van deugd, bezat een vluggen geest en een sterk geheugen, doch hij gehoorzaamde even zeer de eischen van zijn hart, als die van zijnen koning. Zijn ontzag was gebrekkig; zijne staatkunde verkeerd, voornamelijk uit zorgeloosheid; wanneer het algemeen belang hem in den raad te Brussel riep, hielden de kooplieden of Jesuiten hem te Antwerpen terug; welke stad door het oproerige Spaansche krijgsvolk voor zijne oogen vermeesterd werd; en al het goed, hetwelk hij immer had kunnen stichten, was door zijne mondgesprekken met ALBA voor altoos verijdeld.

VARGAS (schrijft hij) was ten tijde van ALBA de eenige godspraak zijner verblinde handgenooten,

ten, en zijn naam nevens die van [LODEWIJK] DEL RYO, deed ALBA op de ongerijmdste en onmenschelijkste handelingen het zegel drukken; alles werd voor zijne onverbiddelijke regtbank gebragt. Zijne hardnekkige wreedheid duldde geene de minste tegenspraak; en een vriend der hervormden, of derzelver voorspraak te zijn, was bij hem eenerlei; noch de vurigste smeekingen der hervormden, noch de billijke klagten van mishandelde koningsgezinden, noch de plegtigste gezantschappen van vreemde overheden of koningen, maakten in zijne plans eenige verandering: hij liet de goederen van alle ingezetenen te Mechelen in beslag nemen, en onder deze ook van sommige raden, die voor het belang van den koning openlijk gestreden hadden; het gezantschap van den keizer en de rijksstanden werd door hem met geen antwoord verwaardigd, maar aan VIGLIUS verzonden. *Meld mij toch eens* (schrijft deze aan HOPPER) *hoe men in Spanje over dezen Solon denkt; want men kan het volk hier bezwaarlijk overtuigen, dat de koning en zijne staatsdienaren zoo gunstig over hem oordeelen, als men hier voorgeeft.* De gedachte aan dezen geweldenaar was alleen genoeg, om de weldenkenden alle hoop op herstel voor altoos te benemen en het bloot gerucht van zijn aanstaand vertrek verspreidde op aller wezens een glans van vergenoegen. Volgens zijn berigt was

 de

de geheime raad, deze voorheen achtbare vergadering, van haren ouden luister geheel beroofd; en het getal van deszelfs afgestorvene leden werd nimmer vervuld; den raad van staten had men zelfs zijne vergaderplaats benomen, en om eene schaduw van denzelven te vertoonen, werden nu en dan eenige leden in het paleis van den hertog bijeen geroepen; men vond naauwelijks drie of vier onder hen, welke door den koning waren aangesteld, en van deze was BARLAIMONT alleen in staat om te verschijnen. Een Nederlander was in de oogen der Spanjaarden een onnutte dienaar, ongeschikt voor het staatsbestuur, te bedriegelijk om het regt te handhaven, en aan zijnen God en koning ongetrouw. Italianen en Spanjaarden, onkundig van de gesteldheid dezer volken, vreemdelingen in den raad en in de vierschaar, vijanden van den arbeid, alleen dorstende naar goud en eerambten, verstieten de achtbaarste staatsmannen, die grijs geworden waren in den dienst dezer landen. *Vindt gij het niet billijk* (schrijft VIGLIUS) *dat onze goede landgenooten, welke hunne kennis van zaken uit boeken en van hunne meesters geleerd hebben, plaats maken voor deze wezens, wier harten de goedertierene natuur tot schatkamers van alle regten en wetten gevormd heeft!* ....

Men onthield den Nederlandsche ambtenaren niet alleen de beloofde vermeerdering, maar zelfs het

het verschuldigde loon van hunnen arbeid; die van den geheimen raad moesten voor elken dag de geringe belooning van twee gulden ontvangen; doch deze bezoldiging was hun sedert bijna drie jaren onthouden. Meermalen had onze VIGLIUS de tranen dezer brave lieden zien vloeijen, welke armoede en gebrek hun hadden afgeperst, daar hij intusschen, met dezelfde rampen moetende worstelen, buiten staat was, om dezelve op te droogen. De Spaansche regters daarentegen ontvingen een driedubbeld daggeld, hetwelk hun na vier maanden telkens geregeld betaald werd. En men zeide zelfs, dat de inkomsten van den raad der beroerten drie- of viermaal en van sommigen hunner zes- of tienmaal verdubbeld werden. Ook vergunde hun de onbegrensde gunst der stadhouders, niettegenstaande hunnen plegtigen eed, met hunne ambten een' schandelijken handel te drijgen. Een zeker Spanjaard, DE HIERGES, genoot sedert den dood van den graaf VAN MEGHEN alle de voordeelen van het stadhouderschap van Friesland, schoon hij nimmer den Frieschen grond betreden had, daar intusschen de stadhouder ROBLES DE BILLY (een Portugees) die de openbare rust op eene voorbeeldige wijze aldaar handhaafde, die met eene verbazende vlijt de bezittingen van den armen landman tegen de woede der zee had beveiligd, zich met den blooten naam moest vergenoegen. — Van hier

eene algemeene schaarschheid aan mannen, kundig in de ware belangen dezer gewesten; — van hier eene noodlottige traagheid in alle hunne ondernemingen, zoo dat men gedurende het sleepend beleg van Bergen bijna geheel Holland, Zeeland, Gelderland en Utrecht had verloren; — van hier een dreigend gemor zelfs onder de getrouwste landzaten, daar zij zich van de belangelooze beschermers hunner welvaart beroofd, en aan eene bende onverschillige uitlanders en doorluchtige rovers zagen overgeleverd; — van hier eindelijk eene doodelijke verblindheid bij den koning, wien zij door schoonschijnende tijdingen van gewonnen veldslagen, gewigtige veroveringen en eene aanstaande zegepraal, hadden weten te misleiden.

Schoon het ligt te voorzien was (zegt VIGLIUS), dat de eisch van den tienden penning, welke den getrouwen en ongetrouwen even zeer drukte, eene algemeene misnoegdheid zoude verwekken; schoon de meesten dezer landen den voornaam deel van derzelver handel te gelijk met hare inwoners verloren hadden; schoon die naar het oosten en westen lag te kwijnen; schoon sommige gewesten door overstroomingen, anderen door het onderhoud van krijgsvolk, en Friesland nog daarenboven door de dagelijksche invallen der zeeroovers verarmd waren, werd deze verderfelijke belasting nogthans met eene onverbiddelijke hardnekkigheid doorgezet; daar eene spoedige

uit-

uitkomst evenwel leerde, dat 's konings inkomsten hierdoor meer in gevaar gebragt, dan verrijkt waren.

Het voorstel van VIGLIUS, tot eene algemeene vergiffenis, werd van tijd tot tijd verschoven; zijn plan, eindelijk, op verzoek van ALBA opgesteld, werd, als te vele kenmerken van een menschlievend hart vertoonende, volstrekt van de hand gewezen; en niettegenstaande zijne kloekmoedige pogingen, waren eene gansche menigte, en onder deze allen, die eenig deel aan de regering gehad of nog hadden, geheel uitgesloten. Den de onregtvaardigheid aan den onschuldigen ROLLEMA betoond, bewees duidelijk, dat men niet zoo zeer de schuldigen wilde straffen, als wel deze ambten door Spanjaarden wilde doen bekleeden. Drie Friesche steden had men geweldadig van hunne grachten en vestingen beroofd, en dus den weerloozen landman zijne toevlugt tegen de invallen der zeeroovers benomen. — De wreedheid aan EGMOND en HOORNE (zegt hij) had elken aanschouwer tranen van mededoogen afgeperst. — Vijf en vijftig waren er op éénen tijd te Valenciennes onthalsd; terwijl de opgepropte gevangenissen dagelijks een' nieuwen bloedigen oogst opleverden. Naar zijn verhaal waren er reeds acht duizend gebannen of doodschuldig verklaard; — vijftien duizend pleitzaken hingen er bij den raad der beroerten, welke nog onbeslist waren, en waardoor vele dui-

duizenden van geestelijken, weduwen en weezen van hun levensonderhoud beroofd werden; drie honderd zaken slechts waren of door goedgunstigheid der regteren, of door het aanhouden der partijen beslist geworden. — De bede van Naardens burgers, om genade en vergiffenis, had men zonder eenige reden afgeslagen, en, nadat men al wat mannelijk was, had omgebragt, de stad zelve aan de vlammen ten prooije gegeven; — Mechelen en Dendermonde waren op eene gruwelijke wijze verwoest. *Indien gij* (schrijft VIGLIUS aan zijnen vriend) *in Spanje op het hooren dezer onheilen getroffen wordt, wat wonder dan, dat wij, die deze gruwelen voor onze oogen zien plegen, die het gekerm dier ongelukkige slagtoffers moeten hooren, deze toomelooze woede van het krijgsvolk verfoeijen.* Zelfs vreemde volkeren werden door deze ongehoorde vervolgingen verbitterd, en het was er zoo ver van daan, dat zij met dezelve het gewenschte doel bereikten, dat de nieuwe hervorming juist door deze zelfde middelen van dag tot dag meer veld won. « Wij verliezen in eene week (zegt V.) meer, dan wij met al ons foltertuig in vele maanden zullen winnen, en daar er te voren naauwelijks één geheel dorp den Roomschen godsdienst had verlaten, ziet men thans geheele steden en dorpen zich openlijk voor deze nieuwe gezindheid verklaren. »

Doch, opdat er aan de onheilen dezer landen

niets

niets zoude ontbreken, moesten zij boven dit alles nog eene prooi worden van roofzuchtige krijgsbenden: want gelijk men aan den eenen kant de zeemagt, de voornaamste sterkte dezer gewesten, had verwaarloosd, had men aan den anderen kant eene landmagt op de been gebragt, welke door hun aantal en toomelooze plunderzucht het volk van Nederland geheel moest uitmergelen. Deze benden, de oude krijgstucht met voeten tredende, verlieten, naar welgevallen, hunne vaandels, zwierven over de landen en verwoestten alles wijd en zijd; de landlieden vloden voor hun vernielend staal, en moesten hunne eenige bezittingen aan derzelver roofzucht ten prooije laten. De bezettingen der steden beroofden den burger van wien zij hun onderhoud ontvingen; pleegden de ongehoordste knevelarijen, en ontzagen noch de heiligheid der tempelen, noch de stille verblijfplaatsen der geestelijken. *Wij moeten* (schrijft VIGLIUS) *onze steden niet alleen tegen de geuzen, onze vijanden, maar ook tegen onze beschermers verdedigen, en het schijnt, dat zij ons eerst moeten uitputten, om ons naderhand des te gemakkelijker te kunnen beheerschen.* Met één woord, « zoo lang wij (schrijft VIGLIUS) aan deze heerschappij worden overgelaten, en zoo lang gij l. uwe oogen en ooren voor onzen raad toesluit, is alle hoop van herstel ten eenemale

 voor

voor ons verloren. » — Ja, mijne Heeren! de rampen van zijn vaderland maakten op het hart van dezen ouden staatsman zulk een diepen indruk, dat hij meermalen in wanhopige oogenblikken, wanneer eene reeks van donkere vooruitzigten zijne ziel aan alle kanten bestormde, moest uitroepen: « Gelukkig zij, wie een vroegtijdige dood van het gezigt dezer rampspoedige dagen bevrijd heeft. »

Ik meene dus hieruit veilig te mogen besluiten, dat de achtbare VIGLIUS, niettegenstaande hij den ouden regeringsvorm aankleefde, nogtans genoeg onpartijdigheid en waarheidsliefde bezat, om de misdaden van zijnen aanhang te zien en hartelijk te betreuren; en dus, dat even zoo min vleijerij of eigenbelang als onkunde hem het belang van den koning boven dat der gemeenebestgezinden heeft doen verkiezen. Dan misschien wordt juist hierdoor de vraag nog gewigtiger, wat hem derhalve toch bewogen hebbe, om eene zaak van dien aard zoo lang en met zulk een ijver aan te kleven. En ik zal, ter beantwoording van dezelve, uwe aandacht moeten verzoeken.

Wat is toch de mensch? Eene aaneenschakeling van tegenstrijdigheden. Vrij en afhankelijk; door zijne goddelijke ziel heer van het geschapene; door zijne verknochtheid aan het stof en aan het groote plan van het heelal slaaf van de geringste omstandigheden; steeds voortgestuwd door

door den stroom van noodzakelijke gebeurtenissen, met ijzeren banden gekluisterd aan zijnen beperkten kring, een kunstig druksel van de denkwijze van anderen; vervuld van hunne vooroordeelen en die van zijnen tijd; voortgedreven door eene menigte drijfveren, waarvan sommige voor hem zigtbaar, doch de meesten geheel onzigtbaar zijn; waarvan deze hem met een onmerkbaar geweld, gene met eene onweerstaanbare bekoorlijkheid vermeesteren. Dus geplaatst, wil, besluit, gebiedt, en handelt hij; daar hij in eenen eenigzins veranderden kring geheel anders zoude gehandeld hebben; daar hij, met het doorzigtig oog van eenen engel beschouwd, een slaaf is met duizend ketenen aan de aarde vastgeklonken. Waarom beoordeelen wij hem als een vrij en onafhankelijk wezen? En daar een SPARTACUS in andere omstandigheden een SCIPIO, een ALBA, een MAURITS zoude geweest zijn; daar buiten twijfel in duizende van zielen het zaad tot een LUTHER en NEWTON, tot eenen TIMOLEON en WASHINGTON, verstikt is, wat noemen wij ware grootheid en opzettelijke boosheid? Wat berispen wij in dezen blindheid en bijgeloof? Wat bewonderen wij in genen verlichting en schranderheid? ten zij men den steen of den aardworm wilde beschuldigen, dat hij geen mensch, of den Californiër, dat hij geen Engel geboren is.

Dit

Dit zoo zijnde, wie zoude toch onzen VIGLIUS VAN AYTA durven beschuldigen, omdat hij met de zwakheid en vooroordeelen van zijnen tijd en van zijne jaren besmet geweest is?

« Ik leve en streve voor mijnen God » — was de plegtige leuze zijner jeugd en van zijnen ouderdom. Eene leuze, die, wanneer zij door een edel hart en een verlicht verstand bestierd wordt, boven alles geschikt is, om orde, eendragt en welvaart over den ganschen aardbodem te verspreiden; doch die daarentegen, wanneer zij uit eene verhitte verbeelding, uit eene verblinde bijgeloovigheid geboren of door dezelve bestierd wordt, gansche volkeren verteerd, geheele steden en rijken tot puinhoopen en woestijnen gemaakt heeft. De vooroordeelen der jeugd, van welken aard zij ook zijn, zijn ten allen tijde sterk en duurzaam; maar geene werken heviger op het menschelijk hart, dan die, welke den godsdienst betreffen. De bijkomende denkbeelden van een eeuwigdurend geluk, van den wil en de eer des Allerhoogsten, en de voorbeelden van hen, welke in die jaren over de zwakke zielen een onbepaald gebied voeren, geven dezelve eene sterkte en duurzaamheid, welke nimmer, althans zeer bezwaarlijk, door een verstandig nadenken kunnen uitgewischt worden. Doch indien deze indrukselen zich in de jeugd en mannelijke jaren, wanneer de zon der rede haar hoogste standpunt bereikt heeft, en dus het meest ge-

geschikt is, om de nevelen der vooroordeelen te verdrijven, nog op hare volle kracht vertoonen, is het ligt te voorzien, dat, naar mate de jaren klimmen, derzelver vermogen en invloed op het menschelijk hart zal toenemen. En daar de ouderdom de vermogens van den geest, en met dezelve het gevoel van het ware en valsche verstompt; — daar de ondervinding leert, dat de denkbeelden en indrukselen der jeugd zich alsdan veel sterker vertoonen, dan die van latere jaren; daar de verzwakking der ligchaamskrachten tevens de sterkte der ziel allengskens ondermijnt; daar eindelijk de aannaderende tred des doods het hart met angstvallige gedachten en zwaarmoedige twijfelingen vervult, kan het niet anders, of deze vroegere wanbegrippen omtrent den godsdienst moeten alsdan met eene vernieuwde kracht terug keeren.

En dusdanig was ook de toestand van onzen VIGLIUS. Wanneer hij van zijne reize naar Italië in zijn geboorteland was teruggekeerd, en aldaar met al het vuur zijner welsprekendheid tegen de uitzinnigheid der wederdoopers was uitgevaren, verhaalde een oude geestelijke, dat zijn oom BUCHO, bij deszelfs doop tegenwoordig, hem bevolen had, den kleinen VIGLIUS met beide voeten in den doopvont te dompelen, opdat hij toch in het Roomsch geloof vast zoude mogen staan; en hij verheugde zich tevens, dat hij hier-

van

van de genaamde vruchten reeds begon te aanschouwen. — Hij beloofde plegtig aan den omzigtigen ERASMUS, welke hem van alle godsdienstige partijschap zocht af te houden, *dat hij zich voor deze nieuwe leerstellingen zorgvuldig zoude wachten.* En deze godsdienstige ijver nam in zijne hooge jaren zoo zeer toe, dat hij nu en dan de gedaante van eene blinde bijgeloovigheid vertoonde. — Wanneer hij op zekeren tijd uit den raad te huis gekomen was, vond hij in zijnen tuin een' moerbezien-boom, zonder kenmerken van eenen geweldigen wind omver gevallen, en dit verschijnsel deed hem besluiten, dat het plan, door hem in den raad ontworpen, van eenen ongelukkigen uitslag zoude zijn. Op den dag vóór kerstijd schreef hij aan zijnen vriend: *schoon ik met bezigheden overladen ben, en thans mijn huis moet reinigen en mij in staat stellen, om bij de aannadering van dit heilig feest mijnen Heer naar behooren te kunnen ontvangen, heb ik u nogtans niet een woord van de ontvangst uwer brieven willen verwittigen.*

Hij beweerde, dat niet alleen de sacramenten, maar zelfs alle de plegtigheden, welke in de Roomsche kerk in gebruik waren, door den Heiligen Geest aan de kerk waren overgeleverd, en hij verklaart zelfs met ronde woorden, dat hij liever met zoo vele kerkvaderen en de gansche

Room-

Roomsche kerk wilde dwalen en sterven, dan maar het oordeel van een' kettersgezinden de waarheid belijden. Het spreekt van zelf, dat zijne gevoelens, welke hij openlijk in den raad uitte, ook hiervan den stempel gedragen hebben. Schoon hij ten allen tijde toegefelijkheid, vrede en vergiffenis ademde, oordeelde hij nogtans, dat het toestaan van verschillende gezindheden met de rust en welvaart van een land onbestaanbaar was; wijl men langs dien weg wederom tot de uitsporige begrippen van het heidendom of tot ongeloof zoude vervallen, en dus de weerlooze schapen van den eenigen goeden herder wederom verstrooid, en eene prooi zouden worden van roofzuchtige wolven.

Het is hier dus, mijne Heeren! dat de ontbinding van dezen knoop moet gezocht worden: de groote staatsman, wiens uitmuntende verdiensten geheel Europa vervuld hadden, die voor zijn vaderland, voor God, de waarheid en het regt den dood tartte, was gekluisterd aan de vooroordeelen zijner eeuw; en de nevelen, waarmede men in zijne jeugd zijne oogen bedekt had, stelden hem buiten staat, om den nacht, in welken hij wandelde, te ontdekken, en den aanbrekenden dageraad der schoone hervorming te bewonderen!

Doch dit vooroordeel omtrent den godsdienst ging gepaard met een ander omtrent de alleen-

heer-

heersching, eene regeringsvorm, welke uit haren aard geschikt is, om het hart van den mensch te betooveren en zijn oog te verblinden.

Het gezigt van eenen koning met een glans van majesteit omgeven, gezeten op zijnen vaderlijken troon, en omringd van eerbiedige dienaars; — het denkbeeld dat hij onder millioenen van menschen slechts eenig in zijne soort is; — dat wij in hem den doorluchtigen afstammeling van eene reeks van vorsten en helden aanschouwen; — dat duizenden van legerbenden op zijnen wenk staan-oogen; en dat geheele volkeren en rijken van zijn bevel vrede of oorlog, overvloed of verwoesting afwachten: — deze indruksels, wanneer zij eens ons hart vermeesterd hebben, zullen naderhand zeer bezwaarlijk door eene gezuiverde rede worden uitgewischt.

Doch er waren nog andere oorzaken, welke zijn hart in het bijzonder tot den Spaanschen koning PHILIPS deden overhellen. — Hij beschouwde in hem den waardigen zoon van zijnen achtbaren weldoener KAREL V., welke hem niet alleen met de luisterrijke eereteekenen zijner hooge gunst en vertrouwen vereerd had; maar hem zelfs in vroegere jaren het bestier van dezen zijnen zoon had willen toevertrouwen; — hij erkende in hem den onverschrokkenen voorvechter van den godsdienst zijner vaderen, die de eer van het kruis en de begrippen zijner kerk tegen alle hem aan-

aanvallers met vuur en zwaard zoude handhaven; en (hetgeen niet minder dan dit alles bij hem werkte) zijnen bijzonderen vriend en weldoener.

Een milddadige straal van den vorstelijken troon nedergedaald, werkt met eene betooverende kracht op het hart der menschen, en belet hetzelve maar al te dikwijls de vlekken dezer weldadige zon te onderscheiden. Maar hoe veel zeldzamer was deze gunst van een' koning, die den verbazenden afstand tusschen den vorst en den burger zoo diep gevoelde, wiens hart den verzachtenden invloed der vriendschap zoo schaars had ondervonden; en wiens zwaarmoedig en hovaardig oog elken onderdaan als zijnen vijand mistrouwde, of als zijnen slaaf vernederde. En nogthans had deze vorst hem bij herhaling de vleijendste blijken zijner goedkeuring betoond; bij zijne komst tot den troon had hij hem om zijnen dienst en bijstand; meermalen beloonde hij dezelve met loftuitingen en eerambten; in zijne ziekte zelfs had hij hem zijne deelnemende bezorgdheid met de hartelijkste blijken bewezen; bij alle zijne togten en plegtige inhalingen was VIGLIUS zijn onafscheidbare medgezel; en gedurende zijn gansch verblijf in deze landen, in alle omstandigheden zijn bestendige raadsman en eenige toeverlaat. Van hier dan, dat hij in meest alle zijne brieven zijne verkleefdheid aan den koning aan den dag legt; dat hij betuigt, zijn eigen le-

leven minder te waarderen, dan deszelfs eer en welvaart; en dat hij bij aanhoudendheid beweert, dat de beroerten en het verderf dezer landen niet aan des konings wil, maar aan de wreedheid en heerschzucht zijner ontrouwe dienaren waren toe te schrijven.

Doch behalve deze beweegredenen, uit den aard van onzen grijsaard zelven ontleend, waren er aan den kant der hervormers geene mindere hindernissen, welke hem beletteden hunne partij te omhelzen. Want schoon het mijn oogmerk niet is, de gezegende hervorming een vlek aan te wrijven, noch de dierbare asch van de eerste beschermers van dit gemeenebest door min gunstige bedenkingen te onteeren, is het nogtans zeker, dat de beroeringen van dien tijd zich voor het oog van onzen VIGLIUS geheel anders moesten opdoen, dan dezelve zich thans aan ons vertoonen. Het voorbijgaan van vele kleine omstandigheden, welke aan hem bekend waren, doch thans door de hand des tijds zijn uitgewischt, en het bijvoegen van latere gebeurtenissen, welke toen nog in den schoot des tijds begraven lagen, moeten ons die voorvallen noodzakelijk uit een geheel verschillend oogpunt doen beschouwen.

En het is eene onloochenbare, schoon treurige, waarheid, dat de kortzigtige sterveling de daden zijner medemenschen zeer dikwijls alleen naar den uit-

uitslag beoordeelt; dat vele mannen, in de geschiedenissen bekend, hunnen roem of schande meer aan de beschikking van het fortuin, dan aan hunne deugden of ondeugden te danken hebben; en dat een TIBERIUS GRACCHUS, thans bij velen zijner land- en natuurgenooten verfoeid, indien hij zijn oogmerk had mogen bereiken, de weldoener van het menschdom en de wellust der nakomelingschap zoude genoemd zijn; daar integendeel een WILLEM I, indien de wapenen van ALBA met meer beleid waren bestuurd geweest, thans misschien als het hoofd der ketteren, als een oproerige geweldenaar zoude verfoeid worden.

De hervorming zelve was ook van dien aard, dat zij bij onzen vromen VIGLIUS, schoon minder met vooroordeelen bezet, ligtelijk afkeer en verachting had moeten verwekken.

De godsdienstige vergaderplaatsen, door haar gesticht, bezaten niets om de verbeelding op te wekken en het hart tot godsdienstige bespiegelingen voor te bereiden. Nimmer hoorde men in hunne vergaderingen den lof van hunnen grooten meester en dien van zijne uitmuntende leerlingen in hartelijke lofzangen ten hemel opgaan. Hunne heilige leerredenen misten dien eerbied en bedaardheid, zonder welke de ziel zich boven de indruksels der zinnen niet kan verheffen; zij waren meer vervuld met bittere schimpredenen op

 den

den Roomschen godsdienst, dan met eerbiedige overdenkingen en eene vreedzame zedeleer. En schoon men voorgaf, den godsdienst wederom in zijne vorige reinheid te zullen herstellen, is het nogtans ligt te beseffen, hoe ver de onbeschaafde redevoeringen van eenen DATHEEN, STRICKER, en dergelijken, verwijderd geweest zijn van die schoone en eenvoudige leer, welke de insteller van het evangelie weleer in de velden van Palestina had verkondigd.

De godsdienstige partijzucht, waar door zeer velen zich lieten wegslepen, had zelfs het zaad der vervolging in het midden dezer hervormers uitgestrooid; de vrienden van CALVYN zelfs (zegt VIGLIUS) maakten weldra eene inbreuk op de vrijheid van godsdienst, welke zij voorheen hemelhoog hadden verheven; zij ontzagen zich niet, die van de Roomsche of andere gezindheden hunne zamenleving te ontzeggen, en hun dagelijks, zelfs met dood en ballingschap, te bedreigen. Zij, die zich als voorvechters voor de hervorming hadden opgedaan, werden niet alleen door dezelfde zuivere beginselen gedreven; en sommigen hunner konde men bezwaarlijk van bijzondere inzigten vrijpleiten. Een groot deel van het volk streed alleen daarom voor dezelve, omdat de handel met het hervormd gedeelte van Duitschland daardoor zoude toenemen. De geestelijken, hunne geheime wenschen met een' glimp

van

van godsvrucht en verlichting bedekkende, voegden zich bij hen; sommigen om de bedreigingen der kerkvergadering van Trente, welke hunne losbandige bedrijven zocht te beteugelen, daardoor te verijdelen; anderen, om de opwellingen hunner wellustige natuur voortaan ongestraft te kunnen opvolgen. De abt van St. Bernard bij Antwerpen verliet den Roomschen godsdienst, en met denzelven zijne godgewijde eenzaamheid en hemelsche bespiegelingen, om zich in de armen eener bevallige maagd te werpen; te Leeuwarden verlieten op eens drie der voornaamste priesters den godsdienst hunner vaderen, en trouwden in het openbaar hunne bijzitten. Ook moest het den opmerkzamen VIGLIUS inderdaad wonderlijk toeschijnen, dat een BREDERODE, een prins van ORANJE, de begrippen hunner kerk en de belangen van den godsdienst zoo zeer ter harte namen, daar de laatste althans door zijne verwisseling van begrippen geenszins den standvastigen geloofsbelijder, noch door zijn gevoelen omtrent het uitvoeren der bloedplakaten, den menschlievenden godsdienstvriend had aan den dag gelegd. Daarenboven was de uitzinnige buitensporigheid der wederdoopers, van welker uitwerkselen hij in vroegere jaren in de nabijheid van Munster een aanschouwer geweest was, naar zijne meening, een uitvloeisel van de begrippen der hervormers. Zij waren (gelijk hij ons dezelve in zijne brieven aan

ERASMUS afscheidt) van het geloof van LUTHER tot deze secte vervallen, en vervolgens door een aanzienlijk getal van de navolgers van ZWINGLIUS versterkt; nimmer had zich sedert de komst van Christus een afschuwelijker aanhang op den aardbodem vertoond. Alle heerschappij was bij hen onwettig, behalve die van hunnen koning, welke zij zeiden, dat door God zelven was aangesteld en door zijnen Geest onophoudelijk werd aangeblazen. Het evangelie was aan zijne uitspraak onderworpen; hij verbrak alle eigendom, beroofde zijne vrienden van hunne goederen, verbande de aanzienlijksten, en, onder voorwendsel van een geheim bevel des hemels, liet hij anderen aan eenen geweldigen dood overgeven. En hoe konde het toch anders; Mijne Heeren, of die godsdienst, van welke hij deze goddeloosheid als een gevolg aanzag, moest bij hem een voorwerp zijn van verachting.

Dan niets van alle deze uitspoorigheden werkte sterker op zijn hart, dan de afschuwelijke beeldstorming. Toen was het, dat eene onzalige bende de stille verblijfplaatsen der heiligen en doodsgang ontrustten, en onder den schoonen naam der vrijheid en de baniere van den Gekruisten, hunne roof- wraak- en moordzucht den vollen teugel vierde. Boeken, tempels, alle gedenkstukken der oudheid werden door hen verbrand of verwoest. De eerwaardigste beeldtenissen, door

door de achtbare schaduw der eeuwen omgeven, die duizenden hunner ontslapene voorvaderen godvruchtige neigingen hadden ingeboezemd; — die der nagedachtenis dier vrome helden gewijd waren, welke niet om ijdele eerzuilen of vorstelijke gunst, maar voor de geschondene eer van hunnen gekruisten vriend den wreedsten marteldood hadden ondergaan, wierden van hunne plaatsen gerukt en vernield. Zij, die door den Schepper van het heelal boven alle stervelingen was uitgekozen, om den Verlosser der wereld te ontvangen en op te kweeken; die de wellust harer ziel zelfs ten beste dezer heiligschenners met den afgrijsselijksten dood had zien worstelen, werd gehoond, ter aarde geworpen en doorstoken. — En op dat er niets aan deze ongehoorde heiligschennis zoude ontbreken, moest de beeldtenis van den allerheiligsten Middelaar mede eene prooi worden van hunne razernij.

Het zoude inderdaad dwaas zijn, deze gebeurtenis naar onze denkwijze te beoordeelen, daar wij thans alle deze zinnelijke indrukselen uit onze godsdienstoefeningen verbannen, en het verband tusschen dezelve en hoogere indrukselen geheel verbroken hebben; maar wij moeten ons in de plaats stellen van een' man, wiens verbeelding van jongs af aan door deze zinnelijke voorwerpen tot godsdienstige gevoelens was opgeleid, en wien het bloot gezigt dezer meesterstukken der kunst al het

schoone en verhevene van den Christelijken godsdienst levendiger voor oogen stelde. —

Dan hetgeen wij voorheen omtrent de hervorming in den godsdienst hebben aangemerkt, konde met geen minder regt van de hervorming in het staatsbestuur gezegd worden. Sommigen (zegt VIGLIUS) beoogden eene volstrekte vrijheid, en wisten anderen tot hunnen aanhang over te halen, welken gereedelijk alle partijen omhelsden; zelfs ontbrak het niet aan eenigen, die met geheel andere oogmerken bezield waren. Velen der Edelen waren tot zulk eene armoede vervallen, dat zij in iedere omwenteling eene gunstige verandering van hunnen eigenen toestand verwachtten. Sommigen van hen werden door persoonlijke haat tegen den koning, anderen tegen den kardinaal GRANVELLE vervoerd. Ook legt VIGLIUS hun te last, dat, na het vertrek van den kardinaal, alle ambten en verdere gunstbewijzen voor geld bij hen veil waren.

Doch daar wij van zijne onpartijdigheid omtrent zijne eigene partij thans overtuigd zijn, zal het niet ongevoegelijk zijn, zijn berigt omtrent den eersten oorsprong der oneenigheden hier te laten volgen:

« Terwijl de bisschop FRANS SONNIUS aandrong op het invoeren der nieuwe bisdommen, is de zonneschijn, waarin wij tot dus ver geleefd hadden, door eene kleine opkomende wolk eenigzins

zins verduisterd, dewijl de inkomsten van dezelve uit de goederen van sommige abdijen moesten genomen worden. Ook konden de opperste hoofden niet dulden, dat hun aanzien door deze nieuwe waardigheid zoude verdonkerd worden, en toen GRANVELLE, de bisschop van Atrecht, den kardinaalshoed had ontvangen, en met het aartsbisdom van Mechelen en twee aanzienlijke abdijen was begiftigd, heeft hij zich daardoor de nijd van velen berokkend. Doch voornamelijk toonde de prins van ORANJE zijne verontwaardiging, welke het hoofd was der Staten van Braband en naar het opzienerschap van dat gewest stond, hetwelk de kardinaal gezegd had (zoo men verhaalde) dat met het gezag van den koning niet strookte. Doch de prins, dit gezegde in eenen anderen zin opvattende, heeft zich openlijk als zijn' vijand verklaard, en anderen tot deelgenooten zijner vijandschap zoeken te maken. Dit vuur werd intusschen nog sterker aangeblazen, doordien de prins een tweede huwelijk wilde aangaan met de dochter des hertogen van Saxen, doch verstaande, dat de koning dit huwelijk niet goedkeurde, wierp hij alle de schuld hiervan op den kardinaal. En daar de bloedverwanten der bruid, om eene gebeurtenis, ten tijde van KAREL V voorgevallen, den kardinaal doodelijk haatten, en deze wrok nog vermeerderd werd door hun verschil van godsdienst, is deze haat, tot groot na-

 deel

deel van dit gemeenebest toegenomen, en hetzelve, eens daarmede heamet zijnde, schoon onophoudelijk tot deszelfs ondergang te naderen. » Doch dit zij tot ons oogmerk genoeg.

Laten wij nog kortelijk de middelen overwegen, met welke VIGLIUS gehoopt had, indien zijne woorden ingang hadden kunnen vinden, de rust dezer landen te zullen herstellen.

Hij was bij zichzelven ten volle overtuigd, dat het grootste deel des volks (waar toe het ook de opperhoofden mogten zoeken te vervoeren) geenszins eene volstrekte onafhankelijkheid, maar alleen verligting in hunne armoede, verzachting der schattingen en bloedplakaten, afschaffing der inquisitie, en herstel hunner oude voorregten beoogde; en tot dit einde waren ook zijne middelen ingerigt.

Boven anderen oordeelde hij hiertoe noodzakelijk de spoedige overkomst van den koning zelven; meer dan tien jaren bleef hij hierop met het hardnekkigst geduld aandringen. Hij verklaarde, dat dezelve van meer vermogen zoude zijn, dan een leger van vijftig duizend soldaten; dat de moed en hoop van alle weldenkenden zich hier op grondde, en dat hij zich niet konde verbeelden, dat de koning dezelve eèn oogenblik konde in twijfel trekken, dewijl niet alleen het welzijn van deze landen daarvan afhing, maar van alle zijne

Rij-

Rijken, welke hunne oogen op de uitkomst van dit treurspel gevestigd hielden.

Daarenboven smeekte hij onophoudelijk, om genade en vergiffenis voor alle misnoegden, welke tegen de regten des konings mogten misdaan hebben, en dat hij deze zijne vaderlijke goedheid niet aan deze en gene zijner onderdanen zoude beloven, maar dezelve zonder eenige uitzondering over het gansche land en over alle zijne onderdanen zoude uitbreiden.

Hij oordeelde, dat men den bisschoppen en verdere geestelijken moest vermanen, dat zij door een wijs en bondig onderwijs, en door een voorbeeldig gedrag, hunne medemenschen van deze dwalingen zouden zoeken af te trekken; — dat men de gestrengheid der plakaten verzachten, ja de inquisitie zelfs moest afschaffen, schoon hij dezelve, wel bestierd zijnde, steeds als het beste middel beschouwd had, om de eer van den vaderlijken godsdienst te handhaven. Doch hij begreep tevens, dat geweld en hardnekkigheid thans dezen godsdienst zelven en tevens het geheele land in een onvermijdelijk verderf zouden storten; — dat de ware staatkunde was, zijne maatregelen naar den tijd te schikken; dat het beter was een gedeelte te behouden, dan het geheel te verliezen; beter, dat het volk deze teruggave hunner regten, deze zoo zeer begeerde vrijheid, aan de gunst en toegevendheid des konings, dan aan hun eigen ver-

vermogen en het geweld der wapenen te danken had. Hij hoopte, dat het den koning mogt behagen, spoedig middelen te beramen, tot instandhouding der oude voorregten dezer landen, tot herstel der gewone geregtshoven en regtsplegingen, en ter voldoening aan de algemeene klagten der Staten; — dat hij tot gouverneurs der steden geene menschen mogt gebruiken, die zich alleen op de bestoven standbeelden en gescheurde zegeteekens hunner voorouderen konden beroemen, maar dezulken, die door ware verdiensten zich de hoogachting der burgeren wisten waardig te maken; — dat hij de belastingen en het bestier zijner geldmiddelen weder op den ouden voet zoude herstellen, en dezelve niet aan het opzigt van lage en baatzuchtige dienaars, die met alles een schandelijken handel dreven, maar aan eerlijke en onbaatzuchtige Nederlanders zoude toevertrouwen; met één woord, dat hij tot alle gewigtige bedieningen geene uitlanders, maar inboorlingen, geene onbedrevene, noch onvolwassene jongelingen, maar bejaarde en kundige mannen zoude gebruiken, wier schouders in staat waren, dit waggelend staatsgebouw te ondersteunen en weder op te rigten.

Door deze en dergelijke middelen hoopte deze eerlijke en ervaren staatsman de geweldige bewegingen, waardoor deze landen toen ter tijd geschokt werden, te doen bedaren. En wij hebben

alle

alle redenen, om te besluiten, dat hij in dit heilzaam oogmerk zoude geslaagd zijn, indien zijne zwakke stem het vooringenomen hart van den koning PHILIPS had kunnen treffen, en denzelve niet door de kunstenarijen van trotsche, onkundige en eigenbelangzoekende Spanjaarden was te keer gegaan. — Doch welke uitslag voor deze landen de wenschelijkste geweest ware, mogen diegenen beoordeelen, welke zich door geene schoone bewoordingen laten verblinden. Vergunt mij alleen, mijne Heeren, mijne redevoering met de drie volgende aanmerkingen te besluiten.

1°. Dat het onze pligt is, voorzigtig te zijn in het beoordeelen van anderen, de dwalingen van het verstand en het hart wel te ziften, en diegenen, welke alleen uit vooroordeel alle verlichting en hervorming veroordeelen, zorgvuldig te onderscheiden van anderen, welke de heerschzucht of eigenbelang de oogen opzettelijk voor de waarheid doet sluiten. En gelijk de eersten alle aanspraak hebben, zoo niet op onze achting; nogtans op onze verdraagzaamheid, en gelijk hun nimmer met geweld, maar met gematigdheid hunne dwalingen moeten getoond worden, zoo verdienen de laatsten de afkeer en verachting van elken menschenvriend, en mogen tevens als wezens, welke de achtbare inspraak der rede versmaden, door alle die middelen beteugeld worden, welke voor redelooze schepselen geschikt zijn.

zijn. Een TARQUINIUS mogt zijne heerschzuchtige oogmerken, onder den schijn van ijver voor den ouden regeringsvorm bedekken; hij mogt zijne mishandelde burgeren door den Toskaanschen kling willen bewijzen, dat hij vrij van misdaden, dat hij de wettige opziener van zijn vaderland was, hij blijft nogtans ten allen tijde een onwettig dwingeland en aansprakelijk voor de regtveerdige vierschaar des Almagtigen. Eene troep rijkaards mogt te Rome, onder den naam van beschermers van den wettigen regeringsvorm, den armen burger in zijne onschuldige armoede drukken en folteren, het wettig regt van het volk op de aanzienlijkste eerambten verduisteren of krenken, en eene gelijkere verdeeling der landen, door den edelmoedigen GRACCHUS aangedrongen, met list, geweld en moord verijdelen; zij blijven nogtans de verachting der onbevooroordeelde nakomelingschap verdienen, en zullen nimmer op den naam van ware voorstanders van den gevestigden regeringsvorm eenige aanspraak hebben.

2°. Een land te hervormen, een volk te verlichten, in eene wereld aan vooroordeelen gekluisterd, is een gewigtig, doch tevens gevaarlijk opzet, en hij die zich dit onderwint, moet den aard van zijn plan en de hindernissen, welke hem te wachten staan, overwegen. Doch, boven alles houde hij steeds onder het oog, dat het oogmerk zijner handelingen eenvoudig zij en opregt. Een

CAE-

CAESAR misbruikte den schoonen naam van volksvriend, om zijn vaderland in ketenen te slaan, en CATILINA dien der vrijheid, om zijne afschuwelijke oogmerken door nog afschuwelijker middelen te bereiken. De ware vriend van zijn vaderland vergeet zich zelven, en gaat op het spoor der geregtigheid, niettegenstaande alle hindernissen, standvastig voort. Ja zelfs wanneer een zamenloop van omstandigheden zijne plans verijdelen, wanneer hij de stormen van den laster en der hoofsche wraak rondom zich hoort loeijen, ook dan nog gevoelt hij zijne eigene waarde, en vervolgt zijnen weg. De haat zijner vervolgers en de laagheid hunner slaven mogen een' doornen kroon op zijnen schedel drukken, ook deze zal hij, als het koninklijk teeken van zijnen goddelijken meester, voor het oog der wereld met eene geruster ziel ronddragen, dan zijne zegepralende medebroeder zijnen eerloozen en bloedigen laurier. En schoon een zamenloop van omstandigheden zijne pogingen verijdele, ook dan nog is en blijft het steeds den pligt van elken burger, zich voor het oog der wereld een vriend der mishandelden, en een vijand van den onderdrukker te vertoonen. Eindelijk

3°. Daar de begrippen en inzigten, de gansche denk- en handelwijze, zoo wel der grootste als der laagste zielen, door den invloed hunner *ligchamen*, *tijden*, *landen*, *medemenschen* en

om-

omstandigheden ongevoelig bestierd worden; daar zuivere waarheid hier zoo schaars en volmaaktheid geheel onbekend is; daar reine deugd hier even zoo zeldzaam, als ware boosheid is, is het besluit wettig, dat het de eeuwige wijsheid alleen betame, over de beweegredenen en inwendige waarde van der menschen daden te oordeelen; dat het den zwakken mensch passe, zijn eigen hart te doorgronden, en zijnen even zwakken medebroeder niet onbezonnen te veroordeelen. — Leeft er iemand op dit wereldrond, die van alle vlekken en kluisters geheel ontheven is, — hij wien elke gedachte zuivere waarheid, wiens daden enkel deugd zijn, — wiens oogmerken alleen de eer van zijnen Schepper en de welvaart zijner medemenschen bedoelen, — hij, en ook hij alleen, neme den steen op, en werpe denzelven op zijnen onreinen medebroeder. (*)

(*) [Neen! ook hij zou het niet doen; zoo min als JEZUS zelf het deed tegen de zondaresse. JOANN. VIII, 11.
H. W. T.]

TAFEREEL

VAN

DE STAATKUNDIGE VERLICHTING

DER

NEDERLANDEREN,

NAAR AANLEIDING

VAN

's LANDS GESCHIEDENISSEN.

IN DRIE AFDEELINGEN.

1793.

VOORBERIGT.

In welke jaren en met wat oogmerk het TAFEREEL VAN DE STAATKUNDIGE VERLICHTING DER NEDERLANDEREN *ontworpen en ten papiere gesteld werd, is elders reeds gezegd. Men weet ook, waarom aanvankelijk slechts ééne Afdeeling van hetzelve bestemd werd voor de drukpers: bij nadere overweging echter is bevonden, dat de opgevatte vrees, als konde de Derde Afdeeling dezen en genen aanstootelijk zijn, en als bevattede de Eerste weinig, hetgeen niet reeds door anderen, (misschien beter) gezegd was, geen genoegzamen grond had; weshalve besloten is tot de uitgave eerst van de Derde, en nu ook van deze Eerste Afdeeling.*

Wat het oogmerk der uitgave van de, nu te voorschijn gebragte drie Afdeelingen on-

zes TAFEREELS *betreft, hetzelve bestond voornamelijk hierin: om, op eene bescheidene wijze, onze Geschiedenis en den aart van onzen voormaligen Staatsvorm naar waarheid te doen kennen, en daarbij deze en gene duistere, door wederzijdsche partijschap nog dieper in de schaduw geplaatste, historische bijzonderheden, eenigermate toe te lichten.*

Vraagt men, of het Werk verder, dan tot het einde van de Derde Afdeeling, voortgezet zij, dan moet dit met ja worden beandwoord: aan het openlijk bekend maken van dat Vervolg valt echter vooralsnog niet te denken, althands niet vóór dat wij onze Letterkunde verrijkt zullen zien met eene volkomen ware en geheel onzijdige Vaderlandsche Geschiedenis, loopende ten minste van de helft der Zestiende tot het dertiende jaar der tegenwoordige Eeuw: zoo lang nog alle zaken en omstandigheden, gedurende dat tijdsverloop plaats gehad hebbende, voor strijdige opvattingen en beschouwingen vatbaar blijven, zou dat verdere gedeelte des Tafereels door velen niet zonder ergernis gelezen worden. — Of wij zull eene

Va-

Vaderlandsche Geschiedenis met grond verwachten mogen, is eene andere vraag; en wel eene vraag, die ontkennend moet worden beandwoord: voor 't minst tot dat eene zuivere oordeel- en letterkundige of pragmatische behandeling der staatsstukken, tot het voormelde tijdperk behoorende, zal zijn voorafgegaan. — Want, ofschoon de Geschiedkunde, waar zij niet blootelijk verhaalt, waar zij iets meer dan Chroniek is, evenmin als andere takken van bespiegelende kennis, te verheffen zij tot eene algemeene wetenschap, welker betoogen gelijk zouden staan met die der Meetkunst, het is nogthands mogelijk haar zoo te behandelen, dat zij alomme bewijzen met zich voere, niet minder sprekend en overtuigend, dan dat van DIOGENES, *toen hij opstond en wandelde, om de beweegbaarheid van de stof aan te toonen: doch aan zoodanig een werk de hand te slaan, zonder dat vooraf een gròndslag gelegd zij, tegen alle schokken en ondermijningen bestand, is allenthalve ongeraden; en zulk een grondslag kan niets anders zijn, dan eene Pragmatische Geschiedenis, in alle opzichten dien naam waardig.*

 De

De waarheid, het algemeene doel der nasporingen van redelijke wezens, is, zegt men wel, niet moeilijk te ontdekken; even als de deugd, doet zij zich onderkennen door haar innerlijk schoon: — het is zoo; edoch alleenlijk met betrekking tot de zulken, die het vermogen hebben van te zien. Maar, gelijk een gebrekkig oog de voorwerpen, op zekere afstanden, verward ziet, soms zelfs onder geheel andere vormen en kleuren, dan zij zich aan een gezond, wel bewerktuigd gezicht vertoonen, even zoo gaat het met 's menschen oordeel, als het door wanbegrippen en vooringenomenheid beneveld en mitsdien buiten staat gebragt is, om anders te zien, dan door het bedriegelijke glas van verkeerde opvattingen en lage driften. Ongelukkig bevinden zich verre de meesten in zulken toestand; dubbel ongelukkig, als zulke stikziende wezens zich toevertrouwen aan leidslieden, schier even blind als zij zelve; want als dan is het onmisbaar, dat er factiën en scheuringen moeten geboren worden; waarbij nog het onderlinge verband der wetenschappen te weeg brengt, dat de ontstane partijschap zich van de eene op de andere overplant en

zich

zich weldra in alle doet gevoelen, tot in de Fraaie Letteren toe. Men vraagt dan niet meer, wat en hoedanig eene daad, van wat gehalte een werk zij; maar bloot elijk, wie de daad verrigt, wie het werk geschreven hebbe, en naar die maatstaf wordt geoordeeld. — Een legio van hongerige, meer of min bekwame, broodschrijvers komt te voorschijn, om de eene of andere factie ten dienste te staan. — Het regent, om zoo te spreken, valsche oordeelvellingen; de gehoorzalen, ja de leerstoelen zelve worden misbruikt; zoogenaamde Letterkundige Geschiedenissen worden samengeflanst, de onbedriegelijkste kenmerken, nu van wangunst en nijd, dan van broodhonger, altijd van de onkunde en laaghartigheid der schrijveren, op het voorhoofd dragende. (*)

Het

(*)
A la honte aguerris, ces forbans littéraires
Ont mis leur conscience aux gages des libraires.
Envieux par nature, et brigands par metier,
Ils vendent l'infamie à qui veut la payer;
Et meublant de Maret la boutique infernale,
Ils dinent du mensonge et soupent du scandale.

Het is zekerlijk voor de welvaart eens volks van geen groot belang, of, op de voorschrevene wijze, lieden van wezenlijke verdiensten verongelijkt en mishandeld, en broddelaars in de hoogte getild worden; de eerstgemelden, van hunne eigene waarde bewust, trekken daar over geen harnas aan, maar beklagen slechts de domheid hunner eeuw, volkomen daarenboven verzekerd van de waarheid des gezegde van TACITUS: suum cuique decus posteritas rependit; *maar er ligt der Maatschappij hooglijk aan gelegen, of de waarheid ingezien en bevorderd, dan wel miskend en verdonkerd wordt, want daarvan hangt de beschaving af; en het lijdt geenen twijfel, dat volkomene onkunde in eenig vak van menschelijke kennis, voor de zaak van waarheid en regt, veel minder nadeelig is, dan gebreklijke wetenschap, welke doorgaans met verwaandheid en drift gepaard gaat.*

Groot verschil ondertusschen maakt het, welke soort van zaken de misleiding en de verkeerde oordeelvellingen betreffen. Een Publiek kan hoegenaamd geen gevoel hebben voor Letteren en schoone Kunsten, en zijn zegel hech-

hechten aan de domste uitspraken van weetnisten, door haat en partijzucht ingegeven, en niettemin met de zulken, die anders en beter zien, in broederlijke eendragt leven. Het kan op meetkunstige wetenschappen niet den minsten prijs stellen, ja hen, die dezelven beoefenen, als suffers, soms zelfs als dwaalgeesten, beschouwen, en evenwel niemand hunner haten, veelmin vervolgen. Maar raakt de misleiding godsdienstige gevoelens en staatkundige grondstellingen, en geraken, (hetgeen, als het op de toepassing aankomt, zelden mist,) de hartstogten daar bij in het spel, dan ziet men weldra uitspattende tweespalt, welke, zoo de teugels des Bewinds niet door eene zeer vaste hand gehouden en bestuurd worden, den Burgerstaat gemeenlijk op den rand des verderfs voert, somwijlen het onderst boven keert: Kerkelijke en Wereldlijke Geschiedenissen bewijzen deze waarheden op de allerbedroevendste wijze. — Één RAMUS *slechts werd vermoord om de uitspraak van een Latijnsch woord; klein is het getal der mishandelde* GALILEI'S*; maar de verklaring van het leerstuk der Drieëenheid en de kib-*

 be-

belarijen over de twee naturen in CHRISTUS *en over den uitgang van den Heiligen Geest, hebben Rijken omgekeerd, volken uit hunne haardsteden verdreven, het bloed van millioenen aardbewoneren doen vlieten: en wie telt de slachtoffers op, door de verschillende inzichten en gevoelens, omtrent de wezenlijkheid en de toepassing der Regten van den Mensch en Burger, ook nog in deze onze leeftijd gemaakt?*

Is nu dit alles waar in het algemeen, op ons Vaderland heeft het, niet minder dan op vele andere Staten, eene regtstreeksche betrekking. Sedert het laatst der Dertiende Eeuw waren velen onzer Gewesten, vooral Holland en Zeeland, in twee staatkundige factien gescheurd; en wat zij alle, sints het laatst der Vijftiende, van godsdienstige geschillen, nu in hooger, dan in minder maat, geleden hebben, gedenken wij nog met ergernis en droefheid.

Het is wel zoo, dat, door de gunst der Voorzienigheid en de wijsheid van onzen Koning, aan die bitterheden, in het naar buiten werken altoos, grootendeels een einde is gemaakt; ook schijnt de geest van verdraagzaam-

zaamheid en liefde, de echte Christen-zin, welke de hedendaagsche Protestantsche Leeraars, en ook een aantal R. Katholieke Geestelijken in ons midden, thands bezielt, tegen het hernieuwen van onchristelijken Godsdiensthaat een voldoende waarborg te zijn; maar zijn wij in het staatkundige even zoo veilig? — Voor als nog ja; en wij zullen, ook van die zijde, ongetwijfeld veilig blijven, zoolang ons Gouvernement den noodigen klem behoudt en de orde weet te handhaven. Maar is deze veiligheid wel de allerwenschelijkste? Zoude het niet veel gelukkiger zijn, dat zulk een klem noodeloos ware? Dat eensgezindheid omtrent zaken, de Staatkunde betreffende, eene volkomene ongedwongene veiligheid daarstelde en waarborgde? — Wie zal het ontkennen? Maar wie ook zal niet evenzeer toestemmen, dat die zoo wenschelijke eensgezindheid nog verre van ons is verwijderd? — En is de oorsprong van dit kwaad wel ergens elders te zoeken, dan in vroegere lotgevallen onzes Vaderlands; vooral in die, welke in het laatste vierde deel der Zestiende Eeuw zijn aangevangen; en wel bepaaldelijk sedert de ongelukkige vermenging van Gods-

Godsdienstige en Staatkundige inzichten en belangen, wederzijds op verkeerde beschouwingen van gebeurde zaken gebouwd; wederzijds eene bron van valsche gevolgtrekkingen, voor het tegenwoordige en voor de toekomst; beide even noodlottig en verderfelijk voor Kerk en voor Staat? — Die verdeeldheid der gemoederen, (ik herhaal het) duurt nog voort, in weêrwil der zoo aanmerkelijk veranderde omstandigheden: zekerlijk wel op verre na niet zoo algemeen, noch zoo merkbaar, als bevorens; doch zoolang zij niet met tak en wortel is uitgeroeid, blijft het altijd, in zekeren zin, een incedere per ignes, suppositos cineri doloso.

Maar zouden er geene middelen bestaan, of uitgedacht kunnen worden, om de bron diens kwaads te stoppen? Eene algemeene en aandachtige beoefening der Geschiedenis, zal men mij misschien andwoorden. — Wat is dan Geschiedenis? Wat behoort het oogmerk harer beoefening te zijn? — Men veroorlove mij, dit aangaande, mij eenigzins breedvoerig te verklaren.

Strekt de Geschiedenis en hare beoefening, om ons bij jaar en bij dag te doen weten, wan-

wanneer deze en gene personen gebloeid, wat zij verrigt hebben, en welke gebeurtenissen op zekere bepaalde tijden plaats grepen? Is het zoo, dan zijn Tijdrekenkundige Tafels genoegzaam en alle verdere moeite kan gespaard worden. Maar zulk eene kennis is van soortgelijken aart, als die van zekere plantkundigen, welken alle voorwerpen uit het Groeiende Rijk, bij namen, in het Grieksch, in het Latijn, en in hunne moederspraak, bekend zijn, doch die niets verstaan van derzelver inwendig samenstel, aankweking, wasdom, aart, eigenschappen, of krachten, en die dus van deze hunne schrale wetenschap ook geen gebruik tot eenig wezenlijk algemeen of bijzonder nut weten te maken.

De Geschiedenis mag zelfs niet strekken ter voldoening blootelijk van nieuwsgierigheid en dorre weetlust. « Niets », heeft een der Ouden gezegd, « kan men uitdenken, den « regtschapen mensch beter voegende, noch « aangenamer tevens, dan het tooneel des « menschelijken levens te beschouwen, zoo als « het, in alle deelen naar eisch gebouwd en « toegerigt, door de Geschiedenis wordt aan- « geboden, en door het zien der verkeerdhe-

« den

« *den van anderen, zonder moeite en zonder* « *eigen gevaar, omzichtig en wijs te wor-* « *den; en alzoo voorbeelden op te zamelen,* « *welke men, te zijnen nutte, op alle voor-* « *komende omstandigheden toepassen kan.* »

Uit zulk een oogpunt, (het éénige wezenlijke en ware,) beschouwd zijnde, kan de beoefening der Geschiedenis den vorst en den onderdaan, den regent en den ambteloozen burger, de rijkste bron zijn van eene kennis, welke hen leert, hoe zich, ieder in zijne betrekking tot den burgerstaat, bij alle voorkomende omstandigheden te gedragen.

Hoe ook zal men den oorsprong, de bedoelingen, de billijkheid, de regtmatigheid en de betrekkelijke waarde van wetten grondig leeren kennen, zoo men zich geene klare en onderscheidende begrippen heeft verworven van de deugden en gebreken, vooral van de hartstogten, als drijfveeren der handelingen, en van de wezenlijke belangen van een volk? Hoe zich eene volledige kennis verkrijgen van den mensch, zonder die van de wisselvalligheid der menschelijke zaken, van de nietigheid van het geen door eene dwaze wereld groot wordt genoemd, en van

de

de misleidingen der eigenliefde, welke niet zelden aan ingebeelde behoeften en valsche genietingen de gewigtigste belangen ten prijs geeft?

Alle deze kundigheden nu zijn de belooning van een rigtig verstand der Geschiedenis. Zij dierhalve is de ware school der Regtsgeleerdheid en der Regeerkunde, welke laatstgemelde wetenschap een voorname tak is van de Zedelijke Wijsbegeerte, terwijl deze, op de onderscheidene volken, als éénlingen, toegepast, de ware Staatkunde daarstelt. — Bovendien bevat de Geschiedenis de heilzaamste leefregels voor de bijzondere personen in alle betrekkingen: in dit opzicht is zij zekerlijk van geene mindere waarde, dan in alle de overige; zoolang men het nog voor bewezen houdt, dat de zeden eens volks op deszelfs wezenlijk geluk meer invloed hebben, dan scepters en kroonen.

Zoude, (om ons in het bijzonder tot dit Land en tot sommigen van deszelfs Regenten te bepalen,) bij het bezit van zoodanige kundigheden, als wij hier vlugtig aanstipten, Koning FLIPS DE TWEEDE *jegens ons een gedrag hebben gehouden, hetgeen hem*

hem de schoonste parel van zijne kroon moest doen verliezen? Zoude men een oogenblik hebben kunnen aarzelen, om de Opdragt der Souvereiniteit, aan Prins WILLEM DEN EERSTE *gedaan, op gelijke voorwaarden aan deszelfs Zoon te bevestigen? Zoude men hebben kunnen twisten, ja elkander ten bloede toe vervolgen, wegens de vraag: of de Staten Generaal de Souvereiniteit bezaten over alle de Provinciën, dan of dezelve aan de bijzondere Staten, elk voor hun Gewest, toekwame? welke laatstgemelde leer men in Holland, tot in de kerkgebeden toe, als eene staatkundige geloofsbelijdenis, zorgvuldig deed verkondigen. Zoude er ooit verschil hebben kunnen zijn over het nut of de schadelijkheid van het Stadhouderschap bij onze voormalige Bondgenootschappelijke Staatsgesteltenis? Zouden, in Stadhouderlooze tijden, de Regenten zich in diervoege hebben gedragen, dat, voorzooverre de Nederlander nog maar eenig besef zijner waarde had behouden, daaruit noodwendig binnenlandsche beroerten en hun eigen val moesten voortvloeien? Zoude het, bij de omstandigheden van Europa, (althands zoo als die,*

eene

eene halve eeuw geleden, nog betoonden,) twijfelachtig hebben kunnen zijn; of het belang van geheel Nederland de meeste zorgen en kosten voor de Land-, dan wel voor de Zeemagt vorderde? Zoude men eeuwen lang onze Staatsregering voor wettelijk en regtmatig hebben kunnen houden, terwijl er wezenlijk nooit eene Regering van Regt (juris), *maar blootelijk alleen van Daad* (facti) *geweest is?* (*) *Zoude men nu nog in onze levensdagen.... Doch genoeg hier van! Eene grondige beoefening der Geschiedenis is voor een*

(*) « Op wat grond, » (*zegt een beroemd Duitsch Staatkundig Schrijver*, J. H. G. VAN JUSTI,) « zou zich het eene deel des volks de souvereine magt over het andere mogen aanmatigen? Waarom zou het grootste deel verpligt zijn zijne welvaart en zijn geluk te stellen ter beschikking van het regerende deel, dat het kleinere is? Ik geloof niet, dat er eene Aristokratie in de wereld gevonden worde, welke door het volk, uit eigen beweging en bij een vrijwillig besluit, zoude zijn ingesteld. » — *En dat onze Heeren Staten, van den beginne af aan, eene volstrekte Aristokratie hebben daargesteld, blijkt genoeg uit de Geschiedenis, en wordt ten overvloede in ons* TAFEREEL *bewezen.*

zen tegelijk, voor ons Nederlanders vooral, nuttig en noodzakelijk, en behoorde, als zoodanig, naar gelang der verschillende standen gewijzigd, der jeugd reeds, naast de kennis van Gods Woord, aanbevolen en ingescherpt te worden.

Maar zal dit alles plaats grijpen, dan ook is ons eene Geschiedenis noodig, waarin personen, zaken, en omstandigheden worden voorgesteld, zoo als zij metdedaad geweest zijn; zonder eenig inmengsel, zonder den minsten invloed van partijzucht, het zij omtrent het staatkundige, het zij met opzicht tot Godsdienststelsels; — en eene zoodanige bezitten wij niet.

Ik beweer geenszins, dat men door die, welke wij hebben, (wanneer men, namelijk, alle staatsstukken en bescheiden, die er toe behooren, afzonderlijk met een naauwlettend en oordeelkundig oog daarbij beschouwt,) niet tot de volkomene kennis der waarheid kan geraken; maar hoe velen zullen er zijn, die, tot zulk eene omslagtige beoefening, lust, tijd, gelegenheid, en aanleg hebben? Verre de meesten hebben, zoo hier als elders, een geleide noodig; doch voor zoo verre zij zich

aan

kan dat van onze aanwezige Geschiedschrijvers toevertrouwen en zich daarop verlaten, moeten zij ontwijfelbaar, in menigerlei opzicht, van het pad der waarheid afgetroond en op eenen dwaalweg gevoerd worden (*). *En wat men ook over enkele, in geschil zijnde, punten uit onze Vaderlandsche Geschiedenis afzonderlijk handelen moge, het zal altijd zonder vrucht zijn en blijven; want wat vermogen de bondigste redekavelingen tegen de woede van den partijgeest? Men moet een samenhangend geheel hebben, een fiks*

(*) De fausses traditions, (*zegt een beroemd Schrijver*) s'établissent et deviennent un préjugé national que les écrivains répètent: le tems les affermit, et il n'est plus permis d'y porter atteinte. — *Onze Geschiedschrijvers gelijken, ofschoon zij zich ook van eigene aanmerkingen schijnen te onthouden, in zeker derde veel naar sommige Wijsgeeren, vooral der Oudheid, die alle begrippen der wetenschap, alle gedane proefnemingen en ontdekkingen, allerlei bijzondere gevoelens, kortom alles, wat hun te voren kwam, plooiden naar, en draaien deden om een éénig punt, te weten het stelsel, door hen zelve gemaakt, of aan het welk zij eenmaal openlijk den voorkeur gegeven hadden.*

ṡtke geschilderd tafereel, hetwelk in een onlosmaakbaar verband staat, en daardoor treft en overtuigt, zullen ingewortelde vooroordeelen uitgeroeid, zal de waarheid algemeen gekend en gehuldigd worden. — Het is hier de geschikte plaats, om op de noodzakelijkheid eener Pragmatische Geschiedenis terug te komen en die noodzakelijkheid nader aan te dringen.

Eene gewone Geschiedenis berust, behalve op onloochenbare bescheiden en natuurlijke en kunstmatige gedenkteekenen, ook, en voor geen gering gedeelte, op geschrevene en gedrukte staatsstukken. Maar vermits de taal zelden zoo duidelijk is, dat de twijfelzucht of de geest van tegenspraak er niet hier of daar iets dubbelzinnigs in zoude weten te vinden, en daarenboven de ontwerpers, stellers en uitvaardigers dier stukken overleden zijn en dierhalve omtrent derzelver ware meening en strekking geene opheldering geven kunnen, zullen dezelven, in zoo verre zij tot oude geschillen slechts van verre betrekking hebben, altijd in strijdige beteekenissen worden opgevat, naar gelang de wederzijdsche faktiën er zich door gesterkt gevoelen, of er

hun

hun voordeel bij vinden. Wat wezenlijk nut zoude dan de Waarheid in het algemeen trekken van eene gewone Geschiedenis, al ware het ook, dat zij zelve als met eigen hand haar had geboekstaafd? Ingekankerde vooroordeelen, misverstand, verwaandheid, haat, wrok en verkeerde inzichten moeten eerst worden ontwórdeld, tot zwijgen gebragt en verbeterd, door redenen en bewijzen, welke eene Pragmatische Geschiedenis alleen in staat is te leveren.

Om dit een en ander nog duidelijker te gevoelen, vergelijke men voor een oogenblik den gewonen en den Pragmatischen Historieschrijver onderling.

Wat is de roeping van den eenen? Gebeurde zaken in een waar en geregeld verband voor te stellen; doch het beslissende oordeel over derzelver zedelijke en staatkundige waarde en gevolgen, alsmede over de vermoedelijke drijfveeren van handelingen en bedrijven, aan zijne Lezers geheel over te laten. — Maar nu de Pragmaticus? Deze neemt minder de gebeurtenissen geregeld in aanschouw, dan wel de voor hande zijnde staatsstukken. Hij overweegt dezelve in hun

geheel en in hunne deelen. Hij onderzoekt ze, in betrekking tot de tijden, de heerschende begrippen, en de omstandigheden, in, bij, en onder welke zij hun bestaan gekregen hebben: dit onderzoek is letterkundig en wijsgeerig. Hij gaat aandachtig na, van welken invloed zij moesten zijn en geweest zijn voor het vervolg. Van daar dringt hij door tot de kennis der aanleidende oorzaken van het gebeurde, en tot de gezinningen en geheime roersels der genen, welke destijds Zegsmannen waren, of voor 't minst eene niet onverschillige rol op het staatstooneel gespeeld hebben.

De gewone Geschiedschrijver dierhalve zegt, de andere betoogt; de eene stelt, de andere bewijst; waar de eene de dagelijksche taal spreekt, is de andere redekunstenaar (logicus); *den eenen is het ten hoogste slechts geoorloofd wenken te geven, de andere onderwerpt het gewigtigste, wat hem voorkomt, (wat vooral de staatsregisters opleveren,) aan eene ontledende en oordeelkundige toets; de eene, eindelijk, (weet hij de pen naar vereisch te voeren, en verminkt of vervalscht hij slechts de daadzaken niet,) is wel*

wel van partijdigheid of opzettelijke misleiding te beschuldigen, maar niet gemakkelijk te overtuigen; de andere integendeel kan van stap tot stap worden nagegaan; zijne dwalingen springen dadelijk in het oog, en de minste valschheid in zijne redeneringen, gevolgtrekkingen, en sluitredenen, wordt voor elken mensch van gezond oordeel even ras zichtbaar.

Meer zal, geloof ik, niet behoeven aangevoerd te worden, om de noodzakelijkheid te doen beseffen van eene Pragmatische Geschiedenis, zal de Nederlander ooit de lotgevallen van den grond, dien hij bewoont, en de handelingen en bedrijven van het voorgeslacht, naar waarheid en met zulk eene overtuiging, leeren kennen, dat alle twist, uit vroegere dagen herkomstig, voor altijd verdwijne en men, bij het zwijgen van wederzijdsche onredelijke hartstogten, in staat gesteld worde, om, op het voorbeeld van onzen geëerbiedigden Koning, te streven alleenlijk naar het geen voor ons is, één in bedoelingen, één in wil tot het prijzenswaardige en goede.

Mogt dan door het hier verhandelde ie-

mand onzer, met de benoodigde kunde en bekwaamheid toegerust, opgewekt worden tot het ondernemen en loffelyk ten einde brengen van zulk eenen gewigtigen arbeid, het TAFEREEL *en deze Voorreden zouden zekerlyk niet te vergeefs geschreven zyn.*

Dat

Dat gedeelte der Nederlanden, hetwelk eene groote reeks van jaren als een afzonderlijk Land heeft bestaan, en zich niet weinig op den naam van vrij Gemeenebest of Republiek der Zeven vereenigde Gewesten of Provincien verhovaardigde, heeft, (en geen Nederlander kan des onkundig zijn,) velerlei lotgevallen moeten beproeven en menigen staatswissel ondergaan, alvorens het zich eenen niet onaanzienlijken rang onder de onafhankelijke Mogendheden mogt zien toekennen.

Klein van omvang en uit zeer geringe beginselen zijnen oorsprong ontleenende, heeft het niettemin, zoo door zijne ligging en zijn kunstmatig bestaan, als door zijn bedrijf en de gebeurtenissen aldaar voorgevallen, niet zelden de verwondering der geheele wereld gewekt en de aandacht aller volken tot zich getrokken; dermate zelfs, dat

dat het ten eeuwigen dage zal verstrekken tot een schitterend voorbeeld, hoe eene Natie, als nijverheid, spaarzaamheid, trouw en standvastigheid tot de hoofdtrekken van haar karakter behooren, in staat is, om de allerverbazendste ondernemingen met een gewenscht gevolg ten uitvoer te brengen.

Het behoort tot de dwaasheden van geheele maatschappijen, zoowel als tot die van bijzondere geslachten en personen, niet slechts heden voor magtig en aanzienlijk bekend te willen staan, maar ook uit de Geschiedenis, als de stamkaart der volken, af te leiden en op deze of gene wijze aan te toonen, dat men, van onheugelijke tijden her, boven anderen in aanzien en vermogen heeft uitgeblonken. Doch gelijk het weinigen familiën tot eer of wezenlijke verheffing zoude gedijgen den stand en den levensloop harer eerste stamvaderen openlijk kenbaar te doen werden, zoo ook zouden weinige Staten van den aardbol zich op de edelaartigheid hunner eerste beginselen te regt mogen verheffen, of zich verhovaardigen op den luister van hunnen oorsprong. Dit geldt zelfs ten opzichte van het magtigste volk, dat, voor zoo verre de Geschiedenis des menschelijken geslachts strekken mag, immer op den aardbodem een bestaan had; en waarom zouden wij Nederlanders ons dan nog onzer wezenlijke herkomst schamen, en ons zelve bespottelijk maken

ken, door de toevlugt te nemen tot ellendige verdichtselen, om aan onze geboorte, als volkstam, eenen hoogeren glans bij te zetten? Laten wij liever volmondig erkennen, wat wij in gemoede voor waarheid houden! — Eene bende van t'saamgeschoolde roovers leide den eersten hoeksteen aan het gebouw van eenen Staat, die door de Voorzienigheid bestemd was, om eenmaal de geheele bekende wereld voor zijnen scepter te doen bukken; en een hoop zwervende Germanen, door magtiger volkstammen uit hunne haardsteden verjaagd, bevolkte het eerst onzen vaderlandschen grond.

Het Eiland der Batavieren was, voor zoo verre men er eenige geloofwaardige aanteekening van heeft kunnen opspooren, nog geheel onbewoond tot kort vóór de Christelijke Jaartelling. En, waarlijk! zoo lang er aangenamer, vruchtbaarder en zekerder verblijf te vinden, of den volken voor 't minst bekend was, kon eene landstreek, die met de woeste zee in gedurigen krijg is; die ter vervulling, ook van 's menschen eerste behoeften, luttel oplevert; wier onbestendige en veelal gure luchtsgesteldenis geene verkwikkingen, door de natuur elders met eene milde hand aangeboden, uit zich zelve verschaffen kan; nooit eene begeerlijke woonstede zijn in het oog van beter gehuisveste stammen, of een voorwerp van twist en naijver onder Gebieders, die, met den onver-

ver-

verwinnelijksten afkeer van koophandel bezielt, bovendien te onkundig waren, om de minste van deszelfs weldadige gevolgen te berekenen, veelmin om, alleen in de plaatselijke ligging eens Lands, noemenswaardige voordeelen optemerken.

De Batavieren, zekerlijk weinig in getal, daar zij door kleine volken uit hun vaderlijk erfgoed verdreven werden; de Batavieren, onze voorvaders, waren barbaren, woest van zeden en met de genietingen eener beschaafde samenleving geheel onbekend. De mannen wisten van geenen anderen roem, dan dien der onversaagdheid, het doorgaande kenmerk van menschen, die uit jagt, krijg, en roof hun bestaan zoeken. De vrouwen stelden hare grootste eer in eene ongerepte kuischheid; en beide kunnen verhovaardigden zich gezamenlijk en evenzeer op eene rijzige gestalte en op rosse of goudgeele hairlokken.

Aan geene vaste wetten verbonden; nu eens aan een enkel Opperhoofd, dan aan verscheiden Gebieders onderworpen; heden den algemeenen wil, morgen ieder den zijnen alleen opvolgende, overtrof de maatschappij der Batavieren geenszins die van andere wilde volken van die of van vroegere tijden, wat orde en overeenstemming betreft. Evenredig hier aan waren ook hunne vorderingen in verstandelijke kennis en godsdienstige verlichting. De zon, de maan en andere hemelbollen strekten hun tot voorwerpen van aanbidding, en de

de bedienaars of priesters van deze eerdienst waren wreedaartige dweepers, die de handen wieschen in menschenbloed en, in de lillende ingewanden hunner gefolterde en geslagte natuurgenooten, den wil der Goden zochten natespooren, of derzelver vergiffenis of gunst te verwerven.

Men houde het mij ten goede, dat ik, der waarheid hulde willende bewijzen, onzen stamvaderen denzelfden eerbied niet betoone, dien anderen gemeend hebben hun verschuldigd te zijn. In het weinige, dat wij hen aangaande bij de Geschiedschrijvers geboekstaafd vinden, kan ik voor mij geen spoor zelfs ontdekken van eene zoodanige vrijheidsmin, als bij velen hun als karaktertrek wordt toegeschreven. Wel is waar, dat de staatkundige vrijheid, of de onafhankelijkheid van andere volken, ook bij hen op eenen zeer hoogen prijs werd geschat, maar van burgerlijke vrijheid, die nooit iets anders zijn kan, dan het gewrocht eener wijze wetgeving en het gevolg van eenen wel ingerigten regeringsvorm; die geen duurzaam bestaan kan hebben, dan in eene algemeene gehoorzaamheid aan billijke voorschriften en heilzame verordeningen, en in de wederkeerige afhankelijkheid der burgeren onderling bij zaken, door geene wet bepaald; van zulk eene vrijheid hadden zij hoegenaamd geene denkbeelden.

Het Romeinsche Rijk, hoezeer ook in wezenlijke krachten afgenomen, bleef niettemin nog altijd

tijd zijn ouden en voornaamsten drijfveder volgen; zoo lang het adem behield, vlamde het op zegepralen en veroveringen. Het beoorloogde de Germanen, en in deze, ook de Batavieren. Vier honderd achtereenvolgende jaren bestreed het kwijnende Rome de dappere en sterkgespierde Noordsche volken, met wisselende kans en verschillenden uitslag. Nu eens gelukte het den verbasterden en verweekten Romein, door veelvuldige overwinningen, de grenspalen des Rijks uittebreiden; dan weder werd de Roomsche Adelaar gefnuikt en zagen zich de keurbenden, op de nieuwlings gestelde grensscheidingen geplaatst, aan de bloedgierige woede van toomlooze wilden, tot den laatsten man toe, opgeofferd. Om van den anderen kant hiervan wraak te nemen, werden geheele landen herschapen in woestenijen, talrijke menschengeslachten verdelgd, gantsche volken met stam en wortel uitgeroeid; doch het voordeel, door de overwinnaars hiermede verworven, was van geringe waardij. De bewoners toch dier streken, wier vermogen bestond in eenen onfnuikbaren moed en in de stevigheid van eenen forsgespierden arm, konden, als 't ware, goederen, have, en wapenen met ééne hand omvatten, en namen, als de nood drong, de wijk elders heen, om van daar op nieuw wederstand te bieden aan die toomlooze zucht tot vermeesteringen, welke nog altijd de voornaamste spring-

ve-

vader van Romes wankel bestaan was gebleven; doch nu veel meer door eene afschuwelijke dorst naar bloed en menschenslagt werd aangeblazen, dan, zoo als in vroegere dagen, door de mannelijke begeerte naar het behalen van krijgslauweren.

Zekerlijk, (men mag dit niet ontkennen,) blonken de Batavieren boven hunne geburen en andere onbeschaafde volken uit in eenen onverwinnelijken afkeer van het Romeinsche juk, en kweten zij zich met eene weêrgaâlooze dapperheid tegen de krijgsbenden, ter hunner onderwerping afgezonden, ja gingen zij zelfs menigmaal de huurlingen opzoeken en verkeerden dus, terwijl anderen zich alleenlijk zochten te verdedigen, eenen, uit den aart verwerenden, in eenen aanvallenden krijg; doch het is mij nog immer twijfelachtig gebleven, of niet veeleer de ligging des lands en de eigensoortige gesteldheid van den grond, die het vlugten aldaar veel moeijelijker maakten, dan elders, waar digtbewassene bosschen en veelvuldige bergen alomme gerede schuilplaatsen aanboden, voor de springbronnen moeten gehouden worden van die onverbijsterbare heldhaftigheid, waardoor onze voorvaders zoo verre hunne Germaansche broeders overtroffen, dan wel of men dezelve eerder moet beschouwen als eenen karaktertrek, hun bijzonder eigen. Wat hier ondertusschen van zijn moge, ontwijfelbaar is het, dat deze heldenmoed de Romeinen, die denzel-

ven

ren nog altijd als eene deugd bleven vereeren; derzelve trof, dat zij de Batavieren van de overige Noordsche Barbaren in zoo verre onderscheidden, dan met dezelven een plegtig bondgenootschap aangegaan, hen als vrienden en broeders aantenemen, en hun, wat meer is, de destijds onschatbare eer te vergunnen van 's Keizers Lijfwacht mede te helpen uitmaken.

De Batavieren echter bleven die gunst niet duurzaam behouden. Nu eens afgedankt, dan weder in dienst aangenomen, naar gelang de houding en de gemoedsgesteltenis der Over-rhijnsche volken vertrouwen of achterdocht inboezemden, schijnt dit bewijs van Romes hoogachting even zoo veel uit de zorg voor de zekerheid der uiterste grenzen, als uit der Batavieren uitstekende dapperheid, oorspronkelijk te zijn geweest.

Meer dan eens ook hadden de Batavieren het in hen gestelde vertrouwen op eene schandelijke wijze te leur gesteld. In schijn immers van Romes welzijn ter harte te nemen, en onder den dekmantel van de keuze der Cezars, die elkander nu zoo spoedig als onregelmatig opvolgden, of liever verdrongen, mede te helpen wijzigen en bepalen, zien wij deze vrienden en bondgenooten van het Romeinsche volk, somwijle alleen, somwijle met andere stammen vereenigd, aan deszelfs krank gezag de vinnigste slagen toebrengen; ja schaamden zich de Bataafsche hulpbenden niet

en

en dan, zelfs niet te midden eens gevechts, hare betaalsheeren te verlaten en de wapenen tegen dezelven te keeren.

Waar dan zal men hier die proefhoudende trouw, die onkreukbare opregtheid vinden, welke door sommigen wordt opgegeven voor den grond van dien voorkeur der Romeinen, waar op de Batavieren zich verhovaardigden? Misleiden wij ons zelve niet! Onze voorouders zullen wel ten naaste bij dezelfde gemoedsgeaartheid gehad hebben, als de overige Germanen. Waarom hun dan deugden toegeschreven, die zich nergens zoo zichtbaar vertoonen, om hen uit dien hoofde eenen bijzonderen lof waardig te schatten? Waarom getracht hen vrijtepleiten van gebreken, die, in hunne omstandigheden en bij zulken staat van woestheid, hun nooit tot wezenlijke oneer kunnen verstrekken?

Het Romeinsche Rijk, inmiddels onder eigen gewigt bezwijkende, werd door de verdeeldheden, die het sints eeuwen in eigen boezem voedde, meer nog door de verbastering der voorvaderlijke zeden, de uitdooving van alle edele gevoelens, de weelde der vorsten en de lafhartigheid der volken, van een gereten. KONSTANTINUS, wien vleizucht en dweeperij zoo zeer ten onregte den bijnaam van DEN GROOTE geschonken hebben, had den zetel van de Roomsche Mogendheid naar het Oosten verplaatst, en

 zijne

zijne opvolgers mogten hun gezag, hoe weinig dan ook met den naam van Romeinsche Keizeren overeenkomstig, tot aan de opkomst der Byzantische Vorsten, van den een aan den ander doen overgaan en alzoo tot in de Vijftiende Eeuw staande houden. Het Westersche gedeelte des Rijks daarentegen, dat met grootere rampen en veelvuldige wederwaardigheden had te worstelen, werd vroeger ten ondergang gesleurd. Langdurige oorlogen; de wederspannigheid der onderworpene volken, wier stoutheid toenam, naar mate de krachten van Rome verminderden; de aanslagen van de Galliërs, die vervolgends, met de Franken vereenigd, onder dezen laatsten naam meer bekend werden; de invallen der Gothen, in zeden, woestheid en oorlogskunst den Germanen niet ongelijk, en alle gezamentlijk op de welige bezittingen van den Romeinschen Staat vlammende; deze en soortgelijke omstandigheden werkten, om zoo te spreken, eendragtig, ter sloping van dat verbazende Ligchaam, en het scheen bij de Voorzienigheid besloten, dat zij, die trotsche Heerscheresse, voor welker oppermagtigen wil alles weleer had moeten buigen en knielen, op hare beurt onder de slaande hand harer voormalige onderworpelingen zich in het stof zoude vernederen. Het ontzaglijk gevaarte des Roomschen Albeheers, dat reeds lange gewaggeld had, stortte eensslags in, en de Gebieders der Wereld werden

den plotselings hervormd in de verachtelijkste slaven.

Omstreeks deze tijd verdwijnen de Batavieren gants en al van het tooneel, en ontmoet men vervolgends hunnen ouden naam, nu met dien van Franken verwisseld, nergens meer, dan in gedichten, krijgsliederen, en aanspraken van legerhoofden.

Het valt alzins moeilijk, (zoo zulks al niet ten eenemale onmogelijk is,) met eenige zekerheid te bepalen, welke de staat onzes Lands te dier tijd geweest zij. Bij de Geschiedschrijvers vindt men weinig of niets daarvan aangeteekend, en het is evenmin te beslissen, onder welken vorm en door wien hetzelve toen is geregeerd geworden. In allen gevalle echter mogen wij als eene ontwijfelbare waarheid aannemen, dat deszelfs bestuur op geene verlichte Staatskennis gegrond, noch naar wijsgerige beginselen ingerigt en gewijzigd was.

Volgends de meest aangenomene begrippen werden onze voorouders, nevens andere gelijktijdige en in gelijke omstandigheden geplaatste volken, geregeerd door bijzondere Vorsten. Van derzelver wetten evenwel is zeer weinig tot ons gekomen, en het kan alleen uit nationalen hoogmoed herkomstig zijn, zoo door sommigen hun een bestuur, op de rede gegrond en het belang van allen ten hoofddoel hebbende, onder het genot der burgerlijke vrijheid, in ernst wordt toege-

 schre-

schreven. Wien toch zoude immer, gedurende dien staat van ruuwheid en bij den zoo algemeenen slaap des menschelijken verstands, slechts een geregeld denkbeeld van de ware gronden der maatschappelijke vereeniging in den geest zijn opgekomen? Kan het zelfs wel met eenige waarschijnlijkheid ondersteld worden, dat men zich, ook maar eenigermate, te dier tijd zoude hebben gevormd naar hetgeen in de schoonste dagen van Griekenland en Rome had plaats gegrepen? Mag men met gezonde zinnen gelooven, dat volken, die, zoo zij al een weinig beschaafder waren, dan hunne geheel woeste voorvaders, echter nog geenen merkbaren graad van beschaving kenden, zich duidelijke, klare en onderscheidende begrippen verkregen hadden van de inrigting en bewerktuiging eens waarlijk vrijen Staats? Het verstand, het oordeel, geheel de menschheid lag, voor 't minst in Europa, in de stikdonkerste duisternis verzonken; een nacht, die den wijsgeer zoo veel te akeliger moet voorkomen, omdat zij de schoonste en helderste dagen met eene onbegrijpelijke snelheid is opgevolgd.

Van langzamerhand, het is waar, begonnen, na den val van Rome, zoodanige volken, die bevorens te regt den naam van barbaren droegen, zich meer en meer van den ruwen bolster te ontdoen. Deze verbetering echter strekte zich nog geenszins uit tot smaak en wetenschappen: hier

hieraan de beschavende, of, (mogt ik schier zeggen,) de scheppende, hand te leggen, bleef voor de SCALIGERS, de MURETUSSEN, en de MACHIAVELS bewaard. De aanvankelijke hervorming bestond nog alleenlijk daarin, dat de zeden een weinig van hare oude ruuwheid verloren en de magt der Vorsten eene meer geregelde werking begon te verkrijgen, doordien zij het middelpunt werd, waarin de, voorheen tegen elkander overstaande en zich onderling vernietigende, magten zich nu vereenigden.

Verre was dit van de vrijheid, nader evenwel aan het volksgeluk. De verschillende deelen van het Frankische Gebied werden in zich zelve minder onafhankelijk, maar derzelver inwoners, thands voor het minst onder eene soort van wetten levende, waren iets beter verzekerd van hun bestaan en van het genot hunner bezittingen. Dit koninklijke gezag, op de overwinningen der veldheeren bij den aanvang der middeleeuwen gevestigd, was ook de oorsprong der regeringen in de verschillende Staten van Europa, welke zich daarna, de eene meer, de andere minder, verbeterden en naar geregelde ontwerpen vormden; doch het woord zelfs van Gemeenebest was en bleef onbekend, tot dat, na verloop van eeuwen, sommige gedeelten van Italie er weder voorbeelden van begonnen opteleveren; want ook het roemruchtige geslacht der Friezen, dat, zoolang

het in de Geschiedenis vermeld staat, een eigen en nationaal karakter aan den dag heeft gelegd, hetgeen het zelfs heden nog niet geheel heeft verloren, had, benevens anderen, onder den scepter der Frankische Vorsten den onbuigzamen hals moeten krommen.

De vorderingen, door de Christelijke Godsdienst gemaakt, hadden niet weinig toegebragt ter verzagting van de zeden; maar hier mede ging, van den anderen kant, ook dit beklagenswaardige nadeel gepaard, dat, hoe algemeener die eerdienst zich verspreidde, eene bevorens onbekende magt den Priesteren in handen viel. De vroegste Leeraars hadden geen merkbaar onderscheid gesteld tusschen de onderwijzers en hen, die onderwijs genoten; doch derzelver opvolgers, opgeblazen van hoogmoed en laatdunkendheid en door eigenbaat alleen gedreven, sloegen een geheel ander voetspoor in. Den leken predikten zij de onderwerping, de nederigheid en de matigheid dagelijks voor, terwijl zij zelve, geene banden erkennende, zich alle ongebondenheden geoorloofd rekenden en, dronken van trots en verwaandheid, zich beschouwden als een geheel ander slach van menschen, dan waaruit het overige deel der aardbewoneren was tesamengesteld.

In de eerste dagen des Christendoms hadden dergelijke misbruiken en dwalingen met geene mogelijkheid kunnen stand grijpen: maar toen de

Chris-

Christelijke Leer, of laat ik liever zeggen, een wanvormig samenstel, hetgeen men ten onregte dien eerwaardigen naam gaf, aan woeste volken en onkundige Vorsten smakelijk was gemaakt, en de Priesters daarbij het middel gevonden hadden, om zich door Koningen en onderdanen te doen beschouwen als dadelijke Gezanten der Godheid en Verkondigers van 's Hemels wil en welbehagen, en zij daarbenevens vergiffenis, ook van de gruwelijkste misdaden, dorsten toezeggen aan allen, die slechts hun een grenzeloos gezag wilden toekennen en door rijke giften hun, alreeds veel te hoog gestegen, vermogen vermeerderen; van deze tijd af aan begon zich allengs die verbazende geestelijke magt te vestigen, wier menschonteerende voetsporen op verre na nog niet geheel zijn verdwenen: ook was de Nederlander geenszins de laatste der volken, die zich aan een zoo knellend juk te onbedacht onderwierpen.

Alle zulke omstandigheden en gebeurtenissen schijnen middelerwijl, als men dezelven nu van achteren beschouwt, tot voorbereidende en medewerkende middelen te hebben moeten dienen, om eene algemeene verbetering daar te stellen, waarvan zich zelfs reeds van toen af aan eenige schemeringen lieten bemerken. Ook kwamen uit de algemeene verwarring, waarin Europa lag verzonken, stuksgewijze die regeringsvormen te voorschijn, welke wij in onze leeftijd nog zien be-

staan in de meeste Landen van dat werelddeel. De Noordelijke volken rigtten krijgsaartige besturen, of, zoo als men het noemt, Militaire Gouvernementen op, die eene zoodanige zucht naar onafhankelijkheid, als men reeds bij de Germanen, inzonderheid bij de Batavieren, opmerkte, bij uitnemendheid begunstigden. Een zeker inwendig gevoel van eigen waarde ontstond in de harten der legerhoofden, en de gemeene krijgslieden zelfs begonnen zich te beschouwen, meer als vrijwilligers, dan als onderworpene bezoldelingen. Uit deze begrippen, die wel voor de maatschappelijke orde niet voordeelig, maar toch uit eene edele bron oorspronkelijk waren, ontstond een regt, volgends hetwelk, na de overwinning, de veroverde goederen en bezittingen, als door aller toedoen verworven, ook onder alle verdeeld werden, zoo echter, dat het Legerhoofd en de mindere Bevelhebbers naar evenredigheid een grooter aandeel erlangden, dan der menigte werd toegewezen; en het is dat regt van verdeeling, hetwelk men met grond mag houden voor den oorsprong van het Leenstelsel, welks inrigting, de algemeene bescherming ten doel hebbende, allen steeds in de wapenen hield en gelijkelijk verpligtte, om den Veldheer, ten gemeenen nutte, met al het hunne krachtdadig bij te staan.

Deze instelling, waarvan in onze leeftijd nog

zoo veel was overgebleven, ja waarvan zelfs nog ten huidigen dage op sommige plaatsen de sporen kenbaar zijn, was alzoo in den beginne op overweldiging gegrondvest en werd vervolgends, dewijl men niets, dat beter was, kende, ordenlijk vastgesteld en overal aangenomen. De Oppervorsten splitsten hunne grondeigendommen of landbezittingen, in zoo vele gedeelten, als derzelver uitgestrektheid toeliet, en droegen zulke gedeelten ter leen op aan Vorsten of Heeren van minderen rang, die weder, van het hun ter leen uitgegevene, kleinere gedeelten aan anderen leenden, gelijk ook deze laatstgenoemden niet zelden, door eene nieuwe splitsing, eene derde soort van Leenbezitters, of, zoo als men het noemde, van Vazallen deden ontstaan. Alle deze grootere en mindere Vazallen bleven niettemin, (zoo was de aart dezer zonderlinge keten,) aan den eersten Leenheer, als hun gezamenlijk Opperhoofd, steeds onderworpen, om hem, op zekere voorwaarden, ten allen tijde onderdanigheid en bijstand te moeten bewijzen.

Noodeloos acht ik het hier opzettelijk te vermanen, dat dit ter leen geven geenszins als daad of bewijs van edelmoedigheid moet aangemerkt worden. De Vorsten, in de regeerkunde niet veel beter ervaren, dan hunne onderdanen, en zich dierhalve buiten staat bevindende, om wijduitgestrekte bezittingen geregeld te besturen, zochten

voor zichzelve een hulpmiddel in dergelijke splitsingen en leeningen, die, aan de eene zijde, hen van de last des bewinds voor een groot gedeelte ontheffende, hun aan den anderen kant krachtdadige hulp verzekerden, als zij van buiten vijandelijk wierden aangevallen, of, om deze of gene redenen, zelve eenen oorlog aanvingen.

Deze inrigting was dierhalve uit haren aart, bij de toenmalige omstandigheden, noch zoo gedrochtelijk, noch zoo schadelijk, als zij vervolgends is geworden, toen de voornaamste Leenbezitters, van der Vorsten onvermogen misbruik makende, zich allengs en meer en meer onttrokken aan hunne oorspronkelijke ondergeschiktheid en het als meer dan voldoende begonnen te beschouwen, zoo zij den Landsheer, wegens de van hem ter leen ontvangene gronden, nu en dan nog eene zekere, in waarheid niets beteekenende, hulde toebragten. Van hier toch die felle oorlogen tusschen Leenheeren en Beleenden of Vazallen, die, tot in den aanvang der Zeventiende Eeuw, vooral in Frankrijk, de vruchtbaarste oorden in woestenijen herschiepen en de ellende der ingezetenen veelmalen ten top voerden, tot dat eindelijk een groot man, begaafd met een vindingrijk vernuft, een geslepen oordeel, een helder doorzicht en eenen onwankelbaren moed, in één woord, tot dat de Kardi-

dinaal DE RICHELIEU de teugels des bewinds met eene vaste hand aangreep en den breidelloozen euvelmoed der Leenmannen voor het gezag der Koningen deed bukken. Van toen af begon een regelmatiger bestuur de vernielende warorde des Leenstelsels te vervangen, en de willekeurige beschikkingen over het leven en de bezittingen der onderdanen plaats te maken voor eene betamelijke uitdeeling des regts, terwijl eene daaruit geborene en zich meer en meer bevestigende binnenlandsche rust de woestheid der Middeleeuwen van langzamerhand deed verdwijnen.

Zeer moeijlijk en misschien nog nutteloozer zoude het zijn, het eerste tijdstip van de vestiging des Leenstelsels in het zekere te willen bepalen. Wel is het eene begeerlijke en allerheilzaamste zaak de zwakheden en verkeerde begrippen te leeren kennen, waaraan de menschen onderhevig zijn geweest; maar met naauwkeurigheid te weten, wanneer dat hebbe plaats gehad, kan ons in geen opzicht bevoordeelen en mag gerangschikt worden onder alle zulke kleinigheden, waarmede men maar al te dikwijls het geheugen belast, zonder voor het verstand het minste nut te stichten. De geleerde CHANTEREAU heeft wel beweerd, dat de erfelijke Leenen eerst na HUGO KAPET, dat is, na de Tiende Eeuw zijn ingevoerd (*), doch die

(*) *Traité des Fiefs.*

die vermindering van de oudheid dezer inrigting is door vele, niet min geleerde mannen, met bondige redenen, wederlegd geworden; ook mag men, met genoegzamen grond van zekerheid, aannemen, dat het Landschap Normandye reeds in den jare negenhonderd en twaalf ter leen gegeven, of als zoodanig afgeperst is geworden. Bovendien hebben sommigen, in het bijzonder de geschied- en oudheidkundige PORGERIN (*), overtuigend bewezen, dat KAREL DE GROOTE reeds, niet alleen Leenen uitgegeven, maar, wat meer is, zoodanige giften gedaan heeft, achtervolgends eene overoude gewoonte der Lombarden.

Doch om van den oorsprong tot de zaak zelve terug te keeren, zoo valt te dien opzichte in de eerste plaats en bovenal aan te merken, dat die krijgshaftige instelling, waarbij alleen de gewapenden den Staat uitmaakten en elke landbezitter zich steeds moest vaardig houden, om, op den eersten wenk van zijnen Landheer, ten strijde op te trekken, hoezeer boven de vroegere verwarringen verkieslijk, nogthands ontelbare gebreken medebragt en den Staat dikwerf aan inwendige beroerten bloot en ten prooi stelde. Hun toch, die gestadig, als met het zwaard in de vuist, ten oorloge vaardig staan, gelust het niet zelden de kracht hun-

(*) *Coutumes de Normandie.*

hunner wapenen, ook ongevergd en zonder eenige toereikende reden, moedwillig te beproeven; en, vermits men niet altijd buitenlandsche vijanden te bestrijden vond, kon het niet anders, of zulk een algemeene krijgsgeest moest dikwerf bloedige oneenigheden onderling tusschen landgenooten doen geboren worden, voornamelijk onder menschen, die, zoo min door kennis en beoefening van wetenschappen en letteren beschaafd, als geleid door eene goede wetgeving, alleen in de grootere kracht en de meerdere vaardigheid des ligchaams een onomstotelijk bewijs van regt meenden te vinden.

Niet beter of regelmatiger stelde de Maatschappij hare vermogens uitwendig te werk. Beklaagt men zich nog in onze dagen over de langzame, onregelmatige, en onordentlijke bewegingen en bedrijven van bondgenootschappelijke legermagten, men beoordeele uit dat zelfde gezichtspunt, wat nut de Algemeene Landsheer trekken mogt van legers, uit eene menigte verschillende gewesten bijeen verzameld, en uit lieden bestaande, die of geheel ongeoefend waren, of wier krijgskunst in geenen deele onderling overeenstemde; die daarenboven alle een bijzonder belang op het oog hadden en zich, de een zoo min als de ander, aan eenige geregelde tucht wilden onderwerpen. De legers waren gevolglijk niets anders, dan verwarde mengelklompen, uit ongelijkslachtige, dikwijls tegenstrijdige,

dige, nooit uit gelijksoortige, wel overeenstemmende deelen, maar als bij toeval, opeengedrongen. Van hier dan ook, dat de veldslagen van die eeuwen doorgaands ter hoofdzaak luttel afdeden en veeleer te beschouwen zijn als wederzijdsche stroperijen en wraakgierige verwoestingen van ligtgewapende benden of van roovers, dan dat zij eenige overeenkomst hebben zouden met krijgsbedrijven, naar een geregeld en bevorens wel overlegd ontwerp, met beleid bestuurd en ten uitvoer gebragt.

Hierin ondertusschen bestonden op verre na nog niet de hoofdgebreken der Leenregering. Van veel grooter gewigt was het, dat dezelve 's menschen geest in slaap hield, het vernuft breidelde, en eene onoverkomelijke hinderpaal in den weg stelde aan de vordering der rede en de ontwikkeling des verstands. Nergens immers, waar de regering wankel en zonder klem is, waar geene wetten den zwakkeren tegen den moedwil des sterkeren beschermen, waar men dus zijns levens zelden, zijner bezittingen schier nooit zeker mag zijn, kunnen zich de zielsvermogens oefenen en uitbreiden, of de geest zich verheffen boven den lagen kring der stoffelijkheid; waar zulk eene ellende plaats vindt, zorgt men alleen voor het noodzakelijke, niet voor het aangename, en de mensch blijft er ongelukkig, omdat hij onkundig is van zijnen zedelijken aanleg.

Zoo

Zoo dan maakte de staatkundige kennis ook in Nederland geene grootere vorderingen, dan elders. De verschillende Gewesten werden geregeerd door Hertogen of Graven; doch ik acht het als noodeloos, den oorsprong dier namen of den aard dier waardigheden langs taal- of geschiedkundige en, in zulke gevallen, doorgaands duistere wegen, natespooren: genoeg zij het hier te weten, dat die Heeren van oudsher Dienaren geweest zijn der Frankische Vorsten, welke hun, even als aan andere Leenmannen, een stuk gronds of een overheerd gewest ter besturing hadden aanbetrouwd. Zij waren dierhalve, oorspronkelijk en in den eigenlijken zin, Landvoogden, wier gezag nu eens eene meerdere, dan eene mindere uitgestrektheid had, en zij bleven den Frankischen Oppergebieder in die hoedanigheid van alle hunne verrigtingen rekenschap verschuldigd: met dat al heerschten zij willekeurig over de aan hun gebied onderworpene volken. Want ofschoon hun berigtschrift (*instructie*), zoo als door sommigen beweerd wordt, moge hebben ingehouden, dat zij de bijzondere landen, volgends de aldaar stand hebbende wetten en gewoonten, besturen zouden, baatte dit echter den ingezetenen weinig, wat derzelver vrijheid en veiligheid betrof, dewijl die wetten zelve te gebrekkig en de gewoonten of gebruiken te veel afhankelijk waren van de zeden en begrippen der heerscheren. Ik voor mij zie dier-

dierhalve ook daarin geene reden, waarom ik de regering dezer Landen van die tijden niet voluit willekeurig zoude noemen.

KAREL DE II, met zoo veel regts door zijne tijdgenooten de EENVOUDIGE bijgenaamd, zekerlijk de onvoorzichtigste en, (de beklagenswaardige LODEWIJK de XVI alleen uitgezonderd,) de ongelukkigste Vorst, die immer den Franschen troon beklom, beging, bij vele andere jammerlijke misslagen, ook dien van vast te stellen: « dat « bij het afsterven van eenen Graaf, deszelfs « Graafschap door de magen van den overledenen « zoolang zoude bestuurd worden, tot dat de « zoon of afstammeling in staat zoude zijn, om « de teugels des bewinds in handen te nemen, « mits zulk een bestuur wierd uitgeoefend in naam « van den minderjarigen Graaf. » Deze dwaze inschikkelijkheid toch was oorzaak, dat de, tot hiertoe verkieslijke, Graven op een aangeboren regt aanspraak begonnen te maken en zich zelven te beschouwen, als van nature bevoegd, om aan de regering deel te nemen: zoo zetteden zich deze Dienaars en Vazallen van den Vorst, de een vroeger, de ander later, in een erfelijk bezit der gewesten, die hun alleenlijk tot wederopzeggens toe waren aanvertrouwd geworden, bepalende zij zich voorts tot het in schijn eerbiedigen van den Heer; die hen met de regering oorspronkelijk beleend, maar dezelve hun nu met der daad afgestaan had;

en

en dat eerbiedigen geschiedde zelfs om geene andere reden, dan om, ingevalle van nood, nog altijd aanspraak te kunnen maken op 's Vorsten bescherming (*).

Op deze zelfde of dergelijke wijze verkregen ook de Graven dezes Lands een veel uitgestrekter gezag, dan hun aanvankelijk had toegekomen; en het zij waar of niet, dat in de Tiende Eeuw die zelfde KAREL DE EENVOUDIGE het Graafschap Holland hebbe afgestaan aan zekeren zijnen getrouwen DIRK, onbetwistbaar is het in allen gevalle, dat, met dezen DIRK, DIDERIK, of THEODERIK, de opvolging der Graven van dat Gewest eenen aanvang heeft genomen.

Bij mangel van duidelijke en aanneembare bescheiden, zijn ons echter de meeste omstandigheden, die zulk eene aanstelling of verheffing van dezen eersten Hollandschen oppermagtigen Graaf zijn voorafgegaan of haar vergezeld mogen hebben, ten eenemale verborgen gebleven; doch ook

(*) *Hier is slechts één tak van de bron der Leenregering, of eigenlijk slechts haar Derde Tijdperk, in aanschouw genomen. Wie over den oorsprong, den ouderdom en de trapsgewijze vestiging van dat Stelsel in het algemeen klare begrippen verlangt, kan zijnen weetlust volkomen bevredigen bij den Heer* Mr. J. D. MEYER, Institutions Judiciaires, (*voornamelijk*) Vol. I. Chap. 13, 14 et 15.

ook is die onkunde niet zeer bejammerenswaardig; want, waarlijk! Vorsten en Volken van die eeuw leveren te weinig trekken op, voor den Wijsgeer van zoo veel belang, dat hij, op grond van hetgeen hij er van weet, wegens hetgeen hij niet kan te weten krijgen, zich niet zeer gemakkelijk zoude kunnen troosten.

Weldra, (dit toch mag men voor genoegzaam beweten houden,) matigden deze Heeren zich over het volk des Lands geen minder gezag aan op hunnen eigen naam, dan zij bevorens in naam van den Opperleenheer uitgeoefend hadden; en zeer bezwaarlijk zoude het vallen, door eenig aanneembaar bewijs aantetoonen, dat dit gezag door eenige voorwaarden of bepalingen is beperkt geweest. De Graven immers waren, onder die benaming, Heeren des Lands, Hoofden en Gebieders van het volk van oorlog. Zij beslisten naar welgevallen over vrede en krijg. Zij deelden het regt uit, of in persoon, of door hunne daartoe aangestelde ambtenaren. Zij hadden, genoegzaam eigendunkelijk, de wetgeving in handen; want ook de zoogenaamde Landdagen waren weinig meer, dan ijdele vertooningen, als bestaande slechts uit een klein getal voorname Heeren, die, op 's Vorsten opontbod, ten Hove verschenen, om in alles te stemmen overeenkomstig den meesterlijken wil, en, na zulk een spel eene wijl gespeeld te hebben, (hetwelk heeten moest den

staat

staat der Landen in aanschouw nemen en er hunne bedenkingen over inbrengen,) gerustelijk naar hunne Bisschoppelijke zetels, Abtdijen, of Ridderlijke Sloten terug te keeren.

De volksvergaderingen, weleer bij Batavieren en andere Germanen in zwang, waren schier overal in onbruik geraakt. Den volken was sints lang de uitoefening van het hun aangeboren regt, om over hunne eigen belangen te raadplegen, listig of gewelddadig ontwrongen. De Dwingelanden van die eeuwen, hoe onbeschaafd en onkundig voor het overige, waren steeds loos genoeg, om te bevroeden, dat alle invloed des volks op de regering hunne magt en inkomsten zoude kunnen verminderen, en weerden dit dierhalve uit al hun vermogen, nu eens openlijk, dan door geheime kunstenarijen.

De zoo even genoemde inkomsten, eerst bekend onder den naam van vrijwillige giften, werden vervolgends ook tegen 's volks wil geheven, of der behoeftige menigte op eene geweldddadige wijze afgeperst, hetgeen deze heffingen voor 't minst den, daarna gebruikelijken, naam van Graaflijke Beden geheel onwaardig maakte.

Niet beter was het gesteld met belastingen op vaste goederen; want het behoorde onder de zoogenaamde regten van den Landsheer, te dien opzichte zulke vorderingen te kunnen daarstellen, als de toestand van zijne schatkist vorderde, of lie-

liever, naar gelang zijne geldverspillingen het hem noodzakelijk maakten, of hem door geldgierigheid en zucht, om zich te verrijken, in den zin wierd gegeven.

Zoo weinig verschilde toen de Regering dezer Landen van de volstrekt eigendunkelijke. Allengs echter begonnen de Graven deze grenzelooze magt eenigermate met hunne voornaamste Leenmannen te deelen. Drie honderd jaren na de instelling van der Graven erfelijk bestuur, was dit deelgenootschap aan 's Vorsten gezag reeds zelfs derwijze gevestigd, dat men hetzelve, ofschoon aanvankelijk als loutere gunst geschonken, aanmerkte als een regt, op oude gebruiken steunende en toebehoorende aan 's Lands zoogenaamde Edelen, die er dan ook dikwerf, zelfs op eenen hoogen toon, als op hun eigendom, aanspraak op maakten en het als zoodanig met kracht verweerden.

Doch, (mogt men hier met reden vragen,) van waar onder de Nederlanders zulk een bevoorregte stand? Hoe bekwamen eenige bijzondere personen de bevoegdheid, om zich te doen beschouwen als een afzonderlijk ligchaam, boven het verdere deel des volks in rang en regten verheven? — Om deze vragen naar eisch te beandwoorden, zal ik mij eenen min of meer wijdluftigen uitstap moeten veroorloven.

Bij de allieroudste volken, namelijk, was reeds een zekere voorrang of een grooter aanzien toe-
ge-

gekend aan de zonen van helden en andere verdienstelijke burgers; en zulk eene, (mag ik het dus noemen,) onwillekeurige achting is een onmiddelijk gevolg der geheugenis aan roemruchtige en nuttige bedrijven. De eerbied, dien het Romeinsche Volk steeds behield voor het geslacht der VALERII, had zonder twijfel zijnen voornaamsten grondslag in het herdenken aan de hooge verdiensten van POPLIKOLA. Doch ofschoon men van oudsher zulke zichtbare sporen ontwaren mogt van een zeker aanzien, bij enkele stammen duurzaam bezeten, en spruitende uit voorouderlijke roemwaardige bedrijven, men verviel echter daar nooit tot de spoorlooze dwaasheid, om er bepaalde voorregten aan te verbinden, veel minder om dat zelfde aanzien te doen stand houden ook jegens de nakomelingen eens beroemden mans, schoon deze zich door hun gedrag alle vereerende onderscheiding onwaardig maakten. Integendeel zag men te Athene, zonder dat iemand zich daar over verwonderde, eenen verachtelijken LYSIMACHUS, den ontaarten kleinzoon van den uitmuntenden ARISTIDES, de kost gewinnen met het uitleggen van droomen op de hoeken der straten. — De Romeinsche zoogenaamde Patriciërs, zijnde de afstammelingen der Raadsheeren door ROMULUS verkoren, leveren het eerste voorbeeld op van eene meerderheid, aan geboorte verbonden; en het vooroordeel, als

of deze in der daad van nature voortreffelijker waren, dan de overige Romeinen, bleef zoo lang stand houden, tot dat het Volk begon te ontwaren, door het verdrijven der Koningen zich wel aan den willekeur van eenen enkelen sterveling te hebben onttrokken, maar daarintegen nu, in stede van aan éénen Heer, aan eene menigte dwingelanden onderworpen te zijn. Van toen af opende het de oogen voor den waren aart der burgerlijke betrekkingen, en het besef, dat het regt, om in de maatschappij, van welke men een medelid is, tot eerambten te geraken, niet aan geboorte, maar aan verdiensten alleen behoort verbonden te zijn, bragt weldra aan alle die verderfelijke voorregten van eenen toevalligen stand den gevoeligsten slag toe, zoo dat het Patriciaat eindelijk een bloote tijtel wierd, en zij, die tot dezen rang behoorden, voor het vervolg zich er onderling mede mogten kittelen,. maar niet het geringste wezenlijke voordeel konden zij meer trekken van eene benaming, die niet slechts gehaat bij het Volk, maar zelfs in het oog van den Wijze bespottelijk was geworden.

Alle uitmuntende mannen verkregen, in en ook vóór die tijd, den eernaam van EDEL (*Nobilis*), waardoor niet blootelijk schitterende hoedanigheden werden aangeduid, maar tevens alles, wat den gewonen kring der menschen of der dingen overtrof. CICERO in den Ridderstand of eigen-

lijk

lijk uit een burger-geslacht geboren, en MARIUS, herkomstig uit de heffe des volks, zijn beide, ter oorzake van hunne uitmuntende begaafdheden en groote daden, met den eernaam EDEL beschonken geweest.

Niet anders ook was het gelegen met den tijtel van VOORNAAMSTEN, (*Optimates*, *Proceres*, *Principes*,) als waardoor men alleenlijk den bezitter van een uitgebreider gezag verstond, in vergelijking met de zulken, die minder gezags hadden, maar nimmer een geboorteregt, veelmin een bevoorregt Staatsligchaam; weshalve onze Geschiedschrijver WAGENAAR des rigtigen spoors geheel bijster is, als hij, het getuigenis van TACITUS inroepende, bij het schetsen van de zeden der Germanen en Batavieren, het woord NOBILES door dat van *Edellieden* vertolkt. Zekerlijk heeft TACITUS daarmede geene zulke Edelen bedoeld, als in de duistere Middeleeuwen bestaan hebben gekregen, en gelijk zij ons nu nog bekend zijn, maar alleen de Voornaamsten; iets, dat men bij alle onbeschaafde volken ontmoet; en nooit heeft die Romeinsche Geschiedschrijver, toen hij zich van dat woord bediende, kunnen verwachten, dat men in latere eeuwen, op zijn gezag, droomen zoude van eenen Bataafschen Adel, waar een CIVILIS, een VERRITUS, een MALORIX, een BRIGANTIKUS en dergelijken,

 on-

onder geteld moesten zijn geworden (*).

Men heeft dierhalve den ouden Batavieren ongelijk aangedaan, als men hun, die evenzeer door eenvoudigheid als door behoefte, onderling gelijk waren, het ergerlijke gevoelen toeschrijft, dat de natuur zelve een onderscheid zoude daarstellen tusschen menschen en menschen, wat namelijk hunne regten en verpligtingen betreft: daar deze hoogst dwaze en belagchelijke doling, (ofschoon haar eerste oorsprong met geene volkomene zekerheid te bepalen zij,) allerwaarschijnlijkst onder de hedendaagsche volken eerst eenen aanvang heeft genomen bij de geboorte van den Adel, zoo als wij dien stand hebben leeren kennen, en gevolglijk niet wel van vroeger zal kunnen dagteekenen, dan van de Regering van KAREL DEN GROOTE (†).

Beschouwt men nu deze zoo gedrochtelijke, als menschonteerende instelling uit het ware oogpunt, dan zal men ook weldra overtuigend ontwaren, dat zij alleen op geweld en onwetendheid ge-

---

(*) *Hierin blijf ik tot op dit oogenblik in gevoelen verschillen van den Heer* MEYER, Institutions Judiciaires *T. I. Ch. 7.*

(†) *Men zie ook hier over het boven aangehaalde voortreffelijke Werk van den Heer* MEYER, *ter aangew. pl. en iets vroeger.*

gegrondvest is. De Vorsten van den tweeden en minderen rang, en onder dezelven ook de Hollandsche Graven, (eerst Leenmannen der Frankische Opperheeren en vervolgends bij het Duitsche Leenheerschap gerekend,) hadden, toen zij zich geheel onafhankelijk zochten te maken, de magt en de hulp hunner naburige Leenmannen noodig. — Dit toch was een kenmerk en een hoofdgebrek tevens van de Leenregering, dat, ofschoon ook de oppermagt bij den Opperheer wierd geacht te berusten, de onderscheidene deelen dier magt aan anderen ter uitoefening wierden afgestaan, zonder desniettemin een geheel te blijven uitmaken, hetgeen het eigenlijke oppergezag altijd en zeer merkbaar belemmerde en verzwakte. — De Graaf moest dan, zoude hij zijn oogmerk, om zich onafhankelijk te maken, immer bereiken, de voornaamsten en vermogendsten zijner eigene Leenmannen naar de oogen zien, opdat zij de vestiging van 's Graven onafhankelijkheid mogten willen smakelijk maken bij hunne onderhoorigen, die, alhoewel zij, volgends alle gezonde denkbeelden van regering, den Vorst in de eerste plaats behoorden te gehoorzamen, niettemin doorgaands aan hunne bijzondere Heeren veel sterker verknocht waren. Te dien einde nu beschonk de Graaf deze Leenmannen of Landbezitters met velerlei giften en met voorregten boven andere ingezetenen. — Van die tijd af was het, dat men

zoodanige bevoorregte burgers, van wege de uitgestrektheid hunner bezittingen en de meerderheid van hun gezag, *edele*, dat is uitstekende, Mannen begon te noemen; en dit bijvoeglijke naamwoord door verloop van tijd in een zelfstandig overgegaan zijnde, werd ook welhaast, hetgeen bevorens slechts een onderscheidingstijtel geweest was, het merkteeken van eenen bijzonderen stand. Op deze wijze, zoo als groote gewrochten niet zelden uit geringe oorzaken hunne geboorte ontleenen, kwam, uit de toevallig ingevoerde benaming van *edel*, eindelijk de Adelstand te voorschijn.

Velen heeft het gelust naar den oorsprong van den Adel een wijdloopig onderzoek te doen, en het ontbreekt niet aan schrijvers, die te dezen opzichte zeer verre van mij in gevoelen verschillen. Wat mij betreft, ik verlang mijne hier boven voorgedragen denkbeelden niemand op te dringen; maar wil ik integendeel den anders denkenden alles gewonnen geven: men bewere alleenlijk niet, dat zulk een bevoorregte stand op eene wettige geboorte aanspraak kunne maken, maar erkenne veelmeer, wat waar en onwedersprekelijk is: dat, namelijk, de Adel, zoo als dezelve in de meeste Staten van Europa nog een dadelijk aanwezen heeft, herkomstig is, of uit overweldiging, of uit verkrachting van de Natuurwet, of uit die beide tegelijk.

On-

Ondertusschen beteekende, in de eerste tijden der Graaflijke Regering, het gezag der Edelen hier te lande niet veel; zelfs schijnt hetgeen zij toen in die hoedanigheid verrigtten, als daar is het mede onderschrijven van sommige Opene Brieven, eñ dergelijke meer, door hen voeleer te zijn gedaan als Hovelingen, Raadsmannen, of Dienaren van den Graaf, dan wel als deelgenooten aan het bestuur des Lands: maar van langzamerhand hebben zij, door de omstandigheden geholpen en misbruik makende van de zwakheid der Vorsten, zich voorgedaan en doen aanmerken, als een wezenlijk bestanddeel van den zoogenaamden Regeringsvorm; en sedert die tijd ondernamen de Graven zelden iets van gewigt, dan na zich vooraf door den mond der Edelen, (hetzij dan in ernst, of alleenlijk voor de leus,) te hebben doen inlichten nopens den staat des Lands, en derzelver gevoelen over de ontworpene maatregelen vernomen te hebben.

Hoe middelerwijl de toestand geweest zij der zoogenaamde Onëdelen, voor welke toch, niet minder dan voor de Edelen, de Maatschappij moest geacht worden te bestaan en de Regering te zijn ingesteld, alsmede der zoodanigen, die gedwongen waren, om, met den arbeid huns ligchaams, te voorzien in de behoeften van den Vorst en van deszelfs adelijke medehelpers, dit zekerlijk valt niet zwaar om te beseffen, als men slechts

slechts den geest en de algemeene stelregels van die tijden voor oogen houdt. Wel was allengskens de eigenlijk gezegde slavernij verdwenen, maar de afzichtige voetsporen van dien tegennatuurlijken stand bleven, tot smaad der menschheid, nog zeer lange aanwezig en kennelijk, zoo als onze Vaderlandsche Gedenkschriften er, tot aan het einde der Tiende Eeuw, getuigenis van dragen. Heeft men zelfs niet nog heden ten dage in de meeste Nederlandsche Gewesten, in de zoogenaamde Heerendiensten en meer dergelijke tyrannische verpligtingen, de onmiskenbare overblijfsels der drukkende afhankelijkheid, waarin het grootste getal der inwoneren zoo lange door een handvol Edelen is gehouden geweest.

Ellendig stond het dan geschapen met den grooten hoop. Gelukkig nog, zoo onkunde en vooroordeelen den op- en ingezetenen niet hebben toegelaten, om al het gewigt, al het knellende, al het menschonteerende te gevoelen van het juk, dat men hun om den hals had gewrongen. Dan wat hier van zij, gelijk de eene kwaal niet zelden door de andere wordt genezen, zoo moest de dweeperij eens uitheemschen Kluizenaars strekken, om ook hier te Lande verbetering van der in- en opgezetenen lot te weeg te brengen, en de ijlhoofdigheid der Kruisvaarderen ten middel dienen, om de slavernij van onzen va-

vaderlandschen bodem te verbannen. — Zij toch die lijf-eigenen van trotsche Edellieden, of van baatzuchtige Abten waren, trokken veel liever als krijgsknechten naar het Heilige Land, dan zich door woevelige en schraapzieke meesters langer te laten kwellen, uitzuigen en mishandelen, en, het Teeken des Kruisses alzoo tegen drukkende kluisters verwisselende, zag men eindelijk de stond geboren, waarop de burgerlijke slavernij uit het grootste gedeelte van dit ons werelddeel, van lieverlede, voor altijd verdwijnen zou.

Het platte land bleef middelerwijl, ofschoon het nijverste en nuttigste deel der Natie bevattende, nog steeds met een oog van onverschilligheid beschouwd worden. Toen reeds voedden de Edelen den waan, dat zij van nature geregtigd waren, om alle zulke burgers, welke niet in bemuurde steden woonden, gemeenlijk met den naam van boeren bestempeld, waar het te pas kwam, te vertegenwoordigen; en de Graven vonden het niet strijdig met hun bijzonder belang, zulk eene eigendunkelijke aanmatiging, als een wel bewezen regt, te laten gelden. Op deze wijze vestigde zich onder ons die staatkundige dwaling, welke, bij de oprigting van het Gemeenebest der Zeven Vereenigde Nederlanden, door den Prinse van Oranje en 's Lands Staten almede, als iets wettigs beschouwd en bevestigd zijnde, haar hatelijk aanwezen, in weerwil onzer meer opgeklaarde begrip-

grippen, tot op dit oogenblik heeft staande gehouden.

Evenredig aan den staat des platten lands waren ook de regten en het gezag der Steden. Nergens ontmoet men in de tijden, welke wij hier op het oog hebben, het geringste spoor van eenigen invloed, dien de stedelingen gehad zouden hebben op de algemeene regering des Lands. Schouten en schepenen immers handhaafden in 's Graven naam het regt, zoo het heette, van den Grave; en of men al voorbeelden bijbrengt van het raadplegen van Steden, dit gebeurde alleen in enkele gevallen en bij bijzondere vergunningen van den Vorst, weshalve die voorbeelden nooit tegen het door mij beweerde als bewijzen kunnen gelden. Wilde men ze nogthands, op getuigenis van partijdige of bevooroordeelde Schrijvers, als zoodanig beschouwd hebben, dan nog zullen zij niet verder kunnen strekken, dan ten blijke van tijdelijke gunsten van den Heer, waaruit men, met geen regt altoos, algemeene gevolgtrekkingen mag afleiden.

Zoodanig dan was de inwendige staat van Holland onder de oudste onafhankelijke Heeren van dat Gewest, en weinig verschilde daarvan die der overige Nederlanden, zoo als het voor 't minst mij, na een gezet en langdurig beoefenen onzer Geschiedenis, is voorgekomen. Dwaal ik, men wijte het mijner kortzichtigheid, niet aan vooringe-

genomenheid, veelmin aan kwaden wil, als ik verklaren moet, in alles, wat ik nopens die tijden gelezen, onderzocht en nagedacht heb, geénen schijn zelfs van burgerlijke vrijheid bespeurd te hebben. Evenwel, ik spreek in den bepaaldsten zin van die tijden; want vervolgends verbeterde zich de toestand der stedelingen zeer aanmerkelijk, zoo zelfs, dat zij de Edelen, welke zij in wezenlijke waarde altijd overtroffen hadden, ook in vermogen en gezag begonnen te evenaren. Eertijds onvrijen, lijf-eigenen, slaven, met al het hunne van eens anders wenken afhankelijk, verkregen zij daarna aanzienlijke middelen, waardoor zij zich konden doen gelden; hetwelk zij voornamelijk te danken hadden aan hunne nijverheid, het gewone kenmerk eener saamgeschoolde menigte, die zich allengskens beschaaft en welker behoeften van dag tot dag vermeerderen. Langs dezen weg leerde men onder ons reeds vroeg rijkdom kennen als een vermogend middel, om aanzien en gezag te verwerven; hetgeen tevens, als van zelve, de dwaasheid deed zien van de oude stelregel, dat alleen zij, die landheerlijkheden bezaten, voor aanzienlijk te houden waren; een stelregel, die het oog der eerzucht zich geheel deed vestigen op zoodanige goederen, en gevolglijk alles van oorlogsroem, of liever van roof en geweld deed hopen en verwachten.

In de eerste tijden hadden de Graven, als het hun

hun aan geld mangelde, ter bekoming van het-zelve, het voorbeeld voor zich van de oude Frankische Baronnen, die er geene gewetenszaak van maakten, om de kooplieden, toen voor het grootste gedeelte Joden, door lokaas van winst en voordeel tot zich te trekken en ze vervolgends, onder het eene of andere voorwendsel, vooral onder dat van de Godsdienst, naakt uit te schudden, ja zelfs die ongelukkigen, na ze van hunne eigendommen beroofd te hebben, jammerlijk om het leven te brengen. Maar plonderingen van dien aart lieten zich niet op den duur in het werk stellen. De vrees voor de gevaren, met zoodanigen koophandel verbonden, begon eindelijk vermogender te worden, dan het lokaas der voordeelen, die dezelve anders scheen te beloven. De Vorsten moesten dierhalve op nieuwe middelen bedacht worden, om een gedeelte van de rijkdommen der ingezetenen in hunne schatkisten te doen overstroomen. Uitbreiding van der burgeren vrijheden, vermeerdering van der steden voorregten, deelgenootschap van deze bijzondere maatschappijen aan de algemeene regering des Lands, dit een en ander werd op prijs gesteld en van den Graaf tegen gerede penningen ingekocht; of, (om het in één woord te noemen,) vrijheid werd geruild tegen geld.

Zie daar dan de ware bron, vooral in Holland, van de zoogenaamde Privilegiën! Want of

al

al sommigen door de Vorsten, uit zwakheid en vrees, eenige weinige uit eene wezenlijke landsvaderlijke goedhartigheid mogen zijn verleend geworden, verreweg de meeste zijn hunne geboorte verschuldigd geweest aan derzelver bijzonder belang of de dadelijke en dringende behoeften: alle onze Vaderlandsche Gedenkschriften dragen hier van getuigenis en leveren daarbij tegelijk de onwedersprekelijkste bewijzen in menigte op, dat onze voorouders, (van wier onwrikbare vrijheidsmin dikwerf de winderigste ophef is gemaakt, als hadden zij daarin alle andere gelijktijdige volken verre overtroffen,) de eerste grondslagen zelfs der maatschappelijke vereeniging niet kenden, ja niet het minste denkbeeld hadden van den omvang der menschelijke en burgerlijke regten, noch van derzelver onvervreemdbaarheid. Zij immers, die een gedeelte van de hun aangeborene vrijheid als een voorwerp van koophandel beschouwden en met hun geld betaalden, of het als gunst en geschenk, met nederige dankerkentenis, uit 's Vorsten hand aannamen, moesten wel vast in het begrip staan, dat iets zoodanigs hun wettig eigendom niet was, noch zijn kon, voor en al eer het hun geschonken was, of zij het gekocht en den prijs er voor opgelegd hadden. — Jammerlijke onkunde, voorwaar! doch op verre na niet gelijk te stellen met de verachtelijke botheid, of de eerlooze schelmerij der zulken, die,

zelfs nog in onze leeftijd, de uitgebreidheid van de vrijheid des Volks en de hoeveelheid van deszelfs regten willen afgeleid hebben uit den wil der Vorsten, met voorbijgang van den wil der Natuur; ja die openlijk durven beweren, dat het Volk niet verder iets te eischen of te zeggen hebbe, dan voor zoo veel dit voorheen door eenen FLORIS, eenen AELBRECHT, of eenen FLIPS genadelijk is toegestaan geworden. Waarlijk! zoo het denzulken niet aan gezond menschenverstand ten eenemale mangelt, of is bedriegen en het blindhokken der menigte niet hun wezenlijk doel, dan leggen zij, door het prediken van zoodanige leer, voor het minst allerduidelijkst aan den dag, dat hunne begrippen, in de voormelde opzichten, de duisternis der middeleeuwen niet ontwassen zijn, en dat de denkbeelden, welke zij zich van den aart en het wezen der Burgerlijke Vereeniging vormen, hen geheel onwaardig maken, om, in meer verlichte tijden, Leden, laat staan Medebestuurders, van dezelve te zijn. — Doch laat ons, na deze korte en, zoo ik geloof, niet ongepaste uitweiding, tot ons eigenlijk onderwerp terugkeeren (*).

De

(*) *Zoo veel te zonderlinger zijn zulke dwalingen, daar de Beginselen der burger-maatschappijen, vooral bij de Germaansche Volksstammen, (trouwens ook bij de Grieken en Romeinen,) zoo blijkbaar de Souverei-*

De Keuren, eerst aan de Zeeuwsche en vervolgends ook aan de Hollandsche Steden verleend, leveren het eerste voorbeeld op van het belang, dat die afzonderlijke maatschappijen den Graven begonnen in te boezemen. Toen reeds berekenden de Vorsten, van welk een groot nut de Steden hun te eeniger tijd konden zijn, tot uitbreiding van hun gezag, zoowel inwendig, met betrekking tot hunne meest vermogende Leenmannen, als uitwendig, ten opzichte van andere Oppermagtige Gebieders.

Wat die Keuren zelve betreft, zij bepaalden, bij meer andere zaken, inzonderheid straffen voor misdrijven en regelden het behandelen en vonnissen der schuldigen door 's Vorsten ambtenaren, tot dat einde in de steden aangesteld; en deze gunst der Graven, (zoo weinig wist men van vrijheid,) werd voor de vrijheid zelve gehouden, in zoo verre, dat de eerste Keuren, door FLORIS DEN IVe, in den jare twaalfhonderd drie en twintig, aan die van West-Kapelle verleend, den helklinkenden naam van Vrijheids Keur (*Libertatis Chora*) verworven hebben. Eenige jaren daarna verkregen ook de steden Haarlem, Alkmaar en Delft,

---

✝ *reiniteit des Volks, bij de eenhoofdigheid der uitvoerende magt, of eene vermenging van de Democratie met de Monarchie, aan den dag leggen.*

Delft, onder de regering van WILLEM DEN IIe, soortgelijke Keuren, tegen betaling eener zekere somme gelds aan de vorstelijke schatkist.

Het aanzien der Stedelingen, door de welvaart, die een weldadig gevolg hunner nijverheid was, zichtbaar toegenomen, werd bovendien nog vermeerderd, naarmate de woestheid der zeden voor eene trapsgewijze vorderende beschaving meer en meer week en de bijstand der Burgeren den Graven noodzakelijker wierd. Hieraan mag het worden toegeschreven, dat men de Steden, niet lang na hare eerste vrijlating (*manumissio*) een zeker gezag ziet oefenen in het Landsbewind; zoo dat zij reeds in den beginne der Veertiende Eeuw, zelfs door vreemde Mogendheden, als deelgenooten aan dat bewind zijn beschouwd geworden: waarvan weldra het gevolg was, dat zij zich geregtigd achtteden, om de inhuldiging der Graven door hun zegel mede te bekrachtigen; welke vordering 's Lands Heeren zich ook lieten welgevallen, waarschijnlijk uit het zelfde beginsel, dat den adelijken verkwister niet zelden den burgerlijken geldschieter naar de oogen heeft doen zien.

Langs den voormelden weg dan verkregen de Regeringen der Steden eene zekere vastheid, welke haar, ofschoon zij zich wel nog niet verstoutten, om den Edelen geheel op zijde te treden, echter eenen zoodanigen invloed deed verwerven, als zij zich niet hadden kunnen voorstellen immer

mer deelachtig te zullen worden.

FLORIS DE Ve, des dwangs moede, waarin hij door zijne Leenmannen gehouden werd, was een dier Vorsten, die bovenal de stedelijke Besturen begunstigden, ten einde deze hem wederkeerig zouden ondersteunen tegen het geweld der Edelen; en Graaf JAN VAN AVENNES schijnt alreeds zoo zeer van het vermogen der Steden overtuigd te zijn geweest, dat hij met dezelven eene overeenkomst sloot ter verdediging des Lands, zonder er eens den Adel in te kennen.

Alle de vrijheden en voorregten, door de Graven van tijd tot tijd verleend, hier stuksgewijze aan te stippen, zoude mijn bestek verre overschrijden en daarenboven ons noch tot leering, noch tot veel vermaak verstrekken: genoeg zal het zijn te weten, dat die zoogenaamde gunsten, aanmerkelijk in getal toegenomen zijnde, niet altijd door de Vorsten als wettelijk verkregen, beschouwd zijn geworden; ja dat niet alleen sommige Graven, maar ook somwijlen derzelver Stedehouders, zoodanige deelen van hun gewaand regt, deze uitvloeisels (*emanatiën*) van hun Oppergezag, eenmaal aan Steden schriftelijk afgestaan, niet te aller tijd hebben aangemerkt, als waren zij voor geene herroeping vatbaar geweest; ten opregte bij zulke gelegenheden op hun onwettig bewind toepassende een in zich zelf waarachtig grondbeginsel, een onwedersprekbare stelregel der gezonde

Staatkunde, dat, namelijk, de Oppermagt noch verdeeld, noch vervreemd kan worden.

Om van alle inbreuken, op het zoogenaamde Groot-Privilegie van Vrouwe MARIA gemaakt, niet te reppen, en meer andere gewelddadigheden van gelijken of min belangrijken aart stilzwijgend voorbij te gaan, willen wij te dezen opzichte alleenlijk het laatste tijdperk der Vijftiende Eeuw in aanschouw nemen, als waarin men ten duidelijkste kan ontwaren, dat het van oudsher in deze Gewesten niet gemangeld heeft aan voorbeelden van straffen, denzulken aangedaan, die moeds genoeg bezaten, om zich te verzetten tegen den willekeur en voor de stedelijke regten in de bres te springen: hetgeen, in den jare veertienhonderd een en tagtig, met den Dordtrechtschen Burgemeester JAN VAN BEAUMONT is voorgevallen, mag beschouwd worden als hier van eene bijzondere toepassing te zijn.

Tot dus verre waren de Graven, van hoe veel verbindende kracht zij die voorregten voor zich zelve schatten mogten, met het verleenen van dezelven niet karig geweest, voor zoo veel zij daarin een gereed middel vonden, om hunne geldmiddelen te stijven; doch ziende, dat der Stedelingen aanzien en invloed alreeds groot genoeg waren, om de wijdstrekkende magt der Edelen op te wegen, en daarbij, aan den anderen kant, beducht zijnde, dat, zoo eens de schaal te verre naar de

zijde

zijde der Steden mogt overslaan, hun eigen gezag, na de geheele vernietiging van dat des Adels, gevaar zoude kunnen loopen, werd in het vervolg van de uitdeeling van voorregten een veel spaarzamer gebruik gemaakt. Zoo dan gaf FLIPS DE SCHOONE geene, dan zeer bepaalde, voorregten aan de Hollandsche Steden, terwijl de twee Graven, die hem zijn opgevolgd, zich meer bezig hielden met het ontzenuwen en verkrachten der oude, dan met het schenken van nieuwe vrijheden.

Naar der Nederlanderen oordeel bestond dan de Vrijheid in geschenken van den Vorst: geen wonder dierhalve, dat het deelgenootschap, hetgeen zij aan de Wetgeving verkregen, naar hunne meening, op geschonkene voorregten moest gegrond zijn. De voorregten, waarop ik hier in het bijzonder het oog heb, zijn hoofdzakelijk begrepen in- of voortgesproten uit een Handvest van JAN VAN BEYEREN; en het moet den vrijheidminnaar eene gevoelige smart zijn, in den toomeloossten overweldiger en onderdrukker, den genen te ontmoeten, aan wien de voorouders de uitoefening van een zoo dierbaar regt, als is dat der Wetgeving, in de eerste plaats hebben moeten dankweten. Hij toch vergunde aan de Hoofdsteden van Holland, met namen aan Dordtrecht, Haarlem, Delft en Leyden, « om vergaderingen « en raden met elkanderen te mogen houden, te

« zijner eere en 's Lands oirbaar, mits niet dra-
« gende tegen hem, zijne landen, of zijne heer-
« lijkheid. » Het was mitsdien eerst in den aanvang der Vijftiende Eeuw, dat het eigendunkelijke gezag der Graven, voorheen door den invloed der Edelen alleen getemperd, op eene betere en meer betamelijke wijze begon beperkt te worden, door het aandeel, hetwelk ook andere Leden van den Staat aan dat gezag bekwamen; en zoo veranderde de Regering dezer Landen, die eerst geheel eigendunkelijk, vervolgends eene vermenging geweest was van den Vorstelijken willekeur en het gezag van den Adel, (zekerlijk de onverdragelijkste soort van alle bekende en denkbare regeringsvormen,) in eene Alleenheersching, door den invloed der Edellieden niet alleen, maar ook door dien der voornaamste Burgers, binnen zekere palen gehouden, waarbij tevens de toestand der gezamenlijke ingezetenen van stonde aan zich merkbaar begon te verbeteren, terwijl zij, ofschoon van de kennis der Vrijheid nog zeer verre verwijderd, de groote waardij van dien schat beter leerden kennen en aanvankelijk met meerdere juistheid beoordeelen (*).

Deze

(*) *Naderhand, en wel bij de vestiging der zoogenaamde Staatsregering, veranderde deze stand der zaken op nieuw, zeer ten nadeele der Burgerlijke Vrijheid, omdat toen die voornaamste Burgers de handen*

Deze vordering in kennis echter, wel verre van de wezenlijke daarstelling en het dadelijk genot der Burgerlijke Vrijheid te bevoordeelen, strekte veeleer daaraan ten nieuwen hinderpaal. Aan de eene zijde wilden dezulken, die bevorens met geen noemenswaardig gezag bekleed waren, maar thands eenen hoogen trap van aanzien beklommen, (zoo eigenbatig en onredelijk is de heerschzucht!) in geenen deele gedogen, dat de magt, welke zij kortlings hadden verkregen, door eenigen invloed des Volks op hunne raadplegingen en bedrijven, beperkt of verminderd wierd. Van den anderen kant waren zij, die zich door de omstandigheden gedrongen hadden gezien, om anderen in hun gezag te laten deelen, in verre na niet gezind, om de daaruit ontstane Vergaderingen en Raden der Steden, wier aanzien, door eene vereeniging met 's Lands Edelen op de zoogenaamde *Dagvaarten* zoo aanmerkelijk vergroot was, in diervoege te beschouwen, als waren die bijeenkomsten, of als behoorden zij te zijn Vergaderingen van Vertegenwoordigers eens Vrijen Volks, wiens regt op 's Lands bestuur, of liever wiens wezenlijke Oppermagt erkend en aan twijfel noch beden-

---

den met de Edellieden in een sloegen, gelijk wij straks zien zullen. Hier reeds bemerken wij er de beginselen van.

denking onderhevig was; maar bleven integendeel de Hollandsche Graven zichzelve altijd houden voor Heeren des Lands, zoo als zij hetzelve ook meermalen uitdrukkelijk hun eigendom noemden, terwijl zij de voorregten, aan de Steden geschonken, voor niets meer wilden gerekend hebben, dan voor de vereerende vergunning, om, bij sommige zaken en voorvallen, den Vorst van raad en inlichting te mogen dienen.

Uit zulk een oogpunt dan beschouwd, was, door het toelaten van de Steden tot het deelgenootschap aan het bestuur, 's Vorsten Raad wel vergroot, maar zijne magt in geenen deele verminderd. Hij bleef in zijne eigen oogen de ééni- ge Opperheer, en de Dagvaarten hadden niets anders te verrigten, dan, na geraadpleegd te hebben over den staat des Lands, deswege nederige voorstellen aan den Vorst te doen, en voorts in overweging te nemen de zoogenaamde Graaflijke Beden, of liever geldafperssingen, welke toch, hoe zij ook waren, en welke zwarigheden er aanvankelijk tegen wierden ingebragt, altijd eindelijk moesten ingewilligd worden.

De zaak dierhalve van nabij en onbevooroordeeld overwogen zijnde, bestond de wezenlijke winst des Volks, bij het beroepen of instellen der Dagvaarten, blootelijk hier in: dat de Graaf nu door den mond van de Afgevaardigden ter Dagvaart, (naderhand onder den naam van 's Lands Sta-

Staten bekend,) kennis konde bekomen van de ellende zijner onderdanen, waarvan het eenigermate verzachten van dezelven somwijlen het gewenschte gevolg was.

De Meenten of Gemeenten, (wat Vaderlandsche Geschiedschrijvers ook gedaan mogen hebben, om aan het Bestuur des Lands van die tijden den schijn van Volksregering te geven,) beteekenden inderdaad weinig, en hadden zelfs, in de vroegste dagen, nog minder aanzien, dan vermogen. De Vroedschappen of Raadsvergaderingen der Steden gaven, wel is waar, nu en dan opening van en inzage op het stedelijk bestuur aan de Meenten of Burgerijen; doch dit bewijst minder eene openlijke erkenning van 's Volks regt daar op, dan de toen plaats hebbende eenvoudigheid van die Ligchamen van bestuur en van de zeden zelve, waardoor de Regenten zich slechts in weinige opzichten boven hunne medeburgers verheven achtteden. Zoodra toch was, door het toenemen van der Steden aanzien en gezag, het onderscheid tusschen Regenten en Burgers niet vergroot, of de Meenten werden schier nooit meer, zelfs niet bij de allergewigtigste gelegenheden, erkend of geraadpleegd; en greep dit al eens plaats, (waarover wij hierna breedvoeriger zullen moeten spreken,) dan nog is het niet voortgevloeid uit of gegrond geweest op het wettige regt des Volks, maar beschouwd als iets, dat van der Regenten goed-

goeddunken afhing, zoo als uit den aart en loop der, op die wijze gehoudene, raadplegingen ten duidelijkste zichtbaar is.

Ligtelijk ook laat het zich bevroeden, (trouwens wij gaven het hier boven reeds genoegzaam te kennen,) dat de Graven altoos niet genegener waren, tot het erkennen van eenige oorspronkelijke bevoegdheid des Volks, of der Burgerijen, om van lands of stedelijke zaken kennis te nemen: en hebben zij, of hebben vreemde Mogendheden somwijlen al eens gewag gemaakt van een regt der Edelen en een regt der Gemeenten, dan komt zulks nog in geenen anderen zin voor, dan waarin de Stedelijke Besturen nu en dan de Burgerijen raadpleegden; terwijl het nog daarenboven eene historische zekerheid is, dat men alleen door de zulken van onze Landsheeren daarvan heeft hooren gewagen, die, ter bereiking van het eene of andere oogmerk, 's Volks genegenheid poogden te winnen, door de schijnbare erkenning van regten, wier geregelde uitoefening zij, na het beschieten van hun wit, altijd wisten te keeren en te verijdelen bij eene Natie, die, onkundig zijnde van hare aangeborene en onvervreemdbare regten, niet zeer naijverig was, of zijn kon, omtrent derzelver genot en onafgebrokene werking.

Niets ondertusschen kan ons een klaarder denkbeeld geven van het geringe aanzien der Gemeenten, dan als wij ze tegen eenen enkelen Edelman zien over-

overstellen, waarvan ons, onder meer andere, nog een sterksprekend voorbeeld is nagebleven in een Staatsstuk van den jare twaalfhonderd zes en negentig, zijnde een brief van den Koning van Engeland, welke tot opschrift heeft: *aan* WOUTER VAN KRUININGEN, *benevens de gantsche Gemeente van Zeeland.*

Men moge mij hier al willen tegenwerpen, dat dergelijke ondereenmengingen van Regeringen, Vroedschappen, Heerlijkheden en Gemeenten toch eenen zekeren invloed der laatstgemelden op het bestuur schijnen aan te duiden: de Geschiedenis des Lands, zoowel als die der Steden, toont ons onwedersprekelijk aan, dat in allen gevalle zulk een invloed, hoe groot of hoe klein die dan ook geweest zij, zich niet verder altoos heeft uitgestrekt, dan tot de toenmalige hoofdsteden van Holland, doch dat alle andere plaatsen, wier grootste getal uit kastelen, burgten of sloten der Edelen herkomstig was, door zoodanige Edelen nog zeer lang, als hunne bijzondere leengoederen zijn geregeerd geweest, en dat zij, zoo al iets, ten minste weinig meer in aanmerking kwamen, dan het platte land; zoodat het getal der genen, die op de regering eenigen invloed mogen gehad hebben, zekerlijk het twintigste deel des volks niet heeft uitgemaakt, en dat dierhalve een zoo weinig beteekenend voorregt van enkele steden, ten opzichte der geheele Natie, niets anders heeft kun-

kunnen te weeg brengen, dan dat daaruit eene soort van bestuur heeft moeten geboren worden, hetgeen bezwaarlijk, zelfs door den fijnstgeslepenen Staatkundige, onder eenen der bekende regeringsvormen zoude kunnen gerangschikt worden, zoo als het ook in vroegere eeuwen nooit eenige wedergade gehad heeft.

Bij vervolg van tijd werden in de zes oudste steden van Holland, wier getal daarna met nog twee andere vergroot werd, alsmede in zulke plaatsen, die eindelijk mede eenigen invloed op 's Lands regering verwierven, die Genootschappen van Ambachtslieden opgerigt, welke bekend zijn geweest onder den naam van Gilden; en wier geboorte men doorgaands brengt tot die *dagen*, toen de ware gronden van den koophandel nog in het duister lagen en men zich dwaaslijk verbeeldde, dat deze tak van bestaan en welvaart, welke, op zijn hoogst genomen, eene zeer zachte en schier onmerkbare leiding duldt, met geweld moest gedwongen worden. Het waren deze Genootschappen, die, destijds uit de gegoedste ingezetenen bestaande, bij uitzondering den naam van Meente of Gemeente droegen en, zoo men wil, in het raadgevingsregt, voor zoo veel het door de Graven verleend was, metderdaad deelden: hierna zullen wij zien, hoe men, bij de oprigting onzer Gemeenebestelijke Regering, die bevoorregte Ligchamen wel heeft in wezen gelaten,

maar

maar hun tevens, (althands in verre de meeste plaatsen,) allen invloed op het beleid der zaken ontnomen; hetgeen, daar zij zich een regt van zoo veel aanbelang dus uit de handen lieten wringen, alweder ten bewijze mag strekken, dat men of hetzelve als niet genoegzaam gestaafd, of zich zelven des bezits en der uitoefening van dat regt onwaardig keurde (*).

De Burgers van Holland, ik mag zeggen van geheel Nederland, (kan men den achtbaren naam van burgers toekennen aan lieden, die noch deel aan, noch eenen dadelijken invloed hadden op Wetgeving en Bewind,) waren dan onderworpen aan eene willekeurige regering, door niets anders gematigd, dan door den afstand, dien de Vorst van tijd tot tijd had gedaan van een gedeelte zijner zoogenaamde Heerlijke en aangeborene regten.

Dit dan was de eerste betrekking, welke 's Lands in-

(*) *En wie waren zij voornamelijk, die de Gilden van dezen invloed beroofden? Grootendeels dezulken, die zelve uit deze Ligchamen oorspronkelijk waren, en, door hunnen arbeid veel gelds gewonnen hebbende, onder de aanzienlijke Burgers geteld werden, en, als zoodanig, in het Bestuur plaats verkregen. De zoogenaamde wapenschilden van zeer vele, thands aanzienlijke, familiën dragen de onmiskenbare merkteekenen van derzelver afkomst uit ambachtslieden.*

ingezetenen tot het Vaderland hadden, en de tweede was die, waarin zij stonden tot den Adel, eenen stand van hen onderscheiden in magt, aanzien en voorregten. Zoo werd het vullen van 's Lands, of der Graven schatkist het werk van den Burger; van deze en dergelijke bezwaren onthoven te zijn het voorregt van den Edelman, gelijk ook het deelgenootschap aan het bewind mederdtijd een erfgoed werd van dezen, terwijl het altijd onafgebroken de verpligting was en bleef van genen, om aan dat bewind eene blinde gehoorzaamheid te bewijzen.

En ofschoon al sommige Stedelingen zich eenigen wezenlijken invloed op het regeringsbestel toeschreven, hetgeen daarvan inderdaad waar mogt zijn, was allenthalve van geringe beduidenis, en kan nooit opwegen tegen de nadeelen, die noodwendig moesten voortvloeien uit de onevenredigheid, of liever uit het onderscheid der twee standen, Edelen en Burgers, welke alleen hierin met elkanderen gelijk stonden, dat zij beide evenzeer aan den wil van éénen en denzelfden Heer moesten gehoorzamen.

Deze dan was de wijze, waarop het 's Lands Vorsten goeddacht hunne onderdanen te regeren. Zoodanig was dat bestuur, hetwelk, door sommigen onder ons, met den naam van *'s Lands Oude Regeringsvorm* is vereerd geworden, even als of hetzelve een geregeld en wettelijk stelsel geweest

ware,

ware, terwijl er ondertusschen, noch toen, noch ooit daarna een wezenlijke Regeringsvorm in deze Landen bestaan heeft, gelijk wij dit bij vervolg nader zullen aantoonen.

Wat men zeggen, in welke bogten men zich wringen moge, om uit den toenmaligen stand der zaken iets te voorschijn te brengen, dat den naam van Burgerlijke Vrijheid, in eenen gezonden zin, verdienen zoude, zonneklaar blijkt het, dat onder het Graaflijke Bewind alles berustte op voorregten, door den Vorst verleend, en op oude, (zoo als men het noemde,) welherbragte gewoonten of kostumen. Maar een Volk, dat zijne regten kent en weet te doen gelden, geeft zijnen Bestuurderen eenen lastbrief, naar welke het alle Landszaken wil geregeld en behandeld hebben, zoowel uit- als inwendig. Een minder verlicht, of minder vrij Volk gaat eene overeenkomst aan met den persoon, of de personen, welken het beleid der zaken wordt in handen gesteld. Maar zelfs dit laatste vond onder ons niet eens plaats, daar alles van 's Vorsten wil en goedgunstigheid afhing: hetgeen, voor zoo verre men daaraan nog zoude willen twijfelen, door den vorm zelven van den zoogenaamden Inhuldigingsbrief overtuigend wordt bewezen, als blijkende daaruit, dat de Graven, welverre van te erkennen door de Natie tot Hoofden en Bestuurders des Lands te zijn aangesteld, zich integendeel beschouwden

als geboren Heeren des Lands en als uit dien hoofde van nature geregtigd tot de regering. Naar hunne meening behoorde de geheele grond hun in vollen en vrijen eigendom toe. Zij lieten zich, ja, huldigen, maar wee den gene, die hun hadde durven wederstaan, of zich verstouten, om de gevorderde hulde te weigeren.

Waar dan, vraag ik, waar dan toch ligt de grond van dien ophef, welken sommigen gemaakt hebben van deze Inhuldigingen, even als moest men dezelven houden voor wezenlijke vrijwillige aanstellingen? Wat beteekent het, dat de Graven den Volke zwoeren, alvorens men de eed van trouwe aan hun aflegde? Mag men dit alles in goeden ernst wel voor iets anders of beters te boek stellen, dan voor eene volkverblindende plegtigheid, die der Vorsten magt en gezag even weinig beperkte, als het in wezen laten van den Romeinschen Senaat en het bewaren van het uiterlijke aanzien des Konsulschaps eenige afbreuk deed aan het breidellooze vermogen der Dwingelanden van het oude Rome?

Verre dierhalve van hier eenige erkentenis van 's Volks Oppermagt, of een bewijs van Burgerlijke Vrijheid in te vinden, heb ik blootelijk een staatkundig spel voor oogen, waarin zelfs geen spoor is te ontdekken van dadelijke uitoefening van 's Volks oorspronkelijke en onvervreemdbare regten. Want of de eed der Graven de eed des

Volks

Volks voorafging of wel opvolgde, de laatste moest in allen gevalle worden afgelegd; en het is bij de voorvaders nooit in omvraag gekomen, noch tot een onderwerp van beraadslaging en overleg gemaakt, of zij zich aan het gezag der Vorsten al dan niet zouden onderwerpen. — Ook bevattede in waarheid de eed, welke de Graven zwoeren, niets meer, dan eene belofte van hunne onderdanen te zullen regeren, als goedgunstige Heeren en Meesters, als goede en regtvaardige Oppergebieders, met vaderlijke zorg voor de algemeene belangen te zullen waken; en eindelijk, van de gunsten en inschikkelijkheden hunner voorzaten, onder den naam van vrijheden en voorregten bekend, in stand en onverkort te zullen laten: terwijl daarentegen de eed, die door of namens het Volk moest worden afgelegd, overal eene diepe onvoorwaardelijke onderdanigheid ademt en aan den dag legt.

De Inhuldiging der Nederlandsche Vorsten was dan, van nabij beschouwd zijnde, wezenlijk niets anders, dan de daad van bezitneming dier Landen, welke, zoo zij geloofden, hun door het regt van geboorte, als volle en vrije eigendom, ten deel waren gevallen; bij die gelegenheid wel met woorden willende bevestigen, wat bevorens den Volke uit gunst en genade afgestaan en geschonken was. Op deze wijze zijn onze voorvaders, gedurende zeshonderd jaren, van de on-

derdanigheid aan den eenen tot de onderdanigheid aan den anderen Vorst overgegaan, zonder het immer in de gedachten te krijgen, dat de Graven om hunnentwil, zij niet om den wil der Graven aanwezen hadden bekomen.

Zoo dan hebben wij gezien, wat dat gene was, waaraan sommigen onder ons den naam van Wetgevende Magt geschonken hebben, en op wat gronden hetzelve berustte; over welk een en ander ik, zoo mij dacht, breedvoerig moest handelen: vooreerst opdat men mijne gevoelens in dat opzicht uit het regte oogpunt mogt beschouwen; ten anderen en wel voornamelijk, opdat er, bij het bewerken der mij voorgestelde taak niemand mogt kunnen overig blijven, die met mij daaromtrent nog in gevoelen verschilde, hoe hij dan ook bevorens over den zoogenaamden ouden Nederlandschen Regeringsvorm mogt gedacht hebben: ook brengt ons deze wijdloopigheid nog dit voordeel aan, dat wij bij de ondergeschikte besturen ons weinig zullen behoeven op te houden; want is Volksvrijheid in geenerlei opzicht de grondslag geweest van het Regeringsstelsel, — hetgeen ik nu als bewezen mag achten, — dan ook behoeft het geen betoog, dat de verschillende takken van hetzelve mede den stempel van willekeurigheid hebben moeten dragen en wezenlijk weinig konden verschillen van soortgelijke inrigtingen in alle landen, waar het bestuur niet volgends

gends een vast en regelmatig stelsel van wetten geregeld en gewijzigd, maar door den vorstelijken wil bepaald en uitgeoefend wordt.

De Alleenheerschers der Hooge Oudheid waren veelal zelve de Oprigters der Rijken of Staten, waarover zij gebied voerden. De Grieksche Monarchen misschien alleen uitgezonderd, kwam in alle de overige Rijken, volgends de meening dier tijden, den Vorst het regt toe van leven en dood over zijne onderdanen; en dat die Oppergebieders dat regt dikwijls, ook nu en dan in persoon, uitoefenden, wordt door de Geschiedenis overvloedig bewezen. Van die zelfde tijden reeds af aan schijnt het denkbeeld te dagteekenen, dat de Vorsten van eenen inderdaad verhevener natuur waren, dan de overige stervelingen: geen wonder dierhalve, dat de Barbaren en hunne afstammelingen, de eerste Christen Vorsten, die, na den ondergang van het Westersche Keizerrijk, het gebied over de verschillende Staten, welke daar van afgescheurd waren, vroeger en later in handen kregen, van dat vooroordeel gretig gebruik maakten, om een onbepaald gezag te vestigen en, hetzelve doende berusten alleen op God en op hun zwaard, tevens het regt van leven en dood zich aan te matigen; ofschoon hetzelve in vroegere en betere dagen, door de daarstelling van geregelde Regeringsvormen en de invoering eens stelsels van wetten, schier

overal vervallen of afgeschaft geweest was. Ook zijn de levensgeschiedenissen dier Vorsten opgevuld met zoogenaamde regtsplegingen, die men schier als even zoo vele moorden mag beschouwen; en, onder deze Vorsten, behoeven de Nederlandsche Heeren niet de laatste genoemd te worden, als de vraag is naar vonnissen, eigendunkelijk gewezen en uitgevoerd, en naar een groot aantal menschen, zonder behoorlijk bewijs van misdaad, zonder eenigen vorm van regtsgeding, op hunne wenken alleen gewelddadig van het leven beroofd (*).

Gelukkig voor de onderdanen, gedoogden de veelvuldige bemoeijenissen van onze Landsheeren het niet, dat zij altijd in persoon dit hun gewaand regt uitoefenden; want zulks had reeds vroegtijdig ten gevolge, dat zij de regtspraak aan bijzondere personen, daartoe aangesteld, in handen gaven, of er plaatselijke Regeringen, als voorregt

(*) *Wij spreken hier, gelijk men bemerkt, van later tijden, dan toen de Volkestammen nog niet zeer talrijk waren; toen elk hunner op zich zelve en als in een gedurigen staat van oorlog met naburige stammen verkeerde; toen zij nog min of meer een Nomadisch leven leiden, en de Democratie met de éénhoofdigheid der Uitvoerende Magt vermengd was.*

regt en vrijheid, mede begunstigden, zonder dat evenwel hun gezag er in den grond door verminderde.

Het aanzienlijkste Staatsligchaam, waar aan de Hollandsche Graven de uitdeeling des regts en het strafoefenend vermogen in handen stelden, was ongetwijfeld die Vergadering, welke zich vervolgends, onder den naam van Hof van Holland, geen kleine vermaardheid heeft verworven; en ofschoon de oudste berigtschriften, aan dat Hof gegeven, niet hooger opklimmen, dan tot het begin der Vijftiende Eeuw, lijdt het evenwel geene bedenking, of deszelfs geboorte is van veel oudere dagteekening, zoo als dit kennelijk is en uit de benaming en uit den aart der eerste inrigting, toen alleen 's Graven Mannen, dat is Edelen, daartoe benoemd werden. Want had voorheen de Graaf geheel alleen, of bijgestaan door eenigen zijner Hovelingen of Leenmannen, het voornaamste gedeelte der regtspraak waargenomen, zij werd vervolgends in haren geheelen omvang toevertrouwd aan eene vergadering, die bij uitzondering 's Graven Raad of Hof werd geheeten; en dat dit van vroeger, dan van de zoo evengemelde tijd, plaats vond, is uit de Geschiedenis blijkbaar.

Het was ondertusschen de regtsoefening niet alleen, welke aan dat luisterrijk Ligchaam in handen werd gesteld; het dadelijk voorzien in alle voor-

komende zaken, het aanstellen van Drossaarts, Baljuwen, Schouten en andere Ambtenaren, en het onderzoeken en beoordeelen van derzelver rekeningen, werd mede aan het Hof opgedragen, waarbij in het vervolg nog gevoegd werd het kennis nemen van den staat van 's Grave domeinen, regten, hoogheid en vrijheden, het oordeel vellen over voorregten van onderzaten en vreemden; en het doen van uitspraak over de deugdelijkheid van keuren, gewoonten, herkomsten, en wat dies meer zij.

Een zoo wanstaltig gezag, eene zoodanige ondereenmenging van verschillende magten, die noodzakelijk gescheiden moeten blijven, heeft echter op den duur geen stand gehouden, en het Hof heeft zich eindelijk weder met de bloote regtsoefening moeten vergenoegen. Niettemin kan men in onze dagen nog eenige flaauwe kentrekken van dat voormalige gezag ontwaren; en over het geheel heeft het in deze Gewesten, vooral in Gelderland en in die, welke naderhand onder den naam van Oostenrijksche Nederlanden bekend stonden, in geenen deele aan Regtbanken gemangeld, waar even zulk eene vermenging van onderscheidene magten heeft stand gehouden, als weleer bij de Parlementen van Frankrijk plaats greep, en welke te regt worden aangemerkt als eene bron waar uit de veelvuldige rampen en onhei-

heilen, die dat Rijk getroffen hebben, dadelijk en regtstreeks voortgevloeid zijn.

In Holland dan deed men, gelijk wij straks zeiden, eene zoo wanhebbelijke vereeniging van magten wijslijk ophouden en het Hof zich bepalen tot de regtsoefening alleen; niettemin heeft dezelve, ofschoon reeds voor eeuwen vernietigd, toch den grond gelegd tot een Ambt, betijteld met den naam van Stad- of Stedehouder, dat op de volgende lotgevallen des Lands den grootsten invloed heeft gehad, en waar over wij nu met een enkel woord zullen moeten spreken.

Aanvankelijk onder de Graaflijke Regering was een Stadhouder de man, die bij tijdelijke afwezigheid van den Graaf, deszelfs persoon in den Raad of bij den Hove vertegenwoordigde. Vervolgends, toen de uitgestrektheid van der Vorsten heerschappij en bezittingen hun een bestendig verblijf binnen deze Landen moeilijk of onmogelijk maakte, klom de Stadhouder meer en meer in magt en aanzien, zijnde hij van toen af aan beschouwd geworden als de Eerste Hoveling en Voornaamste Ambtenaar van den Graaf: en waarlijk niet zonder reden! Als zoodanig toch was hij het Hoofd der Uitvoerende Magt en vertegenwoordigde hij tevens zijnen Heer bij alle Raden, Vergaderingen en Dagvaarten. Als zoodanig eischte hij 's Graven zoogenaamde beden en sprak hij

in alles 's Graven taal. Als zoodanig sloeg hij belastingen voor, of liever beval hij dezelven. Als zoodanig handelde hij over het vermeerderen of verminderen van het volk van oorloge, of wel, (om het eigenaartiger uittedrukken,) bragt hij het besluit, dat dienaangaande bij den Vorst genomen was, ter kennis van 's Lands Staten. Als zoodanig was hij ook Voorzitter bij den Hove en mogt hij, in zekeren zin, als Opperregter worden aangemerkt. Had hij nu van dien kant op de beheering en het beleid van de zaken des Lands, als 's Vorsten persoon voorstellende en deszelfs gezag en hoogheid handhavende, eenen schier onbeperkten invloed; van eene andere zijde behoorde almede aan hem de instandhouding en bescherming van de verleende voorregten; zoo dat hij, in dit Ambt, zoo vol van tegenstrijdigheden, de Man des Volks was tegen den Graaf en 's Graven Man tegen het Volk. Ondertusschen mag men van alle, die ooit in Holland of elders deze uitstekende bediening bekleed hebben, met volle ruimte dit verzekeren, dat zij zich aan de belangen des Volks luttel lieten gelegen zijn, maar, hunnen Heer, van wiens gunst en wenken al hunne grootheid geheel afhankelijk was, slaafs ten dienste staande, er alleen hun werk van maakten, om deszelfs wil en begeerten te doen opvolgen en zelfs vóór te komen. Dat ik evenwel den onster-

sterfelijken WILLEM, die zulk een Ambt, onder Keizer KAREL DEN VIJFDE en deszelfs zoon FLIPS DEN TWEEDE, bekleed heeft, hoofdzakelijk van deze beoordeeling wil uitgezonderd hebben, behoef ik gewis niet uitdrukkelijk te vermanen.

Naar mate de Nederlandsche Vorsten in magt en vermogen klommen, vermeerderde ook natuurlijker wijze het aanzien en gezag der Stadhouderen; en, als zochten zij de afhankelijkheid, waarin zij door hunne Meesters gehouden werden, op de ingezetenen te verhalen, zoo leiden zij er zich op toe, om dat geen, wat 's Vorsten willekeur den burger van voorregten en vrijheden nog had laten behouden, bij elke gelegenheid en door allerlei middelen, te beknibbelen en te besnoeien. Veeltijds ook waren de norsche blikken dezer eerste Staatsdienaren de werktuigen tot het doordringen en bespoedigen van de besluiten der Vergaderingen, als deze, met het lot der ingezetenen begaan, nu en dan eens draalden met het dadelijk voldoen aan 's Graven begeerte; ja het mangelt in onze Geschiedenis niet aan voorbeelden, dat men de komst der Heeren zelve met een reikhalzend verlangen te gemoet zag, op hoop, dat men alsdan, voor 't minst eenige weken of maanden, van het nog ondraagbaarder juk hunner wrevele Vizieren ontlast zoude worden.

Het

Het is hier de plaats niet, om het Stadhouderschap onder het Graaflijk Bewind en bij de Staatsregering onderling te vergelijken. Misschien biedt zich elders daartoe eene gelegenheid aan; in welk geval ons hoofdzakelijk zal te onderzoeken staan, van welken aart dat Ambt geworden zij, nadat het éénhoofdige bestuur was afgeschaft en 's Lands Staten zich, niet als volksvertegenwoordigers, maar als een zedelijk ligchaam, waarin het gezag van den Souvereinen Heer was overgegaan, wilden aangemerkt hebben.

Ik heb, zoo als ik boven reeds meen te hebben gezegd, bij deze mijne beschouwingen altijd Holland in het bijzonder op het oog gehad, en ik vertrouw, dat dit ook voldoende was. Want zoo lang de overige Nederlandsche Gewesten nog niet met het zoo even gemelde Graafschap onder éénen Heer vereenigd waren, verschilde derzelver inwendige toestand weinig van dien van het eerstgemelde Gewest; terwijl, na dat alle gezamentlijk aan denzelfden Gebieder moesten gehoorzamen, het lot van alle onderling ten naastenbij gelijk stond.

Het smert mij dan wel, dat ik in 's Lands Gedenkrollen geene gronden heb kunnen aantreffen, om, eenstemmig met het gros onzer Geschiedschrijveren, onwankelbare vrijheidsmin, als eenen kenmerkenden karaktertrek, in den Nederlander te erkennen, veelmin om de Batavieren en hunne vroe-

vroegere afstammelingen in een zoo voordeelig licht te plaatsen, als hadden zij in wijsgeerige en regeerkundige verlichting uitgeblonken boven andere Europische volken, die te gelijker tijd bloeiden. De waarheid naakt ten toon te stellen, niet eene kunst- en bloemrijke lofreden te schrijven; het tegenwoordige geslacht zijne voorouders regt te leeren kennen, niet hetzelve te vleien; hulde te doen aan waarachtige en onveranderlijke grondbeginselen, niet de gunst, van wien het ook zij, te bejagen, dit was het éénige doel van dezen mijnen arbeid. Zoo dan ook heb ik, waar anderen vrijwillige Opdragten en dadelijke uitoefening van 's Volks Oppermagt zagen, niets anders gevonden, dan vorstelijke willekeur, die zijne regten alleen op God en het zwaard deed berusten en, als 't ware uit gunst en genade, vrijheden wegschonk, welke, uit de natuur, der Burgeren onvervreemdbaar eigendom waren. Ik neem gevolgelijk ook met volle gerustheid tot stellingen aan: dat het Volk van Nederland geene kennis heeft gehad van zijne aangeborene regten; dat het, even als andere volken, in het gezag der Vorsten een regt van Goddelijken oorsprong heeft geëerbiedigd; dat deszelfs vrijheid, voor zoo verre er vrijheid gevonden werd, voortvloeide uit de genade van den Oppermogenden Heer, en dat de zoodanigen reeds geacht werden van het Vaderland wel verdiend te hebben, die voor het be-

behoud der verkregene voorregten gewaakt, of zich voor derzelver verdediging in de bres gesteld hadden.

Waarlijk, als men de zaken onbevooroordeeld beschouwt, dan ook moet men volmondig erkennen, dat het niemand onzer Voorvaderen in den zin is gekomen, om het Groot Priviliegie, niet van Vrouwe MARIA, of van eenigen anderen Oppergebieder, maar dat van de Natuur zelve, te doen gelden, en den Vorsten te doen zien, dat alle gezag alleen uit den boezem des gezamentlijken Volks voortvloeit, en het den Volke vrij staat zich naar welgevallen eenen Regeringsvorm te kiezen en den zulken, wien men de uitoefening van eenige magt toevertrouwt, bepaaldelijk voor te schrijven, hoe 's Lands zaken en het belang der Burgeren moeten belegd en behandeld worden. Overal, waar deze waarheden in het duister schuilen, of niet zijn aangenomen, daar moet men, of gelooven, dat de Volken om den wil der Regeringen bestaan, of voor het minst geloovig nederknielen bij de oliekruikjes, van welke de Priesters verzekeren, dat zij, ter zalving van de Vorsten, regtstreeks uit den Hemel zijn aangebragt. — Doch gaan wij, in eenen meer bepaalden zin, tot het verder schetsen van ons Tafereel over!

De oudste regering van ons Vaderland, die der Graven namelijk, (want van de Batavieren zwijg ik liefst,)

liefst,) heeft stand gegrepen in een tijd, toen het menschdom, of, om beter te zeggen, Europa, in eene zoo deerlijke onwetendheid lag verzonken, als welligt te voren nog nooit had plaats gehad. De rede lag, als 't ware, in slaap, en het verstand werd nergens, en door niets geoefend; of, zoo het al uit zich zelf bij dezen of genen zijn inwendig vermogen mogt hebben kunnen doen werken, dan moesten bijgeloof en dweeperij weldra die werking wederstreven en in hare opkomst smooren. Alle opwellingen zelfs van het gevoel van eigen waarde werden dadelijk onderdrukt, daar het regt van den sterkste alleen gold; en op die wijze werden, door den willekeur der Frankische Vorsten en de aanmatigingen der Edelen, stelsels van regering gevestigd, die noch op de natuur gegrond, noch naar het algemeen belang berekend waren.

De oude maatschappijen van ruwe menschen, door het aannemen van de Christelijke Godsdienst in geenen deele zedelijk verbeterd, wisten niets van die staatkundige instellingen, die weleer den bloei en de grootheid der Grieksche Gemeenebesten en dat van Rome hadden te weeg gebragt: de kennis daarvan was met alle andere wetenschappen en kunsten in den poel der vergetelheid weggezonken. Al wat zij van onkundige Leeraars vernamen aangaande den Burgerstaat, en van hunne betrekkingen tot denzelven, was zonder oordeel

of

of onderscheiding geput en opgezameld uit den Bijbel, en ademde niets, dan vorstelijken willekeur, geschraagd door priesterbelang aan de eene zijde, terwijl het aan den anderen kant moedeloosheid en traagheid te weeg bragt, door blinde gehoorzaamheid, als een der eerste pligten, aan te bevelen. Lang ook bleven deze en dergelijke pogingen, om den redelijken mensch meer en meer te verdierlijken, van den bedoelden uitslag achtervolgd, tot dat het Volk eindelijk, als uit eenen diepen slaap ontwakende, het gewigt begon te gevoelen van de harde kluisters, waarin list en geweld het geklonken hadden.

Nu werd de zucht naar vrijheid, allen levenden schepselen, en de begeerte, om zijn lot steeds te verbeteren, den redelijken mensch vooral door de natuur zelve in het harte geprent, op nieuw in beweging en werking gebragt. De willekeur gevoelde voor eenige oogenblikken zijne zwakheid, en 's Lands Heeren, die zonder band of teugel, als vrijmagtig, over alles beschikten, begonnen de noodzakelijkheid te bevroeden, om der morrende Gemeente eenigermate te gemoet te komen; waartoe zij het schenken van deze en gene luttel beteekenende voorregten en vrijheden te baat namen; — terwijl het Volk, die giften ongelukkig uit een geheel verkeerd oogpunt beschouwende, daar in de Vrijheid zelve meende gevonden te hebben, en zich op die wijze weder voor een zeer geruime

tijd

tijd paajen liet met eene ijdele schaduw.

Het betere licht, dat zich vervolgends wijd en zijd begon te verspreiden, door het opdelven en op nieuw ten toon stellen van de heerlijke lettervruchten der Ouden, scheen wel eene blijdere toekomst aan te kondigen. Edoch, gelijk de nuttigste werktuigen in de hand eens kinds, of van onbedrevenen, niet zelden schaden en ongelukken veroorzaken, zoo ook werd deze nieuwlings ontdekte schat niet aangewend tot het vermeerderen van algemeene kennis en van beschaving; maar integendeel veeleer misbruikt, zoo dat dezelve, in stede van te strekken tot nut en voordeel, de duisternis vergrootte, althands de verwarringen vermenigvuldigde. De fakkel immers der geleerdheid, in vroegere eeuwen door de opgeklaarde rede ontstoken en door het gezond verstand zoo lang brandende gehouden, wiens heldere glans nu ook onzen vooroudereu in de oogen schitterde, werd schier bij niets anders gebezigd, dan bij de ellendigste schooltwisten, of ter onderscheiding van verschillende Godsdienststellingen; die, hoe zij ook opgevat, hoe beslist mogten worden, niet alleen niets konden toebrengen tot der menschen wezenlijk geluk, maar nog bovendien, na dat de vinnigste pennestrijd tusschen derzelver verschillende aanhangers en wederzijdsche voorstanders gevoerd was, onverzoenlijken haat en wreedaartige vervolging achter lieten: tot dat eindelijk die

 beu-

beuzelachtige verschillen en niets beduidende hairkloverijen Vorsten en Volken in het harnas joegen en eenen oorlog te weeg bragten, die den Nederlander inzonderheid alles deed verliezen en hem op den rand des verderfs voerde; doch hem ook tevens, ten zijnen gelukke, in zulk eenen ellendigen toestand bragt, dat hij door de wanhoop en de hooge nood zich geperst gevoelde, om de wapenen op te vatten tegen zijne geld- en bloedgierige onderdrukkers en onverbiddelijke beulen.

Deerlijk stond het alzoo, ja misschien nog erger, dan in voorgaande dagen, geschapen met schier alle takken van menschelijke kennis. Letterziften droeg den naam van geleerdheid, en waanwijze schoolvosserij, (mag ik mij eens aldus uitdrukken,) dien van verstand en oordeel. Het nut der wetenschappen werd niet in aanmerking genomen; ook paste men dezelven niet toe op het geluk van den mensch, veelmin op het belang der Burgermaatschappijen. Gezag had den zetel der rede overweldigd, en het aanvoeren van het eene of andere gezegde van eenen ouden schrijver was van genoegzame kracht, om een twist te voldingen, eenen tegenstander tot zwijgen te brengen en de ongerijmdste stellingen voor bewezen te doen verklaren. Uit de Boeken van MOZES en van JOZUA, of uit Grieksche Geschiedschrijvers, haalde men de gronden der Starrenkun-

kunde, en de regels der Geneeskunst uit Latijnsche Dichters. RAMUS werd jammerlijk vermoord, om dat hij staande hield, dat men het Latijnsche voor-naamwoord *quis*, niet als stond er *kis* behoorde uit te spreken; en in alle opzichten was het toen, zoo ooit, blijkbaar, dat geleerdheid zonder oordeel veel meer schade, dan nut, aanbrengt, ja dat de staat der natuur, hoe ongepolijst en gebrekkig, altijd echter nog den voorrang verdient boven halve beschaving.

Geen wonder dan, dat men in een tijd, waarin de schatten, door de Ouden achter gelaten, zoo schandelijk misbruikt werden, zich geheel buiten staat bevond, om de daar in bij menigte voorkomende leerzame lessen en schitterende voorbeelden slechts van verre na te volgen: en het is nog minder te verwonderen, dat men geene merkbare vorderingen maakte in de Staatkunde; daar toch de Wijsbegeerte, die zich eerst in de Zeventiende Eeuw allengskens op de Natuurkunde heeft begonnen te gronden, en die thands, door een nieuw licht meer en meer opgehelderd, door de nevelen van vooroordeel en bijgeloof begint heen te breken, toen nog met eene dikke en ondoordringbare duisternis lag overtogen; zoo dat de Staat- of Regeerkunde, die van de bespiegelende Wijsbegeerte een zeer belangrijk deel is, niet kon worden afgeleid uit de echte bronnen, namelijk uit de eeuwige en onveranderlijke wetten

 der

der natuur en der rede, maar op het gewaande regt der Vorsten gevestigd bleef.

Doch hoe beklagenswaardig eene zoodanige onkunde in de grondslagen van de burgerlijke samenleving en in de wederzijdsche betrekkingen tusschen bestuurders en bestuurderen ook moge geweest zijn, de nadeelen, daar uit voortgevloeid, komen in geene vergelijking met de rampen, welke het misbruik of averegtsch gebruik der pas herboren letteren allerwegen teelde. Want, twistte men alleen bij de Ouden nu en dan over den aart en de eigenschappen der Vaderlandsche Goden, en streed men zelfs wel eens voor derzelver eer; nooit echter haatte of vervolgde de eene mensch den anderen om verschillende begrippen nopens de wijze, waarop men die Godheden behoorde te dienen; veel min kwam het ooit iemand in de gedachten, dat men tot het doen aannemen van deze of gene gevoelens dwang moest besigen, of dat eenig sterveling geroepen ware, om zich als Regter der gewetens, tusschen den mensch en de Godheid, te doen gelden: eene zoo ongehoorde heiligschennis, een zoo schreeuwend geweld te plegen was gespaard gebleven voor de Christen-Vorsten. Zij waren het, die zich vermeten durfden tong en pen aan banden te leggen, en 's menschen vrijheid om voor zich zelven te mogen denken, met baldadige handen te kluisteren. Dien zelfden tegennatuurlijken

dwang,

dwang, dien zij zich ten opzichte van het gedrag, de eigendommen en het leven hunner onderdanen aangematigd hadden, wilden zij mede hebben toegepast op derzelver zedelijke natuur. Moordtooneelen, martelingen, schanddaden van allerlei aart werden aangerigt en bedreven, ter eere, zoo het heette, van een God, wiens geheele Wezen de hoogste liefde ademt, ja die, volgends de uitspraak van den Mond der Waarheid, geheel Liefde is; en de zuiverste, de zachtmoedigste Godsdienst- en Zedeleer werden met meer bloeds bezoedeld, dan voor de redelooze stellingen van dweepers en bedriegers, of ten zoen der afschuwelijkste afgoden onder het blinde Heidendom, ooit door menschen handen was vergoten geworden.

Zoodanig was in de Zestiende Eeuw de staat van Europa! De Wijsgeeren van die tijd, (mag men eenen zoo achtbaren naam geven aan dezulken, die zich boven de denkbeelden hunner tijdgenooten durfden verheffen en de heerschende vooroordeelen verwerpen,) dachten welligt in stilte, wat men thands zonder schroom openlijk mag zeggen, dat, namelijk, de toenmalige staat der beschaafdere wereld, wat deugd en geluk betreft, op verre na niet in vergelijking kon komen met dien, welken men onder de eerdienst van het Veelgodendom had mogen zien en beleven.

Dan, zoo als uit de ontzettendste onweders en

 de

de vernielendste stormvlagen niet zelden voor het aardrijk een onschatbaar nut wordt geboren, zoo ook mag men die eeuw van dolzinnigheid, woede en menschenslagt naar waarheid beschouwen als het werktuiglijke middel, om dit werelddeel, en zedelijk en staatkundig, op te voeren tot dien trap van geluk, voorspoed en beschaving, welken het vervolgends heeft mogen bereiken. Niemand toch had bevorens in het minste getwijfeld, of den Vorsten kwam van 's Hemelswege een willekeurig gezag regtmatig toe: doch door zulk een gezag te willen doen gelden ook omtrent geloofsbegrippen; door de onderdanen te willen dwingen, om, zonder eigen onderzoek, volstandig te blijven aankleeven, wat hun van der jeugd af was voorgepredikt; deden de Vorsten het drukkende van hunne grenslooze magt al te levendig gevoelen, en de Volken werden daardoor van zelfs aangespoord, ja gedrongen, om zich tegen zulk eenen gruwzamen dwang uit al hun vermogen te verzetten. Op die wijze werd de ontmenschte krijg, gevoerd tegen het geweten der onderdanen, de aanleidende oorzaak eens geregelden onderzoeks van de vorstelijke regten; hetgeen van zelfs tot de ontdekking moest voeren van de echte grondslagen, waarop de burgerlijke samenleving oorspronkelijk is gevestigd geworden. Eeuwen echter hebben er nog moeten verloopen, onophoudelijke pogingen van de grootste en verlichtste

man-

mannen zijn er nog noodig geweest, eer de Volken den geheelen omvang hunner regten hebben leeren kennen en men hen volkomen heeft kunnen doen begrijpen, dat de eigenlijk gezegde Oppermagt in den boezem der Natie geheel en onverdeelbaar berust; zoo dat zij nog lang geloofd hebben waarlijk vrij te zijn, indien zij slechts van vorm van bestuur en van meesters veranderen mogten.

Onze voorvaders, van voor eeuwen her, der Christelijke Godsdienst toegedaan, hadden de plegtigheden, bij dezelve in zwang, steeds getrouwlijk gevolgd. Velen, en eindelijk misschien de meesten hunner, vielen der nieuwlings gevestigde Leer van LUTHER toe, of omhelsden in het vervolg de gevoelens van KALVYN. Men vond in de geschriften dier Mannen eene eenvoudige en met de Heilige Schrift overeenkomstige zedekunde gepredikt en zag hen met genoegen de verregaande misbruiken, sints lang in grooten getale ter Kerke ingeslopen, in krachtige redenen gispen en met heldenmoed bestrijden. De stoute taal van den eerstgemelden, door sommigen welsprekendheid genoemd, doch eigenlijk doorgaands bestaande alleen in het houden van schimpredenen tegen de toen gebruikelijke kerkplegtigheden en tegen het gedrag der kloosterlingen, had vermogen en invloeds genoeg, om dezen Hervormer, niettegenstaande de oploopendheid zijns karak-

rakters en in weerwil zijner, in vele opzichten zonderlinge, handelwijze, eenen zeer grooten aanhang te verwerven, niet slechts onder het gemeen, maar ook onder de Vorsten, wier beschaving die der onderdanen niet zeer verre overtrof en die zich daarenboven, als steeds menschen blijvende, te allen tijde door indrukken en hartstogten, gelijk alle andere stervelingen, laten leiden en wegslepen.

KALVYN, (om ook van dezen met een enkel woord te gewagen;) KALVYN, door velen beschuldigd van niet altijd die gematigdheid te hebben in acht genomen, welke het onderscheidend kenmerk der Christelijke Godsdienst zijn moest, en zich onbetwistbaar geschandvlekt hebbende door het bloedig vervolgen van den ook zelf dweependen SERVETUS, overtrof niettemin den Erfurtschen Monnik MARTINUS LUTHER, zoo wel in ware geleerdheid en oefening des verstands, als in maatschappelijke beschaving. Hij ook was het, die de Staatkunde in een eng verband bragt met de Godgeleerdheid, en die dit deed op zulk eene wijze, dat nog in onze dagen zijne staatkundige instellingen te Geneve hare plaats behouden naast zijne geschriften over Godsdienstige onderwerpen.

Onze voorouders dan, niet minder dan de inwoners van eenige andere Landen, van de misbruiken, die de Kerk ontluisterden, warsch, en de

on-

ongebondenheid der kloosterlingen moede, vonden, behalve het aantrekkelijke, dat voor den grooten hoop doorgaands in nieuwigheden is gelegen, eenen anderen en nog sterkeren prikkel, ter omhelzing van de nieuwe Leer, in den ondraaglijken dwang, waaronder zij zuchteden; waarom zij, in zoo verre innerlijke overtuiging niet het wezenlijke roersel des overgangs mogt geweest zijn, er toch altijd een streelend genoegen in vonden, om de gebreken en misdrijven der Priesteren op het altaar zelf te verhalen. De Vorsten nogthands, die in dat tijdperk dit Land beheerschten en zich den helklinkenden tijtel van Beschermers des Geloofs hadden aangematigd, (even als of het geloof, dat eene vrije werking van den redelijken, door Gods Geest verlichten, mensch zijn moet, beschermers behoefde,) die Vorsten stonden in de meening, dat het hun eigen aanzien en luister zou verkorten, zoo de oude gewoonten en instellingen niet onveranderd bewaard bleven. Daarenboven, niet voldaan met over hunne onderdanen, gedurende derzelver leven, te gebieden, wilden zij hun gezag tot over de grenzen van dood en graf uitstrekken; en, zich verzekerd houdende, dat eeuwig geluk of ongeluk onafscheidelijk verbonden was aan het aankleeven of verwerpen van deze en gene stellingen, begeerden zij, dat alle hunne onderdanen in die opzichten geheel eenstemmig met hen zou-

den denken en handelen, opdat zij, na het sterven, gezamenlijk ter zelfder plaatse mogten aanlanden; waardoor zij dan ook wel het onwedersprekbaarste bewijs aan den dag legden, dat de dwinglandij inderdaad geene palen kent.

Deze en soortgelijke vooroordeelen en misvattingen, ten deele uit de onkunde der tijden, ten deele uit heerschzucht en dweeperij geboren, wrochteden aanmerkelijk mede, om de vorstelijke staatkunde een verkeerd spoor te doen bewandelen. Hoe toch ware het anderszins te begrijpen, dat een doorslepen KAREL DE VIJFDE, dat een FLIPS DE TWEEDE, wiens listigheid naauwelijks wedergade heeft gehad, zoo verdwaasd konden zijn, om hun gezag in de waagschaal te stellen tegen het onderdrukken en uitrooien van gevoelens, die hunne onderdanen wel tot min lijdelijke, maar niet tot minder nuttige burgers maken konden, en die, zoo zij niet met geweld waren wederstreefd geworden, daarenboven waarschijnlijk geene groote gevolgen zouden gehad hebben; terwijl zij nu, te vuur en te zwaard tegengegaan en bestreden, hoe langer zoo meer velds moesten winnen, en een groot aantal al verder en verder deden afwijken van de oude Geloofsleer?

Het was alzoo het vooroordeel, het was het bijgeloof, het was hoogmoed en heerschzucht, die beurtelings de Vorsten in den waan hielden, dat hunne magt, als de afschaduwing zijnde van

die

die der Godheid, nooit te verre konde worden uitgebreid, en tevens, dat de oude eerdienst, het kostte wat het wilde, gehandhaafd moest worden; ja dat het hun pligt was, om de zulken, die zich van dezelve afscheidden en zoogenaamde kettersche gevoelens aankleefden, met mutsert en strop te vervolgen, om op die wijze het vuur der ketterij in het bloed der ketteren te doven.

De Nederlandsche Volken, (om hier weder iets van derzelver karakter in te vlechten,) voegden, bij de hun eigene koelbloedigheid van het Noorden, de grootste onverschilligheid omtrent alles, wat verfijnde beschaving heet. Het mangelde hun aan de vlugge geestigheid der Italianen en Franschen; maar daarentegen bezaten zij, (hetgeen van meer wezenlijke waarde is,) eene eigenaartige opmerkzaamheid en een zoodanig kloek en gezond oordeel, hetwelk, zoo al niet tot het verhevene en schitterende, altijd tot het goede, dat is tot het eenig waarlijk groote, den weg baant. Zij mogten zich zekerlijk destijds op geene veelvuldige eigene uitvindingen beroemen; doch van den anderen kant waren zij wijs genoeg, om hetgeen elders was uitgevonden, niet uit waanwijsheid en trots te versmaden, of op zijn hoogst alleenlijk te prijzen, maar het integendeel na te volgen en te verbeteren. Wat de geleerdheid en de letteren betreft, hoe het dan ook daarmede moge zijn gelegen geweest, hier in stonden de Nederlanders

voor

voor het minst gelijk met de overige beschaafde volken van Europa. Het taai geduld, hun van nature eigen, ontaartte ondertusschen in eene verachtelijke toegevendheid omtrent alles, wat door of namens den Vorst geschiedde, zoolang het slechts niet dadelijk streed met de algemeene welvaart, dat wil zeggen, tegen het vreedzaam genot der vruchten van der ingezetenen vlijt en nijverheid.

De koophandel, wijd en zijd uitgebreid, had, reeds in het begin der Veertiende Eeuw, inzonderheid Holland tot een zeer vermogend Gewest gemaakt, en daar de bloei dezer streeken van dag tot dag toenam, stond het er ook toen reeds naar geschapen, dat dit ons Vaderland, naar mate zijner grootte, eenmaal een gebied zoude kunnen worden, alle andere landen van Europa in rijkdom en in magt te boven strevende. — En wat beteekende destijds nog de koophandel, in vergelijking met hetgeen dezelve werd, na dat de poorten der Nieuwe Wereld door den onsterfelijken COLUMBUS voor den ijver en den ondernemingsgeest waren geopend geworden?

Van het zedelijk gebrek, dat aan alle handeldrijvende volken gemeen en als eigen schijnt te zijn, om namelijk rijkdom te beschouwen als de éénige bron van alle aardsche zegeningen, hield zich het Nederlandsche Volk zekerlijk ook wel niet vrij; nogthands het bleef, met de bovendrijvende

zucht

zucht tot gewin, sommige deugden vereenigen, in andere Landen schaars te vinden; onvermoeibare nijverheid, namelijk, wel overlegde spaarzaamheid, en onkrenkbare trouw aan gesloten overeenkomsten en aan het eensgegeven woord. Ook kenmerkten stoutmoedigheid in het ontwerpen van wijdstrekkende ondernemingen en onverzaagdheid in derzelver uitvoering den Nederlander in het bijzonder; het zij hij deze hoedanigheden van nature bezat, het zij hem die eigen wierden door den dagelijkschen omgang met den grimmigen vijand, den geduchten waterplas, die zijn land omgeeft, het op sommige plaatsen binnen dringt en hem ieder oogenblik schijnt te willen inzwelgen, doch die daarintegen ook even zeer het voornaamste middel of werktuig is geweest, waardoor schatten en welvaart zich in overvloedige mate over hem hebben uitgestort.

Had eene Natie, op eene zoo voortreffelijke wijze toegerust, daarbij een duidelijker begrip gehad van hare regten, gewislijk ware zij nog veel vroeger de verwondering van geheel Europa geworden. Zij verdedigde wel van ouds her, met moed en standvastigheid, de voorregten, van hare Vorsten verworven, tegen schennis en verminde-ring; en moest zij zich al in het einde dergelijke inbreuken van den willekeur laten welgevallen, het geschiedde met wrevel en baarblijkelijken tegenzin: maar zij kwam niet uit dien hoofde tot openlij-

ken

ken wederstand; hetgeen echter niet moet worden toegeschreven aan zwakheid, veelmin aan lafhartigheid, maar gedeeltelijk aan hare koele inborst, gedeeltelijk aan het ongelukkige vooroordeel, dat het gezag der Vorsten van eenen meer dan menschelijken oorsprong was. En dat het geen ik hier zegge, met de waarheid overeenkomstig is, blijkt uit het gedrag, dat zij vervolgends heeft gehouden. Naauwlijks immers had zij begonnen te beseffen, dat, op welke gronden der Vorsten vermogen dan ook berusten mogt, nimmer die magt zich tot over het geweten konde uitstrekken, of zij gaf het geduchtste voorbeeld van eenen heldenmoed, die alle gevaren tart en braveert en geenszins behoeft onder te doen voor dien der Grieken, onder het geleide van hunne MILTIADESSEN, LEONIDASSEN en THEMISTOKLESSEN, maar die dezen zelfs misschien zoo verre overtreft, als de betrekkelijke beschaving en krijgskunde van de Spanjaarden die der Perzen te boven gingen. — Het was toch niet een opstand van eenlijke maanden, noch van eenige weinige jaren, niet een klein getal van zegepralen, waar door zich de Nederlander het Kastiliaansche juk van den hals schudde; neen; het was de onverbijsterbaarste dapperheid, het standvastigst braveren van wat oorlog, hongersnood, dweepzucht en woede schrikkelijkst kunnen opleveren, gedurende drie of vier elkander opgevolg-

volgde geslachten, gedurende een reeks van tagtig jaren, voor het oog der verbaasde wereld ten toon gespreid. — En voegen wij hier bij de wel min schitterende, maar voor de menschheid nog belangrijkere deugden, de voorvaderlijke eerlijkheid en goede trouw, dan zal men zich er niet over behoeven te verwonderen, dat den Nederlander de voorrang in zedelijkheid, door andere volken in de Zestiende en de Zeventiende Eeuw, nooit is betwist geworden.

Te regt zien wij dan ook de rijke en dappere Hollanders van die tijden verheffen boven de oudste Zonen der Vrijheid, de moedige bewoners der besneeuwde bergen van het behoeftig Zwitserland, door zoodanige schrijvers, die, aan wijsgeerige bespiegeling gewoon, oordeelkunde en billijkheid genoeg bezaten, om levendig te gevoelen en openhartig te erkennen, dat er eene meerdere verhevenheid van ziel, een meer gevestigd volkskarakter toe vereischt wordt, om, onder het genot van welvaart en overvloed, der dwinglandije kloeken en standvastigen tegenweer te bieden, dan wanneer men, aan armoede gewoon, geene kennis heeft aan de gemakken en gekunstelde behoeften des maatschappelijken levens.

Uit het tot hiertoe aangevoerde zal men, zoo ik hoop, duidelijk genoeg ontwaren, dat, zoo ik den vroegeren Nederlander de kennis zijner regten en eene gevestigde zucht naar ware vrijheid

heb

heb betwist, dit niet is gesproten uit bedilzucht, veelmin uit gebrek aan eerbied voor de nagedachtenis onzer voorvaderen. Altijd warsch van dwang en overheersching, bragten de Nederlanders hunnen haat daartegen dikwerf voor den troon der Vorsten en pleiteden met veerkracht en klem voor iets, waaraan zij nog geenen naam wisten te geven; voor de Vrijheid namelijk. Zij hadden alzoo reeds vóór den algemeenen opstand, zich het genot der Burgerlijke Vrijheid waardig betoond: het geen misschien door het gehoudene gedrag der meeste Nederlandsche Vorsten nog baarblijkelijker wordt gemaakt; want, wierden derzelver beden slechts ingewilligd, dan onthielden zij zich doorgaande van dwang en willekeur, of keerden met beleid en voorzichtigheid terug van dien verkeerden en gevaarlijken weg: tot dat eindelijk het Huis van Oostenrijk, alle andere Vorsten in aanzien en vermogen verre boven het hoofd gewassen, en geenen tegenstand, geene beoordeeling zijner daden meer schroomende, zonder bewimpeling het er op begon toe te leggen, om het Nederlandsche Volk den voet geheel op den nek te zetten en deszelfs welvaart den hartader af te steken; waardoor het volkskarakter in volle werking geraakte en zich ontwikkelde met eene bewonderenswaardige veerkracht, welke door geene middelen, door de dwinglandij ter hand genomen, hoe sterk en veelvuldig die ook zijn mogten;

ten, tot zwichten te brengen, of te breidelen was.

De Zestiende Eeuw, die van de verbazendste en, voor de volken in het algemeen, belangrijkste gebeurtenissen zwanger ging, scheen eenen gewenschten overgang van het menschdom uit den jammerlijken staat, waarin het verzonken lag, tot een beteren te voorspellen. De uitvinding der boekdrukkunst, een der gewigtigste gebeurtenissen, waar de Geschiedenis van gewaagt, was het tijdperk, waarop ik hier het oog vestig, kortlings voorafgegaan. De ontdekking van de nog onbekende helft des aardkloots opende een nieuwe bron van rijkdom voor de zeevarende volken en van bespiegeling voor de wijsgeeren. Deze ontdekking, in beide die opzichten voor de wereld onschatbaar, moest noodwendig strekken, om aan het oude halfrond eene andere zedelijke en staatkundige gedaante te geven, daar zij eene volkomene omwenteling te weeg bragt zoo in de denkwijze en geleerdheid, als in de zeden en de welvaart der volken. Een geheele dag ware naauwlijks toereikende, om de meest in het oog loopende voordeelen en veranderingen, daardoor te weeg gebragt, slechts kortelijk aan te stippen, eens menschen leven te kortstondig, om ze alle gezet en met naauwkeurigheid te ontvouwen. Een nieuwe band van vereeniging, nu tusschen de onderscheidene deelen des aardrijks daargesteld,

ver-

verbeterde de gedaante van dat, welk wij bewonen. Van die stond af aan begon de wijsbegeerte, met een schat van nieuwe denkbeelden verrijkt, zich te wenden tot geheel andere voorwerpen, dan waarmede de schijngeleerdheid tot dus verre had gebeuzeld. Allengs verliet zij de bestovene hoeken der scholen, om zich te plaatsen en uit te breiden in de boekvertrekken der echte vernuften, en van daar door te dringen tot in de regterlijke vierscharen en zich te zetelen op de tronen der Vorsten. Die opmerkzaamheid een nieuw voedsel en de rustelooze geest een ruimere loopbaan verkregen hebbende, sloegen nu ook gezamenlijk het oog op de regten van den mensch; en ofschoon de volken hieruit wel nog geene lessen trokken, veelmin de vruchten dezer nieuwlings aangevangene nasporingen dadelijk mogten genieten, het getal der denkende wezens vermeerderde er nogthans door, en er deden zich hier en ginds schrijvers op, die de volksbegrippen verbeterden. De ware aart van het Wetgevend Gezag begon zichtbaar te worden, en de magt van overreding, een vermogen, welks wettigheid onwederspreekbaar is, werd het erfgoed der verlichteren van het menschdom.

Nu ook begon de drukkunst den arbeid van vele scheppende vernuften in verband en vereeniging te brengen en te bepalen bij wezenlijk belangrijke onderwerpen. Zij vermeerderde de zedelijke en staat-

staatkundige opmerkingen tot in het oneindige, en werd, om zoo te spreken, de middenstof, om het, in Europa doorgebrokene, licht tot in de afgelegenste deelen der wereld over te brengen en te verspreiden. Zoo wrochtte zij een verband tusschen de geesten, gelijk KOLUMBUS eene engere vereeniging onder de menschen had daargesteld. Van toen af ontstond er eene zekere overeenkomst der gedachten bij de verschillende bewoners van den wijden aardkloot, en de wedergeboorte der letteren, die duizend en meer jaren hadden verscholen gelegen en door de weldadige zorg der MEDICISSEN uit dien poel van vergetelnis waren opgedolven, werd aan edeler en tot dus verre veronachtzaamde voorwerpen dienstbaar gemaakt; voorwerpen, die alle, als om strijd, dongen om den voorrang in nuttigheid, tot vermeerdering van der menschen geluk en tot verbetering van den zedelijken en staatkundigen toestand der volken.

Deze dan was in het algemeen de staat der zaken op het einde der Agttiende Eeuw! Want ofschoon de ontdekkingen, die tot dit alles den grond legden, van een vroegeren oorsprong waren, begon men er echter toen eerst prijs op te stellen, om dat men toen eerst het wezenlijke nut er van begon in te zien. De tred der waarheid, hoe zeker en onwankelbaar ook, is altijd langzaam, maar ook vergoedt zij dien tragen voortgang,

gang, door het onfeilbaar en volledig bereiken van het doel, waarop zij eenmaal het oog heeft gevestigd.

Laat ons nu, na den staat des beschaafderen menschdoms in het algemeen voorgesteld te hebben, ook dien der verschillende Staten en Volken een wijl in aanschouw nemen, voor zoo verre, namelijk, dezelve op de lotgevallen onzes Vaderlands eene, meer dan zijdelingsche, betrekking moge gehad hebben.

KAREL DE VIJFDE had de uitgestrektste heerschappij bezeten, welke, na KONSTANTYN, immer het deel was van een Vorst der Christenheid. Geheel Spanje, een deel van Italie en Duitschland waren, benevens alle de Nederlandsche Gewesten, aan zijn scepter onderworpen, waarbij hij, na zijnen geduchtsten mededinger naar de keizerlijke kroon, FRANÇOIS DEN EERSTE namelijk, bij dien kampstrijd de loef afgestoken en hem in den oorlog overwonnen te hebben, nog de evengemelde kroon voegde. Vervolgends hield hem de krijg met den Turkschen Alleenheerscher, den onvertsaagden SOLIMAN, lang in eene onrustige werkzaamheid, doch, naauwlijks van dien vijand ontslagen, bestond hij het, Frankrijk op nieuw aan te vallen. Deze oorlog echter had op verre na geene zoo gunstige gevolgen, als de voorgaande, door hem tegen dat Rijk gevoerd; want in Provence verloor hij het bes-

beste gedeelte zijner krijgslieden en, na gedwongen te zijn geworden, om het beleg van Marseilje op te breken, werd hij in het veld van Cerizolles derwijze geslagen, dat hij voor een reeks van jaren zich buiten staat zag gesteld, om zijner onrustige staatkunst en zijnen woelzieken geest op nieuw werk te verschaffen ter verdere uitbreiding van zijn, alreeds zoo hoog geklommen, vermogen. Doch, aan werkeloosheid ongewoon en, als een andere CEZAR, niets gedaan achtende, zoolang er nog iets te verrigten overig bleef, maakte hij van deze staatkundige rust gebruik, om de Katholieke Godsdienst, van welke hij een ijverig voorstander was, een nieuwen steun bij te zetten, waarbij ook het zoogenaamd Augsburgsch en Smalkaldisch Eedgenootschap hem nieuwe stof verschafte, om zijn geest voor verslapping en zijn zwaard voor roest te bewaren. Zijne pogingen nogthands, om de ontluikende hervorming in de geboorte te smooren, vielen over het algemeen niet gunstig voor hem uit en hij zag zich zelfs weldra genoodzaakt, om den voorstanderen der nieuwe leer vrijheid van geweten in het Keizerrijk te vergunnen, tot zoo lange men, in eene bijeen te roepene Kerkvergadering, over dit gewigtig onderwerp nader zou hebben gehandeld.

In het vervolg evenwel gelukte het hem, om, bij den veldslag van Muhlberg, den Keurvorst van

Saxen en den Landgraaf van Hessen, de voornaamste hoofden der Hervorming, gevangen te nemen, hetgeen voor een poos aan den stand der zaken eene andere gedaante gaf: doch welke wederom verkeerde; zoodra hij door nieuwe gebeurtenissen zich verpligt vond, om van verdere geweldige maatregelen af te zien en, bij de Vrede van Passau, te stemmen, niet alleen in het loslaten zijner krijgsgevangenen, maar ook in het verleenen eener zekere mate van vrijheid aan de leer der Hervorming; waarna hij vervolgends optrok ter belegering van Metz, doch welke vesting hij eerlang weder verlaten moest, om zich, na het eindigen van een vinnigen krijg, te vergenoegen met de verwoesting van Terouanne. Zoo was het leven van dezen wijdvermaarden Vorst gestaag vol van onrust en woeling; eene aaneenschakeling van ten deele gelukte, ten deele te niet geloopene staatkundige listen en van veelvuldige overwinningen en schier even talrijke nederlagen. Groote daden, zoo als eene dwaze wereld die noemt, had hij verrigt, maar er geen genot van mogen smaken. Veel luisterrijks was er gelegen in zijne bedrijven, maar weinig voordeeligs voor hem zelven, niets nuttigs voor zijne onderdanen.

Ondertusschen was Keizer KAREL. niet slechts een zeer ondernemend, maar tevens een verstandig man, zijne gekroonde Tijdgenooten verre overtreffende in beleid, krijgskunde, en geslepenheid;

heid; en deze zijne meerderheid was hem, ten nadeele van de rust der wereld, maar al te wel bekend, als waardoor hij verleid werd tot het dwaze denkbeeld, dat hij tot alles geregtigd was, wat hij slechts kon en dorst ondernemen. Eene, hier uit ontsprotene en hand over hand toenemende, verwaandheid maakte hem verder diets, dat hij, als van natuure met de meeste begaafdheden voorzien, ook onder de Vorsten der Christenheid noodwendig de meest vermogende zijn moest. Aan dit verkeerde begrip, aan deze zucht, om overal en ten allen tijde den meester te spelen, offerde hij alles op, waar hij nog te meer toe vervoerd werd door de meening, dat eene fijn geslepene staatkunde zijn uitsluitend eigendom ware, en hij zich de kunst van regeren, in den hoogst mogelijken trap, hadde eigen gemaakt. De nakomelingschap echter, die hem beter, dan hij ooit zich zelven, heeft leeren kennen en beoordeelen, vindt, in zijne verschillende en niet zelden tegenstrijdige krijgs- en staatsontwerpen, overvloedigen grond, om hem eene zoo uitgebreide en beproefde kennis van zaken volmondig te ontspreken.

Met alle zijne feilen en zwakheden nogthands ware KAREL wel in staat geweest, om geheel Europa te doen bukken en misschien eene Algemeene Monarchie op te rigten, zoo niet de Voorzienigheid daar tegen gewaakt had, door hem in

zijne jeugd, toen hij tot helklinkende daden en wijdstrekkende ondernemingen de meeste lust en de grootste geschiktheid had, in den Franschen Monarch, FRANÇOIS DEN EERSTE, eenen geduchten mededinger tegen over te stellen, waardoor vele zijner ontwerpen bleven steken, of slechts voor een klein gedeelte slaagden, of bij de uitkomst eindelijk hem groote schade aanbragten, in stede der beoogde voordeelen. Had hij in de bloeiende leeftijd, waarin hij de regering aanvaardde, zich meer toegelegd op het wijslijk besturen zijner Landen, dan toegegeven aan de verderfelijke zucht, om zijne nabuuren van hem afhankelijk te maken; had hij eerst de welvaart zijner verschillende onderdanen in verband gebragt en door gepaste middelen verzekerd, om de overvloedige rijkdommen, die daardoor mogten verkregen zijn, vervolgends met beleid aan te wenden tot het gewinnen van nieuwe kroonen en heerschappijen, hij zoude menschelijker wijze, waarschijnlijk allen wederstand hebben kunnen overwinnen; maar hij begon, waar hij had behooren te eindigen; en niettemin diende hem het geluk nog zoo zeer, dat hij, na den vermaarden veldslag van Pavia, zijnen vermogendsten tegenstander zelven in handen kreeg. Toen ook meende hij de gunstige stond geboren te zien, om naar de kroon der wereld te dingen, maar hij zag alras tot zijne smart zijne gren-

zen-

zelooze staatszucht gebreideld, door het zelfde beletsel, dat zijnen Grootvader MAXIMILIAAN steeds had belemmerd en in den weg gestaan: het mangelde hem, namelijk, aan geld, het voornaamste middel, om een krijg, op welberekende gronden aangevangen, met kracht door te zetten en tot een gewenscht einde te brengen.

KARELS heerschappij toch was wel zeer uitgestrekt, maar, in evenredigheid van haren omvang, schaars bevolkt, en daarenboven waren, voor verre het grootste gedeelte, de inwoners arm en behoeftig. Alleen in de Nederlanden was welvaart en overvloed, de vruchten van een bloeienden koophandel. Doch, hoe welvarend ook, wáren nogthands die Gewesten niet in staat, om alleen de geheele last des oorlogs te torschen, terwijl bovendien nog de wijze, waarop de Vorsten aldaar van oudsher onderstandgelden hieven, het allenthalve ongeraden maakte, om dien Landaart het juk, dat men hem toebereidde, op eens en ontijdig te laten bemerken.

Van Spanje kon KAREL almede geen onderstand trekken, eenigermate slechts toereikende voor de groote ondernemingen, die hij deels had begonnen uit te voeren en waarmede hij deels nog zwanger ging; want, ofschoon dat Rijk eene blijde toekomst geopend zag en zich met grond scheen te kunnen vleien, van de schatten, die in de Nieuwe Wereld als opeengestapeld lagen, wel-

dra in zijnen schoot te zullen zien samen vloeien, het had evenwel van die streelende verwachtingen nog geen dadelijk genot; en toen dezelve voor een aanzienlijk gedeelte vervuld werden, moesten de van daar verkregene rijkdommen terstond werden besteed aan eenen oorlog tegen volken, die, met veel minder gouds, in waarheid veel rijker waren, terwijl nog daarbenevens de vorstelijke schatkist vervolgends een allergevoeligsten slag onderging door het derven van de meeste opbrengsten, die men gewoon was uit de Nederlanden te trekken.

Spanje had bovendien, ter oorzake van omstandigheden, welke te ontwikkelen hier de plaats niet is, gedeeltelijk misschien ook van wege den aart der inwoneren, op verre na niet zoo zeer in vermogen gewonnen, als men dit van de voordeelen, die het Rijk alreeds van Amerika trok, in het oppervlakkige zoude mogen verwachten; ja er is grond, om te gelooven, dat de overvloed van goud en zilver, die van daar naar hetzelve afvloeide, de Spaansche Heerschappij in wezenlijke sterkte veel eer hebbe doen af- dan toenemen. In het algemeen ook is dit eene staatkundige waarheid: dat een Land, hetwelk geld, maar ook alleen geld heeft, weldra ongelukkig worden moet, en dat integendeel de nijverheid en een werkzame geest, op winst belovende ondernemingen gespitst, zoo die door een wijs Bestuur naar be-

behooren geleid en aangemoedigd worden, den volke, een veel zekerder en duurzamer heil aanbrengen, dan alle de schatrijke mijnen van Peru, Quito, en Golkonda immer verschaffen kunnen; en, waarlijk! Spanje heeft een nieuw bewijs voor deze waarheid opgeleverd.

HENDRIK DE TWEEDE, de Opvolger van den edelaartigen, maar te loszinnigen FRANÇOIS, was, even als zijn voorganger, een mededinger naar de keizerlijke kroon. KAREL DEN VIJFDE, Keizer FERDINAND, en FLIPS DEN TWEEDE beurtelings beoorlogende, had hij het geluk, om dezen Vorsten bij herhaling de magt eens Franschen Konings te doen gevoelen. Krijgszuchtig en woest van aart, en, niet minder dan zijn vader, nog bezield met den geest dier Ridderorde, welker Leden gemeenlijk met den naam van Dolende Ridders bestempeld worden, en die, niet dan met het einde der Eeuw, waarover wij hier spreken, geheel verdween, vond hij geen ander genoegen, noch waardeerde hij eenigen anderen roem, dan die de krijg kon opleveren. Aan deze ongestuime drift offerde hij alle genietingen des gezelligen levens, zijne eigene bezittingen, het goed en bloed zijner onderdanen, zonder eenig nadenken, ja volgaarne op, waarom men van hem gezegd heeft, dat hij alle zoodanige vermogens en kundigheden bezat, welke, naar de denkbeelden van die dagen, eenen Edel-

Edelman deden uitblinken, maar dat hij daarentegen geheel ontbloot was van die, inderdaad adelijke, deugden, welke een mensch, vooral een Koning, betamen en achtenswaardig maken.

Het gebrek aan staatkundig doorzicht straalt bij dezen HENDRIK vooral door in de vredehandeling van Chateau Cambresis, toen hij al de vrucht zijner overwinningen, eene geheele landstreek, ten naaste bij zoo groot, als een derde deel van het toenmalige Frankrijk, aan FLIPS VAN SPANJE, aan de Hertogen van Savoije en Florence en aan het Genuesche Gemeenebest, uit eene ridderlijke, doch waarlijk valsche, grootmoedigheid, vrijwillig terug gaf, schoon hij, om dezelve te vermeesteren, zijne schatkist had uitgeput en het bloed zijner volken vergoten. En welke beweegredenen waren het, die hem dat alles zoo geredelijk deden wegschenken? Geene andere, dan het bevorderen van echtverbindtenissen, die in den volkomensten zin onverschillig en nutteloos waren, zoowel voor den luister van zijn Huis, als voor de welvaart van Frankrijk.

En of zulke onzinnigheden nog niet genoegzaam geweest waren, om Rijk en Volk in ellende te storten, zoo vervoerden nog bovendien de verachtelijke gunstelingen, die dezen dapperen, maar zwakken, Vorst aan den leiband hielden, hem tot de spoorloosste geldverkwistingen, die de alreeds uitgemergelde natie met nieuwe en steeds klim-

klimmende lasten bezwaarden; waaruit de hoogste ontevredenheid en de dreigendste morringen ontstonden, zoodat de voornaamste Leenmannen zich begonnen te wapenen tegen den Koning en deszelfs afschuwelijke verleiders, slechts eene gunstige gelegenheid afwachtende, om met klem en nadruk te voorschijn te treden en zich, met mond, pen en zwaard, tegen de maatregelen van het Hof te weer te stellen, gelijk zulks ook plaats greep onder de volgende Regering, waardoor het schoonste, het door de natuur het meest begunstigde Land van geheel Europa, eerlang de gerede prooi werd van eene menigte onderdrukkers en kleine dwingelanden.

Welk eene jammerlijke vertooning leverde Frankrijk toen op! 's Vorsten gezag, de magt der gewapende en wederstrevige Edelen, de stoute eischen der Parlementen, de breidellooze dwang eener trotsche en heerschzuchtige Geestelijkheid stonden tegen elkander in gedurigen strijd. Geen middelpunt, nergens een schijn slechts van vereeniging van vermogens en krachten, geen koophandel, geen geld, een diep bedorven Hof, grilligheden der Vorsten, een oproerige Adel, ondeugende Priesters, wellustige Monniken, een noodlijdend en luid schreiend Volk.... zie daar den staat van Frankrijk, vóór dat HENDRIK DE VIERDE aan de regering kwam!

In Engeland stond het niet veel beter geschapen

pen onder de dweepzieke en zwartgallige MARIA, die, om het volk haar gezag te doen gevoelen, om den Geestelijken haren geloofsijver te betoonen, en om hare vroomheid voor de oogen van het Opperwezen luisterrijk ten toon te spreiden, hare onderdanen, welke in godsdienstbegrippen van haar verschilden, op brandstapels sleurde en aan de vlammen ten prijs gaf; waardoor zij, zonder het Katholieke Geloof wezenlijk te bevoordeelen, in de weinige jaren harer regering Engeland dermate benadeelde en verzwakte, dat het Rijk op den rand des verderfs stond, en den gedreigden val voorzeker niet zoude zijn ontkomen; ware niet ter juister tijd de schrandere ELIZABETH verschenen, om de faalgrepen en dwaasheden harer Voorgangster te herstellen en den grond te leggen tot de grootheid en den bloei der Britsche Natie.

Deze Vorstin verdient zekerlijk wel, dat wij eenige oogenblikken bij haar stille staan. Zij was in waarheid een zonderling, een alleropmerkelijkst wezen. Nooit heeft het beuzelachtige der vrouwelijke kunne zich zoo verwonderlijk vereenigd met kloek beleid en mannelijke standvastigheid, als in de groote ziel dezer doorluchtige Koningin. Nooit heeft doorslepene loosheid en ziedende staatzucht in een zoo eng en kennelijk verband gestaan met vaderlands- en volksliefde, als bij deze groote vrouw heeft plaats gehad. Nooit heeft wreed-

wreedheid kunstiger den schijn van grootharigheid aangenomen; nooit hebben euveldaden zich listiger verborgen onder den mantel der deugd; dan deze Koningin dat alles in zich vereenigde; en nogthands heeft nooit eene grootere ziel in een vrouwelijk ligchaam gehuisvest. — Men spoare haren handel en wandel na met de meeste aandacht, op elken tred vindt men redenen, om zich, in weerwil van hare veelvuldige ondeugden, te verwonderen over hare voortreffelijke hoedanigheden. Den troon beklimmende vond zij een ruuw en onwetend volk, zij wist het te beschaven. Zij ontving een arm Land, en verspreidde er wezenlijken rijkdom. Engeland had luttel invloeds op de zaken van dit werelddeel, en binnen weinige jaren werd ELIZABETH de vraagbaak der Vorsten en de Middelaresse bij de geschillen der Volken.

Vóór de regering dezer, in vele opzichten zoo uitmuntende, Vorstin, was Engeland, niet minder dan het straks geschetste Frankrijk, een land, waarin een aantal verdeelde magten, ieder op zich zelve, den meester speelden, altijd tegen elkander verbitterd en aangekant, behalve als het te doen was, om het volk te verdrukken en te plonderen. HENDRIK DE ZEVENDE had, door het toestaan van den verkoop van leengoederen ook aan Onëdelen, den grond wel gelegd

tot

tot eene meer gelijkmatige verspreiding van magt en aanzien onder de verschillende standen: doch van die heilzame inrigting had het Volk nog maar weinig voordeels kunnen trekken; want de handel was van geringe beteekenis en bovendien onderworpen aan drukkende bepalingen, die deszelfs uitbreiding en bloei verhinderden; zoo dat het den Onëdelen aan de middelen bleef ontbreken, om den Adel, door deszelfs behoeften te onderschragen, van zich in dien zin afhankelijk te maken. De onkunde, zoowel van de Vorsten, als van de meeste Volken, omtrent de ware gronden en belangen van den koophandel; was inzonderheid in Engeland zichtbaar. Maar de geweldige schokken, welke de verschillende Staten des Vasten Lands te dier tijd ondergingen, en de landverhuizingen, die daarvan het gevolg waren, openden de oogen aan dat Rijk en verschaften het tegelijk de middelen, om van de, nu verkregene, betere begrippen een heilzaam gebruik te maken. ELIZABETH vond dat kiemtje van wijsheid en geluk geworpen in eenen niet onvruchtbaren grond: zij kweekte het aan met moederlijke zorg, zoodat het welig uitbottede en weldra een ooftrijke boom wierd, onder wiens verkwikkende schaduw het geheele volk rust en welvaart begon te smaken; ja, nog vóór haar dood, mogt zij dat zelfde Land, welks bestuur zij had aanvaard,

toen

toen het arm en onbeschaafd was, welvarend en voor andere Mogendheden geducht zien worden.

Italië, de bakermat van wetenschappen en kunsten, was, van de staatkundige zijde beschouwd zijnde, een land in naam, begeerlijk in het oog van hebzuchtige naburen. Onder de verschillende Vorstendommen, waarin het verdeeld was, had niet het geringste verband plaats. De bliksems van het Vatikaan, de vreeselijkste magt, welke zich immer aan de verbaasde wereld vertoond heeft, waren nog in volle veerkracht en werking. Geheel Europa, de weinige streken, waar de nieuwe Godsdienstleer was doorgedrongen, alleen uitgezonderd, eerbiedigde, (met de Spaansche en Portugeesche wingewesten in de drie overige werelddeelen,) de wetten van den Paus en onderwierp zich met blinde gehoorzaamheid aan deszelfs geboden. Van zijnen gulden drievoet beschikte de gekroonde Opperpriester over troonen en natiën, en in zijn Paleis te Rome zag men den Stedehouder van CHRISTUS oppermagtige besluiten nemen omtrent het leven en de eigendommen van de bewoners der Nieuwe Wereld, zelfs, in den naam van God, dat gene wegschenkende en omdeelende, van welks bestaan nog geen sterveling in Europa zich een geregeld denkbeeld wist te vormen. Doch nu begon dat voorbeeldelooze gezag allengs te verminderen. Vele samenwerkende oorzaken hadden de zuilen, waar-

op het gevestigd was, verzwakt of doorgeknaagd. De Paus had, als Wereldlijk Vorst, wel een land, groot genoeg, om hem aanzien te geven, niet om hem te doen duchten en eerbiedigen. Bovendien vond men in den Kerkelijken Staat, even min als elders, geld of handel, en in het algemeen werd nooit een Rijk of Gewest slechter bestuurd, dan het Erfgoed van den H. PETRUS.

Zoo dan was het, dat nageburen onderling, of bij beurten, de vruchten verdeelden en verteerden van het wellustige Italië, waarvan de Duitsche Keizer toen reeds zich een aanzienlijk deel had toegeëigend.

Het is waar, de nieuwlings opgestane Gemeenebesten, met Venetië aan hun hoofd, hadden zich welvaart en aanzien weten te verwerven, door het bevorderen en begunstigen van den koophandel, maar maakten desniettemin geen tegenwigt in de schaal van Europa. De scheepvaart der aan zee gelegene volken van Italië was uitgebreid genoeg, om zich overal rijke bronnen van voorspoed te openen, maar derzelver zeemagt te onbeduidend, om die vaart te beschermen en te beveiligen. Ook waren alle die kleine Staten in het oog der Vorsten te nietig, dan dat deze derzelver bondgenootschap zouden gezocht hebben. Zij zelve hadden ook hunne geheele landmagt noodig tot hunne eigene beveiliging tegen aanvallen en beleedigingen van allerlei aart, welke me-

menigvuldig zijn moesten in een land, waarin zoo vele verschillende volken, als op een gedrongen, leefden, en die steeds tegen elkander over stonden, even als de overige Mogendheden van Europa onderling.

Kunsten en wetenschappen ondertusschen bloeiden in die streken en, ofschoon als onder den rook van Rome zelve gelegen, bestonden er echter geene volken in dit ons werelddeel, die zich der grilligheden van het gemijterd Kapitool, minder dan zij, bekreunden. De Italiaansche Dichters en Wijsgeeren durfden de Geestelijke Dwingelandij in een bespottelijk licht ten toon stellen, de driestheid en het onverstand van Monniken en Papen, door vernuftige kwinkslagen en neepredenen, gispen en kastijden, en van voor de kloostercellen de gordijnen wegrukken, waarachter wellustigheid en zedenbederf zich schuil hielden en zich voedsel verschaften; zoodat deze Mannen, zonder het te weten of te vermoeden, der Hervorming krachtdadig in de hand werkten, door een nieuw licht te ontsteken en geest en smaak over de geheele wereld uit te breiden. MACHIAVEL inzonderheid, in het oordeel der meesten gebrandmerkt, bij anderen op hoogen prijs geschat, deed ook aan de Regeerkunde de allergewigtigste diensten, door het schrijven van Werken, die op elke bladzijde getuigenis dragen van 's mans diepdenkenden geest en de aandacht der verstandigen, tot bij de jongste

nakomelingschap, zullen waardig blijven. Hij toch was de eerste, die de gronden aanwees, waarop de Burgerstaat, zal dezelve den naam van geregelde Maatschappij waardig zijn, behoort te berusten. Zijne belezenheid was verbazende, zijne staatkundige bespiegelingen kenmerken een zeer verheven verstand, en, of de lessen, die hij den Vorsten geeft, zoo men ze als ernstig moet opvatten, al inderdaad verfoeilijk zijn, de vrijheidsliefde, welke hij aan den dag legt, is eenen ouden Romein waardig.

De Duitsche Vorstendommen en vrije Rijkssteden waren verdeeld in twee partijen, in Katholieke en Protestantsche Staten: de eerste hadden grootere magt, de andere meerder aanzien. In de laatste had zich 's menschen geest den ouden band ontwrongen en de lust tot wetenschappen en kennis zich gevestigd, alhoewel goede smaak en de aangename vruchten van beschaafde oefening nog verre te zoeken waren. LUTHER en MELANCHTHON vormden hunne tijdgenooten niet alleen in het geestelijke, maar ook in het wereldlijke. Onder zulke leermeesters moest men zekerlijk der eeuwe van KATULLUS en CICERO wijd ten achteren blijven; doch derzelver pogingen, hoe gebrekkig en onvolkomen, openden niettemin den weg tot wezenlijke verbetering.

Voor het overige waren de Duitschers, zoo als nog heden ten dage, goede krijgslieden. Met de weel-

weelde nog onbekend, hadden ook de verfijnde geriefelijkheden en gemakken des levens voor hen geene aantrekkelijkheid. Handel en geld ontbraken ook daar, in weêrwil van de groote vruchtbaarheid van den grond. Men vond er zoo veel welvaart, om te kunnen bestaan, geenen overvloed, om met vrucht groote zaken naar buiten te kunnen ondernemen; ook werden de Duitsche krijgsbenden dikwijls, ter bevordering der ontwerpen van andere, of ter beslissing van deze of gene staatkundige twist, door de Vorsten zelve aan den meestbiedende voor geld verkocht en als slachtvee geleverd.

De Noordsche Staten waren onderling in gestadigen krijg; ook ontbrak hun bovendien het vermogen, om op de grootere tooneelen van Europa met magt en luister te voorschijn te treden; want de armoede dezer volken was groot en zij hadden niet het minste begrip van koophandel. In Polen en in Zweden was nog een zweem der aêloude vrijheid overgebleven; daarintegen beproefden Moskovië en Denemarken al de ellende van slavernij en vorstelijken willekeur; en beide die Rijken bezaten geldmiddelen, noch aanzien.

Aan het uiterste einde van Europa heerschte een Vorst, die zich voor de Christenwereld zeer geducht maakte. De groote SOLIMAN, wien, onaangezien veelvuldige gebreken, nogthands eene der eerste plaatsen onder de wijze Oppergebieders,

den, de dappere Veldheeren, en de geoefendste Staatsmannen toekomt, bestreed de Oostenrijksche magt, waar deze zich vertoonde, en deed niet zelden den troon des Duitschen Keizers waggelen. Onnoemelijke schatten werden verspild, millioenen Christenen ter slagtbank gevoerd, om niets wezenlijks tegen dien Aziatischen Monarch uit te rigten en om doorgaands den Standaard van het Kruis te zien zwichten voor de Wassende Maan van MOHAMED. Het was, als ware SOLIMAN geroepen geweest, om de dwaasheid der voormalige kruisvaarten door de nakomelingschap te doen boeten: voor 't minst benam hij den Europeër voor altijd de lust, om, onder de leuze van eerbied voor heilige overblijfselen, te vlammen op de bezittingen der belijderen van den Koran.

De Turken waren destijds wel niet veel beschaafder, dan zij thands zijn, maar de ruwe zeden van Europa maakten het verschil in verlichting tusschen de Ooster- en Westerlingen minder groot, en in krijgsmoed en onversaagdheid muntten de eerste uit boven de laatste. De leer der Voorbeschikking, door de staatkunde des Stichters van de Mohamedaansche Eerdienst gesteld tot een der hoofdgronden van de geloofsbelijdenis, (en wel in eenen nog veel strengeren zin, dan men dezelve ooit onder de Christenen heeft gepredikt,) bragt hiertoe zeer veel toe, als bezielende den krijgsman met eene koudbloedige ver-

achting voor gevaren, die noodzakelijk zijn, en een dood, die toch niet te ontgaan is.

De staat van Europa was alzoo in de Zestiende Eeuw zeer verschillende van hetgeen hij naderhand is geworden. Met gelijke vruchtbaarheid van grond en even groote bevolking, ging het den inwoneren niet zoo wel, waren de Staten niet zoo aanzienlijk. De grootere beschaving en de toenemende bloei van wetenschappen en kunsten zijn de éénige oorzaken van den voorrang, op welke de latere tijd aanspraak heeft mogen maken. Er waren echter ook omstandigheden aanwezig, die de vroegere volken verhinderden, om zich met meer luisters te vertoonen en aan de geschillen der Vorsten een werkzamer deel te nemen. De landen toch waren door gedurige oorlogen uitgeput. Beroerten, ter naauwernood gedempt, waren door nieuwe schokken op den voet gevolgd. De magt der Vorsten was verdeeld. Een talrijke Geestelijkheid bragt niets toe tot het dragen der maatschappelijke lasten. De Edelen gaven alleen lijf en wapenen, en dit nog onder voorwaarden, drukkende voor den Staat. Geld bezat men niet, om dat de koophandel onbeduidend was. Geregelde en bezoldigde benden op de been te houden was, als te kostbaar zijnde, weinig in gebruik. In één woord, de Vorsten van Europa moesten groote zaken verrigten met geringe middelen. Zij, die, niet dan

voor een korte tijd, krijgslieden in dienst namen, op sobere soldijen, welke nog slecht voldaan werden, en wier schatkisten ledig stonden, aleer er nog iets wezenlijks gedaan was, waren ook niet in staat, om bevochtene overwinningen voort te zetten en van behaalde voordeelen waarachtig nut te trekken.

Spanje, om het bezit van Amerika geduchter in schijn, had het voorkomen van eene uitzondering op die regel te maken. Maar Spanje, verre van willekeurig geregeerd te worden, had in de Kortes, of Vergaderingen der Staten, een schild tegen het misbruik van het Koninklijk Gezag. De Vorst kon niet naar welgevallen beschikken over de schatten, die door de beide Indiën in den schoot des Rijks werden uitgestort. De onderdanen, in evenredigheid zoo rijk als de Koningen, hadden daarbij een Beschreven Regt, dat hen ongehouden stelde, om zich te laten gebruiken als blinde werktuigen van het vorstelijk vermogen. De Katelanen, die hunne Koningen steeds beschouwden, als geborene of erf-vijanden, gedoogden zelfs niet, dat men op hun grondgebied, namens den Monarch, volk van oorloge aanwierve. Schoon dan Spanje aan het Eenhoofdige Bewind onderworpen was, het verscheelde nogthans veel van dat de Beheerscher, uit zijn Rijk, voor zich zelven en zijne bijzondere oogmerken die middelen zoude hebben kunnen putten, die de

de vruchtbaarheid van den grond, de talrijke bevolking, bovenal de rijkdommen, uit Oost en West samengevloeid, hem uiterlijk schenen te verzekeren.

Wanneer men nu alle deze zaken en omstandigheden met een aandachtig oog gadeslaat, dan ook kan het ons minder verwonderen, dat onze Voorouders zich in staat hebben bevonden, om het dwangjuk af te werpen, dan dat niet vele andere volken zich dien toestand hebben ten nutte gemaakt, om zich eene gepaste vrijheid te verwerven, en dat integendeel zoovele uitgestrekte Staten, zonder middelen aan de zijde der Vorsten, alleen door vooroordeel, oude gewoonte, en den samenloop van deze en gene toevalligheden, onderworpen zijn gehouden aan den ijzeren scepter des willekeurigen gezags: dit zekerlijk behoort tot die duisterheden in de Geschiedenis der Menschheid, welke men wel kan zoeken te verklaren, maar wier wezenlijke gronden en geheime springvederen nooit met volkomene duidelijkheid zullen aangewezen worden.

OVER 's MENSCHEN OORSPRONKELIJKEN AANLEG VOOR ZEDELIJKHEID EN GODSDIENST, EN HET DAARUIT KENBAAR VERHEVEN DOEL-EINDE VAN ZIJN AANWEZEN.

EENE VOORLEZING.

DOOR

WABE KAMP.

1824.

Wij zijn ook Gods geslachte, zegt een oud grieksch Dichter, en de Apostel PAULUS ontleende uit deze woorden eene beweegrede om de Atheners af te trekken van de vernederende afgodendienst, en hun 's menschen verpligting te doen gevoelen om den eenigen waren God, in geest en in waarheid, alleen te vereeren.

Om de eigenlijke meening van den Cilicischen Dichter, of den juisten zin, waarin PAULUS deszelfs woorden bezigde, naauwkeurig te bepalen, zoude een schat van geleerdheid gevorderd worden, dien ik niet bezit. Men vergunne mij derhalve alleen aan te merken, dat, indien de mensch gezegd wordt van *Gods geslachte* te zijn, zoo als ARATUS en PAULUS beide zich uitdrukken, deze figuurlijke spreekwijze dan ook noodzakelijk te kennen geeft, dat er in den

mensch

mensch oorspronkelijk iets goddelijks aanwezig is; of, met andere woorden, dat er in zijn gemoed een onuitroeibaar beginsel, een aanleg voor zedelijkheid en godsdienst bestaat. — Maar bestaat deze aanleg oorspronkelijk in 's menschen gemoed: dan moet hij denzelven daarin ook kunnen gevoelen en erkennen; dan moet hij, door oplettende beschouwing van zich-zelven, volkomen bewust zijn, of kunnen worden, dat hij het onmiskenbaar teeken van zijne goddelijke afkomst, zijnen adelbrief als *mensch* (mag ik zoo spreken) in zijn binnenste bezit. En bezit hij dien, dan moet hij ook, door de ontwikkeling van denzen aanleg, in zijn gevoelen, denken en handelen, eenigzins eenen zweem der goddelijke nature kunnen uitdrukken, eenigzins een afschijnsel, eenen weêrglans kunnen doen uitblinken en terugkaatsen van den eeuwigen Oorsprong van alle licht en kracht en deugd. — Zweemt onder de menschen altijd het kind min of meer naar zijne ouderen: de mensch, in het algemeen, moet min of meer naar God zijnen Vader kunnen gelijken, en, met verëdeling en volmaking van alle zijne vermogens, zich meer en meer kunnen gedragen als een kind van den eenigen volmaakt Heiligen God, dat Deszelfs vaderlijken wil met alle krachten poogt te vervullen. — Eindelijk, is God eeuwig: de mensch, zijn kind, moet ook voor de eeuwigheid geschapen zijn.

Deze

Deze aanmerking, Geëerde Toehoorders! geleidt mij van zelven tot het onderwerp mijner tegenwoordige voorlezing, in welke ik voorgenomen heb te spreken over *'s menschen oorspronkelijken aanleg voor zedelijkheid en godsdienst*, *en over het oorspronkelijk, daaruit kenbaar, verheven doeleinde van zijn aanwezen, in zooverre als wij ons dit laatste kunnen voorstellen.*

Niemand uwer zal mij, naar ik vertrouwe, zijne toegevende aandacht weigeren bij de behandeling van een zoo belangrijk onderwerp. Ik zeg *toegevende* aandacht; want ik gevoel volkomen, hoezeer ik alle uwe toegevendheid in deze noodig zal hebben. Dáárom dan bid ik u; deze verwacht ik van u, en, hierop vertrouwende, ga ik ter zake over.

I. Beschouwen wij dan, in de eerste plaats, *'s menschen oorspronkelijken aanleg voor zedelijkheid en godsdienst.*

Wat is *aanleg?* Door aanleg verstaan wij de oorspronkelijke natuurlijke geschiktheid van eenig voorwerp, om zich, onder daartoe gunstige omstandigheden, tot iets anders, dat, elk naar zijnen aard, meer volmaakt, schooner of beter is, te kunnen ontwikkelen. Zoo bevat elke goede zaadkorrel den aanleg voor een volkomen gewas; elke rups dien voor een volkomen vlinder, en ie-

ieder mensch, in zijn gemoed, den aanleg, de oorspronkelijke geschiktheid om eenmaal een zedelijk en godsdienstig wezen *te worden*. — Maar aanleg, op zichzelven, is nog geene ontwikkeling, en wordt ook niet altijd door ontwikkeling gevolgd. Niet elke zaadkorrel wordt eene plant; niet elke rups een vlinder. Nogthands, gelijk wij door ervaring leeren, welke plant in een ons onbekend zaad, als het ware, verborgen ligt, of welke vlinder uit eene ons bekende rups *kan* voortkomen, even zoo leeren wij uit de zedelijke en godsdienstige ontwikkeling van vele en de beste menschen, onder allerlei tijden, volken en standen, dat de mensch in zichzelven den oorspronkelijken aanleg en geschiktheid bezit, om eenmaal een zedelijk en godsdienstig wezen te worden. — Gelijk evenwel ontelbare toevallen (zoo als wij gewoon zijn te spreken) in de stoffelijke natuur, de geheele of gedeeltelijke ontwikkeling van onnoemelijk veel planten en dieren verhinderen; even zoo gaat het ook bij den mensch, ofschoon hij aan het rijk der geesten verwant is. Bij velen onder ons geslacht ontwikkelt zich de verheven aanleg voor zedelijkheid en godsdienst in dit leven geheel niet; bij anderen onvolmaakt, of geheel misvormd, en daardoor zelfs bijna onkenbaar, en bij niemand onzer ontwikkelt hij zich op aarde volkomen.

Naardien wij dezen aanleg door de ervaring en waar-

waarneming van deszelfs gedeeltelijke ontwikkeling leeren kennen, zoo laat ons kortelijk opmerken wat de ervaring ons in dit opzigt leert; of, met andere woorden, de algemeenste en zichtbaarste blijken dezer ontwikkeling, zoo in ons-zelven als in anderen, overal en altijd, in zoo verre zulks in weinig oogenblikken mogelijk is, gadeslaan. — Ten dien einde bepalen wij ons tot de *twee* algemeenste en meest en overal in het oog vallende, namelijk: tot het geweten, en tot het geloof in één of meer onzigtbare en bovenmenschelijke wezens.

Door het *geweten* verstaan wij een oorspronkelijk gevoel van goed of kwaad, regt of onregt, dat zich, vooral *na* het plegen eener daad, onwillekeurig aan ons gemoed opdringt, zonder dat eer of schande, bate of schade, vermaak of smerte daarbij in aanmerking komen. — Wij allen, G. T.! ontwaren dit gevoel onmiddellijk in ons-zelven, al weet ook geen sterveling, buiten ons, wat wij ondernomen of uitgevoerd hebben: en wij verschijnen, in onze eigen oogen, strafbaar, na het plegen eener booze daad, al is dezelve ook nog zoo in het verborgen verrigt; en al hebben wij er ook, aan den anderen kant, nog zoo veel eer, aanzien, tijdelijk voordeel of vermaak door verkregen. — En niet alleen worden wij dit gevoel *onmiddellijk in* ons-zelven gewaar; maar wij zien ook overal rondom ons,

uitwendig, de onloochenbaarste blijken, dat dit inwendig gevoel aan *alle* menschen oorspronkelijk gemeen moet zijn; en niet alleen gemeen, maar ook onuitroeibaar. De gansche geschiedenis des menschdoms, de beschouwing van de zeden en gewoonten van alle oude en hedendaagsche volken der aarde, en de dagelijksche ondervinding, in de kringen, waarin wij leven en verkeeren, bewijzen ons onwedersprekelijk, dat elk mensch, in zijn geweten, eenen onömkoopbaren Regter zijner daden, in zijn binnenste bezit; — een' Regter, die somtijds, en zelfs wel dikwijls en langdurig, slapen kan, maar ook dikwijls, ja nog veel meer, op het onverwachtste ontwaakt, en dan niet alleen een verschrikkelijk vonnis velt, maar ook zijne geschonden waardigheid door de vreesselijkste inwendige folteringen wreekt en handhaaft.

De *tweede* algemeene en zigtbare blijk van 's menschen oorspronkelijken aanleg voor zedelijkheid en godsdienst worden wij gewaar in het algemeen geloof aan bovenmenschelijke wezens.

Door het *geloof aan bovenmenschelijke wezens* verstaan wij hier een inwendig en diep gevoel van afhankelijkheid van hoogere, meer dan menschelijke magt, hetwelk aan alle menschen oorspronkelijk eigen is.

Inderdaad, mijne G. T.! indien wij ons-zelven niet willen misleiden, dan kunnen wij niet nalaten

ten op te merken, dat dit gevoel even zoo oorspronkelijk in ons gemoed bestaat, als dat van goed en kwaad; van regt en onregt; ja wij worden zelfs, bij nader inzien, volkomen overtuigd, dat beide gevoelens, in den grond en ten opzigte der zedelijkheid, maar één zijn, namelijk, de erkentenis van den Wetgever, in zijne wet zelve. Of anders: van waar die wet? Wie schreef dezelve, als met vlammende letteren, in het menschelijk gemoed? Of kan eene wet aanwezig zijn en zich met zooveel kragt doen gelden, als zich het geweten, zelfs vaak bij den grootsten booswicht, gelden doet, zonder Wetgever, zonder Hoeder en zonder Wreker? Neen; het geweten doet ons de wet, en de wet den Wetgever-zelven erkennen. — Met dit gevoel paart zich dat van onze afhankelijkheid, ook in andere opzigten. Wij allen toch gevoelen onmiddellijk en oorspronkelijk *in* ons-zelven — al zegt het ons niemand, en al had niemand het ons ooit gezegd — dat wij niet *door* ons-zelven bestaan, dat wij, in alle opzigten, afhankelijk zijn, niet alleen van de stoffelijke en zichtbare wereld buiten ons, maar vooral van eene nog oneindig hoogere onzigtbare magt.

En ook dit gevoel was en is nog overal, onder de menschen algemeen, in alle oorden der wereld. In alle tijden en onder alle volken vond men oudstijds, en vindt men nog, daarvan de

sprekendste bewijzen, zelfs onder de ruwste en meest verwilderde menschenstammen. 't Is waar, de vrees schiep Goden onder hen; maar van waar dan die vrees? Van hunne onkunde, heeft men wel eens gezegd, omtrent de verborgen oorzaken der verschijnselen in de natuur. Maar hoe kon deze onkunde, op zich-zelven, den ruwen mensch aanleiding geven tot het geloof aan onstoffelijke, onzichtbare en daarbij vrij werkende wezens? De wilde of half wilde mensch houdt alles voor bezield. Bergen, bosschen, bronnen, rivieren en meiren — ik zwijge van zon, maan en sterren, aarde en zee, ja wat niet al? — zelfs een enkele boom; een stukje houts of steen is, in zijne oogen, de woning, het lichaam, of ten minste het zinnelijk teeken des aanwezens, der tegenwoordigheid van eenen, somtijds zeer magtigen, goeden of kwaden geest, die hem voordeel of schade, geluk of ongeluk kan toebrengen, en dien hij derhalve vereeren of vreezen, behagen of verzoenen moet, en ook werkelijk door offers, zelfkwellingen en plegtigheden tracht te verzoenen of te behagen. Maar, wij herhalen met regt onze vraag, hoe komt deze zoo ruwe en onërvaren mensch, bij zijne groote armoede aan denkbeelden, tot het bovenzinnelijk begrip van alles bezielende geesten? Dit begrip immers vindt men toch overal, bij zulke wilden, zelfs, die op de laagste trappen der beschavinge

staan,

staan; en bij welken men voor 't overige geen spoor van eigenlijke godsvereering heeft kunnen ontdekken. Inderdaad, er is voor dit algemeen geloof aan het bovenzinnelijke geene andere voldoende reden te vinden, dan deze, dat de mensch zijnen eigen geest in zich-zelven gewaar werd, en door eene, in zijne onërvarenheid, zeer natuurlijke gevolgtrekking, ook andere stoffelijke dingen hierin aan zich gelijk achtte te zijn. Het is dus in den grond dat zelfde gevoel van het oneindige in en buiten ons, dat wij-allen ook onmiddellijk in ons gemoed ontwaren; het was een donker gevoel van diepe afhankelijkheid en verheven grootheid tevens, dat aan den wilde zijne ingebeelde goden gaf en hem het eerst tot eenen afgodendienaar vormde. — Zoodra echter de volken meer en grooter vorderingen in beschaving gemaakt hebben, worden ook de blijken van 's menschen oorspronkelijken aanleg voor zedelijkheid en godsdienst duidelijker, grooter en treffender. Ieder oud of hedendaagsch maar eenigzins beschaafd volk — wij vinden dit geloof zoowel onder Groenlanders en Eskimoos aan de boorden der IJszee; zoowel bij de negers in 't harte van het verzengde Africa, als bij de overblijfselen der oude beschaafde en onder de nog heden bestaande volken — ieder volk heeft niet alleen een schimmenrijk, maar ook zijn, naar elks bijzondere bevatting gewijzigd, Elysium, Val-

halla of Hemel, en daar tegenover zijnen Tartarus, Afgrond of Hel; het eerste alleen voor de afgescheiden zielen der goeden — de laatste alleen vóór die der boozen geschikt. Voorwaar, dit diep gevoel van regt en onregt, en van de daaruit afgeleide noodzakelijke regtvaardigheid der Godheid, kan geen gevolg zijn van onkunde der oorzaken van de verschijnselen in de stoffelijke natuur, of van vreeze voor die verschijnselen; want één-zelfde bliksemstraal ontzielt immers den goeden, zoowel als den boozen, en eenerlei lot wedervaart allen. De dood rukt eenmaal allen weg, en de deugdzaamste onder de menschen is, in dit leven, niet zelden de ongelukkigste; maar de verstandigsten en redelijksten, onder alle volken en in alle eeuwen, gevoelden en geloofden, dat ook deze knoop eenmaal moest ontbonden en dit verschrikkelijk raadsel opgelost worden: met één woord, zij gevoelden dat God regtvaardig, alwetend en almagtig zijn moet.

't Is derhalve naauwelijks te begrijpen, hoe er menschen geweest zijn of nog zijn — en evenwel zij zijn er — die dit alles voor vooroordeelen en inbeeldingen houden, alleen uit den schoot der menschelijke Maatschappijen, en niet uit den oorspronkelijken aanleg der menschen-zelven geboren. « Volksleiders en verleiders, dwingelanden, onder den naam van koningen en priesters, hebben, » naar hun voorgeven, « deze vooroordeelen gevoed

en

en aangekweekt om hunne baat- of staatzuchtige oogmerken te bereiken, tot dat dezelven, door gewoonte, tot eene tweede natuur van de menschen geworden zijn. » — Maar de verstandsverbijstering der genen die zulk eene genoegzaam zinnelooze stelling durven staande houden, loopt te zeer in 't oog om eene uitvoerige wederlegging te behoeven. Want hoe! is dan het geweten eene inbeelding? Waarom is het dan overal en altijd aan de menschen gemeen? Of wat menschelijke geest was, reeds in de kindsheid des menschdoms en lang voor den aanvang der eigenlijke geschiedenis, zoo magtig, dat hij aan alle menschen en door alle eeuwen zulk een onuitroeibaar vooroordeel wist in te planten? — Neen, G. T.! het wroegend geweten is en kan niet anders zijn, dan het inwendig levendig gevoel van den misdadigen mensch, dat hij de wet van God geschonden heeft. — 't Is ook volstrekt ongerijmd, dat door de vereeniging der menschen in Maatschappijen, zoodanige leden dier Maatschappijen, welken hunne medeleden in verstand, list, vermogen of boosheid te boven gingen, iets in den mensch zouden hebben kunnen scheppen, iets uit hem doen voortkomen, waarvan de kiem, het grondbeginsel — ook buiten de Maatschappij — niet oorspronkelijk in zijn wezen ligt. Neen; in den boezem der Maatschappij *ontwikkelt* zich de mensch, en de Maatschappij-zelf kan deze ont-

 wik-

wikkeling bevorderen, de menschelijke vermogens aankweken, uitbreiden en veredelen, zoowel als, helaas! onderdrukken, misvormen en verlagen; maar iets, oorspronkelijks, en dat aan zijne natuur volstrekt vreemd is, in hem te leggen en te doen standhouden: neen; dit vermag zij niet. Wat toch is de mensch buiten de Maatschappij? Een zeer dom en wild dier — de ondervinding heeft dit meermalen bewezen — zonder kennis, zonder verstand en zelfs zonder spraak. In en door de Maatschappij alleen leert de mensch redelijk gevoelen, denken en spreken. *Wel nu!* zijn dan daarom, spraak, verstand en redelijk gevoel geene oorspronkelijke vermogens van den mensch? — Tot zulke zinnelooze stellingen moet hij evenwel vervallen, die weigert aan God en aan de deugd te gelooven.

Inderdaad het geloof aan God is met het geloof aan de deugd — dat is, met andere woorden, de godsdienst is aan de zedelijkheid zoo naauw verbonden, ja veréénzelvigd, dat de een zonder de andere niet bestaan kan. Indien er geene zedewet in ons aanwezig was, hoe zouden wij dan God, als de hoogste en volmaakte heiligheid in ons gemoed kunnen gewaar worden? Wij mogten, door ons oorspronkelijk gevoel van eigen afhankelijkheid en van het oneindige in ons en buiten ons gedrongen, en daarin, door het meer ontwikkeld verstand geholpen, Hem erkennen

nen voor den grond van alle bestaan, den wijmagtigen Opperheer van alles — en hoe flaauw en donker zou dan nog niet deze erkentenis wezen? — maar als de eeuwige bron van alle heiligheid zouden wij Hem niet kunnen gewaar worden, en dus de deugd-zelf eene hersenschim zijn. En omgekeerd, indien wij wel de zedewet in ons gemoed erkenden, maar onze afhankelijkheid van den Wetgever-zelven niet gevoelden, wat zou er dan van zelven uit volgen? — Dit, dat wij *of* de zedewet-zelven, ten minste de noodzakelijkheid, om die op te volgen, ontkenden; *of*, haar voor een gewrocht van 's menschen eigen maaksel, voor eene *door* hem en *aan* hem vrijwillig zelf gegeven wet hielden; doch dan zoude de opvolging dier zedewet eene soort van afgoderij en de mensch zijn eigen afgod en priester tevens wezen. — Maar genoeg.

De mensch ontwikkelt zich, of wordt ontwikkeld, en kan zich alleen ontwikkelen in de menschelijke Maatschappij. Hoedanig is nu de wederzijdsche invloed, dien de Maatschappij op 's menschen aanleg voor zedelijkheid en godsdienst, en deze aanleg wederom op de menschelijke Maatschappij heeft?

In de menschelijke Maatschappij, zoo als dezelve thands waarlijk bestaat, is slechts eene gedeeltelijke en zelfs vaak zeer misvormde ontwikkeling van 's menschen oorspronkelijken aanleg

voor zedelijkheid en godsdienst mogelijk. De ondervinding leert ons dit dagelijks en heeft zulks door alle eeuwen geleerd.

Van waar deze verwrikking, ontaarding, bederf, of hoe men het ook mag willen noemen, het eerst oorspronkelijk zij, en welke jammerlijke gevolgen het na zich gesleept hebbe, ligt buiten de grenzen dezer voorlezing, daar onze beschouwing zich alleen, in dit opzigt, heeft te bepalen, bij hetgene blijkbaar bestaat. — En helaas! dit zien wij; de menschelijke Maatschappij is gelijk aan een' hof, en het menschelijk gemoed aan een' akker; maar grond en lucht zijn rondom dezelven als verpest. De heerlijke zaden, door de hand des almagtigen Scheppers in denzelven gestrooid, hebben daarin, in plaats van de balsemstruiken des levens, niet zelden geheel ontaarde, vergiftige, ja zelfs doodelijke gewassen voortgebragt. Daar het verderf *mogelijk* was heeft het ook nergens aan verdervers ontbroken. Daar men de oorspronkelijke planten niet geheel konde uitroeijen, heeft men derzelver groei, vooral dien der edelsten, onderdrukt, verkeerd gewijzigd, haar de beste en voedendste sappen, door afleiding, onttrokken, en dezelven doen dienen tot buitensporige ontwikkeling van min edele struiken, van zinnelijke en dierlijke driften, die, aldus welig tot eene onnatuurlijke hoogte opgekweekt, het kostelijk zaad van zedelijkheid en godsdienst ge-

geheel overschaduwd, van allen hemelschen invloed beroofd, en somtijds bijna verstikt hebben. Of men heeft deze alleredelste plant, zoo verre als men konde, afgesneden, en op haren overgebleven stronk de laagste driften ingeënt, en aldus heeft zij, door zelfverbasterde menschen in de menschelijke Maatschappij, misvormd zoowel als opgekweekt, de afzigtigste distels van schijnheiligheid, dweeperij, broederhaat, vervolging, ja moord en dolzinnige razernij voortgebragt.

Dan, en dit vooral past ons niet over 't hoofd te zien, de goede Voorzienigheid heeft nogthands zorg gedragen, dat het zaad van zedelijkheid en godsdienst nergens zoo geheel en al bedorven wierd, of het werd nu en dan, ook *in* en *door* de Maatschappij, ontwikkeld tot eene heerlijke plant, die, hoewel dan niet geheel zuiver en oneindig verre van volmaakt te wezen, nogthands een zegen voor den ganschen hof werd. Wien komen hier niet vele voorbeelden te binnen van menschen, die sieraden hunner eeuwe, getrouwe beoefenaars der deugd, weldoeners van hun vaderland, en zelfs van een groot deel des menschelijken geslachts geweest zijn? En deze edele menschen ontwikkelden zich toch ook in de menschelijke Maatschappij, en zouden zich buiten dezelve nimmer hebben kunnen ontwikkelen, ik zwijge zulk een' verheven trap van grootheid bereiken. Zoo is dan de Maatschappij, bij al het kwaad, dat zij

in

in haren boezem koestert, echter ook de zwakke kweekster van zedelijkheid en godsdienst, die haar daarvoor dan ook duizendvoudige vergelding aanbrengen.

Want zonder beginselen van zedelijkheid en godsdienst kan geene menschelijke Maatschappij standhouden, en zelfs niet eens bestaan. Deze zijn zoowel de zekerste als de zachtste banden der menschelijke zamenleving, die de menschen onderling aan een snoeren, zonder hen te knellen, en hen leiden, zonder hen stoffelijk te dwingen. De beste en verstandigste wetgevers van alle eeuwen hebben daarom overal hunne staatswetten, onder ontelbare wijzigingen, naar deze beginselen pogen in te rigten, en daardoor, zooveel in hen was, zelfs pogen te heiligen. En daar zij op zinnelijke menschen begeerden te werken, verzinnelijkten zij ook de beginselen van zedelijkheid en godsdienst, door godsdienstige plegtigheden, een' luisterrijken eeredienst, prachtige tempelgebouwen, altaren en offerhanden, en smolten, zooveel zij konden, de staatswetten in één met de godsdienstige begrippen der volken. — Ja dat ook heerschof baatzuchtige dwingelanden en priesters zich van dezelfde middelen bedienden om hunne oogmerken te bereiken, bewijst ten volle, hoe noodzakelijk ook zelfs de boozen de zedelijkheid en godsdienst achtten te zijn ter instandhouding der maatschappelijke vereeniging. En waarlijk, alleen

aan

aan zoodanigen, die, naar verstand en hart, het diepst bedorven waren, kon het ooit invallen, dezen geheiligden band te willen slaken — alleen aan zulken, die weinig beter zijn, denzelven, met verzaking van deszelfs goddelijk beginsel, enkel te misbruiken ter vestiging van onzinnig bijgeloof, wreede dwingelandij en afschuwelijken zielendwang. Maar beide dezen hebben ook — de voorbeelden staan ons nog levendig voor den geest — den vruchtdragenden hof dier Maatschappijen, waarin zij hunne heillooze pogingen uitoefenden, ten minste voor eenige tijd, in een stinkend moeras van menschelijke boosheid en ellende verkeerd.

De heilzame invloed van zedelijkheid en godsdienst bepaalt zich echter niet bij de Maatschappij in 't algemeen; maar dezelve is ook voor ieder mensch in 't bijzonder van het uitgestrektste belang.

Zonder het geloof aan God is de mensch voor zich-zelven het verschrikkelijkst raadsel, ten minste zoo lang hij nog eenig gevoel voor zedelijkheid behouden heeft. Ontelbare malen is toch in dit leven, in onzen tegenwoordigen verwrikten toestand, de zedewet in vollen strijd met de wet onzer dierlijke en zinnelijke nature; want deze laatste verlangt, onder eene onophoudelijke afwisseling van vermaken, veelal ook zulken, welken de zedewet den mensch volstrekt ontzegt. Waar zal nu hij, die niet aan God gelooft, in dezen moei-

moeijelijken strijd, kragt en rust vinden; te meer, daar de zedewet somtijds niet alleen het genot van eenig zinnelijk vermaak verbiedt, maar ook wel daarbij opoffering van eere, goederen, vrienden, ja van het leven-zelve vordert? Geeft nu zoodanig iemand zijner begeerte toe, dan kwellen hem de folteringen van zijn geweten; en gehoorzaamt hij aan de zedewet, dan moet hij niet alleen het begeerde derven, maar ook bovendien nog somtijds bitteren smaad en smert en verlies uitstaan. Wat hij dus ook kiezen mag, hij is altijd ongelukkig, zonder eenigen blijvenden troost in zijne kwellingen. — Is het dan te verwonderen, dat een mensch, in zulke omstandigheden, door zijn ongeloof aan God, tot volkomene wanhoop vervalt? Is het wonder, dat een ander, zich meer gewend hebbende den ruimen teugel te vieren aan zijne driften, ook allengs meer en meer zijn geweten verkracht, zijne redelijkheid verzaakt, en ten laatste, geheel overgegeven aan en volleerd in het kwade, tot de verfoeijelijkste schandelijkheden vervalt?

Maar *met* het geloof aan God wordt de strijd tusschen begeerte en pligt, hoewel niet geheel opgeheven, nogthands onberekenbaar veel ligter gemaakt, en zelfs wel zoo, dat, bij de verëischte levendigheid van dit geloof, de overwinning niet nalaten kan, zich aan de zijde der zedelijkheid te voegen; waardoor dan ook de mensch de zalige ge-

gewaarwording van een rein en gerust geweten geniet. Immers hij, die, in de stem van zijnen pligt, de heilige stem van zijnen God ontwaart, siddert reeds bij het denkbeeld van ongehoorzaamheid aan Deszelfs verklaarde bevelen. De lust moge prikkelen, de verlokte zinnelijkheid hem eene betooverende rij van streelende vermaken, en daar tegenover duizend smerten en vernederingen voorstellen: hij herinnert zich tevens niet alleen de folteringen van een immer wroegend geweten; maar, dat nog oneindig erger is, zijne vervreemding, zijnen afval van God, Dien hij nu als zijn hoogste goed beschouwt en als zijnen Vader bemint, maar Dien hij zich, na het plegen des misdrijfs, niet anders dan als den almagtigen Wreker zijner geschonden zedewet zou kunnen voorstellen. Hij scheurt zich dus, met al zijn vermogen, en zelfs al zou hem zulks het leven kosten, los van de gelegenheid om het kwaad te kunnen plegen, en zegt met JOZEF: « Hoe zoude ik een zoo groot kwaad doen en zondigen tegen God! »

Zoo denkt, zoo handelt de mensch, die met zijn geheele hart aan God gelooft, naardien hij zich, door dit geloof, boven de geheele stoffelijke wereld verheven vindt. Hoe afhankelijk ook anders, van alles wat hem omringt, als zedelijk wezen gevoelt hij zich vrij, en alleen afhankelijk van Hem, van Wien ook alles afhankelijk is.

Na-

Namelijk, het gevoel des menschen van zijne verantwoordelijkheid aan God, als aan zijnen heiligen Wetgever en Regter, gaat uit zich-zelven gepaard met het gevoel van Deszelfs oneindige vergeldende regtvaardigheid, die niet nalaten kan, het onschuldig lijden, dat zijn schepsel eenmaal heeft moeten ondergaan, om aan zijne bevelen te gehoorzamen, ook eenmaal met verdubbelde gelukzaligheid te vergelden. Dit gevoel van Gods nabijheid maakt den mensch waarlijk vrij en duizendmaal gelukkiger dan de geheele weereld hem maken kan.

Dan de heilzame invloed van een levendig geloof aan God op den mensch bepaalt zich hierbij nog niet. Het verdubbelt niet alleen 's menschen heil in eigen voorspoed; het is niet alleen zijn troost en sterkte in eigen tegenspoed; maar ook in alle, hem niet bijzonder treffende, rampen, omwentelingen en gebeurtenissen in de natuur en onder de menschen.

Zonder het geloof in God verschijnt toch de geheele stoffelijke en dierlijke natuur voor ons oog als vol verwarringen, jammeren en tegenstrijdigheden. Aarde en zee schijnen, ten opzigte der dieren, slechts onmetelijke schouwplaatsen van lijden en verslinden. Aardbevingen, onweders, stormen en watervloeden verderven en verdelgen ontelbare millioenen van levende en gevoelende wezens. — En nu het menschelijk geslacht en des-

deszelfs geschiedenis: wat bieden dezen, indien wij niet aan God gelooven, ons anders aan, dan eene verwarde mengeling van jammeren en euveldaden? Hier worstelt een volk onophoudelijk met de geweldige werkingen eener onbedwingbare stoffelijke natuur: water en vuur, pest en honger, koude en hitte maaijen millioenen menschen ontijdig weg. En als of het gansch heelal nog te zwak ware om onze ellenden ten top te voeren: wij-zelven verdelgen elkander onophoudelijk, van alle eeuwen af tot heden toe, te lande en ter zee, door duizendmaal herhaalde afschuwelijke krijgen. — Maar waartoe meer! zonder het geloof aan God is de aarde waarlijk voor ons een jammerdal, en de geschiedenis des menschdoms eene aaneenschakeling van verwoesten, moorden, martelen en lijden, bij welker beschouwing het hart van weedom wegkrimpt.

Maar *met* het geloof aan God begint zich de beijerd der verwarringen, in de natuur en in de geschiedenis, aanvankelijk en allengs meer en meer te ontwarren. De donkere wolken, die anders alles met een zwarte nacht van boosheid en jammer bedekten, worden, hier en daar, tot half doorschijnende nevelen verdund, en vertroostende lichtstralen breken, bij pozen, door dezelven heen. Te midden van ontelbare verwoestingen houdt Gods wijze voorzienigheid dit schoon heelal niet alleen in stand, maar vervult ook de geheele

 na-

natuur met leven en vrolijkheid, en herschept overal het leven uit de dood. In zijne hand zijn alle omwentelingen in de natuur; en zelfs hongersnood, pest en krijg zijn niet alleen middelen ter instandhouding van het geheel, maar ook rijke bronnen van vernieuwde gezondheid, kragt, en met frissche jeugd ontluikende schoonheid en leven. — Krijg en koophandel, de eerste een spruit der wrake en der heerschzucht, de andere een telg der behoefte en der winzucht, hebben de volken elkander nader doen kennen, en zeer velen onder hen nader aan elkander verbonden, dan door andere middelen, hoogstwaarschijnelijk, mogelijk zou geweest zijn. Vrijheid en maatschappelijke beschaving, verstandelijke, zedelijke en godsdienstige verlichting gaan, met stille en zeer langzame schreden, maar evenwel zeker en onophoudelijk, voorwaarts, en breiden zich overal uit. En daartoe banen krijg en koophandel telkens nieuwe wegen. Zoo verrijst dan ook hier het goede uit het kwade. Zoo heeft dan ook bij het menschelijk geslacht, onder alle boosheden en rampen, eene ontwikkeling ten goede plaats. — En al is deze voortgang dan ook nog zoo gering: zij bestaat echter, door de oneindige wijsheid van God, die zijn werk niet zal laten varen. Want door God-alleen regeren de Koningen, en zonder Hem vermogen zij niets. Zelfs de grootste wereldberoerders en veroveraars zijn, bij

bij alle hunne verwaandheid, niets anders dan zelf-blinde werktuigen in zijne almagtige hand; waarin het opperbestuur der weereld berust en altijd zal blijven berusten. — En wie zijn wij toch en wie is God, dat wij Hem rekenschap zouden durven afvragen van hetgeen voor ons verstand onverklaarbaar of voor ons gevoel smertelijk is? Zijne heilige wegen kunnen immers niet onze, zoo vaak verkeerde, wegen zijn. En wat zijn jaren, wat zijn eeuwen, ja wat zijn honderd eeuwen voor de ontwikkeling en hervorming van het zoo diep-vervallen menschelijk geslacht? Eenmaal zal en moet zij toch komen, die zalige eeuw, waarin de Heer één zal zijn en zijn naam één over de gansche aarde, waarin vrede en geregtigheid wonen zullen, al zoude er dan ook eene nieuwe aarde en zelfs een nieuwe hemel toe gevorderd worden.

II. Ja, eene nieuwe aarde en een nieuwe hemel! — Maar heeft dit uitzicht, deze hope wel een' vasten en onfeilbaren grondslag? — Immers op het geleide der ervaring zien wij wel, dat de mensch een' aanleg heeft voor zedelijkheid en godsdienst, en dat deze aanleg zich ook gedeeltelijk in dit leven ontwikkelt, en zelfs ook voor de menschelijke Maatschappij in 't algemeen, zoo wel als voor den mensch in 't bijzonder zeer heilzame gevolgen heeft; maar dezelfde ervaring leert ons ook dagelijks, dat alle menschen eenmaal

moeten sterven. En al bereikte dus ook in 't vervolg het menschdom een' hoogeren, ja zelfs den hoogstmogelijken, trap van volmaaktheid en geluk: wat kan dit ons vertroosten of baten, die hier thands in ellende leven en hoogstwaarschijnelijk in ellende sterven zullen?

Om deze bedenking wel te beantwoorden, Geëerden! is vooreerst noodig het *oorspronkelijk grondbeginsel* van zedelijkheid en godsdienst, niet op het geleide der algemeene ervaring (want deze verlaat ons hier) maar louter door een verstandelijk zelfonderzoek in ons gemoed op te sporen, om vervolgens te kunnen beslissen of de *gewaarwording en erkentenis van dit grondbeginsel* in onze ziele genoegzame *zekerheid* bezit, om ons geloof en onze hope daarop te kunnen vestigen. — Bepalen wij dus vooraf, wat wij eigenlijk door zedelijkheid en godsdienst verstaan.

Zedelijkheid is de onmiddellijke inwendige erkentenis of gewaarwording in ons gemoed, van de oppermagt eener zuiver geestelijke wet voor ons denken, streven en handelen; eene wet, die niet alleen onze daden, maar vooral derzelver beginselen regelt, die ons gebiedt het goede te doen, alleen *omdat* het goed is; eene wet derhalve die de louter zinnelijke wet van lust en onlust, van zucht naar vermaak en afkeer van smerte, wel niet vernietigt, maar nogthands beheerscht, wijzigt en leidt tot medewerking ter vol-

ma-

making van den geheelen mensch. Deze oppermagtige wet (die oorspronkelijk niet alleen de werkzaamheden der zinnelijkheid, maar ook die des verstands en van alle onze andere vermogens behoort te regelen) noemen wij de *zedewet*, de erkentenis van dezelve in ons gemoed, *zedelijkheid*, en hare getrouwe opvolging *deugd*; of, om de laatste in hare hoogste volmaaktheid voortestellen, *heiligheid*.

En nu *godsdienst*, of liever *geloof in God*: — hieronder verstaan wij de gelijke onmiddellijke inwendige gewaarwording van God in ons gemoed; niet alleen als eeuwige grondoorzaak van ons aanwezen, en van het aanwezen aller dingen, van Wien wij, en alles wat is, volstrekt afhankelijk zijn, maar ook als volmaakt heilig Wetgever en Handhaver zijner zedewet. — Wanneer dit geloof die hooge mate van sterkte en levendigheid verkrijgt, dat het ons moeds en kragts genoeg bijzet om de voorschriften der zedewet, uit zuiveren eerbied voor God en zijne wet, getrouwelijk optevolgen, dan eerst wordt het *ware inwendige godsdienst*, waarvan alle uitwendige Godsvereering niet anders dan een zichtbaar teeken, een van-zelven daarvan afgekaatste lichtstraal of verschijnsel, en tevens een middel ter versterking van deze inwendige Godsdienst wezen moet.

Wij zien dus, Geëerden! dat zedelijkheid en godsdienst dezelfde strekking en bedoeling heb-

 ben,

ben, namelijk: nadering tot God en bevordering der volmaking van het geheel des menschelijken wezens, door middel eener evenredige en gelijkmatig voortgaande veredeling en volmaking van alle de vermogens van den mensch; en hieruit blijkt dan niet alleen de naauwe verwantschap van zedelijkheid en godsdienst, maar ook hun gemeenie oorsprong uit een-zelfde grondbeginsel, dat men de oorspronkelijke grondwet onzer redelijke en geestelijke nature zou kunnen noemen; *eene grondwet, door God-zelven in ons gelegd, die ons verpligt, om, door gestadig toenemende volmaking en veredeling van alle onze vermogens, te trachten, immer wijzer, beter en heiliger, en alzoo meer en meer gelijk te worden aan den alleen volmaakt wijzen, goeden en heiligen God.* — Het is dus dezelfde wet, die de grootste en verhevenste Leeraar, voor achttien eeuwen, onder de menschen afkondigde in deze woorden: « Weest volmaakt, gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is. »

Uit deze grondwet nu wordt het oorspronkelijk verheven doeleinde van 's menschen aanwezen kenbaar, als bestaande in gestadig toenemende en dus ook eindelooze volmaking. Maar dit gestadig toenemen in kennis, deugd en heiligheid blijft toch altijd bepaald, en zal ook eindeloos bepaald blijven, binnen de oorspronkelijke grenzen van het menschelijk wezen; grenzen, die wel einde-

loos

loos uitgezet, maar nimmer geheel weggenomen kunnen worden. Het eindige toch kan wel eindeloos toenemen in grootheid en volmaaktheid, maar het kan nimmer het oneindige en volmaakte zelf worden, ook niet door eene onbepaalde onsterfelijkheid.

Onbepaalde onsterfelijkheid nogthands, en daarmede gepaard gaande eindelooze volmaking: welk een boven alle bevatting verheven doeleinde van ons aanwezen! Indien dit nu maar genoegzame zekerheid heeft; of, met andere woorden, indien wij maar, in onzen tegenwoordigen toestand, de grondwet onzer geestelijke en redelijke natuur, met onfeilbare gewisheid gewaar worden en erkennen kunnen? —

Ja, G. H.! dit *kunnen* wij, indien wij maar ernstig en volhardend *willen*; en hiervan hope ik u door de volgende aanmerkingen te overtuigen.

Door de zinnelijkheid worden wij *en* ons-zelven *en* de dingen buiten ons gewaar. Deze gewaarwordingen zijn dus ook van tweederlei aard; *of*, *uitwendige*, *of inwendige* gewaarwordingen.

De *uitwendige* gewaarwordingen ontvangen wij van buiten, door *middel* van onze vijf uitwendige zintuigen, van lucht, licht, of eenige andere stoffe, hoe ook genaamd. Het zijn eigenlijk niet meer dan gewaarwordingen van eigenschappen, en niet van het wezen eeniger zake; maar ons verstand besluit uit de gewaarwording van eigen-

schappen tot het bestaan van een wezen, aan hetwelke deze eigenschappen behooren. Dit besluit nogthands, hoewel noodzakelijk voor het verstand, om aan onze voorstellingen en begrippen ronding, éénheid en houding te verschaffen, is inderdaad niets meer dan eene bloote onderstelling. En hier uit volgt dus van-zelven, dat alle erkentenis, door middel van uitwendige gewaarwordingen en daarop gegronde werkzaamheden des verstands verkregen, geene volstrekt zekere onfeilbaarheid bezit, gelijk ons ook de dagelijksche ondervinding in de ontelbare dwalingen van ons-zelven en van andere menschen, zulks volkomen bevestigt.

Maar de *zuiver inwendige gewaarwordingen* ontvangen wij *onmiddellijk*, zonder tusschenkomst van iets anders, en zelfs zonder eenig bijzonder kenbaar ligchamelijk werktuig, alleen door den onverklaarbaren inwendigen zin van zelfbewustheid. — Deze zuiver inwendige gewaarwordingen zijn dan ook geene bloote gewaarwordingen van *eigenschappen* eens wezens; maar, integendeel, gewaarwordingen van dat *wezen-zelven*, en van den toestand, waarin het zich bevindt; en alle erkentenis derhalve, die langs dezen weg onmiddellijk en in den grond alleen *in en door* de zelfbewustheid verkregen wordt, is dan ook eene onfeilbaar *zekere* erkentenis.

Maar hierbij behooren wij vooral in het oog te hou-

houden, vooreerst, dat ook het lijdelijk vermogen van inwendige gewaarwording door de zelfbewustheid, zoowel als alle andere vermogens van den mensch, alleen door aanhoudende oefening die hoge mate van sterkte en ontwikkeling verkrijgen kan, waar voor het, uit zijnen aard, oorspronkelijk vatbaar is. Het sluit dus ook de ontwikkeling der overige zielsvermogens niet uit, niet alleen, maar derzelver ontwikkeling en veredeling is ook inderdaad voor de geheele ontwikkeling der zelfbewustheid hoogst noodzakelijk. De mensch toch is een geheel; en daarom merken wij ten tweede aan, dat ook de uit- en inwendige gewaarwordingen wederkeerig op elkanderen werken. Aldus worden wij, b. v., de driften, liefde en haat, blijdschap en droefheid, enz. wel inwendig door de zelfbewustheid gewaar, maar zij hebben toch doorgaands hunnen eigenlijken grond in uitwendige gewaarwordingen, van welken zij inderdaad niets anders dan gevolgen zijn. Deze aanmerking is vooral van gewigt, omdat wij, door niet naauwkeurig acht te geven op deze onderscheiding, gevaar loopen, om de hersenschimmen eener ontvlamde verbeeldingskragt, welken wij ook *door* de zelfbewustheid gewaar worden, ofschoon zij *in* dezelve geen' den minsten grond hebben, als onfeilbare geloofswaarheden te huldigen. — Neen; alle erkentenis door de zelfbewustheid, zal zij de vereischte onfeilbare zekerheid bezitten,

moet ook haren eigenlijken grond alleen in die zelfbewustheid hebben en door de rede daarin waargenomen kunnen worden.

Door de rede (opdat wij dit ter meerdere verduidelijking hier nog bijvoegen) verstaan wij bijzonder het vermogen onzer ziele, om alle de werkzaamheden der overige vermogens te leiden, te rangschikken, van elkander aftezonderen of met elkander te vereenigen en over hare juiste waarde te oordeelen. — De rede is dus het vermogen ter waarneming en beoordeeling ook van datgene, wat in ons gemoed, of altijd bestendig en zeker, of van tijd tot tijd, plaats heeft, en in *welke* gewaarwording dat alles eigenlijk gegrond is. Indien derhalve de rede de straks omschreven grondwet van 's menschen redelijke en geestelijke natuur *onmiddellijk* en *in den grond-alleen* door en in de zelfbewustheid erkennen kan, dan bezit ook deze grondwet in het menschelijk gemoed eene onfeilbaarheid en zekerheid, onwrikbaarder dan de grondvesten des hemels.

En wat neemt nu de rede *door* en *in* de zelfbewustheid van den mensch onmiddellijk waar? Vooreerst de gewaarwording. « *Ik ben.* » Deze is de eerste en duurzaamste gewaarwording van elk mensch, zoolang hij leeft en in een' wakenden toestand verkeert; en zij is in der daad de grond van alle overige gewaarwordingen niet alleen, maar zij ontwikkelt zich, bij eene gelijkmati-

tige en evenredige ontwikkeling van andere zielsvermogens, ook nog eindeloos meer. De gewaarwording « Ik ben, » wordt verheven en uitgebreid tot de erkentenis. « *Ik ben afhankelijk van hoogere oneindige magt en verpligt tot opvolging van derzelver bevelen* (de zedewet). Eindelijk, het « Ik ben, » verhoogt en ontwikkelt zich (mids altijd gepaard met de evenredige ontwikkeling van alle zielsvermogens) tot de onmiddelijke erkentenis van deze gewaarwording: « *Ik ben aanwezig om eindeloos toetenemen in zelfvolmaking en nadering tot God.* » — Met andere woorden: de rede erkent, door en in de zelfbewustheid, de grondwet van 's menschen redelijke en geestelijke natuur, geschreven in het menschelijk gemoed, door de hand van den eeuwigen God-zelven.

Inderdaad, niemand kan dit handschrift van den oneindigen God in zijn gemoed, in zijn eigen zelfbewustheid, miskennen, niemand deze stem der rede onderdrukken, ten zij zijn verstand, door misleidende werkzaamheden verblind, de *oorzaak* der verschijnselen, in uitwendige gewaarwordingen, of, met andere woorden, het wezen der dingen, in derzelver eigenschappen en hoedanigheden zoeken en volstrektelijk *vinden* wil; of ten zij zijne geheele ziel door zedelijke ontaarding en boosheid hare redelijkheid verloochend, en in een vuil moeras van euveldaden als 't ware gesmoord

smoord heeft. — De erkentenis der grondwet van onze redelijke en geestelijke natuur in onze zelfbewustheid is, om hier eene wiskundige spreekwijs te gebruiken, een *als zeker gegeven*, dat voor geen eigenlijk zoogenaamd bewijs vatbaar is, omdat het *zich-zelven bewijst* door de *onmiddellijke* gewaarwording. — Door deze erkentenis verschijnt alles aan den mensch in een verheven, in het ware licht. Het verstand, in zijne onderzoekingen genaderd tot op den uitersten rand van het eiland onzer wetenschappelijke kennis, zou vergeefs pogen, aan de overzijde der oeverlooze zee van het oneindige, eenige vaste kust van verstandelijke bevatting en zinnelijke voorstelling te ontdekken; maar de rede, die God door en in de zelfbewustheid gewaar wordt, overtuigt ook het verstand dat God oneindig groot is, en dat wij Hem dus ook niet begrijpen, niet in onze bepaalde en eindige denkformen omvatten, zoo min als door zinnelijke voorstellingen, eenigzins zijner waardig, aan onze verbeeldingskragt vertegenwoordigen kunnen. Door deze erkentenis verschijnt het gansch heelal en de mensch aan zichzelven, niet als eene eigenlijk bestaande weereld, maar alleen, om zoo te spreken, als de erkenbare afdruk, het zinnelijk verschijnsel, het onmeetbaar gewrocht van den *alleen door zich-zelven* bestaanden God, den almagtigen, wijzen en heiligen Schepper, Onderhouder en Regeerder

van

van alles. — Door deze erkentenis alleen, hoe flaauw zij dan ook somtijds wezen moge, is alle gegronde wetenschap, alles wat in de kunsten waarlijk schoon en edel, alles wat in der menschen bedrijven groot en goed genoemd wordt, eerst mogelijk en vervolgens dadelijk aanwezig geworden. Inderdaad, al ons weten verzinkt, zonder houding of verband, in een' onafzienbaren afgrond, wanneer niet het geloof aan een oneindig volmaakt Wezen, als grond van alles, in onze ziel, levendig is. Alle kunstwerk heeft, *als kunst*, geen doel, geene inwendige waarde, geen' gloed van oorspronkelijke schoonheid, indien het ten minste niet eenigen zweem van het volmaakte en oneindige van zich afkaatst. Alle handelingen der menschen, de schitterendste daden-zelven niet uitgezonderd, missen alle eigenlijke grootheid en goedheid, wanneer zij, in den grond, niet uit deze erkentenis voortkomen. — Met één woord, alle wetenschap, kunst of bedrijf van menschen is dwaasheid, ja zinneloosheid, wanneer wij Hem niet erkennen, die de omwentelingen der eindige dingen, naar eeuwige wijze wetten, in de volmaaktste *harmonie* regelt, en door het voorbeeld van heiligheid, dat wij door de grondwet onzes redelijken bestaans in Hem gewaar worden, eindige geesten tot volmaking opleidt. Met deze erkentenis, met dit geloof aan de alles voorzienende wijsheid en onuitsprekelijke heiligheid van God

door-

doorstroomt eene verrukkende *harmonie* het gansch heelal: — zonder dit geloof is de wanklank allerverschrikkelijkst, die door deszelfs onmeetbare ruimte gilt en krast en dondert. Wat er ooit in de weereld edels, goeds of schoons gedacht of verrigt is; wat nog immer als zoodanig gedacht of verrigt kan of zal worden: het heeft zijnen oorsprong uit dit godsdienstig geloof aan Hem, dien wij in ons verstand niet omvatten, door onze zinnelijkheid ons niet waardig vertegenwoordigen kunnen, maar Die zich onmiddelijk in ons eigen gemoed met de volstrektste zekerheid aan ons openbaart. Hij is God; Hij die eeuwig Volmaakte, Die het gansch heelal zich tot eenen tempel gesticht en deszelfs gewijd altaar, in het verborgenste heiligdom onzer zelfbewustheid opgerigt heeft. Hij is die (te Athene helaas! toen te zeer onbekende) God, Dien PAULUS verkondigde, in Wien wij leven, ons bewegen en zijn.

Zoo is dan, G. TT.! de grondwet van ons redelijk en geestelijk bestaan onfeilbaar zeker; zoo zijn wij dan geschapen om door gestadig toenemende volmaking en veredeling van alle onze vermogens, immer wijzer, beter en heiliger en alzoo meer en meer gelijk te worden aan den alleen volmaakt wijzen, goeden en heiligen God. — Dit is dan het verheven doeleinde van ons aanwezen. Wij moeten volmaakt worden gelijk onze

Va-

Vader, die in de hemelen is, volmaakt is. — Wat hebben wij dan van dien oneindigen Vader te hopen, wat mogen wij van zijne onpeilbare liefde met grond verwachten, om deze eindelooze volmaaktheid meer en meer te kunnen naderen?

In de eerste plaats, *onsterfelijkheid*, of liever *voortduring van ons eigenlijk wezen*, ook na den dood. Inderdaad, het geloof aan de onsterfelijkheid der ziele is zoo naauw verwant, ja zoo eenzelvig, met het geloof aan God en aan de deugd, dat het eene niet van het andere, dan alleen in onze wijzen van beschouwinge, kan afgezonderd worden. Wij treffen het onder de menschen overal aan, waar men aan God en aan de deugd gelooft; en naarmate het geloof aan God levendiger wordt, groeit ook het verlangen naar de onsterfelijkheid. Wij gevoelen en ondervinden dagelijks de vergankelijkheid en zwakheid onzes ligchaams; wij gaan gebukt onder den last onzer dierlijke behoeften, aan wier noodzakelijke voldoening wij gedwongen zijn den arbeid van een groot — en bij hoevelen onder ons het grootste! — gedeelte van ons leven opteofferen. Ontelbare belemmeringen, nu uit onzen eigen toestand, dan uit onze betrekkingen in de Maatschappij, dan weder uit iets anders voortgesproten, verhinderen ons onophoudelijk, met vasten tred, voorttegaan op den weg onzer verstandelijke en zedelijke volmaking. — En hoe kort is dan

nog

nog dit moeitevol leven? Onder ons althands is het nog volkomen waar, wat de hebreeuwsche Dichter zong: « De dagen onzer jaren zijn zeventig jaren, en, zijn wij sterk van kragten, tachtig jaren, en al hun omvang, kwelling en verdriet. Het leven gaat voorbij en wij vliegen heen! » — En hoevelen bereiken deze hoogte van jaren, ook zelfs op verre na, niet? Hoevelen worden in den bloei des levens, ja terstond na hunne geboorte, afgesneden! Zou dan God den aanleg, de grondwet van eene altoos toenemende volmaking in ons gemoed gelegd hebben, om *hier*, naauwelijks uitgebot, onder het stof en slijk der aarde te verstikken? — Neen de mensch heeft een ander, een beter leven, hij heeft eene onbepaalde onsterfelijkheid noodig, om het verhoven doeleinde van zijn aanwezen immer meer te naderen en aan zijne goddelijke roeping te beantwoorden.

Onbepaalde onsterfelijkheid zeide ik zoo even. Immers, al ware de mensch van zijne eerste verschijning op aarde af tot heden toe getrouw gebleven aan zijne verhevene roeping, hoe weinig zoude hem dan nog een leven van honderd, van duizend, ja van tienduizend millioenen jaren gebaat hebben? Bij zijn *volkomen* sterven, bij de geheele *vernietiging van zijn aanwezen* hield echter zijne verdere volmaking volkomen op. Maar deze volmaking is voor eene eindelooze uit-

uitbreiding en nadering ter volmaaktheid van den alleen volmaakten God vatbaar, en moet dus oorspronkelijk ook daarvoor bestemd wezen. — Ja zelfs, indien wij den mensch alleen beschouwen als vatbaar voor een gestadig toenemend waar geluk: kunnen wij dan van den eeuwigen Vader des menschdoms en van zijne liefde verwachten, dat Hij dezen toestand slechts aan een bepaald getal, al was het dan ook van millioenen jaren, zou gebonden hebben? Indien er toch, voor schuldelooze menschen, op deze aarde eene altoos opwellende bron van immer afwisselend genot vloeide, en zij niet verzekerd waren van een eindeloos voortdurend bestaan: hoezeer zoude dan deze enkele gedachte: » Ik moet alle deze zaligheden eindelijk derven; want ik zal vernietigd worden; » hun geluk verbitteren ja vernietigen! — En wat zijn eeuwen, ja wat zijn millioenen eeuwen, wat is het eng bestek dezer aarde voor de veredeling en volmaking van *alle* onze vermogens, voor onzen eindeloozen wasdom in kennis en heiligheid? Niemand toch gevoelt sterker, hoeverre hij nog van de volmaaktheid verwijderd is, dan hij, die het naast aan de volmaaktheid genaderd is. De mensch is ook door zijne stoffelijke aardsche nature bepaald hij eenen enkelen stip op dezen aardbol; en hij mag zich nu op deze, dan op geene plaats van deszelfs oppervlakte bevinden, hij kan evenwel te gelijker tijd slechts op een en-

kel punt tegenwoordig zijn. Nu is deze aarde slechts een stip in ons zonnestelsel; ons zonnestelsel slechts een stip in 't heelal: — en bij dezen kleinen nietigen stip op aarde zoude dan de voor eindelooze uitbreiding vatbare volmaking van den mensch oorspronkelijk door zijnen Schepper bepaald wezen, binnen den naauwen kring van jaren of eeuwen! Al was dan de mensch van den beginne af aan getrouw gebleven aan de grondwet zijner hoogere natuur: hoe klein zou dan niet zijn werkkring, hoe gering zijne volmaking nogtlands gebleven zijn? En wat zoude hij hebben kunnen worden, indien het hem gegeven ware zich, allengs en bij trappen, als met engelenvlugt boven de wolken te verheffen, iedere dwaalster, ieder zonnestelsel van nader bij waartenemen en Gods onmeetbare schepping, niet enkel op de vleugelen der verbeeldingskragt, maar als 't ware met zijn geheele wezen doortezweven! Hoe zeer zoude dit alles zijne volmaking bevorderd en hem meer en meer opgevoerd hebben tot God, den alleen eeuwig Volmaakten, Die den mensch tot eene eindelooze vordering in kennis en heiligheid geschapen en geroepen heeft!

Neen, de mensch is voor een beter, voor een hooger leven bestemd, dan hij hier op aarde, al ware ook het menschdom nooit van zijnen God afgeweken, immer zou hebben kunnen genieten. Wat is toch het aardsche leven? Niets dan onze

ver-

verschijning op aarde. En wat is ons sterven? Niets anders dan het *ophouden* van die verschijning, niet van ons bestaan. Ons beste en edelste deel, ons eigenlijk wezen blijft voortduren, dewijl het geestelijk is, ook na de sloping van het stoffelijk lichaam. Ja ook dit lichaam-zelf wordt wel ontbonden, maar niet vernietigd. Niets in de gansche schepping wordt vernietigd. Integendeel leiden een aantal waarnemingen in de natuur ons tot het geloof, dat de oorspronkelijke *kiem* van elk bewerktuigd stoffelijk wezen der schepping slechts *één ondeelbaar geheel* is; dat dus altijd op zich-zelven blijft bestaan, en ook altijd eveneens, door toevloeijing van andere stoffelijke bestanddeelen, voor eene nieuwe en betere ontwikkeling vatbaar blijft. Ontbinding der deelen, en hereeniging van dezelven, onder gelijke of andere vormen: ziedaar de hoofdwet der verschijnselen in de gansche natuur; eene wet dus, waaraan ook ons lichaam, als stoffelijk verschijnsel, onderworpen is. De dood — op zich-zelven en afgezonderd van de angsten en smerten, die het sterven hier meestal verzellen, doch die niets meer dan toevallig bijgekomen omstandigheden zijn, geheel vreemd aan den oorspronkelijken mensch — de dood, zeg ik, heeft uit zich-zelven niets verschrikkelijks, zoo min als de slaap. Zij is oorspronkelijk ook een slaap; met dit eenig en gewigtig onderscheid, dat daar de gewone slaap geen

 an-

ander doel heeft dan de herstelling van het vermoeide lichaam, de doodslaap integendeel noodig is tot geheele vernieuwing van het afgesleten en onbruikbaar geworden lichaam. Wij moeten, door te sterven, hier noodzakelijk inslapen, indien wij eenmaal in eene betere wereld wederom ontwaken zullen. Waar? Wanneer? Hoe? Dit weten wij niet, kunnen het niet weten en hebben ook niet noodig het te weten. Maar dit weten wij, want God zegt het ons onmiddelijk in onze eigen zelfbewustheid, wij zijn tot eene eindelooze volmaking geschapen; en het uitgedrukte beeld van Gods zelfstandigheid, de Verlosser der menschen, toen hij-zelf het bitterst lijden en sterven te gemoete ging, nam van zijne navolgers en vrienden afscheid met deze troostvolle woorden: « In het huis mijns Vaders zijn veel woningen. — Ik ga heen om u plaats te bereiden. »

Zoo zullen wij dan in eene betere weereld wederom verschijnen, met een vernieuwd en veel schooner ontwikkeld lichaam, en minder door den last der stoffelijke behoeften gedrukt en gebonden, voortgaan van kragt tot kragt, en van deugd tot deugd. Ja wie weet of wij ook niet vervolgens nog meermalen, in telkens veredelde vormen, op nieuw in de zinnenweereld zullen verschijnen, en zoo allengs der geestelijke zuiverheid en volmaaktheid nader en nader komen! De menschelijke volmaking immers is een berg, wiens

wiens kruin in eeuwige wolken gehuld is, en hoe hooger wij dien berg bestijgen, zoo veel te meer ontdekken wij ook, dat er eene gedurige uitbreiding van de grenzen der menschelijke nature, dat er eene onbepaalde onsterfelijkheid noodig is, om zijnen top, volgens het oorspronkelijk doeleinde van ons aanwezen, meer en meer te naderen.

Dieper in de geheimen der eeuwigheid te willen indringen schijnt mij nutteloos en zelfs niet geoorloofd te zijn. Maar ik kan, Geëerde TT.! deze voorlezing niet eindigen, zonder nog ten slotte een' enkelen blik te slaan op den weldadigen invloed des Christendoms ter bevestiging en versterking van ons geloof aan God, aan het verheven doeleinde van ons aanwezen, en ter verlevendiging van onze daarop gebouwde hope. — Wij allen toch gevoelen het: wij weten het; de geheele geschiedenis des menschdoms leert het ons overal: wij zijn niet wat wij konden en behoorden te zijn. Het menschdom heeft zich al vroeg losgerukt uit de leidende hand zijns liefderijken Vaders, de grondwet zijner geestelijke natuur geschonden, en daardoor eenen onpeilbaar diepen en wijden afgrond gedolven, die het van zijnen God en Vader afscheidt; een' afgrond, dien geene menschelijke deugd dempen, geen eindig vermogen overwelven kan. Wij toch zouden bij deze bedenking in wanhoop moeten verzinken, indien het goddelijk Christendom onze hope niet wederom

 ver-

verlevendigde en onzen moed op nieuw ontvlamde. Want daar wij nu niet meer uit ons-zelven tot God konden opklimmen, volgens onze oorspronkelijke bestemming, daalde Hij-zelf, in het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, als mensch, tot ons af, en hechtte den verscheurden band wederom aan, die nu op nieuw den geloovigen Christen aan zijnen God, het kind op aarde aan zijnen Vader in de hemelen verbindt. Nu, nu mogen wij weder hopen, wat zeg ik? nu mogen wij veilig vertrouwen, dat wij, ons onafgebroken vast houdende aan die liefderijke hand onzes hemelschen Vaders, onder het geleide van den Oversten Leidsman onzer zaligheid, en verlicht door deszelfs heiligen Geest, eindeloos zullen toenemen in volmaking en zaligheid.

Dat wij dan toch ook vooral hier nimmer ophouden alle onze vermogens te veredelen, en, waar wij kunnen, egte verlichting en gemoedelijke godsdienst te bevorderen. Wie weet, hoe kort wij zulks op aarde zullen kunnen doen? en nogthands is dit hier beneden onze taak. Wij wandelen hier als op trouweloos welzand aan den oever van de zee des doods. Hare wegsleepende golven omspoelen, als 't ware, niet zelden onze voeten. Nu rukken zij eenen dierbaren bloedverwant, dan een' onschatbaren vriend van onze zijde weg, en verzwelgen hem voor onze oogen: ook ons zullen zij welhaast wegrukken en in ha-

ren

ren nimmerzatten boezem verzwelgen. Welaan dan, dat wij geen tijd verliezen, maar met nieuw ontvlamden ijver, zonder immer nalatig te zijn, de baan onzer goddelijke roeping opstreven aan wier einde de kroon der heerlijkheid voor ons is opgehangen!

Zoo komen wij gedurig nader,
Daar ons een beetre woning wacht,
In 't heerlijk huis van onzen Vader;
Want wij zijn ook van Gods geslacht!

LOFREDE

OP

HENDRIK JAN BEUSEKAMP,

OVERLEDEN TE ZUTPHEN, DEN 11 DECEMBER 1817;

UITGESPROKEN OP DEN 15 DIERZELFDE MAAND IN HET NATUURKUNDIG GENOOTSCHAP ALDAAR ONDER DE ZINSPREUK:

NUT IS ONS DOEL,

DOOR

JR. MR. E. L. VAN HEECKEREN,

[TOEN OFFICIER BIJ DE REGTBANK VAN EERSTEN AANLEG TE ZUTPHEN; THANS RAAD-FISCAAL VAN SURINAME.]

MIJNE HEEREN!

GEACHTE MEDELEDEN!

GEËERDE TOEHOORDERS!

De dagen des menschen zijn als het gras; gelijk eene bloem des velds, alzoo bloeit hij. Als de wind daarover gegaan is, zoo is zij niet meer, en hare plaatse kent ze niet meer (*a*). Voortreffelijk beeld van 's menschen grootheid en nietigheid! Niet slechts een voortbrengsel der gloeijende verbeeldingskracht van den oosterschen zanger, maar de waarachtige afschaduwing van hetgene, sedert de wording der wereld tot op den huidigen dag, ons blijkt de lotbedeeling des menschen te zijn. Ja, de mensch bloeit als eene bloem des velds. Hij prijkt, als Heer der schepping, in het midden der hem omringende natuur. Luisterrijk blinkt hij uit onder den

(*a*) *Psalm CIII.*

den rij der geschapene wezens. *Met eere en heerlijkheid heeft* de Allerhoogste *hem gekroond, hem een weinig minder gemaakt dan de Engelen, en alles onder zijne voeten gezet* (*b*).

Maar diezelfde mensch gelijkt de bloem des velds, welkers onlangs nog zoo rijzigen steel eene enkele stormvlaag heeft geknakt. Dan verdorren of verflensen hare veelbelovende knoppen en geurige uitspruitsels. Dan verliezen hare fijne haarbuizen de kracht ter opneming van het vruchtbare groeisap. De bloem is niet meer, en hare overblijfselen worden welligt ter voeding aan diezelfde aarde teruggegeven, welke haar eertijds met milde teugen uit hare volheid had gedrenkt. Zoo werpt ook eene plotselijke ontstemming onzer zenuwen, eene onverwachte ongeregeldheid in den omloop onzer vochten, eene ongedachte verwrikking van onze in- of uitwendige werktuigen, ons, eensklaps, uit den kring onzer openbare en huisselijke betrekkingen, op het ziekbed ter neder; en ontrukt ons, in weerwil van de ijverigste pogingen der kunst ter onzer wederoprigting en herstelling, aan die wereld, waarop wij nog kort te voren met luister schitterden; om eerlang aan diezelfde aarde te worden toebetrouwd,

(*b*) *Psalm VIII.*

trouwd, die, misschien gedurende eene lange reeks van jaren, haren rijken schoot ter onzer voeding en verkwikking mildelijk had geopend.

De ondervinding van alle eeuwen heeft de waarheid van deze onze gezegden onwederspreke-lijk aangetoond. Wij alle hebben welligt eenmaal met onze bittere tranen derzelver al te treurige zekerheid moeten huldigen; toen, wanneer een hooggeschatte vader, eene teederhartige moeder, eene beminnelijke echtgenoote, aanvallige zuigelingen, veelbelovende zonen, of dierbare vrienden aan onze omhelzingen werden ontscheurd. En, zoo wij nog geen' volkomen' indruk van deze waarheid mogten hebben verkregen, dan moge de herinnering aan zoo velen onzer stadgenooten, die het ten einde snellende jaar met ons begonnen, maar in den loop van hetzelve tot hunne vaderen werden verzameld; dan moge de onverwachte dood van onzen waardigen voorzitter (*c*), in den loop der voorgaande week voorgevallen, ons besef van 's menschen

---

(*c*) Sedert de maand October ll. was H. J. BEUSEKAMP, als oudste directeur, voorzitter van dit genootschap, welken post hij meermalen met roem heeft bekleed. Toenemende hardhoorendheid deed hem echter, gedurende het tegenwoordig wintersaisoen, het bestuur onzer vergadering aan den vice-president opdragen.

schen broosheid en vergankelijkheid onverwrikbaar vestigen. Treurig, pijnlijk klonk u allen, M. H., voorzeker de bedroevende mare in de ooren, dat HENDRIK JAN BEUSEKAMP (*d*), hij, die gedurende zoo vele jaren van deze plaats tot ons gesproken had, hij, wiens verdiensten slechts door den kleingeestigen nijd, of door drieste onkunde, kunnen miskend worden, hij, de vriend onzer kinderen, hij, de trooster onzer kranken en stervenden, hij, de voorganger in onze godsdienstige zamenkomsten, na eene ziekte van slechts weinige dagen, den algemeenen tol der menschheid betaald had. Nog geheel vervuld van deze aandoeningen zijt gij voorzeker in deze onze bijeenkomst verschenen; en de zinnelijke aanschouwing van deze onze vergaderzaal, van deze spreekplaats, en van alle de ons hier omringende voorwerpen u hem, dien wij verloren hebben, herinnerende, heeft deze aandoeningen ontwijfelbaar verhoogd, en u gestemd, om, bij het openen dezer vergadering, mij te volgen in den lof, dien ik, als zijn opvolger in het voorzitterschap dezes genootschaps, mij verpligt oordeel hem toe te brengen.

Hoe

(*d*) HENDRIK JAN BEUSEKAMP was geboren te *Zutphen*, op den 30 Junij 1755, en is aldaar overleden op den 11 December 1817, hebbende dus bereikt den ouderdom van ruim 62 jaren.

Hoe wij onzen BEUSEKAMP ook beschouwen, het zij van den kant zijns verstands, het zij van de zijde zijns harten, wij vinden steeds ruime stof, om zijnen lof te verkondigen. Schoon geboren in eenen stand, welke gewoonlijk weinig geschikt is, om de sluimerende vermogens van den geest te doen ontwikkelen, viel aan hem echter het onschatbaar geluk ten deel, om in zijne jeugd bekend te worden bij edeldenkende en verlichte mannen, die in den jongen knaap eene meer dan gewone scherpzinnigheid, en eenen brandenden lust tot het aanleeren van nuttige kundigheden bespeurende, zich zijns aantrokken, en bevorderlijk waren aan eene meer beschaafde opvoeding en wetenschappelijke opkweeking van den leergierigen jongeling. Ja, wij danken het u, salige VAN DER BANK en MARTINET! dat gij, onder zoo veel goeds, als gij, gedurende de jaren uwer vreemdelingschap op deze aarde, onder ons hebt gewrocht, ook uwe zorgen hebt te koste gelegd aan de vorming van eenen man, die, uwe voetsporen drukkende, ook na uwen overgang in het vaderland der ruste, uw werk onder ons heeft vervolgd, en uwe namen bij ons in zegening heeft doen blijven. Beide deze verdienstelijke mannen hebben het hunne toegebragt, om BEUSEKAMP dat gene te doen worden, wat wij weten dat hij geworden is. Beide, hem bijzonder geschikt achtende tot het geven van godsdien-

dienstig onderwijs, stelden hem in de gelegenheid, om zich bijzonder in de godgeleerdheid te bekwamen; maar lieten tevens niet na, om zijnen geest met die algemeene beginselen van nuttige kennis en wetenschap te verrijken, als tot eene eigenlijk beschaafde opvoeding worden gevorderd; waartoe in het bijsonder de wijsgeerige en veel omvattende zin van den voortreffelijken MARTINET zeer veel heeft bijgedragen, aan wien hij voornamelijk zijne eerste bekendheid met, en zijnen vurigen lust tot de natuurkundige wetenschappen heeft te danken gehad.

Ongemeen gelukkig slaagden de belangelooze pogingen van deze zijne waardige begunstigers. Door de natuur met eene zonderlinge mate van bevattelijkheid en schranderheid bedeeld, voegde hij bij deze hem aangeborene begaafdheden eenen ongemeenen ijver, om zich van nabij met alles bekend te maken, wat onder het bereik van 's menschen bevatting gesteld is, en was hij in het bijzonder onvermoeid werkzaam in de beoefening dier wetenschappen, die hem eenmaal, ter bekoming van eenigen stand in de maatschappij, noodzakelijk zouden zijn. Tot den behoorlijken ouderdom gekomen, werd hij dan ook weldra als onderwijzer in den Christelijken godsdienst binnen deze stad erkend; een beroep, hetwelk hij des te eerder verkoos, daar hij door hetzelve in denzelfden werkkring werd geplaatst, als zijne eerste

echt-

echtgenoote, die zich sommigen uwer als eene zeer bekwame, opgeklaarde en beminnelijke vrouw welligt nog zullen herinneren. De omgang met deze gezellin zijner vroegere levensjaren heeft, zoo als hij zelve meermalen betuigd heeft, zeer veel toegebragt, om hem die milde denkwijze in godsdienstige zaken te doen verkrijgen, welke ik steeds in hem heb bewonderd, en waaraan ik bovenal toeschrijf die bijzondere geschiktheid, welke hem tot aan zijn levenseinde is bijgebleven, om den godsdienst steeds van eene aantrekkelijke en behagelijke zijde voor te stellen.

Zijn onderwijs in den godsdienst heeft hem ons leeren kennen als eenen man, doortrokken van de gezondste begrippen omtrent den aard en de strekking der christelijke Evangelieleer. Schoon in zijne jeugd en vervolgens van de gelegenheid verstoken, om de eigenlijk geleerde talen aan te leeren (iets, dat hem gedurende zijn geheele leven heeft gesmart), wist hij zich echter daarvoor gedeeltelijk schadeloos te stellen, door de beste godgeleerde en uitlegkundige geschriften, zoo in de Nederlandsche, als in de Hoogduitsche en Fransche talen zich eigen te maken en te bestuderen; en is hij daardoor zoo zeer in den echten geest van het Christendom doorgedrongen, dat hij, naar het oordeel van schrandere godgeleerden, kan gezegd worden zeer veel te hebben toegebragt tot verspreiding van ware bijbelkennis

en gezuiverde begrippen omtrent onze leerstellige godgeleerdheid, en dat hij alzoo eene geregte aanspraak heeft verworven op de duurzame hoogachting van allen, die in onzen onschatbaren Bijbel het eenige middel zoeken tot hunne eeuwige zaligheid. Hij was zich zelven dan ook zoo zeer van de vastheid en zekerheid zijns geloofs aan de goddelijkheid der openbaring bewust, dat hij zonder schroom de geschriften der menigvuldige bestrijders van het Christendom, die zich in het laatste gedeelte der vorige eeuw, bijzonder in *Frankrijk* en *Duitschland*, in grooten getale opdeden, durfde opslaan en onderzoeken; een onderzoek, hetwelk bij hem, zoo als bij de meesten, die ter goeder trouw in deze belangrijke zaak verkeeren, het gevolg heeft gehad, dat zijne overtuiging van de waarachtigheid der Evangelieleer des te onwrikbaarder werd gevestigd; daar de zwakheid, de onbestemdheid, de ongerijmdheid, het weinig zamenhangende der aangevoerde tegenwerpingen tegen de leer des Bijbels, en de dikwerf blijkbaar kwade trouw van de vijanden des Christendoms hem nieuwe bewijzen opleverden voor de gewigtigste en meest bestredene leerstukken onzer christelijke geloofsbelijdenis.

Ten bewijze van zijne geoefendheid in de zaken van den godsdienst en het Christendom mag ik mij veilig beroepen op uwer aller ondervinding. Wie onzer, die hem ooit voor de vergaderde ge-

gemeente (*e*) de geloofsleer der hervormde Christenen, of eenig moeijelijk gedeelte van den Bijbel heeft hooren verklaren, heeft hem niet meermalen met bewondering aangestaard? Wie' onzer was dan niet ingenomen met zijne duidelijke voorstelling, gespierden betoogtrant, en veelomvattende geleerdheid? of verliet het kerkgebouw, zonder volkomen overtreed te zijn van de waarheid, welker ontvouwing hij zich ten doel had voorgesteld? Wie, die hem immer in onze godshuizen (*f*) voor kranken en behoeftigen het woord des vredes heeft hooren verkondigen, werd niet weggesleept door zijne natuurlijk eenvoudige, ongekunstelde, geheel voor ons hart en gevoel geschikte welsprekendheid?

Tot eene nadere voldingende proeve van zijne godgeleerde bekwaamheden, wijs ik u op de door hem behaalde eerepalmen bij het *Haagsche Genootschap, tot verdediging van den christelijken godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche*

(*e*) Hij antwoordde, sedert vele jaren, in de wekelijksche katechisatien.

(*f*) Als krankbezoeker was hij gehouden twee malen des weeks de ziekezalen in het oude en nieuwe gasthuis, en het zoogenoemde *Bornhof* te bezoeken, en vergoedde hij alsdan, door eene stichtelijke aanspraak of redevoering, voor deze ongelukkigen het gemis der bijwoning van den openbaren godsdienst.

sche bestrijderen. Twee malen mogt het hem te beurte vallen in dezen edelen letterstrijd als overwinnaar gekroond te worden; eerst in den jare 1786, voor zijne verhandeling, strekkende *om de zoodanigen, die geene eigenlijke godgeleerden zijn, tegen den schadelijken invloed der schriften van de bestrijderen des Christendoms te beveiligen;* en vervolgens in den jare 1804, voor eene verhandeling *over de ware en eeuwige godheid van den persoon des heiligen Geestes;* beide welke stukken een onwraakbaar getuigenis geven van zijne doorwrochte kennis en diepe insigten in de moeijelijkste leerstukken van de stellige godgeleerdheid (*g*).

Zoo ergens deze diepe inzigten kenbaar werden, zij schitterden vooral bij het *katechetisch* onderwijs der jeugd. In dit opzigt heeft onze BEUSEKAMP, naar het oordeel van allen, die immer gelegenheid hebben gehad, om hem in betrekking als leermeester van kinderen te leeren kennen, het tot eene hoogte gebragt, dat men bezwaarlijk in ons geheele vaderland iemand zal kun-

(*g*) Sedert langen tijd arbeidde hij ook aan eene *overeenstemming der vier Evangelisten*, met voornemen, om dit belangrijk werk ter drukpers aan te bieden. Onderscheidene omstandigheden hebben de uitvoering van dit voornemen vertraagd, hetwelk hij naderhand, zoo het schijnt, geheel heeft laten varen.

kunnen noemen, die, in manier van onderrigt, in doelmatigheid van keuze, in bevallige tentoonspreiding van de meest aanlokkelijke zijde der geleerd wordende zaken, in bevattelijke voordragt, in duidelijke beknoptheid, en bovenal in overeenstemming met den zoo moeijelijk uit te vorschen kinderzin, met hem kon wedijveren. Ongemeen waren dan ook de vruchten van deze zijne zoo zeldzame, zoo eenige begaafdheid. Hij wist de lieve jeugd op eene onbegrijpelijke, en voor anderen onnavolgbare wijze aan zich te boeijen. Hij had het geheim doorgrond, om al spelende te onderwijzen, maar tevens zoodanig te onderwijzen, dat ons geheel volgend leven van de beginselen, door hem medegedeeld, als het ware, doortrokken werd. Hij was dan ook de ware kindervriend. Hier mogen uwe lieve kleinen voor mij getuigen, die ongeduldig hunkerden naar het uur, waarop hij in hun midden zou verschijnen. Hier mogen voor mij spreken die opregte tranen, door hen gestort, bij het vernemen van zijn onverwacht verscheiden. Hier mag ik veilig de ondervinding van velen onzer inroepen, die in hunne kindschheid of jongelingsjaren zijn onderwijs hebben genoten. Ja, nog gedenk ik met eene weemoedige aandoening aan die zalige stonden mijner jeugd, toen het mij een waar feest was, om uit zijnen mond de geschiedenis der oude wereld te hooren verhalen. Hoe hingen wij dan

aan zijne lippen! Hoe wist hij van eenig treffend gedeelte des verhaals gebruik te maken, om ons kinderlijk gemoed, door een hartroerend gebed tot den Almagtigen, voor deugd en godsvrucht te stemmen! Hoe was het hem gegeven, om dat gene, wat hij het onderwijs van anderen eene belooning is, door zijne leerlingen als eene straf te doen aanmerken. Zoo ver toch was hij, naar mijne eigene ondervinding, in de kunst der godsdienstige opvoeding gevorderd, dat hij jeugdigen moedwil of onachtzaamheid bedreigde met de opschorting zijner lessen, gelijk wij tot eene vergelding voor meer dan gewone naarstigheid en aandacht, om de verlenging van den voor zijne lessen gestelden tijd dringend verzocht hebben (*h*).

Dan, het waren, zoo als wij boven reeds gezegd hebben, niet alleen de eigenlijk godgeleerde studiën, die hem bezig hielden; ook andere, in het bijzonder de *natuurkundige* wetenschappen, waaronder vooral de proefondervindelijke natuurkunde, de sterrekunde, en de natuurlijke historie

(*h*) Van hem zien het licht twee werkjes, waarvan hij zich bij zijn godsdienstig onderwijs bediende; het eerste onder den titel: *kort onderwijs in de kennis der bijbelboeken*, 1816, nieuwe druk; het tweede onder den naam van *leerboek over de voornaamste waarheden van den christelijken godsdienst*, 1797, beide uitgegeven bij H. C. A. Thieme, te *Zutphen*.

rie (*i*) waren de voorwerpen zijner werkzame navorsching. Het is waar, dat hij, bij het gebrek aan zoodanige aanleidingen, als in lateren tijd door de loffelijke pogingen van het maatschappijelijk departement *tot nut van 't algemeen*, binnen deze stad zijn daargesteld (*k*), geene genoegzame kunde in de wiskundige wetenschappen, had opgedaan, zonder welke men wil, dat de natuurkunde niet grondig genoeg zou kunnen worden geleerd of onderwezen; maar in weerwil van dit gemis heeft hij, door eene onverzettelijke begeerte, om den geheelen omvang dezer belangvolle wetenschap te leeren kennen, aangevuurd, zich echter in derzelver bijzondere deelen eene

zoo-

(*i*) Hij heeft onder anderen bij denzelfden drukker, in den jare 1797—1799, uitgegeven *eenige stukken uit de natuurlijke geschiedenis*, 5 deeltjes; een geschrift, dat overal van zijne geschiktheid, om den kindertoon te treffen, zoo wel als van zijne grondige kennis, getuigenis draagt.

(*k*) Ik bedoel ons belangrijk *wis- en aardrijkskundig instituut*, uit den boezem van ons aanzienlijk departement ontstaan, eerst opgerigt en in stand gehouden onder de leiding van wijlen den schranderen P. VAN WORSTENBERG, thans boven verwachting bloeijende onder het oppertoezigt van onzen zeer geleerden en uitmuntenden stadgenoot, den heer H. R. KRETSCHMER, tevens leeraar in de wiskunde bij ons Grieksch en Latijnsch Gymnasium.

zoodanige kennis verworven, dat wij hem ook in dit opzigt den zeer verdienstelijken man mogen noemen, aan wien onze stad oneindig is verpligt door de bewaring en uitbreiding van den smaak voor en den lust tot de natuurkunde, eenmaal door MARTINET bij onze ingezetenen opgewekt; eene uitbreiding, gewrocht zoo door zijn gezellig verkeer, als door het opzettelijk onderwijs, hetwelk hij ook in de genoemde vakken, aan de jeugd en meer bejaarden (*l*) heeft geschonken, en bijzonder door de medeoprigting van dit genootschap, en de veelvuldige diensten, door hem aan hetzelve bewezen. Ja, geachte Medeleden! laten wij het met eene schuldige dankbaarheid van den nu zaligen man erkennen, dat er jaren zijn geweest, waarin alleen zijn bezit deze bijeenkomst voor eene dreigende slooping heeft beveiligd! Laten wij het nooit vergeten, hoe dikwerf hij uit den rijken schat zijner opstellen, onze vergaderingen heeft veraangenaamd, en onze wetenschappelijke kennis heeft vermeerderd! Dat wij ons steeds zijne hulpvaardigheid, zijne ge-

(*l*) Na den dood van MARTINET heeft BRUSEKAMP, gedurende eenige jaren, het onderwijs in de natuurlijke historie, door eerstgemelden aan volwassene jonge dochters en vrouwen gegeven, vervolgd. Zie over dit onderwijs *Levensberigten van* MARTINET, *door* A. VAN DEN BERG, bladz. 48.

geschiktheid tot het doen van natuurkundige proeven of sterrekundige waarnemingen herinneren! Dat bij ons op hoogen prijs staan alle zijne, gedurende een tijdvak van een en twintig jaren (*m*) aangewende bemoeijingen, om den bloei en het welzijn van dit genootschap te bevorderen.

Het onderwijs, door hem in deze wetenschappen gegeven, was op denzelfden bevattelijken leest, als zijn godsdienstig onderrigt geschoeid. Duidelijkheid van voorstelling, afwisseling en verscheidenheid in zijne voordragten, toepassing op het gemeene leven waren niet weinig geschikt, om vooral bij de jeugd eene levendige belangstelling in dit zijn onderwijs te verwekken, eene belangstelling, die zich niet alleen in eene algemeene zucht onder de jeugd van beide kunne voor de natuurkunde geopenbaard heeft, maar die ook aanleiding heeft gegeven tot de oprigting van een natuurkundig gezelschap (*n*) binnen deze stad, zamengesteld uit jeugdige beoefenaars dezer wetenschap, van wier bekende talenten wij op den duur de rijpste vruchten mogen te gemoet zien (*o*).

Zou-

(*m*) Dit genootschap is opgerigt in den jare 1796.

(*n*) Het gezelschap, ten zinspreuk voerende: « *de struik wordt eindelijk een* boom », opgerigt den 24 Februarij 1815; en thans bestaande uit 18 leden.

(*o*) Schoon wij bijzonder den lof van BEUSEKAMP ten

Zouden wij niet genoeg gezegd hebben, M. H.! om u te overtuigen, dat wij op goede gronden den lof van onzen BEUSEKAMP hebben verkondigd — dat wij met volkomen regt zijnen roem hebben gehandhaafd, voor zoo verre zijn verstandelijke aanleg door ons is beschouwd geworden. Als zoodanig deelde hij dan ook reeds vroeg in de hoogschatting van bevoegde beoordeelaars. Getuige hiervan zij deszelfs aanstelling als *krankbezoeker* binnen deze stad, eene bediening, die hij van den jare 1780 tot aan zijnen dood met onbezwalkten roem heeft bekleed. Waarlijk, het is geene gemakkelijke taak, om den vegen sterveling, die, op het ziekbed ter neder geworpen, met matte blikken staart op eene donkere eeuwigheid, terwijl angstige herinnering aan moedwillig pligtverzuim hem op den rand des grafs

---

ten aanzien der godgeleerde en natuurkundige wetenschappen hebben vermeld, moet men daaruit echter niet afleiden, dat hij zijne letteroefeningen enkel tot deze beide vakken had bepaald. Wel wetende, dat alle beschaafde kundigheden door eenen algemeenen band zijn verknocht, had hij zich ook op de afgetrokkene wijsbegeerte, bijzonder de zielkunde en zedekunde, voorts op de aardrijkskunde en geschiedkunde toegelegd. Hij was ook geen vreemdeling in de kruidkunde en scheikunde, en had, vooral in de vroegere jaren zijns levens, ook de *aesthetische* wetenschappen niet onbeoefend gelaten.

grafs met killen schrik vervult, voor den grooten stap voor te bereiden, die hem derwaarts zal overvoeren, van waar de terugkomst onmogelijk is. Hij, aan wien dit belangvol werk zal worden toebetrouwd, moet, behalve eene ruime mate van zuivere begrippen omtrent onzen heiligen godsdienst, eene diepe menschkunde bezitten, om de inzigten, de stemming, de beschouwingswijze van elken lijder te kunnen peilen en te doorgronden; ten einde zijne vermaningen, opwekkingen, troostredenen en gebeden naar de onderscheidene behoeften der kranken te kunnen wijzigen. Zoo ergens, dan moet hier alle sleurwerk worden buitengesloten. Zoo ergens, dan is het hier, dat een helderziende blik in de ziel van onzen medemensch wordt vereischt; dat eene vaardige en weinig faalbare juistheid in het beoordeelen van deszelfs zedelijke waarde, een fijn medegevoel, eene hebbelijkheid, om zich gemakkelijk in den toestand van anderen te verplaatsen, en de zeldzame gave, om de geheimen onzer harten spoedig en met weinig moeite te ontraadselen, ons, als het ware, moeten zijn aangeboren. Wij zeggen niet te veel, door openlijk hier te verklaren, dat onze BEUSEKAMP in eene ruime mate deze hoedanigheden in zich had vereenigd. Wie, die hem ooit aan het ziekbed van eenen lijdenden natuurgenoot den troost van het goddelijk Christendom heeft hooren toedienen, drukt niet op deze ver-

kla-

klaring het zegel, en stemt niet volgaarne met mij in zijnen lof?

Wat is echter de mensch bij alle zijne verstandelijke volkomenheid, indien hij niet teven als zedelijk wezen uitmunt; immers, indien hij zich niet rusteloos beijvert, om te gelijk met de beschaving van zijnen redelijken geest ook zijn hart te veredelen? Die zedelijke volkomenheid beslist eerst over 's menschen eigenlijke waarde; en in de schatting van den Alwetenden is het niet de geleerde, de veelwetende, maar de brave, de deugdzame man, aan wien de deur van het Hemelrijk zal worden ontsloten. Verstandelijke grootheid zonder zedelijke voortreffelijkheid is de vruchtbare moeder van verkeerdheden en wandaden, des te gevaarlijker in hare uitwerkselen en gevolgen, naar mate een meer schrander beleid dezelve heeft voortgebragt. Bij de beoordeeling derhalve van eenigen mensch moesten wij steeds zijne zedelijke vorming op den voorgrond stellen, en van de meerdere of mindere toenadering van denzelven tot zijne bestemming als zedelijk wezen onzen lof of misprijzing afhankelijk maken. Gelukkig, M. H.! dat wij met volkomene gerustheid van onzen overledenen kunnen getuigen, dat verstandelijke en zedelijke beschaving bij hem hand aan hand gingen; dat, gelijk hij een geoefend, werkzaam, nuttig man was, hij zich even zeer een

braaf,

braaf, godsdienstig, regtschapen Christen betoond heeft. Wie onzer heeft immer aan zijne opregte vroomheid getwijfeld, kenbaar in zijnen ongeveinsden eerbied voor het hoogste Wezen, zich openbarende in eene gezette waarneming van den openbaren christelijken eeredienst, en bij alle gepaste gelegenheden met sprekende trekken op zijn waarlijk edel gelaat uitgedrukt? Wie onzer heeft hem immer zijne lippen met onbetamelijke, godonteerende verwenschingen hooren bezoedelen, die, gelijk zij den man zonder opvoeding verraden, te gelijk een gebrek aan juiste beseffen van de goddelijke grootheid aan den dag leggen? Wie, die hem immer in dagen van rampspoed, en bij het treffen van grievend leed ontmoet heeft, heeft niet met mij zijn vast geloof aan eene zalige onsterfelijkheid, zijn onwankelbaar vertrouwen op het wijs en goed bestuur der eeuwige Voorzienigheid, en zijne stille onderwerping aan het goddelijk welbehagen bewonderd? — Hij toch ook ondervond op meer dan eene wijze, dat dit leven een proefperk is voor eene betere wereld. Twee geliefde echtgenooten, drie zonen en ééne dochter werden hem door den onverbiddelijken dood ontrukt (*p*). Ander huisselijk leed drukte meermalen op

(*p*) In het bijzonder trof hem het verlies van zijnen oudsten zoon, ANTONY JACOB BEUSEKAMP, quelle-

op zijne schouders. Een ligchamelijk gebrek hin-
der-

---

leden, als proponent bij de Eerw. classis van *Zutphen*, op den 24 Maart 1803. Uitmuntend in goede zeden, en alom geacht wegens zijn deugdzaam karakter, zou deze in verschillende opzigten, bij eenen langeren levensloop, den Nederlandschen letterroem op eene luisterrijke wijze hebben gehandhaafd. Niet alleen, dat hij als godgeleerde in alle vakken, die regtstreeks tot zijne vorming als zoodanig behoorden, uitblonk; hij had daarenboven met onvermoeiden vlijt en met het beste gevolg de wiskunde, de sterrekunde en de Arabische letterkunde beoefend. Zijn leermeester, de geleerde WILLMET, schroomt daarom ook niet, een openbaar getuigenis te geven van de zeldzame bekwaamheden van dezen zijnen geliefden leerling, wanneer hij, in zijne *Oratio de retinenda antiqua Batavorum in litteris Orientalibus gloria*, pag. 58, Amst. 1806, over de verwantschap der Arabische letterkunde met de sterrekunde gewagende, hem ten voorbeelde van den gunstigen invloed dier beide wetenschappen op elkander bijbrengt, en in zijne welsprekende taal zijne smart over deszelfs voegtijdig sterven aldus uitdrukt: « *Utinam dira mors te non abripuisset, mi* « BEUSEKAMPI, *qui, ipse astronomus, in Arabum* « *scriptis habitabas! Hanc sane gloriam, quam tibi* « *demandaveram tuendam, asseruisses Batavis!* » — Hij had afgewerkt eenen *commentarius* over den profeet HAGGAI, welk belangrijk stuk de geleerde wereld hopen mag, dat door de zorgen van eenen geleerden man, aan wien de vader het manuscript in handen gegeven heeft, te eeniger tijd geheel of gedeeltelijk het licht zal zien.

derde hem sedert langen tijd in de onbelemmerde verkeering met anderen (q); maar onder alle deze grootere of kleinere smarten bleef hij steeds die kalme gemoedsrust behouden, die alleen het gevolg zijn kan van een gerust geweten en van eenen echt godsdienstigen zin.

Gelijk wij hem dus getrouw zien in het betrachten zijner pligten omtrent den Oorsprong aller dingen, zoo ontvange hij ook onzen lof wegens zijne goede gezindheden als lid van de burgerlijke maatschappij, in alle die betrekkingen, waarin hij aan ons is bekend geworden. — Vreedzaam van aard was hij, ten tijde onzer burgertwisten, gematigd, niet vervolgziek, noch hunkerende naar noodelooze wisselingen in de gevestigde orde van zaken; en trachtte hij, in lateren tijd, te midden der botsingen tusschen de onderscheidene afdeelingen eener zelfde staatspartij, steeds zoo veel kwaads af te keeren, als zijn vermogen en invloed toelieten.

Eerlijk in zijnen handel en wandel gaf hij aan niemand reden, om zich over moedwillig verzuim in het nakomen zijner verbindtenissen te beklagen. Naauwgezet in zijne verpligtingen omtrent zijn vaderland, zocht hij zich nimmer door fijnuitgeplozene redeneringen aan de wettige voldoening

(q) Zie de aanteekening c, bladz. 269.

ning der hem opgelegde staatslasten te ontwijken; maar hield hij het daarvoor, gelijk het waarachtig is, dat hij, die moedwillig zijn geregt aandeel in de algemeene schattingen aan den staat onthoudt, en de vuige belager onzer bijzondere eigendommen, voor de regtbank der zedelijkheid volkomen gelijk staan. Verre was van hem alle vernederende baatzucht, welke, alles in geldswaarde berekenende, ten laatste onze zedelijkheid zelve aan de begeerte naar winst prijs geeft. Overbekend integendeel is zijne misschien overdrevene belangeloosheid, die hem voor het geven van zijn onderwijs altijd eene zeer geringe belooning deed vorderen; ja, hem dikwerf de aanvrage om derzelver voldoening of geheel, of voor zeer langen tijd deed vergeten. Bij alle zijne verdiensten voegde hij daarenboven eene ongemaakte, christelijke nederigheid. Niet hooggevoelende van zich zelven, bewonderden wij steeds in hem dien stillen ootmoed, die nimmer zich zelven op den voorgrond stelt, om anderen in de schaduw te plaatsen, maar die integendeel gaarne bij anderen achterstaat, om hun licht des te beter te doen uitkomen. Dit kunt gij getuigen, Leeraren onzer gemeente! Hebt gij u immer van dezen kant over onzen BEUSEKAMP kunnen beklagen? of was hij niet in alle zijne betrekkingen, tot u en de gemeente, de zachtmoedige, de stil-bedaarde, de waarlijk nederige man? Neen, geene ijdele

terugstootende trots heeft men hem ooit te laste kunnen leggen. Hoe toch ook zoude het mogelijk kunnen geweest zijn, M. H., dat de man, dien wij gezien hebben, dat zoo geheel met kinderzin doortrokken was, niet eene kinderlijke eenvoudigheid in alle zijne handelingen zou hebben doen uitblinken?

Opregtheid omtrent zijne vrienden, gelatenheid bij verongelijkingen en miskenningen hebben hem voorts immer gekenmerkt. Zijne zachtmoedige geaardheid, vereenigd met de helderheid en onbekrompenheid van zijne denkwijze, deed hem steeds ten hoogste verdraagzaam omtrent andersdenkenden in zaken van godsdienst, staatkunde of wetenschap verkeeren. Geheel vervuld met den geest der liefde, welke het hoofdbeginsel van het Christendom uitmaakt, was hij niet alleen, zoo als wij boven hebben aangemerkt, de verstandige, de menschkundige, maar ook de minzame, de dienstvaardige, de menschlievende trooster en voorbidder van hun, die aan hunne legersteden gebonden, of in bedroefde omstandigheden verkeerende, zijne ondersteunende en opwekkende bemoediging verlangden. Geen hulpbehoevende zag immer te vergeefs naar zijne komst uit. Noch de ontbering van de rust bij nacht, noch de guurheid van het barre jaargetijde, noch het staken van eenigen aangenamen wetenschappelijken arbeid, noch zelfs de vrees

voor mededeeling van besmettelijke kwalen (r) waren in staat, om hem in dit belangrijk deel zijner pligten te doen wankelen, of hem daarvan af te trekken.

Zoo, M. H., leefde onze BEUSEKAMP — en zoo ook stierf hij, met volkomene berusting in den goddelijken wil, geliefd van de zijnen, geacht van onze stadgenooten, betreurd door allen, die zijne groote verdiensten wisten te waarderen. Zijne nagedachtenis, de nagedachtenis van eenen braven, blijve bij ons in een dankbaar aandenken! Hem wijden wij onze schuldige, hem vereerende tranen! maar wij weenen niet als zij, die geene hope hebben. Neen, M. H., schoon zijn stoffelijk overblijfsel eerlang ten grafkuil zal dalen (s), zoo zijn wij echter als Christenen verzekerd, dat zijn vlugge geest, van deszelfs logge woonstede ontslagen, nu reeds waarschijnlijk in de

(r) Bijzonder bleek dit in den jare 1784, ten tijde der alhier heerschende persloop.

(s) Daags na het uitspreken dezer redevoering is hij ter aarde besteld.

Met aandoening zag men, onder de veelvuldige aanschouwers zijner lijkstaatsie, onderscheidene kinderen bittere tranen storten. Eenige leden van den Nederduitschen hervormden kerkeraad bragten zijn lijk, hetwelk door een aantal zijner leerlingen voorafgegaan, en door eenen talrijken stoet vrienden en begunstigers gevolgd werd, ten grave.

de ruime schepping Gods rondzweeft. Daar ziet hij misschien nu reeds van nabij het kunstig raderwerk van Gods vingeren, in welks beschouwing hij zich hier op aarde zoo menigmalen heeft verlustigd. Daar doorgrondt hij misschien nu reeds de godsgeheimen, wier ontsluijering zoo lang het groote doel zijner wenschen was. Daar, boven lot en leed verheven, juicht hij bij de slooping van zijnen aardschen kerker; en wij staren hem met geroerde harten na, terwijl wij zijne assche biddend zegenen.

Ik heb gezegd.

TWIST

TUSSCHEN

ACHILLES EN AGAMEMNON.

SCHUITPRAATJE VAN EENEN BOER;

OF

LUIMIGE VERTALING VAN HET Ie BOEK DER ILIAS.

VOORGELEZEN IN DE MAATSCHAPPY DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEYDEN, DEN 14 VAN NOVEMBER 1823.

DOOR

J. E. VAN VARELEN,

LID DERZELVE MAATSCHAPPY.

VOORBERIGT.

Geene geveinsde nederigheid, noch vrees voor bescheidene en billijke aanmerkingen of heusche te regt brenging hebben mij ooit terug gehouden van te voldoen aan het menigmaal herhaald verzoek mijner vrienden en bekenden, om eenige kinderen mijner luimen aan het daglicht te brengen. Maar, indien het mijner eigenliefde, nu en dan, gelukt mag zijn zich te streelen met het denkbeeld, dat sommige voortbrengselen van mijnen rijmenden geest eenige aanspraak op den titel van middelmatig konden maken, dan hebbe ik alleen aan de waarschouwende les van HORATIUS, die het middelmatige in eenen dichter zoo streng verbiedt (a), den afkeer te danken, die mij, tot in den ouderdom van ruim zes en zestig jaren, beveiligd heeft tegen het openbaar vermenigvuldigen van het getal der middelmatig-dichterlijke schriften.

Van dit beginsel uitgaande zoude ik dus de, hier achter volgende, luimige vertaling van het 1e boek der Ilias, nimmer ter perse hebben gegeven, indien niet, reeds dadelijk nadat dezelve door mij was voorgelezen, de Hooggel. Heer Mr. H. W. TYDEMAN, aan wien ik mij, door vele genotene ondubbelzinnige vriendschapsblijken, verpligt oordeel, mij herinnerd had de, reeds vóór langen tijd, toegezeg-

(a) De arte poëtica, vs. 372 en 373.

zegde — maar, alleen ten gevolge van bovengenoemden afkeer, nog onvervuld geblevene — belofte, om, op Z. H. G. herhaald verzoek, iets uit mijnen geringen voorraad, ter plaatsing in zijne Verzameling Mnemosyne, *te zullen leveren.*

Beschaamd zijnde over het niet volbrengen mijner belofte, en gereedelijk het regt van mijnen vriend erkennende, om op de vervulling derzelve aan te dringen, ontbrak mij de vrijmoedigheid, of, laat ik liever zeggen, de tegenwoordigheid van geest, om dit stuk te weigeren, hetwelk, juist wegens bijzondere redenen, naar mijn inzien, allerminst geschikt is, om door den druk verspreid te worden.

Want, schoon *ik, bij de voorlezing het geluk had van te spreken tot eene vergadering, voor welke noch de taal, noch de tongval, noch de spreekwijzen van den, tusschen Leyden en Haarlem wonenden, buitenman vreemd zijn, wie, vrage ik, die niet met dezelve (naar welke ook de spelling is ingerigt), wie, die, daarenboven, met den Griekschen tekst niet bekend is, zal geduld hebben tot — of zich willen vervelen met — het lezen van elfhonderd regels? wier voornaamste verdienste eeniglijk daarin gelegen is, dat ze, zonder verkleeden (travesteren) op verre de meeste plaatsen, eene (zoo veel mij mogelijk was) getrouwe vertaling leveren, en op andere (schoon minder woordelijk, maar nogthans zakelijk vertaald) eenige tusschenredenen, vragen en antwoorden behelzen, die dienstbaar zijn aan het doel van luimigheid: maar daarentegen ook dit gebrek hebben, dat ze, bij onbekendheid met de boerentaal, tongval, spreekwijzen en spelling, de lezing moeijelijker, en de zaken minder verstaanbaar maken; voornamelijk, indien het stuk komt onder de oogen der zulken, die in gewesten, buiten Holland, wonen, waar de* Mnemosyne *ook gelezen wordt; terwijl voor die genen, welke, tot den Griekschen dichter, toegang hebben, en een oogenblik*

blik willen vergunnen aan het vergelijken der vertaling, met het oorspronkelijke, doch grootendeels vreemdelingen zijn in hetgeen de landlieden van dit gewest, eigendommelijk onderscheidt, het karaktermatige *zoowel als* het luimige *meest verloren gaat.*

Doch in het verzoek van mijnen vriend bewilligd hebbende, gevoelde ik de noodzakelijkheid van ophelderende aanmerkingen, waarvan ik geen liefhebber ben, dan waar ze eene volstrekte behoefte zijn: vermits dezelve den schrijver, al zeer ligt, in verdenking brengen van eene begeerte om te pronken met hetgeen, naar regt, beuzelende geleerdheid genoemd wordt, of hem gevaar doen loopen van te vervallen in hetgeen, door BACO, *gekenteekend wordt, als:* eene zeer erge ziekte, waardoor vele zaken, die waarlijk duister zijn, onopgemerkt worden voorbij gegaan; en, bij dezulke, die, wegens derzelver genoegzame duidelijkheid, geene opheldering noodig hebben, tot verveling, vertoefd en uitgeweid wordt (*b*).

Ik wensch derhalve, dat de door mij geschrevene aanteekeningen, in zoo verre, noodzakelijk mogen geacht worden, als dezelve aan twee oogmerken dienstbaar zijn, namelijk: in de eerste plaats en wel hoofdzakelijk, om den lezer, die geen Grieksch verstaat, en niet, of niet veel van de oudheid of fabelkunde weet, eenige ophelderingen te geven, omtrent woorden, personen en zaken, die wel, in den tekst, aangestipt, doch niet verklaard worden; terwijl, duidelijkheidshalve, meest alle de Grieksche woorden, met onze gewone letteren, naast de oorspronkelijke, geschreven zijn, opdat hij ook die zoude kunnen lezen. Ten twee-

(*b*) BACO, *de augment. scient. lib. IV cap.* 8. — Pessumus morbus, ut multa ex obscurioribus transiliant; in satis vero perspicuis, ad fastidium immorentur et exspatientur.

tweede, om alleen aan zulke lezers, die met het Grieksch en hetgeen verder daartoe behoort, bekend zijn, (zoodat alle opheldering voor dezelven noodeloos zij) rekenschap te geven van de keuze der woorden en uitdrukking, waarvan ik mij, bij de vertaling, bediend hebbe; daarbij tevens, toegevendheid verzoekende, indien ik, uit eene te groote zucht ter bevordering van het luimige, naar het oordeel der zulken, mij te veel, in een etymologisch waagspel, *verdiept, of in de woord-afleiding zelve en in de vertaling, mogt gedwaald hebben.*

Nimmer (gelijk mijne vrienden weten) eene, naar waarheid, grondige onderrigting in het Grieksch, nimmer eenig Academisch onderwijs genoten, nooit eene Nederlandsche vertaling van de Ilias *of* Odyssea *gezien, veel minder gelezen hebbende; zelfs, wegens bijzondere redenen, tot nu toe, niet de laatst uitgekomene van den Heere* V. 's GRAVENWEERDT, *(schoon ik, ter bekwamer gelegenheid, mij zelven dit genoegen wensch te verschaffen) wil ik reeds bij voorraad, veronderstellen, ja als zeker houden, dat mijne zwakheid, bij de lezing, duidelijk zal blijken, en dat mijne vertaling zeer ongunstig, bij die van anderen, zal afsteken: insgelijks, dat, door eene vergelijking tegen, en bescheiden gebruikmaking van zoo vele betere vertalingen, buiten twijfel, veel licht voor mij opgegaan, en moeite bespaard zoude geweest zijn.*

Gaarne onderwerpe ik mij aan eene bescheidene, schoon gestrenge, beoordeeling van bevoegde regters in deze, onder verzekering, dat de aanwijzingen ter verbetering, op die wijze gedaan, dankbaar zullen ontvangen worden, door den

SCHRIJVER.

IN-

INLEIDING.

Even onverwacht, als, naar mijn oordeel, zonder eenige verdiensten aan mijne zijde, met het lidmaatschap dezer aanzienlijke Maatschappij, vereerd zijnde, vond ik mij niet weinig verlegen, toen ik, op eene vriendelijk dringende wijze, werd uitgenoodigd, om, te dezer plaats, in dit jaargetijde, eene voorlezing te doen. — Overtuigd van mijn volslagen gebrek aan zoodanige kundigheden, die de bronnen moeten zijn, waaruit iets kan worden voortgebragt, hetwelk in staat is, om de aandacht eener Vergadering, in welke zoo vele mannen zijn, die, als sterren van eersten luister, aan den hemel van geleerdheid schitteren, op eene aangename wijze, bezig te houden, poogde ik mij, met de openhartige, en, op waarheid rustende, belijdenis mijner armoede, ten deze, te verschoonen; mij beroepende op de getuigenis van zoodanige der leden, bij welke ik de eere hebbe bekend te zijn, als die nooit iets anders, dan eene luimige rijmelarij, den naam van gedicht onwaardig — en dan nog slechts in

eenen

eenen engen gezelschaps-kring, — van mij gehoord hebben. Doch mijne verdediging was vruchteloos: juist op dat, hetwelk ik meende geene gangbare munt te zullen zijn — op eene luimige voordragt — werd bij mij andermaal en wel bijzonder, doch allervriendelijkst, aangedrongen; zoodat ik mij verpligt oordeelde om toe te geven, indien ik mij zelven niet van stijfhoofdigheid wilde verdacht maken.

Op deze wijze dan uitgenoodigd, en, schoon ongewoon aan het spreken in het openbaar, optredende, onder de openlijke erkentenis van mijne geringe vermogens, wensch ik, dat het mij vergund zal zijn de toegevendheid mijner geëerde hoorders, die ik zoo zeer behoeve, eerbiedig in te roepen, en een weinig te zeggen ter voorbereiding tot hetgeen ik U zal doen hooren.

Nog geene keuze eener geschikte stoffe, ter voorlezing in den bedoelden trant, gedaan hebbende, werden mijne gedachten, zeer toevallig, bepaald bij de overeenkomst in de wijze van zich uit te drukken, welke bestaat (bijzonder wanneer driften de ziel bestormen) tusschen vroegere volken, en zoodanige, zelfs onder ons nog levende, menschen, waarbij, om met den beroemden BARTHELEMY te spreken, de kunst nog niet te veel kleursel gelegd heeft op het werk der natuur, kenbaar in weinige eenvoudige, maar tevens teekenachtige en sterk sprekende trekken; zoodat de geest nog van geen plooijen weet; maar de taal de onvervalschte uitdrukking van gevoel en gedachten is.

Uit deze overdenking ontsproot de lust, om te beproeven, of mijn vermogen toereikende zoude zijn, ter levering eener berijmde — nu eens meer woordelijke, dan eens (overeen-

kom-

komstig met mijn oogmerk) meer vrije — vertaling van het eerste boek der *Ilias*, of gedenkwaardigheden van den Trojaanschen oorlog; waarin de hevige twist, tusschen ACHILLES en AGAMEMNON, over twee krijgsgevangen meisjes, alsmede het geschil van JUPITER en JUNO, natuurlijk en krachtig beschreven worden; en om, door een vóór-verhaal (1), tusschenspraak, en uitbreiding; gelijk ook, door opheldering van eenige Grieksche woorden (waar dit, naar mijn oordeel, gevoegelijk kon geschieden) ten gerieve van zoodanige mijner geëerde Hoorders, welke of niet, of niet ten volle, met de aanleidende oorzaak van den Trojaanschen oorlog, noch met de, in het stuk voorkomende personen, zaken, of plaatsen, bekend zijn, aan deze voorlezing den luimigen toon te geven.

Ter bereiking inzonderheid van dit doel — maar ook ten bewijze der voorgenoemde overeenkomst in wijze van uitdrukking, hebbe ik het verhaal gelegd in den mond van eenen eenvoudigen, maar weldenkenden, en, op eene der, tusschen Leiden en Haarlem, gelegene, dorpen, wonenden buitenman, die verondersteld wordt het verhaal, eerst bij monde, gehoord — en later, bij afschrift, ontvangen te hebben van den Heelmeester van zijn dorp; wiens zoon, eene geleerde loopbaan gekozen hebbende, aan eene hooge school, de fraaije letteren beöefent, en voor zijnen, nog leergierigen vader, eene vertaling der *Ilias* gemaakt, en inlichting omtrent personen en zaken aan denzelven gegeven had: hebbende ik noodig geoordeeld, van dezen zoon, in deszelfs betrekking, melding te maken, ter wering der tegenwerping, die, anders, uit het onwaarschijnlijke der bekend-

kendheid van den Dorps-heelmeester met het oorspronkelijk dichtstuk, billijk zoude worden afgeleid.

Denkt niet, geëerde Hoorders! dat ik ten oogmerk hebbe, dit meesterstuk van oude dichtkunde uit deszelfs tijds- of standpunt, te rukken, of in een zoogenaamd hedendaagsch, maar, in mijn oog, dikwijls smakeloos, gewaad te kleeden. Neen! steeds zie ik, met verontwaardiging, neder, op die ellendige geestigheden, waaraan wel eens de *Æneïs* van VIRGILIUS, zelfs door sommigen onzer landgenooten (om van anderen te zwijgen) is ten prooi gegeven. — De heerlijke eenvoudigheid, waarmede de geweldige opbruising van ongetemde drift, in den Griek, als een, nog onverwend kind der natuur, door den dichter geschilderd is, laat zich *te* gemakkelijk, in onze rijke, niet slechts beschaafdere, moedertaal, maar zelfs bijzonder, in den ongezochten en natuurlijk-krachtigen spreekstijl van den ongekunstelden land- of kustbewoner overbrengen, dan dat men, daartoe, zoodanige lage grappen, of vreemdsoortige en, met den tijd der gebeurtenis, niet overeenstemmende — ja dikwijls onkiesche, inkleedingen — zoude noodig hebben. — De boer bezit — *kent* geen vernuft, hetwelk door halve geleerdheid of valschen smaak verlamd is. Wanneer hij beelden bezigt, is dit voor hem behoefte — hij ontleent dezelve niet uit voorwerpen, die hij niet anders zou kunnen kennen, dan uit kunstmatig aangeleerde en dikwijls walgelijk zwellende en brommende klanken. Neen! hij ontleent die uit de, hem omringende, natuur — of uit zijn beroep, waardoor ze eigenaardig zijn. In zijne verhalen, maakt hij ons niet alleen bekend met de zaken, maar ook met den loop zijner gedachten; waardoor

hij,

hij, (dit bekenne ik) wel eens omslagtig wordt, en waarvan ik U, (echter met bezuiniging) een en ander staal zal doen hooren. — Door zijne natuurlijke woorden-keuze, is zijne uitdrukking ongezocht en krachtig, voornamelijk, wanneer hij, in een oogenblik van drift, en bij den overvloed van uitstorting zijner gedachten, dikwijls twee en meer zelfstandige, of bijvoegelijke woorden, of beiderlei soort — tot één woord, op eene, meer ongedwongene, wijze, zamensmelt, dan in eenen, meer beschaafden, maar minder vrijen, kring, gehoord kan worden: waartoe misschien, ten minste in mijn gehoor, zijn volle toon, tongval en wijze van uitspreken, die ik, zoo veel mogelijk is, onder de voorlezing, zal trachten na te volgen, niet weinig medewerken; terwijl de spelling, naar de uitspraak, is ingerigt.

Tot de mededeeling van het stuk, wordt de verhaler verondersteld gelegenheid gekregen te hebben, in eene trekschuit, door een voorval, hetwelk U, in deze weinige volgende woorden, gemeld wordt.

Toen, op zijn reis naar Amsterdam,
Een boer meê in de trek-schuit kwam,
Zat, bij den hoop, een rouwe gast.
Die deed al vrij wat overlast;
En maakte bijster veel getier;
Ghemerkt hij, lijckcwel van bier,
Of wijn, of ander geestig nat,
Te lang, te veel gedronken had:

Zoo-

Zoodat hij van begrip beroofd —
Zoodat hij met een deuzig hoofd,
Door kwaad bescheid en door geweld,
De schuit in roere had gesteld,
En 't reis-gezelschap zoo geplaagd,
Dat hij er ras werd uitgejaagd.
't En was, als geenen tijd, geleên,
Nadat de roer-vink dus verdween,
Hij was maar even buiten boord,
Of onze huisman nam het woord,
En bragt, te midden van de schuit,
Aldus zijn' vreugd daarover uit.

[1 — 12]

Zoo! dat geeft rust. — Wat hoofd kan zulk getier verdraegen?
De schipper wist dien knaep gaauw uit de schuit te jaegen.
En 't scheelde niet hiel veul, of 'k gaf 'um meê ien veeg:
Maar 'k docht juist an de les, die 'k van men buurman kreeg,
En an 't verhael, dat deur zen zeun is opgeschreven,
Waervan 'ie ook an mijn ien ofschrift heyt gegeven.
Als jijlui 't hooren wilt: ik heb 'et in men zak.
't Is wel wat lang: maer toch ken je', op gemak,
(Vermits we juist niet gaauw mekaar verlaeten zellen)
Het hooren: maer ik mot, met ien, er bij vertellen,
Wat uerst, met mijn en buurman, voorviel op de straet,
En, bij 't verhael, deur ons er tusschen is gepraet.

'k Hoop,

[13—36]

'k Hoop, dat het mijn nog goed zel in 't geheugen wezen.
'k Zel, als 't uit 't hoofd niet lukt, 'et uit men schriffie lezen.
Maer liefst vertel ik het (want dat heyt beter schik)
Net of ik praet, met: *dat zai hij; en dat zai ik.*

'k Zag, mot je weten, rais, in onze buurt, twie wijven,
Die stonden met mekaêr te schelden en te kijven.
De zeun van de iene had den aêr' ien bal onttaekt;
Waerdeur die knaep in zulk' ien' woede was geraekt,
Dat 'ie niet als ien kind, verstaeje? stond te schraijen,
Maer, zonder lang beraed, voort teeg an 't bakkelaijen,
En Andries Jaepiks, als ien haen, vloog in den baerd.
Vrouw Jaepiks, die het zag, en lang gien zaften aerd
Of blom-paps zieltje heyt, kwam aenstonds toegeloopen,
En riep Guert Neelssen toe: « *dat zel je duur bekoopen,*
« *Jou varken! heyt mijn zeun jou jongen kwaed 'edaen?*
« *'k Zel evenwel mijn Dries, deur hum, niet laeten slaen;*
« *Maer, als je mijn niet helpt, om 't vechten te doen staeken,*
« *Drae, van jouw tronie-werk, ien bonte stop-doek maeken.* »
Voort greep ze nae heur klomp: maer ik, dat schelden moe,
Schoot schielijk op het wijf en op de jongens toe: —
Die kreeg ik bij heur kraeg, om ze uit mekaêr te drijven,
En stopte gaauw den mond van baijegaêr de wijven,
Maer meest Pleun Jaepiks, die ik braef de metten las:
'k Zai: dat ze ien kwaeje heks en rusie-maekster was, —

Ien

[37—61]

Ien kenningin in schelden en in hodde-bekken —
En nog veul meer. — Maer k' voelde me an me wammes trekken.
Het was de miester van ons dorp, *Joost van der Snij*.
Die keek me lagchend aen en wenkte me an ien zij'.
Al heb je, zaid' 'ie, daer jouw ziel nou of staen slooven,
't Is butter an de galg en zingen veur de dooven.
Geloof jij dat dut volk, al mien je 't nog zoo wel,
Om jou, men goeije man! het schelden laeten zel?
Dan heb je mis 'eraên, en zelt zoo wainig winnen,
Als of je, uit varkenshaer, verstaeje? vlas woudt spinnen.
Hoor! 't is 't gemienste ras; heur ziel weunt op heur' tong,
En, wat de drift heur raedt, dat schudden ze uit heur' long.
Dat's waer, zai ik; maer, most dan teugen 't rusie maeken
En 't vloeken en getier op straet, de schout niet waeken?
'k Heb veul met luî verkeerd van allerhande soort, —
Met groot en klain, — maer, Joost! zoo heb ik 't nooit gehoord.
Je mot, zai Joost, de grooten niet te nae beschouwen;
Want, Kees! die kennen meê al rouwe brokken spouwen.
Die vloeken nae de kunst, en, als 't an woorden faelt,
Wordt dikwels, deur ien vloek, voor dat gebrek, betaeld.
Je hoort ze nou wel zoo mekaêr op straet niet schelden:
Maer, eer de worreld zoo beschaefd was, scholden helden —
Off'ciers en keuningen mekaêr de huid zoo vol,
Dat jij zoudt vraegen, als je 't hoorde: *zijn ze dol?*
Er wierden dingen deur den ien, an d'aêr, verweten,

Dat

[62 — 82]

Dat haest ien hond, van heur, gien brood zou willen eten.

Ik ken ien boek, hiel mooi berijmd en vol verhaels
Van 't vrees'lijk schelden van twie Grieksche generaels,
Om dat ien maaisie, dat gevangen was genomen,
En, bij de deeling van de buit, d' ien angekomen,
Hum, in ien hoogen nood, ofhandig wierd gemaekt,
Waerdeur zen kop, op iens, an 't hollen was geraekt.
De Goden, Kees! waeran de Haidenen gelooven,
Zie je, in dat boek, zelfs de eer mekaêr, brittael, ontrooven.
Jae! de opperste Godin lucht man-lief daenig uit,
Omdat 'ie, buiten heur, iets in 't gehaim, besluit.

Maer, 't zou te lang zijn, maet! om 't hier jou te verhaelen.

Wel! zai ik, laet ons dan, op straet, niet meer staen draelen.
Kom meê in huis; 'k heb bier en pijpen veur je klaer,
En, Joost! vertel me dan iens alles op ien haer.

Dat wil ik doen, zai Joost, maer jij mot enkeld hooren,
En, bij ien Griekschen naem, met vraegen mijn niet storen.
'k Vroeg: Joost! ken jij dan Grieksch? waer heb je dat geleerd?
Neen — zaïd' 'ie, Piet, men zeun, die, weetje? nou stedeert,
Heyt veur me 't hiele rijm en d'oorlog uitgeschreven,
Die, om ien mooije vrouw, tien jaer, is deurgedreven.

Jae,

[83 — 106]

Jae, Joost! die Piet is knap: hij heyt te veul verstand,
Zait de Pastoor, veur ien barbier, op 't platte land.
Het spijt me veur me zelf, want hij was mooi an 't leeren.
Hij kookte al zalf — ley Spaensche vliegen — 't plaister-smeren
Verstond 'ie op ien prik: hij was me, in 't scheren, voor,
Daer 'ie al groote lui, op buiten-plaetzen, *schoor.*
Nou — dat's tot daerantoe — nooit zel ik, om de schijven,
Die dat stederen kost, als Piet braef oppast, kijven.
Maer, Kees! ik hou j' ien slok, dat je al de naemen telt, [2]
(Het paelt bij gien dezijn) die jij nou hooren zelt.
Je ziet de knaepen, waervan ik jou mot verhaelen,
Met d' aigen *bijnaem* en *beschrijving*, telkens praelen.
Ik heb ze meest in 't hoofd, en, hokt 'et hier of daer?
Dan ben ik, eer ien koe heur oor likt, aenstonds klaer:
'k Zie maer op dut pampier, dan weet ik hoe ze hieten.

Apollo is ien God, die weêrgaês ver kan schieten.
Van uitzigt groot en scharp, van armpies haegel wit
Is Juno, en Vulkaen de kreup'le en knappe smit.
Minerva, die ze ook wel, zoo 'k hoor, rais Pallas noemen,
Hoorje, om heur schranderhaid en hel-blouwe oogjes, roemen.
Jupijn, die weêr en wolken dwingt, is bliksem-baes.
Achilles, rap ter bien, kan raemen als ien haes.
Als rijk in land en volk, hoor je Agamemnon prijzen —
Ulijsses is ien vent, zoo wijs als zeuven wijzen.

De

[107—129]

De schepen hieten vlug en hol en bruin of zwart.
Pas op, Kees! dat je nou de naemen niet verwart.

Die Agamemnon was ien keuning, mot je weten; (3)
Hij had ien broêr, die Menelaüs was geheten.
Ze waeren baijegaer, (zoo als het d'ien ons zait)
Veur Atreus zeuns, deur baeker, in de wieg gelaid;
Schoon 'k hoor dat and'ren Plisthenes daerveur beschouwen,
Ien zeun van Atreus, dien ze dan veur groot-vaêr houwen.
Maer 't schijnt, men is an hum, als vaeder, meest gewend;
Ook staen de jongens, als de Atriden, best bekend.

Zel je Agamemnon straks de rusie hooren maeken?
't Was Menelaüs, die het oorlogs-vuur deed blaeken.
Die Menelaüs, meê ien keuning, had ien vrouw;
Wel mooi — maer, Kees! in lang gien monster-stael van trouw.
Ien jonge knaep (ien zeun van den Trojaenschen keuning)
Kwam (Paris was zen naem) als goed vrind in de weuning
Van Menelaüs. — Hij was mooi en vlug en kloek —
Stak boven, zoo men zait, en onder uit de broek.
Die wist de keuningin zoo oolik te bepraeten,
Dat zij besloot, met hum, heur mans-hoofd te verlaeten.
Ze droste met hum op, zoo dat ze in Troje kwam.
Heur man was juist niet t'huis; maer toen 'ie 't stuk vernam,
Zocht hij, wel uerst met schik, weêr an zen vrouw te raeken,

[150 — 152]

En goeije *pay* bij keuning Priamus te maeken;
 Maer die zai: *neen!* ik voel ien onverzoenb're wrok
 Op Tantalus, jouw Overgrootvaêr, en de brok,
Die hij ons slikken deed, blijft in mijn keel nog prangen. -
Hij hield prins Ganymedes, teugen regt, gevangen,
 En Herk'les heyt de stad verwoest en 't boes geroerd,
 Laömedon vermoord — zen dochter (4) weggevoerd.
Neen, Maet! ik wil, met jou, nooit gien akkoorden treffen.
Ik hou jouw vrouw; maer, man! dan zijn we nog niet *effen*
 Zoo sprak 'ie, wijl 'ie docht: «'k zit stevig op men troon,
 « En 'k vind', juist net ter sneê, men wreker in men zoon.»

Dut antwoord wou vrind Menelaüs maer niet monden.
« Men vrouw me waig'ren?! — Neen! nou zel 't er daenig honden!
 « Durft hij mijn wijten, wat men grootvaêr heyt 'edaen? —
 « Of wat iens Herkeles, in woede, dorst bestaen?
« 'k Zweer Troje wraek en dood!» — Om nou die wraek te vieren,
Riep hij de Grieken op, om met hum te *ansselieren*. —
 (Ons heugt dat woord nog, Kees! toen 't volk nae *Woerden* liep
 En *Uitert* en de *Vaert*, en *Keezen boven!* riep).
Hij wist, deur zen gekraai, veul Grieken op te winden,
En honderd-duizend man, gaauw bij mekaêr te vinden.
 Ien vloot, van bijkans twaelef honderd schepen sterk,
 Brogt al die snaeken, op kerwai en an heur werk.

't Is

[153 — 176]

't Is nou ruim drie en dortig honderd jaer geleden,
Dat zij, uit lust nae waek en buit, op Troje sneden.
  Uerst butterde 't niet best: (5) ze raekten wat in lij'.
  Want Troje was bijloô gien stad, als rijste-brij,
Die veur ien lepel wijkt — ze wisten er van raeken.
De stad lag an de zee, en daer allien te naeken:
  Ten oosten leunde ze an ien berg, zoo'n beetje schuin,
  Net zoo als Zandvoort, teugen 't westen, paelt an 't duin.
Maer, dat kijkt landwaerts in; — hier, vlakte en strand van voren,
Waer mennig arm en bien en hoofd wierd ofgeschoren
  Terwijl ze vochten. — Man! de Grieken kregen 't kwaed.
  Heur maeg was, sedert lang, niet ziek deur overdaed.
Ze zaegen daegelijks 't rantzoentje deun bepaelen;
Want, Kees! er was gien tijd, om brood van huis te haelen;
  Ook was 't te ver van honk. — Goê raed was zeper duur.
  En, wat ze deden, smaekte 't landvolk bitter zuur.
Gien graen — gien koe — gien schaep — gien varken was meer (vailig.
Daerbij was zelfs de fransche rekwesitie hailig.
  Maer 't was heur niet allien te doen om vlaisch en brood:
  Ze loerden ook op 't volk, dat Troje bijstand bood.
« Was dat maer uit den weg! — dan, » zaiden ze, « zel 't lukken.
« Daer motten we maer uerst de veêren uit gaen plukken.
  « En, ruimen wij dat zoodje, op die wijs, an ien kant?
  « Dan is er grooter kans, dat Troje ons komt in hand. »

[177 — 201]

Bij 't leger was ien man, dien al de Grieken roemden —
Jae, zelfs de spil, waerop de boel most draajen, noemden,
  Schoon Agamemnon de oppergenerael-staf droeg,
  Maer niet zoo zwaer, verstaeje ? als deuze, in knaphaid woeg.
Hij was ien Maetjedoor — van hoogen stam geboren :
Zen vaeder Peleus had ien zee-godin verkoren,
  Verstaeje ? — tot zen vrouw, die Thetis was genaemd,
  Wier brulleft, deur gevecht en moorden is befaemd.
Men zag er stroomen bloeds den vloer onkenbaer maeken. —
Maer, stop! — ik liep gevaer om van den tekst te raeken,
  Zoo 'k van dien brullefts-nacht, in 't bried, verhaelen wou;
  En 't komt ook niet te pas. — Maer, mits jij van die vrouw,
Als 'k vorder jou verhael, wel meer zelt hooren praeten,
Kon 'k jou niet hielemael, van heur onkundig laeten.
  Die vrouw kwam in de kraem, en bragt ien' jongen zeun,
  Die, in Thessaelie, nae zen vaeder, droeg de kroon.
Ze gaeven hum ien naem, net veur dien knaep berekend.
Achilles was 't, dat *kracht* of *sap-volhaid* beteykent. (6)
  ('k Praet nou niet hoe hum iens zen moeder heyt gedoopt
  In ien' rivier de *Styx*, om dat ze had gehoopt,
Dat zij, daerdeur, in iens hum zou onkwetsbaer maeken,
Maer, an zen hiel niet docht, die 't waeter niet kon raeken,
  Om dat ze hum daer greep, in plaets van bij zen rok;
  Waerdeur 'ie naederhand, de dood op 't gans-bord trok.
Ook niet, hoe zij hum, puur uit vrees en liefde en zorgen,

In

[202—224]

In maisies kleêren, bij ien' keuning had verborgen,
Om dat ze niet mogt zien, dat hij ten oorlog ging;
Noch, hoe Ulyssès list hum, deur ien saebel, ving.)

Nou konnen het de Grieken, buiten hum, niet stellen.
Ze wisten, dat gien mensch zen vingers blouw zou tellen;
An 't geld van Troje, als niet Achilles bij heur stond,
En, zoo men zait, de kat de bel niet an en bond.
Gien wonder, dat, toen hij heur vóórging in het stroopen,
Men heur, dien stroopers-baes, als harten, nae zag loopen.
« *Dat gaet je vóór,* » riep hij, « *toe, jongens! trekt van leer;*
« *Denkt an* SLAE-RAEK; *en*, SLAE-JE MIJN? IK SLAE JE WEÊR.
« *Al koet het jou wat zwiet, dat mot je niet vervelen.*
« *We zellen, met mekaêr, de buit, als broêrs, verdeelen.*
« *Krijg ik ien knappe maid? dan ben ik best te vreé.*
« « *Ik ook,* » » riep Agamemnon, « « *jae! dat zeg ik meé!* » »

Ze maekten 't dwors en schief — men zag er moorden — blaeken.
De vlam sloeg uit de stal, uit hooi-barg, huis en daeken.
Ze staelen als ien raef — ze sloegen alles dood
Wat Troje dienen kon, of Grieken weêrstand bood.
Het kermen baette niet: 't was droevig om te anschouwen.
Ze maekten oud en jong — knechts — maegden — mans en vrouwen
Tot slaeven; en zoo raekten ook die maisies in de knel,
Waer uit het schelden rees, 't geen 'k jou verhaelen zel.

B* 3 'k Most,

[225—248]

'k Most, van de plaetzen, waer 't zoo spookte, ook jou iets zeggen,
Die Piet zoo mooi, met krijt, op taefel, uit kan leggen.
'k Wou dat ik 't nae kon doen: maer, Kees! dat ken ik niet;
Schoon m' evenwel de naem van twie te binnen schiet.
'k Mien d' iene is Thebe, en in Cilicie gelegen,
(Ien Aziaens gewest) waer ze ook rais gingen vegen,
En, deur de Grieken, uit de buit, ien mooije maid
An Agamemnon, tot zen deel, wierd toegelaid.
Ze hiette *Astynome:* (7) schoon Piet zait, dat 'ie naeder
Heur, als *Chryseïs*, kent, nae *Chryses*, die heur vaeder
En, daer bij, Priester van Apollo was; ien god,
Die niet kon lijën dat zen priester werd bespot
Of smaedhaid ondervond; gelijk jou flus zal blijken,
Als je Agamemnon van Achilles deur hoort strijken.
Maer, Krelis! niet te gaauw; 'k hou veul van spoed en vlijt:
Mits, alles op zen plaets — begrijpje? en op zen tijd.
De twiede stad, niet wijd van Troje zelf, te weten
Lyrnessus, wierd verbrand en overhoop gesmeten,
Nae dat het, deur Achilles, ingenomen was.
Die vrind kreeg, uit de buit, veur hum, ien knappe tas;
Ien ruiter van ien maid; die ze om heur koenhaid roemden,
En, meug'lijk daerom wel, *Hippodamia* (8) noemden.
Schoon zij, nae vaeders naem, die *Brises* was, zait Piet.
Zelfs bij Perfessers, deur den bank, *Briseïs* hiet.

Maer

[249—273]

Maer, vraegje, Kees! hoe nou die maisies an de naemen
(Daer ze aigen naemen hadden) van heur vaeders kwaemen?
Die zaek, men goeje man! is, dunkt me, vrij gezond.
't Was in de daegen toen men nörgens *vannen* vond.
Ze gaeven 't kind ien naem, die zoo wat most beduijen
Van d' imborst, 't lijf of 't werk (9). Ook lieten ze 't verluijen,
(Deur 't voegen van ien *es* of *des* of *is*, bij 't woord)
Als 't kind van hum wiens naem, in 's kinds naem, wierd ge-(hoord. (10)
Misschien zijn nog bij ons wel zoogenaemde grooten,
Wier naem den stam verraedt, waeruit ze zijn gesproten,
En dat de wortel van den boom, die nou zoo bloeit,
Uit *ambacht* is gekiemd, en meest deur *geld* gegroeid.
In laeter tijd begon ons volk er an te wennen,
Om, deur ien *toenaem* of ien *van*, mekaêr te kennen,
Veul beter, dan 't *Jan Dirks* of *Jaepik Janssen* deed,
Waervan, uit honderd, íén pas zen geslacht-naem weet.
Ons heugt nog het besluit, deur Nappie rais genomen,
Dat (enkeld, om 't bedrog, met naemen, voor te komen)
Zoo'n *toenaem* of ien *van* zelfs an ien' Jood gebiedt,
Die aêrs meest, bij zen naem, slechts *zeun* of *zeuns-zeun* hiet,
Maer, 't most met *vannen* zijn, als met het *varkens schouwen*,
Wat daer 't *rood krijtje* mist, mag elk veur *gortig* houēn.
Dat zoo ook nooit ien kind den naem van zen geslacht
Mogt draegen, vóór het teykens van zen braefhaid bragt.
Want, Kees! hoe dikwels heyt ien slechte zeun, tot vaeder,

[274—296]

Ien' man van eer en deugd? — en wie kan, meer en naeder,
  Met smart gevoelen, dat ien zeun, deur hum gevoed,
  An zen familie-naem, deur ondeugd, schande doet?
Wij, boeren, meugen ons nog met het ouwe troosten.
Ik hiet *Joost Pieters*, en men zeun hiet *Pieter Joosten.*
  Maer, 'k nam, als surresijn van 't dorp, ien naem er bij;
  En daerom teyken ik: *Joost Pieters van der Snij.*

Nou weetje, Kees! zai Joost, wat jij vooruit mot weten.
Hoor, Maet! onthou 'et goed — je mot 'et niet vergeten;
  Want zeper zou de rest, al klonk ze mooi in schijn,
  Veur jou, niet anders, dan *Abracadabra* zijn.
'k Riep, Joost! wat woord is dat? — dat klonk of jij geleerd was —
Want, hoor! 't kwam uit je keel, zoo glad — puur — of 't ge-
(smeerd was.

  Neen, Kees! zai Joost, — met mijn geleerdheid zit het deun:
  Al wat ik jou vertel, dat heb ik van men zeun.
Hoor, zaid' 'ie, vaeder! om men schriffie goed te lezen,
Zoo dat j' er wat an hebt, mot jij gien vremd'ling wezen
  In al die naemen, en waerom die oorlog was.
  En, als j' er uit vertelt, dan komt het ook te pas:
Want, ver de meeste luî, die 't rijmpie willen hooren,
Klisteren, als je niet uerst doet, met vraegen j' ooren:
  En dat is lastig, Kees! 'k was dus er op gesteld,
  Dat, wat er eerst gebeurde, ook uerst jou wierd verteld.

Hoor

[297—318]

Hoor nou, hoe 't werk begon. — Je weet, we zijn gebleven,
Daer an die generaels de maisies zijn gegeven,
Die, schoon veur baijegaêr, in 't uerst, ien lekk're brok,
Toch de oorzaek gaeven van onzoenb're haet en wrok.

Toen 't voorviel, schenen zij van 't moorden uit te rusten:
Althans we vinden heur an 't strand en bij de kusten.
Soldaet noch generael wist van den Prins gien kwaed,
Toen daer, op 't onverwachts, ien grijsaerd veur 'er staet. (11)
Uerst kenden zij hum niet, maer 't bleek heur spoedig naeder.
Hij was Apollo's Priester en Chryseïs vaeder,
Die, uit de buit, aen Agamemnon was verpast.
Nou raed je ligt zen naem?... of niet?... wel! Chryses was 't.

't Ontelbaer geld, dat hij liet blinken, deed 'um hopen,
Dat hij zen dierbaer kind Chryseïs los zou koopen.
Hij droeg Apollo's gouden scepter in de hand,
Omslingerd, met den geel-bont-wollen offerband. (12)
Ze zaegen zijn gelaed, als karremelk, verblieken,
En laementaebel bad en sprak 'ie tot de Grieken.
Veur Menelaüs en veur Agamemnon, juist den vent
Waer 't hokte, maekte hij zen diepste komplement.
Ook waeren zij, zoo als men zait, de groote torren,
Die al de klainen, op heur wenken, deden snorren.

[319—342]

« Hebt deernis, sprak 'ie, met mijn droefhaid en gemis!
« 'k Wensch dat de Goden, wier verblijf de Hemel is,
« De stad van Priamus jou geven te vernielen!
« Jij t' huis meugt komen, met behouden lijf en kielen!
« Maer, als je Apollo vreest, ach! geef me dan men kind,
« Veur 't los-geld, dat je, alreê gepast, hier bij me vindt.»

Ien goed woord vindt deurgaens ien goeje plaets. Bij 't klinken
Van schijven, zel de schael, waerop ze vallen, zinken.
'k Was bij de Grieken, ien veur ien, ook zoo gesteld.
Den Priester, docht heur, dienden ze te ontzien — en 't geld
Was veul te goeije waer, en makk'lijk meê te draegen.
Maer Agamemnon, Atreus zeun, had gien behaegen
In dat akkoord, daer hij meer schik in 't maisie vond;
Zoo dat 'ie Chryses schold en draigend henen zond.
« 'k Mot, zaid' 'ie, Grijskop! jou niet bij de schepen vinden.
« Talm niet, en kom niet weêr, of wij zijn kwaeje vrinden;
« En dan komt jou gien band of scepter meer te baet.
« Geloof niet, dat ik ooit jouw dochter slippen laet,
« Vóór dat heur d' ouderdom de stramme leên doet kraeken.
« Ver van moêrs pot, zel 'k t'huis, mijn bed heur laeten maeken,
« In Argos; waer ze dan, met ien, ien draedje spint.
« En, op dat jij jouw knip, met gaeve leden, vindt,
« Hoor dan den besten raed, dien 'k jou veur 't lest ken geven:
« *Rij' op en plaeg me niet!*» — Wie heyt nou, van zen leven,

Zoo'n

[343 — 365]

Zoo'n tael, en dat wel teugen ien' oud' man, gehoord,
Wiens ziel, deur droefhaid, om zen dochter, was doorboord?

De Grijsaard sidderde; maer ging gehoorzaem henen,
En, zwijgend, langs 't geruisch van 't bruisend zee-strand, weenen.
(Hier staet, zai Piet, in 't Grieksch, ien woord, dat aerdig luidt,
En schier, deur klank allien, 't geraes der zee beduit.
Hij wedde, al kennen ze gien Grieksch, dat maisies ooren
't Geruisch der zee, in 't woord *poluphloisboïo*, hooren. (13)
'k Zai: Piet! schrijf dat meê op: maer 'k riep, eer 'ie begon,
Dat hij 't, met letters, schrijven zou, die 'k lezen kon.
Hij deed het trouw; ook ken je, an al de rest, wel hooren,
Dat hij veur vaeder schreef, en die is boer geboren.
Nou, dat 's gien oortje waerd: ik geef het zoo als 't is:
Die 't niet veur vlaisch en keurt, die eet 'et maer veur visch.

Maer, Kees! eer 'k vorder gae: — we krijgen weêr twie naemen,
Waervan ik, even min als jij, zou kennen raemen,
Wat zij beteykenen, had Piet me 't niet 'ezaid.
Nou worden ze, deur mijn, an jou weêr uitgelaid.
Latona, de uerste, ien kind van ien' onzeekren (14) vaeder,
(Maer dat doet hier niet uit: wat zij bedreef, raekt naeder)
Had op ien middag rais, met Jupiter gestoeid,
Waer uit Apollo en Diana zijn gebroeid.
De twiede, *Apollo*, die ze ook *licht* of *Phoebus* noemen,

Zie

[366 — 388]

Zie 'k hier als *Smintheus* — dat is *Knaeg-verstoorder* roemen.
Daer hij, uit Troas, iens de muizen had verjaegd;
Want *Smintha* hiet ien *muis*, omdat ze *bijt* en *knaegt*. (15)

Nou weêr nae Chrysus toe. — Die kon 't allien niet klaeren.
« Zeun van Latona! (zoo beroemd om mooije haeren)
« Apollo! riep hij, die, in gunst, op Chrysa ziet,
« o Smintheus! die uw hulp aen 't schoone Cilla biedt,
« En Tenedos regeert! — deê 'k ooit jouw tempel sieren?...
« Of j' outer rooken deur het vet van gait of stieren?...
« Verhoor dan nou men beê! — maek nou jouw pijlen klaer,
« En straf de Grieken, om mijn traenen en misbaer. »

Apollo, daenig boos, verhoorde zen gebeden:
Kwam, als ien lichtstrael, uit den hemel, naer beneden:
Had, op zen schoêr, ien boog en koker, goed veurzien,
En, brieschend kwaed, verroerde hij gien hand of bien,
Dat niet zen pijlen ien geducht gekletter gaeven.
Hij, an den nacht gelijk, of, als in nacht begraeven,
Bleef, op ien ofstand van de Grieksche vloot. Toen vloog
Ien pijl, met vrees'lijk snorren, van zen zulv'ren boog,
En trof, in 't allereerst, Muil-ezels en ook honden.
Jen doodelijke pijl wierd voorts op 't volk gezonden.
De Hout-mijt bleef gestaêg, veur lijken, aen den brand,
En, negen daegen lang, het leger angerand.

Maer,

[389—412]

Maer, op den tienden, deed Achilles 't volk vergaêren.
(Want Juno had hem stil iets weten te openbaeren,
Uit angst voor 't Grieksche volk, dat dood ging, dag an dag)
Toen hij het bij mekaêr en wel gezeten zag,
Zaid' 'ie: Wel, Agamemnon! Maet! onze acties daelen.
We kwaemen, schijnt het, hier, om weêr nae huis te dwaelen.
't Zel mooi zijn, blijft, daerbij, ons 't leven maer vergund!
Daer pest en krijg te gaêr de Grieken plaegt en dunt.
Laet ons ien' Priester of waerzegger hier doen komen,
Of droom-uitlegger, (want ook Jupiter geeft droomen)
Die zeggen kan, waerom Apol zóó is verstoord,
Dat hij gien offers telt, noch nae geloften hoort:
En, als wij, hum ter eer, de vetste schaepen wijën
En gaiten, of 'ie dan, van pest, ons zel bevrijën?

Toen hij gedaen had, en weêr zat op zen gemak,
Was 't Kalchas, Testors zeun, die 't uerst de stilte brak.
Hij was het bolletje van al de wigchelaeren,
Die vrij wat, uit de vlugt van veugels kon verklaeren:
(Niet zoo als scheele Lijs, die hier het volk bedriegt,
Als zij de kaèrten leyt of uit de koppies liegt.)
Hij wist wat daed'lijk was — de toekomst en 't verleden.
Hij was, tot Loots of Laidsman, op de vloot gebeden
Der Grieken, toen de rais op Troje was gemunt,
Om zen voorzeggings-kunst, deur Phoebus hum gegund.

Hij

[413 — 436]

Hij was gien fijmelaer of vrind van valsche streken.
Ze hoorden 'em kerdaet en welberaeden spreken:
« Daer jij, Achilles! vrind van Jupiter, gebiedt,
« Dat ik Apollo's toorn, die ver en zeker schiet,
« In deus' vergaedering, nae waerhaid, uit mot leggen,
« Wil ik 't jou, ongevainsd en zonder omslag, zeggen;
« Maer, kom jij veur mijn op, met woord en daed, en zweer,
« Dat jij goed zorgen zelt, dat mijn gien mensch en deer';
« Omdat ik vrees heb; dat ik iemand zel verstoren,
« Nae wien de Grieken, waervan hij het hoofd is, hooren.
« *Want, wordt ien keuning boos, op ien' geringer man,*
(« *Schoon hij zen kwaedhaid, veur dien dag, verkroppen kan*)
« *De wrok blijft in zen ziel, tot hij zen moed kan koelen.*
« Bedenk dus hoe je mijn bewaert van 't ooit te voelen.»

Achilles (hier staet weêr zen naem van *snel-voet*, Kees!
Gaf hum ten antwoord: « hou maer moed, en heb gien vrees. —
« Spreek uit de borst, wat je, als waerzegger, kwaemt te weten.
« 'k Zweer bij men naem, die nooit weêr zal Achilles heeten,
« Jae! bij Apollo zelv', an Jupiter zoo waerd,
« Dat niet ién Griek, waeran j' ien godsspraek openbaert,
« Zoo lang ik leven blijf en de aerde mag anschouwen,
(« Gae vrij van schip, tot schip) jou ienig kwaed zel brouwen:
« Zelfs Agamemnon niet, al is 't dat jij hum meldt,
« Die nou, veur d' opperbaes van 't leger, wordt geteld.

De

[437—460]

De braeve wigchelaer greep moed en tijdde an 't spreken:
« 't Is om geloften niet — noch offers, die ontbreken: —
« Maer, om den Priester is 't, (dien Agamemnon schond,
« Wiens kind hij niet ontsloeg, noch smaek in 't los-geld vond)
« Dat jou Apollo nijpt, en nog meer zel doen lijën.
« Ook zel zen hand jou van de pest niet eêr bevrijën,
« Vóór dat je 't lieve kind, dat schitt'rende oogjes heeft,
« Den vaeder franko stuurt en zonder los-prijs geeft,
« En honderd beesten durft, ten zoen, nae Chrysa zenden:
« Dan zel er kans zijn, om zen gramschap oftewenden. »

Wat Kalchas zai was goed: maer, pas had hij gedaen,
Of Agamemnon, Atreus zeun, kwam op de baen,
Die (daer ie vrij wat volk en land en zand beheerde,
Waerover hij als vorst, — zoo als 'ie was, — regeerde,
En dus geweun was, om te blijven an 't langst' end)
Zich, verontwaerdigd, tot den wigch'laer had gewend.
't Was donker in zen ziel, waerin de hoogmoed spookte,
En hiete gramschap, als ien vlaisch-pot, bruiste en kookte.
Zen oogen fonkelden, als van ien dulle koe.
Zoo keek 'ie Kalchas aen, en beet hum snaauwend toe:
« 'k Heb nooit profijt van jou, jou kwaeje nuws-vertelder!
« Als jij gien kwaed veurspelt, is 't in jouw ziel niet helder.
« Nooit heb je me iets gezaid, dat goed was, of gedaen:
« En nou val jij m', op nuws, in deus' vergaed'ring, aen,

« Als

[461—484]

« Als of Apollo ons die kwael heyt toegezonden,
« Wijl ik gien smaek in 't geld, hoe veul ook, heb gevonde
« Dat veur Chryseïs wierd geboôn; ien' knappe maegd,
« Die 'k graeg bij mijn in huis had, en me meer behaeg
« Dan Clytemnestra, die 'k, als piep jong maisie trouwde;
« En daer ik deuze maegd maer lang niet minder schouwde
« In lijf en leden, in gelaed, verstand, en kunst,
« Zoo schonk ik, boven de eurste, aan 't mooije kluifie gunst.
« Maer, wijl ik liever 't volk gezond wil zien, dan sterven,
« Zel ik, als 't daertoe strekt, en ik het kan verwerven,
« Het maisie daedelijk uitlangen; maer bepael
« Dat men daerveur, an mijn, ien goeijen prijs betael',
« En butter bij den visch: want hier valt niet te borgen. (16)
« Zoodrae ik lever, mot jijluî me waer bezorgen.
« Heb jij daer zin toe? — goed! — want hoor het past toch niet,
« Dat ik 't allien zou zijn, die prijs'loos overschiet,
« Van al het Grieksche volk; daer ik, voor jouwluî leven,
« Mijn prijs, gelijk je ziet, in aêre hand mot geven. »

De zeun van de Godin — Achilles — nam het woord:
« Atrides! — trotsaerd! en hebzuchtigste in je soort!
« Hoe zou nou de eed'le Griek jou hier vergoeijing geven?
« Hoeveul er was, niets — weetj' — is in 't gemien gebleven.
« 't Geroofde uit steden is, bij deeling, rond gegaen. —
« Het volk dat weêr te doen verzaem'len — gaet niet aen.

« Maer

[485 — 508]

« Maer hoor! ik weet goê raed; wees jij rais resenaebel!
« De Grieken zellen (en dut zweer ik op men saebel)
« Als jij de maid, waerom zoo mennig krijgsman sneeft,
« Aen God Apollo — (want zoo mot je 't reek'nen) geeft,
« En Jupiter ons laet, op Troje, zegepraelen,
« Drie — jae — vierdubbeld, jou vergoeijen en betaelen.

« Al lijk' jij nae ien God, viel Agamemnon uit —
« Schoon jij hiel dapper bent, Achilles! en mooi fluit....
« Hoe listig of je praet — je zelt me niet belezen. —
« Je ontspringt den dans niet, Maet! — 'k Zel niet te vede wezen
« Dat jij jouw prijs behoudt, en dat ik, arme bloed!
« Zou missen wat ik heb, als ik heur leev'ren moet.
« Maer, 'k reken me voldaen, zoodrae de Grieksche helden,
« Deur ien gelijken prijs, mijn mijn verlies vergelden.
« Doch, doen ze 't niet? — geloof dat 'k dan me zelf betael',
« En jouw prijs — dien van Ajax — of Ulysses hael':
« En hij, waarbij ik kom, zel 't lagchen dan wel laeten.
« Maer, dat 's ien aêre zaek, waervan we iens naeder praeten.
« Komt! brengen wij maer gaauw ien goed-snel schip in zee!
« Toe! roeijers uitgezocht — en houden wij die rêe:
« Laet dan de mooije maid Chryseïs 't schip beklimmen,
« Met de offerdieren, die van vet en zwaerte glimmen.
« Laet ien van d' offeciers daer voeren het bewind:
« Ajax, Idomeneus, Ulysses, of jij, vrind!

C* Jij

[509—531]

« Jij zelf — jij — Peleus zeun! schrikbaerendste aller helden!
« Opdat Apol mijn kwaed, voor 't offer; kwijt meug' schelden!

Achilles beet hum toe, met oogen, vol van spijt,
En norsch, gelijk ien stier, die, op zen ketting, rijdt:
« Deurtrapte schraepziel! die de schaemte hebt verloren! (17)
« 'k Vat niet, hoe ién Griek slechts nog jouw bevel wil hooren.—
« Hoe hij zen post betrekt — met lust, of dapper vecht.
« Ik heb de verre rais gewis niet ofgelegd
« Om, teugen 't Helden-volk van Troje, te gaen strijden,
« Als of het me overlast of schaede had doen lijden...
« Nooit heyt het m' iets ontvoerd; — 't zij os of koe of paerd..:
« Gien spruitje of boom verwoest op Phtia's vruchtbare aerd;
« Daer hiel veul schaeduw-rijk gebergt' en zee beletten,
« Om gaauw, uit Troje, ien voet, bij ons, aen land te zetten.
« Maer, honden-bakkes! (18) onbeschaemde! 't is om jou
« En Menelaüs, (die zen weggeloopen' vrouw,
« 't Mogt gaen, zoo 't wou, bij hoog en laeg, te rug begeerde,
« 'tGeen jij ook graeg mogt zien, schoon 't gien' der Grieken deerde)
« Dat jij ons hoofd op hol en ons aen 't zwalken bragt,
« Om jou, deur mijn, (waeruit je allien de zege wacht)
« Op Trojes volk, dat jij noch kennen wilt noch eeren;
« Te wreken, en, in iens, heur 't schaeken te verleeren.

« Nou draig' je 't loon, mijn, deur de Grieken, toegevoegd,
« Water-

[532—554]

(« Waerom 'k zoo bitter heb gedraefd — gezwiet — gezwoegd)
« 't Zij goed of kwaed-schiks, uit mijn tent te zellen haelen.

« Nooit zel men mijn ien prijs, an jou gelijk, betaelen;
« Zelfs niet, als Troje, deur de Grieken wierd verbrand.
(« Schoon 't woedend oorlogs-werk wel meest ging deur mijn hand.)
« Jij zelt, bij 't deelen, wis den grootsten prijs ontvangen:
« Ik slechts ien' klaintje — maer misschien nae mijn verlangen.
« Daer stap ik meé an boord, en, van het vechten moé,
« Zail ik, op hoop van vrede en rust, nae Phtia toe.»
« 't Is beter met ien schip, mijn, huiswaerts, te begeven,
« Dan langer hier, met jou, in haet en twist te leven.
« 'k Denk ook, dat jij nou, na't verlies van jouw fatsoen,
« Hier niet hiel veul meer schats of renten op zelt doen.

Nou liet zich 't hoofd van 't volk, vorst Agamemnon hooren:
« *Trek op maer, als je durft!* an jou wordt niets verloren.
« Denk niet, dat ik om jou hier klaine broodjes bak....
« Of vraeg: *blijf hier om mijn!* — Neen, maet! op mijn gemak,
« Werf ik hier volks genoeg, waerdeur 'k me zel zien eeren. —
« Jouw heen gaen raekt me zelfs niet an men kouwe kleêren.
« Van all' de keuningen, deur Jupiter gekweekt,
« Ben jij 't, waerin, veur mijn, de slimste vijand steekt.
« Jouw grootst vermaek bestaet in oorlog, twist en vechten.
« De wijze Jupiter zel 't werk, veur mijn, wel slechten.

C* 2 « Snoef

[555 — 577]

« Snoef op je krachten niet — Hij — hij gaf jou die kracht.

« Als jij de rais, met schip en makkers, hebt volbragt,
« Regeer dan 't *mieren-volk*.... » Jae, Kees! die mot je hooren,
Zai Joost: — toen in Thessaclie 't menschdom ging verloren
Deur pest, was 't, (nae ons de ien en aêre dichter zegt) (19)
De keuning Æäeus, (zoo 'k mien ien vrome knecht)
Die zoo, deur bidden, 't hart van Jupiter kon treffen,
Dat hij de *mieren* zich tot *menschen* liet verheffen.
Ien ander (als ie 't liegt, is 't veur zen rekening)
Zait ons, dat Jupiter ien losse grap beging,
En, daerbij, al te digt *Eurymedusa* naekte,
Die hum, van *Myrmidon*, op heur beurt, vaeder maekte.
En zoo is 't volk, zait Piet, nae hum, (schoon niet beroemd)
Of 't woordje *Murmeiks* (mier) *Myrmidones* genoemd.

Nou weêr de draed gevat, dien 'k bijkans had verloren.
« Regeer daer 't Mierenvolk! — ik zal me an jou niet storen. »
Riep Agamemnon, « 'k lach jou en jouw gramschap uit:
« Maer, 'k zeg je plegtig, daer Apollo nou men bruid
« Chryseïs mijn ontneemt, dat 'k niet zen wet zel schenden.
« 'k Zel heur, met aigen schip en boots-volk, t' huiswaerts zenden.
« Maer dat ik nou jouw bruid, Briseïs, even schoon,
« Uit jouw tent, haelen zel, mezelven tot ien loon.
« Jae! 'k zel dat doen, verstae je? opdat je meugt bevatten,

« Ho

[578 — 600]

« Hoe ik, in rang en magt, ben, boven jou, te schatten;
« En niemand zegg', met mijn gelijk te zijn, of 't waeg',
« Dat ie, (waer ook) als mijn's gelijken, zich gedraeg'.

Ofschoon 't teen, in de ziel van Peleus zeun braaf spookte. —
Schoon 't bloed, deur smart en gramschap in zen aed'ren kookte,
Toch painsde hij, bedaerd, op twieërlai besluit —.
Vroeg eerst zen zelf: hoe nou? — mot nou de saebel uit?
« En slae 'k, om 't volk uit ien te drijven, 't op zen lenden?
« Zel 'k Agamemnon maer nae d'aêre worreld zenden? ».
Dan docht'ie weêr: « mot niet men gramschap zijn gesust
« En; als ijn doove kool 't vuur van men drift gebluscht? »

Terwijl 'ie 't ien en aêr zoo docht en stond te praeten,
Begon zen zwaerd de schie al mooitjes te verlaeten.
Juist kwam Minerva daer (die blanke Juno zond,
Wijl liefde en zorg heur ziel aen bai die mannen bond.)
Ze stond vlak after hum, en trok 'em bij zen haeren:
(Ze blonk, gelijk de zon, gien aêr kon heur ontwaeren)
Achilles schrikte — keek rais om — en merkte ras
Minerva Pallas, wier gelaed verbaezend was.
Hij vroeg, (veul gaauwer, dan ien ooijevaer kan kleppen)
« ô Kind van Jupiter! wat deed jou herwaerts reppen?
« Is 't, om het kwaed bestaen van Atreus zeun te zien?
« Dan zeg ik jou, vlot op, wat zeker zel geschien. »

[601 — 625]

«('t Bedaerste mensch raekt, deur dien grootschen gek an 't razen)
« Dat hij zen ziel gaauw, om zen pogchen, uit zal bleesen.

Toen zai Minerva, met blaauwe oogjes, schoon en blond:
« 'k Kom uit den hemel, (overmits me Juno zond,
« Die beijegaêr bemint en joului wil bewaeren)
« Om, als je luist'ren wilt, jouw gramschap te bedaeren.
« Toe! — zie van 't vechten of en steek je swaerd weêr op —
« Scheld — als 't zoo mot — maer krijg mekaêr niet bij den kop
« Want ik beloof jou, (en de tijd sel spoedig maeken)
« Dat jij de schoonste buit, — jae — drie mael meer zelt maeken,
« Dan nou 't verlies bedraegt; om 't leed jou angedaen.
« Bedwing je dus compeer! en hoor nae mijn vermaen.
De vlugge Achilles bleef die maegd gien antwoord schuldig;
Maer zai: « 't betaemt, Godin! dat 'k jouw bevelen huldig?
« Die jouwlui zin wil doen, die maekt, als 't waer', accoord,
« Dat jijlui naeder hand, als 't nood is, hum weer hoort
« Daer, deur men darmen heen, men kwaedhaid nog blijft woelen,
« Is jouw raed best, verstaeje? en zel men drift bekoelen.»
Zoo sprekend', greep 'ie 't zwaerd, bij 't zulverde gevest,
En brogt 'et, zonder hag of wag, weêr op het nest.

Minerva raisde toen nae boven, tot den Keuning
Die 't schild draegt, Jupiter, en nae der Goden weuning.
Achilles, in wiens ziel de toorn niet was bedaerd

Voer,

[624 — 646]

Voer, mêt de scharpste tael Atrides in den baerd:
« Jij durf niet! lafbek! (20) voor den oorlog niet geschaepen!
« Loopt, met den dapp'ren Griek, waer 't nood is, niet te waepen.
« Jij, wijnton! (21) dronken lap! die suizebolt en start —
« Met oogen van ien hond — keraesie van ien hart! (22)
« Je voelt de doodstuip al — we zien jou al verblieken
« Eer 't nog an 't vechten komt. — 't Smaekt beter, van de Grieken
« Het loon te stelen, bij den man, die jou weêrstaet.
« 't Is tuig, waer je over heerscht, jij, Keuning Volken-vraet! (23)
« Maer 't is veur 't lest Atrides! dat je mijn beleedigt.
« 'k Voorzegje, en dat wordt jou, deur mijn, ten duurst' beëedigd,
« Bij deuzen staf, die nou nooit tak of loof meer schiet,
« Nae dat 'ie, op 't gebergt' zen uersten stam verliet;
« (Want, overal, benam dut stael hum bast en blaêren)
« Nou draegen hum de Grieksche regters, wien 't bewaeren
« Van Jupiter zen wetten is vertrouwd, in hand;
« En, van mijn' swaeren eed strekt hij ten onderpand,
« Dat al wat Griek hiet, iens deur naeberouw bevangen,
« Wis, mettertijd, weêr nae Achilles zel verlangen.
« Gien graintje zel je kennen doen, voor 't volk tot baet,
« En, schoon 't je spijten mogt, die spijt komt dan te laet.
« Als jij zoo mennig Griek, deur Hectors hand ziet sterven
« (Want hij 's ien baes in 't menschen-slagten en in 't kerven)

[647—669]

« Dan word-je op j'aigen boos; — jae! deur verdriet verteerd
—« Dat jij den dappersten der Grieken niet hebt g'eerd.»

Zoo sprak Achilles, en, nog eer'ie was gezeten,
Heijt 'ie, met aigen hand, den scepter neêr gesmeten,
Die, rondom, rijk met gouwen knopjes was omzet.

An de overzij' had Agamemnon meê gien pret:
Want hij was boos, en zat staêg in zen zelf' te brommen;
Toen Nestor, die goed praeten kon, is opgeklommen,
De fijnste redenaer, dien men in Pylos vond.
De woorden vloeiden 'um, als heuning, uit den mond.
Twie mensch'lijke geslachten had 'ie reeds zien sneven,
't Zij even oud als hij, of, in zen rijper leven,
Geboren en in 't heerlijk Pylos opgevoed;
Waer hij, deur 't dorde, weêr, als keuning, wierd gegroet
Hij liet, met veul verstand, zóó, in den raed, zich hooren
« ô Groote Goon! wat ramp is Griekenland beschoren?
« Hoe blij' zel Priamus — hoe blij' zen zeunen zijn?
« Jae! 't hiele Troje, — oud — jong - rijk — arm - en groot en klain'
« Ze zellen er, van vreugd, missohien wel 'lummeneren,
« Zoodrae ze hooren, dat twie knappe Grieksche heeren
« Om wissewassies — of, slechts om ien mooije maid,
« Mekaêr, als honden, haevenen, met kwaed beschaid.
« Weest toch niet mal — maer gaet de zaek rais goed beschouwen

« Al

[670 — 693]

« Als jijlui wilt, kan gien Trojaen 't, met vechten, houën.
« Je bent zoo oud nog niet, als ik; hoort dan men raed.
« 'k Mogt, toen ik jong was, ook, met mennig kammeraed,
« (Veul dapperder als jijlui) in goê windschap leven.
« 'k Zag nooit, deur heur, m' ien blijk van mindere achting geven.
« Zoo oud ik ben, 'k heb heur 's gelijken nooit gezien.
« 'k' Loof niet dat mijn geluk ze m' ooit weer zoo zel biên,
« Als ien Pirithoüs — 't waer grijpen nae de wolken,
« Zoo 'k op ien' Dryas vlaste (ien' herder van zen volken)
« Of op ien' Polyphemus, aen ien' God gelijk —
« Op ien' Exadius — ien' Cœneus — of ien' Theseus, rijk
« In aventuren en 't bedrijven van veul zaeken,
« Die hum, tot weêrgaê van de onsterfelijken, maeken.
« Ze waeren 't dapperst volk, dat de aerd' geleverd had.
« Jae! 't dapperst waeren zij. — Ze gingen in de mat
« Met de allersterkste monsters, die op bergen woonden;
« Waer van ze heur den baes, deur wreeje slagting, toonden.

« Met zulke vrinden hield ik, daeglijksch, goed verstand.
« Ik trok, genood, met heur, uit Pylos, ver van 't land
« Van Apia (genaemd naar *Apis*, die 't regeerde,
Dat laeter volk, zait Piet, naer *Pelops* naem verkeerde)
« Ik vocht, zoo goed ik kon; schoon niemand (nae 'k vertrouw)
« Van 't volk, zoo 't nou bestaet, met heurlui vechten zou:
« En echter hoorden ze, men raed, en durfden 't waegen

[694 — 716]

« Te doen nae 't geen ik, heur ten best, had voorgedraegen.
  « Doe jij lui eveniens, en luistert nae men raed.
  « Gehoorzaamheid is hier, veur jou, de beste daed.
« Atrides mot, hoe knap, hum 't maisie niet ontheelen,
« 't Geen hij, als prijs, zich, deur de Grieken, zag betaelen.
  « Zorg jij, Achilles! dat je nooit den keuning hoont
  « Met schelden, want, gien' Vorst, deur Jupiter gekroond,
« Was ooit ien eer, zoo groot als hij geniet, beschoren.
« Schoon jij meer kracht hebt (als uit ien Godin geboren)
  « Hij heyt meer magt, omdat 'ie veul meer volk regeert.
  « Jij, Agamemnon! maak, dat jij jouw toorn beheert.
« 'k Hoop, tot dat zelfde werk, Achilles op te wekken;
« Want hij mot in deus' nood, den Griek, tot bijstand strekken.»

  Held Agamemnon gaf ten antwoord: « Bestevaer!
  « Wat jij daer spraekt is, of 't geknipt was met de schaer:
« Maer deuze man zou 't rad wel graeg alliên hier draaijen,
« En, boven allegaêr, zen haen doen keuning kraaijen.
  « 'k Vraeg, schoon 'ie, veur soldaet, bij maekloon, is besteld,
  « Of 't mooi is, dat 'ie ons gestaedig smaedt en scheldt?»

Achilles viel hum in (hij kon niet langer wachten)
« Ik waer' als bloodaerd, en als *Nul*, *vóór 't Cijfer*, te achten,
  « Zoo ik op alles zweeg, wat ons jouw klepper biedt.
  « Geef anderen de wet; — maer mijn regeerje niet.

« 'k Zel

[717—738]

« 'k Zal nooit, om jouw bevel, men kost'lijk hoofd meer kreuken;
« Maer —'t geen'k je nou zeg — laet dat, in jouw ziel, wat meuken:
« 'k Raek jou noch iemand, om de maid, ien vinger aen.
(« Want, daermeê, neem je slechts, wat je uerst hebt ofgestaen)
« Doch, an al 't aêre goed, 't zij in — of bij de schepen,
« Mot jij niet roeren, om het in jouw nest te slepen,
« Als ik 't niet hebben wil. — Baet die vermaening niet?
« Wel! neem de proef dan reis. — Daer ieder 't hoort en ziet,
« Zel ik dan daedelijk — ook zonder 't jou te vraegen —
« Langs deuze piek, jouw ziel, met 't bloed, je lijf uit jaegen. »

Al kijvend, resen bai de kampioenen op.
An weêrsaij zat de wurm nog daenig in den kop.

Achilles ging zen aigen tent en schepen vinden,
Met vriend Patroclus, en zen overige oorlogs-vrinden.
Maer Agamemnon stuurde ien goed snel schip in zee; —
Zocht twintig roeijers uit, en bragt het offer-vee
En de overschoone maegd Chryseïs daer beneven.
De slimme Ulysses werd er, als kaptain, gegeven.
Ze waeren pas an boord, of kozen 't ruime nat.

Atrides, die daertoe reeds last gegeven had,
Liet al zen volk heur, plegtig, zuiveren en wasschen.
Net, als in schoonmaektijd, ging 't boenen en het plassen;

Ze

[759—760]

Ze smeten al de ruigte en vuiligheid in zee.
Toen brogten zij ien troep van 't allerschoonste vee
Dat je ooit in Láijen op de koe-markt kent beschouwen,
Om, veur Apol, an 't strand, het offer-feest te houën:
Waer mennig stier en gait zich, onder 't slagt-mes, boog.
De geur, in rook gehuld, stèeg, golvend, naer omhoog.

. . . .

Maer Agamemnon kon, terwijl ze bezig waëren,
Wat hij Achilles had gedraigd, niet laeten vaeren.
Hij riep Talthybius en ook Eurybates,
En gaf, als dienaers en als sprekers, heur deus' les:
« 'k Heb zaid' ie, joului lang, zoo trouw als goud, gevonden.
« Dus word-je nou rais nae Achilles tent gezonden.
« Pak daer de schoone maegd Briseïs, bij de hand,
« En breng heur hier nae toe. — Zoodrae je teugenstand
« Ontmoet, dan kom ik self, met volk, om heur te haelen.
« Maer, dan zel hij die rais mijn peper-duur betaelen. »
Bij de ofrais zaid' ie heur nog mennig hartig woord.

. . . .

Zij gingen langs het strand, maer wij schoervoetend, voort,
Tot dat ze an 't leger van de Myrmidonen kwaemen,
En, veur de tent, bij 't schip, Achilles zelv' vernaemen.
Die, op heur aenkomst, Kees! maer hiel niet vrolijk keek.

. . . .

Ze bogen veur den keuning, maer ze waëren bleek

Van

[761—783]

Van angst, zoo dat ze niets en vroegen — jae! niet kikten.
Achilles, die wel wist, waer heur de vlooijen prikten,
Zai: « Dag! woordvoerders en gezanten van Jupijn,
« En van het menschdom! — komt wat naeder hier bij mijn.
« Mijn gramschap mot niet jou, maer Agamemnon raeken.
« Hij zond-je, en jijlui mot, voor hum, Briseïs schaeken....
« Kom an, Patroclus, beste maet! hael hier de maegd,
« En geef ze an deuze lui, om, als het heur behaegt,
« Heur meê te nemen — maer, bij goden en bij menschen,
« En bij jou wreejen vorst, mot jij van mijn verwenschen
« En eed getuigen zijn, dat, zoo er ooit weêr pest
« Het Grieksche leger trof, en, veur 't gemiene best,
« Mijn raed begeerd wierd, om het onhail of te keeren,
« Jijlui me nooit zelt zien. — Laet dan die wijshoofd leeren,
« Die, altijd bezig met bederfelijken raed,
« Het *heden*, in verband met 't *morgen* niet verstaet,
« Terwijl de pest rondom verwoesting an blijft regten,
« Om, met een ziek soldaet, dan, als gezond, te vechten.»

Zoo sprak 'ie — vrind Patroclus gaf zen vrind gehoor. —
Bragt, uit de tent, de schoone maegd Briseïs voor,
Om, met die twie, te laeten trekken naer heur schepen;
Werwaerts zich 't maisie, teugen wil en dank, liet slepen.

Achilles, schraijende en zoo stem, gelijk ien stien,

Zat,

[784—807]

Zat, in ien' donk'ren hoek, en moederziel allien;
Of, als 'ie, bij zen kameraeden, niet kon duren,
Liep nae het kaele strand, en zat, in zee, te turen,
Van waer 'ie dan gebeden tot zen moeder zond.
« Och! moeder! (riep hij iens) daer 'k slechts ien korten stond,
« (Gelijk je wist, toen ik ter worreld kwam) kan leven,
« Mogt de opperdonderaer me ien blijk van achting geven.
« Maer, oele! nooit heyt hij m' ien sikkepit vereerd.
« Jae! Agamemnon, die zoo wijd en zijd regeert,
« Heyt smaedhaid m' angedaen — ien prijs nog daerenboven,
« Dien hij in 't nest al heyt, dorst hij me selfs ontrooven. »
De traenen biggelden, toen hij dat sprak, in 't oog;
Waerdeur hij moeders hart, (dat vatje, Kees!) bewoog.

Die braeve vrouw zat toen juist bij haer' ouwen vaeder,
Die Nereus was genoemd (want niemand had 'ie naeder)
In 't diepste van de zee. — 'k Vroeg, Joost! « wier zij niet nat —
« Verzoop ze niet? — Joost zai: wat raere vraeg is dat?
't Staet zoo in 't boek: — maer nuergens is, (zoo 'k weet) beschreven,
Hoe zee-godinnen met heur natte kleêren leven.
Of, Kees! zou 't zoo ook zijn? — 't waait dikwijls straf in zee,
Waerdeur 't frisch droogen kan? — of denkje, dat ze meê
Geweunte hadden om, nae 't rekken — 't plooijen — 't strijken
En 't mang'len, zoo als onze vrouwen doen, te kijken?
Is 't zoo nou goed gezaid? » — Neen, Kees! dat is het niet.
Wat

[808—830]

Wat ik daer lagchend vroeg, dat vroeg ik met verdriet.
Het boek, waer 'k uit vertel, is niet om meê te spotten. —
Want die dat doen, zait Piet, houdt hij voor groote zotten.
Je mot je plaetsen, zait 'ie, als je 't hoort of leest,
Bij 't volk, gelijk het op de worreld is geweest,
Juist op den tijd, waervan de maeker heyt geschreven:
Dan hoor je ook an de zee heur aigen goden geven;
Waerveur het waeter even min gevaerlijk is,
Als veur ien kikker, of ien zee-hond, of ien' visch.
Schoon 'k op zen boer's verhael; je zelt gien spotten hooren.
Die 't doet, heyt of gien smaek — of heyt zen smaek verloren,
En staet gelijk met ien', die van ien' dijamant
Zen glans verdooft of rooft, deur ien onraine hand.

Vrouw Thetis kon 't geklaeg van Zeun niet langer lijën,
Maer docht zoo in heur zelv' «'k zel rais nae boven snijën.»
Ze kwam, iensklaps, uit zee, als nevel, veur den dag,
En plaetste zich voor Zeun, wiens traenen-vloed zij zag.
Ze streelde hum de hand, en sprak: « men lieve jongen!
« Hoe grain je zoo? — is 't leed jou zoo in 't hart gedrongen?
« Spreek op! — hou gien gehaim — zoo weten we 't te gaer.»
De vlugge Achilles zai, met diepen zucht, « Kedaer!!
« Wat mijn scheelt weet je, zonder 't bree'er uit te leggen:
« Waerom me dan geplaegd, om 't jou nog iens te zeggen?»

Hier

[831 — 854]

Hier doet 'ie nou verhael, zai Joost, van zen verdriet —
Van 't dieven-stuk, op Agamemnons last geschied,
En voorts van alles, wat ik reeds jou heb doen weten.
Maer opgewarmde kost wil 'k jou niet laeten eten.
'k Zel dus beginnen, waer Achilles is an 't end,
En moeder, om ien boodschap nae den hemel sendt.

« Och, zaid 'ie, als je kent, wil dan jouw zeun toch helpen,
« Gae Jupiter rais, in den hemel, overstelpen
« Met jouw gebeden: want wis dat hij zich bezint
« Hoe jij, met raed en daed, hum dikwijls hulpt als vrind.
« Hoe vaek heb 'k jou (nog t'huis, bij vaeder) hooren roemen,
« Dat jij, als de ienigste, uit de onsterf'lijken, te noemen,
« Van 't hoofd des Dondergods, die weêr en wind regeert,
« Het onhail, dat hum draigde, allien hebt afgeweerd,
« Toen jij rais goden en godinnen hoordet prevelen,
« Om hum, als 't lukken wou, te boeijen en te knevelen,
« Maer jij, Godin! met hum, rais om ien boekie spraekt,
« En zoo den ketting, eer 'ie angelaid was, braekt?
« Want, haelde jij niet zelv' den man met honderd handen?
« Deê' jij hum niet, ter vlugt, op den *Olympus* landen? —
« Dien vent, als *Briareus*, bij 't godendom, bekend,
« Maer, onder menschen, an *Ægaeons* naem gewend,
« Die 't van zen vaeder won, in knoken en in krachten;
« Die naest Saturnus zeun (wien voorts de goden achtten

« En

[855—877]

« En vreesden, sunt gien ien meer aen het binden docht)
« Mogt zitten, blij met de eer, waertoe ie was gebrogt.

Dut alles most j' 'em zoo rais eventjes gaen zeggen,
En, als je zit, jouw handjes op zen kniejen leggen....
« Hum vraegen, dat 'ie Troje, in alles bijstand bied',
« En 't Grieksche leger, als 't zich ingesloten ziet,
Deur zee en vloot, en zich kan roeren noch bevrijën,
Doen sneuvelen en straf, voor heuren keuning lijën; —
« Dat Agamemnons ziel, deur knaeging, word' verteerd,
« Wijl hij den dappersten der Grieken heyt onteerd.

Men lieve zeun, zai Thetis, onder 't traenen plengen,
Most ik, veur zulk ien ramp, jou in de worreld brengen?
« Heb 'k daerom jou gekweekt? och! dat je, vrolijk, stond
« Of zat, bij 't schip, en zulk ien smart niet ondervond!
Wat jou beschoren is, zel niet lang meer vertoeven.
Ien schielijk sterven wacht je, en ook nog veul bedroeven.
« Och! baerde ik jou, veur zulk ien leed? — wat vang ik aen? —
« Ik wil, veur jou, wel rais nae den Olympus gaen,
En Jupiter, wien 't bliksem-zwaaijen grootsch doet wezen,
Jouw nood vertellen en hum pogen te belezen.
« Blijf jij maer bij jouw schip, en, als je Grieken ziet,
« Hou jou dan boos, en moei je met den oorlog niet.
Want gist'ren trok Jupijn nae d' oceaen, te weten

 « Nae

[878 — 901]

« Nae de Aethiopiërs; — die vroegen hem ten eten.
(« De goden gingen meê). Hij zel, naer allen schijn,
« Wel, in ien dag tien twaelf, weêr in den hemel zijn.»

Ik schreeuwde: « Joost! schai uit! — wat afgedocterd liegen!!
« Al ben 'k maer boer, ik laet me zoo toch niet bedriegen. —
« Jae — 't zou wat geven! — over zoo ien waeterkolk,
« In twaelef daegen tijds, nae dat pik-zwarte volk!
« Al was et, in deuze eeuw, ien stoom-boot toe genomen,
(« Waervan men toen ter tijd, nog niet had hooren droomen)
« Dan raekten ze, uit — en t'huis, er evel niet meê klaer;
« En, daerom, wat je zegt, ik hou 'et veur niet waer:
« Al wou je zeggen, 't was ien stoom-boot, met ien oven
« Zoo groot, als aêre zes, — toch zou 'k het niet gelooven;
« 'k Denk veul eer, dat ik j', in jouw faecie, seggen zou:
« Jij, Joost! of Piet, jouw seun, spelt mijn wat op de mouw.
« Je most, zai Joost, rais spreuken zes en twintig lezen (24)
« Vers vier, dat nou, veur mijn, ien goeije les zou wezen,
« Indien ik niet en docht, dat jij 't zoo kwaed niet mient.
« 'k Heb j' al, nae 't vijfde vers, op j' eerste vraeg gediend.»
Maer, Kees! dat houdt maer op. — Ik dien wat haest te maeken;
En 'k hoop, dat jij dat tusschen-vraegen nou zelt staeken.
Hoor maer, wat Thetis zai: « Hij zel naer allen schijn,
« Wel in ien dag tien — twaelf, weêr in den hemel zijn.
« Dan gae ik nae zen huis, dat koop'ren fundamenten

« En

[902 — 924]

En koop'ren deuren heyt, met hiel veul ornamenten.
« Zoodrae ik binnen ben, dan val ik hum te voet
« En neem ien kunst te baet, die zeper helpen moet:
Want als ik voor 'um lig, zel ik zen handen grijpen,
En, tusschen baije, hum rais, in zen kniejen, knijpen.
« O, 'k weet het nog zoo schoon, wat dan ien kerel voelt;
« Veural ien knaep, als hij, die zoo graegt stoeit en woelt.

Toen Thetis weg was en ze zaemen niet meer spraeken,
Hoeg, in Achilles ziel, de spijt, op nieuw, an 't blaeken,
Om dat men 't mooije kind, zen allerliefste schat,
Deur openlijk geweld, hum afgedwongen had.

't Was an Ulysses, die je weet, dat dierb're panden
An boord had, vast gelukt, bij Chryses an te landen.
Hij voer tot vóór de wijë haeven; liet toen voort
De zailen afslaen, en ze bergen binnen boord.
Ook streken ze den mast, nae 't lossen van de touwen,
Die, als 'ie in zen koker staet, hum motten houën.
Voorts roeiden zij de haeven binnen, met heur last;
Ze smeten 't anker uit, en maekten 't schip toen vast.
Ze ontscheepten heur an 't strand, waer ze aenstonds lieten (praelen
Het offer, en Chryseïs, langs de scheeps-trap, daelen.
De slimme Ulysses deed heur bij het outer staen;
Waer hij ze an Vaeder gaf, en sprak toen Vaeder aen:

 « 'k Kom,

[925 — 948]

« 'k Kom hier, van Agamemnons wege, om jou te brengen
« Jouw dochter, en, met ien, om 't offer-bloed te plengen,
« Dat hij aen Phoebus wijdt, ten best van 't Grieksche volk,
« Opdat Apollo, die 't gestort heyt in ien kolk
« Van ramp, verzoend word'; — daerop gaf 'ie hum, in handen,
't Geschenk. — De warmste vreugd deed Chryses hart ontbranden,
Om 't weergevonden kind, en aenstonds liet 'ie, daer,
De heerlijke offer-gift rangschikken, om 't altaer.

't Schaedt niet, zaai Joost, dat hier wat over wordt geslaegen. —
Ik keek wel op, maer dorst hum toch 't *waerom?* niet vraegen.
Joost had het mijn verboôn. — Ik merkte, dat 'ie 't zag;
Want, aenstonds zaid-'ie, met ien' vriendelijken lach:
Het schaedt je zeper niet; wat ik wil laeten leggen: (25)
Want, Kees! als ik jou nog, in 't lang en bried, wou zeggen,
« Hoe Chryses bad en, deur Apollo, werd verhoord —
« En hoe de pest, op iens, gedaen was — hoe ze voort
« De dieren slachtten, en ien deel tot offeranden,
« Met alles, wat er nog meer bij hoort, lieten branden —
« En hoe het overschot, tot gastmael wierd verpast,
« Waer braef gesmuld wierd, en, door mennig' vluggen gast,
« Een liedje, tot Apollo's eer wierd opgezongen,
« En meug'lijk, als de wijn zich voelen liet, gesprongen —
« Of, hoe Ulysses, van zen vracht en boodschap vrij,
« Weer nae zen Grieken trok, bij 't uerste goed getij' —

« Hoe

[949—970]

« Hoe held Achilles, in zen zelven, zat te grainen,
« En, bij vergaedering noch vechten, wou verschainen —
« Hoe Thetis om heur zeun, en om zen boodschap docht,
« En, op bepaelden tijd, bij Jupiter volbrogt —
'k Zeg, Kees! wanneer ik jou dat alles wou verhaelen,
Most ik ien slaep-muts — jij ien vorsche kaers gaen haelen.
'k Had jou allien beloofd ien krieuw- en scheld-partij.
'k Hou daeromtrent mijn woord—maer, Kees!'t blijft daer ook bij.

't Ging Thetis uerst niet best: — want de opperste der goden,
Hoe liefelijk en zoet zij vlaijen mogt en nooden —
Of zij hum in zen kniejen kneep, of in zen kin,
Was 't met zen zelven maer niet iens. — Hij had wel zin
Om Thetis, die hum goed gedaen had, te gerieven;
Maer, most ook veul doen, om zen wijfje te believen,
Waer bij 'ie zelf maer lang in gien goed blaedje stond,
En Troje ien vijandin, uit pure wraeklust, vond.

Hij speulde uerst stommetje, en hij keek verbaasd benepen,
Tot Thetis, die, op nieuw, zen kniejen had gegrepen,
Weêr zai: « spreek veur de vuist, of jij't me toe zelt staen? —
« Dan — of je (schoon ik het niet hoop) 't mijn of mot slaen?
« Je mot niet bang zijn: want, daeruit allien, kan 'k weten
« Of 'k, veur ien prul-godin, deur jou hier word' versleten.

[971 — 994]

« Och! » zuchtte Jupiter, « je vraegt ien schriele zel,
« Waerdeur 'k ligt met men vrouw, om jou, in rusie rak:
« Want, al hiel spoedig slaet ze an 't schempen en an 't sarren. —
« Jae! zelfs, daer Goden bij zijn, durft ze harrewarren,
« En mijn verwijten, dat ik Troje bijstand hied'.
« Ik raed-je dus te gaen, eer Juno jou hier ziet.
« Maer, wat de zaek betreft, die zel ik wel beschikken,
« En, met men hoofd, op dat je kent glooven, knikken.
« Dat is het sterkst bewijs, dat ik jou geven kan.
« De onsterfelijke goden zien 't er staêg veur an.
« Wat ik heb toegeknikt, wordt nooit weêr ingetrokken.
« 't Blijft onbedrieg'lijk staen, en weet van breuk noch schokken.

Toen wonk Jupijn heur, met zen wenkbraauw. — En zen baerd
Ging, met zen haer, al hien en weêr, net als, bij 't paerd,
De huid, op de uerste greep. — De Olympus stond te beven.
Ze naemen afschaid, nae het woord, mekaêr gegeven.
Zij sprong, hals over kop, van boven neêr, in zee;
Maer Jupiter in huis. — Gien God bleef op zen steê. —
Ze rezen allen op, om Vaeder te begroeten;
Want niemand was er, die hum, zittend', durfde ontmoeten.
Zoo sloop 'ie stil weêr op zen troon. — Maer 't hulp 'um niet:
Want Juno's valken-oog had Thetis al bespied,
Toen zij, bij Jupiter, om hulp, heur aen liet melden.
Dus schoot ze, daedelijk, op Man-lief uit, met schelden:
« Zeg,

[995 — 1016]

« Zeg, knoeijers-baes! (26) welk god liet nou zich weêr met j'in,
« Om raed te plegen? — ô! 't gaet jou zoo nae je zin,
Wanneer jij, achter-baks, zoo rais meugt knijp-raed houën.
Uit j' aigen, zou-je nooit m'ien enkeld woord vertrouwen.

Kees! 'k weet niet, als jouw vrouw jou zulk' ien' anspraek deed,
Of jij haer niet wel flink ien stoel nae de ooren smeet.

Maer Jupiter, gewend met moeder te verkeeren,
Locht, op ien oolijkje, de donder-bui te weren.
« Hoor, zaid' 'ie, schoon 'k met jou ben lijfelijk getrouwd,
« 't Is daerom niet gezaid, dat je alles weten zoudt.
« Mot ik iets, dat jij wel meugt hooren, overleggen?
« 'k Zel 't jou, vóór dat het goôn of menschen weten, zeggen.
« Maer, als ik, buiten raed van goden, ien besluit
« Bepains, vraeg dan niet nae, en vorsch het nooit niet uit.

« Wel! norsch-kop (27) Jupiter! wat woord hoor 'k jou daer (spreken? »
Gaf Juno hum ten antwoord — « waer is j' ooit gebleken
« Dat ik jou heb bespied? — jou ooit iets heb gevraegd?
« Bedenk — en — doe jij niet gerust, wat jou behaegt?
« Ik vains niet; maer 'k begin veur Thetis bang te wezen.
« Zij, met heur blanke voetjes, heyt je ligt belezen.
« Want hoor! van daeg, al vroeg, heb 'k heur bij jou gezien. —
« Ze zat haest op jouw schoot, en knuffelde jouw kniên,

 « Om,

[1017 — 1037]

« Om, veur Achilles, eer en bijstand te verwerven,
« En hiel veul Grieken, bij heur schepen, te doen sterven.»

Maer, Keesje! Jupiter bleef niet, bij heur, in 't krijt —
Het antwoord, dat 'ie gaf, was scharp en vol verwijt.

« Spreek, Plaeg-geest!(28) he! — ken jij niet al men doen en laeten?
« En toch verdenk je mijn! — maer, 't zel je wainig baeten. (29)
« Ik krijg, van dag tot dag, al meer van jou de walg:
« En dat zel, als ien vlijm, j' iens snijën, deur jouw balg.
« Jae! 't zel me goed doen, als ik dat rais mag beleven
« Doe wat ik zeg! — en stil daer in je hoek gebleven!
« Of drae, al kwaemen al de goden veur jou op,
« Speult mijn gespierde vuist jou duchtig op je kop.»

Die tael van Jupiter scheen Juno wat te prangen.
Ze zweeg ook als ien mof, en liet heur hoofje hangen.
Maer 't Godendom was, om dat kijven, wat gestoord.

Al spoedig nam de kunstenaer Vulcanus 't woord,
En zai, om Juno ('t was zen moeder) te behaegen:
« Dat kijven is de pest en langer niet te draegen. —
« Foei! dat je, om stervelingen, met mekaer krakeelt, —
« De goden stelt in rep en roer, en heur verveelt.
« Want, als dat booze ding hier veld wint, mot je weten,

« Dan

[1038 — 1060]

« Dan hebben we gien smaek, zelfs van het lekkerst' eten.
« 'k Raed' dus, dat moeder, die 't zoo goed begrijpt als ik,
« Heur wat nae Jupiter, me lieve vaeder, schikk',
« Opdat ons mael niet word' verstoord, door weêr te kijven:
« Want, als 'ie wil, kan hij ons van de taefel drijven;
« Mits hij ver boven lait, in kracht zoo wel als magt.
« Kom! spreek hum dan rais an; — maer — als fleweel, zoo (zacht.
« Dan zel de keuning van d' Olymp weêr vrind'lijk wezen.»

Zoo sprak 'ie; — met ien wup van taefel opgerezen,
Greep hij ien' ronden beker van de glaezen-kas,
En brogt hum moeder op, die hij dut lesje las:
« Leer, Moeder! (schoon 't je grieft) geduld en leer verdraegen;
« Opdat ik jou niet meug' zien spart'len, onder slaegen.
« Want, schoon 'k je lief heb, en, van weedom, krimpen zou,
« 'k Zou niet in staet zijn jou te helpen, beste vrouw!
« 't Valt weêrgaês zwaer den keuning van d'Olymp te teug'len.
« Ik voelde m' ook, door hum, rais uit den hemel veug'len,
« Toen ik, (het heugt je nog!) iens uergens bijstand bood.
« Hij greep me, op 't onverwachts en onzacht, bij ien poot.
« Ik bleef den hielen dag an 't rollen, en, bij 't daelen,
« Kwam ik op Lemnos, met de leste zonnestraelen,
« Maer bijnae levenloos, toen 't volk m', in 't vallen, ving.»

De blanke Juno lachte (of 't heur van harte ging? —

Dat is ien aêre vraeg) en onder minzaem lonken,
Nam zij de drinkschael an, die zeun had ingeschonken,
Deus' gaf an al de goôn, (uerst van de regter-kant)
Den wijn, deur hum getapt, in bekers, op de hand.

Ien schaeterend gelach klonk uit heur open kelen,
Zoodrae Vulkanus daer veur taefel-knecht gong speulen.

'k Geloof dat jouw en mijn ook drae de lach beving,
Men goeije Kees! — als op ien polder-rekening,
Te Liss' of Sassem, op zen krukken, in kwam draaijen
Die kreup'le Jan, die an de schuit, op half-weg Lâijen
En Haerlem, staêg het volk tot duitjes-geven dringt
En: *'k wensch je zegen en gezondhaid Heeren!* zingt.
Wis schoot je in lach, als hij 't gebraeden' en gezoden'
En wijn opbrogt. — Zoo lachten om Vulkaen de goden,
Deur wien de tijd, met pret en smul, wierd deurgebrogt,
Tot laet, en om gien krimp van 't ien of aêr gedocht.
De cither, die Apollo speulde, kon j' er hooren.
De Musen zongen er ien voysje bij in koren.
Maer, toen 't hiel donker was, voelde elk de lust onstaen
Tot slaep, en om weêr, zoetjes an, naer 't huis te gâen,
Dat ieder, deur Vulkaen (als kunst'naer, allerwegen,
En knap, beroemd, ofschoon 'ie mank ging) had gekregen.
De groote Jupiter, die op d' Olympus woont,

En

[1084 — 1100]

En van de bliksems hum den baes en stuurman toont,
Begon, verstae je wel? toen ook al mooi te gaepen,
En klom op 't bed, waerop 'ie was gewoon te slaepen.
Hij rook 't pas, of hij sliep. — En Juno kroop toen meê,
Niet bij heur' man; maer op heur gouën legersteê.

« Nou weetje hoe ook rais de Grieksche grooten keven, »
Zai Joost, « ook dat de Goôn mekaêr niet schuldig bleven. »
En 't geen deur Nestor of Minerva wierd gepraet,
(Hoe mooi ook overlaid) gien oortje heyt gebaet.
Dus raed ik jou, al zaeg-je vijfentwintig wijven
In rusie met mekaer, moei jou niet met dat kijven;
Want, schoon je als *Brugman* praet, het helpt niet, goeje man!
Je hebt er niets dan moeite, en dikwels ondank van.

Kedaer! 't verhael is uit, dat deur het tusschen kallen
Van mijn en ook van Joost, wat groot is uitgevallen;
Zoo dat je wat te lang hebt naer het end gewacht.
Ik dank je veur 't geduld. — De schuit is an. — Goê nacht!

AANTEEKENINGEN.

(1) *Door een voorverhaal* enz. ontleend, (ten behoeve der lezers, die geenen toegang hebben tot de eerste bronnen) uit de reis van den jongen Anacharsis, door den Abt Barthelemy, naar de Nederd. uitgave van M. Stuart I bl. 39 (onder)

der) en bl. 40—45, waar de oorspronkelijke schrijvers worden aangewezen.

(2) vs. 91—97. Ten einde niet telkens belemmerd te zijn, door de herhaling der bijvoegelijke naam-woorden, of titels, die aan de personen, in het oorspronkelijke voorkomende, gegeven worden, hebbe ik de meest voorname hier, achter elkanderen, laten volgen.

(3) vs. 109. Zie, Reis van Anach. I bl. 40—45.

(4) vs. 136. *Zen dochter* enz. deze was genaamd *Hesione*. Zoude dit woord niet afkomstig van — en zamengesteld kunnen zijn met Ἥσις (Hêsis) *vermaak*, *welbehagen*, *wellust* en Ὠνὴ, (Oonê) *waarde*, *koop-* of *boetprijs* en dus zoo veel als: *dierbare of dure losprijs* beteekenen? indien men in aanmerking neemt 1°. dat *Hesione*, na eerst, door het lot, bestemd — en werkelijk aan de rots ten prooi van het zeemonster gebonden geweest te zijn, (om ten *zoen- of losprijs* te strekken, voor de ontrouw van haren vader Laomedon, in het weigeren van 't bedongen loon, aan Neptunus en Apollo, die hem, in den opbouw van Troje, behulpzaam waren geweest), uit dien nood door Herkules is verlost geworden, onder beding, dat deze, voor dien dienst, als loon, zoude ontvangen de paarden, die uit goddelijk zaad geteeld en in 't bezit, zoo men geloofde, van Laomedon waren. — 2°. Dat zij, (nadat Laomedon, in deze, al weder zijn woord niet had gehouden en door Herkules, die Troje had ingenomen, was omgebragt) al mede, door Herkules, gevangen gemaakt, en aan Telamon, die, het eerst, den muur beklommen had, ter vrouwe werd gegeven: zoodat ze dan, tot tweemalen toe, de Ἥσις, *dure of dierbare* Ὠνὴ *boet-prijs* geweest is van haren vader. Eenen derden grond van mogelijkheid, ontleene ik, uit hetgeen wij lezen van haren broeder *Podarces*, die, even als zij, door Hercules gevangen genomen, maar naderhand, door naburige volken of wel

(ge-

(gelijk mede gegist of verhaald wordt) door zijne zuster *Hesione* zelve, voor veel geld, gelost of vrijgekocht zijnde, *Priamus*, d. i. *geloste* of *vrijgekochte* genoemd en onder dien naam, als laatste koning van Troje, bekend is geworden; wordende het woord dan afgeleid van Πϱίαμαι (priamai) hetwelk *koopen*, *lossen* en *begeleiden* beteekent. Trouwens het is bekend, dat de Ouden meermalen, niet alleen aan kinderen, behalve den vaderlijken naam, maar ook aan andere personen, wel gewoon waren namen te geven, die of op de gedaante, of op de door hun bedrevene daden of lotgevallen doelden. — Het blijve echter slechts eene vraag; de lezer oordeele en antwoorde zichzelven naar genoegen. Zie Hom. Il. V vs. 265—272. XXI vs. 441—460. Ovid. Metam. XI vs. 212. Virgil. Georgic I vs. 504. Aeneid. II. 625. IX 145. Hor. Carm. III od. 3 vs. 18—24 met de aant. van Lambinus.

(5) vs. 155. *Uerst butterde 't niet best* is eene gemeenzame spreekwijze van den landman, ontleend uit het *botermaken*. Wanneer namelijk dezelve, onder het karnen, zich niet spoedig of niet genoegzaam van den *room* afzondert, dan zegt hij: *de melk of de room botert* (naar zijne uitspraak *buttert*) *niet — de boter wil niet loslaten*; terwijl hij dezelfde woorden dikwijls *overdragtelijk* gebruikt, om aan te duiden het niet goed, of niet spoedig gelukken eener onderneming.

(6) vs. 194. *Achilles was 't* enz. naar mijne gissing, misschien afgeleid van de *nadruk gevende A*, en χιλὸς (chilos) *voedsel*, en te kennen gevende: *iemand die sap-vol*, *doorvoed en krachtig is.*

(7) vs. 233. Ze hiette *Astynome*, woordelijk vertaald *opzigtster der stad* uit, Ἄςυ (Astu) *eene stad*, (gelijk Athenen inzonderheid zoo genoemd werd) en Νόμος (Nomos) *wet*, *beschikking*, van Νέμω (nemoo), 't welk ook *regeren*, *besturen* beteekent. Het is bekend, dat in Athenen, tien zoo-

da-

danige ambtenaren of overheids-personen bestonden, aan welken de zorg voor- en het opzigt over de openbare gebouwen en wegen, was toebetrouwd, en het schijnt niet onmogelijk, dat zulks, en ook vroeger zelfs, in andere steden, plaats had. Maar of *Chryses*, als Priester van Apollo, in Thebe, met die waardigheid, bekleed zij geweest — en of dit ambt ook, door vrouwen, bediend — en wel — door de dochter van *Chryses*, waargenomen, en zij daarom — dan wel, naar het ambt van haren vader, *Astynome* genoemd geweest zij; (schoon niet onder de onmogelijkheden behoorende) durve ik niet beslissen — genoeg zij het, dat de vorige en volgende aanteekeningen, over de namen, leiden tot hetgeen verder, in den tekst over namen gezegd zal worden.

(8) vs. 246. *Hippodamia*, afstammende van Ἵππος (hippos) *een paard*, en van het werkwoord δαμάω (damaoo) *temmen*, *bedwingen*, *afregten*. Zoodat het woord *Hippodamia* beteekent eene *paarden-temeter* of *berijdster*, bij ons in het mannelijke bekend onder den naam van *berijder* of *pikeur*.

(9 en 10) vs. 254—256. Het eerste kan aangenomen worden, uit de namen *Hesione*, *Achilles*, *Astynome* en *Hippodamia* — het tweede uit de namen *Atriden*, d. i. *Agamemnon* en *Menelaüs*, beide zoons of kleinzoons van *Atreus-Pelides*, d. i. *Achilles*, zoon van *Peleus*. — *Chryseïs* en *Briseïs*, d. i. de dochters van *Chryses* en *Brises*.

(11) vs. 504. Dit vindt men in den Griekschen tekst, vs. 12, van waar mijne vertaling begint.

(12) vs. 512. *Offerband*. Ik hebbe het Gr. woord Στέμμα (stemma) (komende van het woord στέφειν (stephein) *omringen*, *omwinden*, en dus ook kunnende beteekenen *kroonen*, op eene wijze, welke ons, aan *den tulband der Oosterlingen*, doet denken), niet vertaald, door *kroon;* maar door *Offer-* of *Priester-band*, in 't latijn *Infula*, zijnde een *witte wollen sluijer*, door welken *saffraan-gele strepen* liepen.

Deze

Deze sluijer ging om het hoofd, en, van het achterhoofd, voorwaarts komende, werd hij, ter weder-zijde der hoofdslapen, vastgemaakt, van waar de slippen, in 't Grieksch ταινιαι (tainiai) in 't Latijn *vittae* genaamd, in plooijen nederhingen. Ik koos het woord *offerband*, omdat niet alleen de priester denzelven, als *hoofd-band*, droeg; maar, omdat ook de dieren, tot offeranden bestemd, met zoodanigen *band*, *om — of tusschen de hoornen*, omwonden, ter slagting geleid werden: zoodat even zoowel de *hoofd-band* van den priester, als die der offerdieren, mede tot de *vereischte plegt-gewaden* bij het offeren behoorde.

Dat, in den tekst, van dezen band, wordt gesproken, als *geslingerd om den scepter of staf*, en aldus, in de hand, voorwaarts gedragen, ziet op de, toen plaats hebbende gewoonte, volgens welke, overheids-personen — gezanten, die den vrede kwamen vragen, en, in het gemeen, alle zoodanige personen, welke, tot het dragen van zoodanigen band, geregtigd zijnde, iets, plegtig, kwamen verzoeken, dien band, *om den rijks- of bevelhebbers-staf geslingerd*, in de hand vooruit droegen, ten bewijze van den rang of de betrekking, waarin zij kwamen; en dus ook hier de priester; eensdeels, om te toonen wie hij was, en, in wiens naam, hij kon gerekend worden, zijn verzoek te doen: anderdeels, om de Grieken, tot eerbied voor Apollo, op te wekken, en om, door een en ander, aan zijn verzoek, de noodige klem te geven: terwijl hierdoor het verzwarende der mishandeling, hem, door *Agamemnon*, aangedaan, en de redenen der schrikkelijke wraak, daarover, door Apollo, in het zenden van de pest, genomen (zoo als straks volgen zal) des te duidelijker worden.

(13) vs. 350. *Poluphloisboïo.* 't Is er ver af dat ik dit woord hier ingevlochten zoude hebben, om eens met eenen Griekschen klank te brommen. Zoo iets beschouw ik als kin-

kinderachtig verwaand; maar, om de hoorders en lezers deelgenooten te maken van 't geen de verbeelding mij zelven, in dit woord doet hooren; namelijk:. in *polú* niet alleen het *kabbelen*, maar ook (met den klem-toon op *ú*) *den snellen aanloop van het water eener voorgaande, afgebrokene baar*, in *phloisboio de ophooping, mitsgaders de bereiking van de bepaalde hoogte* en — de langzame daling, *den val of het afbreken der golf*. Overlatende aan het oordeel van meer kundigen, of mijne verbeelding de beschuldiging verdiene van *wild* of *verhit* te zijn, strekke het ter mijner verschooning, dat ik (even als, van den boer, in de voorafspraak, gezegd is) slechts getracht hebbe om den hoorder en lezer, niet alleen met de zaak, maar ook met den loop mijner gedachten, ja! met mijn gevoel bekend te maken, en alles, mildelijk, mede te deelen, doch geenszins op te dringen.

(14) vs. 561. *Onzeek'ren vaeder* enz. Volgens Ovidius, Metamorph. VI 185 schijnt *Latona* gehouden te worden voor eene dochter van *Coeus* eenen der Titans; doch Homerus, Iliad. XXI 508, noemt haar de dochter van *Saturnus*.

(15) vs. 368. *Sminthа* van Σμίνος (sminos) *eene gaffel, eene vork met 2 voorwaarts gebogene tanden, een kouweel, hark* of *egge*, waarmede de grond losgemaakt en, als ware het, doorknaagd wordt. Zouden de woorden σμίνος en σμίνθε ook in verwandschap kunnen staan, tot het woord σμύχειν (smuchein)? dat wel, in den eersten zin, gebezigd wordt, om te kennen te geven een *verborgen vuur, hetwelk, de bijliggende voorwerpen langzaam verteert*, maar ook, van daar, de beteekenis aanneemt van *langzaam knagen, afslijten*. Het blijve al weder slechts eene vraag, daar het mij moeijelijk zoude zijn, om de regtstreeksche afleiding van de woorden σμίνθα of σμίνος, uit het werkwoord σμύχειν, te bewijzen, en ik gevaar zou loopen van (dit willende beproeven) te worden aangezien (vergun mij dit woordje van eigen maaksel) voor een

;en 'Ρηματοτριβα, hetwelk ik, voor de lezers die geen Grieksch verstaan, vertaal door: *woorden-knabbelaar* of *woorden-*|a — misschien — *muggen-zifter*.

(16) vs. 473. *En butter bij den visch* enz. In 't Grieksch staat: 'Αυτὰρ ἐμοὶ γέρας ἀυτίχ' ἑτοιμάσατ', d. i. *maar maakt voor mij terstond eenen prijs* (of eene schade-vergoeding) *gereed*, waarbij ik mij bediend hebbe van de voorbehoudene vrijheid, om door eene uitbreiding der bedoeling, in het woordje ἀυτίχ' of ἀυτίκα, (*schielijk*, *terstond*, *ten eerste*) opgesloten, eene luimige wending te verkrijgen; waarom ik het vertaald hebbe, door: *boter bij den visch*, zijnde eene zeer bekende en, bij den boer gebruikelijke spreekwijze, die eene *betaling* beteekent, *welke geen uitstel kan lijden* en, aan deze vrijheid, zijn niet alleen de regels 473 en 474 derzelver wording schuldig, maar ook alle de overige, die, niet woordelijk, in den Gr. tekst staan, en waarbij alleen de zakelijke beteekenis uitgedrukt of omschreven wordt.

(17) vs. 513. *Deurtrapte* enz. Mij verpligt oordeelende om rekenschap te geven, waarom ik het gewaagd hebbe het woord κερδαλεόφρον (kerdaleophron) vs. 149 van den Gr. tekst, te vertalen, door *deurtrapte schraep-ziel*, vergunne de lezer mij de volgende aanteekening, en verschoone het mogelijke euvel van *veel omhalen* en *langgerektheid*. Daar het woord κερδάλεος, beteekenende niet alleen, *winzuchtig* en *inhalig*; maar ook *loos* en *arglistig*, even als het woord κέρδος, (*winst*, *voordeel*, *loosheid*) afstamt van het woord κερδῶ (kerdoo) een *vos*; mogen wij hier denken, aan eene *begeerte naar winst of hebzucht*, die gepaard gaat met *loosheid*; doch deze van eenen geheel anderen aard, dan de *loosheid* of *schranderheid*, die in het woord πανουργία (panoergia) ligt opgesloten. Dit woord toch, komende van πανοῦργος (panoergos), hetwelk is zamengesteld uit πᾶν (paan) *alles*, *geheel* of *overal* en ἔργον (ergon) *werk*, *moeite*, duidt

aan *iemand*, *die tot allen werk bekwaam en afgerigt is en overal rond ziet*, en dus ook *schrander*, ja *loos en arglistig*; doch *alleen*, *ten gevolge van oefening*, *moeite en onderrigting*, blijkens de zamenstelling met het woord ἔργον, *werk*, *moeite*; terwijl het woord κερδαλέος, wegens deszelfs onbetwistbare afkomst van κερδὼ onze gedachten meer bepaalt bij eene *loosheid*, spruitende uit *een ingeschapen iets*, hetwelk, ook bij den *vos* plaats hebbende, gewoonlijk, in opzigt tot de dieren, *instinct* genoemd wordt, en, *als in de natuur van het individu is ingeweven*: zoodat de Latijnsche vertaling, door Jo. Henr. Lederlin en Steph. Berglerus, van den 149^{n} Griekschen vers-regel: Ὤμοι ἀναιδείην ἐπιειμένε κερδαλεόφρον, luidende: *Heu! impudentia indute, vafer!* in onze taal: *foei gij! ô listige schalk! bekleed* (gewapend) *met onbeschaamdheid*, naar mijn inzien, niet genoeg den waren zin, in deszelfs geheelen omvang, uitdrukt, als zijnde daarbij niet gedacht aan de *hebzucht*, die hier niet mogt vergeten worden. Eenigzins beter beviel mij, hetgeen wij vinden, in de Clavis Homerica, bl. 30, op het woord κερδαλεόφρων, vertaald, door: *hebbende eene arglistige en hebzuchtige ziel*, alsmede, door: *hebbende eenen vossen- en leeuwenaard*, wordende, bij deze vertaling, het woord κερδαλεόφρων zamengesteld uit κερδὼ een *vos*, λέων een *leeuw*, en φρὴν *ziel*. Zonder nu angstvallig te onderzoeken, of het bestaanbaar zij met eene goede woordafleiding, dat men van het woord κερδαλεο alleen de 2 laatste lettergrepen λεο aftrekke, en, daaruit, het woord λέων vinde, beschouwde ik het (voor het luimige) wel eenigzins, als *wind op mijn' molen*, en gaf het mij aanleiding, om den Griekschen regel eens dus te vertalen: «*foei! gij ziel! doortrokken van onbeschaamdheid; die* « *de roofzucht van eenen leeuw*, *vereenigt met — of ver-* « *bergt onder*, *de loosheid* (*of arglistigheid*) *van eenen* « *vos*.» Doch aangezien deze vertaling, wegens het, in mijn

oog,

oog, ver gezochte, mij niet te vrede stelde, en mijn veelvuldigen omgang, in vroegeren tijd, met boeren, mij geleerd had, dat dezen, naar mate hun gevoel meer gespannen is, in dezelfde evenredigheid, meer gebruik maken van zamenvoeging en inéén-smelting van woorden ter vermeerdering van kracht in de uitdrukking, wilde ik, ook met behoud van het denkbeeld van *hebzucht* (die in het woord ligt) ten dezen opzigte, den boer vertegenwoordigen; en is hier in de reden mijner vertaling: *deurtrapte schraep-ziel*.

(18) vs. 525. *Hondenbakkes*. Vermits het Gr. woord in den tekst κυνῶπα (kunoopa) letterlijk te kennen geeft, het *uitzigt of gelaat van eenen hond*, mogt ik, naar het mij toeschijnt, den boer, volgens zijne gewoone krachtigheid, wel *hondenbakkes* laten zeggen.

(19) vs. 559. *Nae ons de ien* enz. De fabel van de menschwording der mieren enz. wordt zeer breedvoerig beschreven in de Metamorph. van Ovidius VII vs. 521—660. Hygin. f. 58.

(20) vs. 625. *Jij, durfniet! lafbek!* enz. Schoon de beide scheldwoorden, waarmede deze regel begint, niet in den Gr. tekst staan, en ik dezelve, volgens voorbehoudene vrijheid, gebezigd hebbe, mogen zij dienen, tot eene inleiding of tot aanhef van het verwijt over *lafhartigheid en schraapzucht*, hetwelk Achilles aan Agamemnon doet; desgelijks hebbe ik, volgens die zelfde vrijheid, eene afwijking begaan, van de orde, waarin de volgende scheldwoorden, die in den tekst gevonden worden, geplaatst zijn.

(21) vs. 627. *Jij, wijnton!* enz. In 't Grieksch, vs 225, staat: οἰνοβαρὲς (oinobares) *zwaar van wijn*. Doch vermits de boer, in drift zijnde, geen geduld zoude hebben, om, in eenen deftigen toon, te zeggen: *ó gij! die zwaar zijt van den wijn!* hebbe ik door de vertaling *wijnton* hem iets doen zeggen, hetwelk, naar mijn oordeel, in zijnen mond en in

E* 2 de

de gelegenheid, bij welke hij spreekt, beter past, zonder nogthans van de zakelijke beteekenis van het woord af te wijken; aangezien iemand, van wien men, met grond, zeggen kan, dat hij, door dagelijksch gebruik van te veel wijn of sterken drank *opgezet*, *gezwollen* en *hoogkleurig* is, al zeer dikwijls, zoo in vorm, als gewigt, naar eene ton begint te gelijken; terwijl de woorden: *dronken lap! die suizebolt en start*, bij wijze van bijstelling of in eenen, op ondervinding steunenden, zin, moeten worden opgevat. Trouwens niemand zal loochenen, dat de, *meestal waterzuchtige*, *tonnigheid* (vrij acces voor dit woord!) *en het roodkleurig aangezigt*, veeltijds, door *herhaalde dronkenschap*, *suizebollen en star-oogen* voorafgegaan en vergezeld worden.

(22) vs. 628. *Met oogen van een hond* enz. Belangende de oorspronkelijke woorden κυνὸς ὄμματα (kunos ommata) *honden oogen* en κραδίην δ'ἐλάφοιο (kradien d'elaphoio) *hart of moed van een hert;* hetzij wij die opnemen in den zin van *een gelaat dat veel schijnt te dreigen*, *even als de oogen van eenen hond*, maar gepaard gaat *met eene ziel*, *waarin de angstvallige schuwheid van een hert woont*, — hetzij ze verstaan worden in den zin van iemand, *die*, *bij een dreigend uitzigt*, *eenen stuurschen en onbuigzamen aard heeft* (zijnde in dit geval, naar hetgeen ik, die geen Hebreeuwsch versta, gevonden hebbe, het woord ἔλαφος, afgeleid van het Hebr. woord (*eleph*) een *wilde stier*, kunnen beide de titels (vooral de eerste, wegens het tegenstellend koppelwoord δὲ *maar*) sluiten, op hetgeen hier verder aan Agamemnon gezegd wordt.

(23) vs. 632. *Volken-vraat*, in 't Gr. δημοβόρος (dêmoboros, die door het volk gevoed wordt) of *een koning*, *die de bezittingen van zijn volk verspilt*, *of het volk uitzuigt*, zamengesteld uit δῆμος (dêmos) *volk* en βορὰ (bora) *voedsel*, en *wel eigenlijk van dieren;* misschien komende van βόσκω

of

of *βόω* (boskoo of boöo) *ter weide gaan*, of *gevoed worden.* — Te lang voor den boer; daarom zegt hij, iets korter, *keuning volken-vraet.*

(24) vs. 893. Spr. XXVI vs. 4. *En antwoord den zot, naar zijne dwaasheid, niet: opdat gij ook hem niet gelijk wordet:* vs. 5. *Antwoord den zot, naar zijne dwaasheid, opdat hij, in zijne oogen, niet wijs en zij.* Aan welke laatste vermaning door Joost, bij den 800^n regel en vervolgens, tot vs. 820, voldaan is.

(25) vs. 937. *Leggen*, in plaats van *liggen*, (gelijk het hier in onze beschaafde taal behoorde te zijn) is de gewone uitdrukking der boeren, welke weinig (althans in de onbepaalde wijze) onderscheid maken tusschen *leggen* (iets nederzetten) en *liggen* (op eene plaats uitgestrekt zijn of rusten) terwijl zij, sprekende, *vooral in den* 3^n *persoon van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijze*, voor het eerste zullen zeggen: b. v. *hij leyt dat pak neer* en voor het tweede hetzelfde, of met eene verandering van klank, *hij lait op den grond.* Den boer, naar de hem eigene wijze latende spreken, moest ik ook wel dit taalgebrek mij getroosten; gelijk er meer soortgelijke, om de zelfde reden, in dit stuk te vinden zijn: waartoe, onder anderen ook behoort, dat de boer zelden onderscheid maakt, tusschen het persoonelijk vóórnaam-woord *mij*, en het bezittend of bijvoegelijk vóórnaam-woord *mijn;* maar het laatste, al zeer dikwijls voor het eerste gebruikt — immers meest altijd verwart; en ook *me* en *men* voor *mijn* zegt.

Hierbij vergunne de lezer mij nog aanteмerken, (het geen reeds vroeger had behooren te geschieden en wel het allereerst; doch mij niet onder de aandacht gekomen is, dan na dat de eerste proeven van het vers reeds gedrukt waren, en ik echter liever laat — dan niet — wilde verbeteren) namelijk, dat, vermits ik *uerst* en *uerste* in plaats van *eerst* en

eerste schrijve, dit naar de uitspraak der boeren is, die van de genoemde woorden eene soort van *twee-klank* maken, echter zoo, dat zij die woorden niet als *eurst* en *eurste* scherp uitspreken, maar, als ware het op eenen slependen toon de letter *a* in de letter *e*, naauwelijks merkbaar, doen zamen smelten, waardoor de klank *uerst* en *uerste* wordt. Nogthans, schoon de hier gemelde uitspraak meest bijzonder eigen is aan de boeren, welke ik bedoele, zijn daaromtrent even zoo wel uitzonderingen, onder de bewoners van het platte land, als er onderscheid bestaat tusschen de tongvallen der inwoners van verschillende steden.

Eindelijk, ten slotte dezer aanteekening: over het algemeen zijn de landlieden (gelijk helaas! ook vele stadbewoners en daaronder zelfs van den beschaafden stand) even zeldzaam bekend met de geslachten der naam-woorden als met het gebruik der lidwoorden, vóór dezelve, bij het verbuigen; zoo dat men niet zoude weten welken naamval zij gebruiken, indien de zin en het verband die, voor een kundig oor, niet duidelijk deed zijn. Zoo zullen zij zeggen: ik heb *de* man gezien, in plaats van *den man;* zet *de stier* vast, in plaats van *den* stier; terwijl ze nogthans, ten einde het stooten van *klink-letters* op *klinkletters*, in den eersten naamval te vermijden, zullen zeggen: *den os wordt vet*, in plaats van *de os*, en *den Ezel is traag*, in plaats van *de Ezel* van welk kenmerkende ik, gelijk de lezer zal zien, waar het gevoegelijk konde geschieden, gebruik hebbe gemaakt, en nog van anderen wier vermelding te omslagtig zou worden.

(26) vs. 995. *Knoeijers-baes!* in 't Grieksch, vs. 540, δολομῆτα (dolomêta) eigenlijk: *bedekte of bedriegelijke plannenmaker*, van δόλος (dólos) *bedrog* en μῆτις (mêtis) *overleg*, *besluit*, *voornemen*, *plan*, en dus onderscheiden van φρὴν κερδάλεα (phrên kerdalea) *arglistige of looze wessenziel*,

ziel, die hare loosheid, alleen aan het *instinct*, schuldig is; Zie aant. 17. Voorts, dewijl menschen, die, bij het bezit van verstand, slechte bedoelingen koesteren, doorgaans gewoon zijn, en, helaas! dikwijls zich gedrongen vinden, om derzelver ware oogmerken, door *omwegen*, *bedrog* en *slinksche handelingen*, te bedekken, ja, ware het mogelijk, het een, door het ander', te heelen, hetwelk wij gewoon zijn, in de meer platte taal, *knoeijen* te noemen; en vermits, bovendien, het karakter van Jupiter (uit hetgeen wij, zoo ruimschoots, van hem verhaald vinden) te dezen opzigte, niet gunstig bekend staat, vleije ik mij, de voorbehoudene vrijheid niet misbruikt te hebben, door, te dezer plaatse, het woord δολομῆτις (dolomêtes) door *knoeijer*, en het woord *knoeijers-baas*, d. i. *groote knoeijer*, den boer in den mond te leggen.

(27) vs. 1009. *Norsch-kop!* in 't Grieksch αἰνότατε (ainotate) *zeer streng*, *hard*, *onvriendelijk*, *norsch* en *stuursch*, *hevig* en *verschrikkelijk*, waarmede, naar mijn oordeel, het woord *norsch-kop!* in den mond van den boer, goed overeenkomt.

(28) vs. 1021. *Plaeg-geest!* naar het Grieksche woord Δαιμονίη (Daimonië) beter, volgens mijn begrip, dan *Duivelin!* De Grieken toch en andere oude volken verstonden, door het woord Δαίμων, (Daemon) niet alleen eene *godheid* of *eenen vermogenden geest*, schoon *minder dan den Oppergod*, maar ook eenen *bescherm-* of *gelei-geest*, in het Latijn *Genius*, die den mensch gedurig bijbleef, en door zijnen invloed, op 's menschen ziel, *hetzij ten goede*, *hetzij ten kwade*, werkte. Vermits nu het woord *Duivelin*, op zich zelven, niet duidelijk genoeg, volgens het Grieksche, bepaalt, aan welken geest hier gedacht wordt, maar dit eerst uit het verband kennelijk is, begreep ik beter te doen met het woord *plaeg-geest* te kiezen.

(29) vs. 1022—1028. *Maar 't zel jou wainig baeten* enz. De lezer houde mij ten goede, indien ik, naar zijne gedachten, te veel vrijheid gebruikt hebbe bij de vertaling van vs. 563—567, in het Grieksch, luidende in onze taal:

Gij zult echter voortaan niets kunnen uitregten; maar, uit mijne genegenheid,
Zult gij te meer geraken. Dit zal trouwens voor u te verschrikkelijker zijn.
En, indien het zoo is, zal het mij aangenaam wezen.
Maar, ga daar zitten, zonder den mond te openen (zwijg) *en gehoorzaam mijn bevel.*
Want de Goden, zoovelen er op den Olympus zijn, zullen u niet baten,
Schoon ze naderen mogten (om u te helpen), *indien ik mijne onwederstaanbare handen op u gelegd zal hebben* (u zal doen gevoelen).

Want ik durve mij vleijen, dat de lezer zelf deze woorden, als, voor den boer, veel te *deftig* en *hoogdravend* zal oordeelen, en dat ik denzelven, (behoudens het zakelijke) in zijn oog, meer karaktermatig, met de, door mij, ter vertaling gekozene woorden, hebbe doen spreken, en daardoor tot den luimigen toon hebbe bijgedragen.

OUD EN NIEUW
NEDERLAND.
LIERZANG.

NAAR HET ITALIAANSCH,

VAN DEN GRAAF

MEDINI.

DOOR DEN HEERE

J. G. DOORNIK.

VOORBERIGT.

Deze Lierzang beviel mij zoo wel, dat ik besloot mijne krachten aan denzelven te beproeven; doch, door ondervinding geleerd, en dagelijks meer en meer moeijelijkheden in de dichtkunst ontdekkende, wierd daaruit een schroom geboren, die een' jong dichter nimmer tot oneer kan strekken bij verstandige menschen. Ik vervoegde mij dan bij den Heere NOMSZ, *en deze beroemde dichter, altijd genegen den leerlust ten dienst te staan, was vriendelijk genoeg mij te dienen in de trekken die voor mijn zwakke zangster een weinig moeijelijk waren. De Lezer oordeele verder over het werk, met dezelfde gulheid als ik de eere heb hetzelve in het licht te geven.*

J. G. DOORNIK.

AMSTERDAM,
1784.

LIERZANG.

ô Gij, Geleidster mijner schreden,
Mijn zanggodin! verzwijg mij niet
Wat grond mijn voeten hier betreden,
Daar kunst, door vlijt, natuur gebiedt.
Ik zie hier Floraas giften bloeijen,
Pomonaas gaven welig groeijen,
In dor, onvruchtbaar zand geteeld:
Daar hof bij hof des wand'laars oogen,
Door een betoovrend kunstvermogen,
Op 't schoonst verrast, verrukt en streelt.

Maar

Maar wat gezigt, dat mij doet ijzen!
Ik zie den woesten oceaan
Gestadig buldren, schuimen, rijzen,
Zijn golven schier ten hemel gaan.
't Schijnt dat hij alles wil verdelgen,
En bosch en velden in zal zwelgen,...
Maar neen: de vrees wijkt uit mijn hart:
Ik zie zijn' loop door wallen keeren,
Die fier zijn stormgeweld trotseeren,
Waardoor zijn woede wordt getart.

Gij, ô Parnassus Kunstgodinnen!
Gij zelf bezielt mij in dit uur:
'k Voel door uw' invloed mijne zinnen
Ontvlamd met een geheiligd vuur;
'k Mag, in dees welige landsdouwen,
't Gelukkig Nederland aanschouwen,
Dat heerlijk wonderstuk van de aard'!
Dat land dat al de onmeetbre schatten,
Die beide werelden bevatten
Door vlijt in zijnen schoot vergaart.

Ver-

Verrukking houdt mij opgetoogen,
Ik volg haar vlugt, zij wijst mij 't spoor.
'k Herroep al de eeuwen reeds vervlogen,
En dring de duistre tijden door.
Verbeeldingskracht doet mij ontdekken
Hoe Neêrlands Volk ten prooi moest strekken
Aan woeste heerschzucht en geweld:
Ik zie 't met ketenen gebonden,
Door 't vuur der houtmijt wreed verslonden,
Of door de bijl of 't zwaard geveld.

De dwinglandij woedt uitgelaten:
Haar wreedheid heeft geen wedergaê:
Zij wandelt door de ontvolkte straten,
En laat bebloede stappen nâ:
Zij wil geweldig 't all' verdrukken,
En baart een reeks van ongelukken
In dit weleer gelukkig land.
De kunsten kwijnen in de steden:
Het veld, verwoest en plat getreden,
Roept vruchteloos om 's landmans hand.

Gansch

Gansch Neêrland zucht, in 't hart verslagen,
Om deze ondraagbre tirannij:
Het bloost nu 't moet den hoon verdragen
Van eene onwaarde slavernij;
Maar 'k zie 't nu, fel in toorne ontsteken:
Het brandt om zich te zien gewroken;
De reden voedt dien eêdlen spijt;
Zij doet der burgren moed ontvonken,
En 't recht hen door natuur geschonken,
Spreekt in hun hart, dringt d'arm ten strijd'.

Wat nieuw tooneel komt zich vertoonen!
Ik zie dat Volk, vol heldenmoed,
De ketens die zijn fierheid hoonen
Verscheuren, trappen met den voet.
't Ontrolt der wijsheids oorlogsstander,
Bij haar schaart zich elk Nederlander,
En strijd met heldendapperheid.
Germanje zend het puik der benden,
Om Neêrlands onheil af te wenden,
Door WILLEM, hunnen held, geleid.

Nu hen dees krijgsman mag gebieden,
Tart Neêrlands volk het wreedst geweld,
Den woesten drom van oorlogslieden
Die 't grimmig Spanje brengt te veld.
Ik zie Farnese, door zijn daden
Bekroond met de eêlste lauwerbladen,
Dien Alexander van zijn' tijd,
Vergeefs het grootst gevaar trotseeren,
Om 't heil van Nederland te deeren;
Dat hem met leeuwenmoed bestrijdt.

Schoon storm op storm dit land moog' treffen,
Schoon de oorlogsbliksem blaakt en moordt,
Ik zie het grootsch zijn' troon verheffen,
Door WILLEM en door de eer gespoord.
Dus wordt 's Lands ouden roem herboren:
'k Zie Utrecht ten tooneel verkoren
Waar Neêrland praalt van boeijen vrij:
Daar vestigt zich, voor 's vijands oogen,
In spijt van zijn geweldig pogen,
't Gezag dier nieuwe heerschappij.

Wat

Wat heerschappij! 'k zie zeven Magten
Door 't naauwst verbond tot één gebragt;
En schoon gansch ongelijk in krachten,
Deelt elk in de eer der oppermagt.
Daar 's Gravenhaag' de wijze tolken
Van die vereënde en vrije volken
In zijnen schoot vergaderd ziet.
Die achtbre raad, waarop al de aarde
Met eerbied en verwondring staarde,
Vertoont hier Neêrlands rijksgebied.

Ik zie den gouden tijd herleven:
Een heilrijke eeuw krijgt haar begin;
Niet door de wreede spoel geweven
Der onverbidbre Schikgodin;
De Vrijheid heeft, met zagte handen,
Deze eeuw tot eer der Nederlanden,
Uit gouden draden saamgewrocht.
Wie kan uw groot vermogen tarten,
ô Vrijheid! als gij onze harten
Ontvlamd houdt aan uw' dienst verknocht!

Car-

Carthago's lot en 't lot van Romen
Wierd dus weleer door u bestierd.
Hiér doet ge een volk te voorschijn komen
Dat op al 't aardrijk zegeviert.
Gij maakt aan de Africaansche stranden,
Ontwerpen om naar verre landen
Te steevnen; en door noeste vlijt
Doet gij Carthago's welvaart bloeijen,
Door schat bij schat den rijkdom groeijen,
Waar door 't van Romen word benijd.

Hoe ras is Neêrlands heil herrezen,
Nu weêr uw licht dit oord beschijnt?
Een nieuwe waereld krijgt haar wezen,
Daâr de oude chaos gantsch verdwijnt.
Ik zie der kunsten rei herleven,
Haar glans ten hoogsten top verheven,
Het woud hervormd, door 's werkmans staal,
In schepen, dobbrende op de baren,
Belaên met rijke koopmanswaren,
Of met het dondrend moordmetaal.

De zee wijkt voor dit kunstgevaarte:
Hoe woest zij buldert, raast en tiert,
Haar golven buigen voor zijn zwaarte,
En voor de kunst die 't wijs bestiert;
Daar op dees trotsche zeekastelen
En vlag en wimpel wapprend spelen,
Bewogen door der winden kracht;
Terwijl de ontrolde zeilen zwellen,
Gaan zij 't heelal den roem vertellen
Van Neêrlands groeijende oppermagt.

Zo schielijk tot dien trap verheven,
Klimt Neêrland haast ten hoogsten top:
't Zoekt elk in vlijt voorbij te streven;
En stapelt schat bij schatten op.
Het zoekt in alle waerelddeelen
Al 't geen natuur en kunsten telen;
En koopt en ruilt met wijs beleid:
Het word de stapelplaats der aarde;
En 't geen het in zijn' schoot vergaêrde
Word weder door al de aard' verspreid.

Door

Door benden groot in de oorlogsvelden
Word Vrijheids eedle troon bewaard:
Terwijl een drom doorluchte helden
Zich onder hare vanen schaart.
Reeds buigt zich Thetis aan de stranden
Der brandende Indiaansche landen,
Met Azia, voor Nederland:
Het heerscht van 't Zuiden tot aan 't Noorden;
En heeft zijn standers aan de boorden
Der nieuwe waereld zelfs geplant.

Wat heerlijk schouwspel! 'k zie zijn zoomen
Allengs versierd en uitgebreid.
Een vruchtbre grond rijst uit de stroomen
Door 's werkmans hand en kunstbeleid.
De thans betreedbare moerassen,
Daar boom en bloem en vruchten wassen,
Getuigen wat de kunst vermag.
Het oog kan trotsche praalgebouwen,
En sterke wallen thans beschouwen,
Daar 't eertijds schepen dobbren zag.

Men ziet de trotsche voorportalen
Der huizen, vol doorluchte pracht,
Met kostbre marmersteenen pralen,
In verre landen voortgebragt.
Het oog kan naauwlijks zich verzaden
In 't zien van al de pronksieraden,
Hier heen gevoerd door 't hart der zeën,
Al 't geen als kostbaar werd geprezen,
De kunstgewrochten der Chinezen
En de Indiaansche zeldzaamheên.

Hoe word het aangezigt der velden
Herschapen door des landmans hand!
Hij ziet zijn zorg en zweet vergelden
Door vruchten uit onvruchtbaar land.
Ja, op dezelfde woeste gronden,
Daar niets dan berk en essen stonden,
Spreid de appelboom zijn takken uit.
Hier praalt een veld met goudgeel kooren,
Op de eigen plaats daar kort te voren
Niets groeide dan slechts nutloos kruid.

Maar

Maar wat gedrocht komt voor mijn oogen!
'k Erken u, wreevlen nijd van staat!
'k Zie hoe ge op Nederlands vermogen,
Ontroerd, uw grimmige oogen slaat.
Ik zie reeds uit Germanjes streken
Een onweêr door de wolken breken:
Terwijl de staatzucht vurig haakt
Om Neêrland in 't verderf te slepen:
Daar op de zee een bosch van schepen
Al buldrend bliksemvlammen braakt.

't Zijn drie ontzaggelijke magten
Die Neêrland, met een fier gelaat,
In 't strijdperk moedig af durft wachten
Te rug drijft en geheel verslaat.
Europa reikhalst van verlangen
Om, door de faam, de maar' te ontfangen
Wat glorie 't lot aan Neêrland gaf.
De zege vlecht reeds lauwerkronen
Voor 't hoofd van Neêrlands strijdbre zonen;
Neptuin staat hun zijn' drietand af;

Hèt is genoeg, ô Zanggodinnen!
Zulk deze reeks van wonderdaên
Verbijstert mijn verrukte zinnen,
Mijn oog kan naauw' haar' glans weêrstaan.
Dank zij het lot dat mijne schreden,
Dit oord der vrijheid deed betreden!
Een vrij en welbestierd gebied,
Waar nijvre vlijt den rijkdom baarde,
Is 't heerlijkst schouwspel van deze aarde
Dat ooit het oog der goden ziet!

DE

DE REDE.

FRAGMENTEN.

Uit een brief van . . . ., aan H. W. T.

« *Een vriend van mij, die te veel eigenliefde heeft om zijn eigen werk geheel af te keuren, wilde er mijn oordeel over weten. Ik reken mij niet bevoegd, en mijn gevoelen onbeduidend, zoodat hij nog dezelfde zou blijven. Nu valt mij in, van de gelegenheid dezer toezending gebruik te maken, en ten zijnen behoeve het oordeel van den Uitgever der kunstkeurige* Mnemosyne *in te roepen; waarmede ik niet bedoel eenige toegeeflijkheid omtrent zijne* fragmenten (*waaruit ik weder in den haast eenige* fragmenten *heb afgeschreven*) *maar ten zijnen nutte en rust zijner ziele; want ik ken den man genoeg, om U Hooggel. te verzekeren: dat hij, van goeder hand verstaande, dat hij op zijn best genomen middelmatige regels kan bijëen flansen, er zich, zonder verdriet, nooit meer aan zal wagen.* » (*)

(*) De Redacteurs nemen de vrijheid, het compliment in het bovenstaande vervat, af te kaatsen op- en te adresseren aan, hunne geëerde Lezers. — Zóó erg, als de Inzender in 't slot vermeldt, denken zij toch wel niet, dat het oordeel uitvallen zal: — anders zouden zij deze *fragmenten* niet geplaatst hebben.

T.

DE REDE.

Van 't wonder heerlijk licht, den sterfling, met het leven,
Op d' onbekenden weg ten vuurkolom gegeven,
Toen hij zich hief uit 't niet, — van 't oord der slavernij
Het grensmeer overschreidde — en vreemd zich vond en vrij;
Dien glans, der Godheid gave en beeldnis, zal ik zingen.

O wezens die moogt zijn in ruimer scheppings-kringen,
Voor ons slechts denk-, maar niet beschrijfbaar, zoo gij 't kunt,
Omgordt een menschlijk kleed van lichtste stof verdund,
Verschijnt, en fluistert me in van die geheimenissen,
Aan *u* welligt bekend, en die *wij* staamlend gissen.

Doch, onbedachte beê! — 't geschenk wordt *ons* verleend;
Dat licht, met *onzen* aard, *ons* aanzijn, juist vereend:
Hier staren wij het aan, als we ons er aan gewennen,
Dan nad'ren we onbeschroomd, en zullen 't eenmaal kennen.
Verbeelding, geestenrei, 't is niet van u.... — o neen!
Wij treden naar de bron — aanbidden daar alleen.

— —

Als in 't Hercynisch woud, aan everzwijn en wolven
Tot woonsteê lang vergund, de heuvels opgedolven,
De kruinige eiken bij de smelthut zijn geveld,
En 's aardrijks diepe schoot op schatting is gesteld,
Beschouwt de bergman 't erts, in de opgedolven aarde,
Herkent hij de ader die, van meerd're of mind're waarde,
Het nut metaal bevat, en bij het loutrend vuur
Ziet hij door kunst den schat ontwikkeld der natuur. —
Dus leeft, wat mensch *zal* zijn, reeds in 't geheime dragen
Des moederlijken schoots? wie zal mij — wie het wagen —
Het uur bestemmen toen der ziele onsterfbre vonk
In 't pas gevormde brein haar eerste teugen dronk.
Doch welk de stond ook zij dat zenuw, schedelklemming,
Of harsenmerg den geest geleiden tot bestemming,
We erkenden 't vonkjen reeds toen de appel zich in 't oog
Naar 't eerst verrasschend licht ter zijde of opwaards boog.
Komt, nadert deze wieg. En gij, met teedre handen,
Bekorelijke vrouw, aan 't dierbaarste uwer panden
Neem stil het dekkleed af. — Hij slaapt — ontwaakt — hij lacht,
Uw zuigling; zie, hij tast naar 't voedsel dat ge bragt,
Hij kent dien boezem waar de hem omstrenglende armen
Hem 't leven drinken doen, en koestren en verwarmen.
Verschijn met donkren blik een forsche soudenier,
Uw liev'ling schuilt zich weg. Maar strooi met zachten zwier
Veelkleurig lint of bloem, de vreeze is dra verdwenen.

Hij

Hij kent zijne onmagt en den wenk der magt met eenen.
Hij voelt reeds d' eersten gloed van blijdschap, liefde, vreugd.
Aanschouwt dien and'ren knaap, van wijsheid en van deugd
Zijn op het glad gelaat de nooit miskenb're trekken,
Terwijl hij leest en speelt en opmerkt, ligt te ontdekken.
Zie 't meisjen dat, met keur en netheid, met een beeld
Van brooze wasch gevormd — haar eigen beeldtnis — speelt,
Het kleedt en ontkleedt en het wiegt, en in het stikken
Van hemdje of keursje, of in het schikken en verschikken
Van 't kleine huisraad, reeds de zorg der moeder toont. —
Ei, zeg me of in dat brein geen and're denkkracht woont,
Geen hooger wezen, geen vermogen, dan we in dieren,
Hoe zeer ze elk naar zijn drift zich voeden en bestieren,
Ooit hebben opgespeurd? — 't Is waar, zoodra de schel
Die 't levend ei bedekt, zich opent en de pel
Al klokkend loopt, en roept, en wijst hoe met de wieken
Zich in het warme zand te baden, volgt het kieken
Met pikken, piepen, hupplen, 't voorbeeld na. Elk jaar,
Als 't ijs der poolen smelt, komt weder d' ooijevaar
Bij westlijk lentgesuis het gastvrij dak bezoeken.
De zwaluw keert terug naar de ongestoorde hoeken
Der stille rieten schuur waar ze eens het kraambed hield.
Wat bakent hun dat spoor, door storm noch vloed vernield?
't Is waar, nog menig blijk van 't wonder denkvermogen
Der dieren is bekend. Ik zelf, met eigen oogen,
Heb Phylax weêrgezien, den trouwen lotgenoot.

Toen

Toen eens een heil'ge stem zijn meester opontbood
Van 't landlijk kerkverblijf, — waar, aan de zilvren Zoom,
Hij zijne Olympia begroef en bleef beweenen, —
Naar 't overzeesch gewest (*). Hem noopte d' ouderdom,
Die, nadrend, Phylax stem en kracht verminderde, om
Den braven waker, op zijn hooggeklommen dagen,
Daar rust te koopen, en geen reislast te doen dragen.
Dan naauwlijks heeft eenmaal de wisselende maan
In flaauwe en vollen glans haar ommeloop gedaan,
Of Phylax staat ter deure en doet zich luide hooren,
En keert de buren af, schoon nimmermeer te voren
Hij 't verre land bereisde. Op 't onverwacht geluid
Komt heel het huisgezin schier in ontsteltnis uit;
Zijn kwisplen, springen, houdt een ieder opgetogen;
Elk vraagt hoe 't mooglijk zij? Een traan schiet zelfs in de oogen
Bij 't zien van zoo veel trouw. —

Maar, zij 't geheugen sterk,
Dat, in der dieren doen, iets red'lijks men bemerk,
Schoon gij tot menschenrang hem om zulk doen liet rijzen,
Gewis, 't zou tegen u, niet tegen mij bewijzen.
Doch welk een schakel, met het menschelijk geslacht
De wijsste dierensoort in maagschap hebb' gebragt,

't Ge-

(*) J. DE STOPPELAAR, beroepen van Schipluiden naar Steenbergen.

't Geheim der toekomst, daar zoo vaak we ons in verdoolen,
Blijft hem, met voorgevoel — en hoop en leed — verholen.

—— ——

« De Rede geeft de wet! » — Zwijg, sterveling, te vermetel!
Wat roemt gij me uw vorstin, op haren wanklen zetel,
Door driften aangerand, die telken oogenblik
Of nederzijgt of vlugt, bij d' eersten, ijdlen, schrik.
Wanneer een vogel zich, met uitgespreide vleug'len,
Bij 't wakkren van den wind in zijne vaart voelt teug'len,
De wolken digtgepakt aandringen in 't verschiet,
De storm reeds huilt en zweept, zie hoe hij weêrstand biedt,
De wieken rasser klept, door duiken, zwenken, heffen,
Zijn baan te volgen tracht, doch, als de hagels treffen,
De dwarling hem omvat, hij zijne wieken vouwt
En neêrstrijkt op de kruin der hoogste beuk in 't woud,
Hij klemt zich om den twijg met rondgebogen ving'ren;
En moog de trotsche stam van 't west naar 't oosten sling'ren,
De takken kraken, en door 't dreunen van den val
Den reiziger ontroerd doen vlieden — hij zit pal.
Is dat, is dat *uw* beeld? Belachlijk! Ligt van veder,
Braveert en kraai en raaf het ongestuime weder,
Maar uwe heerscheres, door d' eerste flits ontroerd,
Bewustloos of ontzind, wordt door een slaaf vervoerd.
Neen! spot niet, duisterling of listige! In die treken
Hoor ik d' orakelstem van 't jongre Delphi spreken,
't Sireen-gefluister aan het zevenheuvlig strand.

Gij

Gij zijt het, die de vaan des oproers hebt geplant,
Den dwingland dien ge aanbidt gaarne op haar troon deed klimmen,
En juichte indien ge 't licht kost dooven in de kimmen.
Geheel van and'ren aard is mijne heerscheres;
Geen spook met nacht omhuld, geen fiere dwinglandes,
Ze ontleent geen macht van dolk en kerkerhol en kluister;
Van wijrook niet hare eer; van bliksems niet haar luister;
Haar wetboek kent geen ban; haar raad geen hierarchij;
Haar rijkszaal is verlicht; haar toegang allen vrij.
Zie hier haar godlijk beeld. O, dat ik 't af mogt malen!
Vraag uwen RAPHAEL zijn heerlijkste idéalen,
CORREGIO's penseel, wanneer Judea's maagd
Azuur en starrengoud om haren schedel draagt;
Of, denkt ge u schooner haar die, in de jeugd der aarde,
Aan Gihons heldren stroom de onwelkbre bloemen gaarde,
Haar wederhelft en vriend, des Scheppers gunsteling,
In gloor van majesteit en onschuld tegenging.
Dat beeld ook is het niet. De jongling-serafijnen,
Die bij zijn heilig lied eens KLOPSTOCK zag verschijnen,
Hun leest, hun blik? — Maar neen, ik werp de snaren neêr,
Verbeelding staat voor 't oog, niet de edle Rede meer.

DE GEWIJDE DICHTKUNST,

NAAR HET FRANSCH

VAN

A. DE LAMARTINE.

Haar voorhoofd is gekroond met palmen en met starren,
En haar onsterflijk oog gelijkt den zonnegloor.
Het weet den mengelklomp der tijden zich te ontwarren,
En blikt in 't lang voorleên en zweeft de toekomst door.
Den sluijer van het lot weet zij ons weg te schuiven,
Daar de eeuwen voor haar' voet als golven henen stuiven.
Zij vaart dien woesten stroom dan op, dan weder af;
Verkondigt, dat het graf zijn' buit zal wedergeven,
Of zingt, en doet de snaren beven,
Ter eere van dien dag, die alles 't aanzijn gaf.

« Jehova snelt (wil, wereld, hooren!)
Hervoort van uit zijne eeuwigheid.
De chaos voelt zijn' slaap door die verschijning storen.
Gods adem zweeft er langs, en de Almagt heeft verkoren
Te rusten op de onmeetlijkheid.

God

God spreekt, en 't licht is daar; God spreekt, en 't eeuwig (donker
Der nacht steekt heerlijk af bij 't schittrend stargeflonker.
Voor zijn donderstem beducht,
Scheiden zich de stoffen allen;
Daar het water, langs zijn wallen,
Naar het bed der zeeën vlugt.
Bergen rezen naar den hoogen.
Snelgewiekte winden vlogen,
Onbedwongen, door de lucht.

Reeds hoorde 't wordend al de orakelstem des Heeren,
Met siddring, zes verscheiden keeren (1);
Daar God, tot zesmaal toe, van 't niet een antwoord kreeg.
Nu zegt Hij: *Leef, o mensch, gevormd naar mijnen beelde!*
Hij sprak, de mensch verrees; en toen zijn Wil hem teelde,
Toen juichte 't scheppend Woord zichzelven toe, en zweeg.

Ja! 't is geen God nu meer. — Ik hoor den mensch slechts stenen,
Geprangd door moeite en dood, verstooten door dien God.
Zijn paradijsvreugd is verdwenen;
De snaar der blijdschap sprong; zijn stem verstikte in 't weenen,
En 't klaaglied van een' Job is treurig als zijn lot.

« Ver-

(*) Het oorspronkelijk heeft:
Sept *fois de Jéhova la parole féconde*
Se fit entendre au monde,
Et sept *fois le néant à sa voix répondit;* etc.
De reden der door mij gemaakte verandering is te vinden Gen. I.

» Vergaat, verzinkt in 't niet, nacht van gevloekte weelde!
Rampzaalge dag, die me aan den moederschoot onttoogt!
Gij kniën, waar ik het eerste aan speelde!
Gij boezem, die mij hebt gezoogd!

God wissche hem, dien dag, van uit de rij der dagen!
Met schaduwen des doods voor eeuwig overspreid,
Zij hij zoo min geteld, als mijne ontelbre plagen;
Verloren in vergetelheid!

O! had de wereld nooit van mijn bestaan geweten,
Hoe sliep ik dan in kalmte voort!
'k Genoot dien nacht, die nooit den dag zal welkom heeten;
Met die veroveraars, op aarde reeds vergeten,
En met de vrucht, die stierf, aleer zijn jammerkreten,
Bij 't uur der wording, zijn gehoord!

Mijn dagen kruipen traag daarhenen,
Zij nemen als een schaduw af;
Wil Gij, o God! hun vleuglen leenen,
Verkort mijne onverdiende straf! —
't Gezigt van al mijne ongenuchten
Doet mijne broedren van mij vlugten,
Door al mijn klagen reeds vermoeid.
Hun hart is koud; hun medelijden
Zie ik, gelijk een beek, me ontglijden,

 Die

Die langs der heuvlen glooijing vlieit.

Gelijk de wolken voor de winden,
Zoo zwicht mijn lente voor mijn lot.
Ik zal het spoor nooit wedervinden
Van mijn vervlogen heilgenot.
Zijn gramschap, fel op mij verbolgen,
Heeft in heur baren mij verzwolgen;
Ik zink voor eeuwig in het niet:
Daar gij, mijne akkers! gij, mijn' woning!
En gij, mijn oog vol rouwbetooning!
Mijn treden nimmer wederziet.

De mensch, ach! aâmt een' dag op aarde,
Die hem geluk noch ruste geeft,
Tot hij, als 't roosjen in de gaarde,
Het hoofd ter nederbuigt, en sneeft.
Nog zal de dauw den wortel drenken,
Hem 't leven voor een poos herschenken:
Dan, ach! bestaat de mensch niet meer;
Hij is als 't water, weggevloten
Door duizend onderaardsche goten;
Men zoekt, doch vindt den plas niet weêr.

Mijn dagen smelten voor Gods toren,
Als bergsneeuw, waar de zon op brandt;

En

En mijn verwachting gaat verloren,
Als bronnat, drupplende uit de hand.
Bekroon, o dood! bekroon mijn hopen,
Zet mij mijn laatste schuilplaats open:
Daar rust ik uit van al mijn smart.
Verslindend graf! gij zijt een vader,
Verachte wormen! gij te gader
Zijt moeder, zusters voor mijn hart.

Maar zie! de booze zal niet sneven,
Bij 't gloren van zijn' morgengloed:
O neen! hij rekt in vreê zijn leven
Met weduwtraan en weezenbloed.
Als kudden, die op Segor weiden,
Ziet hij zijn kindren zich verspreiden
Langs heuvlen, waar de lente zweeft;
En valt hij ééns, gelijk een ceder,
Hij zinkt in 't mausoleum neder,
Waar nog zijn trots in 't marmer leeft.

'k Aanbid in stilheid toch Gods wijsheid, hoe verborgen.
Zijn sterke hand beschrijft de loopbaan van den morgen;
Zij woeg den oceaan, en welfde 's hemels boog;
Hing 't aardrijk aan een niet, en deed de sterren glimmen;
Geen sluijer dekt voor Hem de sombre wijk der schimmen:
En ik, wat ben ik in zijn oog? »

Hoe trilt de harpsnaar ginds, door Jesaïa's vingers
Getokkeld, als hij de eer en 't regt der Godheid wreekt!
Hoe stroomt de dreigtaal uit de borst des zielendwingers!
« God roept mij, hoor heelal! de zoon van Amos spreekt.

Uzia was niet meer. Ik zag den Heer verschijnen.
Hij zit ten hoogen troon, in heerlijkheid gehuld (*).
De sleep van zijn gewaad doet sterflijke oogen kwijnen,
Terwijl hij 't Godsgebouw vervult.

Ik zag der Englen stoet, die zich rondom Hem schaarde,
Door vleuglenschaaûw gedekt voor zoo veel majesteit.
Zij hieven beurtlings aan, tot dus hun stem zich paarde:
Drie- driewerf heilig is Jehova, en heel de aarde
Is vol van zijne heerlijkheid!

Het tempelwulfsel dreunt, waar langs die klanken zweven,
En op een' gouden wolk snelt Adonaï voort.
'k Zie 't heiligdom vol rook; daar ik den grond voel beven,
Die 't heengaan van Jehova hoort.

En ik, daar alles spreekt, zou ik mijn tong weêrhouên,
Opdat een onrein volk uw gramschap niet versta?

Ik,

(*) Vergelijk hier JESAIA VI, volgens de vertaling van Prof. VAN DER PALM, met de belangrijke aanteekeningen van dien Hoogleeraar.

Ik, die uw aanschijn mogt aanschouwen,
Zou vreezen voor hun ongená?

Wie spreekt, wie strijdt voor Ons, den God der legerscharen?
Wie? ik, o Heer! maar roer mijn lippen, op mijn beê,
Met hemelsch vuur van uwe altaren,
En ik ben vaardig!.... Wee, o wee!

Wee u, wie Jericho zijn wijnen,
Bij 't vroege morgenblozen biedt;
Wie 't maanlicht, uit zijn wolkgordijnen,
Nog dartlen, zwelgen, wagglen ziet.
Wee uwer, lage rijkdomzoekren!
Die, onverzadigd van het woekren,
Uwe akkers eeuwig keurt te klein!
Hoe! wilt ge uw medestervelingen
Dan allen van den aardbol dringen,
En de éénige bewoners zijn?

Wie uwer, gij verdwaald geslachte,
Door dees verzinlijkte eeuw gebaard!
Die zeggen durft in uw gedachte:
Wij, wij zijn wijzen slechts op aard'!
Gij moogt den nacht het lichten leeren,
"Den dag in duisternis verkeeren,
Waar uw vermaken schuil in gaan:

 Maar,

Maar, als een os den ploeg, vermeten!
Zóó trekt gij achter u den keten
Van uwe ontelbare euveldaân.

Wee, Tyrus, Sidon, trotsche steden!
Wee uwer, dochters van de zee!
Wier purperstoffen vorsten kleeden,
Die 't goud ziet stroomen naar uw reê.
Gij Tyrus, dat op verre waatren,
Als vleuglen, klappen doet en klaatren
De zeilen van uw rijke vloot!
Zwaai vrij den schepter op de baren;
Reeds valt de kroon u van de haren,
Reeds slaat het uur van uwen dood!

Zoo komt mijn oordeelsdag in 't eind de kimmen kleuren.
Mijn wraakschaal staat gevuld, spreekt God; Ik ben bereid.
Geen wierookdamp, geene offergeuren
Bedwelmen mijn regtvaardigheid.

Ik zal dit volk den dood en 't bloedbad overgeven.
Zij vallen als het gras, terwijl mijn zwaard het leven
Van heele drommen rooft.
Heer, spaar ons! spaar ons, Heer! — Neen! geen verdrag, (verwaten!
Van dit mijn lemmer zal het bloed van uw soldaten
U dropplen op het hoofd.

Mijn

Mijn brandende ademtogt zal uw rivieren droogen;
Mijn hand, het praalgesticht met wand en zuil en bogen
Doen storten op den grond.
Dan speelt de vlam er door, als door de rieten daken,
En zal het eenzaam puin van die paleizen blaken,
Waar Tyrus uit bestond.

Dat, waar een brok nog bleef der zwartberookte muren,
Er doorn en distel tier'!
Dat op der toornen top, des nachts, en uil en gier,
Wanneer ze met hun' roof hun jongen voeden willen,
Elkander tegengillen!»

God sluit Jesaja's mond. De sombre Ezechiël,
Op uw' geknotten tronk gezeten,
Heft aan; en spoedig stroomt, ondankbaar Israël!
Het woord des levens van de lippen des Profeten.

« 'k Was door Jehova in een wildernis geleid:
Met dorre beendren was de bodem overspreid.
Al siddrend nader ik, en hoor de stem des Heeren:
Zal 't leven, op mijn woord, in deze schonken keeren? —
Gij weet het, Eeuwige! — Spreek, zegt de Heer, hun aan,
Want Ik gebiede 't; en ze zullen u verstaan.
Roep: Dorre beendren, rijst; gevoelloos stof, heradem!
Aanschouwt, o dooden, 't licht! Dat, als een lentewadem,

Gods geest u overzweve, en uw verstrooide leên,
Op nieuw door hem bezield, voor de eeuwigheid hereen!
Uw rif ontware weêr de werking van de spieren!
Uw harte voele 't bloed, verjongd, door de aadren zwieren!
Rijst uit het graf en leeft, en ziet het, Wie Ik ben! —
Ik spreek, gehoorzaam aan de Godsstem, nu tot hen:
Gij geest des levens, blaas! doorwaai Gods dorren akker!
Ja, blaas uit oost en west, en maak de dooden wakker! —
't Gebeente, alom verspreid, beweegt zich reeds. Ik staar,
De schonken staaplen zich kunstmatig op elkaâr.
'k Zie fijner vleesch nu die geraamten overkleeden.
Zij oopnen langzaam, voor de zon, hunne oogeleden (*).
Geen prooi behield de dood. Zijn slavendrom verrees,
En werd een magtig volk, dat Gods genade prees."

Maar ach! zijn kindren zijn vergeten bij den Heere.
De Dochter Zions, die haar rampen overdenkt,
Zit zuchtend, strak van blik, als weduw van heure eere,
Tot Jeremia's lied haar weder tranen schenkt:

« God

(*) Het oorspronkelijk heeft:
Aux clartés du soleil leur paupière se rouvre,
Leurs os sont rassemblés, et la chair les recouvre!
Mij dacht, dat de verrezenen hunne oogleden niet konden openen, dan nadat hun rif met vleesch overkleed was: ik heb derhalve in de vertaling den tweeden regel, met eenige verandering, voorop gebragt, en den eersten er achter geplaatst.
A. F. S.

« God drukt me door de wigt van zijnen toorne neder,
Reikt beurtlings mij de hand, en trekt die weder weg.
Gij, die voorbijgaat op den weg!
Wiens noodlot bitter zij, is 't mijne nog niet wreeder?

Hij hoort mijn stem niet meer, die vruchtloos zich verheft;
Hij koos mijn hart ten doel van zijne scherpe schichten.
Ik zie Hem dezen op mij rigten,
Daar Hij dit éénig wit met wond op wonde treft.

'k Verloor en jeugd en kracht met mijne aanlokkelijkheden;
De kindren zongen zelfs een spotlied op mijn' val.
Verworpen onder 't groot getal
Der volken, wordt mijn kroon, als 't najaarsblad, vertreden.

In wolken wikkelt zich Gods liefdezon, en nu
Reis ik niet veilig meer, mijn pad is afgesloten.
'k Heb sints geen vreugde meer genoten,
Maar meld den Heer mijn smart, en roep: Herinner U!

Herinner U, o Heer! de jaren van mijn lijden,
Den bittren alsemdronk, dien Gij me waardig keurt!
'k Heb nog uw liefde niet verbeurd;
Gij straft mij: daarom, Heer! mag mij de hoop verblijden.

'k Herdenk al weenend, ja! die dagen vol verdriet;

Maar heb mijn' God gekend van mijnen eersten morgen:
Hij blijft, al toornt Hij, voor mij zorgen;
Terwijl Hij, o mijn ziel! niet eeuwig van U vliedt.

Gelukkig, die Hem kent, en sints zijn lentedagen
Het juk droeg van een' God, genadig in zijn straf.
Hij wacht den Heer ootmoedig af,
En vlijt zich naast een' vliet, wiens teugen hem behagen.

Al drukt uw liefdejuk zijn schoudren; vol ontzag,
Stort hij des nachts een vloed van tranen en gebeden,
En huldigt uw geregtigheden,
En smeekt en hoopt en wacht op uw' Verlossingsdag.»

Mijn citer, laat geen' klank meer stijgen!
En gij, Profetenrei, verstomt!
De schepping zelve schijnt te zwijgen,
Uit eerbied voor den Held, die komt.
Ja, sluit u, aangeblazen lippen!
Laat, harpen, u geen' toon ontglippen,
Tot ééns der Englen stem zich paart,
En uit de wolken ons doe hooren:
God zij geloofd door onze koren!
't Is vrede en zaligheid op aard.

Middelburg 1823. A. F. SIFFLÉ

MARCO BOZZARIS,

IN HET GEVECHT VAN 20 AUGUSTUS 1823 BIJ CARPENISSA,
ZICH MOEDIG VOOR DE VRIJHEID VAN GRIEKENLAND
OPOFFERENDE, GESNEUVELD.

God lof! Europa kweekt nog helden,
  MILTIADES en DION waard!
Wat eeuwen ook ten einde snelden,
  Der dappren tuk bloeit nog op aard!
Daar waar de vreê bij laffe weelde
Geruste en stille burgers teelde,
  Daar groeit geen strijdbre grootheid op;
Maar waar gevloekte dwingelanden
Hun strikken voor 's lands vrijheid spanden
  Daar rijst der mannen roem in top.

Zoo kweekte 't leed, dat dreigend maakte,
Voor Marathon MILTIADES,
De vlam, die Pallas vesten blaakte,
Voor Salamis THEMISTOCLES.
Zoo gloeide, in 't krimpend wee der vaderen,
Het bruischend bloed in hart en aderen
Van RIJK, TRESLONG en HASSELAAR.
Zoo schonken Alva's bloedbanieren
En Vargas helsche martelvieren
Een reeks van rotsen in 't gevaar.

O Griekenland! o zaalge stranden!
O grond van roem en poëzij!
Waar eenmaal Phœbus outers brandden,
Hoe zonk uw teelt in slavernij!
De tijdstroom, vliegend voortgevloten,
Zag 't edelst volk in 't juk verstoten
Der Cesars of van Mahomed;
Athenes gouden tempelbogen
In dwarlend stof daarheen gevlogen,
En 't kroost in zijnen boei verplet.

Daar,

Daar, achter 't Kaspisch meer verschoven,
Dreigt woester, dan het stormgeweld,
Dat op het meer komt aangestoven,
De Turk, van dweeperij verzeld. —
Ziet, ziet voor zijne ruwe schreden
Hem, volk bij volk den nek vertreden: —
Daar vlamt zijn bliksemend geweer: —
Het treft, en op Byzances wallen
Is CONSTANTIJN ter neêr gevallen,
En Griekens vrijheid is niet meer! —

In barre nevels, donkre vlagen
Hul zich de zwarte winternacht;
Eens moet de lente vrolijk dagen
In rozengeur en bloemenpracht.
Zoo zag ik, Hellas, aan uw' kimmen
Een nieuwe zon ten hemel klimmen,
En jagen 't wolkgevaart voorbij.
God spreekt, en duizend zwaarden blinken,
Hij wenkt, de bange ketens zinken,
God spreekt, en Griekenland is vrij! —

Waar

Waar ben 'k? wat hoog gevoel ontroert me?
  Wat drift ontvlamt me 't ziedend bloed?
Verbeelding, toovergeest, ge ontvoert me!
  Ik zet op Griekens erf mijn voet!
Wat zie 'k? ontelbre zegekransen
Daar wapp'ren van *Athenes* transen,
  En *Sparta's* vaan bij de eertropheën.
Twee legers, in hun schans getrokken,
Slechts wachtend, onder morrend wrokken,
  De wenken van hun hoofd alleen.

'k Treed toe; ik zie der krijgren scharen
  Vereenigd om der Grieken vaan,
En ginder, vloekende barbaren
  Bij de opgeheven halve maan.
De dag zinkt weg; ziet aan de kimmen
Het zonnepurper doffer glimmen,
  Een droevig voorspook van het bloed
Dat Carpenissa's veld zal drenken,
En onverwachte zege schenken
  Aan vrijheidsmin of overmoed.

Een

Een veldheer treedt daar voor zijn' benden;
  Het zwaard dreigt schitterend in zijn vuist;
Wijl 't bloed, om 't woedend regtenschenden,
  Al vlammend door zijn' aadren bruischt.
Hij nadert; op dat fiere wezen
Is moed en edle wraak te lezen,
  Die tintelt in zijn helder oog:
't Is of de zon, aan 's hemels palen
Daar zinkend met haar laatste stralen
  Dien heldenblik nog meer verhoog'.

Hij spreekt, en slaat vertrouwende oogen
  Op 't heir, dat aan zijn lippen hangt:
« Mijn broeders, 'k voel mijn hart verhoogen,
  Nu dubble nood ons leger prangt!
Ziet Scodra's wakkre benden dreigen,
Etolië ten val zich neigen,
  Zoo niet onze arm haar hulpe biedt,
En Ismaël, in woede ontstoken,
Zal 't strijdperk van ons bloed doen rooken,
  Redt ons beleid en krijgslist niet!

« Wat

« Wat zegt een handvol soudanieren,
Schoon wraak in hunnen boezem gloeit,
Bij 't heir van Scodra's krijgsbanieren,
In 't stalen wapen opgegroeid! —
Maar wat doet ons hun aantal beven!
Wij voelen d' ouden moed herleven,
Die *Persens* talloos heir verwon!
Die zelfde kracht deed ons vergaderen,
Die kracht van uw vergoodde vaderen
Van *Salamis* en *Marathon!*

« 'k Wil, als de nacht deez' aard zal dekken
En 't leger der barbaren rust,
Hun dondrend uit dien sluimer wekken,
Mijn vlam zij in hun bloed gebluscht!
Gij zult het slapend heir omringen,
Ik zelf zal in hun bolwerk dringen
En hen doen vallen voor dit staal!
En zie de zon, ter kim ontheven,
't Geweld uit 't wolvennest verdreven,
En BOZZARIS in zegepraal! —

« Maar

« Maar moet mijn bloed den grond besproeijen,
Ik sneuvlen voor mijn vaderland,
Dan doe 't uw wraak nog feller gloeijen,
Toch breek uw vuist geheel den band!
En gij, mijn wakkre Sulioten,
Gij eischt, gij brandt het zwaard te ontblooten: —
En gij, mijn dierbre CONSTANTYN!
Met mij in de eigen schoot gedragen,
Gij wilt met mij ook 't uiterst wagen,
Ook in den dood mijn broeder zijn! — »

Hij zwijgt. De zwaardscheê stuk gebroken
Is 't antwoord van den Sulioot,
En 't heir, in vollen gloed ontstoken,
Kiest overwinning of den dood.
't Gebed doet aller boezems blaken.
De benden scheiden. Zij genaken
Den Turk, die van geen vijand droomt.
Hoe schriklijk zal 't ontwaken wezen,
Als Ismel, sluimrend opgerezen,
Slechts bloed aanschouwt, dat om hem stroomt!

Zij gaan; de nacht dekt hunne schreden; —
  En BOZZARIS, vol hoop, vooruit.
Zij zijn de schansen ingetreden;
  Daar droomt nog alles van den buit.
Daar zijn ze voor de tent genaderd,
Waar Scodra's veldheers, saam vergaderd,
  Niet peinzen op hun schrikbren val,
Maar, bij het klettrend sabelklinken,
Den wissen dood in de armen zinken,
  Bij BOZZARIS trompetgeschal.

't Bazuingeklank klinkt langs de velden,
  En alles treft der Turken kop.
't Valt alles voor het zwaard der helden;
  Verwarring stijgt bij 't wee ten top.
En Scodra's wapen opgeheven
Deet eigen broedren moordend sneven,
  Als of 't geen vijand vinden kon.
Zoo zagen, Jisreël, uw heuvlen
Eens Midian zich zelf doen sneuvlen
  Voor 't zwaard van GOD EN GIDEON.

God

God lof! de zege is haast bevochten!
En Ismaël ten dood gewijd!
De glorie zijner legertogten
Gevallen in den bangen strijd.
Maar wijl de Griek, bij 't wraak ontgloeijen,
De zegepraal aan zich kan boeijen,
En rondom Turksche koppen klooft;
En, bij het onvermoeide krijgen,
Nog BOZZARIS den moed doet stijgen: —
Daar treft het doodlijk lood zijn hoofd.

Hij valt; — maar zag den vijand sneven!
Hij valt; en uit den strijd getorscht,
Voelt hij, bij 't reeds verdwijnend leven,
Nog de eigen gloed in de edle borst.
Zijn heldenschaar, die hij zijn vanen
De zege won, geeft door zijn tranen
Den bang beknelden boezem lucht.
« O! » zegt hij, nu hij 't licht zal derven,
« O! kan een Griek ooit schooner sterven! »
Hij zwijgt, en is aan de aarde ontvlugt.

Rust, BOZZARIS, in stillen vrede,
Waar 't krijgsrumoer geen oor meer treft!
Uw arm, voor vrijheid afgestreden,
Rust zacht, waar 't zwaard zich niet verheft!
Geen praalgraf moge uw asch versieren;
Maar 't nakroost zal uw' deugden vieren
Zoolang het voor de vrijheid strijdt.
En als de trots van Stambuls wallen
Voor Christus kruis is neêrgevallen,
Zij u der dichtren lier gewijd!

Neen, gij hebt niet vergeefsch uw leven,
Uw harte-bloed voor 't land gewaagd!
Zie vrijheid aan uw volk hergeven!
Zie, hoe een nieuwe glorie daagt!
Als eens het kroost van later dagen
Van oudren deugden zal gewagen,
Hoe schoon hun helden grootheid was;
Dan moog hun hart hun oudren roemen,
En juichend al die eedlen noemen,
En plaatse een BOZZARIS naast zijn LEONIDAS.

B. 10 Dec. 1825. A. P. v. G.

AANDOENINGEN,

BIJ HET TER AARDE BESTELLEN DER STOFFELIJKE OVERBLIJFSELEN VAN MIJNEN NEEF, DEN HEER

I. J. A. GOGEL,

IN DE KERK TE HILLEGOM,

Den 20sten Junij, 1821.

Ontvang dan nu, o gulzig graf!
Met lust, door eeuw noch eeuw te boeten,
('k Breng ze u met weigerende voeten,)
De prooi, die weêr de dood u gaf:
Hij heeft om u ter neêr geslagen,
En werpt hem onder gruis en zand,
(Verhoog u op die offerhand'!)
Een zuil, die spits en trans kon schragen,
Een' pijler van hêt Vaderland.

Ontvang, ja, in uw zwarte deuren,
En achter 't nimmer te oopnen slot,
Een dierbare asch, een overschot
Wel waardig rouw en kleederscheuren.
Om hem weent, dien ik lijkdienst wij,
Meer dan ééne achtbre Maatschappij,
Een gade en kindren, die hem minden,
Hier weenen ongeveinsde vrinden,
En 't beste deel der Burgerij.

Tot walgens hadt gij de ingewanden
Aan dagelijkschen roof verzaad,
En scherpte uw weelderige tanden
En klaauw, die tot in 't harte slaat,
Om eedler offer aan te randen.
Het viel! aan GOOKL koelt ge uw' moed,
En in triumf sluit ge uw gesteente,
Voldaan, dat ge aan dit waard gebeente
Baldadig hebt uw' lust geboet.

Zoo

Zoo zwijgen storm en onweêrsvlagen,
En trekken zegevierend af:
Nu hun geweld met forsche slagen
Den hoogen eik den neêrlaag gaf,
Hun zegelied bromt op zijn graf.
Nu straal' de zon met koestring weder
Op 't klein geboomt', hun woede onwaard.
Genoeg, de woudkroon viel ter aard!
Genoeg, men velde den' eik ter neder!

Wat sleep van snooden! welk een tal
Verachtten, dieper waard te smaden,
Dan al de wormen en de maden,
Die u doorweemlen, dekt gij al!
Wat eerelooze schatvergaârders!
Wat hersenleêge goudbewaarders!
Wat fielten met bekruiste borst!
Wat dwazen, die geen licht ooit schonken,
Maar op hun kleed van starren blonken,
Zijn 't zaam in u ter neêr gezonken,
Daar gij geen' toegang sluiten dorst!

Maar klein 't getal van Cincinnaten,
Die, als het ware grootheid geldt,
Den oogst van rang en goud verlaten,
Voor d' oogst der deugd, op 't stille veld;
Maar klein 't getal van eedle harten,
Die om de roepstem van den pligt,
Om 't goede, zonder praal gesticht,
Ontbering en verwijting tarten:
Hiervan zijn meest uw klüizen leêg
En onbewoond uw holle gangen,
Met wapenborden vol behangen.
Maar juich, hoe lang uw stof ook zweeg,
Een' Cincinnatus hebt ge als offer thans ontvangen.

Zoo is het dan mijn lot, u de asch,
Met weedom en met tranenplengen,
Van meer dan één' te moeten brengen,
Die de adel van mijn maagschap was.
Zoo moest ik HELMERS lijkbaar volgen,
Naar 't oord, waar baren, hoog verbolgen,

Op 't *Muiderberger* strand bij winterstormen slaan;
Zoo breng ik, *Hillegom!* uw dreven,
Uw kerkje, in nedrigheid verheven,
Uit duin en bosschen, die 't omgeven,
Een onwaardeerbaar offer aan.

Ja, tempeltje! in uwe enge wanden
Werd GOGELS echtknoop eens gelegd,
Hij, aan de trouwste gâ gehecht,
En mij zijn vriendschap toegezegd,
Bij 't sluiten van gewijde banden.
Ja, *Hillegom!* o bruiloftsdisch!
O feestmaal, o gedachtenis!
Die 'k nooit uit mijn geheugen wisch,
En niet vergeet dan met mijn leven:
O blijdschap! grootheid! uitzigt! hoop!
O schitterende levensloop!
Wat is er van dit all' gebleven!

O denkbeeld! dat mij pijnlijk wordt,
Mijn zangzin hindert meêr te vloeijen,
En weêr, schoon nooit te veel op zulke asch gestort,
Met tranen zou 't gelaat besproeijen.
O denkbeeld! waar mijn kracht bij zwicht.
O! toen, in de eigen kerk, een schop holploffende aarde,
Geworpen op de kist, die 't groote lijk bewaarde,
Den naam ten laatste ook zelfs bedekte voor 't gezigt,
Dat, peinzend, op de letters staarde! —
En in dit kerkje rust hij dan,
Die millioenen schats beheerde,
De deugd meer dan dien schat waardeerde,
De weelde om de eerlijkheid ontbeerde;
Hier rust de waarlijk brave man.

CORN. LOOTS.

HULDE

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN WIJLE DEN HEER

J. M. KEMPER,

IN LEVEN PROFESSOR TE LEYDEN, LID VAN DE TWEEDE KAMER VAN DE STATEN GENERAAL, ENZ.

Wat treurgeluid doet zich daar hooren
En bromt van Leyden's torentrans?
Wordt Neêrland nieuwe rouw beschoren,
En sloeg de doodklok weêr eens edlen, braven mans? —
Zij sloeg — en Leydens achtbre wallen
Verkondigen, met schrik, aan Nederland de maar:
« Het sieraad van de stad, haar KEMPER is gevallen! » —
En 't Vaderland treurt bij zijn' baar.

Niet anders staart, door smart bevangen,
Aan de oever van de zee een' diep bedroefde schaar
Van stadgenooten, met de tranen op de wangen,
Op een ontheisterd schip, wiens wrakken baar op baar

Aan

Aan hunne voeten spoelt: — hun uitzigt is verloren! —
Het bruischend golfgeweld, 't ontbeeide windenheer,
(Heel 't aardrijk mag hun leed, en nare rampspoed hooren!)
Smakte al hun hoop en heil met 't redd'loos schip ter neêr.

Maar, Neêrland, hooger gaat uw rouwen,
En dieper is uw hartenleed! —
Hij, dien ge als stuurman kondt beschouwen,
Met wien gij veilig zee kost bouwen,
De Loots, op wien ge u mogt betrouwen,
En dien gij nimmermeer vergeet;
Hij, die bij 't hevigst onweerloeijen,
Bij nacht, in 't aanzien van den dood,
Met 't roer van staat in vaste handen,
's Lands schip ter veil'ge kust deed landen,
't Bevrijden dorst van slaafsche banden,
En Neêrland's vrije vlag ontrolde aan onze stranden,
Toen Frankrijk's Ad'laar vlood.

Hij is, hij leeft niet meer, zijn doodsuur heeft geslagen,
't Is rouw in Nederland, in hut en praalgesticht,
Door aller rouw verzeld, wordt hij naar 't graf gedragen,
En aller Liefde hem ter eerzuil opgerigt.

Die Eerzuil! — 's Lands historiebladen
Zij zullen melden zijnen roem;

Het

Het nakroost zal zich 't hart verzaden,
En juichen in der vad'ren roem,
Zoo vaak 't den naam van KEMPER lezen,
En zijne daden hooren zal: —
Die naam doe elken dwingland vreezen;
Zij aller braven lofgeschal!

Geleerdheid, Kunsten, Wetenschappen
Omlauwerden zijn dierbaar hoofd,
Hij toch besteeg hun Tempeltrappen,
Won lauw'ren, die geen noodlot rooft;
's Lands raadzaal houd' zijn' naam in eere,
Hij prijke daar in glans van goud;
Elk staatsman houdt dien naam in eere,
Daar ware Grootheid prijs behoudt.

Ja Leyden rees in hooger waarde
Toen KEMPER wierd haar stadgenoot; —
O Vaderland! tuig aan heel de aarde
Hoe KEMPER edel was en groot; —
Europa doe zijn' lofspraak klinken
In Koningshof en Vorstenraad,
Want KEMPER mogt eens glansrijk blinken
Als redder van zijn Land en burger van den Staat.

1824. W. W. NOODT.

*

MIJN HANGMAT.

Treurig, met gesloten mond,
Zag ik in mijn buiten-kamer
't Kleine bedsteedje op den grond,
Weggesloopt door 's mets'laars hamer!
Ach! het oogenblik scheen daar,
Dat ik 't stulpje moest verlaten
En weêr naar de digte straten
Van de stad verbannen waar!
'k Stond op 't ruim gezigt te staren
Voor mijn nederig verblijf;
'k Liet mijn oog, als buiten kijf
Voor het laatst in 't ronde waren! —
D' arbeidsman, tot mijn verdriet,
Sloopte voort, en zag het niet!

Maar

Maar de man, die vrienden heeft,
Heeft geen leed alleen te dragen;
Altoos is er een, die geeft,
Radend, wat hij had te vragen.
Zoo was 't ook met mij gesteld:
'k Had er een, aan wien ik klaagde,
Welk een ramp voor mij er daagde,
Hoe mijn slaapsteê lag geveld! —
Aanstonds werd mij troost geschonken,
En een hangmat, gaaf en sterk,
Goed voorzien in touw en werk,
Hing ras, aan een balk geklonken; —
En d' Amerikaansche vlag
Golfde er in eene enkle stonde
Fraai en sierlijk in het ronde,
En weêrhield met haar gesag
Mug en vlieg van uit de sponde,
Die er gonsden nacht en dag.

'k Vlei nu onbezorgd de leên
Op dat schommlend leger neder,
Schuif de vlag digt om mij heen,
En ontwaak er vrolijk weder.
Vaak als mij de slaap omvat,
Droom ik mij op 't vlak der baren,

Zie

Zie de scheepjes lustig varen
  Over 't schuimend pekel-nat,
Maar ook soms, wijl 't statig donker
  Van den naderenden nacht
  Mij der starren volle pracht
Zien laat in haar zacht geflonker,
  En ik dan, als 't kleine wicht,
Heen en weder word' bewogen,
En dat wiegen dan mijn oogen
  Sluit voor 't nachtelijk gezigt; —
Denk ik aan de kindsche jaren,
  Toen nog wieg en bakermat,
  Mijne leden hield omvat,
Schoon zij lang zijn weggevaren.
  'k Ben dan weêr een magt'loos kind,
Maar 'k gevoel, een zorgend Vader
Treedt me in mijn behoeften nader,
  Mint me, als nooit een moeder mint.

Ja, gij zijt mij 't beeld van 't leven,
  Schomlend leger, waar de nacht
  Mij, verkwikkend, lavend wacht,
Zoete rust mij wordt gegeven.
  Ja, gij wiegt mij ginds en weêr,
Regts en links naar uw verkiezen; —

Mogt

Mogt ik 't evenwigt verliezen,
'k Viel' ras op den grond ter neêr.
Stil mij maar te laten slingren,
Is de beste regelmaat; —
Nooit te grijpen, wat er staat
Om mij heen, met bange vingren.
Zoo zoo schudt ons 't levenslot,
Schommelt ons al heen en weder: —
Wie het stuiten wil, ploft neder,
Wordt aan anderen ten spot.
Neen, wie hier gelukkig leven,
Zonder onrust leven wil,
Hou' zich in de hangmat stil,
Die ons allen is gegeven!
Eenmaal hangt ze in evenwigt,
Als wij d' avond neêr zien dalen,
En de laatste zonnestralen
Wijken voor 't vermoeid gezigt.

Wieg dan, wieg dan vrij mijn leden,
Leger, dat mij ruste biedt!
Gij ontzegt den slaap mij niet,
Wen ik, 't stadsgewoel ontgleden,
En verwijderd van 't gesnap,
Na mijn daaglijksch werk en zwoegen,

MIJN HANGMAT.

Vol inwendig vergenoegen,
In mijn stulpjen binnenstap!
Blijf in mij die beelden wekken! —
Wat het lot dan brouw' of stook',
Dank ik, wen 'k mij uit ga strekken,
U de rust des harten ook.

1818. — F. J. GALLÉ.

AAN

AAN DE KOORTS.

Ei, zeg m' eens, respectable Koorts,
Waardoor geniet ik de eer,
Dat gij al weder mij bezoekt,
Ofschoon ik 't niet begeer!
Wie ook van 't vrouwelijk geslacht
Ons Heeren flikkeflooit,
't Is ons tot eer, 't is waar, al kwam
De gast ook ongenooid.
Nu zijt ge ook wel van dat geslacht,
Maar toch er hapert wat,
Waardoor ge in mijne schatting nooit
Het volst crediet bezat.
Gij gooit te grabbelen uw' naam; —
Gij houd u niet bij één',
Maar dwaalt bij alle mannen rond,

Bij oud en jong en kleen.
Maar wat toch hebt ge aan mij gezien,
Dat uwe blikken trok? —
Vond gij me een zoo bekoorlijk mensch
In mijnen buiten-rok?
Maar juist, dit vat ik 't allerminst; —
Want, wat ik niet al hoor! —
Sarcasmen op mijn schoen en muts
Omsuizen mij het oor.
Dan vit er een op buis en broek,
Ja soms wel op mijn neus,
En deze laatste stond altans
Niet aan mijn eige keus.
Dus maak mij liever niet coquet
Door valsche kozerij,
En zie naar knapper jongens om
En wijk met spoed van mij!
Reeds hebt gij me uit mijn kleine stulp
Naar Alkmaars vest verjaagd,
En met uw indiscreet bezoek
Een gansche week geplaagd.
Twee langhalsflesschen spaarde ik niet,
Met kina boordevol:
Mij dunkt, dat kan nu toch wel gaan,
't Loopt anders al te dol.

Of

Of valt gij daarom juist misschien
  Mij onverhoeds op 't lijf,
Dat ik u van dat edel nat
  Zoo mild bedienen blijf? —
Dan schenk ik, wat gij ook begint,
  U nooit mijn kina meer,
Want om een frisschen bittren mond
  Kwaamt ge anders telkens weêr.

Alkmaar, 1819. F. J. GALLÉ.

VERJAARGROET

AAN

MIJNE GELIEFDE VRIENDIN.

Roemde ik bij mijn jongst verjaren,
Op een ruiker van Uw hand?
In dit barste der saisoenen
Zie ik niet één takje groenen,
Dat ik U in weêrgift schenke tot een Vriendschaps-onderpand.

't Is vergeefsch, in 't rijk van Flora,
Naar een bloemtjen omgezien;
Al haar schatten zijn geplonderd,
En geen handvol uitgezonderd,
Dat ik op Uw feest, Melieve, ter vereering aan mag biên.

Dan,

Dan, wat nood? Omringd van spruiten,
In den guursten jaartijd frisch,
Moogt Gij op een bloemhof roemen,
Waar geen roozen bij te noemen,
Waar geen tulp of veldviooltjen, waar geen lelie schoon bij is.

Neen, 't ontbreekt U aan geen siersel
Op het feest U toebereid,
Keizerskroonen, hoe omflonkerd,
Worden door den glans verdonkerd,
Die de rijke krans van telgen om Uw blijden disch verspreidt!

Teedre moeder, zoo bevoorrecht!
Blijde vader, zoo verrijkt!
Wat zou Uw geluk ontbreken,
Of de Vriendschap voor U smeeken,
Daar gij met des Hoogsten zegen in zijn dierste giften prijkt?

Moogt gij 't haast ontluikend knopjen,
Ter bestemder uur ontplooid,
Zoo voorspoedig als wij 't bidden,
Zien verschijnen in hun midden,
En met d' eigen blos van welvaart, vroeg en spâ zien opgetooid!

Rijs, hersteld, en blijde Moeder,
Spoedig van Uw legersteê:
't Wichtjen dat U God zal geven,
Brenge U met zijn komst in 't leven,
Loutre stof tot dankerkentnis, louter vreugde en zegen meê.

Zie Uw telgen eens te gader,
(Als Uw eerste Liefdepand)
Met der deugden sieraân pronken,
En het hoogste goed geschonken
Dat de Hemel heeft verbonden aan den aardschen huwlijksband!

Maar zijn zorgen, maar zijn smarten
Onafscheidbaar van 't bestaan;
Immers ook in zorg is zegen,
In de smarten troost gelegen,
Als wij met vertrouwend harte 's Hemels zegen gade slaan.

Mocht de zon niet altijd schijnen,
Steekt de storm het hoofd soms op;
Ook wanneer het tranen regent,
Zijn zij in haar vrucht gezegend
En der Godsvrugt kiem zoo heilzaam, als het veld de morgen-
(drop.

Zaai

Zagi gij echter met geen tranen!
Moge Uw Godgezind gemoed
Nooit tot zielen-heil behoeven,
Dat de Heer U zou bedroeven,
Maar moog hemelvrede Uw deel zijn, zonder aardschen tegen-
(spoed!

Zie de bloemtjens die gij opkweekt,
Oog en hart tot lust en vreugd,
Altoos roozen zonder priklen,
Zich in 's hemels hoede ontwikklen,
Dat zich aarde en hemel beiden in hun rijken bloei verheugt!

Moogt Ge U met Uw Gade en telgen,
Van Gods hoogste zorg bewaakt,
Immer meer gezegend noemen,
En bij elken Jaardag roemen
Met een ziel vol dankbre blijdschap: *De Almacht heeft het*
(wel gemaakt!

K. W. BILDERDIJK.

Den 12 van Louwmaand,
1823.

AAN MEVROUWE

M. M. T.,

BIJ HARE VERJARING.

Zalig door het kinderbaren
 Is de weêrhelft van Gods beeld,
 Die zijn lot verzagt en streelt,
En zijn lust en zielsbezwaren
 Met getrouwe liefde deelt.

Is er zaligheid te voegen
 Bij die hooger zaligheid
 Die op dorens roozen spreidt;
Kent het aardrijk één genoegen
 Deugd en Godsvrucht toebereid,

Wel dan, 't zij aan U geschonken,
 In wier zagt en zedig oog,
 Steeds geheven naar omhoog,
Nooit dan liefdetranen blonken,
 Nooit geveinsdheid onschuld loog!

Dit,

Dit, getrouwe en dierbre Gade
Van een mij getrouwen Vrind!
God- en Vaderlandsgezind,
Dit verlene U Gods genade,
Die 't eenvoudig hart bemint!

'k Leg bij Uw geboortteviering,
(Die de hemel t' elken keer
Met een nieuw genot vermeêr!)
Dus mijn wensch ter dischversiering
Op het vriendschaps-outer neêr.

BILDERDIJK.

Den 12 van Louwmaand,
1824.

DE

DE VADERLANDSCHE LETTER-ROEM.

Uitgesproken bij gelegenheid der Prijsuitdeeling van de Latijnsche Scholen in 1824.

Zoo mogten wij dit feest weer vieren,
  Gewijd aan 't heil der lieve Jeugd;
En met verdiende lauw'ren sieren,
  De kruin van nijverheid en deugd.
O gij, die, in uw' kindsche jaren,
Dien zegetak op uwe haren
  Moogt drukken, welk een' vreugd voor u!
Wat is een luttel strijds en zwoegen?
En welk een zuiver vergenoegen,
  Welk heerlijk loon geniet gij nu?

De

De kroon, waarop gij thans moogt bogen,
Is meer dan goud en zilver waard;
Waarop, met onverzadelijke oogen,
't Verachtlijk rot der dwazen staart.
Zoo schonk weleer, in Elis velden,
De palm, 't eenvoudig loon der helden,
Den overwinnaar grooter eer,
Dan hemelhooge pyramieden,
Die der verwoesting weêrstand bieden,
Aan Memphis trotschen Opperheer.

Doch zoudt ge u aan dien roem vergapen,
Als hadt gij reeds genoeg gedaan;
En werk'loos op uw' lauw'ren slapen?
O neen! gij moet nog verder gaan.
Gij moet uit oude en nieuwe blaâren
Steeds meerder kundigheden gaâren;
Een schat, die nimmermeer vergaat.
Vaart voort dus in uw loflijk pogen;
En ziet, hoe 't Vaderland zijne oogen
Vol van verwachting op u slaat.

Dit

Dit denkbeeld moet uw ijver wekken,
  Dat gij aan 't Vaderland behoort:
Het Vaderland tot nut te strekken,
  Zij de een'ge roem, die u bekoort.
Zoo zal nog eens in spader dagen,
Elks mond van uwen lof gewagen;
  En, aan de onsterflijkheid gewijd,
Uw naam in 't glansrijk eerkoor pralen,
Wen gij de nevelige palen
  Der aarde al lang ontweken zijt.

Maar, ach! hoe weinig jongelingen,
  Die thans door leerdrift aangespoord,
Naar zulk een edlen lauwer dingen;
  Wie 't schoon der wetenschap bekoort!
Hoe wein'gen lust het nog de trappen
Van Pallas tempel op te stappen!
  Zij ziet hun klein getal — en bloost!
Ei wilt haar heiligdom toch nad'ren!
Zij wenkt u! — Nederlandsche Vad'ren!
  Waarom weêrhoudt ge uw teeder kroost?

Laat

Laat hen vroegtijdig wijsheid leeren;
  Opdat zij niet, door uwe schuld,
Dat kostlijk erfgoed eens ontbeeren,
  Dat al hun nooden rijk vervult.
Doet hun' nog wankelende schreden
Vroegtijdig 't eenig spoor betreden,
  Dat hen naar hooger doel geleidt,
Het Vaderland eischt schrand're mannen.
Wilt uwe traagheid dus verbannen,
  Daar zijn belang zoo dringend pleit.

Of zoudt gij schaamteloos ontkennen,
  Dat wijsheid 's Lands behoedster zij?
Zoudt gij haar invloed nog miskennen
  Op 't heil der burgermaatschappij?
Die als Beschermster van de Steden
Door de Oudheid eens werd aangebeden,
  Verdient zij ook uwe offers niet?
Gij Vaderland! getuig haar waarde,
Daar gij in ieder deel der aarde
  Uw roem door haar gevestigd ziet.

Ja

Ja gij kunt menig volk beschamen,
Daar gij ook nog den roem bewaart,
Van zoo veel luisterrijke namen,
Waarop Europ met eerbied staart:
Gij zaagt de duisternis verbannen
Door 't groot vernuft dier edle mannen,
Die dit naauw merkbaar plekjen grendt,
Door hunnen roem aan 't niet onttogen,
Zoo heerlijk pralen deên in de oogen
Des diep verbaasden wereldronds.

Gij mogt op uw ERASMUS roemen,
Wiens licht Europa overstraalt;
Een HUIG DE GROOT den uwen noemen,
Bij wien de roem geen's sterv'lings haalt.
En onder uwe letterhelden
BOERHAVES naam alleen te melden
Verzekert u de onsterflijkheid.
Ginds ziet gij weer in Themis zalen
Een BIJNKERSHOEK en SCHULTING pralen,
Met namen heinde en ver verbreid.

Daar

Daar ziet gij dien van SCHULTENS prijken,
  Drie heldre starren bij elkaâr,
Een heel Europ eerbiedig wijken
  Voor HEMSTERHUIS en VALCKENAER.
Waar vindt men toch in alle landen
Uw MUSSCHENBROEKEN, 'S GRAVESANDEN,
  Of u, o wijsheids Lieveling,
O NIEUWLAND! wiens kortstondig leven,
Aan ons ten voorbeeld slechts gegeven,
  Geheel eene eeuwigheid omving!

Ja Nederland, gij puik der landen!
  Gij, die ons allen 't aanzijn gaaft,
Wie durft uw grootheid aan te randen
  Aan laag vooroordeel blind verslaaft,
Hem, die, in Nederland geboren,
Dom of moedwillig oog en ooren
  Voor Neêrlands roem en luister sluit,
En vreemden schaamtloos durft verheffen,
Moet iedereens verachting treffen!
  Dien werpt zij als een bastaard uit.

Ja, Nederland! gevoel uw waarde;
Gij die, hoe weinig vaak geteld,
Door 's Hoogsten bijstand toch aan de aarde
U zelf ten toonbeeld hebt gesteld.
Gij gaaft het voorbeeld aan de volken,
Uw roem verhief zich tot de wolken,
Die roem blijft u bestendig bij:
Zoo slechts het nakroost, hunne Vad'ren
Wier bloed het stroomen voelt door de ad'ren,
Gelijk in deugd en wijsheid zij!

O mogt dit eens uwe aandrift wekken,
O Nederlandsche Jongelingschaar!
Mogt u der Vad'ren voorbeeld trekken!
Dat hen uw ijver evenaar'!
Gij ziet uit 's lands historiebláâren
Wat groots in zoo veel honderd jaren
Door Nederlanders is geschied!
Daar zult gij uw bestemming lezen!
Verloochen, wat gij ook moogt wezen,
Den naam van Nederlander niet!

OP HET

ONVOORZIEN EN ONGELUKKIG AFSTERVEN

VAN

MEJUFFER

M. B. H. VAN YPEREN,

OP DEN DERTIENDEN VAN HOOIMAAND 1815,
BINNEN DELFT;

IN DEN BLOEIJENDEN LEEFTIJD VAN BIJNA ZEVENTIEN JAREN.

Treur, mijn zangster! zing droefgeestig,
Zing geen vrolijk bruiloftslied.
Zoekt gij vreugde, dwalend meisje?
Droefheid vindt ge, en anders niet.
Pleng een traantje, lieve zangster!
Op 't geknakte roosje neêr:
Lijdend bukt de bloem naar de aarde,
Kwijnend, stervend hangt zij neêr.

Plengt gij nu geen teedre tranen,
Tranen vol van droeve smart?
Ja, gij weent, gij kunt niet troosten,
Weenen kunt ge aan 't moederhart! —

*

Maar!... wat rei van hemelstralen
Gaêren zich om 't roosje heen?
Hemel! hemel! welk verschijnsel!
O hier wordt de mensch te kleen! —
Zie.... een Engel daalt beneden:
Welk een heerlijk glinstrend oog!
Zie.... hij vat het kwijnend roosje, —
Juichend voert hij 't naar omhoog!...
Hoor hem juichen, hoor hem zingen:
« Hemelvorst! » dus is zijn toon;
« 'k Vond een roosje voor uw' Hemel,
« 't Was, voor de aarde, veel te schoon! »

*

Zangster, kniel eerbiedig neder,
Pleng een' traan en dank den Heer!
Teedre moeder! bloedverwanten!
Valt ge niet aanbiddend neêr?

Vindt

Vindt ge nu geen' troost in droefheid?
Doet ge nu geen hulde aan God?
Zeker zoudt ge ondankbaar handlen
Zoo ge mordet over 't lot.
Eens toch vindt ge uw dochter weder,
Weder in den Hemelkring;
Ja, dan vindt ge een bloeijend roosjen
En een reine Hemeling.

JOHANNA CONSTANTIA CLEVE.

'S HAGE,
den 11. van Oogstmaand, 1813.

Mogen die menschenvrienden, welke met dit edele meisje minder bekend waren, mij vergunnen om deze weinige aanmerkingen tot opklaring hierbij te voegen. — Deze ongelukkige en onverwachte dood werd dan veroorzaakt door het afreden van een rijtuig, hare kleederen haakten, de voet kon dus den grond niet raken, het ligchaam verloor het evenwigt, ... en zij viel op het hoofd neder. Lijdend bragt zij nog 24 uren door, tot dat zij, sprakeloos, in de armen harer moeder den geest gaf. Lang, zeer lang duurde het, eer mijn door droefheid overstelpt hart haar eenen traan ter gedachtenis konde wijden. ô Dat deze eindelijk losgebarstene tranen iets tot vertroosting der diep neêrgebukte moeder, bloedverwanten en deelnemende menschenvrienden mogten toebrengen! —

J. C. C.

AAN MEJUFVROUW

J. POTGIETER,

BIJ DEN DOOD VAN HAAR EERSTE KINDJE.

Ja, teedre moeder! vier uw smart;
Blijf roerloos met de rouw in 't hart,
De wanhoop in het oog, bij 't ledig wiegje staren;
Te kort lag daar uw telgje in neêr,
Geen Moedervreugd bezielt u meer,
Zij is op 't wreedst gestoord, en van u weggevaren;

Voor eeuwig? — Neen! al scheurt de dood
Uw teedre Liev'ling van uw schoot,
Al sloeg hij in uw arm uw lieven Zuigling neder;
En nam ze in de eersten tijd u af,
't Geringste deel slechts zonk in 't graf,
Het edelst leeft voor u; dat vindt gij eenmaal weder.

Sla

Sla 't oog, van wee schier uitgeschreid,
Naar 't hoog gewest der zaligheid;
De Godsdienst zal uw blik een vaste Leidstar geven.
Die 't kindje nam en u bedroeft,
Weet wat de Christen hier behoeft,
Om bij de grootste smart toch welgemoed te leven.

Heft dan uw hoofd getroost daarheen,
Waar 't wichtjen uit uw oog verdween,
Doch waar 't ook juichend leeft, en zalig door de liefde
Van Hem, die 't u nog kortlings gaf,
Maar 't weer deed zinken in het graf,
Hoe smartlijk u dit trof, hoe fel u dit ook griefde.

Het leeft nu dáár, waar steeds 't gelaat
Der kleinen blij en vrolijk staat,
Waar voor verwelking, noch vernieling is te vreezen;
Die reijen zweeft uw kindje door.
Ween niet! zij juicht in 't Englenkoor!
Hier is 't ons naauw vergund een mensch te mogen wezen.

Tuurt dan, zoo vaak uw oog bij 't ledig wiegje schreit;
Op Jezus kinderliefde, — en uwe onsterflijkheid!

Leyden, Oct. 1825. *EENE ONBEKENDE.*

LEYDENS JUBELFEEST.

3 OCTOBER 1824.

(*Door eene Dame.*)

Aandoenlijk Feest!
Wie is met mij hier op vergast geweest,
En voelt niet 't hart in reine wellust blaken?
Was 't mooglijk, — neen —
Dat iemand zonder d' eêlste vreugd te smaken
Alhier verscheen!

Der Vad'ren God,
Die onverhoopt en onverdiend het lot
Van Nederland door wond'ren groot wou maken,
Riep storm uit zeên;
Deed VAN DER WERVEN, VAN DER DOESEN waken,
Dreef BALDEZ heen.

Die

Die stormen zendt,
En op zijn wenk de wat'ren stiert en wendt, (*)
Heeft onzer driften storm ook in zijn handen;
Daar *liefde* (†) en *vrees* (§)
In 't hachlijkst uur, ter redding dezer landen
Hem dienst bewees.

Wij knielen, HEER!
Getrouwe God der Vad'ren! voor u neêr;
Wij, 't nageslacht, zijn ook in uwe handen,
Ach! geef dat wij
Ons dankbaar hart geheel aan u verpanden
En blijf ons bij!

(*) Daar de wind reeds den 4 October 1574 veranderde, de vloed weer naar zee drijvende.

(†) VAN BALDES voor Jonkvrouwe MAGDALENA MOONS. — [*Si fabula vera est* — H. W. T.]

(§) Veroorzaakt door het omvallen van een gedeelte der stads muur, in den nacht van den 2 op den 3 October 1574.

DRUK-

DRUKFEILEN

IN DEN TEKST VAN AGAMEMNON EN ACHILLES.

Bl. 5 reg. 5 staat: *eigendommelijk* — lees — *eigendom elijk*,

— 9 — 12 *voorkomende* lees: *voorkomende*,

— 12 — 12 *uit.* lees: *uit:*

— 16 — 1 *Joost!* lees: *Kees!*

— 18 — 5 v. ond. *En honderd duizend man, gaauw bij mekaêr te vinden.* lees: En honderd-duizend man gaauw, bij mekaêr, te vinden.

— 19 — 9 *ofgeschoren* lees: *ofgeschoren*,

ibid. — 10 v. ond. *duur.* lees: *duur*,

— 20 — 2 v. ond. *waer deur 'ie naederhand*, lees; *waerdeur 'ie, naederhand*,

— 24 — 1 v. ond. *wat er eerst* etc. lees: *wat er uerst* etc.

— 27 — 5 *de grijsaard*, lees: *grijsaerd*

— 36 — 6 Keuning *Aeäeus* — lees: *Aeäcus*,

— 50 — 6 v. ond. *eerste*, lees: *uerste*.

— 57 — 4 *door*, lees: *deur*.

— 58 — 2 *ingeschonken*, lees: *ingeschonken*

— 60 — 15 *en werkelijk aan de rots ten prooi van het zee-monster gebonden geweest te zijn*, lees: *en werkelijk aan de rots, ten prooi van het zee-monster, gebonden* enz.

Bl.

Bl. 61 reg. 14 *Georgie* — lees: *Georgic:*
— 62 — 17 en 18 *bij ons in het mannelijke bekend onder* enz. lees: *bij ons, in het mannelijke, bekend, onder* enz.
ibid. — 12 v. ond. *klein zoons van Atreus-Pelides,* etc. lees: kleinzoons *van Atreus. — Pelides, d. i.*
— 63 — 14 *ziet op de, toen plaats hebbende, gewoonte;* lees: *ziet op de, toen plaats hebbende, gewoonte,*
— 65 — 15 v. ond. *waarom ik het gewaagd hebbe,* lees: *waarom ik gewaagd hebbe.*
— 68 — 9 v. ond. achter de woorden: *wilde stier,* moet een haakje) staan, namelijk: *wilde stier*)
— 71 — 13 *door knoeijer, en het woord* etc. lees: *door knoeijer te vertalen, en het woord* enz.

